

HISTORISK ARKIV.

Et Maanedsskrift

for populære Skildringer af historiske Personer og Begivenheder.

Ny Række.

Udgivet af

F. C. Granzow og S. B. Thrige.

Ottende Bind.

Kjøbenhavn.
P. G. Philipsens Forlag.
1882.

KJØBENHAVN. I. COHENS BOGTRYKKERI.

INDHOLD.

Harun Alraschid, *)
Kalif i Bagdad.

I.
Kalifens Personlighed.

Harun Alraschid eller, som hans Navn egentlig korrekt skrives, Harún er Rashid var den femte Kalif i Bagdad af Abbassidernes Slægt, og efter nogles Opgivelse født den 20de Marts 763, efter andres den 15de Febr. 766 efter Kr. Harun var 22 Aar, da han besteg Tronen. Alle hans Biografer omtale ham som den mest dannede, veltalende og ædelmodige af alle Kalifer, men skjønt hans Navn er saa bekjendt, og skjønt han indtager en fremragende Plads blandt sine samtidige, er hans Person og hans Privatliv dog i Almindelighed kun lidet kjendt. Vi ville derfor i det følgende forsøge at give et Billede saa vel af Herskeren som af Mennesket, af Kalifen som af den Æventyrets Fyrste, hvis formummede Vandringer omkring i Bagdad have givet Stoffet til nogle af de morsomste Fortællinger i »Tusend og én Nat«.

Harun Alraschid overholdt nøje alle de Ceremonier, hans Tro foreskrev, han var opfyldt af den strænge andæg-

*) Efter E. H. Palmer: Haroun Alraschid, caliph of Bagdad. London 1881.

tige Aand, som er saa karakteristisk for den sande Muhamedaner, der lader Religionen gjennemtrænge sine inderste Tanker og blande sig i enhver af det daglige Livs Hændelser. Naar han ikke var optagen af den »hellige Krig« mod Islams Fjender, gjorde han med meget faa Undtagelser hvert Aar en Pilegrimsrejse til Mekka. Disse Rejser foretog han altid til Fods, og alene heraf kan man danne sig et Begreb om hans Karakters ubetvingelige Energi og Udholdenhed, naar man betænker, hvilken Afstand der var mellem Bagdad og Mekka, og at Vejen der til gik gjennem den golde Ørken. Han var den eneste Kalif, som paalagde sig selv saa stræng en Pligt, og han var maaske den eneste, som nogen Sinde fordømte sig selv til at udføre hundrede Knæfald ved sine daglige Bønner. Paa sine Pilegrimsrejser var han altid ledsaget af hundrede lærde Doktorer med deres Sønner, og i de Aar, da han ikke selv besøgte Mekka, sendte han i sit Sted og paa sin Bekostning tre Hundrede Pilegrimme, som han selv udstyrede fuldstændig til den lange Rejse.

Harun Alraschid fandt stort Behag i Litteraturen, særlig i Poesien, og viste gjerne sin Agtelse for Lærdommen. Abu Mu'áwiyeh, en meget lærd Doktor, som var blind, var en Dag buden til Middag hos Kalifen; efter Maaltidet blev der efter østerlandsk Skik baaret Vandfade om, og Harun opvartede selv den lærde og gød Vandet over hans Hænder. Da denne hørte, at det var Kalifen selv, der havde opvartet ham, udbrød han: »O, de troendes Behersker! Du har sikkert villet vise Lærdommen en Ære!« »Ja, du har Ret!« svarede Kalifen.

Harun Alraschids Storvesir var Yahya 'bn Khalid ibn Barmek; som Tronfølger havde han været Haruns Sekretær, og denne kunde takke Vennens Klogskab og Snildhed for, at han kom til at bestige Tronen. I Følge den muhamedanske Arvefølgelov er den regerende Kalifs ældste Broder eller mandlige Slægtning den retmæssige Tron-

arving; men næsten alle Kalifer stræbte at tilsidesætte deres Slægtninge til Fordel for deres egne Børn, og El Hadi var ingen Undtagelse fra Regelen; han fattede den Tanke at berøve sin Broder Harun hans Rettigheder og proklamere sin egen Søn Jafer som Tronfølger. Yahya var den Gang Haruns Sekretær og ventede at opnaa den vigtige Post som Storvesir, naar hans Herre besteg Tronen. Hadi indsaa, at hans første Skridt maatte være at vinde Yahya; han tog ham derfor en Dag til Side, og efter at have skjænket ham en Foræring paa 20,000 Denarer kom han frem med, hvad der laa ham paa Hjærtet. Yahya brugte imidlertid sine stærkeste Argumenter imod Kalifens Planer. »De Troendes Behersker!« sagde han, »hvis du handler saaledes, giver du dine Undersaatter et Exempel paa Edsbrud og Foragt for Loven, som de ikke ville være sene til at følge. Hvis du derimod lader din Broder Harun forblive i sine Rettigheder som Tronarving og udnævner din Søn til hans Efterfølger, vil du paa denne Maade langt bedre sikre hans Tronbestigelse engang i Tiden.«

Hadi lod nu Sagen hvile i nogen Tid; men snart løb Faderkjærligheden igjen af med ham, og han lod atter Yahya kalde for at raadslaa med ham; denne forestillede ham, at hvis Kalifen døde, medens Jafer endnu var Barn, vilde Harun aldeles ikke respektere dennes Udnævnelse til Tronfølger. Da Hadi havde indrømmet dette, vedblev Yahya: »Giv da Afkald paa denne Plan; thi selv om din Fader, El Mehdi, ikke havde udnævnt Harun til din Efterfølger, vilde det dog være det klogeste af dig at lade ham blive det, saa vist som det er den eneste Maade, hvorpaa du formaar at sikre din Slægt Kalifatet.«

Da Hadi mærkede, at han ikke kunde overtale Yahya, kastede han ham i Fængsel, og han viste saa tydelig sin Uvilje imod sin Broder, at denne holdt det for sikrest at flygte. Hadis Vrede vendte sig nu mod Haruns Moder,

Kheizarán, hvem han forsøgte at forgive; men hun opdagede hans Hensigt og bestak en af hans egne Slavinder til at kvæle ham, medens han sov.

Dette foregik den 15de September 786. Samme Nat trængte en af Haruns Tilhængere, ved Navn Khuzeimat ibn Khazim, ind til Jafer — den unge Prins, hvem El Hadi ønskede skulde fortrænge Harun fra Tronen — medens han laa i Sengen, og truede med at afhugge hans Hoved, hvis han ikke gav Afkald paa alle sine Rettigheder til Kalifatet. Den overraskede og forfærdede Dreng gav sit Samtykke, og tidlig om Morgenen førte Khuzeimat ham frem for Folket, tvang ham til offentlig at gjentage sin Tronfrasigelse og løse Folket fra sin Troskabsed til ham.

Da Efterretningen om hans Broders Død og hans egen Tronbestigelse blev bragt Harun, sendte han strax Bud efter Yahya i Fængslet og indsatte ham til Storvesir. De Ord, hvormed Udnævnelsen skete, gav den nye Minister uindskrænket Magt. »Jeg skjænker dig«, sagde den nye Kalif, »Herredømmet over mine Undersaatter. Hersk over dem, som du behager; afsæt hvem du vil, og indsæt, hvem du vil i Embeder.« Til Bekræftelse paa disse Ord overgav han Vesiren sin Seglring.

Harun Alraschids Regering fik fornemlig sin Glans ved de udmærkede Mænd, der omgave hans Trone, og blandt dem maa vi navnlig dvæle noget nærmere ved Barmeciden Yahya, der i sytten Aar med en saa udmærket Dygtighed beklædte det vigtige Embede som Vesir eller Førsteminister.

Hos de tidligere arabiske Herskere var det Skik, at de erobrede Lande styredes af indfødte Embedsmænd; men da Abbassiderne jo kunde takke den persiske Indflydelse for, at de vare komne i Besiddelse af Tronen, foretrak de naturligvis persiske Raadgivere, og vi finde følgelig Ministre af persisk Herkomst i Spidsen for Regeringen, ligesom Kali-

fatets hele Statsmaskineri næsten ganske lignede det persiske Riges.

Ligesom de sassanidiske Herskere var Kalifen ikke blot den af Gud udvalgte Hersker; men han var en Personifikation af selve Herskermagten. Hans mindste Ord var en Lov, og hans Luner kunde, hvad Øjeblik det behagede ham, kuldkaste Ministerens omhyggeligste Beregninger, berøve ham Magten og Livet, eller kaste ham i Fængsel midt under Udøvelsen af hans vigtigste Arbejder og i det mest kritiske Øjeblik. Heldigvis var det meget sjældent, at Herskeren nedlod sig til at bekymre sig om Detaillerne i Regeringen. Vesiren var, som Navnet ogsaa antyder*), den, der i Virkeligheden bar Regeringens Byrder, og han gjorde sit bedste for i sin egen og til Dels ogsaa i Folkets Interesse at holde Kalifen i fuldstændig Uvirksomhed og saaledes reducere ham blot til en Dukke. Ofte vare virkelig Kaliferne intet andet end Marionetter, i det den virkelige Magt laa hos Storvesiren, der styrede baade dem og Staten efter eget Tykke.

Yahya nedstammede fra en gammel persisk Adelsslægt; hans Bedstefader havde været en af Vogterne ved det største Ildtempel i Persien; hans Fader var gaaet over til Muhameds Lære, og efter at have taget virksom Del i den Bevægelse, der berøvede Ommiaderne Magten og satte Abbassiderne paa Tronen, havde han været Vesir under to Kalifer. Yahya, i hvis Hænder Harun saaledes lagde hele Statsstyrelsen, udøvede sine Pligter med en overlegen Klogskab og Dygtighed; han befæstede Grænserne og forbedrede hele Landets Styrelse; han fyldte Skatkammeret og sørgede for Provinsernes Opkomst ved at beskytte Handel og Haandværk og udvikle den offentlige Sikkerhed. Han bragte, kort sagt, Kalifatet til Højdepunktet af Velstand og Hæder, organiserede og ledede selv hele Statsmaskineriet; som Mi-

*) Vesir, paa Arabisk Vazir, betyder „En, der bærer en Byrde“.

nister var han veltalende, dannet, klog og betænksom, og han var desuden en dygtig Administrator, der styrede alt med en fast Haand og viste sig i Besiddelse af Dygtighed til at byde alle Vanskeligheder Spidsen. Med et venligt og nedladende Væsen forbandt han en imponerende Værdighed, der skaffede ham almindelig Ærbødighed, ligesom alle vare enige om at lovprise hans Ædelmodighed og Godgjørenhed.

Yahya havde to Sønner, El Fadhl og Jafer; den første understøttede Faderen i hans ministerielle Arbejder og fik Tilnavnet »Den lille Vesir«. El Fadhl var Haruns Fosterbroder, hvad der hos Muhamedanerne er et næsten lige saa fast Baand samt kjødeligt Slægtskab; da han imidlertid var af en mere alvorlig Karakter end den yngre Broder, foretrak Kalifen langt denne. Jafer var gavmild, veltalende, talentfuld og havde et indtagende Væsen, han var en intim Ven af Harun, der gjorde ham til sin Privatsekretær og gav ham Overopsynet over den kejserlige Husholdning, ligesom han var en stadig Deltager i alle Kalifens Fornøjelser. Begge Sønnerne vare for øvrigt lige saa almindelig afholdte for deres Ædelmodighed og Gavmildhed, som Faderen.

Haruns egen, ubegrænsede Gavmildhed især imod Digtere, retslærde og gejstlige, skaffede ham selvfølgelig disse Klassers ubetingede Hengivenhed og bidrog i høj Grad til det Ry, han havde for Retfærdighed og Mildhed, et Ry, som Historien imidlertid viser, at han kun saare lidt fortjente. Ingen anden Kalif havde nogen Sinde samlet om sig en saadan Mængde lærde Mænd, Digtere, rets- og sproglærde, Kadier og Skribenter, ikke at tale om alle de Kunstnere og Musikere, der nøde godt af hans Gunst. I sin egen Person forenede han desuden mange Egenskaber, som kunde gjøre ham afholdt af alle disse fremragende Mænd; han besad megen Dannelse og var en udmærket Digter; han var vel bevandret i Historien, Traditionen og

Poesien, som han forstod at citere ved passende Lejligheder; han havde en fin Smag og en aldrig fejlende Dømmekraft, medens hans værdige Væsen vandt ham den dybeste Ærbødighed baade hos høje og lave. Det er derfor intet Under, at alle samtidige Forfattere strømme over af Lovtaler over ham og bestræbe sig for at skjule den mørke Side af hans Karakter. Senere Forfattere, kunde man vente, skulde være mindre gunstige i deres Domme; men det maa erindres, at Alraschids Regering var en af de mest lysende i Kalifatets Annaler; Rigets Grænser vare mere udstrakte end i nogen anden Periode, den største Del af Orienten og en stor Del af det vestlige Afrika stod under hans Herredømme og betalte Tribut til hans Skatkammer, og Bagdad stod paa Højdepunktet af Pragt og Herlighed. Derimod begyndte strax efter hans Død Byen at tabe sin Vigtighed, Provinserne faldt fra den ene efter den anden, og Kalifernes Magt svandt hastig bort. Dette var en Grund mere for de muhamedanske Forfattere til at skue tilbage paa Haruns glimrende Periode med Beundring og Ærefrygt og til at vedligeholde Traditionen om hans Herredømmes Herlighed.

De Begivenheder, vi i det følgende skulle omtale, ville sætte os i Stand til at danne os en Mening om hans virkelige Karakter.

II.

Den gyldne Tid.

Abbassiderne syntes ikke om at residere i Damaskus, der indesluttede saa mange storartede Mindesmærker om Ommiadernes Dynasti, og valgte derfor Bagdad til Residensstad. Dens Beliggenhed passede udmærket for en Hovedstad; den var bygget paa venstre Bred af Tigris, stod ved denne Flod i Handelsforbindelse med Djarbekr mod Nord og mod Øst gjennem den persiske Bugt med Indien

og Kina, medens den nærliggende Evfrat, hvor til der fra Bagdad førte en bred Landevej, dannede en direkte Forbindelse med Syrien og Vesten. Navnet Bagdad, som er meget gammelt, betyder: »Givet eller grundet af Guddommen« og hentyder til den heldige Beliggenhed. Den nye Hovedstad tog hurtig til i Udstrækning og Pragt, i det de forskjellige Kalifer anvendte fabelagtige Summer paa dens Forskjønnelse og samlede en Mængde Kunstværker fra andre asiatiske Stæder og fra Sassanidernes gamle Paladser for dermed at forherlige deres Residens.

Her levede Kalifen Harun Alraschid, omgiven af en næsten æventyrlig Pragt og Luxus, som uindskrænket Hersker over et Rige, der strakte sig lige fra Indien og Tartariet til det atlantiske Oceans Bredder, med uhyre Rigdomme til sin Raadighed, og omgiven af Datidens mest glimrende Kunstnere og Videnskabsmænd.

I militær Henseende var imidlertid Harun Alraschids Regering meget urolig, i det netop Rigets uhyre Udstrækning gjorde det umuligt at centralisere Magten og at holde Styr paa ærgjerrige og samvittighedsløse Guvernører, der dels søgte at hævde deres Uafhængighed, dels undertrykkede og udsugede Folket. Der forløb sjælden noget Aar uden et Oprør i en eller anden af Provinserne; i Syrien og Mesopotamien var det Sympathien for Ommiaderne, i Khorassan det gamle Fjendskab imod det arabiske Herredømme og den arabiske Tro, og overalt Utilfredshed med Statholdernes Undertrykkelser og Udsugelser, der vare stadige Kilder til Uro og Besværligheder for Kalifens Regering.

For at vise, hvorledes Kalifatets Stilling var, og hvor usikker Forbindelsen mellem de forskjellige Provinser og Regeringen, bliver det nødvendigt at omtale nogle blandt de vigtigste af disse oprørske Bevægelser.

Harun Alraschids femte Regeringsaar blev forstyrret ved et Oprør af Yahya 'bn Abdallah, der i lige Linie nedstammede fra Mohammeds Fætter og Svigersøn Ali. Den

sørgelige Skæbne, der under en tidligere Kalif havde ramt hans Brødre, havde ganske naturlig bragt ham til at nære stor Frygt for sin egen Sikkerhed; han flygtede til Deilem, hvor Folket hurtig anerkjendte hans Fordringer paa Imamatet, det vil sige hans guddommelige Ret til den øverste Myndighed i Islam, og proklamerede ham som den legitime Kalif. Fra alle Egne af Landet strømmede Folk til hans Fane, og Bevægelsen antog hurtig saa truende Dimensioner, at Harun nødtes til at tage kraftige Forholdsregler for at undertrykke den. Han udnævnte El Fadhl, Storvesirens Søn, til Guvernør over de oprørske Landskaber og sendte ham med en Hær paa 50,000 Mand imod Oprørerne. El Fadhl lejrede sig med sin Hær i kort Afstand fra Yahya 'bn Abdallahs Hovedkvarter; men da han frygtede den religiøse Fanatisme hos de fjendtlige Tropper, — hvis Hovedanfører jo, som Alis Efterkommer, var det legitime Overhoved for Schiiternes Sekt, til hvilken næsten alle Perserne hørte —, vilde han ikke tilbyde denne et Slag, men søgte ved Underhandlinger at bringe en fredelig Løsning i Stand. Omsider gav Yahya 'bn Abdallah da ogsaa efter for de skjønne Løfter, Alraschids Udsending gav ham, og samtykkede i at nedlægge Vaabnene paa den Betingelse, at Harun skulde give ham en selvskreven Amnesti, undertegnet af Kadierne og Fakirerne som Vidner. Kalifen, som foruroligedes over det Held, der hidtil havde fulgt hans Rival, samtykkede i denne Fordring og sendte ham en Amnesti, affattet i de mest ubetingede Udtryk og undertegnet ikke blot af de nævnte Embedsmænd, men endog af de ældste Medlemmer af det kongelige Hus Beni Hashem, hvortil Alraschid hørte. Dette Brev, som ledsagedes af rige Gaver, bevægede Prætendenten til at følge El Fadhl til Bagdad, og ved hans Ankomst her til modtog Kalifen ham med den største Hjærtelighed. Han havde imidlertid ikke været mange Dage i Staden, før Alraschid kastede ham i Fængsel og sammenkaldte Statens Retsembedsmænd

for at raadslaa om Amnestiens Gyldighed. Nogle hævdede bestemt, at et Dokument, der var saa højtidelig stadfæstet, maatte staa ved Magt; men andre, der bejlede til Kalifens Gunst, erklærede, at det var dødt og magtesløst, og deres Mening blev naturligvis antagen af Harun.

Naar en Hersker ønsker en Undskyldning for at straffe en Undersaat, finder han let en eller anden, der for at sætte sig selv i Gunst, er villig til at aflægge falsk Vidnesbyrd. Her var det en Mand af Familien Zobeir ibn Awwam, der bagtalte Yahya for Alraschid, i det han erklærede, at denne havde konspireret, efter at han havde modtaget Amnestien, og havde bestræbt sig for at samle en ny Hær i den Hensigt atter at hæve Oprørsfanen ved første givne Lejlighed.

Kalifen sendte strax Bud efter Fangen, konfronterede ham med Zobeiri og spurgte, om dennes Beskyldninger vare sande. Yahya benægtede harmfuldt dette og opfordrede sin Anklager til at bekræfte Bagvaskelserne med sin Ed. Zobeiri erklærede sig villig hertil og begyndte: »Gud, som opsøger og straffer den skyldige —«; men Yahya afbrød ham: »Stands! lad den Ed være, thi Gud haster aldrig med at straffe den, der priser ham. Sværg, at du nedkalder Allahs Vrede over dit Hoved og ønsker, at hans strængeste Straf maa ramme dig, om du ikke taler sandt.«

Bagvaskeren skjælvede ved at høre denne Formular: »Hvad er det for en afskyelig Ed; den vil jeg ikke sværge.« »Hvad mener du med det!« raabte Kalifen, »naar dit Udsagn er sandt, hvad har du da at frygte af en Ed?« Den elendige, som vidste, hvad der ventede ham, hvis han tilstod at have løjet, i det han derved ikke alene narrede Kalifen for hans Hævn, men ogsaa lod ane, at det var Harun selv, der havde bestukket ham, eller i det mindste set gjennem Fingre med hans falske Beskyldninger, turde ikke

længere nægte at aflægge den forlangte Ed og beseglede saaledes Yahyas Dødsdom.

Historieskriverne fortælle her som et mærkeligt Exempel paa den guddommelige Gjengjældelse, at næppe havde Zobeiri forladt Forsamlingen, før han snublede og i Faldet saarede sig saa farlig, at han døde, inden Dagen var forbi. De, der skulde begrave ham, kunde ikke faa hans Grav fyldt, thi Jorden svandt bort lige saa hurtig, som den blev kastet i; de nøjedes da med at lægge et Dække over Graven og forlode den, overbeviste om, at Allah paa denne Maade havde tilkjendegivet sin Vrede over den gudsbespottelige Mened.

Harun Alraschid, med al sin Fromhed, brød sig imidlertid ikke om et Mirakel, naar det var i Modstrid med hans egne Lidenskaber, og til Trods for Amnestien og det guddommelige Vidnesbyrd om Yahyas Uskyldighed maatte denne dog lide en grusom Død i Fængslet.

Samme Aar viste der sig truende Symptomer paa en Revolution i Ægypten. Statholderen her var Musa 'bn Isa, en Fætter til Kalifens Fader. Harun havde fattet Mistanke om, at Musa havde i Sinde at gjøre Oprør mod ham og derfor selv havde ophidset Folket; han svor, at han vilde afsætte Forræderen og erstatte ham med den ringeste blandt hans Dørvogtere og gav Jafer Ordre til at bringe en Mand til ham ved Navn Omar ibn Mehran, med Tilnavnet Abu Hafs. Denne var en Mand af et hæsligt Udseende og med et skummelt Øjekast, han plejede at klæde sig meget simpelt og at ride omkring med sin Tjener bag ved sig paa den samme Hest. Da Kalifen spurgte, om han var villig til at rejse til Ægypten som Statholder, svarede han barsk: »Jeg vil tage dertil paa den Betingelse, at saa snart jeg har bragt Forholdene i Orden dér, skal jeg have Lov at komme tilbage, naar jeg vil.« Harun samtykkede, og Abu Hafs rejste. Ved sin Ankomst til Kairo, gik han lige til Musas Hus og satte sig nederst

blandt dem, der ventede paa at faa Avdiens; da alle de andre vare gaaede, fik Musa Øje paa ham og spurgte, hvad han ønskede. Omar overrakte ham Kalifens Brev, og da han havde læst det, sagde han: »Og er Abu Hafs ankommen, Allah velsigne ham?« »Jeg er Abu Hafs«, svarede denne. Musa udbrød, i det han citerede Koranen: »Maatte Allah straffe Farao, fordi han sagde: »Er ikke Ægyptens Kongerige mit?«« Musa overgav imidlertid uden videre Indvendinger Herredømmet til den nye Statholder, der strax begyndte at sætte sig ind i Forretningerne. Abu Hafs' første Befaling til sin Sekretær var, at han kun maatte tage imod Foræringer til ham, naar disse bestode i rede Penge; da nu Embedsmændene og Landets Stormænd bragte de sædvanlige Foræringer til Statholderen, afslog han alle saadanne Ting som Heste, Slavinder og deslige og modtog kun rede Penge og kostbare Tøjer; disse forvarede han omhyggelig, og paa hver Gave hæftede han en Seddel med Giverens Navn.

Undersaatterne i Ægypten havde hidindtil altid staaet i Restance med deres Skatter; men dette besluttede Omar at sætte en Stopper for. Han begyndte med at indstævne en Mand for Skatterestancer; denne prøvede paa at affærdige ham med den Besked, at han kun vilde betale i Bagdad; men Omar tog ham paa Ordet, og endskjønt han protesterede og tilbød at skaffe Pengene til Veje, sendte han ham afsted til Hovedstaden. Senere var der ingen, der prøvede paa at narre Omar, og den første og anden Termin bleve Skatterne punktlig indbetalte. Da den tredje Termin kom, kunde mange ikke betale og vare nødte til at bede om Henstand, i det de beklagede sig over, at de ingen Penge havde. Omar kom nu frem med de Foræringer, han havde faaet, indbetalte dem i Skatkamret, krediterede Giveren for Beløbet, og stævnede ham saa for Resten. Alle indsaa nu, at en saa usædvanlig ærlig Statholder ikke lod sig skuffe, og gjorde Udveje til at skaffe

Pengene; saaledes blev for første Gang i Mands Minde Ægyptens Skatteafgift punktlig erlagt. Da Omar havde bragt dette i Orden, frasagde han sig sit Embede og vendte tilbage til Bagdad.

Et Par Aar efter gjorde en af de mægtigste Høvdinger i Mosul ved Navn El Attaf Oprør mod Alraschids Statholder, samlede en Hær paa omtrent 4000 Mand, indkrævede Skatterne og holdt Byen besat i to Aar; da angreb Harun Byen og ødelagde dens Volde, medens Attaf undslap til Armenien.

Et større Oprør ledede af El Valid ibn Tarif es Sheibani i Mesopotamien; efter at han havde slaaet to af Kalifens Hærafdelinger, afsendte Alraschid en ny Hær under Yezid ibn Mazyed, ogsaa et Medlem af Stammen Sheibani, for at tvinge ham til Underkastelse; men Yezid, som formodentlig ikke holdt af at kæmpe med sin Stammefrænde, vedblev at trække Tiden ud og tøve med at angribe ham. Barmeciderne, som stode paa en daarlig Fod med Yezid, fortalte Kalifen, at denne ikke gik alvorlig frem mod El Valid, men nærede venlige Følelser for Oprørerne, fordi de hørte til den samme Stamme, og Harun, som lod sig paavirke af disse Angivelser, skrev et vredt Brev til Yezid, i hvilket han sagde: »Hvis jeg havde udsendt en af mine ringeste Tjenere, vilde han have udrettet mere, end du har gjort; men det er klart, at du ikke er til at stole paa, og at du føler en blind Hengivenhed for din egen Stamme. Jeg sværger ved Allah, at hvis du ikke skynder dig at straffe Oprøreren, vil jeg sende en til dig for at hente dit Hoved.«

Da Yezid saaledes blev tvungen til at gaa kraftigere til Værks, drog han endelig imod El Valid. Paa Kamppladsen opmuntrede han sine Soldater med de Ord: »Disse Oprørere ere kun udisciplinerede Skarer; staa derfor modig fast, og naar I have afslaaet deres Angreb, kaster eder over dem; thi naar de engang ere bragte i Uorden, ville

de ikke kunne samle sig igjen.« Det gik, som han havde forudsagt. Yezid og hans Tropper modstode tappert Fjendens Angreb, kastede sig derpaa over dem og brød deres Rækker. Yezid forfulgte El Valid, fangede ham og afhuggede hans Hoved. Da El Valid var slaaet, samlede hans Søster Laila atter de adspredte Tropper, væbnede sig og førte dem igjen frem mod Fjenden; men Yezid fik Øje paa hende, red imod hende, og i det han stak med sin Lanse efter hendes Hest, raabte han: »Gaa hjem med dig, du er en Vanære for din Stamme!« hvorpaa hun, skamfuld over sin Dristighed, trak sig tilbage. Denne Laila var i øvrigt en temmelig betydelig Digterinde, og hun skrev en Elegi over sin Broder El Valid, der endnu er til.

Foruden disse stadige Oprør i Provinserne, hvoraf vi her kun have omtalt nogle faa, førte Harun Alraschid ofte Krig med Islams Fjender og laa desuden bestandig i Strid med det byzantinske Kejserrige og med de barbariske Turkomanner.

Kalifen raadede vel ganske vist over en uhyre Krigsmagt, der vilde have været uovervindelig, dersom han helt og holdent havde kunnet anvende den mod Rigets ydre Fjender; men han maatte jo altid benytte en Mængde Tropper til at undertrykke de bestandig paa ny opblussende Stridigheder i sit udstrakte Rige. Han gjorde imidlertid næsten hvert Aar Strejftog ind paa græsk Territorium — ofte under hans personlige Overanførsel — og gjorde hver Gang et stort Bytte af Slaver og Gods. I Aaret 791, under en meget stræng Vinter, led hans Tropper meget paa Tilbagetoget; men i to Søslag ved Kreta og Cypern, der omtales baade hos arabiske og græske Historieskrivere, bleve Muselmændene Sejrherrer. Admiralen Theophilus blev tagen til Fange og ført for Harun Alraschid, der gav ham Valget mellem »Islam og Døden«; da han afslog den første, blev han huggen i Stykker.

I Aarene 797—98 drog Harun mod Byen Safsaf, som

han indtog, medens Abd el Melik ibn Salih angreb Ancyra. Samtidige indre Stridigheder hindrede Grækerne i at gjøre Modstand, og Kejserinde Irene sluttede Fred mod at betale en stor Tribut; Fangerne bleve udvexlede, for første Gang under Abbassidernes Herredømme, og Harun drog hjem. Freden med Grækenland varede i fire Aar, navnlig fordi Harun var saa optagen af andre Stridigheder, at han ikke var i Stand til at drage Fordel af det byzantinske Riges forsvarsløse Stilling; men i Aaret 802 kom Nikephorus paa Tronen, og nu brød Krigen ud paa ny. Den ny Kejser sendte Harun et Brev saa lydende:

»Fra Nikephorus, Grækernes Konge til Harun, Arabernes Konge«.

»Kejserinden, min Forgængerinde, holdt dig for et Taarn og sig selv for en Bonde. Hun betalte dig Tribut, medens du burde have betalt hende dobbelt saa meget. Dette var en Kvindes Svaghed og Taabelighed, men, saa snart du har læst dette mit Brev, tilbagesend alt, hvad du har modtaget i Tribut af hende, og løskjøb dig selv med en hvilken som helst Sum, der maatte blive fordret af dig; ellers skal Sværdet dømme os imellem.«

Da Harun havde læst dette, blev han saa rasende, at ingen turde se paa, langt mindre tale til ham, og alle Hoffolkene gik af Vejen for ham. Han forlangte Pen og Blæk og skrev bag paa Nikephorus's Brev:

»I Navn af Allah, den barmhjærtige, den forbarmende!
Fra Harun, de troendes Behersker, til Nikephorus, den græske Hund.

Jeg har læst dit Brev, Søn af en vantro Kvinde, og du skal sé mit Svar, før du hører det.«

Han drog afsted selv samme Dag, opslog sin Lejr ved Heraklea og skjændte og brændte, hvor han kom frem, indtil Nikephorus, som var optagen af at bekæmpe et Oprør, blev nødt til at bede om Fred. Til sidst samtykkede

Kalifen i at slutte Fred paa den Betingelse, at Nikephorus betalte ham en Tribut hvert halve Aar.

Næppe var imidlertid Harun vendt tilbage til Rakkeh, førend Nikephorus, der nu havde faaet Bugt med Oprørerne, brød Freden, i det han stolede paa, at den strænge Kulde, der da herskede, skulde hindre Kalifen fra at gjøre Indfald i hans Land.

Da Efterretningen herom kom til Rakkeh, blev Harun saa rasende, at han trods den frygtelige Kulde strax drog ud for at tugte Grækerne. Hæren maatte udholde frygtelige Besværligheder, men Nikephorus blev slaaet og mistede 40,000 Mand. En ny Fred blev sluttet og Fangerne udvexlede, men da Harun kort efter var optagen af Oprøret i Khorassan under Ali ibn Isa, vilde Nikephorus benytte sig deraf og begyndte atter Fjendtlighederne.

Harun samlede imidlertid strax en Hær paa 135,000 Mand og indtog Heraklea, medens hans Feltherrer erobrede og sløjfede flere andre Fæstninger, og hans Flaade ved Cypern gjorde 17,000 Fanger, som bleve sendte til Syrien. Nikephorus tabte nu aldeles Modet og sluttede Fred paa de mest ydmygende Betingelser, han maatte betale en Kopskat for sig selv og sin Familie og love aldrig at gjenopbygge Heraklea. Aldrig saa snart var imidlertid Harun dragen hjem, før alle disse Løfter bleve brudte, og i Aaret 807 lykkedes det virkelig Grækerne i Nærheden af Tarsus at slaa Yezid ibn Makhled, som var bleven sendt imod dem med 10,000 Mand. Lige saa uheldig gik det Herthemat ibn Ayan, som med 30,000 Mand var bleven sat til at bevogte Grænsen og have Opsyn med Befæstningen af Tarsus, og da denne desuden kort efter blev sendt til Khorassan for at kvæle Oprøret der, lykkedes det saaledes Grækerne for en Stund at afkaste Muselmændenes Aag.

Harun lod sin Harme gaa ud over de kristne i sit Rige ved atter at sætte i Kraft og skærpe de barbariske Anordninger, hvormed Kalifen Omar ved Jerusalems Ind-

tagelse havde plaget og undertrykket dem, og ved at straffe enhver Overtrædelse med Døden.

Hidtil have vi kun omtalt de politiske Begivenheder under Harun Alraschids Regering; men skjønt Harun indtager en fremragende Plads i Historien, vare disse Begivenheder dog ikke saa meget blevne ledede af ham selv, som af Vesiren Yahya og hans Sønner. Kalifens personlige Historie er i det hele taget saa nøje knyttet til denne Familie, at det er umuligt at bedømme hans Karakter uden nærmere at betragte hans Forhold til dem; vi skulle derfor nu gaa over til at omtale deres Fald og senere sørgelige Skæbne.

J. Rung.

(Sluttes.)

Prinsesse Tarakanov,

en kvindelig Tronprætendent.

Som bekjendt var Peter den stores Datter, Kejserinde Elisabet, ikke just noget Dydsmønster; hun var hyppig beruset, og hun skiftede Elskere, lige saa ofte som hun skiftede Klæder; men naar Angeren kom over hende, hengav hun sig til Bodsøvelser, der vidnede om den groveste Overtro. For ikke at finde nogen Herre eller i det mindste en besværlig Bevogter vilde hun ikke gifte sig; men næppe havde en Statsomvæltning løftet hende paa Tronen, før hun til erklæret Elsker tog en Gardegrenader, Alexis Gregorievitsch Rasumovski, hvem hun under Lidenskabens første Hede i Løbet af nogle Uger gjorde til Kammerherre, Andreasridder, Jægermester og Greve. Senere forærede hun ham det pragtfulde Anitskoi-Pallads, der længere hen i Tiden af Katharina II. blev skjænket til Potemkin som Belønning for lignende Fortjenester.

Rygtet sagde, at Rasumovski havde opnaaet et hemmeligt Ægteskab med Kejserinden; men i alle Tilfælde vilde man vide, at der var flere Børn — to Sønner og en Datter —, hvem man havde givet Navn efter Fyrstendømmet Tarakanov. Den ene Søn, som man fra Barndommen holdt inde-

---

*) Efter P. Challemel-Lacour, i Revue des deux mondes.

spærret i et Kloster i Perejaslav-Saleski, døde tidlig den anden, der beskæftigede sig med kemiske Studier og endnu Aar 1800 levede i St. Petersborg, omkom ved Vaade i sit Laboratorium; men om Datteren, der som ganske lille var bleven sat i Kloster i Moskau, vidste man intet med Vished.

Om denne Prinsesse fortalte Sagnet, at hun i en Alder af ti Aar var bleven hemmelig bortført af den polske Fyrste Kasimir Radzivil, Czartoriskyernes berømte Modstander, som bragte Barnet til Italien i Haab om at kunne benytte hende til sine Planer mod Rusland. I Rom og andensteds havde Prinsessen ved forskjellige Rænker søgt at opnaa Anerkjendelse som lovlig Arving til den russiske Krone, indtil det endelig lykkedes Alexis Orlof at bemægtige sig hendes Person. Derefter blev hun ført til Rusland og af Katharina II. indespærret paa Fæstningen Schlüsselburg i den samme underjordiske Hvælving, der i sin Tid var indrettet til Katharina selv af hendes Gemal Peter III. I dette Fængsel skulde den ulykkelige Prinsesse være druknet, da Nevaen Aar 1777 steg ti Fod over sin sædvanlige Højde.

Da Kejser Alexander II. ønskede at kjende Sammenhængen med denne gaadefulde Begivenhed, nedsatte han en Kommission til at undersøge de omfangsrige Aktstykker, som Petersborger-Arkiverne indeholde angaaende Kejserinde Elisabets formentlige Datter. Den officielle Beretning blev ikke offentliggjort; men da Aviserne efter Haanden begyndte at beskæftige sig med Historien, udgav Moskauer-Universitetet et Uddrag deraf. Dette Uddrag, der udkom i 1867, synes nogenlunde fuldstændigt, og skjønt det ikke hæver al Uvished, kaster det dog en Del Lys over Sagen; men under alle Omstændigheder staar den hele deri omhandlede Episode som et Bevis paa, hvad en enlig Kvinde, der ikke har andre Vaaben end sin Skjønhed og sin Elskværdighed — ved List, Dristighed og Udholdenhed kunde

stille op over for Samfundets højeste Kredse i det saa oplyste attende Aarhundrede.

I.

I Oktober 1772 kom tre fremmede med talrigt Tjenerskab til Paris, hvor de lejede et smukt Hotel paa Øen Saint-Louis. Det var en ung Dame paa højst fem og tyve Aar — Aly Emettea, Prinsesse af Voldomir kaldte hun sig, og med hende fulgte en Baron Embs, en ung Mand af hendes Familie, samt en Baron Schenk, en ældre Mand af værdigt Ydre, der spillede en Slags Formynder, førte Regnskabet og besørgede Husets Udgifter. Den unge Dame var smuk, lyshaaret og en Smule mager; men hun havde regelmæssige Træk og et overordentlig fornemt Udvortes. Hendes Øjne vare af forskjellig Farve, og derved fik hendes Blik noget vist gjennemtrængende og ubeskrivelig bedaarende ved sig. Prinsessen havde Kundskaber og Forstand, hun talte forskjellige Sprog, hun sang henrivende og akkompagnerede sig selv paa Klavecin; men der var tillige i hendes Væsen saa megen Ynde og Alvor, at enhver maatte føle Agtelse for hende. Der fortaltes, at hun var født i Kaukasus, og at hun var Niece af en hovedrig Perser, hvem hun skulde arve.

Disse fremmede førte stort Hus, holdt Kjøretøj og modtoge Gjæster. Damer saae man ingen af, men derimod en Mængde af de Udlændinge fra alle Lande, der komme til Paris for at more sig. Blandt dem, der kom hyppigst, var Grev Kasimir Oginski, Hetman af Litthauen, en berømt polsk Patriot, der netop hos Kabinettet i Versailles søgte Bistand for sit Fædreland. I øvrigt var Greven en aandrig Personlighed, Kunstven og selv Virtuos paa Harpen, der kan takke ham for Opfindelsen af Pedalerne. En anden Husven var Greven af Rochefort-Valcourt, Hofmarskalk hos Fyrsten af Limburg-Styrum, af en fransk Emigrantfamilie,

der siden det nantiske Edikts Tilbagekaldelse havde været bosiddende i Tyskland.

Oginski gjorde stormende Kur til Prinsessen og vexlede hyppige Breve med hende, men Greven af Rochefort optraadte med mere alvorlige Hensigter. Hans Pengesager vare i Uorden, og derfor vilde han gifte sig med Arvingen, men hun slog hans Frieri hen i Spøg uden dog at berøve ham alt Haab.

Blandt de andre Stamgjæster var der en Herr Mariñe, en halvgammel Laps, som vidste ypperlig Besked med alle Byens Nyheder og altid var i godt Lune — der var en Herr Mackay, forhenværende Kontorbetjent hos den berømte Bankier Delaborde, og Herr Poncet, en stor Kjøbmand fra Rue Saint-Denis, der begge vare lige saa rige paa Forfængelighed som paa Penge. I Løbet af en Maanedstid havde de forstrakt Huset med betydelige Summer; men Baron Schenk forstod at blænde dem ved Beretningen om de Rigdomme, Prinsesse Aly om føje Tid skulde modtage fra Persien.

Imidlertid bliver en Dag Baron Embs, der har underskrevet forskjellige Vexler, arresteret — og Prinsessens Venner erfare til deres store Forbavselse, at den foregivne Adelsmand hedder Vantoers og i Virkeligheden er Søn af en rig Lærredsfabrikant i Gent, som har jaget ham hjemme fra paa Grund af slet Opførsel. Derved blive Mackay og Poncet bange og forlange bestemt, men høflig af Baron Schenk at faa deres Forskud tilbagebetalte. Denne forsikrer dem om, at Misforstaaelsen hurtig vil blive hævet, men ser sig dog nødsagen at tage sin Tilflugt til Herr de Marines Underskrift for at faa Prinsessens Slægtning ud af Arresten. Derved slog man sig til Taals; men en Aften, da Mackay og Poncet indfandt sig som sædvanlig, fandt de Huset lukket. Prinsessen havde solgt sine Heste, afskediget sit Tjenerskab og var rejst til Tyskland med de to Baroner og en eneste Tjener.

I Frankfurt, hvor hen Greven af Rochefort er rejst nogle Dage i Forvejen, dukker Prinsessen op i et af de fornemste Hoteller; men Mackay følger hende i Hælene, og inden otte Dage sidder Vantoers paa ny arresteret paa Forlangende af Frankrigs Sendemand. Hotelværten, som bliver bange over dette Spektakel og formodentlig frygter for sine Penge, staar i Begreb med at vise hele Selskabet Døren til Trods for alle Prinsessens Trusler om at ville klage til Ruslands Sendemænd i Wien og Berlin — da der pludselig viser sig en ganske uventet Redningsmand.

Filip Ferdinand, regerende Fyrste af Limburg, Herre til Styrum, Greve af Oberstein samt Herre til forskjellige Godser i Lothringen og andensteds, var til Trods for sine mange Titler ingenlunde rig. Som Ætling af Greverne af Schaumburg havde han meget tvivlsomme Fordringer paa Hertugdømmerne Slesvig og Holsten og forhandlede i den Anledning allerede paa femtende Aar med Hofferne i Petersborg og Kjøbenhavn. Desuden førte han en meget indviklet Proces med Kongen af Preussen.

Som største Delen af Tysklands Smaafyrster holdt han et Hof, hvor Etiketten var meget stræng, men Hoffolkene kun lidet talrige. Han holder Sendemænd i Paris og Wien, men blandt sine Soldater er Fyrsten den eneste Stabsofficer. Han er, som sagt, nødt til at være sparsommelig, men bøder derpaa ved rigelig Uddeling af de Ordener, han selv har stiftet.

Som de fleste af Tidsalderens Fyrster efterligner han i det smaa Ludvig XV. og Versailles, og skjønt han er bigot Katolik, har han dog præsenteret sine Undersaatter flere erklærede Elskerinder; men nu, da han hører, at den Dame, hans Hofmarskalk vil ægte, befinder sig i Frankfurt, faar han Lyst til at se hende, rejser der hen og lader sig forestille, netop som hun er i Begreb med at forlade Hotellet.

Fyrsten gik der fra henrykt eller snarere ganske be-

daaret. Han betalte en Del af hendes Gjæld, han gik i Borgen hos Mackay og Poncet, og han indbød hende til at tage Bolig paa et af hans Slotte, indtil hun fik sine Penge fra Persien. Prinsessen flytter ind i Neusetz; men da Slottet er meget forfaldent, og Fyrsten ikke ser Udvej til at sætte det i Stand, posterer han ved Porten nogle af sine Soldater, som skulle præsentere Gevær for Prinsessen, naar hun kommer og gaar, og derved bøde paa Manglerne. Med hende følger Baron Schenk, der opbevarer hendes Arkiv — det vil sige nogle Papirer, som give ham Hals og Haand over hende — hvorimod Vantoers fremdeles sad arresteret i Frankfurt, uden at nogen bestræbte sig for at faa ham løs.

Paa Slottet kommer Fyrsten hyppig i Besøg. Han overøser Prinsessen med Foræringer og viser hende saa udsøgt Opmærksomhed, at Greven af Rochefort bliver skinsyg. Da denne Skinsyge en Gang kommer til Udbrud, betænker Fyrsten sig ikke længe, men lader uden videre sin Hofmarskalk sætte i Statsfængsel.

Til Raadgiver har Fyrsten en gejstlig Herre ved Navn Hornstein, der er Sendemand for ham og tillige for Kurfyrsten af Trier ved Hoffet i Wien. Denne dybsindige og ivrige Theolog blev af Fyrsten indført hos Prinsessen i Neusetz, og hun havde ikke vanskelig ved at fængsle ham. Hun bad ham vejlede hende ved sine Raad og beskytte hendes Ungdom, hun omtalte med Beskedenhed sine store Rigdomme og overdrog ham at kjøbe hende en Ejendom i Tyskland, som hun ikke mere ønskede at forlade.

Den umaadelige Arv, som var i Vente, skadede ingenlunde Prinsessen i Samtidens Øjne — og navnlig ikke i Fyrstens. Han var i Forvejen forgjældet, men nu havde de forøgede Udgifter bragt ham i den yderste Forlegenhed. Grevskabet Oberstein i den dejlige Nahedal, Fyrstens bedste Ejendom, var saa behæftet med Gjæld, at han i mange Aar ikke havde faaet en Skilling der fra; men Prinsessen forstod

med udsøgt Takt at antyde, hvorledes hun med sine Midler snart vilde kunne indløse Grevskabet, og samtidig bad hun Hornstein bevæge Fyrsten til ikke at afslaa hendes Tilbud. Imidlertid maatte rigtignok Herr de Marine efter hendes Raad indlede Forhandlinger med den franske Regering om Salg af nogle af de fyrstelige Familiegodser i Lothringen.

Dag for Dag faar Prinsessen større Herredømme over Fyrsten. Han giver hende flere og flere Beviser paa en Tilbøjelighed, som hun vel opmuntrer, men tillige forstaar at holde inden for visse Grænser. Saa vel Kjærlighed som Interesse have gjort ham fortrolig med Tanken om Ægteskab — men hvorfor erklærer han sig ikke? Det ene Besøg følger efter det andet, og Tiden gaar, uden at det forønskede Ord bliver udtalt.

Endelig finder Fyrsten en Dag Prinsessen i Taarer, og Grunden til hendes Fortvivlelse er et Brev fra hendes Formynder, den russiske Storkansler Fyrst Galitzin, i hvilket han meddeler hende, at Onkelen kalder hende hjem til Persien for at gifte hende bort. Dette Slag kan Fyrsten ikke modstaa — hun maa ikke rejse, han elsker hende, og han tilbyder hende sin Haand!

Prinsessen forlanger nogen Betænkningstid for at kunne raadføre sig med sine Slægtninge; men kort efter har hun den Glæde at kunne meddele Fyrsten, at den russiske Storkansler har paataget sig hele Ansvaret for Forbindelsen og lovet at skaffe Onkelens Samtykke. Samtidig skriver imidlertid Hornstein til Fyrsten, at hun nødvendigvis maa skaffe paalidelige Beviser for sin Herkomst, og dette finder hun saa naturligt, at hun giver nye Oplysninger om sine Familieforhold. I Virkeligheden er hun Fyrstinde af Azof under den russiske Kejserindes Overhøjhed og tillige eneste Arving efter Huset Voldomir. Fire Aar gammel mistede hun sine Forældre og blev sendt til sin Onkel, Schahen af Persien, som senere sendte hende til Evropa paa Grund af Uroligheder i Landet. Hun tilhører den græske Kirke. I

Aaret 1749 bleve Familiens Godser lagte under Beslag i tyve Aar; men denne Tid er snart udløben, og for at kunne tiltræde sine Rigdomme venter hun kun paa Kejserindens Samtykke, som Storkansleren bestræber sig for at skaffe hende.

Saa snart Prinsessen troede sig sikker paa Giftermaal, hengiver hun sig ganske til Fyrsten, sagtens i Haab om derved at knytte ham fastere til sig, og denne Beregning, som under andre Forhold kunde synes vovelig, viste sig ganske rigtig. Fyrsten forlængede sine Ophold i Neusetz, han gav glimrende Fester og viste sig overalt i Prinsessens Selskab — ja, han indviede endog Vennen Hornstein i sin Lykke.

Alle disse Ømhedsbeviser kunde imidlertid ikke stille Prinsessen tilfreds, saa meget mere, som hun jo næppe kunde vente, at de til Brylluppet nødvendige Papirer nogen Sinde vilde ankomme. Farer truede desuden fra mere end én Kant. Vantoers sad fremdeles fængslet i Frankfurt, hvor fra han truede med Afsløringer, og Mackay eller Poncet, der var kjed af at vente paa sine Penge, anstillede Undersøgelser alle Vegne. Derfor maa hun forsøge de forskjelligste Midler til at faa Ende paa Sagen. Snart er hun fortvivlet over den brødefulde Forbindelse, som er hendes Navn uværdig — snart lader hun Fyrsten skimte hendes Tilbøjelighed for Oginski, med hvem hun vexler Breve — snart spiller hun den skinsyge, fordi man vil formæle Fyrsten med en anden — og snart vil hun rejse langt bort for ikke at staa hans Lykke i Vejen. Til andre Tider taler hun om Kejserinden af Rusland, som næppe vilde have nogen Grund til at forholde hende Fyrstendømmet Voldomir og de andre Herligheder, naar hun blot var gift. Imidlertid er det under hendes Værdighed at fremskynde dette Skridt eller indlade sig derpaa, før hendes Stilling er ganske klar. Hun foreslaar endogsaa selv at rejse til Petersborg for ved sin Nærværelse at stemme Kejserinden

gunstig; men før sin Afrejse vil hun sikre Fyrsten en Del af sin Formue og tilbyder ham virkelig en udfærdiget Vexel paa en imaginær Bankier. Den stakkels Fyrste er ude af sig selv — han raser, truer og bønfalder — om nogen Rejse vil han ikke høre Tale, men han vil gjøre alt, hvad hun forlanger, naar hun blot kan faae Hornsteins Samtykke.

Imidlertid begyndte Folk i Landet at omtale Prinsessen i mindre ærbødige Udtryk, og Hornstein beretter trolig sin Herre, hvad han kan opspørge af mistænkeligt. Den forelskede Fyrste stod længe imod og gav saaledes sin Livjæger et Slag af Geværkolben, fordi han paa Jagten i et fortroligt Øjeblik talte deltagende om den Bagvaskelse, for hvilken Prinsessen var Gjenstand; men i Længden maatte al denne Snak dog gjøre Indtryk. Endelig da hans Sind ved stadig Pengeforlegenhed er blevet mere og mere pirreligt, kommer der fra Frankfurt et Brev, som afmaler den elskede med de mørkeste Farver samt hentyder til Bedragerier og Æventyr i Berlin, London og Paris.

Med dette Brev iler Fyrsten til Neusetz, hvor han overøser Prinsessen med de voldsomste Bebrejdelser. Hun hører paa ham med tavs Foragt og svarer kun, at hun næppe har kunnet vente sig anden Behandling af en Mand, der saa let lader sig bedrage af falske Venner. Hans Svaghed maa hun ynke — men hun selv, som snart skal være Moder, vil ikke beklage sig over at tigge paa Landevejen, dersom hun blot kunde betale sin Gjæld. Den uventede Faderglæde — som rigtignok var opdigtet, bragte imidlertid Fyrsten ganske ud af Fatning, saa at han i næste Øjeblik bønfalder om Tilgivelse og forbandede sin latterlige Lettroenhed.

Efter Haanden nærmer man sig Slutningen af 1773. Prinsessen har ganske faaet Fyrsten i sine Garn, saa at han endog med hende lægger Raad op mod Hornstein og giver hende Penge til at bestikke denne med. Om Gifter-

maal taler hun ikke mere, hun finder sig taalmodig i enhver Forhaling, og det synes næsten, som om Fyrsten, der ved Tabet af sin Proces mod Kongen af Preussen er ganske forarmet, har mistet al Tiltrækningskraft for hende og ikke længere er Umagen værd at beskæftige sig med.

Fra Neusetz er Prinsessen i Mellemtiden flyttet til Slottet Oberstein, og her begynde nye Rygter at komme i Omløb om hendes Person. Hun er ingen Æventyrerske, hun har fuld Ret til de Titler, hun bærer, men disse ere kun et Dække over hendes høje Fødsel. Hun er i Virkeligheden ingen anden end Prinsesse Tarakanov, Kejserinde Elisabet af Ruslands Datter. Fra Klostret, hvor man forgjæves har forsøgt at forgive hende, er hun bleven sendt til Sibirien, men befriet af sine Vogtere og bragt til det persiske Hof. Flere mærkelige Omstændigheder bevirkede, at Sagen ikke tog sig alt for usandsynlig ud. At Fyrsten af Limburg tror derpaa, følger af sig selv; men han er langt fra ikke den eneste, og da han var i Julebesøg hos sin Søster Prinsessen af Hohenlohe-Bartenstein, skrev han hjem, at ingen der tvivlede om, at hun virkelig var Kejserinde Elisabet af Ruslands Datter. Han sendte hende endogsaa en Fuldmagt i god Form til at underhandle om hans Fordringer paa Slesvig og Holsten med den russiske Storkansler, saa stor var hans Tillid til hendes Fremtid.

II.

I Aaret 1772, da Polens første Deling gik for sig, drog en Mængde polske Patrioter til Udlandet dels for egen Sikkerheds Skyld, dels for ikke at være Vidne til Fædrelandets Elendighed. Største Delen af disse fulgte Palatinen af Vilna Fyrst Radzivil, som drog ad Frankrig til i Haab om der at finde Støtte for den nationale Sag og siden, da dette slog fejl, tog Bopæl i Mannheim. Her fra sendte Fyrsten en af sine fortrolige til Sultanen i Kon-

stantinopel, som den Gang laa i Krig med Rusland, for at tilbyde ham Bistand af de forsamlede Polakker og bede ham om Rejsepenge for at kunne naa den tyrkiske Lejr.

En Mængde af disse Polakker boede rundt om i Pfalz, hvor den billige Levemaade og Indbyggernes Venlighed tiltalte dem i høj Grad. De mest velhavende boede i Mannheim, medens de andre toge til Takke med Landsbyerne i Omegnen, og saaledes boede blandt andre i Mosbach en endnu ung Mand af stor personlig Skjønhed og ypperlig Forstand ved Navn Domanski. Han havde først tjent under Hertugen af Kurland, derefter havde han sluttet sig til Barer-Konfederationen, og siden udmærkede han sig i flere Fægtninger ved glimrende Tapperhed. Skjønt ikke adelsfødt havde han en høj Stjærne hos Fyrst Radzivil, der viste ham overordentlig stor Tillid.

I Domanskis Tjeneste stod en Karl fra Posen ved Navn Josef Richter, der tidligere i Frankrig havde tjent hos Grev Oginski og Prinsessen af Voldomir. Denne Karl omtalte ofte sit forrige Herskab for Domanski, som virkelig fik Prinsessen at se, da hun i December 1773 opholdt sig nogle Dage i Mannheim under Fyrsten af Limburgs Fraværelse.

Domanski blev dødelig forelsket ved første Øjekast, og Prinsessen var næppe kommen tilbage til Oberstein, førend en ubekjendt fremmed bosatte sig i Nabolaget. Han gik sjælden ud, besøgte ingen og syntes fornemmelig at ville undgaa Opmærksomhed. Undertiden spaserede han i Skumringen paa en Sti i Nærheden af Slottet, og der saae [illegible] ham flere Gange i Samtale med en Person i sort Hættekappe, i hvem han den ene Gang mente at gjenkjende Prinsessen. Den fremmede blev der til Slutningen af Januar Maaned, og netop paa denne Tid begyndte de nye Rygter om hendes Herkomst at vinde Udbredelse.

Det var i Virkeligheden Prinsessen og hendes nye Tilbeder; men Fyrsten af Limburg, der i sin Skinsyge holdt

hende omgiven af Spioner, fik først længt senere noget at vide om disse Eventyr. For Resten viser Maaden, hvorpaa han siden i sine Breve omtaler »den ubekjendte fra Mustache«, hvor meget der stod paa Spil for hende, om han den Gang var kommen under Vejr med en Kjærlighedshistorie.

Var det en Kjærlighedshistorie? Prinsessen var Kvinde og holdt ikke af at gjøre sig kostbar; men paa den
[illegible] ædere som
[illegible] hende, der
[illegible] den begej-
[illegible] Ruslands
[illegible] kere mene,
[illegible] selv har
[illegible] ina II. til
[illegible] inde, som
[illegible] blive klog
[illegible]; thi dels
[illegible] r hun op-
[illegible] ner. Fra
[illegible] rod Besked
[illegible] som ogsaa
[illegible] om Rus-
[illegible] havde yp-
[illegible] baret sin
[illegible] ller i Fyr-

Ruslands indre Forhold syntes at berettige til de dristigste Forhaabninger. Det ene Oprør afløste det andet, og Almuens grænseløse Lettroenhed var en rig Tumleplads for Bedragere. En græsk Læge ved Navn Stephano, der udgav sig for Peter III, dukkede op blandt Montenegrinerne, og i flere Maaneder vare alle tyske Aviser fulde af Beretninger om en anden Peter III., Desertøren Pugatschev, som med en Hær af Baschkirer, Tartarer og Kalmuker hærgede Landene indtil Volga og overalt blev modtagen som Befrier, fordi han brændte Slottene og myrdede Adelsmændene.

Radzivil var den første, til hvem Domanski betroede Prinsessens Hemmelighed, og den Beredvillighed, hvormed Fyrsten gik ind paa Fortællingen, forklares saa meget lettere, som et nyt Revolutionsforsøg i Rusland paa samme Tid, som Tyrkerkrigen ved Donau gjenoptoges, kun kunde stemme Porten gunstigere for hans Forslag om at understøtte Polakkernes Sag. Han skrev strax i et Brev: »Deres Højheds Forehavende anser jeg for en Tilskikkelse af Forsynet, der vaager over mit ulykkelige Fædreland ved at tilføre os en saa ophøjet Personlighed.« Han vilde selv ile til hende, men begges Stilling gjorde foreløbig Forsigtighed nødvendig, og imidlertid levnede Radzivils mægtige Vidnesbyrd ingen Tvivl om Prinsessens Rettigheder og Byrd — ikke blot blandt Polakkerne, men over hele Landet, saa at endogsaa Oginski fra Paris sendte Bud til Oberstein for at udforske Sammenhængen. Radzivil vilde tage Ophold i Venedig for lettere at kunne forhandle med Porten, og ved Domanskis Mellemkomst blev det afgjort, at Prinsessen ligeledes skulde begive sig der hen for selv at sætte sig i Forbindelse med Sultanen.

Denne Rejseplan faldt ikke i Fyrsten af Limburgs Smag; men Underdanighed over for en Prinsesse af det kejserlig russiske Hus og Udsigt til Held for den Plan, der kunde bringe ham selv stor Fordel, bevirkede, at han gav

sit Samtykke. Prinsessen viste ham et Brev fra Grevinde Sangusko i Paris, i Følge hvilket Kong Ludvig XV. billigede hendes Hensigt at rejse til Konstantinopel for der fra i et Manifest at fremsætte sine Fordringer paa den russiske Trone. Ved et skriftligt Patent tillod Fyrsten hende efter hans Død at antage Titel som Fyrstinde af Limburg-Styrum og skaffede hende til Trods for sin Pengeforlegenhed Midler til at tage af Sted med fyrsteligt Følge. Den 13de Maj 1774 rejste hun under Navn af Grevinde af Pinneberg — et af de Herskaber i Holsten, hvorpaa Fyrsten mente at have Fordringer, og selv fulgte han hende til Zweibrücken.

I Venedig, hvor Radzivil ventede siden Marts Maaned, stod en prægtig Bolig færdig til Prinsessen i den franske Sendemands Pallads. Dagen efter Ankomsten aflagde Fyrsten, ledsaget af en stor Mængde fornemme Polakker i Festdragt, det ceremonielle Velkomstbesøg, som hun gjengjældte Ugen efter hos hans Søster Fyrstinde Moravska. Prinsessens Inkognito var et meget gjennemsigtigt Slør, thi overalt i Venedig talte man om hendes Herkomst og hendes Hensigter. Hendes varmeste Beundrere vare foruden Polakkerne en Skare unge franske Officerer, som Lyst til Æventyr havde samlet om Palatinen af Vilna, og som vilde følge med ham til Tyrkiet for at kæmpe mod Rusland.

Prinsessen modtog talrige Besøg; Polakker og Franskmænd fyldte hendes Salon. Radzivil, med hvem hun fører lange Forhandlinger, kommer daglig, og med ham følger Domanski, der gjør Tjeneste som hans Sekretær. Baron Knorr, hvem hun af egen Magtfuldkommenhed har udnævnt til Herre til Krymov, en Ven af Fyrsten af Limburg, som bor i Venedig, styrer hendes Hus og besørger Brevvexlingen. Foruden Grev J. K. Potocki, Starosten af Pinsk, og en ung Polak ved Navn Czarnovski ser man i Huset en Del Udlændinge og deriblandt flere besynderlige Per-

soner. Der er to Skippere fra Røverstaterne ved Navn Hassan og Mehemed, og der er en Englænder Edward Wortley Montague, Søn af den berømte Turistinde, Lady Mary Montague — en aandrig Særling, som har været Matros, Æseldriver i Portugal og siddet fængslet i Paris, men som nu er bleven Muselmand og vil bosætte sig i Tunis. Endskjønt Prinsessen i sit Væsen er stolt og tilbageholdende, afviser hun dog sjælden noget Bekjendtskab, sagtens fordi hun af Erfaring véd, at man kan drage Nytte selv af de ubetydeligste og tarveligste.

Martinelli, Direktør for Venedigs Bank, som var meget søgt i de polske Kredse, var ogsaa Gjenstand for særdeles Opmærksomhed fra Prinsessens Side. Maaske haabede hun, at Bankens Kasse ved hans Anbefaling skulde staa hende aaben; men heri tog hun fejl, thi efter et Par Forskud nægtede man høflig, men bestemt al yderligere Kredit, saa Herren til Krymov med sin bedste Vilje ikke kunde forhindre, at Huset snart kom i Forlegenhed. Prinsessen, som efter Haanden havde været nødt til at indskrænke sig, saae Elendigheden staa for Døren, da heldigvis Radzivil og den polske Koloni besluttede at flytte til Ragusa for at komme Tyrkiet saa meget nærmere. Prinsessen vilde rejse i Forvejen, og Radzivil med sin Søster og et stort Følge ledsagede hende om Bord. Ved Afskeden udtalte han i sine Landsmænds Navn Haabet om snart at se hende paa den Plads, hvortil hendes Byrd gav hende Ret, og hertil svarede Prinsessen, at hun som Kejserinde af Rusland vilde sætte en Ære i at udsone den Forbrydelse mod Polen, en anden Kejserinde havde begaaet. Det var første Gang, hun omtalte sin Herkomst og sine Planer offentlig.

Ved Radzivils Mellemkomst havde Descriveaux, den franske Konsul i Ragusa, indrømmet Prinsessen sit Landsted tæt uden for Byen. Strax efter Fyrstens Ankomst blev denne henrivende Bolig mellem Vinhaverne ikke langt fra Vejen til Gravosa Expeditionens Hovedkvarter. Radzivil

afholdt alle Udgifter og spiste ved Prinsessens Taffel, til hvilket daglig et Antal af de fornemste Polakker og Franskmænd vare indbudne.

Her forelagde Prinsessen Radzivil de Papirer, af hvilke hun var i Besiddelse, og som begrundede hendes Adkomst til den russiske Krone. Det var blandt andet to Dokumenter, ved hvilke Peter den store og Katharina I. havde ordnet Arvefølgen; men det vigtigste var Kejserinde Elisabet Petrovnas Testamente, som til Tronfølger bestemmer hendes Datter Prinsesse Elisabet og til Regent under hendes Mindreaarighed udnævner Hertug Peter af Holsten. Disse Papirer, der vidnede om grundigt Kjendskab til Stillingen og Personerne ved Hoffet og vare affattede i nøje Overensstemmelse saa vel med de politiske Traditioner som med Forretningsgangen i det russiske Statskancelli, vilde hun offentliggjøre til Støtte for sit Manifest; men først vilde hun sende en Afskrift deraf til Alexis Orlof, som kommanderede den russiske Flaade paa Livornos Réd. Om denne Broder til Katharinas Yndling fortalte man, at han havde alvorlig Grund til Misfornøjelse, og derfor haabede hun maaske at kunne bringe ham over paa sit Parti. Hvorfra Prinsessen havde disse Papirer, er en Gaade.

I Ragusa bragte det glimrende Selskab usædvanligt Liv. Daglig erfarede man nye Tildragelser af Prinsessens Liv — hun havde afslaaet at ægte Schahen af Persien, hun var rejst gjennem Rusland i Mandsdragt, og mere af samme Slags; men ingen vovede at tvivle om Paalideligheden. En rejsende, som kom fra Montenegro og havde omtalt hende mindre ærbødig, modtog strax en Udfordring fra Domanski og maatte skynde sig at komme bort for at undgaae flere.

Hvert Øjeblik kunde man vente det Firman, som bemyndigede Radzivil til med sine Polakker at begive sig til den tyrkiske Lejr; men Aaret 1774 var skæbnesvangert for Regenterne; i Løbet af kort Tid døde Ludvig XV., Cle-

mens XIV. og Mustafa III. Den nye Sultan Abdul Hamid Khan var mild og fredsommelig, hans Rige var rystet ved indre Uroligheder, og hans Skatkammer var saa udtømt, at man ikke havde kunnet betale Livvagten den sædvanlige Pengegave ved Tronskiftet. Derfor skyndte Porten sig ikke med at antage Hjælpetropper, som fremfor alt forlangte Penge paa Haanden, og midt om Sommeren erfarede man i Ragusa, at General Romanzov var gaaet over Donau og havde tvunget Seraskieren Muhsin-Zade til at slutte Freden i Kainardji.

Denne Efterretning kuldkastede alle Radzivils Planer. Han indsaa, at Rusland ved Freden havde faaet frie Hænder over for Polen, og at der fra Tyrkiet intet mere var at vente; men Prinsessen delte ingenlunde hans Modløshed; i hendes Øjne havde Stillingen aldrig været bedre, og nu var Øjeblikket der til at erklære sig og handle. Hun tvivlede ikke om, at Freden i Kainardji var sluttet uden Bemyndigelse fra Sultanen, og at denne vilde være glad ved at finde et Paaskud til ikke at ratificere den. Pugatschev var ikke overvunden, han havde trukket sig tilbage til Bjærgene, hvor ingen regulær Hær kunde binde an med ham, og dersom Sultanen blot vilde sende ham en Smule Hjælp, vilde Katharina være nødt til at trække sin Hær tilbage fra Donau for at bekæmpe ham. At understøtte ham vilde Sultanen ikke kunde undlade uden samtidig at lade hendes egen Sag falde, da Pugatschev ikke var nogen anden end hendes Broder, Fyrst Tarakanov. Herom havde hun skrevet et Brev til Sultanen, som hun bad Radzivil besørge.

For Radzivil maatte dette Slægtskab, hvorom der aldrig før havde været Tale, komme som en stor Overraskelse. Om Pugatschev vidste man, at han udgav sig for Peter III., hvem han lignede overordentlig; men ingen havde hørt, at han skulde være en Søn af Elisabet. Herom forklarede Prinsessen, at han af Frygt for at plette Kejser-

indens Navn i Menigmands Øjne ikke havde villet indvie Mængden i Moderens Kjærlighedshistorier, og at han i Steden for at forklare de uvidende Bønder sine Rettigheder, som de dog ikke vilde kunne forstaa — havde foretrukket at antage et Navn og udgive sig for en Person, som alle kjendte. At Kejserinde Elisabets Testamente, som hun besad, ikke omtalte denne Søn, hidrørte fra særdeles vigtige Aarsager, som hun vilde meddele Radzivil med det første.

Imidlertid havde Prinsessens Historie gjennem de franske Officerers Breve fra Ragusa fundet Vej til Paris's Saloner, hvor de vakte megen Nysgjerrighed, og det var derfor naturligt, at Hertugen af Larochefoucauld og Greven af Bussy, som paa en Rejse i Tyskland besøgte Fyrsten af Limburg paa Oberstein, hos ham søgte Oplysning om den interessante Dame. Om Fyrsten, der nu vidste Besked om — »den ubekjendte fra Musbach«, i sin Ærgrelse har ladet sig forlede til ubetænksom Fortrolighed, eller om han har sagt sine Gjæster mere, end han vilde, nok er det, at der ad denne Vej i Breve til Ragusa kom ubehagelige Meddelelser.

Hertil kom nok et Uheld. En Morgen i Slutningen af September fandt Bønder, som droge til Torvs, paa en Sti tæt uden for Villaens lille Havedør en saaret Mand, der var besvimet. I Haanden holdt han en Nøgle, som passede til Døren. Bønderne bragte den saarede til Byen. Det var Domanski. Gartneren fortalte, at han flere Nætter havde set en Person snige sig om i Nabolaget. Han raabte ham an, og da Personen ikke svarede, havde han skudt. Skjønt alle Parter gjorde sig Umage for at neddysse Sagen, kom det dog ud, at Prinsessen havde en Elsker. Sladderen udlagde alt paa det værste, og skjønt man af gammel Vane over for Prinsessen iagttog de sædvanlige Høflighedshensyn, maatte hun dog snart mærke, at hendes Stjærne var i Færd med at dale.

Endskjønt hun vidste, at hendes sidste Brev til Sul-

tanen ikke var afsendt, vogtede hun sig vel for at forlange en Forklaring. Radzivil belavede sig paa at vende tilbage til Venedig, hvor hen hans Søster var rejst i Forvejen, og dette var for alle de andre Tegnet til at bryde op. For at undgaa pinlig Opsigt maatte ogsaa Prinsessen tænke paa et hæderligt Tilbagetog. Hun talte om at skifte Trosbekjendelse og meddelte i al Korthed, at hun agtede sig til Rom, hvor Paven netop var død. Paa Knorrs indtrængende Anmodning lod Martinelli sig bevæge til et nyt Forskud, og Eduard Montague sendte et Anbefalingsbrev til Sir William Hamilton, Englands Sendemand i Neapel. Domanski, Czarnovski og en Jesuit ved Navn Chaneki, der sagtens haabede at indsmigre sig hos den nye Pave ved en saa højt staaende Proselyt, vare hendes eneste Ledsagere. Hassan tog dem om Bord paa sin Feluke og førte det lille Selskab med et Par Tjenere over Adriaterhavet, hvor han satte dem i Land i Havnen ved Barletta den 30. Oktober 1774.

III.

Den engelske Sendemand Sir William Hamilton var en af Neapels Stormænd og hans gjæstfrie Hus meget søgt af alle fremmede. Den Gang var han endnu ikke gift med hin berygtede Emma Haste, som siden opnaaede Navnkundighed ved sin offentlige Forbindelse med Horatio Nelson og ved sine politiske Intriger. Endskjønt Hamiltons første Kone var aldrende og brystsvag, samlede hun dog Blomsten af Selskabet og de udmærkede fremmede omkring sig. Hun modtog Prinsessen med aabne Arme og nødte denne til at opslaa sin Bolig i hendes Hus, hvor den fremmede Dame ved sin Skjønhed, sin Forstand og sine udsøgte Manerer tildrog sig almindelig Hyldest og i flere Dage var Selskabets Dronning. Lady Hamilton vilde paa ingen Maade tillade hende at rejse videre; men den store Verden i Neapel levede alt for meget for aabne Døre, til at Prin-

sessen efter sit Uheld i Ragusa dér kunde føle sig sikker for ubehagelige Gjenkjendelser. Under Paaskud af at Forretninger gjorde hendes Nærværelse i Rom nødvendig, afslog hun alle Ladyens Anmodninger og tog af Sted som Grevinde Valmoden, Navnet paa et Fyrsten af Limburg for længe siden tilhørende Gods i Hannover, med et Pas, som Sir William havde udfærdiget.

Den 21de December ankom Prinsessen til Rom, hvor Jesuiten Chaneki i Forvejen havde lejet Bolig til hende. Paa den Skueplads, hvor hun nu skulde optræde, sloge de Vaaben, som hun hidindtil havde anvendt, ikke til. Den personlige Skjønhed og Elskværdighed, som før havde været hendes bedste Støtter, vare ikke nok i en Verden, hvor Ærgjerrighed, Misundelse og snedig Forstillelse gjennem Aarhundreder havde haft deres Tumleplads. Prinsessen maatte skifte Person; men hun satte Forvandlingen i Værk med beundringsværdig Smidighed.

I Steden for at opsøge de fremmede, der om Vinteren komme til Rom, og som Konklavet havde hidført i forøget Antal, syntes hun slet ikke at ville lade sig se. I et afsides Kvarter i Gaden La Longara beboede hun et stort Hus af skummelt Ydre, som baade passede for en Person, der var vant til store Forhold, og for en Sjæl, der vilde sige Verden Farvel. For at give sit forrige Uheld Tid til at gaa af Glemme vogtede hun over sit Inkognito, og kun enkelte Ytringer, som behændig udstrøedes hist og her, satte nogle faa i Stand til at gjennemskue Hemmeligheden. Ogsaa hendes Ledsagere, Domanski og Czarnovski, skiftede Navn.

I Huset kom ingen andre end disse to og nogle polske Jesuiter, som Chaneki havde indført. Jesuiterne, som i Clemens XIV's sidste Leveaar havde set sig ganske tilsidesatte, begyndte igjen at hæve Hovedet, fordi Kardinal Braschi, hvis Valg til Pave var sandsynligt, var gunstigere stemt imod dem. Da Prinsessen ofte var syg, maatte hun

have en Læge, og her var hun saa heldig at træffe en Person ved Navn Salicetti, der var meget søgt blandt Kardinalerne og Damerne. Denne Mand, som var helt bevandret i Vatikanets hemmelige Politik, kom snart til at høre til hendes Venner og gjorde hende store Tjenester.

Strax efter sin Ankomst lod Prinsessen uddele Almisser blandt de fattige i Nabolaget, og disse gjorde saa meget desto større Opsigt, som de stode i skarp Modsætning til hendes tarvelige Husholdning. De bevirkede imidlertid, at hele Kvarteret talte i høje Toner om »den fremmede Dames« Godgjørenhed; men i Virkeligheden skjulte disse Gaver den dybeste Elendighed; thi Prinsessen var udelukkende henvist til at leve ved at sælge Fyrsten af Limburgs Ordensdekorationer, hvortil Jesuiterne maatte oplede Kjøbere, og denne Vare stod ikke i høj Pris i Rom, hvor den pavelige Regering gjennem Aarrækker selv havde drevet udstrakt Handel med Kors og Adelsdiplomer.

Under almindelige Forhold vilde Prinsessen ved sine behændige Hjælpere og ved Muligheden for at vinde en saa højt staaende Person for den romerske Kirke vistnok have vakt stor Opmærksomhed; men Vinteren 1775 hørte i Rom til de usædvanlige. Konklavet trak i Langdrag, Kardinalerne sade flere Maaneder i deres Celler, og Rom uden Kardinaler er et Legeme uden Sjæl. Alles Interesser samlede sig om Pavevalget, og Prinsessen havde trods sin Utaalmodighed maattet oppebie Konklavets Slutning, dersom ikke en af Jesuiterne havde fundet paa Raad. Hvem hun fornemmelig ønskede at vinde, var Kardinal Albani, Formand for det hellige Kollegium, en virksom og indflydelsesrig Personlighed, der var bekjendt som Polakkernes Beskytter og som Tilhænger af Kardinal Braschi, hvis Valg syntes sikret. Gjennem Vinduet i Kardinalens Celle lykkedes det Chaneki at tilstille ham et Brev, at Prinsesse Elisabet af Moskovien var ankommen til Rom og ønskede at raadføre

sig med ham om Ting af Vigtighed saa vel for Kirken som for hende selv.

Allerede Dagen efter lod en af Kardinalens fortrolige, Monsignor Roccatani, sig melde hos Prinsessen, men før hun gav denne Adgang, skrev hun selv til Albani for at spørge, om hun kunde betro sig til hans Sendebud uden Forbehold. Hun antog nemlig, at en saadan Forsigtigheds-regel kun vilde gavne hende i Kardinalens Øjne. Svaret kom strax, og Dagen efter blev Roccatani indført hos Prinsessen af Domanski og Chaneki.

Kardinalen kjendte godt de polske Forhold, sagde hun. Det stod til ham at rejse det ulykkelige Land af dets Ruiner, at befri den undertrykte Kirke og samtidig at sætte Peter den stores retmæssige Arving paa Tronen. Et Ord af Kardinalen vilde bringe den polske Gejstlighed, der havde Hals og Haand over Menigmand — i Fyr og Flamme, og naar først Folket stod i Vaaben, var hun selv beredt til at stille sig i Spidsen og drage mod Rusland, der kun ventede paa en Anledning ude fra for at afkaste Katharinas forhadte Aag. Allerede i to Aar havde Fyrst Tarakanov — Prinsessen vidste ikke, at Pugatschev allerede var tagen til Fange — holdt Kejserindens Magt Stangen; hvad vilde han ikke kunne udrette, naar han var sikker paa Evropas Deltagelse og det polske Folks Bistand?

Som den naturligste Ting af Verden viste hun Roccatani Kejserinde Elisabets Testamente og berørte derpaa sine Samvittighedsskrupler og sin Tilbøjelighed for den romerske Kirke. Ved sine Samtaler med Hornstein havde hun lært dens Trossætninger at kjende, og dette kom hende nu ypperlig til Nytte. Imidlertid maatte Kardinalen indse, at et offentligt Trosskifte vilde give hendes Fjender Vaaben i Hænde eller maaske koste hende Kronen. Var hun derimod først Kejserinde, kunde hun vise Kirken Tjenester af langt større Værdi.

Roccatani forlod Prinsessen yderst forbavset, og hvad

han fortalte Kardinalen, vakte dennes Nysgjerrighed i høj Grad. Dersom de have næret Tvivl om den rette Sammenhæng, maatte denne formindskes en Del, da Jesuiten Pater Linday, forhen russisk Soldat, efter at have mødt Prinsessen, uopfordret erklærede, at hun var Prinsessen af Oldenborg og gift med Peter III's Fætter, og at han ofte havde set hende i Vinterpaladset i Petersborg. Roccatani frygtede fra først af, at Besøget gjaldt et Angreb paa Kardinalens Pengepung; men Prinsessen havde klogelig afholdt sig fra enhver Hentydning til sin Stilling, som i Øjeblikket var meget trykkende. Vel havde Grev Lagnasco, Sendemand for Kurfyrsten af Trier og fordum Bekjendt af Fyrsten af Limburg, samt Marquien af Antici, den polske Konges Minister, som for Prinsessen havde fattet faderlig Godhed, sendt hende Understøttelse mere end én Gang; men disse Hjælpekilder forsloge ikke til de daglige Fornødenheder.

I sin fortvivlede Stilling erindrede Prinsessen Sir William Hamilton og hans Gemalindes Tilbud under hendes Ophold i Neapel. Til ham skrev hun, at hun stod i Begreb med at begive sig til Tyrkiet over Wien og ønskede at laane en betydelig Pengesum mod at pantsætte Indtægterne af Grevskabet Oberstein. Samtidig bad hun om Anbefalingsbreve til Sendemændene i Wien og Konstantinopel. Dette Brev blev hendes Ulykke.

Sir William Hamilton betænkte sig ikke paa at vise hende den forlangte Tjeneste, men for at fuldstændiggjøre den betydelige Sum henvendte han sig til en Bekjendt, Sir John Dick, Konsul i Livorno, til hvem han sendte Prinsessens Brev. John Dick, der var gode Venner med Alexis Orlof, Admiral for den russiske Flaade paa Livornos Réd, skyndte sig at vise denne begge Brevene, og Orlof, som troede at gjenfinde Forfatteren til de nogle Maaneder i Forvejen modtagne hemmelighedsfulde Skrivelser, besluttede strax for enhver Pris at bemægtige sig hendes Person.

Alexis Orlof, der var bekjendt som personlig Deltager i Peter III's Mord, havde siden, den 5te Juli 1770, ødelagt den tyrkiske Flaade ved Tschesme. For at sætte Maleren Filip Hackert i Stand til at udføre et troværdigt Billede af denne Sejr lod Orlof i 1772 en Fregat sprænge i Luften paa Livornos Réd. Med Barbarens hele Voldsomhed forbandt Orlof en høj Grad af Mistænksomhed og Troløshed. Ved Modtagelsen af de Breve, Hassan overbragte fra Ragusa, troede han først, at Katharina selv vilde sætte hans Troskab paa Prøve, og sendte dem derfor samme Dag ved særlig Kurer til Petersborg. Sir John Dicks Sendelse overbeviste ham om det modsatte; men for at naa sit Maal maatte han bruge List.

At den engelske Konsul i denne Sag har spillet en tvetydig Rolle, er utvivlsomt, og han modtog ogsaa senere sin Belønning fra det russiske Hof. Hans Korrespondent i Rom, den engelske Bankier Jenkins, lod sig melde hos Prinsessen under Foregivende af, at han var bemyndiget til at aabne hende en betydelig Kredit; men ved at udspørge Jenkins lykkedes det hende at faa ham til at fortælle, at han var sendt ikke af Sir John Hamilton, men af den engelske Konsul i Livorno, og dette gjorde hende mistænksom, saa hun foreløbig afslog hans Tilbud.

Nogen Tid efter møder Prinsessen gjentagne Gange en Person af udenlandsk Ydre, der hilser hende meget ærbødig. Da hun i flere Dage har holdt sig inde, tiltaler denne Person Chaneki, netop som han en Morgen gaar ind i Huset — og spørger til Prinsessens Befindende. Den forbavsede Jesuit tøver med Svaret; men den fremmede tilføjer uden videre, at Prinsessens Sager staa bedre, end hun maaske tror, og at hun vil træffe Venner i Nærheden, som hun kun behøver at opsøge. Dagen efter kommer han igjen og beder om Avdiens.

Det er en af Orlofs Adjutanter ved Navn Kristenek, og da han staar lige over for Prinsessen, lægger han ingen-

lunde Skjul paa, hvem der har sendt ham. Det gjorde Orlof ondt, at han ikke selv kunde forlade Flaaden og bringe Prinsessen sin Hyldest; men da han vidste, at hun var syg, bønfaldt han hende om at forlade Rom og tage Ophold i Riga, hvor Vinteren var mildere og gunstigere for hendes Helbred. Kristenek kom flere Gange og bevægede hende uden stor Vanskelighed til at gaa ind paa Orlofs Forslag. Da alt var afgjort, forsøgte Domanski at aabne hendes Øjne ved at skildre Orlofs Karakter; men hun affærdigede ham stolt: »Har jeg nogen Sinde spurgt Dem til Raads? Jeg gaar der hen, hvor Skæbnen kalder mig. Er De bange, gjør De bedst i at blive tilbage.«

I Pisa tog Prinsessen Bolig i et Hus, Orlof havde ladet indrette paa det prægtigste; men hun kom ofte til Livorno, hvor den engelske Konsul, der vistnok var indviet i Orlofs Hensigter, ydede hende Gjæstfrihed og viste hende stor Ærbødighed. Orlof selv beklagede sig bittert over Katharina, paa hvem han kun søgte Lejlighed til at hævne sig; at Broderen Gregor var bleven ofret for Potemkin, gav disse Udtalelser al ønskelig Troværdighed. For at kunne offentliggjøre Prinsessens Manifest ventede han kun paa, at Admiral Greigh, som kommanderede en Afdeling af Flaaden, og paa hvem han ikke mente at kunne stole, var afsejlet. Prinsessens Indflydelse paa Orlof maatte falde enhver i Øjnene; hans Officerer gjorde hende deres Opvartning, Kristenek blev forfremmet til Kaptejn paa hendes Forbøn, og under Karnevalet modtog hun anonyme Breve, i hvilke man hilsede hende som Ruslands Kejserinde.

Orlofs Hengivenhed syntes Dag for Dag at antage en ømmere Karakter; han brød med sin Elskerinde og bestræbte sig for, at Bruddet skulde vække almindelig Opsigt. Endelig indfinder den engelske Konsul sig hos Prinsessen med usædvanlig Højtidelighed, for paa sin Ven Grev Orlofs Vegne at forespørge, om Ruslands tilkommende Hersker-

inde vil værdige sin tro Undersaat at modtage hans Haand, paa samme Tid som hun betror sin Person og sin Fremtid til hans Mod. At Prinsessen ingenlunde følte sig fornærmet over dette Andragende, som Orlof af undersaatlig Ærefrygt ikke vovede selv at overbringe, indlyser af det følgende, og forskjellige Omstændigheder gjøre det troligt nok, at Orlof ikke har betænkt sig paa at bedrage hende ved en simuleret Vielse, som blev forrettet af en af Flaadens gejstlige.

Maaske for at fejre denne Begivenhed vilde Orlof give en Flaadefest paa Livornos Réd. Den skulde forestille et Søslag, og Prinsessen modtog uden Betænkelighed hans Indbydelse. Den engelske Konsul med sin Hustru samt Byens Myndigheder vare ligeledes indbudne til at spise hos Admiralen; om Forræderi syntes der ikke at kunne være Tale. Desuagtet søgte Domanski endnu engang at advare hende — men forgjæves. Skibenes flagsmykkede Baade afhentede Admiralens Gjæster, og Prinsessen tog Plads i den forreste tillige med Orlof, Kristenek og sine to Polakker, medens Sir John Dick, hans Kone og nogle andre fulgte efter i den næste. Det storartede Skuespil og Orlofs Veltalenhed optog Prinsessens Opmærksomhed i den Grad, at hun ikke bemærkede, hvorledes den anden Baad efterhaanden fjærnede sig. Under Kanonernes Torden og Mandskabets Jubelraab gik hun straalende af Glæde om Bord paa Admiralskibet; men ikke saa snart havde hun sat Foden paa Dækket, før Orlof var forsvunden. I Steden for den opmærksomme Ledsager traadte Kaptejn Litvinof hende i Møde, som lod hendes Følge afvæbne og erklærede hende selv for Fange.

Paa samme Tid arresterede man hendes Tjenere i Pisa og bemægtigede sig hendes Papirer.

Overraskelsen berøvede Prinsessen Mælet, hun blev dødbleg, men sagde ikke et Ord. Til Ophold anviste man hende en af Admiralens Kahytter, hvor hun fik Lov til at

beholde to af sine Tjenestefolk, Coltsinger, en Tysker, og Francisca, en dalmatisk Pige, til sin Opvartning. Henimod Aften kom en Fændrik forbi hendes Kahyt og kastede en Ring, som hun havde givet Orlof, ind ad den halvt aabne Dør. — »Er det et Farvel,« spurgte hun. Fændrikken svarede ikke, men syntes at vente paa noget. Da skrev hun i Hast en Billet til Orlof, som Fændrikken modtog uden at sige et Ord. To Timer efter bragte man hende en Appelsin, indsvøbt i Papir, paa hvilket Orlof havde skrevet, at han selv var Fange. Desuden bad han hende stole paa Gud og ikke fortvivle. Dette Budskab gjorde hende noget roligere — han havde altsaa dog ikke forraadt hende.

Samme Dag afgik Kristenek som Kurer til Petersborg, hvor Katharina med stor Utaalmodighed ventede paa Udfaldet af Orlofs Forehavende, og Dagen efter gik Admiral Greigh under Sejl med Fangen. I Begyndelsen af Rejsen opholdt hun sig i Kahytten, tavs og nedslaaet; til at følge Lægens Forskrift om at trække frisk Luft paa Dækket lod hun sig ikke bevæge; men da man fortalte hende, at Skibet var gaaet til Ankers ved Southampton, syntes hun paa ny at fatte en Smule Haab. Imidlertid kom ingen i Land, men derimod fik hun tilfældigvis at vide, at Orlof ikke var med om Bord. Efterretningen om at han havde beholdt sin Kommando i Livorno, bragte hende paa ny til Fortvivlelse. Halv vanvittig ilede hun op paa Dækket og prøvede paa at springe over Bord, sagtens i Haab om at blive tagen op af en af de engelske Baade i Nærheden af Skibet. Forsøget mislykkedes; men da Fangens Nærværelse om Bord derved var bleven bekjendt, skyndte Admiralen sig at lette Anker.

Den 11te Maj ankom man til Kronstadt, hvor Kejserinden i Forvejen havde givet alle vedkommende Befaling til at iagttage den dybeste Hemmelighed. Om Natten kom Storkansleren Galitzin selv med et Kompagni Preobrajenski-

Grenaderer for at afhente Fangen og føre hende til Peter-Pauls Fæstningen. Dagen efter begyndte Forhørerne. Af Tjenestefolkene fik man intet at vide; de holdt meget af Prinsessen, endskjønt hun aldrig havde indladt sig med dem. Naar hun vilde rejse, fik de først undervejs Rejsens Maal at vide. Czarnovski erklærede at have set en Mængde Personer, og navnlig Fyrst Radzivil, behandle hende som Prinsesse af Moskovien, men selv var han aldrig falden paa at efterforske hendes Herkomst. Han havde fra først af fulgt hende i Haab om at faa en større Pengesum tilbage, han foregav at have laant hende, og senere af blot Nysgjerrighed, hvilket kunde være uklogt nok. Domanski viste fra Begyndelsen af stor Omsigt; han havde kun et Øjemed — at frelse Prinsessen. Altid havde han hørt sige, at hun var Elisabet Petrovnas Datter, og han havde aldrig tvivlet derom, da han jo vidste, at Kejserinden var hemmelig viet til Rasumovski. En Gang havde han selv spurgt Prinsessen derom, men uden at faa Svar. Hans Udsagn vidnede om den dybeste Ærbødighed, og med megen Takt lod han skinne igjennem, at en varmere Følelse end Nysgjerrighed havde holdt ham knyttet til hendes Skæbne.

Den 26de Maj begav Storkansleren selv, ledsaget af Assessoren Vassili Utschakoff, sig til Fangen. Saa snart han kom ind, tiltalte hun ham med Heftighed og spurgte, med hvilken Ret og for hvilken Forbrydelse man havde fængslet hende i et fremmed Land. Ved nogle smigrende Ord lykkedes det ham at berolige hende, saa at hun gik ind paa at give en Forklaring. Svar gav hun derimod ikke, thi hun ventede ikke paa, at man spurgte hende. Hvad hun fortalte af sin Livshistorie, findes i det foregaaende. Siden Ægteskabet med Fyrsten af Limburg var indgaaet eller fuldbyrdet (maaske benyttede hun forsætlig et svævende Udtryk), havde hun villet rejse til Persien for at komme i Besiddelse af sin Formue; men Polakkerne i Ve-

nedig, som vidste bedre Besked end hun om det russiske Hofs hemmelige Historie, vare overbeviste om, at hun var Kejserinde Elisabets Datter, og paa samme Tid havde hun modtaget — hvor fra eller hvorledes vidste hun ikke — en Del Papirer, der syntes at gjøre denne Formodning til Vished. Hvad hun kunde erindre fra sin Barndom, havde i Forening med den hemmelighedsfulde Beskyttelse, der overalt havde fulgt hende, mere end én Gang vakt Formodning om, at hun var af fyrsteligt Blod. For Resten havde hun selv altid afvist de Fordringer, som andre vilde forlede hende til at opstille, ligesom det paa ingen Maade havde været hendes Hensigt at fremkalde Uroligheder i Rusland. Muligvis havde hun været brugt som ufrivillig og ubevidst Hjælper ved et politisk Rænkespil.

To væsentlige Punkter omhandlede denne Forklaring ikke, hendes virkelige Herkomst og Kilden til de i hendes Besiddelse værende Papirer. Storkanslerens indtrængende Spørgsmaal afslog hun imidlertid at besvare; hun var træt, sagde hun, og kunde ikke tale mere. Kejserinden var derfor meget utilfreds med den om Forhøret indsendte Beretning, og da Fangen tilskrev hende et Brev, undertegnet Prinsesse Elisabet, i hvilket hun bad om Avdiens, fordi hun smigrede sig med at kunne meddele Oplysninger af største Vigtighed og samtidig hæve den Misforstaaelse, for hvilken hun var Offer, kjendte Katharinas Harme ingen Grænser. Med haarde Ord bebrejdede hun Galitzin hans Taabelighed og hans Deltagelse for en Bedragerske. Man fratog Fangen hendes Kammerpige og gav hende til Bevogtere Mænd, for hvem hun ikke kunde gjøre sig forstaaelig; man flyttede hende hen i et koldt og mørkt Fangehul, hvor hun kun fik Brød og Vand til Næring, og hvor man kun levnede hende de allernødvendigste Klædningstykker.

Al denne Strænghed formaaede ikke at bøje Fangen; standhaftig udholdt hun det ene Forhør efter det andet

uden at aabenbare noget nyt. At Sagen laa den vrede Kejserinde meget paa Sinde, fremgaar af en egenhændig Liste paa tyve Spørgsmaal, som skulde faa Bedragersken til at blotte sig, og som hun tilsendte Storkansleren. Fra Moskau meddelte hun ham end videre, at Fruentimmeret var født i Polen, medens hun i et andet Brev paastod, at hun maatte være Datter af en Værtshusholder i Prag.

Galitzin gjorde sit bedste for at tilfredsstille sin Herskerindes Utaalmodighed. Domanskis lidenskabelige Hengivenhed for Fangen var ikke undgaaet hans Opmærksomhed, og derfor lod han ham forstaa, at de begge turde haabe alt af Kejserindens Højmodighed, dersom Fangen vilde høre op at trodse hende ved sin Tavshed eller sine Paafund. Domanski lod sig lokke af disse Løfter og tilstod, at hun virkelig havde udgivet sig for Datter af Kejserinde Elisabet blot for at kunne leve. Om hendes Hensigter dermed eller hendes Papirer vidste han intet; derimod bad han om en Samtale med hende under fire Øjne. Denne Begjæring afslog Galitzin; men nu antog han Øjeblikket for gunstigt til at konfrontere dem.

Ved Synet af Prinsessen faldt Domanski paa Knæ med Taarer i Øjnene. Han bad hende tilgive, at han ikke længere kunde lyve for sin Samvittighed og bønfaldt hende om at sige Sandheden. Galitzin stemmede i med; men Fangen mælede ikke et Ord. Efter at Forhøret havde varet i flere Timer, kastede Domanski sig for Kanslerens Fødder: »Naade for hende«, bad han; »hun er besat af Stolthedsdjævlen, og intet kan bøje hende. Hvad har Kejserinden at befrygte af en stakkels Kvinde, som staar paa Gravens Raand? Jeg har for hende ofret Fædreland, Ære og Frihed; men det er ikke alt — ogsaa mit Liv tilhører hende. Lad Kejserinden give mig hende til Hustru, det vil være hende Straf nok — og jeg vil velsigne Deres Velgjerning!«

Ved disse Ord drog et besynderligt Smil sig over Fangens Ansigt; men i næste Øjeblik vendte hun sig til

Storkansleren: »Bevis mig den Naade at fritage mig for den Mands Nærværelse. Ser De ikke, at den stakkels Fyr er fra Forstanden?«

Allerede længe havde hendes Bryst været angrebet, og i det haarde Fangenskab blev hun svagere og svagere. Sjælens Energi holdt endnu Livet oppe; men snart blev hendes Tilstand betænkelig; hun stod ikke mere op og kunde næppe tale. Paa Lægens Forlangende formildede man hendes Fængsel noget, men da hun følte sig bedre, vilde hun atter skrive til Kejserinden. De seneste Formodninger om hendes Herkomst afviser hun paa det bestemteste. Hvor hun er født, véd hun ikke — og alt taler for, at hun heri siger Sandhed; men hun nævner flere Personer, som kunne give Oplysning derom, og deriblandt George Keith, Statholder i Neuchâtel, hvem hun som ganske ung mindes at have set i Schweiz. Fremdeles tilstaar hun intet og underskriver sit Brev — Prinsesse Tarakanov.

Keith var død; men skjønt der utvivlsomt levede andre af de saaledes navngivne Personer, undlod man at anstille nogen som helst Undersøgelse. Heller ikke forsøgte man at modbevise den almindelige Formodning om Kejserinde Elisabets Datter — at paavise, at hun var død, eller hvad der var blevet af hende.

Den 3dje November følte Fangen Døden nærme sig og forlangte en Præst. Kejserinden udsøgte selv en Kannik ved Kasan-Kirken, Peter Andrejev, med hvem hun talte en hel Time i Enrum, inden han begav sig til Fæstningen. Den syge modtog ham venlig; men da hun snart mærkede, at han i Steden for at bringe hende Kirkens Trøst kun var betænkt paa at aflokke hende Tilstaaelser, afbrød hun ham kort: »Læs mig Bønnen for de døende!« Det var hendes sidste Ord. Den 4de December 1775 var alt forbi.

I det indre af Ravelinen blev hun begraven om Natten i Storkanslerens Nærværelse. De fire Graverkarle maatte sværge ubrødelig Tavshed, den samme Ed, der siden An-

komsten til Kronstadt var bleven paalagt alle dem, der kom i Berøring med Fangen. Hemmeligheden blev vel bevaret; thi hverken i Tidens Aviser eller i de diplomatiske Beretninger findes mindste Hentydning til Begivenheden. Først i Foraaret 1777 under den store Oversvømmelse skriver den polske Sendemand til sit Hof, at en Prinsesse af det kejserlige Hus, der længe som sindssvag havde siddet indespærret paa Fæstningen Schlüsselburg, var afgaaet ved Døden.

Herfra har Sagnet sin Oprindelse.

Amely Petersen.

Af Grev Seherr Thosz's Memoirer.*)

Forfatteren til de neden for citerede Livserindringer har ikke spillet nogen særlig fremtrædende Rolle hverken i Verdenshistorien eller i sit adopterede Fædrelands; han var, som han selv udtrykker sig, af Naturen en fredelskende, kontemplativ, om just ikke nogen energiløs Karakter og var opdragen i en liberal-konservativ Aand, der laa fjærnt fra enhver extrem Retning; men dog formede hans hele Livsløb sig til en Række af Kampe paa det politiske, sociale og materielle Omraade, og hans Troskab mod hans politiske Grundsætninger indbragte ham endog en Dødsdom. Naar vi i det følgende meddele nogle Brudstykker af Seherr Thosz's Memoirer, er det ikke, fordi der i dem findes særlig nye og vigtige historiske Oplysninger, men Forfatterens Erindringer indeholde dog en Række interessante Meddelelser; vi stifte Bekjendtskab paa nært Hold med adskillige af Nutidens mest bekjendte Personligheder, men fremfor alt, vi sættes i direkte Forhold til Begivenhedernes Gang; vi se Historien lige som udvikle sig for vore Øjne.

I.

Den ungarske Revolutions Udbrud.

I Februar 1848, dette skæbnesvangre, indholdsrige Aar, befandt jeg mig i Pressburg, hvor Rigsdagen netop var

*) Arthur Graf Seherr-Thosz: Erinnerungen aus meinem Leben. Berlin 1881.

samlet. De parlamentariske Kampes Bølger gik højt; men Tiden gik lystig med Dans og Spil. En Aften havde vi, Grev Ludvig Batthyányi, Grev Karl Leiningen, hvem jeg nogle Aar tidligere havde saaret i en Duel, og hvis intime Ven jeg derpaa var bleven, jeg selv og andre — forsamlet os i Adelsklubben til et Parti Baccara, som trak ud til Kl. 6 om Morgenen, det sidste Parti, vi spillede tilsammen; thi samme Dag indtraf Efterretningen om Februarrevolutionen og gjorde en Ende paa Spil og Dans.

En almindelig Ophidselse bemægtigede sig nu alle Sind; det var, som alle følte en heftig Storm nærme sig; men ingen kunde ane, hvilke Virkninger den vilde frembringe, hvilke Ofre den vilde koste. Endnu nogle Uger, — og den nye Tid var ogsaa frembrudt for os*).

I Ungarn var det Adelen, i Østerrige Borgerne, som skabte og ledede Bevægelsen. Den for Ungarn mest gjennemgribende, i materiel og politisk Henseende mest betydningsfulde Lov var Ophævelsen af Undersaatsforholdet og Bøndernes øjeblikkelige Befrielse fra alle Hoveribyrder. Ingen i og uden for Rigsdagen var ukjendt med denne Lovs uhyre Betydning; den truede hele Grundejeradelens mate-

*) Den 15de Marts indtraf til Wien en ungarsk Deputation, som i Rigsdagens Navn forlangte et særligt ungarsk Ministerium, der skulde have sit Sæde i Pest. Kejser Ferdinand indrømmede alle Deputationens Fordringer: et særligt Ministerium, en egen Konge, og Kossuth, som spillede den største Rolle paa Rigsdagen, kunde meddele det glædesdrukne Folk, at alt, hvad man med brændende, patriotiske Længsler i mange Tider havde eftertragtet, nu var naaet; et nyt Ministerium, der talte den oven nævnte Batthyányi, Szechenyi, Kossuth og Deak i sin Midte, blev dannet, Rigsdagen gav sig hurtig i Færd med at gjennemføre de almindelige Frihedsideer og nødvendige Reformer, og Kejseren sanktionerede Rigsdagens Beslutninger. Dog Ungarerne glemte én Ting, at forsone de mangfoldige andre Folkeslag, som fandtes inden for Stefanskronens Omraade, og over for hvilke de selv kun ere en Minoritet.

rielle Existens; hvad Værdi kunde man vel fremtidig tillægge Jordejendommen i et tyndt befolket Land, hvor Arbejdskraft ikke var at opdrive for Penge, hvor der herskede fuldstændig Mangel paa rede Penge, og hvor et Kreditsystem, som kunde erstatte denne Mangel, hørte til de ukjendte Ting? Rigtignok fik Grundejerne et Løfte om Pengeerstatning af Statskassen, dog hvem kunde i Øjeblikket vide, om og naar denne Betaling virkelig vilde ske? Hvor levende den Frygt var, man nærede i saa Henseende, fremgaar af en Scene, som forefaldt mellem Grev Anton Szápáry og de liberales Fører, Ludvig Batthyányi. »Naar Erstatningen ikke betales os,« sagde den første, »skyder jeg dig.« »Det gjøres ikke nødigt,« gjensvarede Batthyányi, »det skal jeg i saa Fald selv besørge.«

Jeg forbigaar her de vel bekjendte politiske Begivenheder i Marts og April i Pressburg og Wien. I Begyndelsen af Maj vendte jeg tilbage til mit Hjem*), sammenkaldte Bønderne i mine Landsbyer, gjorde dem bekjendt med den nye, allerede rygtevis bekjendte Lov, som inden kort Frist vilde blive offentliggjort, og erklærede dem allerede fra denne Dag for frie, i det jeg samtidig udtalte det Ønske, at vi kunde holde godt Naboskab, efter at jeg havde ophørt at være deres Herre. Bønderne lovede det og holdt Ord ud over deres Løfte; thi hver Mandag i hele Aaret 1848 mødte de frivillig og fuldtallige til Arbejde for Herskabet til Trods for min gjentagne Afvisning, et Faktum, hvortil jeg kun kjender ét Sidestykke i hele Landet.

Situationen var lige fuldt meget alvorlig, mit Landbrug var overdraget fire Forpagtere, hvis Afgifter jeg ikke mere kunde gjøre Krav paa, da jeg jo ikke selv kunde præstere Bøndernes Hoveri og Tiendeafgifter. En panisk Skræk greb Forpagterne; de fordrede en øjeblikkelig Ophævelse af Forpagtningerne og Kautionernes Tilbagegivelse,

*) I Efteraaret 1839 havde Seherr Thosz kjøbt et Gods i Komitatet Zemplin i det nordlige Ungarn.

jeg maatte føje dem, og som Erstatning for Kautionssummerne beholdt de Kvægbesætningerne og Metalværdien af de to Dampbrænderier. Hvilket mærkeligt Tilfælde, eller rettere, hvilken skæbnesvanger Sammenkjædning af Begivenhederne! Ved et Folkeopløb i Paris falder der »tilfældigvis« et Skud, som koster Louis-Philippe Tronen og løsner en Storm, der bryder ind over Evropa, hvis Virkninger naa frem til Karpathernes Bjærge og — for ikke at tale om alt andet — berøver mig Frugterne af otte Aars Arbejde, undergraver min materielle Existens for mange Aar. Det fremtidige Udbytte af mine Godser strakte i det følgende Aar næppe til at betale Skatterne.

I Sommeren og Efteraaret 1848 fungerede forskjellige Kommissioner i Landet: for Skatteudskrivningen, for Rekruteringen, for Indsamling af Guld og Sølv til Grundlæggelsen af en ungarsk Nationalbank. Fra Komitatets Side blev mig den Udmærkelse til Del at præsidere for alle tre Kommissioner, som fungerede i mit Distrikt; den sidst nævnte Kommission ofrede jeg næsten alt mit fra Forældre og Bedsteforældre nedarvede Sølvtøj, hvad der ikke var saa ganske lidt, et Offer, jeg, ærlig talt, senere angrede, da det blev uden Nytte; thi den ungarske Finansminister Duscheck overleverede den østerrigske Regering det hele for Ungarn indsamlede Grundfond, og Regeringen beholdt det som god Prise.

Efteraaret bragte det kroatiske Indfald under Jellachich (11te September), Oprettelsen af de første ti Honvedbatailloner, Palatinen, Erkehertug Stefans Opraab til alle Patrioter om at indtræde i de under Dannelse værende Frivilligbatailloner, o. s. v. Den almindelige patriotiske Begejstring, som opflammede alle Hjærter, der havde Rum for ædle, for ideale Bevægelser, blev heller ikke uden Virkning paa mig. Hertil kom den Betragtning, at det i Følge min Overbevisning er Pligt for enhver ærekjær Mand at tage Del i Hjemmets Forsvar, hvad enten dette

Hjem nu tillige er hans Fødeland eller ikke*). Jeg stillede mig derfor strax til Krigsministerens Disposition og traadte ind i den ungarske Hær til Kamp »for Konge og Fædreland«. Desto værre skulde disse tvende Begreber snart ikke mere dække hinanden, dog ikke ved vor Skyld! Denne Kjendsgjerning er senere officielt anerkjendt, jeg kan derfor afholde mig fra alt videre Forsvar**).

Jeg blev udnævnt til Kaptejn og skulde oprette en Jægerbataillon i Miskólcz. Efter 14 Dages Forløb havde jeg ogsaa over 400 Mand, som kunde afgive et taaleligt Materiale til en Jægerbataillon; men vi manglede brugelige Geværer, og efter nogle unyttige Reklamationer til Krigsministeriet tog jeg selv til Pest og forestillede Kossuth Sagernes Stilling. »Hvorledes vil De have, at vi skulle

---

*) Seherr Thosz er en Preusser af Fødsel, havde været preussisk Officer, men kjøbte i 1839 det oven nævnte Gods og udtraadte det følgende Foraar — i en Alder af tyve Aar — af den preussiske Hær og det preussiske Undersaatsforhold.

**) Det østerrigske Hof nærmede sig efterhaanden mere og mere Kroaterne og Serberne, som havde rejst sig mod det ungarske Tryk. Jellachich var allerede før sit Indfald i Ungarn indsat i alle sine Værdigheder (4de Septbr.), Kejseren havde nedlagt sit Veto mod den ungarske Rigsdags Lov om Hærens Forøgelse, alle de Indrømmelser, som i Foraaret vare gjorte Ungarerne, erklæredes ugyldige, og da General Lamberg, hvem Hoffet havde udnævnt til at tage Befalingen over alle Tropper i de ungarske Lande, magyariske saa vel som kroatiske, kom til Pest, blev han myrdet paa Donaubroen (28de Septbr.). Den 3dje Oktbr. udstedte nu Kejser Ferdinand som ungarsk Konge en Kundgjørelse, der erklærede den ungarske Rigsdag for opløst, forkyndte Krigsloven over hele Riget samt udnævnte Jellachich til Overgeneral over alle Tropper i Ungarn og til Kongens Repræsentant. Hermed var altsaa det fuldstændige Brud mellem det østerrigske Hof og Ungarn indtraadt; det maatte blive en Kamp paa Liv og Død. Seherr Thosz, den tyske Magyar, er naturligvis en Stok-Ungarer og har ikke Tanke af, at Magyarerne ved deres hovmodige Optræden mod de andre Folkeslag selv havde fremmanet denne Kamp, og at deres Nederlag for en Del var vel fortjent.

hjælpe dem, naar vi ikke have andre Geværer?« spurgte han. Jeg svarede, at jeg kun forlangte en Fuldmagt til at fratage Statens og de private Skovbetjente deres Kugleflinter, naturligvis mod fuld Erstatning. »Det gaar ikke an, det er en revolutionær Forholdsregel,« svarede Kossuth til min Overraskelse og holdt fast ved sin Vægring. Hans Svar viser, hvor ængstelig selv Kossuth den Gang endnu undgik alt, hvad der kunde have et Skin af Ulovlighed. Paa min Ansøgning blev jeg nu fritagen for mit tidligere Hverv, forsat til Máthias-Husarregimentet og kommanderet til General Bems Stab*).

Bems Hovedkvarter var den Gang, November 1848, i Zila-Sómlyo, helt oppe i Transsilvaniens nordvestlige Hjørne. Ved min Ankomst var Bem bortrejst til en Troppeinspektion; men i Hovedkvarteret traf jeg til min Glæde flere af mine Venner. Nogle Dage derpaa bestode vi vor første Fægtning i Nærheden af Zsibó mod en lille Deling østerrigsk Fodfolk og Rytteri samt 8000 Vlaker. Strax derpaa modtoge vi Befaling til at rykke frem mod Klausenburg, og der paafulgte nu hint mærkværdige Felttog, hvor Bem med 10000 Mand unge Honveds (frivillige Soldater) trængte

---

*) Befolkningen i Transsilvanien (Siebenbürgen) bestaar af 1,200,000 Rumænere (Vlaker), 650,000 Magyarer og Szekler og 225,000 Tyskere eller Sachsere. Trods deres store Overtal vare Rumænerne i politisk Henseende retløse, og medens Magyarerne og Szeklerne ønskede Landets Tilslutning til Ungarn, og Tyskerne kun vilde hævde deres Særstilling, fordrede Rumænerne at erkjendes som Landets fjerde, fuldt berettigede Nation. Ungarerne toge imidlertid intet Hensyn til denne berettigede Fordring, Foreningen med Ungarn vedtoges (30te Maj), og de rumænske Bønder rejste sig. Ogsaa paa denne Kant havde Ungarernes Mangel paa Agtelse for andre Folkeslags Nationalitet vakt dem en ny Fjende, Vlakerne grebe til Vaaben under Advokat Janku, og da ogsaa den østerrigske General nægtede det ungarske Ministerium sin Lydighed, udbrød den frygteligste Racekrig. Mod Novembermaaneds Udgang havde de østerrigske Generaler Puchner og Urban bemægtiget sig næsten hele Landet.

17000 Mand prægtige østerrigske Tropper under General Puchner over paa tyrkisk Grund. I Klausenburg forlod jeg imidlertid Bems Hær. Aarsagen hertil var en vis Kornis, en paa Grund af Tyveri forjagen Dommer, hvem Bem af Taknemmelighed, fordi Kornis havde hjulpet ham under et Attentat, en Polak i Pest forsøgte mod Bem, havde udnævnt til Officer i sin Stab. Da jeg nu ikke kunde udholde denne »Kammerats« Paatrængenhed, anmodede jeg Bem om min Afsked fra hans Stab og stillede mig til General Gørgeis Raadighed; thi han var bekjendt for ikke at tilstede nogen Overbærenhed i Æressager.

Seherr Thosz's fine Æresfølelse hindrede ham i at faa Del i Bems militære Lavrbær. Denne tapre polske General, der allerede havde udmærket sig fortrinlig under Polens Rejsning 1830—31, havde taget levende Del i Wiens Forsvar mod Windisch-Grätz, var efter Oprørets Tilintetgjørelse heldig undsluppen til Ungarn og fik nu af den ungarske Regering en Kommando i Transsilvanien. Her organiserede han rask den navnlig af Szekler bestaaende Honvedhær og trængte nu de østerrigske Tropper tilbage. Allerede den 19de Decbr. 1848 slog han General Puchner ved Dees, led vel senere et Nederlag ved Vizakna (4de Febr. 1849), men tabte derfor ikke Modet. I større regelmæssige Kampe trak hans Soldater sædvanlig det korteste Straa over for de østerrigske, bedre øvede Tropper; men hver Gang Fjenderne mente at have indesluttet ham, slap han dem af Hænde, i hurtige Marcher kastede han sig over de østerrigske Afdelinger, naar de mindst ventede det, og oprev dem. Han erobrede Kronstadt og (i Midten af Marts) Hermannstadt; forgjæves fik den østerrigske General Hjælp fra Russerne, der den Gang paa Grund af revolutionære Bevægelser havde fundet Lejlighed til at besætte

Vallakiet, Bem formaaede ikke blot at trænge det russiske Hjælpekorps ud over Grænsen, men tvang ogsaa General Puchner med sin Stab og Resterne af sit Armékorps til at flygte ind i Vallakiet og forjog ham senere tillige fra Bannatet eller det sydøstlige Hjørne af det egentlige Ungarn. I Slutningen af Marts 1849 var Bem saaledes Herre over hele Transsilvanien med Undtagelse af et Par smaa Fæstninger, og han, den fremmede, vandt et saadant Navn blandt de magyariske Bønder, at de efter Krigens Ende gjemte Portrætter af ham og opfattede Budskabet om hans Død som en Løgn, de »sorte-gule« (Østerrigerne) havde udspredt for at røve dem deres sidste Haab om Frelse.

Medens dette gik for sig paa den sydøstlige Krigsskueplads, havde Ungarerne selv heller ikke ligget paa den lade Side. Efter Wiens Erobring (31te Oktbr. 1848) fik Fyrst Windisch-Grätz ogsaa Kommandoen over den ungarske Hær og stillede Ungarerne en fjorten Dages Frist, inden hvilken de havde at nedlægge Vaabnene; men hermed havde det endnu lange Veje, og det nye Ministerium Schwarzenberg, Hof- og Militærpartiet i Østerrige fik dannet efter sit Hoved, og den nye Kejser, Frants Josef, der som attenaarig Yngling overtog Regeringen efter sin Onkel Ferdinand I, skulde møde en langvarig, fortvivlet og længe sejrrig Modstand. Den nye Kejsers Helstatsprogram stod i den mest skærende Modstrid til de Løfter, Kejser Ferdinand havde afgivet i Marts 1848, ja den ungarske Rigsdag erklærede endog (15de Decbr. 1848) selve Tronskiftet for ulovligt og paastod, at der uden dens Samtykke ikke kunde raades over den ungarske Krone; selv den, der havde nærmest Arveret til denne, kunde først ved Kroningen og det saakaldte Inauguraldiplom blive lovmæssig Konge. Rigsdagen erklærede derfor enhver, der hyldede den illegitime Hersker, for Højforræder, og denne Opfattelse slog saa stærkt Rod hos mangfoldige Ungarere, at de mente, de

kæmpede for den gamle, uretfærdig afsatte Kejser Ferdinands Ret mod et voldeligt Overgreb.

Medens Kløften mellem Østerrige og Ungarerne saaledes udvidedes mere og mere, trak Krigen ud, inden Fyrst Windisch-Grätz kunde blive færdig med sine Rustninger. Endelig satte han sig i Bevægelse imod dem i Midten af December. Det saae sort ud for Ungarn; mod Windisch-Grätzs 100,000 veløvede og sejrsstolte Tropper kunde de endnu kun stille 70—80,000 Mand, hvis Udrustning lode meget tilbage at ønske, medens Krigen ogsaa rasede paa andre Kanter. Serberne fortsatte haardnakket Kampen mod Syd, og Transsilvanien var, som vi have hørt, ved denne Tid helt i Puchners Magt, saa det ungarske Parti kun havde det nordvestlige Hjørne af Landet tilbage. Bem var først nylig indtruffen.

Kampen aabnedes heldig af Østerrigerne, den ungarske Hær maatte vige tilbage, saa at den kun holdt Komorn besat, den ungarske Rigsdag og Regering flygtede mod Øst til Debreczin, hvor den foreløbig kunde være i Sikkerhed, og den 5te Januar holdt Windisch-Grätz sit Indtog i Pest, medens den østerrigske General Schlick fra Galizien trængte frem over Karpatherne, besatte Kaschau, den vigtigste By i det nordlige Ungarn, og slog Magyarerne i flere mindre Træfninger. Det syntes, som om en kraftig Forfølgelse af de vundne Fordele maatte kunne have knust Ungarerne fuldstændig; men i Steden blev Windisch-Grätz staaende rolig i Pest, hvor en Mængde Fængslinger og Domfældelser fandt Sted. I Ungarernes uventede og uforklarlige Tilbagetog, der i Virkeligheden skyldtes den Overbevisning, at de med deres Landstorm og Honvedtropper ikke kunde levere regelmæssige Slag, saae han en dybt lagt Felttogsplan, han ikke kunde gjennemskue, og i Steden for energisk at trænge fremad gav han Kossuth og den nye Krigsminister Klapka Tid til at udfolde en beundringsværdig Energi under de nye Udrustninger, saa de til April havde

formeret 112 Bataillonér Fodfolk og 6 Regimenter Husarer. Og i Mellemtiden skrydede de officielle Wienerblade allerede over »Felttogets berømmelige Afslutning«, og de østerrigske Bulletiner talte med den dybeste Haan om den ungarske Krigsførelse. »Al Mandstugt er forbi hos Ungarerne, den saakaldte Kossuthske Rigsdag har dekreteret hele den ungarske Hærs Opløsning, og hver Time venter man, at Oprørschefen Gørgei skal strække Vaaben.«

Medens Østerrigerne saaledes lullede sig i Sejrsdrømme, fik Gørgei den Opgave at vende sig mod det nordvestlige Ungarn, marchere mod Waaglinjen og saaledes true den østerrigske Hærs venstre Flanke, hvorved han virkelig skræmmede Windisch-Grätz fra at rykke længere frem mod Øst; men samtidig gav han et sørgeligt Vidnesbyrd om den indre Splid, i det han fra Waitzen udsendte en Proklamation, som kastede hele Ansvaret for den uheldige Krigsførelse over paa Regeringens fejlagtige Befalinger og overøste denne med de haardeste Bebrejdelser. En »Erklæring fra den øvre Donauhær«, som blev underskreven af hans samtlige Officerer, gjentog disse Beskyldninger og opsagde ligefrem Regeringen Lydigheden. Denne ignorerede dette uhørte Skridt, hvis Motiv var Gørgeis Skinsyge og Ærgrelse over Tilbagetoget; thi man kunde ikke undvære hans Korps; men hele Felttoget igjennem vedvarede denne ulykkelige Spænding mellem den militære Kasteaand i Gørgeis Omgivelser og »Skriverne i Debreczin«. Trods sin Forbitrelse mod den ungarske Regering lod Gørgei dog ikke Vaabnene hvile, men undveg de østerrigske Korps, som fra forskjellige Sider rykkede mod ham, kastede sig ind i de ungarske Malmbjærge, trængte trods den skarpe Vinterkulde over Kremnitz og Neusohl frem mod General Schlick, og da samtidig Klapka gik frem mod samme fra Sydøst, maatte Schlick som sin eneste Frelse vove en æventyrlig Marche mod Sydvest, for at forene sig med den østerrigske Hovedhær, medens Gørgei i Kaschau

iværksatte sin Forening med Klapka og senere med den ungarske Hovedhær.

Skulde der være Enhed i Ungarernes Krigsførelse, maatte man imidlertid have en Overfeltherre, og da Kossuth, der i Virkeligheden var en Slags Diktator, ikke selv var General, og han enten nærede Skinsyge imod eller havde Mistillid til de ungarske Generaler som alt for blottede for Erfaring, overdrog han den øverste Kommando til den dygtige polske General Dembinski; men Gørgeis Skinsyge og Troppernes slette Stemning over for den stolte Udlænding skabte Dembinski mange Vanskeligheder, og den 26de—28de Febr. 1849 leverede han det uheldige Slag ved Kapolna, hvorved det lykkedes General Schlick at forene sig med Windisch-Grätz's Hovedhær, medens Ungarerne maatte gaa tilbage over Theisz. Da Dembinski under dette Tilbagetog paa Grund af Ukjendskabet til Terrænet traf fejlagtige Dispositioner, forlangte det samlede ungarske Officerskorps hans Afsked, som Regeringen ogsaa gik ind paa. Dog blev i Virkeligheden det senere Foraarsfelttog for største Delen udført efter Dembinskis tidligere udkastede Plan.

Gørgei, som fik Overkommandoen, gik nu med samtlige Stridskræfter, omtrent 50,000 Mand, frem til Angreb mod Windisch-Grätz og leverede en Række sejrrige Slag. Schlick blev besejret ved Hatvan (2den April), Jellachich ved Isaszeg og Gødøllø (6te April), og Feltmarskalk, Fyrst Windisch-Grätz fandt sig herved foranlediget, som han udtrykker sig i sin berømte 34te Bulletin, til at samle sin Hær i en koncentreret Stilling foran Pest, »en Bevægelse«, tilføjer han med ubevist Humor, »som Fjenden følger med stor Hast«. Gørgei havde Ret, naar han tillagde Fyrst Windisch-Grätz et væsentligt Krav paa den ungarske Nations Taknemmelighed for Aprilssejrene. Et kejserligt Krigsraad i Olmütz besluttede derfor ogsaa Fyrstens Hjemkaldelse; men den nye Feltherre, Baron Welden, var ikke heldigere,

en ny Sejr ved Nagy Sarlo (19de April) satte Gørgei i Stand til at undsætte Komorn, og Østerrigerne maatte i Uorden rømme Pest, trække sig tilbage mod Grænsen og være betænkt paa at dække selve Kejserstaden. I hele Ungarn havde Østerrigerne nu ikke andre vigtige Fæstninger tilbage end Buda (Ofen), Arad og Temesvar. Jo mere det var vitterligt, at den ungarske Hær havde været i en kummerlig Tilstand ved Felttogets Begyndelse, og jo stærkere de officielle Blade selv havde haanet Ungarerne, desto større var nu Skandalen.

Til Ulykke for Ungarn lod Debrecziner-Rigsdagen sig nu forlede til et skæbnesvangert Skridt; paa Kossuths Forslag erklærede den, at Huset Habsburg-Lothringen for evige Tider havde forbrudt Kronen og var forvíst fra Ungarn, som med sine Bilande erklæredes for en fri og autonom Stat. Denne Beslutning af 14de April blev nogle Dage senere offentlig kundgjort. Republikkens Proklamering laa ganske vist ikke i selve Erklæringen, en fremtidig Nationalforsamling skulde træffe en Afgjørelse herom; men i Virkeligheden laa den indirekte i Uafhængighedserklæringen, og ved denne skæbnesvangre Beslutning forlod Ungarn sit sikre nationale og retlige Grundlag og gav Modparten Ret til at fremstille sin Sag som en almen evropæisk, som det af Revolutionen truede Monarkis Sejr. Snart nok skulde Huset Habsburg se sig tvunget til at gribe denne sidste Udvej; det modtog den Hjælp, Kejseren af Rusland med »ædleste Beredvillighed« og efter hvilken som helst Maalestok stillede til Østerriges Raadighed. Efter mindre Omfang var dette allerede sket i Transsilvanien, og den 1ste Maj indrømmede den østerrigske Regering aabenlyst sin Hjælpeløshed. I en Proklamation af denne Dato erklærede den, at den ungarske Revolution i sin nuværende Fase aabenlyst var baseret paa en Samvirken af alle evropæiske Omvæltningspartier, at det følgelig laa i alle evropæiske Staters Interesse at støtte Kejser Frants Josef i denne Kamp mod

de samfundsopløsende Elementer, og at hans Majestæt af denne Grund havde paakaldt den russiske Kejsers væbnede Mellemkomst. Endnu var der kun Tale om en Hjælpehær; men denne slog snart ikke mere til; thi skjønt alt ikke stod paa bedste Fod i Ungarn, og skjønt den voxende Finansnød øvede sin hemmende Virkning, vare Ungarerne dog endnu sejrrige, og den 21de Maj lykkedes det Gørgei at storme Budas (Ofens) Fæstningsværker, hvor Østerrigerne hidtil havde holdt sig under General Henzi. Medens 2200 fangne Soldater og 80 Officerer bleve bragte til Debreczin, vendte den ungarske Regering tilbage til Pest; men dog var der alt andet end Grund til, som Kossuth gjorde, at holde Fester i denne Anledning; thi i Steden for at spilde deres Kræfter ved Belejringen af Buda burde Ungarerne have søgt at slaa Østerrigerne i Tide; nu var det allerede for silde; thi Kejser Nikolaus havde med største Beredvillighed grebet Lejligheden til at gaa løs paa den ham saa forhadte Revolution og til med det samme at udvide Ruslands Indflydelse. Han kunde naturligvis ikke taale en ungarsk Republik paa Grænsen af det trælbundne Polen, samme Dag, som Buda faldt, mødtes de tvende Kejsere i Varszava, hvor den fælles Operationsplan mod Ungarn blev fastslaaet, og allerede den 3dje Juni rykkede den første Afdeling af den russiske Hovedhær ind i Pressburg. Samtidig havde Østerrige stillet den dygtige, men jærnhaarde Haynau med uindskrænket Raadighed i Spidsen for sine Tropper, og fra Galizien rykkede den russiske Hovedhær frem under Kommando af den berømte Paskevitsch, der udstedte en Proklamation, hvori han opfordrede Ungarerne til Anger og Underkastelse. Lige over for denne forenede østerrigsk-russiske Hærmagt, som talte 275,000 Mand med 600 Kanoner, kunde Ungarn kun stille 135,000 Mand, og forgjæves søgte Kossuth at faa hele Folket til at rejse sig. Hans patriotiske Opraab fandt ikke stærk Gjenlyd, der var en grænseløs Pengenød, flere af de bedste Hærførere

vare utjenstdygtige paa Grund af Sygdom, og der herskede et næsten dødeligt Had mellem Kossuth og Ungarns ypperste Hærfører Gørgei, der, oplagt til bitter Kritik og ærgjerrig, fandt alle Kossuths Skridt mer eller mindre fordærvelige. Generalens Stemning deltes af hans Officerer, som hadede hele den republikanske Retning, der gjorde sig højrøstet gjældende ved alle Lejligheder og utvivlsomt ved at hidføre den russiske Intervention havde bragt Landet i den mest fortvivlede Stilling.

Vi have i Mellemtiden næsten helt tabt Seherr Thosz af Sigte. Paa Rejsen fra Bems Hær blev han angreben af en heftig Øjensygdom, der i flere Maaneder fængslede ham til Lejet, og først i Slutningen af Maj kunde han indfinde sig i Pest og atter stille sig til Tjeneste. Vi give nu atter Forfatteren Ordet.

Jeg vil her fortælle et lille Mellemspil, som kaster et Strejflys over Tilstandene i Pest. Pressefrihed er et uvurderligt Gode ved alle frie politiske Institutioner, det er uomtvisteligt; men denne Frihed kan, særlig i urolige, kritiske Tider ogsaa blive et almenfarligt Vaaben, hvis ikke Pressens Indsigt og Patriotisme hemmer den skadelige Indflydelse, naar Pressen, i Steden for at fremme Enighed og Villighed til patriotiske Ofere, stifter Uenighed og fremmer enkelte Ærgjerrigheders egoistiske Øjemed. Dette var den Gang Tilfældet med Pester-Pressen, som vi strax ville faa at høre.

Jeg spiste en Dag i Kasino til Middag med General Kiss, Ungarns Generalguvernør, da Paul Almasy, Underhusets Præsident, med et Par Aviser i Haanden satte sig ved vort Bord. Efter nogle sarkastiske Bemærkninger om de Udsigter, vi havde, hvad enten vi sejrede eller bleve besejrede, oplæste han tvende Artikler, den ene af Bladet

»Republikken«, den anden af »Allgemeine Zeitung für Ungarn«. I den første udvikledes, at Rigsdagen burde opløses, en konstituerende Rigsdag indkaldes og Republikken proklameres; i det andet Blad truede man alle Kjøbmænd, som vovede endnu længere at føre en Krone over det ungarske Vaaben paa deres Skilte, med at navngive dem og saaledes udlevere dem til Lynchjustitsen. Det skrev man paa en Tid, da Russerne allerede stode i Kaschau og foran Komorn. General Kiss, en brav Soldat, ytrede sin Harme herover, og paa mit Spørgsmaal til Almasy, hvorfor han, den indflydelsesrige Mand, ikke remonstrerede mod slige Udvæxter af Pressefriheden, svarede han: »Det skal jeg vel tage mig i Agt for; svar du, hvis du har Lyst dertil.« Mere i Spøg end for Alvor svarede jeg: »Hvorfor ikke, naar du vil skaffe mig Blæk og Papir, kan jeg vel skrive et Svar.« Almasy tog mig paa Ordet, hentede Skrivematerialier fra et andet Værelse i Kasino, og et kort, djærvt, men ikke fornærmeligt Svar var snart affattet. Det blev heri sagt, at Hæren kæmpede for Frihed og Ret, men ikke for Utopier og enkelte Mænds Ærgjerrighed, og at hine Borgere, hvem man ved Trusler med Lynchjustits vilde paalægge Indskrænkninger i deres Frihed, i fornødent Fald hos Hærførerne skulde finde den Beskyttelse, som det syntes Regeringen vilde nægte dem. Kongekronen over Landets Vaaben fandtes paa alle Officersportépéer, hvad dog endnu ikke havde hindret vor Hær i at gjøre sin Pligt.

Denne Erklæring, der var undertegnet »en Soldat af Hæren«, udkom den næste Morgen i »Pester Journal« og vakte megen Opsigt, navnlig i Borgerkredsene, hvorfra jeg modtog megen Tilslutning; men af alle Aviser paatog kun »Allgemeine« sig et Gjensvar. Dette Blads Redaktør, et berygtet Individ ved Navn Zerffy, var samtidig Honvedkaptejn og Adjutant hos Byens Kommandant, General Schweidel. Zerffy havde aldrig været Soldat, før han ved visse Indflydelser var bleven General Schweidel paa-

nødt som Adjutant, men hans Opgave var, efter hvad man vilde vide, mere en Angivers end af militær Natur. I det Gjensvar, som »Allgemeine Zeitung« bragte, var Hæren betegnet som et Reaktionens Arnested og »en Soldat af Armeen« som en Skoledreng.

Ledsaget af tvende Kammerater, Kaptejnerne Inkéy og Dessewffy, som paa Grund af deres Saar maatte opholde sig i Pest, begav jeg mig ufortøvet til Redaktionskontoret, hvor Zerffy ikke var til Stede; men efter nogen Tøven erklærede hans Redaktionssekretær Zanetti sig for Forfatter til Gjensvaret. Jeg forlangte Fyldestgjørelse for »Skoledrengen«, hvad der først blev indrømmet og derpaa afslaaet, og jeg havde nu en kort Samtale med ham, der maaske ikke var udsøgt høflig. To Timer senere kom »Herr Kaptejn og Adjutant« Zerffy, iført Czako og Skjærf og ledsaget af Zanetti, til min Bolig og erklærede med stor Pathos mig som Arrestant paa Grund af Fornærmelser »mod en fri Borger i hans frie Hus«. Der paafulgte nu en burlesk Scene, som endte med, at de tvende Helte kom langt hurtigere ned ad Trappen, end de maaske havde tænkt sig ved Opstigningen. Jeg saae fra mit Vindue, at Zanetti blev staaende paa Vagt ved min Gadedør, medens Zerffy skyndsomst bortfjærnede sig, aabenbart for at hente en Patrouille. For at undgaa offentlig Skandale begav jeg mig til Pladskommandanten, i en ærbødig Afstand fulgt af Zanetti; men næppe var jeg indtruffen dér, før en Officer traadte hen til mig og med megen Beklagelse erklærede, at han havde det Hverv at arrestere mig. Jeg maatte bestige en Vogn, og han førte mig til den bekjendte Bygning, hvor senere ogsaa Batthyányi sad fangen og led Martyrdøden.

Saaledes var jeg altsaa Fange i mit eget Land, for hvilket jeg havde sat Liv, Sundhed og Formue paa Spil. Situationen forekom mig lige saa komisk, som den var ubehagelig. Profossen modtog mig og puttede mig ind i

et stort Værelse, hvor to Honvedofficerer allerede sad fangne et Par Maaneders Tid »for Presseforseelser«. Da de erfarede min Forbrydelse, ansaa de mig for fortabt; jeg havde vovet offentlig at dadle Regeringen, havde forgrebet mig paa Zanetti og Zerffy — slig Dumdristighed maatte jeg komme til at bøde for med langvarigt Fængsel. Jeg tog nu ikke Sagen saa tragisk, og en Tigyldenseddel gjorde som ved et Trylleri Profossen meget forekommen; først lod jeg fra Kasino hente mig en rigelig Middag med Champagne til mig og mine tvende Lidelsesfæller, og derpaa skrev jeg et Par Linjer til min fortræffelige Ven Grev Kalman Schmidegg, hvem jeg gjorde bekjendt med mit Uheld. Schmidegg var lige udmærket som Menneske, Soldat og Patriot; ved Krigens Udbrud oprettede han paa egen Bekostning en Bataillon Fodfolk, medens han selv traadte ind i et Husarregiment; lidende af elleve Saar kunde han nu ikke gaa ud uden Krykker.

Der kunde vel være forløbet et Par Timer, og mine Bordfæller havde netop fortalt mig deres Lidelseshistorie, da Profossen traadte ind med den Efterretning, at Hans Excellence, Ungarns kommanderende Guvernør, stod uden for og beordrede mig til sig. Jeg skyndte mig ud, aflagde min Melding, og General Kiss gav mig fri af mit Fangenskab, i det han sagde: »Man har uden Beføjelse fængslet Dem, meld Dem hos General Schweidel som frigiven af Arresten ved mig og mød i Morgen Kl. 10 i mit Kvarter, hvor hen jeg ogsaa skal beordre Kaptejn Zerffy.« Samtidig lod han Schmidegg, som var fulgt med ham, overrække mig min Sabel. Om Aftenen gjorde Almásy i Dagens Anledning et stort Gilde, som varede til langt ud paa Natten.

Den næste Dag forhørte General Kiss mig og Zerffy i Nærværelse af General Meszlényi, en Svoger til Kossuth. Meszlényi, der ligeledes bar en Portépée med »Kronen«, var ikke mindre forbitret end Kiss over den frække Trusel

i Zerffys Blad, og Zerffy fik en stræng Irettesættelse for min Arrestering — det var alt. Efter Overenskomst med to og fyrretyve i Pest tilstedeværende Stabs- og Overofficerer afgav jeg nu den Erklæring, at vi ikke vilde tjene med et Individ som Zerffy. Generalen svarede herpaa, at vi selv kunde finde det passende Middel til at hidføre Zerffys Fjærnelse. Denne Antydning var tilstrækkelig; næste Dag afholdtes der et Æresraad under Forsæde af Oberstløjtnant Forró ved Husarerne, og her bestemtes, at Zerffy enten skulde slaas med mig eller havde at indlevere sin Afsked. Zerffy valgte det sidste; men to Uger senere, da det allerede begyndte at blive usikkert i Pest, kom han alligevel i Kaptejnsuniform til Komorn, hvor Gørgei imidlertid strax lod ham stille for en Krigsret og infam kassere for Fejghed.

II.

Foran Komorn.

Ungarerne vare under det nu paafølgende Felttog nødte til at dele deres Styrke for at holde Stand mod Angrebene, der paafulgte fra flere Steder, og det blev saaledes muligt for Haynau at trænge hurtig frem mod Øst; han higede blot efter at faa Krigen endt, inden Russerne ret kunde komme Ungarerne til Livs. Medens Jellachich forenede sine Tropper med den stærkt sammensmeltede Sydarmé og trængte frem i Sydvest, hvor han slog General Perczel (7de Juni) og indesluttede Peterwardein, gik Gørgei ud fra den fejlagtige Anskuelse, at der forestod et kombineret russisk-østerrigsk Angreb paa Waitzen, spildte Tid og Kræfter i uheldige Forsøg paa at bemægtige sig Waaglinjen og blev slaaet tilbage ved Pered (20de—21de Juni), medens Haynau gik frem paa Donaus højre Bred og stormede Raab den 28de Juni. Gørgei trak sig nu tilbage til en forskanset Lejr ved Komorn, og da han vægrede sig ved at

følge Pester-Krigsraadets Befalinger og marchere til Theiss- og Marosfloderne, blev han endelig den 1ste Juli afsat fra Overkommandoen; men paa hans Generalers Forestillinger lod Regeringen ham beholde Kommandoen over den øvre Donauhær. Det er under denne Del af Felttoget, at Seherr Thosz atter tog Del i Krigen.

Mit venskabelige Forhold til Grev Karl Leiningen, som kommanderede det 3dje Korps foran Komorn, bevirkede, at jeg hos Krigsministeriet udbad mig at blive forsat til hans Stab. Jeg vidste, at Leiningen stod paa en meget venskabelig Fod med Gørgei, saa jeg forhaabentlig vilde faa rig Lejlighed til at se den berømte General over Donauhæren, et Ønske, som fuldelig blev opfyldt. Jeg indtraf i Komorn de sidste Dage af Juni, blev modtagen paa det venskabeligste af Leiningen og kom tids nok til at deltage i Slagene den 2den og 11te Juli.

Natten mellem den 1ste og 2den Juli havde Gørgei modtaget Beretninger, som lod slutte til et umiddelbart forestaaende Angreb. Kl. 5 om Morgenen red Gørgei og Leiningen ud til Tropperne, som vare lejrede foran Komorns Udenværker; af disse er Stjærneskansen den betydeligste og højest liggende, og her fra har man en smuk Solskinsdag som hin Julimorgen en vid Udsigt. Paa venstre Haand, i omtrent 1000 Skridts Afstand, ligger Landsbyen Ó-Szøny, lige over for, men længere tilbage, ligger Flækken Nagy-Igmánd, og til højre, omtrent i tre Fjerdingvejs Afstand, Acs, Haynaus daværende Hovedkvarter*). I Stjærneskansen, hvor ogsaa Klapka og Gørgei senere indtraf, steg Leiningen af Hesten og tilbragte her største Delen af

*) Alle de nævnte Punkter ligge syd for Komorn, Slaget staar paa Donaus højre Bred.

Dagen. Klokken 8 om Morgenen aabnede Østerrigerne med svært Skyts deres Ild mod Stjærneskansen; mange Skud gik højt hen over vore Hoveder, sloge tæt bag os ned i de her opmarcherede Batailloner og anrettede gruelige Ødelæggelser. Jeg skal her ikke skildre selve Slagets Gang, men indskrænke mig til at meddele enkelte Episoder, som ere blevne levende bevarede i min Erindring.

I Begyndelsen af Eftermiddagen fik jeg af Gørgei Befaling til at ride over til Ó-Szøny og skaffe mig Nys om, hvor vidt samme endnu var besat af Fjenden; efter de fra Spionerne indløbne Efterretninger skulde Benedek og Kejseren selv være i Ó-Szøny. Jeg galoperede tæt forbi Redouten, som den brave Oberst Czillich holdt besat, og var nu ude paa den aabne Slette, hvor bemeldte Landsby ligger. Omtrent midtvejs, det vil sige 3—400 Skridt fra Landsbyen, flyder en Bæk, hvor der var slaaet en Bro; paa Rækværket sad her tre Bønder, rolig rygende paa deres Piber, uden at lade sig det mindste forstyrre af Kanonkuglerne, som fløj hen over Hovedet paa dem; de vilde her fra se paa Slaget, sagde de. Bønderne bekræftede, at Landsbyen var stærkt besat, og at der var mange Generaler tilstede. Jeg nærmede mig Landsbyen paa 150 Skridts Afstand og red derpaa langs med dens Forside; bag alle Havehegn blinkede Geværer, Vejen, som førte op til Kirken, var stærkt barrikaderet, men intet Skud faldt paa mig. Efter at være kommen tilbage med min Melding overdrog Gørgei mig at bringe Oberst Czillich Befaling til med tre Batailloner af Infanteriregimentet Preussen (øvreungarske Slovaker) strax at storme Ó-Szøny, jeg overbragte denne Ordre, og Czillich skred strax til samme Udførelse. Det blev en hed Kamp, Czillich førte i Stormskridt sine Batailloner frem til Udkanten af Landsbyen; men det Tab, de her led, var saa betydeligt, at Tropperne begyndte at vige. Nogle Hundrede Skridt fra Landsbyen stod tvende Lader, hvor Czillich samlede sine Folk, og jeg red tilbage for at melde Gørgei det

mislykkede Angreb. Han havde allerede iagttaget samme fra Stjærneskansen. »Rid strax tilbage, før to Batailloner af Alexander-Regimentet med, og sig til Czillich, at Landsbyen i hvert Fald maa tages. Du bringer mi først Melding, naar Landsbyen er tagen.«

Saaledes lød den nye Ordre, og det skete, som befalet. Opløste i Blænkerkjæder styrtede først de tvende friske Batailloner løs paa Fjenden, dem fulgte i kort Afstand to Batailloner af Regimentet Preussen, og sluttelig kom den sidste Bataillon som Reserve. Efter en halv Times haard Kamp var Landsbyen tagen og Fjenden i fuldt Tilbagetog. Kun ved Kirken gjorde en Afdeling endnu en kort Tid fortvivlet Modstand; den Trop, som stod over for os, hørte, om jeg ikke husker fejl, til Regimentet Deutschmeister, Wienerbørn, et af de bedste østerrigske Regimenter. Mandskabet syntes at være fanatiseret paa en ejendommelig Maade, i det mindste at slutte af følgende Exempel. Bag en Barrikade forsvarede med sandt Løvemod en enkelt Mand sig mod fire af vore, i det han bandede højt paa Tysk. Efter at han endelig var bleven overmandet, spurgte man ham, hvorfor han ikke havde villet give sig. »Fordi Ungarerne tvinge alle Fanger til at blive Lutheranere,« lød hans Svar.

Da Landsbyen endelig var renset for Fjenden, sprængte jeg tilbage, men fandt ikke mere General Gørgei i Stjærneskansen. Leiningen befalede mig nu at blive dér og afvente Gørgeis Tilbagekomst; han var nemlig reden over til vor højre Fløj for her at ordne det store Rytteriangreb, som strax derpaa fandt Sted. Det var et prægtigt Syn, da 5000 Husarer i strakt Galop fejede Sletten ren foran Nagy-Igmánd. En Time senere indløb en slem Efterretning: Gørgei, den ridderlige Soldat, den højt ærede Hærfører, var haardt saaret; et Sabelhug af en fjendtlig Kavallerist havde spaltet Hjærnekassen hele sex Tommer, saa Hjærnen laa blottet. Kun Gørgeis Jærnnatur var i Stand til at mod-

staa et saa frygteligt Hug; han lod lægge vaade Tørklæder paa Hovedet og blev paa Valpladsen til om Aftenen, da der indløb Melding fra alle Kanter om, at det fjendtlige Angreb var slaaet tilbage.

Angaaende Gørgeis Saar udbredtes senere de æventyrligste Rygter, som efter Krigens Afslutning ogsaa fandt en Udbredelse i enkelte obscure Broschurer. Den sande Sammenhæng er følgende: Gørgei, der var en udmærket Rytter og i Besiddelse af fortrinlige Blodsheste, af hvilke han paa en Slagdag gjærne red et Par Stykker sønder og sammen, plejede ofte at ride uden for Blænkerne og Forpostkjæden for personlig at rekognoscere Fjenden. Hans Adjutanter og Stab vare vel ogsaa godt beredne, men ingen kunde dog hamle op med Generalens Kæmpepræstationer, og saaledes hændtes det ofte, at Gørgei var uden al Ledsagelse. Ogsaa hin Eftermiddag den 2den Juli sprængte Gørgei i et vist Moment ganske alene paa kort Afstand frem mod det fjendtlige Rytteri; Generalen holdt Øjeblikket for gunstigt til en Fornyelse af Angrebet — kort forud var nemlig et Par Eskadroner af Husarregimentet Prins Vilhelm af Preussen blevne kastede af østerrigske Ulaner —, holdt derfor sin Hest an og vinkede med sin store, med en lang, hvid Strudsfjer prydede Hat ad Husarerne, der holdt langt tilbage, at de skulde gaa frem til Angreb. I samme Øjeblik fik Gørgei hint vældige Hug i Hovedet af en Kavallerist, som sprængte frem fra de fjendtlige Rækker.

Otte Dages forholdsvise Ro paafulgte nu. Mod de Eskadroner af Vilhelms-Husarerne, der havde ladet sig kaste i tvende Angreb, blev der indledet en krigsretlig Undersøgelse, og to Underofficerer, der bleve overbeviste om først at have grebet Flugten, bleve dømte til Døden. Exekutionen fandt Sted den følgende Dag under Omstændigheder, der vare ret karakteristiske. Overgeneralen og nogle Korpskommandanter vare tilstede, der blev formeret Karré og Dommen oplæst. Jeg holdt tæt bag ved Lei-

ningen og Gørgei og kunde forstaa hvert Ord, de sagde. »Jeg fik nylig den Efterretning,« sagde Gørgei, »at Frans Josef igjen er i Ó-Szøny*). Naar han nu paa én Gang sprængte ind mellem os, gav sig til at tiltale Tropperne og lovede at ville leve i Fred med sine brave Ungarere, tror Du saa ikke, at vi Generaler strax vare hans Fanger?« »Nok muligt,« svarede Leiningen, i det han saae mørkt hen for sig. Denne Samtale har bevaret sig saa levende i mit Minde, ikke formedelst den eventuelle Udførelse af et sligt Theaterkup, paa hvis Mulighed Gørgei selv visselig ikke troede, men som et Symptom paa, hvor lidet antidynastisk man tænkte sig Hæren og, tror jeg at maatte tilføje, Nationens uhyre Flerhed. Ja visselig, Freden mellem Krone og Folk kunde ogsaa den Gang være bleven sluttet paa Grundlaget af Forfatningens Gjenoprettelse, lige saa fuldt som dette var sket sex Gange i foregaaende Aarhundrede ved Fredsslutningerne i Wien, Linz, Száthmár o. s. v. Hvilken hel anden Vending vilde ikke Monarkiets Historie have taget, naar Ungarn allerede den Gang var blevet hin faste Støtte, som det nu er Tilfældet; men en ubønhørlig Skæbne gav Kronen Raadgivere, som hverken havde høstet Lærdom af Historien eller forstode den nye Tid og Folkene.

Da Oplæsningen af Dommen var endt, udbade de tvende Delinkventer — den ene en Stokmagyar, den anden en Tysk-Ungarer — sig Tilladelse til at tale et Par Ord. I det de henvendte sig til deres Kammerater, hver paa sit Sprog, indrømmede de begge at have været fejge og at have fortjent Døden. Med Raabet: »Leve Fædrelandet!« kastede de deres Huer i Luften, endnu et Øjeblik, og Dommen var fuldbyrdet.

Dette: morituri te salutant, som Underofficeren af tysk Oprindelse tilraabte sit ungarske Fædreland, var intet en-

*) Denne Landsby var atter frivillig bleven rømmet af Ungarerne.

kelt staaende Bevis paa de tysktalende Ungareres Patriotisme; lige fra Magnaten ned til den sidste Bonde lagde alle Ungarer af tysk Byrd en patriotisk Opofrelse for Dagen. I Parendorf, et stort Sogn ved den østerrigske Grænse, nægtede saaledes de forlovede tysk-ungarske Bønderpiger at lade sig vie, før deres Mænd havde gjort deres Pligt mod Fædrelandet. Den eneste Undtagelse danne Sachserne i Transsilvanien (Siebenbürgen), som fra gammel Tid stadig have vist sig fjendtlig sindede mod den ungarske Nation og som villige Tjenere af det østerrigske Hof. Det er da alene dem, som den Dag i Dag i forskjellige østerrigske og tyske Tidender give deres Fortvivlelse Luft, fordi Ungarn ikke længer er saa uklog at lade dem danne en Stat i Staten. Naar den ungarske Regering stræber at indpode ungarsk Sindelag og Statssprog i de sachsiske Kredses øverste Styrelse, udøver den herved kun en selvfølgelig, forstandig, naturlig Pligt, som Tyskland udøver den i Posen og Elsasz-Lothringen *).

I det store Krigsraad blev det besluttet at gjøre et Forsøg paa at gjennembryde de fjendtlige Linjer. Gørgei, som endnu var svært lidende af sit Saar, overgav midlertidig Overkommandoen til General Klapka, og den 11te Juli om Morgenen tidlig begyndte vore Troppers Fremrykning; Leiningens Korps dannede Centrum. Fremrykningen skete i Retning af Nagy-Igmánd, men her demaskerede Fjenden pludselig sine Batterier, der paa nært Hold overøste os med en morderisk Ild. Stadig samlede Leiningen paa ny sine Tropper, men de maatte atter og atter vige for den ødelæggende Kanonade. Endelig blev der givet Signal til Tilbagetog. Efter dette kritiske Moment, der havde kostet os 5000 Mand, sendte Leiningen mig til et af vore Batterier, som dækkede Tilbagetoget. I det jeg udførte

*) Læserne se, at Preussere og Ungarere den Dag i Dag ere to Alen af ét Stykke.

min Befaling til Batterikommandøren, lød pludselig et frygteligt Slag eller rettere hundrede Slag paa én Gang. I det jeg kom mig af den første Bedøvelse, var alt indhyllet i en saa tæt Røg, at jeg intet kunde se. En fjendtlig Granat havde sprængt en af vore Munitionskarrer i Luften, dræbt en Del af Mandskabet og Hestene og revet et Stykke Kjød af Halsen paa Batterikommandantens Hest; mig var derimod ingen Skade sket.

Da vort Forsøg paa at gjennembryde de fjendtlige Linjer saaledes var mislykket, besluttede Krigsraadet, at Gørgei med omtrent 24,000 Mand skulde vende sig mod den østlige Skueplads, medens Klapka med omtrent 30,000 Mand blev tilbage til Komorns Beskyttelse. Vor Afmarche begyndte den 13de Juli Kl. 3 om Morgenen paa venstre Donaubred. Den følgende Dag fandt den opgaaende Sol os ligeledes paa Marchen; Leiningen var stegen af Hesten og gik til Fods i Spidsen for Kolonnerne. En Tid lang havde vi saaledes i Tavshed gaaet Side om Side, da Generalen udbrød: »Jeg kunde ønske, at det var Sengetid, og alt var forbi.« Paa mit Spørgsmaal om, hvad der fejlede ham, fortalte han, at han havde faaet Brev fra sin Hustru (en født Ungarerinde) og var nedslaaet, fordi han følte, at han aldrig vilde faa hende at se mere. Hans Anelser skulde gaa i Opfyldelse paa en grusom Maade. Jeg maa her vie hans Minde et Par Ord for at fremstille de Bevæggrunde og Omstændigheder, som gave Anledning til hans Indtrædelse i den ungarske Hær. Denne hans Indtrædelse skaffede ham en uforsonlig Modstander i en haardhjærtet Slægtning, Feltmarskalkløjtnanten af samme Navn, og denne Mands Fanatisme gik saa vidt, at han senere tilintetgjorde alle Anstrængelser, som Grevinde Karl Leiningen og hendes Mands talrige Venner gjorde for at redde sidstnævnte fra Galgen.

Karl Leiningen var Kaptejn ved et gammelt ungarsk Grenaderregiment, da Urolighederne i Aar 1848 toge deres

Begyndelse. Han havde mistet sin lille Formue, ikke ved egen Skyld, men ved en Kautionsforpligtelse for en Kammerat. Da Officererne ved de ungarske Regimenter bleve opfordrede til at aflægge Ed paa den ungarske Forfatning, skrev Karl til den østerrigske Krigsminister, Grev Latour, og bad ham om at blive forflyttet til et tysk Regiment, da »han var og vilde blive en Tysker.« Han fik det Svar, at han skulde blive, hvor han var, og under alle Omstændigheder opføre sig som en tro, kejserlig Officer. Leiningen, der allerede saae Uvejrsskyerne taarne sig i den politiske Horizont, var ikke Mand for at spille en tvetydig Rolle; han skrev endnu en Gang til Krigsminister Latour og søgte om sin Forflytning, denne Gang med den tilføjede Erklæring, at naar han en Gang havde aflagt Ed paa den ungarske Forfatning, vilde han ogsaa holde den. Forflytningen blev imidlertid kort og godt paa ny afslaaet ham, Karl holdt sin Ed og led Martyrdøden derfor.

Den 15de Juli om Eftermiddagen indtraf vor lille Hær paa Højderne om Waitzen og tog Stilling her. I Waitzen laa en Deling Russere, som strax rykkede ud mod os, en Kanonade udviklede sig, og vore Tropper besatte Staden. Den følgende Dag bleve vi i de tagne Stillinger, men imidlertid vare 60,000 Russere i Fremrykning fra Pest, og vort Tilbagetog gjennem Sletten var os altsaa afskaaret, hvorfor Gørgei besluttede at gjøre en Omvej gjennem Bjærgene over Ryma Szómbáth, Miskólcz og Tokay.

Det store ungarske Sørgespil nærmede sig saaledes mere og mere sin Afslutning. Allerede den 14de Juli holdt Østerrigerne paa ny deres Indtog i Pest, og ganske vist blev Jellachich samme Dag fuldstændig slaaet af General Vetter ved Hegyes, men samtidig var Haynau i rask Fremrykning mod Szegedin, hvor hen den ungarske Regering og Rigsdag var flygtet. Gørgei var, som vi have set, nødsaget til at gaa en lang Omvej, spildte saaledes megen Tid og naaede ikke frem til Szegedin i rette Tid, medens

derimod den østerrigske General Schlick ved Tiszafüred satte over Theiss og truede med at afskære den ungarske Hær Tilbagetoget til Banatet. Man maatte nu ogsaa prisgive Szegedin, og Dembinski tog Stilling ved Szøreg, men blev her (den 5te Avgust) slaaet af Haynau, og drog sig nu ikke tilbage til det af Ungarerne besatte Arad, men til Temesvar, hvor den nye ungarske Overfeltherre Bem blev fuldstændig slaaet (9de Avgust) af de rask forfølgende Russere og Østerrigere; hans Hær blev sprængt til alle Sider, og Ungarns sidste Haab beroede saaledes paa Gørgeis lille Skare, som endnu stadig fortsatte sit Tilbagetog.

(Fortsættes).

Den første Strid mellem Frederik II. og Maria Theresia.*)

(Efter nye Dokumenter.)

Indfaldet i Schlesien. — Frankrigs Optræden.

I.

Naar Berlin var saaledes i Oprør, skulde man tro, at Bevægelsen i Wien maatte være endnu stærkere; men mærkeligt nok var blandt alle Evropas politiske Brændpunkter Wien netop det Sted, hvor Frederiks krigerske Tilbøjeligheder sidst vakte Uro. Skylden laa ikke hos den østerrigske Ambassadør i Berlin, Demerath, thi han havde lige fra først af erklæret, at der var Fare paa Færde; men den unge Dronning modtog hans mørke Spaadomme med et vantro Smil. Skjønt Maria Theresia var begavet med et Mod og en Skarpsindighed, der var langt forud for hendes Alder, havde hun dog endnu bevaret meget af Ungdommens uskyldige Tillidsfuldhed. Da hun endnu ikke havde faaet Menneskers Ondskab og Politikeres kolde Egoisme at føle, troede hun paa det gode, paa Ære og Sandhed, paa alle de ædle Følelser, hun selv bar i sit Hjærte. Hun nærede ingen Mistillid, hverken til Fleurys Venskab, hvorom han stadig forsikrede hende med de mest honningsøde Ord, eller til den Fyrstes Taknemmelighed, hvis Liv hendes Fader havde frelst. Storhertugen, der havde kjendt Frederik i hans Ungdom, stolede paa sin Side paa hans Venskab.

---

*) Jfr. foregaaende Bind, p. 241—286.

Kongen af Preussen havde desuden gjort Ægteparret endnu fastere i deres Tro paa ham ved uden Vanskelighed at anerkjende deres kongelige Rang og bringe Kongen af Polen til at følge sit Exempel. Det var en underfundig Handling, hvis sande Hensigt senere skulde komme for Dagen, men som i første Øjeblik voldte saa megen Glæde i Wien, at Storhertugen sagde til den preussiske Minister: »Kongen opfører sig virkelig som en Fader mod Dronningen og mig, og vi kunne aldrig gjengjælde alt, hvad vi skylde ham.« Overbevist om, at denne gode Nabo var i Stand til at interessere sig af Hjærtet for hendes Tankers kjæreste Gjenstand, drev Dronningen sin Naivitet saa vidt, at hun bad ham om at give Storhertugen sin Stemme og sin Støtte ved Kejservalget, og til Gjengjæld lovede ham et evigt Venskab. Hendes gamle Raadgivere delte maaske ikke ganske hendes Blindhed; men deres Dovenskab og Sløvhed fandt Behag deri; naar man talte til dem om Kongen af Preussens urolige Sind, rystede de paa Hovedet og sagde: »Det har ingen Fare; han bliver ligesom sin Fader, der hele sit Liv igjennem ladede sin Bøsse, men aldrig skød den af.« Den gamle Bartenstein var den eneste, som saae Sagerne i et mørkere Lys. »Ingen kjender denne unge Mand,« sagde han, »og jeg har advaret Hs. højsalige Majestæt, Kejseren, den Gang han endelig vilde skrive til hans Fader for at frelse Prinsens Liv.«

Henimod November blev Horizonten imidlertid saa truende, at selv det sløveste Blik maatte blive opmærksomt derpaa. For det første samledes de preussiske Tropper paa Grænsen af Schlesien, hvor de østerrigske Besiddelser stødte op til Preussen; for det andet forandrede den preussiske Minister i Wien, Statsraad Borcke, der hidtil havde været særdeles venskabelig, sin Holdning i paafaldende Grad. Han talte i en medlidende, deltagende Tone om Østerriges fortvivlede Stilling og om, at det umulig alene kunde holde Stand mod sine mange Fjender; han erklærede, at

det trængte til Forbundsfæller, men at man ikke kunde skaffe sig Forbundsfæller, uden man vilde betale, hvad de vare værd; thi ingen giver i denne Verden noget for intet. Den Sætning i Frederiks føromtalte Brev til Algarotti*), hvori der stod, at Storhertugen havde Koldbrand og kun kunde frelses ved en smertelig Operation, gik fra Mund til Mund og gav Anledning til mange Kommentarer. Koldbrand var en temmelig tydelig Lignelse, som var let at forstaa; men hvad var det for en Operation der taltes om, og hvilken Læge skulde udføre den? Man maatte skaffe sig at vide, hvad Meningen var, og for at udføre dette Hverv blev den gamle, erfarne Italiener, Marquis de Botta d'Adorno, sendt til Berlin.

Botta var en Landsmand af Machiavelli, hvis Grundsætninger han havde tilegnet sig og maaske ogsaa mere end én Gang i sit Liv praktiseret, skjønt han ikke havde tilbragt sin Ungdom med at gjendrive dem. Næppe var han kommen over Grænsen, før Synet af de militære Forberedelser, der alle Vegne vare i fuld Gang, betog ham enhver Tvivl; alt var rede til et Angreb, som skulde rettes mod Schlesien. Botta kom til Berlin i Fyr og Flamme, og en Avdiens hos Kongen, som han strax opnaaede, var hverken beroligende eller oplysende. Frederik syntes at vente et Forslag fra ham i Steden for selv at foreslaa noget, og da Botta, for at føre Samtalen hen paa den militære Udrustning, beklagede sig over den slette Tilstand, hvori han havde fundet Landevejene, som vare optrampede af Troppernes Marche, fik han det ligegyldige Svar: »Jeg ser ikke anden Ubekvemmelighed derved, end at de rejsende ankomme i en noget tilsølet Tilstand.« Mod Samtalens Slutning var Kongen dog saa naadig at sige, at hans Minister i Wien havde Ordre til at meddele Dronningen hans Planer, og at han for at fuldstændiggjøre

*) Se foreg. Bind. 284.

denne Meddelelse agtede at sende sin Hofmarskalk, Grev Gotter, til Maria Theresia. »Jeg haaber, at Dronningen vil overveje min Meddelelse nøje,« tilføjede han; »hun vil da indse, hvor rimelige mine Planer og hvor rene mine Hensigter ere. Jeg beder Dem forsikre hende om min Hengivenhed.«

Botta forlod Kongen i en mere ophidset og ængstelig Stemning end nogen Sinde; men det mest krænkende for ham var, at ingen vilde tro hverken paa hans Harme eller hans Skræk. Saa snart hans Ankomst til Berlin var bleven meldt, havde Rygtet om, at han medbragte en Alliancetraktat, hvori Østerrige betingede sig Frederiks Samtykke til Storhertugens Valg mod at afstaa det hele eller en Del af Schlesien, spredt sig som en Løbeild over hele Byen. Det hjalp ikke, at Botta protesterede; kloge Folk sagde ham Komplimenter, fordi han forstod at skjule sit Spil saa godt, og naar han forsikrede, at Østerrige vilde modsætte sig ethvert Indfald i sine Provinser, sagde de: »Godt, det er atter Komediespil. I ville have, at vi skulle tage Schlesien fra eder med Magt, for at ingen skal kunne sige, at I selv have brudt den pragmatiske Sanktion.«

Endelig den 10de December sendte Kongen selv Bud efter Botta, meddelte ham, at han agtede selv at tage Kommandoen over sine Tropper, og afslørede for ham den hemmelighedsfulde Plan, der i sex Uger havde spændt alles Forventning.

Planen er nu bekjendt nok; det var intet mindre end en Fordring paa, at Maria Theresia skulde afstaa Schlesien, og denne Fordring fremkom paa samme Tid, som Frederik med væbnet Haand tog Provinsen i Besiddelse uden Krigserklæring, ja endog uden forudgaaende Tilkjendegivelse deraf. Alle samtidige Dokumenter bære Vidne om, at denne lumske Plan, der sprang som en Bombe i det forbavsede Evropas Paasyn, vakte den dybeste Harme hos alle, der endnu bevarede en Gnist af Følelse for Ære og

Ret. Tiden og Frederiks Held og Hæder have siden øvet deres sædvanlige Virkning, og Gjenlyden af den offentlige Samvittigheds Vredesskrig naar kun svagt til Efterverdenen. I den senere Tid have alvorlige Historikere endogsaa uden for Tyskland, som den berømte Englænder Carlyle, søgt at retfærdiggjøre Frederiks Handlemaade. Man skulde næsten tro, at Arkivarerne i Berlin gjorde sig Umage for at kalde det første Indtryk til Live igjen; de have ved deres nye Oplysninger aabenbaret, i hvor høj en Grad det allerede i Forvejen tilstrækkelig nederdrægtige Foretagende forværredes ved den underfundige, hykkelske Maade, hvorpaa det iværksattes.

For det første fremgaar det af Datoerne paa de forskjellige Dokumenter, der ere udkomne i Berlin, at Frederik samme Dag, han fik Kejserens Død at vide, meddelte sine Raadgivere den Plan, han havde lagt til at plyndre sin Velgjørers Datter. Hvorfor han havde kastet sine Øjne paa Schlesien, snarere end paa enhver anden Del af Maria Theresias Fædrenearv, er let at begribe, da denne Provins, som stødte op til hans egne Besiddelser, kunde udvide Riget paa en passende Maade og desuden frembød en gunstig Beliggenhed for et uforudset, lumskt Angreb. Hvad angaar hans Adkomst til at bemægtige sig Schlesien, vil jeg ikke spilde Tiden med mulig at udfinde den; thi denne Side af Sagen var Frederik selv aldeles ligegyldig.

Voltaire fortæller i sine Memoirer, at da Frederik havde overgivet ham Manuskriptet til l'Histoire de mon temps, fik han ham til at stryge følgende Sætning: »Mine kampfærdige Tropper, mit velfyldte Skatkammer og min livlige Karakter var de Grunde, jeg havde til at føre Krig med Maria Theresia.«

Naar man vil plyndre en rejsende paa Landevejen, kommer det fremfor alt an paa, at ingen aner noget derom; især kan man være sikker paa, at Anslaget vil lykkes, hvis man kan komme til at gjælde for en ven-

skabeligsindet Rejsefælle. Frederik omgav derfor sin Plan med den dybeste Hemmelighedsfuldhed; men det var ikke nok dermed; ikke alene ønskede han, at ingen skulde ane hans Hensigt, før den kom til Udførelse, men han stræbte tillige efter, at man, naar Tropperne gik over Grænsen, skulde indbilde sig, at de vare hidkaldte af Provinsens legitime Fyrste. Paa den Maade vilde der ikke være gjort nogen som helst Forberedelser til Forsvar, og Befolkningen selv vilde tro, at de havde med Forbundsfæller at gjøre, og ikke tænke paa Modstand.

I dette hæderlige Øjemed blev alt indrettet paa at vedligeholde Illusionen lige til det sidste Øjeblik. Saaledes forklares let den hurtige Anerkjendelse af Maria Theresias kongelige Værdighed, som rørte den uskyldige Dronning til Taarer, men kun tilsigtede at gjøre hende tryg. Samtidig fik den preussiske Minister i Wien Meddelelse om alle Enkeltheder ved det paatænkte Angreb tillige med Ordre til at lade, som om han var fuldstændig uvidende derom, og modsige ethvert Rygte, der muligvis kunde komme ham for Øre. End videre meddeler den »politiske Korrespondance« en Række Depecher til de preussiske Agenter ved de forskjellige Hoffer, der alle ere fulde af Forsikringer om Preussens Venskab for det kejserlige Hus, især til de Steder, hvor Østerrige var vel set og kunde faa det at vide. Kun til Versailles tales der i en lidt anden Tone, og ligesom for at undersøge Terrænet gjøres der nogle forsigtige Hentydninger til, at det vilde være en Fordel for Tyskland at befries for Østerriges Overvægt.

Alle disse Nuancer vise sig tydelig i en Skrivelse af et saa intimt Indhold, at man ikke kan lade være at undre sig over, at den er bleven draget frem for Offentligheden. Det er et Blad med to Spalter, hvoraf den ene indeholder Minister Podewils's Spørgsmaal og den anden Frederiks Svar. Ministeren spørger, i hvilket Lys Kongens Planer skulle fremstilles i St. Petersborg, i Haag og i London.

Kongen svarer: »Ved hvert Hof paa forskjellig Maade. I London maa der siges, at da jeg har sikker Underretning om, at Hertugen af Lothringen vil slutte sig sammen med Frankrig, nærmer jeg mig til Wien for paa en eller anden Maade at tvinge dem til at tage Parti for Sømændene og Religionen. I Haag skal der forsikres, at vi ingenlunde ville bringe Ufred i Evropa, at Frederik Vilhelm har hjulpet Kejser Leopold og kun er bleven belønnet med Utaknemmelighed, og at jeg vil holde mig skadesløs forud og hjælpe bag efter. I Hannover og Mainz maa der tales om det patriotiske Sind, som behøves, og siges, at jeg vil støtte Kejserdømmet og beskytte en svag Fyrsteslægts Debut.«

»Men,« spørger Ministeren, »naar man meddeler det franske Ministerium Deres Majestæts Bevæggrunde, bør man da ikke paa en dulgt Maade lade sig forlyde med, at dette Foretagende kunde blive til stor Fordel for Frankrig?« Svar: »Godt, lad os smøre dem om Munden, det Rak!«

Endnu i sin sidste afgjørende Samtale med Botta søgte Frederik at bevare Skinnet; thi efter at have afsløret sine Planer for ham, tilføjede han i en hykkelsk Tone: »Jeg rykker ind i Schlesien; men misforstaa mig ikke, det er kun som Ven, og mindre for at gjøre mine mulige Rettigheder gjældende end for at forsvare Dronningens Arveret mod alle hendes Fjender, især Sachsen og Bayern, som staa rede til Angreb. Jeg vil sætte Kejserkronen paa Storhertugens Hoved.«

Den kloge Italiener havde Selvbeherskelse nok til at bevare sin Koldblodighed; han lod Kongen tale ud og svarede derpaa med et spottende Smil om Læben: »Jeg tog altsaa ikke fejl, da jeg troede, at Deres Majestæt nærede venlige Følelser for min Herskerinde, Dronningen, skjønt jeg maa tilstaa, at ikke faa i Wien ere af den Mening, at den Tillid fra min Side er ligefrem heltemodig; men jeg maa gjøre Deres Majestæt opmærksom paa, at hverken Sachsen eller Bayern gjør Mine til at angribe os,

og selv om de tænkte derpaa, kan min Dronning godt forsvare sig selv, dersom Deres Majestæt blot vil nøjes med at være Tilskuer, saa meget mere som disse to Magter ville have ondt ved at blive enige.« Da Kongen atter vilde gjentage sine falske Venskabsforsikringer, tabte Botta til sidst Taalmodigheden og sagde med hævet Stemme: »Deres Tropper ere smukke, Sire, men vore have lugtet Krudt.« — »Hvis mine Tropper ere smukke,« svarede Kongen, »da ere de ogsaa gode, og det skal De faa at se.« Dermed afbrød han pludselig Samtalen og rejste sig.

Dagen for denne Samtale havde været saaledes beregnet, at den Kurér, som bragte Efterretning derom til Wien, kun ankom faa Timer før Frederiks nye Afsending. Kureren havde dog haft tilstrækkelig Forspring til, at Grev Gotter ved sin Ankomst fandt Rygtet udbredt, Byen i Bevægelse, den største Harme og Forbavselse alle Vegne og ingen Steds mere end i de diplomatiske Kredse. Der taltes ikke om andet end om Kongen af Preussens Attentat. »Dersom en saadan Begivenhed virkelig finder Sted,« sagde den engelske Minister, »vil Kongen blive bandlyst fra Regenternes Samfund.« Hvad den unge Dronning angik, kjendte man hende allerede godt nok til at vide, at hun hverken ved Overraskelser eller Trusler vilde lade sig bringe ud af Fatning. Da Gotter vidste, hvilken Modtagelse der ventede ham, satte han sig strax paa den høje Hest og optraadte som den romerske Prokonsul, der i sin Togas Folder bærer enten Krig eller Fred. Uden at lade Sagen passere gjennem Ministrenes eller Kammerherrernes Hænder, bad han strax om Avdiens hos Storhertugen.

Gotter gik lige løs paa Spørgsmaalet og sagde: »Jeg tilbyder Deres Majestæt med den ene Haand Frelse for det østerrigske Hus og med den anden den kejserlige Krone. Min Herre Kongens Skatkammer staar til Dronningens Tjeneste, og han vil ligeledes sikre hende Hjælp fra sine allierede: England, Holland og Rusland. Til

Gjengjæld for saadanne Tilbud og til Erstatning for den Fare, han løber derved, forlanger han hele Schlesien og intet mindre. Kongens Beslutning er urokkelig; han kan og vil bemægtige sig Schlesien, og hvis det ikke bliver overladt ham godvillig, ville hans Tropper og Skatkammer yde Sachsen og Bayern den Hjælp, som de ansøge.« — Dette var en fuldstændig Usandhed; thi hverken Sachsen eller Bayern havde henvendt sig til Preussen; men Gotter troede maaske selv paa sin Herres Løgne. Storhertugens Svar var roligt og stolt. »Dronningen,« sagde han, »har hverken Ret eller Magt til at afstaa en Stump af de Besiddelser, hun har modtaget paa den Betingelse, at hun skulde bevare dem samlede. Hun er endnu ikke bragt i en saa fortvivlet Stilling, at hun skulde kaste sig i Armene paa en Fyrste, der som Fjende trænger ind i hendes Stater, og hvor megen Skade Kongen af Preussen end kan tilføje hende, haabe vi dog, at han vil skade sig selv mest.« — »Naar det er Tilfældet,« svarede Gotter, »har jeg intet at gjøre her og kan rejse hjem.« — Storhertugen tog atter Ordet og forlangte et bestemt Svar, ja eller nej, paa om de preussiske Tropper allerede havde betraadt schlesisk Grund. »De maa være der,« svarede Ambassadøren. — »Vend da tilbage til Deres Herre og sig ham, at saa længe han lader en eneste Mand blive i Schlesien, ville vi hellere gaa til Grunde end underhandle med ham. Hvis han derimod kan standse eller trække sig tilbage, ville vi gaa ind paa at underhandle med ham i Berlin. Botta er allerede instrueret derom og hvad mig angaar, vil jeg hverken for den kejserlige Krone eller for hele Verden ofre en eneste af Dronningens Rettigheder eller en Tomme af hendes legitime, arvelige Besiddelser.«

Gotter blev forbløffet over Storhertugens Holdning og nedstemte Tonen lidt. »Deres Majestæt kan ikke for Alvor forlange,« sagde han, »at Kongen skal trække sig tilbage fra et Foretagende, der allerede er saa vidt fremskredet.«

— »Naar der ikke kan være Tvivl om et Foretagendes Uretfærdighed, er det mere hæderligt i Verdens Øjne at afstaa derfra end at fremture deri; men hvis Kongen trænger til et Paaskud til at trække sig tilbage, kan han sige, at hans Formaal havde været at forsvare Dronningen mod Bayerns Angreb, men at han havde indset, at hans Hjælp var overflødig.« — Dette Forslag, der havde den Fordel at undgaa et øjeblikkeligt Brud, bragte Gotter til at betænke sig et Øjeblik, og med en Mine, som om han tilstod en Gunst, der ikke forlangtes af ham, lovede han derpaa at skrive til Kongen og afvente hans Svar.

Storhertugen havde talt med en Klarhed og Bestemthed, der laa hans vaklende Karakter saa fjærnt, at alle begreb, hvem der stod bag ved hans Ord. Han havde talt, som om Dronningen var til Stede, og i en af de følgende Samtaler med Gotter stod Dronningen virkelig saa nær ved Døren, at hun, da hun fandt, det var paa Tide at bryde af, kaldte paa sin Mand og førte ham med ind i sine indre Gemakker. Gotter, der naturligvis burde have forlangt at se hende, vovede ikke at bede derom; han skrev til Podewils, at det var af Frygt for et fuldstændigt Brud; men i Virkeligheden var det for at undgaa det ubehagelige ved en voldsom Scene med en Kvinde. Den Misbilligelse, der vistes ham fra alle Sider, generede ham til Trods for hans tilsyneladende Frækhed. »Alt er i Bevægelse her,« skrev han, »man ringer med Stormklokken og raaber Brand; jeg glæder mig over ikke at have skubbet alt for stærkt til Hjulet. Kongen er en oplyst Fyrste, og jeg haaber, han vil finde paa Udveje til at trække sig ud af denne Sag med Ære«. Til den engelske Minister udtalte han sig mere uforbeholdent. »De kjender ikke min Herre,« sagde han til ham; »De aner ikke, hvor stivsindet og hovmodig han er; det er en besynderlig Blanding af Ærgjerrighed og Gjerrighed.« For at slippe ud af sin forlegne Stilling forlod Gotter derpaa Wien, i det han gav til Paaskud, at han

vilde benytte Tiden, indtil der kunde komme Svar paa hans Depecher, til at bruge en Kur ved et nærliggende Badested. Da det var midt om Vinteren, skulde man ellers ikke tro, at Aarstiden var synderlig gunstig for en Badekur.

Gotter kunde næppe indbilde sig, at hans Herre vilde give efter; det var kun alt for sandt, at de preussiske Tropper allerede vare rykkede ind i Schlesien. Den 20de havde Gotter Avdiens hos Storhertugen, og allerede den 16de havde Frederik forladt Berlin for at tage Kommandoen over sine Tropper. Det er sandsynligt, at Bottas Optræden havde lært ham, at Hoffet i Wien næppe vilde give efter; thi i de sidste Dage før sin Afrejse sendte han Bud efter Valori, til hvem han i sex Uger ikke havde talt, og overvældede ham med Forsikringer om sit Venskab og sin Beundring for Kardinalen. Paa Valoris Ytring om, at Rygtet sagde, at han havde forpligtet sig til at støtte Storhertugen ved Kejservalget, svarede han, at det var langt fra at være Tilfældet, at hans Stemme endnu var til fals, at det var ham temmelig ligegyldigt, hvem der blev Kejser, men at Preussen og Frankrig vilde kunne udrette store Ting, hvis de sluttede Forbund. Til Marquis de Beauvau, der før sin Afrejse havde bedt om en Afskedsavdiens, sagde Kongen med hævet Stemme, saa at hans Ord kunde blive hørte og gjentagne: »Jeg indlader mig paa et højt Spil; hvis jeg vinder, ville vi dele.« Samme Aften var der Maskebal paa Slottet; Frederik var i Domino uden Maske, tog muntert Del i alle Adspredelser og talte længe i en Vinduesfordybning med den engelske Minister. I det Øjeblik, Selskabet skiltes ad, sagde han til de Officerer, der omgave ham: »Smør eders Støvler, vi rejse«.

To Dage senere var Hæren rykket over Grænsen, og Kongen skrev fra Hovedkvarteret: »Kjære Podewils, jeg er gaaet over Rubikon med flyvende Faner og klingende Spil. Mine Tropper have den bedste Vilje af Verden, Officererne

ere ærgjerrige, og Generalerne tørste efter Ære; alt vil gaa efter Ønske; mit Hjærte spaar mig al Verdens Goder, og et vist Instinkt, hvis Ophav ingen kjender, forudsiger mig Lykke. Jeg vil ikke komme tilbage til Berlin, før jeg har víst mig værdig til den Æt, hvorfra jeg stammer, og til de tapre Soldater, som jeg har den Ære at byde over. Far vel, jeg anbefaler Dem i Guds Varetægt.«

Medens Frederik marcherede mod Schlesiens Hovedstad, ilede en Kurér til Frankrig med Breve fra Valori og Beauvau til Kardinalen. De to Ambassadører vare ikke af samme Mening; Beauvau, der var overtydet om, at Frederik nærede Uvilje, ja selv Had til Frankrig, raadede til øjeblikkelig at tage Parti. Efter hans Mening burde Frankrig enten angribe Østerrige i Forening med Preussen og Bayern for at faa Del i Byttet, eller ogsaa støtte Østerrige mod at lade sig betale for sin Bistand; men i ethvert Tilfælde maatte der handles hastig, da den forvovne Fyrste ellers vilde benytte sin første Sejr til at slutte Fred med Maria Theresia, og man vilde da faa dem begge paa Halsen. »Jeg frygter bestandig for,« skrev han, »at Deres Eminence ikke fatter, hvor farlig Kongen af Preussen er. Hans Optræden minder mere om en Roman end om Historien, men Romanen kan faa uheldsvangre Følger«. Valori var mere tilbageholden; efter hans Mening burde man vente og lade Frederik bringe Tyskland i Oprør uden at blande sig deri, i det mindste ikke aabenlyst. »Denne Politik,« sagde han, »vil gjøre os søgt af alle uden at vække nogen Jalousi«.

Hvilket Valg burde Frankrig nu træffe, det var Spørgsmaalet. Ved et underligt Spil af Tilfældet laa den vanskelige Afgjørelse, maaske den vigtigste, en Minister af Frankrig nogen Sinde har maattet træffe, i Hænderne paa en Olding, der stod paa Gravens Rand, og over et Aarhundrede er gaaet hen, før det sidste Resultat af hans Valg har oprullet sig for vort Blik.

II.

Der fortælles i en Anekdote, som gjentages i alle Memoirer fra hin Tid, at engang, da Samtalen i Versailles drejede sig om Karl VI.'s Død og Følgerne deraf, sagde Kongen paa den ligegyldige, sløve Maade, der var ham egen: »Vi have kun ét at gjøre, at blive paa Mont-Pagnotte«*). En af de tilstedeværende, Marquis de Souvré, svarede hurtig: »Der vil blive for koldt for Deres Majestæt; thi Deres Majestæts Forfædre have ingen Bolig bygget paa det Sted.« Denne Anekdote er i al sin Trivialitet meget karakteristisk; den viser helt og holdent Ludvig XV. med den praktiske Sans og det rigtige Blik, hvormed Naturen havde begavet ham, hvilke heldige Egenskaber dog aldrig kom Frankrig til Nytte, da de ikke hævedes af noget Pust af Ædelmodighed eller støttedes af en energisk Vilje. Hofmandens Ord ere endnu mere betydningsfulde; thi de vise, paa hvilken uheldig Bane Frankrigs Politik skulde forvilde sig ind, dreven af misforstaaede Traditioner, der vare blevne Gjenstand for en falsk Æresfølelse.

Naar man overvejer, hvilke Beslutninger Ludvig XV. kunde have taget i den forestaaende Krisis, viser der sig to, som begge lode sig forene med Ære og Ret. Kongen af Frankrig kunde enten skynde sig at anerkjende Maria Theresia og opfylde alle de Forpligtelser, han havde indgaaet ved Traktaten af 1735; det vilde være at forekomme Dronningens Anmodning med en ridderlig Iver, som ganske vist ikke er almindelig blandt Fyrster. Eller ogsaa kunde han, uden at bryde sine Løfter, vente med at opfylde dem, indtil den Dag kom, da Nøden tvang Karl VI.'s Datter til at søge sine Forbundsfællers Hjælp, og da vilde ingen

*) Mont-Pagnotte er et spøgende Udtryk for et sikkert Udsigtspunkt under et Slag; Pagnotte betyder fejg.

finde det urigtigt, om han, før han bragte en Hær paa Benene, forlangte en Erstatning for de Byrder og Farer, han var nødt til at paalægge sit Folk for at forsvare den kejserlige Sag. Foruden disse to Fremgangsmaader var der endnu én Udvej, nemlig at bryde alle Forpligtelser uden Spor af Paaskud og — medens en Søkrig stod for Døren — blindt styrte sig ind i en evropæisk Krig til bedste for en Prætendent uden Soldater som Kurfyrsten af Bayern og i Forening med en upaalidelig Allieret som Kongen af Preussen. Denne Fremgangsmaade vilde have det mærkelige Held at forene den største Uforsigtighed med den yderste Troløshed; men det var alligevel den, som Frankrig efter moden Overvejelse besluttede sig til at følge.

Den vigtigste Grund og eneste Undskyldning for dette Fejlgreb, under hvis Følger vi endnu lide, var den Magt, Mindet om en Kamp, der i flere Aarhundreder var ført mellem det østerrigske og det franske Hus, endnu øvede. Lige fra Frants I. til Ludvig XIV. havde enhver fransk Konge, der var sin Stilling værdig, og enhver Minister, der gjorde sig fortjent af sin Konge, kun tragtet efter at ydmyge Østerrige. De berømteste Hærførere havde udgydt deres Blod for Opnaaelsen af dette Maal, og Richelieu, Mazarin, Condé, Turenne og Villars stode som store Mænd i deres Landsmænds Erindring, fordi de efter Evne havde arbejdet paa at knække Kejserrigets Overvægt. At bryde med en Tradition, hvori enhver Franskmand, fra den højeste til den laveste, var opvoxen, vilde altid have været meget vanskeligt; men naar Kongen af Frankrig ved et uforudset Træf fik Magt til med ét Slag at knuse sin Arvefjende, vilde man betragte det som en Trods mod Forsynet og en Haan mod hans Forfædres Manes, hvis han i Steden udrakte sin Haand og hjalp ham paa Benene igjen.

Saaledes ræsonnerede selv kloge Folk; de begik imidlertid en Fejl, de toge ikke i Betænkning, at denne Po-

litik, som havde fyldt to Aarhundreder med Arbejde og Hæder, nu havde naaet sit Maal, og dens Tid var forbi. Den største Hyldest, Ludvig XV. kunde vise sine Forgængere, var netop at erkjende (hvilket Historien altid bør gjøre), at de havde inddrevet alle Frankrigs Fordringer paa Østerrige og ført Striden til et Punkt, som det hverken var klogt eller nødvendigt at overskride. Et Tilbageblik vil være nok til at vise, at Værket var fuldbragt, der var intet mere at gjøre i den Retning. I Begyndelsen af det 16de Aarhundrede var Karl V. Kejser af Tyskland, Konge af Spanien, Herre over Italien og Nederlandene, og ligesom ved et Trylleslag var han hinsides Havet bleven Ejer af tilsyneladende uudtømmelige Skatte og ubegrænsede Lande. Det var Verdensherredømmet, som skulde frarives en ny Cæsar; en eneste Nation, Frankrig, man kunde næsten sige en eneste Familie, havde paataget sig at skjærme alle Folkeslags Uafhængighed, og den havde naaet sit Maal. Hundrede Aar senere var, takket være Frankrig og dets Herskere, Universalmonarkiets Skygge forsvunden; men en truende Virkelighed existerede endnu; det østerrigske Hus, svækket og adsplittet, men ikke tilintetgjort, delt i to Skud fra samme Rod, sluttede endnu mod Nord, Øst og Syd Frankrig i sit farlige Favntag. Imellem Flandern, Elsass, Franche-Comté, Navarra og Middelhavet havde Østerrige overalt en let Adgang til fransk Grund ad aabne og blottede Grænser og Kyster. Da vovede Richelieu dristig de franske Hære i Trediveaarskrigens Farer, og siden den Tid havde en Række af Sejre, en efter en, løsnet Ringene i den Jærnlænke, der slyngede sig om Frankrig. Sejrene ved Rocroi, Senef og Fleurus havde skaffet Frankrig Cambrai, Besançon og Strassburg. Da Ludvig XIV.'s Overmod straffedes haardt ved hans Alderdoms Ulykker, kom dette Resultat i Fare, men blev dog ikke forspildt, og til sidst var efter den retfærdige Straf Lykken vendt tilbage, og Slaget ved Denain havde sikret Bourbonerne Spaniens Krone.

Horizonten var lysnet paa alle Kanter, og Ludvig XV. kunde trække Vejret frit i Versailles. Hvis han virkelig havde været værdig til at høste Frugterne af sine Forgængeres Politik, vilde han have nøjedes med at nyde den i Ro og ikke atter have sat den paa Spil. Selv Ludvig XIV. kunde i alt sit Hovmod ikke have drømt nogen stoltere Drøm end at se Karl V.'s Ætling blive hans Sønnesøns Myndling og ikke bede om anden Gunst, end at den Tilstand, som var Frugten af den westfalske og utrechtske Fred, maatte blive bevaret.

Set fra dette Synspunkt var den pragmatiske Sanktion, som sikrede Evropas territoriale Status quo, saa langt fra at rokke Resultatet af vor tidligere Politik, at den tvært imod var en Stadfæstelse deraf. Denne Sandhed indsaae imidlertid Ludvig XV.'s Ministre ikke; ganske vist fandt der en Debat Sted mellem Fleury paa den ene Side, som stemte for Fred, og paa den anden Side Udenrigsminister Amelot og Marineminister Maurepas, der ønskede en mere virksom Politik; men de Grunde, hvormed de støttede deres Anskuelser, vare paa begge Sider saa ubetydelige, at det ikke er godt at sige, hvem der vilde have sejret, hvis ikke en livligere og yngre Indflydelse havde gjort sig gjældende.

Saa vel i de offentlige Anliggender som i det private Liv finder Ungdommen altid Fornøjelse i at krydse den erfarne Alderdoms Beregninger. Ungdommen ejer en ustyrlig Kraft, hvortil de gamle Politikere aldrig tage tilstrækkeligt Hensyn. Selv i vore demokratiske Skarer er det hver ny Generations Instinkter og Ønsker, der næsten periodisk bringe Forstyrrelse i Samfundet og bringe Masserne i Gjæring; men i den snævre Kreds i Versailles, hvor hele Folkets Skjæbne blev afgjort, var det noget ganske andet. Dér levede, talte og bevægede sig hele Dagen igjennem den unge, ivrige, ørkesløse Adel, blandede sig i alt, fordi den intet havde at bestille, og var saa meget mere rask til at dømme og kritisere, som den var tom paa Tanker og Kund-

skaber; under les petits levers og les petits couchers, under Messen og paa Jagten, paa Hofrejser og Lystture var der tusende Lejligheder til at nærme sig Kongens Øre. Ludvig XIV.'s strænge Blik vilde have holdt dem i Tømme; men Ludvig XV.'s Nonchalance lod dem have frit Spil, og intet standsede mere deres Hidsighed og utæmmelige Snaksomhed. Ministrenes Ord og Handlinger, alt blev draget frem for deres Domstol; alle disse forvirrede, gjennemtrængende Stemmer summede om betroede og ansete Mænd ved Hoffet, saa at selv de sindigste maatte gaa fra Sans og Samling. Lige fra den første Dag var Hoffets Ungdom begejstret for at løbe Storm mod det vaklende Østerrige, og af Frygt for at gaa glip af en saa god Lejlighed til at føre Krig fordrede de med høje Raab, at Fjendtlighederne strax skulde aabnes.

Den tapre Ungdom havde ikke blot den Lyst til Æventyr, den Higen efter Berømmelse, der er naturlig for enhver, som fører Kaarden for første Gang; men den var saa meget mere ivrig, som den sidste Krig, skjønt hæderlig for Frankrig, ikke havde tilfredsstillet alle disse Helte in spe. Ved en Egenhed, som let forklares af Førsteministerens Alder, vare alle Kommandoposterne i dette Felttog blevne betroede til gamle Generaler, der vare uddannede i den forrige Regerings Skole; den berømteste iblandt dem, Villars, var endog død af Alderdom i Felten, misundende sin Kammerat Berwick, hvem en Kugle bortrev i samme Stund, men som ogsaa selv var over tresindstyve Aar. Noailles, Broglie, Coigny, som indtoge deres Plads, vare næppe meget mindre fremrykkede i Aar; de vare kun unge i Fleurys Øjne, der havde set dem blive fødte og voxe op, og som ansaa enhver, der var under halvtreds, for en Grønskolling. Det var derfor ikke besynderligt, at der bag ved disse Veteraner havde rejst sig en ny Krigerslægt, som brændte af Lyst til ogsaa at komme frem paa Skuepladsen og vinde den Ære, der tilkom dem, og de vare saa meget

mere utaalmodige efter at stige ned paa Arenaen, som de haabede denne Gang at rive Kongen ud af hans Sløvhed og føre ham frem paa Sejrens Bane.

Det var paa Tiden, sagdes der; thi i denne dadlelystne Atmosfære havde man ikke undladt ganske sagte at skumle over, at Kongen, som var i sin mest blomstrende Alder, hidtil ikke havde víst nogen Iver efter at efterligne sine Forfædre ved selv at deltage i de militære Operationer; hverken kommanderede han dem som Henrik IV., eller delte deres Farer som Ludvig XIII., ja han holdt ikke engang Øje med dem fra det fjærne som Ludvig XIV. I Versailles's Indre, fjærnt fra Kampens Bulder, havde han ladet sig binde af sin Storhed uden at røbe Spor af Savn. Da ingen kunde tvivle paa en Bourbons Mod, mente man, at Skylden for denne unaturlige Tilbageholdenhed maatte ligge i hans Opdragelse og i den Omhu, man kan gjærne sige Tilbedelse, for hans kongelige Person, som først var bleven ham indgydt af hans i høj Grad krybende Lærere og senere af den fortræffelige Hustru, med hvem han endnu paa Grænsen af Barnealderen var bleven forenet. Den dydige Maria Leczinska vovede, blændet af sin uventede Højhed, næppe at løfte sit Blik paa sin Ægtefælle, betragtede ham som en Gud, hvem ingen Bekymring maa naa, frygtede stadig for at miste ham og alt med ham, og turde aldrig slippe ham af Syne. Hvor skulde ogsaa hun, sagde man, der ikke var opdragen til sin høje Rang, kunne fatte og tilegne sig de ædle Følelser, der passe til den kongelige Værdighed?

De af Hoffolkene, som roste sig af at være mere fintfølende i Æressager end strænge i deres Moral (og deres Antal var stort), iagttoge med Glæde, at Dronningens Indflydelse, der i de første Aar af hendes Ægteskab havde været meget stor, efterhaanden var aftagen og nu endelig fuldstændig forsvunden. Forskjellen i Alder, som med hver Dag blev mere følelig, den alt for tidlige Afblomstring af

de meget middelmaadige Fortrin, hvormed den stakkels Dronning var begavet, havde lidt efter lidt gjort Kongen kjed af en ægteskabelig Fortrolighed, hvis Forhold altid havde været noget strængt. Opdagelsen af Kongeparrets afkølede Forhold vakte stor Glæde hos et Slæng af Hoffolk, som mente at kunne drage Nytte deraf; fornemme Damer af slappe Sæder, unge Adelsmænd, som vare Mestere i den Kunst at nyde, kappedes om at byde Kongen alt, hvad der kunde lokke hans Sanser. Der blev sluttet en ligefrem Sammensværgelse om at bringe ham til at svigte sin ægteskabelige Pligt, og alle Memoirer fra den Tid paastaa, at den gamle Kardinal tog Del deri, i det mindste som Medvider, enten fordi han som en forsigtig Formynder frygtede at plage sin Myndling med overdreven Strænghed, eller fordi han endnu bestandig mistænkte Maria Leczinska for at savne hans Forgænger, Hertugen af Bourbon, hvem hun skyldte Tronen. Kongens Hjærte blev belejret fra alle Sider og overgav sig snart uden at gjøre synderlig Modstand. Det varede ikke længe, før man ved Hoffet og i Byen vidste, at Ludvig XV. havde de samme Svagheder, som Henrik IV., og derfra var der efter Kjenderes Mening ikke langt til ogsaa at naa ham i Mod og Dygtighed. Det var en afgjort Sag, at da Kongen først havde befriet sig for det Ledebaand, hvori hans Dronning og hans Skriftefader holdt ham, kunde intet mere hindre ham i at betræde Ærens Vej.

Nu gjaldt det kun om at drive ham frem, og den samme bedaarende Magt, der havde givet ham Smag paa Fornøjelser, paatog sig gjærne ogsaa at indgyde ham Kamplyst. To Damer indtoge Forsædet i Kongens nye fortrolige Kreds; det var to Søstre af en meget adelig Slægt, Familien Nesle, for hvem det imidlertid var gaaet noget tilbage; den ene, Madame de Mailly, var den første, hvem Kongen offentlig havde beæret med sin Gunst; den anden, Madame de Vintimille, var mindre skjøn, men mere pikant

end sin ældre Søster og blev almindelig beskyldt for at ville fortrænge hende. Imidlertid levede de sammen i den største Endrægtighed og gik begge med Begejstring ind paa de Krigsplaner, hvoraf alle de unge adelige Herrer vare optagne. Historien kunde opvise mange Exempler, som gave dem Ret til at fordre deres Andel i Kongens tilkommende Bedrifter: var det ikke Agnes Sorel, som havde vakt Karl VII. af hans Sløvhed og frelst Frankrig fra Undergang? Havde Gabrielle d'Estrées ikke modtaget et ømt Farvel af Sejrherren ved Coutras? Hvorledes kunde man glemme La Vallière og Montespan, der fra Flanderns Sletter stolt betragtede belejrede og erobrede Fæstninger og derefter tronede som Dronninger ved Sejersfesterne? Hvorfor skulde denne glimrende Tid ikke vende tilbage? Var den nye Ludvig mindre skjøn og mindre tapper end sin Oldefader? Var han mindre skikket til at sejre og elske? Naar først hans noget kolde regelmæssige Træk bleve oplivede af Sejrens og Elskovens Ild, vilde intet mangle ham.

Da man nu hørte, at Kongen af Preussen, der var to Aar yngre end Kongen af Frankrig, lige saa snart han havde besteget Tronen, hovedkulds styrtede sig ind i et krigersk Foretagende uden at sige — maaske uden engang at vide hvorfor, vakte hans Exempel en uimodstaaelig Begejstring. Imidlertid vare alle de unge enige i, at Kardinalen maatte først bort; hvor kunde man for Alvor foreslaa en Olding, der allerede havde den ene Fod i Graven, at indlade sig paa et æventyrligt Foretagende? Det blev altsaa bestemt i de hemmelige Raadslagninger, som førtes rundt om i Krogene, at hvis den gamle var døv for Begivenhedernes Røst, maatte han bringes til at høre. Der var en Ytring i Omløb i Versailles, en af disse Ytringer, hvormed Franskmændene forstaa at skildre en Situation og gjøre Ende paa en Mand, og som gjentages af alle, fordi de alle indbilde sig at have opfundet den: Det var en Kardinal,

sagde man, som havde givet det østerrigske Hus Dødsstødet; men en anden Kardinal vilde vække det til Live igjen, hvis han fik Lov dertil. Hvad det angik at finde en Efterfølger til Kardinalen, saa havde Kongen nok at vælge imellem. Ønskede han en Diplomat, en prøvet og erfaren Politiker, behøvede han kun at kalde Marquis de Chauvelin tilbage fra det Exil, hvor hen Fleury, der nylig selv havde betroet ham Udenrigsministeriet, havde sendt ham af Jalousi for ikke at dele Æren ved de sidste Underhandlinger med ham. Foretrak han en Mand, der baade kunde raade og handle, der samtidig kunde være Overgeneral og Førsteminister og selv kunde udføre de store Planer, han først havde lagt? Et Navn var paa alles Læber: Charles-Louis Fouquet, Grev de Belle-Isle.

Man skulde synes, at Belle-Isle egentlig ikke selv var ung nok til at blive Ungdommens Helt, thi da han var født i 1684, var han allerede 56 Aar; men Lykken havde først sent begunstiget ham, og han havde derfor i sin modne Alder bevaret Haabets Trylleri og det ubekjendtes blændende Glans. Saa vel hans Liv som hans Person havde et vist æventyrligt Præg, der dannede en Modsætning til Ensformigheden i Versailles; selv paa Afstand og historisk set er hans Fysiognomi det eneste, der paa hin Tid træder frem fra den samtidige politiske Samfunds ensformige Baggrund. Som oftest søger man forgjæves efter Originalitet i dette Samfund, der er kuet af Enevældens tunge Haand. I det Frankrig, som Ludvig XIV. havde skabt, vidste enhver, der ønskede at komme frem i Verden, forud, i hvilken Form han burde støbe sin Karakter, og paa hvilken Vej han skulde slaa ind. Man tilhørte fra Fødslen enten en tapper, frivol Adel, der tidlig vandt sine Grader ved Hæren og mellem Felttogene intrigerede for at opnaa Hofposter, eller ogsaa en fornem Borgerstand, som oftest Jurister, der sad inde med alle civile Embeder og havde sin bestemte Plads i Raadet. Naar man først var slaaet ind paa den ene eller

den anden Karriere, gik det gjærne glat med Stigningen fra den ene Grad til den anden, hvis ikke Farten standsedes af et kongeligt Lune eller en Kugle paa Valpladsen. Uheldige Forhold havde udelukket Belle-Isle fra disse banede Veje; hans Fader var tredje Søn af den berømte Fouquet og den eneste, der efterlod Børn; hans Moder var en Datter af det adelige Hus Lévis. Familien var altsaa fornem nok; men da Fouquets Børn havde maattet dele deres Faders Unaade, fødtes den unge Arving til dette bandlyste Navn i simple, næsten fattige Forhold. Mindet om Slægtens faldne Storhed havde tidlig pirret og opflammet hans Ærgjerrighed. Alt mindede ham om, at hans Bedstefader havde styret Landets Skæbne, ængstet Kongens Hovmod og interesseret hele Frankrig for sit Nederlag efter først at have truet det med Borgerkrig; men for ham var enhver Løbebane lukket. Hans naturlige Tilbøjelighed stod til at træde ind i Hæren; men da Kongen flere Gange havde slettet hans Navn af den Liste, der blev ham forelagt, var ogsaa denne Vej lukket for ham.

Da han endelig ved Hjælp af sine Slægtninge paa mødrene Side havde opnaaet en lav Stilling i Hæren, maatte han med Kaarden i Haanden arbejde sig opad. Først da han ved Lille var bleven næsten dødelig saaret, opnaaede han Rang som General — et uhyre Skridt, siger Saint-Simon, naar man betænker, hvormed han var begyndt. Selv efter denne Bedrift blev han næppe modtagen ved Hoffet, og Madame de Maintenon, der hemmelig beskyttede ham, nægtede bestandig at se ham. Ludvig XIV's Død aabnede ham atter Adgang til Versailles; men han behøvede hele sin Behændighed og Dristighed, alle en Parvenus Kunstgreb for at naa den Rang, der tilkom ham. Han gjorde sig til Protégé af den nedrige Dubois for at stige og voxe med ham og benyttede enhver Lejlighed til at komme frem. Saaledes dannede der sig hos ham en Blanding af forskjellige Egenskaber, som vidnede om hans dob-

belte Oprindelse; samtidig med, at han var en fuldendt Hofmand, der ved sit fine, indsmigrende Væsen gjorde sig yndet af Damerne, var han saa arbejdsom og virksom som en Kontormand, og man kunde endog undertiden opdage Træk hos ham, der vare nedarvede fra den store Finansminister. Heldige Spekulationer gjorde ham i Løbet af faa Aar fra fattig til velhavende: hans fiffigste Bedrift var dog at bytte sit Marquisat Belle-Isle (den eneste Levning af Familien Fouquets Formue) for Grevskaberne Gisors og Vernon. Han var snedig nok til at indbilde Regentskabet, at det var vigtigt for Bretagnes Sikkerhed, at Kronen ejede Belle-Isle-en-Mer, og opnaaede saaledes til Gjengjæld for det fattige Gods, der laa langt ude ved Havet og næppe indbragte ham nogle Tusende Daler om Aaret, rige Besiddelser i Normandiets fedeste Egne, der hidtil altid havde været Krongods. Mindre heldig var han i Transaktioner af en noget tvivlsom Natur, som han i Forening med Statssekretær Le Blanc og Krigsskatmester La Jonchère forsøgte med Leveringer til Hæren; Regentens pludselige Død og hans Medhjælperes Ruin overraskede ham midt under Værket, han blev beskyldt for Underslæb og kastet i Bastillen. Der var imidlertid saa mange, især saa mange fornemme Damer, som interesserede sig for ham, at man maatte skynde sig at slippe ham løs. Som en ægte Fouquet kjendte han Penges Værdi baade i galante Æventyr og i Politik og forstod baade den Kunst at erhverve dem og give dem ud. Naar han udøvede en Herreret paa Seinens Bredder, der hidtil ene havde tilhørt Kongen, naar han førte stort Hus paa Bizy og hver Dag modtog Efterretninger fra Hoffet gjennem Breve, skrevne af Damehænder, viste han sig som en ægte Ætling af den glimrende Vært paa Vaux, af den store Finansminister, »hvem aldrig nogen Kvinde havde nægtet en Gunst«.

Der fortælles i Memoirer fra hin Tid, at han i det foreliggende Tilfælde havde tilstillet Madame de Vintimille

200,000 Francs, for at Kongen paa en diskret Maade kunde blive mindet om hans Navn. Skjønt denne Anekdote berettes af en af hans bedste Venner, Præsident Hénault, tvivler jeg dog paa, at Belle-Isle, som var en god Regnemester, virkelig har paataget sig en saa overflødig Udgift. Saa snart der var Tale om at føre Krig i Tyskland, var han selvskreven dertil og behøvede ikke at bringe sit Navn i Erindring. Enhver vidste, at han, som havde staaet ved Berwicks Side i sidste Krig og efter hans Død havde overtaget Kommandoen over en Division af Rhinarmeen, den Gang havde lagt Planen til et dristigt Felttog, der skulde føre Hæren ind i Sachsen, ja selv i Böhmen, og at han ansøgte om Ledelsen deraf, da Freden gjorde Ende paa de militære Operationer. Siden den Tid holdt han sig rede til atter at optage sin afbrudte Plan med kort Varsel, og for bedre at kunne forberede alt dertil havde han søgt og opnaaet Guvernørposten i Metz, som den Gang var et af Hovedpunkterne i Frankrigs Forsvarslinjer mod Tyskland og et af de naturlige Udgangspunkter for ethvert Angreb. Der fra holdt han Øje med alt, hvad der foregik paa begge Sider af Rhinen, og sluttede Forbindelse med de smaa Fyrster, mellem hvilke disse Egne vare delte. Ligeledes stod han i et meget fortroligt Forhold til Kurfyrsten af Bayern, med hvem han paastod at være lidt beslægtet gjennem sin Hustru, en Mademoiselle de Béthune, der ligesom det regerende Fyrstehus i München nedstammede fra en af de polske Konger. Under Paaskud heraf korresponderede han regelmæssig med Kurfyrsten, der betroede ham sin Misfornøjelse, den Gang den pragmatiske Sanktion blev affattet med Frankrigs Billigelse, og allerede Dagen efter Karl VI's Død henvendte sig til ham for at bede ham støtte hans Sag i Versailles.

Intet var naturligere, end at Belle-Isle blev kaldet til at repræsentere den Politik, hvis Talsmand han saa længe havde været; men hvad der især bragte alles Blikke til at

vende sig mod ham, var, at han efter den almindelige Mening var den eneste, som kunde udføre den store Plan, han havde lagt. Hans selvtillidsfulde Tale og Væsen var tiltrækkende for denne noget sløve Generation, der fandt Behag i at blive opmuntret til ikke at tvivle paa sig selv. Desuden havde han Smag og Sans for Storhed, hvilket altid tiltaler Folk; han tragtede efter Storhed lige saa meget for Frankrigs Skyld som for sin egen; han blandede sin private Ærgjerrighed med hvad man i hin Tids patriotiske Sprog kaldte Begejstring for Kongens Hæder. Tiden maatte vise, om hans Geni kunde naa lige saa højt, som hans Tanker stilede, og om hans Sjæl ikke (som man har sagt) skjulte mere Ild end Kraft. Skulde der føres Krig, ønskede imidlertid alle, som vilde glimre og sejre, at det maatte blive under hans Befaling.

(Fortsættes.)

S. M.

Harun Alraschid,

Kalif i Bagdad.

(Slutning.)

III.

Barmecidernes Fald.

Haruns Fremfærd mod hans gamle Beskytter og Forsvarer Yahya og dennes Familie, især Mordet paa hans Ven og Selskabsbroder Jaafer, er en mørk Plet i hans Liv. Der angives forskjellige Aarsager til den pludselige Forandring i Kalifens venskabelige Forhold til Barmeciderne, og der var sikkert forskjellige Partier, som søgte at styrte dem. For det første var den Omstændighed, at en Familie af det reneste persiske Blod havde lagt Beslag paa Statens vigtigste Embeder og i Virkeligheden holdt Regeringens Tøjler i sine Hænder, en Torn i Øjet paa det arabiske Parti. I Spidsen for dette stod El Fadl ibn Rabia, hvis Fader havde været Vesir under El Hadi, som ved Haruns Tronbestigelse havde maattet vige Pladsen for Yahya; han og hans Tilhængere søgte ved enhver Lejlighed at sværte Barmeciderne hos Kalifen og opirre hans Sind imod dem.

Engang sendte man Kalifen et anonymt Digt, hvori det hed: »Síg til Guds tro Tjener paa Jorden, til ham, som har Magten til at løse og at binde: Sé! Yahyas Sønner ere Konger saa vel som du; der er ikke længer nogen Forskjel paa eder; dine Bud blive forandrede af dem; men deres blive ubetinget fuldbyrdede. Jaafer har bygget

et Palads, hvis Lige ingen Perser eller Inder nogen Sinde ejede. Gulvet er prydet med Perler og Rubiner, og Loftet er af Rav og Aloetræ: Vi frygte intet mindre, end at han skal sætte sig i Besiddelse af dit Rige, naar du er skjult i Graven. Ingen uden en hovmodig Slave turde vove saaledes at maale sig med sin Herre!«

Barmecidernes Lunkenhed i religiøs Henseende, deres øjensynlige Hælden til Schiiternes Kjætteri og de fritænkerske Meninger, som aabenlyst udtaltes i de Diskussioner, der fandt Sted i deres Paladser, alt dette blev ivrig benyttet af deres Fjender til at nedsætte dem hos den orthodoxe Harun og kølne hans Venskab for dem. En Adresse, forsynet med talrige Underskrifter, blev overrakt ham af en gejstlig; den var affattet i følgende Udtryk:

»De troendes Behersker! Hvilket Svar vil du give paa Dommedag, og hvorledes vil du retfærdiggjøre dig over for den almægtige Gud, fordi du har givet Yahya ibn Khalid, hans Sønner og Slægtninge, disse ugudelige vantro, som hemmelig hylde Atheisternes Lære, et ubegrænset Herredømme over de rettroende Muselmænd og overdraget dem Styrelsen af dit hele Rige.«

Rigtignok viste Harun, maaske som et Tillidsbevis, Yahya denne Adresse, og Forfatteren blev kastet i Fængsel; men alligevel har uden Tvivl disse Ord gjort Indtryk paa Kalifens Sind. Dog vilde maaske hverken Beskyldningerne for Vantro, for en bundløs Ærgjerrighed eller Mangel paa Loyalitet være blevne paaagtede, hvis ikke hertil var kommet en privat Skandale, som Harun troede at kunne neddysse ved sin grusomme Fremfærd mod alle dem, der spillede en Rolle deri. Ved den forfærdelige Maade, hvorpaa han søgte at hævde sin Slægts Ære, gjorde han netop den Begivenhed, som han vilde holde hemmelig, og som kunde have været holdt inden for Hoffets snævre Grænser, til et Æmne for alle fremtidige Historieskrivere. Denne Begivenhed var

Barmeciden Jaafers romantiske Forhold til Kalifens Søster Abassah.

Harun nærede en saa overdreven Kjærlighed til Jaafer, at han altid vilde have ham ved sin Side, ja han gik saa vidt i sin Taabelighed, at han lod sy en Kappe med to Halskraver, for at han og Jaafer kunde bære den paa én Gang. Hans Kjærlighed til Søsteren Abassah var lige saa overdreven, og for at han nu i uindskrænket Frihed kunde nyde begge sine Favoriters Selskab, uden at gjøre Brud paa Etiketten og Hoffets saakaldte Moralitet, fattede han den Idé at gifte dem sammen. Han var imidlertid saa stolt af sin ædle Herkomst, at han ikke kunde udholde den Tanke at se sin Slægts rene Blod nedværdiget ved at blandes med Blodet af en af Persernes Efterkommere; derfor maatte baade Abassah og Jaafer aflægge et højtideligt Løfte om aldrig at mødes uden i hans Nærværelse og altid at betragte deres Forbindelse som et Ægteskab af Navn.

Jaafer fik saaledes fri Adgang til Haremet og var bestandig i Selskab med Prinsessen; men han undgik samvittighedsfuldt enhver Tilnærmelse, da han vel vidste, hvor farligt det var at fortørne Kalifen. Ikke saaledes med Prinsessen; hun havde besluttet ikke saadan uden videre at lade sig dømme til Vestalinde, og desuden havde den smukke og dannede unge Perser gjort et dybt Indtryk paa hendes Hjærte. Dels ved Trusler, dels ved Gaver formaaede hun langt om længe Jaafers Moder til at føre dem sammen; den gamle Kone fortalte Jaafer, at hun havde kjøbt ham en dejlig Slavinde og, efter at hun havde opflammet hans Lidenskaber ved Beskrivelsen af dennes Yndigheder, førte han den forklædte Abassah til ham. Da Jaafer den næste Morgen vaagnede af sin Rus og kjendte Abassah, blev han greben af Forfærdelse og bebrejdede hende, at hun havde ført dem begge i Fordærvelse.

Nu var der imidlertid ikke andet for end at søge at bevare Hemmeligheden; deres Sammenkomster fortsattes,

og Abassah fødte to Sønner, som bleve satte i Pleje i Mekka, for at de ikke skulde komme Kalifen for Øje.

Jaafer stod sig godt med Damerne i Haremet, da han altid var rede til at vise dem smaa Venskabstjenester; den eneste, der ikke kunde lide ham, var den stolte Zobeideh, Haruns Kusine og Yndlingshustru, og det var ogsaa hende, der til sidst opdagede og røbede Hemmeligheden.

Forskjellige Omstændigheder begyndte imidlertid at tyde paa, at Barmecidernes Stjærne var ved at dale, og at det var lykkedes deres mange Fjender at kølne Kalifens Venskab for dem. Harun havde engang givet Jaafer Ordre til at dræbe en fangen Oprører; men Jaafer havde undladt at adlyde Befalingen og ladet den stakkels Fyr undslippe af Fængslet. Dette blev naturligvis strax bragt for Harun, som sendte Bud efter Jaafer og spurgte ham, hvad der var blevet af Fangen. »Han er i Fængsel,« sagde Jaafer. »Tør du sværge derpaa ved mit Liv,« spurgte Alraschid. Jaafer mærkede strax, at han var bleven forraadt, og tilstod, at han havde ladet ham undslippe, fordi han troede, at han var uskyldig. »Du har handlet ret,« sagde Kalifen, »og jeg billiger ganske din Optræden i dette Øjeblik«; men saa snart Jaafer havde forladt ham, tilføjede han: »Gid Allah maatte dræbe mig, hvis jeg ikke dræber dig.« Jaafer havde bygget sig et Palads og anvendt en umaadelig Sum paa det. »Se,« sagde Alraschid, »hvad han anvender paa en enkelt Bygning, hvor store maa ikke alle hans Udgifter tilsammen være.« Deres Fald tilskrives ogsaa for en Del den store Popularitet, de havde vundet, ligesom det ogsaa paastaas, at Fadhl og Jaafer have trukket for store Vexler paa den Fortrolighed, Harun viste dem.

Ismail ibn Yahya, en Slægtning af Kalifen, fortæller, at den første Gnist til Misundelse tændtes i Haruns Bryst paa en Jagt, da Jaafer red afsted med sit Følge uden at vente paa Harun for at eskortere ham, skjønt deres Vej paa en Strækning af flere Mil førte over Jaafers velholdte

og frugtbare Jorder. Harun udtalte sig da med stor Bitterhed mod hele den Barmecidiske Slægt, men paalagde Ismail under den strængeste Straf ikke at aabenbare nogen som helst, hvad de havde talt om. Da Ismail den næste Dag, meget rystet over Kalifens ildevarslende Udtalelser, gjorde denne sin Opvartning, traf han ham siddende i et Palads, hvis Vinduer vendte lige ud mod den Plads, paa hvis modsatte Side Jaafers Palads laa. »Se,« sagde Harun, »hvor mange Soldater, Slaver og Ryttere, der vente ved Jaafers Dør, medens der ikke er en eneste ved min.« Hertil svarede Ismail: »Lad dog ikke saadanne Forestillinger faa Magt over dit Sind, du, de troendes Behersker. Jaafer er jo din Tjener og Slave og dine Soldaters Befalingsmand, hvor skulde dine Soldater vel findes, naar det ikke var ved hans Dør.« Da Jaafer senere gjorde Harun sin Opvartning, overvældede denne ham med Gunstbevisninger og skjænkede ham ved Mødets Slutning to af sine flinkeste Tjenere til hans private Opvartning. Jaafer var henrykt over denne Udmærkelse og havde ikke den fjærneste Anelse om, at de vare bestemte til at gjøre Spiontjeneste hos ham, og at Timen for hans Undergang nærmede sig med stærke Skridt. Ismail ibn Yahya gjorde forgjæves de største Anstrængelser for at afværge Ulykken. Et Forslag, han gjorde Jaafer, der for kort Tid siden yderligere var bleven udnævnt til Guvernør i Khorassan, om at han skulde skjænke en af sine Ejendomme til de troendes Beherskers Søn, tilbageviste denne med Foragt, i det han i en hovmodig Tone pukkede paa sine store Fortjenester af Kalifen og hans Hus. Hele denne Samtale bragtes Ord til andet af de omtalte Spioner til Haruns Kundskab, og Ismail holdt sig nu, som mistænkt af begge Partier, tilbage for ikke selv at komme i Fortræd, skjønt han ikke længer tvivlede om, at Barmecidernes Skæbne var afgjort.

Flere og flere Kjendetegn paa, at Stormen nærmede sig, dukkede frem. Storvesiren Yahya havde paa Grund af

sin lange Tjeneste og Hengivenhed haft Adgang til Haruns Appartementer til enhver Tid; men nu tog Harun ham denne Frihed særdeles unaadig op og beklagede sig i Yahyas Nærværelse til en tilstedeværende over, at man saaledes uanmeldt trængte ind i hans Værelser. Yahya undskyldte sig med, at det hidtil havde været ham tilladt, og Harun, der skammede sig over sig selv, svarede: »Det var ikke min Mening at saare dine Følelser.« Ikke desto mindre forbød han Dagen efter de opvartende Pager at rejse sig, naar Yahya kom, hvad der naturligvis krænkede denne dybt. Medens Harun tidligere havde glædet sig over, at Yahya tog Forretningernes Byrde fra hans Skuldre, beklagede han sig nu bittert over, at Sagerne ikke forelagdes ham til Afgjørelse, og at Yahya optraadte, som om det var ham, der i Virkeligheden var Kalif.

Endelig slog Timen, i det Harun lod sin første Sultaninde Zobeideh kalde for at raadføre sig med hende om, hvad han skulde gjøre for at værge sig mod Barmecidernes voxende Magt. Da Zobeideh, der i mange Tider havde hadet Jaafer, mærkede, hvorledes Sagerne stode, greb hun strax Lejligheden til at give Jaafer Dødsstødet, og efter at hun havde ophidset Haruns Sind til det yderste, lod hun en af Haremets Slavinder ved Navn Arzu kalde, og denne aflagde nu Beretning til Harun om den af Zobeideh opdagede Hemmelighed, at Jaafer virkelig trods Kalifens Forbud havde giftet sig med Haruns Søster Abassah, og at denne havde født ham flere Børn.

Denne Efterretning om, hvorledes hans Slægts rene Blod var blevet nedværdiget, var et haardt Slag for Harun, som satte sin Slægts rene Nedstamning over alt i Verden. Han lod strax Arzu henrette og befalede derefter sin Over-Skarpretter Mesrur at indfinde sig hos ham ved Nattens Frembrud, ledsaget af 10 Murfolk og to Slaver.

Da det var blevet Nat, førte han denne Skare med sig op i sin Søsters private Værelser, og da han havde

overtydet sig om hendes frugtsommelige Tilstand, lod han hende uden videre Forklaring dræbe og lægge i en stor Kasse, som han selv aflukkede, og hvis Nøgle han gjemte hos sig. Han lod derefter grave ned under Gulvet i hendes Værelse, og da de vare komne ned til Vandet, lod han Kisten sænke der ned, hvorefter Haandværksfolkene bragte alt i samme Orden, som tidligere. Da Arbejdet var færdigt, aflukkede han egenhændig Værelserne og bød Mesrur føre Folkene bort og give dem deres Løn, hvorefter Mesrur, som forstod Betydningen af denne Befaling, lod alle Folkene, der havde været tilstede, indsy i Sække og kaste i Tigris. Endelig lod han midt i sit Palads oprejse et tyrkisk Telt, hvori han den næste Morgen ved Daggry tog Plads, og hvor efterhaanden hans Hof samlede sig om ham, i det det nemlig var den Dag, paa hvilken han holdt Raad. Ved Afskeden fra Mesrur Aftenen i Forvejen, havde han beordret Mesrur til den følgende Dag at holde sig i hans umiddelbare Nærhed. Blandt de mødende var selvfølgelig ogsaa Jaafer. Harun tog paa det venligste imod ham, bød ham sidde ved hans Side, lo og spøgede med ham. Da Jaafer havde forelagt de ankomne Brevskaber for Harun, bad Jaafer ham om Tilladelse til at tage til Khorassan; men Harun bød ham, under Foregivende af, at de nærmeste Dage efter Astrologernes Udsagn vare ugunstige Dage til at foretage Rejser i, at vente et Par Dage. Derefter forlod Jaafer Paladset og gik hjem til sig selv. Et Øjeblik efter lod Harun ham imidlertid atter hente ved Mesrur, hvem han havde givet sine hemmelige Ordrer, under Paaskud af, at der var kommet vigtige Depecher fra Khorassan. Jaafer adlød strax, og Mesrur førte ham gjennem forskjellige Sale, der vare stærkt besatte med Soldater og Slaver, ind i det oven nævnte tyrkiske Telt. Da Jaafer blev urolig ved ikke at træffe nogen i Teltet og spurgte Mesrur, hvad der var paa Færde, svarede Mesrur ham, at hans Time var slaaet, og at de troendes Behersker havde befalet ham,

Mesrur, at hugge Jaafers Hoved af og lægge det for hans Fødder. Jaafer gav sig til at græde og tilbød Mesrur, i det han kyssede hans Hænder og Fødder, at give ham 200,000 Dinarer (1,800,000 Kr.), hvis han enten vilde føre ham til Harun eller selv bede Harun om Naade for ham. Bevæget af hans Bønner begav Mesrur sig til Harun. Da han saae Mesrur, raabte han: »Hvad har du gjort med Hensyn til Jaafer?« »Hvad du befalede!« »Hvor er da hans Hoved?« »I Teltet!« »Hent mig det strax!« Mesrur vendte tilbage og traf Jaafer knælende i Bøn. Uden at give ham Tid til at fuldende sin Bøn drog han sit Sværd, afhuggede hans Hoved og bar det ved Skjægget ind for Fødderne af de troendes Behersker. Kalifen drog et dybt Suk, gav sig til at græde paa det voldsomste og overvældede det blodige Hoved med en Mængde Bebrejdelser for Utaknemmelighed og Herskesyge, samt for at have bedraget ham med hans egen Familie og bragt Vanære over den. Harun sendte derefter Bud til Medina, hvor hans Søster Abassahs og Jaafers tvende Børn levede. Skjønt han følte sig meget rørt over deres Skjønhed og Uskyldighed og deres Lighed med hans egen Familie, saa at Mesrur endogsaa troede, at han vilde skjænke dem Livet, fik denne dog Befaling til at dræbe dem og lægge deres Lig ned i samme Grav som deres Moders. Derefter aftørrede han sine Øjne, han havde nemlig selv grædt af Medlidenhed med Børnene, og befalede sine Omgivelser aldrig mer at nævne Barmecidernes Navn for ham. El Fadhl og Yahya arresteredes samme Dag, som Jaafer blev dræbt, al deres Ejendom konfiskeredes, og over 1000 Personer af Barmecidernes Slægt dræbtes. Mange forskjellige Grunde have selvfølgelig været medvirkende til at bestemme Harun til at dræbe sine bedste Venner; men at Hovedgrunden ikke var af politisk Natur, men snarere maa søges i den Krænkelse, der var tilføjet hans Familie, fremgaar med temmelig stor Sikkerhed af følgende Begivenhed. Da Haruns Søstre nogle Dage

efter Drabet spurgte ham, hvorfor han havde handlet saa strængt med Barmeciderne, svarede han: »Hvis det Linned, jeg bærer, vidste Grunden, vilde jeg rive det i tusende Stykker.«

Yahya, Jaafers Fader, og El Fadhl, bleve ikke senere løsladte af deres Fængsel; men de vare ikke underkastede nogen stræng Behandling, og det tillodes dem at beholde deres Slaver og Kvinder hos dem.

Nogen Tid efter sendte Harun Mesrur hen til El Fadhl med Befaling om, at han skulde opgive en nøjagtig Status af sine Ejendele og udlevere, hvad han maatte have skjult; hvis han nægtede det, skulde Mesrur lade ham tildele 200 Slag Pisk. El Fadhl svor ved Allah, at han havde opgivet sine Formuesomstændigheder nøjagtig, og tilføjede, at han, hvad de troendes Behersker vel vidste, heller vilde lide Døden end modtage et eneste Piskeslag. Desuagtet blev der tildelt ham 200 Slag Pisk, og Straffen exekveredes med en saadan Grusomhed, at El Fadhl ved Straffens Tilendebringelse var Døden nær og kun frelstes ved, at der i Fængslet fandtes en særdeles dygtig Læge, som strax ydede ham sin Bistand.

Yahya døde pludselig i sit Fængsel, 70 Aar gammel, i November 805. Paa en Seddel, der blev funden hos ham, og som blev bragt Harun, stod følgende: »Anklageren er gaaet forud til Domstolen, og den anklagede skal snart følge efter. Dommersædet vil blive beklædt af den retfærdige Dommer, som aldrig tager fejl og aldrig behøver noget Bevis«. Disse Linier virkede meget nedtrykkende paa Harun, hvad der maaske ogsaa har været deres Hensigt, og hans mørke Øjeblikke voxede yderligere ved El Fadhls, hans Fosterbroders Død, der indtraf tre Aar efter Faderens Død. Da Efterretningen bragtes ham, udbrød Harun: »Min Time er ikke langt borte«, og Begivenhederne viste snart, at han havde Ret.

Barmeciderne efterlode sig mange Venner, der oprigtig

sørgede over deres Død; men det var en meget farlig Sag at sørge over dem, der vare faldne som Ofre for Kalifens Vrede, og Haruns Historie kjender mange Exempler paa Mænd, som have maattet bøde med deres Liv, for at have udtalt sig misbilligende om en af Kalifen afsagt Straffedom.

IV.

De sidste Dage.

Barmecidernes og deres Tilhængeres Fald og Ødelæggelse havde gjort et saa slemt Indtryk i Bagdad, at Harun følte sig tilskyndet til at forlægge sin Residens fra denne Stad til Rakka. Allerede tidligere havde han paatænkt at forlægge Residensen til Kufa, men dens Indvaaneres Kjærlighed til Alis, Profetens Svigersøns, Familie gjorde ham dette Opholdssted ubehageligt. Den Grund, han selv angav for Forflytning af Residensen, havde ogsaa sin store Betydning, nemlig de stadige Uroligheder i Mesopotamien, som maaske lode sig kue, naar han tog Bolig midt blandt den misfornøjede Befolkning.

Khorassan, Hovedkvarteret for det persiske Nationalparti og Arnestedet for den schiitiske Fanatisme, havde altid været en af Kalifatets mest urolige Provinser og forvoldte Harun megen Bekymring i hans sidste Regeringsdage. Foruden de religiøse og nationale Stridspunkter skyldtes disse atter og atter opblussende Opstande ogsaa for en Del det næsten utrolige Pengeudpresningssystem, som anvendtes af de fra Bagdad udsendte Guvernører. Blandt dem, der mest udmærkede sig i denne Retning, var Ali ibn Isa. Hans Misbrug stege til sidst til en saadan Højde, at Harun lod ham stævne for sig til Byen Rhe til Regnskabsaflæggelse; men Guvernøren bragte saa rige Gaver med sig til Harun, at denne ikke alene tillod ham at vende tilbage til sin Post, men endog overvældede ham med Beviser paa sin Tillid og Tilfredshed. Denne lige saa

uventede som uretfærdige Afgjørelse af Persernes Klager bragte i Forbindelse med Drabet paa Barmeciderne Oprørsflammen til at blusse op med fornyet Kraft. Overalt rejste Folket sig, Ali og hans Generaler lede det ene Nederlag efter det andet, og Ali maatte til sidst trække sig tilbage til Merv, hvor fra han sendte Underretning om Sagernes Stilling til Harun. Denne havde imidlertid nu bestemt sig til at afsætte Ali, saa meget mere som Oprørerne stadig proklamerede deres Loyalitet mod Kalifen og erklærede, at alle deres Klager kun vare rettede mod Guvernøren Ali.

Harun udvalgte til at afløse Ali en af sine dygtigste Generaler ved Navn Herthemah, og det lykkedes denne efter kort Tids Forløb at bemægtige sig Ali og alle hans Skatte. Ali blev som Fange sendt til Rakka, og hans Rigdomme, der beløb sig til henved omtrent 50 Millioner Kroner, konfiskeredes. Størstedelen af dette Beløb gik imidlertid i Kalifens Skatkammer, og kun en forsvindende Del af samme gaves de forurettede Undersaatter tilbage.

Da Oprøret desuagtet stadig udbredte sig, besluttede Harun sig endelig til selv at rykke i Marken, ledsaget af sin Søn El-Mamun, hvem han først havde udnævnt til Guvernør i Bagdad under sin Fraværelse, men senere paa dennes Begjæring givet Lov til at ledsage sig paa Togtet. El-Mamun havde rettet denne Begjæring til Harun paa sin trofaste Tjener Fadhl ibn Sahls Anmodning, i det han frygtede for, at El-Mamuns Bortfjærnelse fra Faderen skulde give hans Broder El Emin Lejlighed til at berøve ham hans Arverettigheder.

I Haruns to Sønners, El Mamuns og El Emins Strid om Magten, der nu skulde til at begynde, se vi atter en Gjentagelse af den samme Kamp, som fra den tidligste Tid havde rystet Islamismens Grundpiller. El Mamun var Søn af en persisk Moder og derfor det persiske Parti og dets Interesser varmt hengiven, medens El Emin var en Søn af Haruns Kusine og Yndlingshustru Zobeideh og

følgelig af ublandet arabisk Herkomst. El Emin var en udsvævende og til Vellevned hengiven Mand, medens El Mamun var en energisk og udmærket begavet Mand. Tronfølgespørgsmaalets Ordning havde længe været en Kilde til Bekymring for Harun, der forudsaa, at Kampen mellem de to unge Prinser kun vilde blive en Gjentagelse af den gamle Strid mellem Arabere og Persere, men hans Bestræbelser for at ordne denne Sag skulde ikke krones med Held.

Harun havde besluttet at dele sit Rige i to Dele, saaledes at El-Mamun skulde være Hersker i de østlige Provinser, hvor det persiske Element var det overvejende, med Merv til Hovedstad, medens El Emin skulde have hele Arabien, Syrien, Ægypten og Nordafrika, hvor det arabiske Element var det herskende, med Bagdad som Hovedstad, hvormed fulgte det aandelige Overherredømme i Islam. I Tilfælde af den ene af Brødrenes Død skulde Herredømmet over det samlede Rige tilfalde den overlevende. Paa en Pilegrimsrejse til Mekka lod Harun begge Sønner paa dette hellige Sted højtideligen besværge denne Overenskomsts Ukrænkelighed, hvorved Harun havde haabet at sikre begge sine højtelskede Sønner en mægtig og lykkelig Fremtid.

Overenskomsten var imidlertid knap afsluttet, inden det arabiske Parti søgte at gjøre sin Indflydelse hos Kalifen gjældende til Fordel for El Emin, og lige saa utrættelig arbejdede hans Moder Zobeideh for ham.

Kalifens stadig tiltagende Svagelighed paa den Tid, da han bestemte sig for Toget til Khorassan, bragte begge de to Prinsers Partier til at fordoble deres Iver og Aarvaagenhed, i det de blot ventede paa Herskerens Død for at begynde Striden. Harun havde selv et aabent Øje for, at han nærmede sig sin Død, og han var for klog til ikke at mærke, hvorledes alt mere og mere drejede sig om at sikre sig en Stilling ved det forestaaende Tronskifte, medens den tidligere viste varme Iver og Interesse for hans

Velfærd stadig kølnedes. Betagen af Egenkjærlighed og Forfængelighed turde den mægtige Kalif, hvis Vink kunde bringe Riger til at ryste, ikke engang aabenbare for sin egen Livlæge den smertelige Sygdom, af hvilken han led. Mod hans Vilje kom det ofte for Dagen, hvor meget han nu savnede Barmecidernes kloge Raad og energiske Optræden.

Kort efter at han havde forladt Kermanshah, tiltog Kalifens Lidelser i saa høj Grad, at det trods alle Anstrængelser var ham umuligt at ride, saa at han blev nødt til at lade sig bære af sit Tjenerskab, hvilket naturligvis ikke undlod at gjøre et stærkt Indtryk paa alle hans Soldater.

Da Hæren nogle faa Dage efter havde gjort Holdt ved en Landsby i Distriktet Tûs, blev Harun pludselig betagen af en forfærdelig Uro og forsøgte at rejse sig op, skjønt han var aldeles ude af Stand til at staa paa sine Ben; hans Hustruer og Tjenerskab samlede sig i ængstelig Spænding rundt om ham.

Medens han var i denne smertefulde Tilstand, blev en af Oprørernes fornemste Ledere tagen til Fange og bragt til Haruns Lejr. Denne lod ham strax bringe for sig. »Hvis jeg ikke havde længere Tid at leve i, end der behøves for at bevæge mine Læber, vilde jeg sige: »Dræb ham!«« Han lod derefter Fangen partere levende i sit Paasyn, og da Exekutionen var til Ende, besvimede Kalifen. Dette var den »gode« Harun Alraschids sidste Regeringshandling.

Da han atter kom til sig selv, mærkede han, at hans sidste Time var nær. Han lod strax grave en Grav til sig i det Hus, hvor han opholdt sig, og lod samtidig hente et Antal Læsere, som foredrog Koranen for ham, i det de alle samtidig reciterede forskjellige Kapitler. Efter en kort Dødskamp udaandede han, medens hans Storvesir El Fadhl, Overskarpretteren Mesrur og nogle faa Medlemmer af hans Hofstat vare nærværende.

Harun havde knap lukket Øjnene, førend Striden mellem hans Sønner brød ud. Storvesiren El Fadhl begav sig trods Haruns Ordrer og mod Mamuns Protest med hele Hæren tilbage til Bagdad for at støtte Emin; men efter sine persiske Omgivelsers Raad sluttede Mamun strax Fred med Oprørerne, og, i det han gjorde sig al Umage for at indynde sig hos det persiske Parti, afventede han efter sin kloge Raadgiver Fadhl ibn Sahl's Formaning med Ro de Skridt, El Emin vilde foretage imod ham. Da Emin tilføjede ham den ene Krænkelse efter den anden og endelig lod en stor Armé under den i hele Persien saa forhadte tidligere Guvernør Ali ibn Isa rykke imod ham, brød Krigen ud i lyse Luer imellem dem; efter en kort Tids Kamp sejrede imidlertid Mamun, Bagdad blev belejret og indtaget og Emin fangen og dræbt.

Ved sin Død efterlod Harun sig en umaadelig Formue, der af nogle Historieskrivere angives til 900 Millioner Dinarer eller omtrent 7000 Millioner Kroner foruden Jordejendomme og Slaver. En Del af denne Formue skyldtes vel hans overordentlig store Indtægtskilder; men det kan ikke nægtes, at en stor Del skrev sig fra de mange ulovlige Konfiskationer af hans Undersaatters Formue, naar disse havde været saa uheldige at vække hans Mishag, ligesom ogsaa ulovlige Udpresninger af Provinserne, der ofte havde Oprør til Følge, bragte store Summer i Haruns Kasse.

Naar vi skulle bedømme Haruns Karakter, maa vi ikke uden videre anvende Nutidens moralske Begrebers Maalestok, men maa tage Hensyn til Opfattelsen af de sociale Forhold paa den Tid, han levede. Han troede fuldt og fast langt mere end nogen Chambord eller Don Carlos paa sin af Gud givne Ret til at herske, saa vist som han nedstammede fra Guds Profet og var dennes Statholder paa Jorden. Han var overbevist om, og alle vare enige heri med ham, at han havde Lov til at dræbe enhver blot mistænkt Person; thi den, der tvivlede om hans Avtoritet,

gjorde Oprør mod selve den islamitiske Lære og gjorde sig saaledes skyldig i den mest afskyede Forbrydelse, Vantro.

I vor Skildring har Harun hidtil vist sig meget forskjellig fra den i »Tusend og én Nat«s Fortællinger skildrede muntre og livsglade Hersker; men det maa erindres, at han i disse kun er skildret i Selskab med de aandrige og begavede Barmecider, naar han havde lagt alle sine Statssorger og Bekymringer til Side. I det følgende skulle vi ved at gjengive nogle af de mange Fortællinger om ham, af hvilke de østerlandske Forfatteres Skrifter vrimle, forsøge at kaste et Lys over hans private Liv.

V.

Legendens Kalif.

Harun Alraschids Navn forekommer saa hyppig i Fortællingerne i »Tusend og én Nat«, at det er naturligt, at man søger hen til disse for at lære hans private Liv noget nærmere at kjende; men her møder os til Dels en Skuffelse, dels fordi Kalifens personlige Optræden saa ofte kun danner Rammen om den egentlige Fortælling, og dels fordi ofte de Fortællinger, der knytte sig til hans Person, have deres Pointe i et eller andet uoversætteligt Ordspil eller i en eller anden mer end tvetydig Spøg. Hertil kommer endelig, at flere af Fortællingerne slet ikke findes i den originale arabiske Text; dette gjælder saaledes om Aladdin eller den vidunderlige Lampe og Ali Baba eller de 40 Tyve. End videre maa man endelig udskille alle Fortællingerne, hvor overnaturlige Væsener spille en Rolle, og i hvilke Kalifen kun optræder som Tilhører.

Blandt de mere bekjendte Fortællinger skal blot nævnes Historien om »den falske Kalif«, der benyttede sig af Haruns velbekjendte Tilbøjelighed til natlige Spasereture inkognito til at give sig ud for ham og more sig i et af

Statens Skibe paa Tigris, indtil han til sidst havde det Uheld at støde sammen med Kalifen selv i Forklædning.

To Anekdoter, som andensteds nævnes om Haruns Retfærdighed og Skarpsindighed, lyde noget besynderlige for et kristeligt Øre. En Postejbager, der var bleven overbevist om at have lavet Postejer af fordærvede Varer, blev dømt til at nagles ved Ørene til sin Butiksdør, foruden at hans Varer konfiskeredes. En Bager, der var bleven overbevist om at have forfalsket sit Brød og tillige bedraget ved Vægten, blev dømt til at brændes levende i sin egen Ovn, og hans Butik blev jævnet med Jorden. Da Jaafer nogen Tid efter tillod sig at bemærke, at disse Domme maaske vare vel strænge, indrømmede Harun, at han maaske havde været en lille Smule for hidsig, og paalagde Jaafer at udarbejde ny Politivedtægter for Kontrollen med Stadens næringsdrivende.

Den østerlandske Opfattelse af Herskerens Ret over hans Undersaatters Liv træder paa en ualmindelig slaaende Maade frem i Fortællingen om den jødiske Astrolog, der havde spaaet Harun, at han vilde dø, inden Aaret var omme. Da denne Spaadom berørte Harun meget ubehagelig, fik Storvesiren Yahya Lov til at forsøge at berolige Kalifens Sind. Han lod Jøden kalde, underholdt sig længe med ham og spurgte ham endelig, hvor længe han selv troede at skulle leve. Da Jøden hertil svarede, at hans Kunst forudsagde ham, at han vilde opnaa en høj Alder, udbad Yahya sig Kalifens Tilladelse til strax at maatte hugge Hovedet af ham. Exekutionen fulgte øjeblikkelig paa den beredvillig givne Tilladelse, og Historieskriverne, som fortælle denne Begivenhed, finde ikke alene Yahyas Optræden her klog og træffende, men anse den for human og rosværdig. Desuagtet anse de østerlandske Moralister det stadig for en vigtig Del af deres Hverv at minde deres Herskere om deres Pligter, og hertil egnede Fortællinger bleve ofte ansete for en passende Maade til at komme med

Raad og Advarsler, hvor en ligefrem Udtalelse vilde have kostet Mentoren hans Hoved.

Under et af de mange Anfald af Søvnløshed, af hvilke Harun ofte led, og som have været Skyld i Tilblivelsen af saa mange af Tusend og én Nats Fortællinger, hændte det engang, at den ene af hans tro Ledsagere Mesrur midt under Kalifens Beklagelser over sin Tilstand gav sig til at le højt. Da Harun meget opbragt spurgte om Grunden til denne utidige Latter, undskyldte Mesrur sig med, at han var kommen til at le ved at tænke paa en Mand, som han Dagen forud havde set more en hel Masse Mennesker ved Floden. Paa Haruns Befaling ilede Mesrur strax af Sted for at hente Manden ved Navn Ibn el Karibee, som han ogsaa strax fandt, men inden han lod ham komme ind til Harun, tvang han Personen til at love sig de to Tredjedele af, hvad Kalifen maatte give ham. Da Personen Ibn el Karibee havde hilst paa Kalifen, sagde denne, at hvis det ikke lykkedes ham at opvække Latter, skulde han have 3 Slag af en stor Læderpose fyldt med Smaasten, der laa ved Kalifens Fødder. Alle Ibn el Karibees Forsøg paa at faa Kalifen til at le vare imidlertid forgjæves, og han havde allerede faaet et vældigt Slag af Posen, der bragte ham til at hyle i vilden Sky, da han fik Harun til at holde op ved at fortælle ham den med Mesrur trufne Aftale. Nu blev Mesrur kaldt ind, men saa snart han havde faaet det første Slag, bad han Kalifen om endelig at give Resten til Ibn, i det han var mer end tilfreds med at faa en Tredjedel; nu kom Kalifen atter i godt Humør, gav sig til at le og beskjænkede dem begge rigelig.

Vi komme nu til det store Antal Fortællinger, der, som alt berørt, stille Harun og hans Omgivelsers Moralitet i et saa slet Lys, at den endogsaa lige over for hine Tiders frie Sæder maa have været under al Kritik. Det maa imidlertid bemærkes, at Hovedmassen af disse Fortællinger skyldes Abu Navvâs, der var bekjendt som en fræk og

tøjlesløs Person, og der sandsynligvis ofte gjorde sig skyldig i grove Overdrivelser og Usandheder. Som en meget moderat Prøve paa hans Historier tjener følgende. Kalifen og Abu Navvâs vare en Dag komne i en stærk Disput i Anledning af Abus Paastand om, at en Undskyldning ofte kunde være værre end selve Forseelsen, hvilken Sætning han tilbød sig at bevise. Kalifen tog ham paa Ordet, men tilføjede, da han uheldigvis var i særlig daarligt Humør den nævnte Dag, at hvis Beviset bristede for ham, skulde han miste Hovedet. Da Harun kort efter i Mørke traadte ind i sit Harem, blev han pludselig omfavnet og kysset af et stærkt beskjægget Ansigt. Rasende kaldte han paa Lys og en Bøddel, og saae, at han stod Ansigt til Ansigt med Abu Navvâs. »Hvad i al Verden mener du med denne Opførsel?« spurgte den rasende Hersker. »Jeg beder meget om Forladelse,« svarede Abu Navvâs, »jeg troede, at det var Deres Majestæts Yndlingshustru.« »Afsindige,« brølede Harun, »din Undskyldning er jo meget værre end din Forbrydelse.« »Det var just det, jeg lovede at bevise Deres Majestæt,« svarede Abu Navvâs og forsvandt, fulgt til Døren af en af Hans kejserlige Majestæts højstegne Tøfler.

En anden Gang legede Harun Panteleg med sine Omgivelser paa følgende af ham foreskrevne Betingelser: Enhver, der gjorde akkurat det samme, som han selv foretog sig, fik en Dinar, omtrent en halv Snes Kroner, men den, der tog fejl, skulde have 12 Slag Bastonnade. Det traf sig nu saaledes, at Navvâs ikke var mødt, og for at fange ham lod Harun bringe en Del Æg ind, af hvilke han gjemte ét i sin egen Stol og lod de tilstedeværende gjøre det samme. Et Øjeblik efter kom Navvâs. Kalifen bad ham deltage i Legen, og et Øjeblik efter gav Harun sig til at kagle som en Høne og de øvrige tilstedeværende gjorde efter Omgang det samme. Da Turen kom til Navvâs, sprang han midt ind i Kredsen, slog Armene mod

Siderne som Vinger og galede op, for at vise, at han var den eneste Hane i Kurven.

Mange Gange baade før og senere hjalp en god Vittighed Abu Navvâs ud af Kniben, og at det i det hele taget var heldigt at øve sig i at give kvikke og vittige Svar, viser følgende lille Hændelse. En Officer ved Navn Hamid havde en Dag været saa uheldig at krænke Kalifen, der strax beordrede en Blok og en Skarpretterøxe hentede. Hamid gav sig til at græde, og paa Haruns Spørgsmaal, hvorfor han græd, svarede han: »Jeg er ikke bange for Døden, thi den er jo alles Lod, men jeg græder over at maatte forlade Verden, medens de troendes Hersker er vred paa mig.« Harun lo og skjænkede ham Livet.

Blandt de Mænd i Haruns Omgivelser, der indtoge en særlig udmærket Stilling, maa fremhæves de saakaldte Traditionister, ɔ: Mænd, der ved mundtlig Overlevering opbevarede Muhameds Udtalelser i deres Erindringer, hvilke Udtalelser dannede et Appendix til Koranen og indeholdt Bestemmelser, saa at sige for enhver Handling i Livet. Blandt disse Mænd var Overdommeren Abu Yusuf en af de vigtigste, og han vidste ved sin Klogskab og ved den Skarpsindighed, med hvilken han forstod at bøje Traditionens Bestemmelser efter Haruns mer eller mindre skjulte Ønsker, efterhaanden at erhverve sig en meget høj Stilling og at gjøre sig saa uundværlig for Harun, at han ved ethvert Tvivlsmaal lod ham kalde for at høre hans Mening. Til Belysning af hvilke Sofismer Abu Yusuf ofte maatte benytte sig af for at klare et foreliggende Tilfælde, kan nævnes en Strid, som Harun havde med sin Slægtning Isa 'bn Jaafer. Denne sidste havde en Slavinde, som Harun ønskede at erholde skjænket, og da Isa afslog hans Begjæring, svor Kalifen paa, at han skulde dø, hvis han ikke gav ham Pigen. Hertil svarede Isa, at han havde svoret en hellig Ed, at han, hvis han enten solgte eller gav Pigen bort, vilde lade

sig skille fra sin Hustru, frigive alle sine Slaver og give alt sit Gods til de fattige. Dette Dilemma løste Abu Yusuf ved at paalægge Isa at give sin Hersker Halvdelen af Pigen og sælge ham den anden Halvdel, i det saaledes den af ham aflagte Ed i det mindste efter Bogstaven var ukrænket.

Hvorledes ofte Provinsguvernørerne bleve udnævnte, viser Ismail ibn Salihs Historie os. Ved et Aftengilde hos Harun, ved hvilket Ismail var til Stede, og hvor det lykkedes Harun at overtale ham til, trods en aflagt Ed om Maadehold, at nyde store Kvantiteter Vin, blev Harun, efter at Ismail til Slutning i et vittigt Vers havde beklaget, hvorledes han havde overtraadt et helligt Løfte, saa henrykt, at han paa Stedet udnævnte ham til Guvernør over Ægypten. »Jeg regerede Provinsen i 2 Aar, behandlede den med den største Retfærdighed og kom tilbage med 500,000 Dinarer (omtrent 4½ Mill. Kroner) i min Lomme«.

De mange Fortællinger om, hvorledes Harun ukjendt deltog i sine Undersaatters private Fester, og om hvorledes han ved andre Lejligheder mødtes med Folk, der sagde den ukjendte Hersker drøje Sandheder, skulle vi her forbigaa, da »Tusind og én Nat« indeholder saa mange Fortællinger af denne Natur. Af en mere poetisk Natur og maaske temmelig enestaaende er Fortællingen om Haruns Forelskelse i en arabisk Sheiks Datter. Da han første Gang saae hende, blev han strax saa greben af hendes Ynde, at han friede til hende hos hendes Fader og kort efter ægtede hende. Da hendes Fader nogen Tid efter døde, gik Harun, som elskede hende meget højt, selv til hende for at meddele hende det sørgelige Budskab. Næppe havde hun set Kalifen, førend hun ilede ind i sit Paaklædningsværelse og ombyttede sin pragtfulde Dragt med en Sørgedragt, i det hun udraabte: »Min Fader er død.« Kalifen

ilede til for at trøste hende, og da den første overvældende Sorg havde sat sig, spurgte han hende, hvoraf hun havde forstaaet, at hendes Fader var død. »Af dit Ansigt,« svarede hun. »Saa længe jeg har levet her hos dig, har jeg aldrig set dit Ansigt med det Udtryk, og saa længe jeg vidste, at du var levende, havde jeg ingen anden at være ængstelig for end min Fader.« Kort Tid efter fulgte hun sin Fader i Graven.

Harun var en stor Gourmand og var mer end én Gang nær ved at sætte Livet til af den Grund. En enkelt Gang var han alt opgiven af sine Omgivelser, og kun en svær Aareladning, som hans Livlæge Gabriel ibn Baltishou foretog trods de øvrige tilstedeværendes Protest, reddede hans Liv. Bemeldte Livlæge var for øvrigt selv en stor Gourmand, hvad efterfølgende Begivenhed noksom beviser. Ved en stor Fest, ved hvilken Harun var tilstede, satte Værten, Guvernøren i Hira, en sjælden fin og udsøgt Fisk for ham. Harun skulde lige til at give sig i Lag med den, da Livlægen forbød ham at spise og gjorde Tegn til Værten, at den skulde sættes til ham. Denne Bevægelse undgik imidlertid ikke Haruns Opmærksomhed, og da Lægen forlod Salen, sendte han en Tjener efter ham, som skulde udspejde, hvad han foretog sig. Lægen var imidlertid forberedt herpaa, og Spionen fandt ham siddende i et af Guvernørens private Værelser med den paagjældende Fisk serveret for sig. Han lod nu tre Drikkeskaale stille for sig og lagde et Stykke af Fisken i hver af disse Skaale. Den første Skaal fyldte han derpaa med Vin med de Ord: »Det er Gabriels Føde.« I den anden Skaal hældte han Isvand, og sagde: »Dette er de troendes Beherskers Føde, gid Allah vil lade hans Berømmelse voxe.« I den tredje Skaal lagde han et Par Mundfulde af forskjellige Retter, og hældte Isvand over det hele, i det han tilføjede: »Dette er de troendes Beherskers Føde, hvis han spiser andet end Fisk.« Derpaa gav han sin Vært de tre Skaale i For-

varing, til han forlangte dem, og holdt derpaa et rigtig godt Maaltid paa Resten af Fisken, som han skyllede ned med nogle rigelige Slurke Vin. Da Kalifen nogle Timer efter erfarede, hvad der var sket, lod han sig bringe de tre Skaale. I den Skaal, som Lægen havde kaldt sin egen, var Fisken fuldkommen fortæret. I den anden Skaal, Kalifens Skaal, befandtes Fisken at være svulmet op til det dobbelte af dens oprindelige Størrelse, og i den tredje Skaal med de blandede Levnedsmidler var det hele allerede fordærvet. Lægens Plan lykkedes, thi Kalifen sendte ham en kostbar Gave og behandlede ham efter den Tid med forøget Tillid og Hengivenhed.

Det var dog ikke hele Haruns Familie, der deltog i hans Lyst til Ødselhed og Fornøjelser. En af hans Sønner var meget melankolsk og valgte, kun 16 Aar gammel, at leve som Eremit. Da Harun bebrejdede ham, at han gjorde ham til Skamme i de kongelige Familier, svarede Ynglingen, at hans Fader gjorde ham til Skamme blandt de hellige, og med dette Svar flygtede han fra Paladset og gav sig til at arbejde som Teglbrænder; han forlangte kun 1 1/6 Dirhem i Dagløn (ca. 1 Krone), heraf brugte han selv en Fjerdedel, og Resten gav han bort i Almisser. Han døde i stor Fattigdom, efter forinden at have givet sin Arbejdsherre en kostbar Ring med Anmodning om at levere den til de troendes Behersker, hvorved hans Identitet og Skæbne kom for Dagens Lys.

Det vil allerede ofte af det foregaaende være klart, hvor usikkert Liv og Frihed var ved Hoffet i Bagdad. Yndlingen i Dag var ofte den næste Dag i Unaade og i Bolt og Lænker.

Salih ibn Mehran, en af Haruns fortrolige, fortæller saaledes, hvorledes han en Dag blev kaldet til Kalifen, da denne var i en meget mørk Sindsstemning. Ved hans Ankomst bød Harun ham at begive sig hen til Mansur ibn Ziyad og fordre af ham 10 Millioner Dirhems (mellem 7

og 8 Millioner Kr.), og i Tilfælde af hans Vægring i Steden for at bringe hans Hoved. »Hvis du tøver og ikke nøjagtig udfører min Befaling, sværger jeg dig ved min Faders Sjæl, at jeg vil halshugge dig selv.« Salih vovede at spørge, hvad han skulde gjøre, hvis Mansur betalte det halve Beløb strax og stillede Sikkerhed for Betalingen af Resten den følgende Dag, men Harun brød ham kort af med de Ord: »Hvis han ikke betaler de ti Millioner i Dag i klingende Mønt, saa tag hans Hoved.» Overbevist om, at Harun vilde have Mansurs Liv, forlod Salih i stor Bestyrtelse Paladset, thi Mansur var en af hans bedste Venner og en af de mest indflydelsesrige Personer i Bagdad. Da Salih havde forebragt Mansur Kalifens Budskab, sagde denne: »Der er ingen Tvivl om, at Harun ønsker min Død, thi han véd lige saa godt som jeg, at jeg aldrig har ejet en saadan Sum, og at jeg ikke vilde kunne samle den i hele mit Liv, endsige paa én Dag. Lad mig derfor sige Farvel til min Familie og overgive min Formue til dig, for at du kan give den tilbage til min Familie, naar jeg er død.« Alting ordnedes, som Mansur ønskede det, og Salih var i Færd med at føre ham hen til det Sted, hvor Henrettelsen skulde ske, da Mansur paa Vejen til Retterstedet bad Salih om som et sidste Forsøg paa Frelse at tillade ham at anraabe Barmeciden Yahya om Hjælp. Dette indrømmede Salih villig, og da Yahya hørte, hvorledes Sagerne stode, var han strax villig til at træde til. Af sine egne og sine to Sønners, Jaafers og Fadhls Midler, samlede han 7 Millioner Dirhems og lovede Resten næste Dag; men da Salih oplyste, at hele Beløbet ubetinget skulde være til Stede den Dag, lykkedes det Yahya at laane hos Haruns Søster Fatima et Halsbaand, hvis Værdi svarede til de manglende 3 Millioner Dirhems, hvorefter Pengene og Smykket bleve sendte Kalifen. Denne lod strax Pengene bringe til sit Skatkammer og befalede, at Mansur skulde sættes i Frihed; men da han hørte, hvorledes Summen var bragt til Veje,

blev han meget vred og lod Yahya kalde. Harun modtog ham i en meget oprørt og irriteret Sindsstemning, og Yahya begyndte alt at frygte for sin egen Stilling, men efter megen Møje lykkedes det endelig hans Vid og Veltalenhed at berolige Kalifen saa meget, at han vovede at spørge om Grunden til, at Mansur var falden i Unaade. Hertil svarede Harun, at han havde ham mistænkt for kun at være i Besiddelse af en lunken Loyalitet, og at han navnlig var vred paa ham for hans Optræden imod Yahya — den samme Mand, som nu havde frelst ham. Harun var imidlertid endnu vred over, at Yahya havde vovet at bede Prinsesse Fatima om Hjælp, hvortil Yahya svarede: »Deres Majestæt, naar Allah sender en Mand Sorger, ser han sig om overalt for at finde en Udvej af dem. Prinsesse Fatima, hvem Harun ligeledes holdt en Straffetale til, undskyldte sig med, at hun betragtede Yahya som en Fader og ikke kunde bringe det over sit Hjærte at være saa ukjærlig at nægte ham en saadan Ubetydelighed. Herpaa svarede Harun kun ved at give hende Halsbaandet tilbage. Stor var den uden for Paladset samlede Menneskemasses Forbavselse ved at se baade Mansur og Yahya atter forlade dette med deres Hoveder paa deres Skuldre.

Musik og digterisk Talent synes i høj Grad at have været hjemme i Kalifens Familie. Mest bekjendt i saa Henseende er maaske Haruns Søster Ulaiyeh. Da hun imidlertid engang misbrugte sine Talenter til at besynge en ung Hofpage ved Navn Tell (ɔ: Dug), for hvem hun havde fattet en stærk Lidenskab, blev Harun vred og forbød hende nogen Sinde oftere at nævne hans Navn. En Dag, da Harun kom forbi hendes Værelser, blev han staaende uden for for at høre hende læse højt i Koranen; da hun kom til et Sted, hvor Ordet Dug var nævnt, læste hun i Steden for de Ord: »hvad de troendes Behersker har forbudt mig at nævne.« Harun lo, traadte ind i Værelset, kyssede hende paa Panden og sagde: »Ja, ja da, du skal

fra nu af faa Lov at faa din Tell.« Ulaiyeh stod i et særlig venskabeligt Forhold til Zobeideh, Haruns første Sultaninde og var ofte denne en trofast Hjælperinde, naar Harun, hvad der hyppig var Tilfældet, gav Zobeideh Grund til Jalousi.

Skjønt efterstaaende Historie ikke i og for sig er af Interesse, fortjener den dog at nævnes, fordi den kaster noget Lys over den huslige Indretning ved Haruns Hof. Vi ville lade Fadhl, Yahyas Søn, hvem den passerede, fortælle den med sine egne Ord. »De troendes Behersker tog mig ved Haanden og førte mig igjennem en Sal hen til en Dør, som var aflaaset. Saa snart den var bleven aabnet, sendte han det der tilstedeværende Tjenerskab bort, og vi gik videre, indtil vi kom til en anden aflukket Dør, som Kalifen selv aabnede. Da vi vare komne igjennem den, lukkede han den af efter os indvendig. Vi gik derpaa videre gjennem en Korridor og standsede endelig ved Døren til et Værelse, fra hvilket Stemmer løde os i Møde. Harun satte sig ned ved Døren og bankede sagte paa den med Haanden. Vi hørte en raslende Lyd af Silkedragter inden for, og et Øjeblik efter brød en dejlig Stemme, akkompagneret af en Luth, ud i en Sang, til hvilken jeg selv havde komponeret Musikken. Jeg blev saa henrykt og begejstret ved at høre den, at jeg kunde have knust mit Hoved mod Væggen. Derefter forandrede Melodien sig, og Personen i Værelset ved Siden af sang en af Ulaiyehs Melodier, og Kalifen og jeg dansede efter den. Da den hørte op, sagde Kalifen: »Lad os nu se at komme af Sted, ellers gjøre vi os blot endnu mere til Nar.« Vi gik derfor tilbage, og da vi naaede Forhallen til en Række Værelser, greb Harun mig i Haanden og sagde: »Véd du, hvem den unge Kvinde var?« Da jeg benægtede det, tilføjede han: »Jeg véd, at du vil gjøre Forsøg paa at faa det at vide, hvis jeg ikke fortæller dig det, og at saaledes det nu passerede vil kunne rygte sig. Derfor vil jeg selv fortælle dig, at det

var min Søster Ulaiyeh, men ved Allah, hvis du blot lader forlyde et eneste Ord, om hvad der er passeret, skal du miste Livet.«

Foruden Musik og Sang dyrkedes ogsaa de theologiske Lærdomme ivrig ved Haruns Hof, og enhver, der kunde forelægge et eller andet interessant Tvivlsspørgsmaal, var vis paa at vække Interesse for sig hos den fromme og lærde Kalif. Dobbelt Opmærksomhed vakte Sagen, naar Fortælleren kunde give Sagen et vittigt Sving; thi endogsaa paa dette Omraade undlod man ikke, som alt tidligere berørt, at sætte den højeste Pris paa Evnen til at give et rask og vittigt Svar. Som et enkelt Exempel skal her endnu blot anføres, hvorledes Kadien Abu Yusuf engang blev tilkaldt for at afgjøre en Strid mellem Harun og hans Hustru Zobeideh, om hvilken af to Retter der var den bedste. Kadien smagte først skiftevis saa længe paa de to Retter, indtil han næsten havde spist dem begge to op, og sagde endelig: »Jeg har aldrig truffet Modstandere, hvis Sager stode i den Grad lige. Saa snart den ene næsten har faaet mig paa sin Side, kommer den anden med Argumenter, der aldeles omstyrte alt det fra den anden Side anførte.«

Hermed slutter de Oplysninger, vi have samlet fra udelukkende østerlandske Kilder. Evropæiske Historieskrivere fortælle, at Karl den store sendte et Gesandtskab med kostelige Gaver til Kalifens Hof; men da ingen af de arabiske Historieskrivere give endog blot det mindste Vink om en slig Begivenhed, tør der vistnok ikke skjænkes hin Beretning nogen som helst Tiltro.

Hovedfiguren i en Nations historiske Kulminationspunkter vil altid blive Midtpunktet for en talløs Masse folkelige Fortællinger, og Harun Alraschid er ikke nogen Undtagelse fra Regelen. Den arabiske Litteratur vrimler af Fortællinger, i hvilke den store Kalif spiller en Rolle; men i mange af disse kunde Helten lige saa godt have været

enhver anden, ligesom ogsaa selve Begivenheden kunde være foregaaet paa et hvilket som helst andet Tidspunkt. Hvad de i det foregaaende anførte Fortællinger angaar, da skrive de sig alle fra upaatvivlelig sikre Kilder og bære selv enten absolut Præg af Sandhed eller høre i det mindste efter deres Indhold uimodsigelig hjemme i den omhandlede Tidsperiode. For saa vidt imidlertid den anekdotiske Form skulde have vakt Anstød, maa det vel erindres, at Biografi i stræng Forstand ikke kjendtes hos Araberne, og at den, selv efter at den paa et langt senere Tidspunkt var kommen frem, stadig beholdt sin anekdotiske Form. Det kan da paa den anden Side heller ikke nægtes, at disse Fortællinger vise os Gjenstanden for vor Beretning, saaledes som han levede, tænkte og talte, og belyse hans hele Personlighed og Karakter langt stærkere end Gjengivelsen af hans Regeringsdekreter som saadanne.

Naar vi nu staa ved Slutningen af den Skildring af Harun Alraschid, i hvilken vi have forsøgt at løfte ham ud af Legendens Taager og bringe ham frem for Historiens Dagslys, kunne vi næppe andet end nægte ham Tilnavnet »den gode«; men naar vi se hen til hans bevægede Ungdom, hans glimrende Regeringsperiode og hans sørgelige Endeligt, kunne vi ikke nægte ham Tilnavnet »den store«. Han var en Mand med store Evner, en stor Forstand og en stærk Vilje. Selv om han havde været født i en ringere Stilling, vilde han utvivlsomt være naaet op til en fremragende Plads i Verden, paa hvilken han maaske kunde have udrettet noget stort ikke alene for sit Land, men maaske for hele Verden.

Hans energiske Veltalenhed var endog i hine Tider, hvor Veltalenhed blev agtet for en af de ypperste Dyder, beundringsværdig. Den Omstændighed, at hans Taler ved forskjellige Lejligheder, skjønt bragte til os fra fjærnt fra hinanden liggende Kilder, ere ganske identiske i Form og Udtryk, beviser i høj Grad Overleverelsens Sandfærdighed,

og naar hertil kommer Hensynet til de tragiske Begivenheder, til hvilke de som oftest knytte sig, er det klart, at de maa have fæstet sig uudsletteligt i Erindringen hos dem, der hørte paa dem, og som saaledes næppe kunne have gjenfortalt dem uden paa den mest sanddru Maade.

Som Mand viste han store Anlæg til en loyal og hensynsfuld Tænkemaade; men hans intet andet jordisk Menneskes lignende Stilling i Tilværelsen maatte næsten med Nødvendighed ødelægge enhver menneskelig Følelse hos ham. Det maa nemlig stadig holdes for Øje, at hans Arvelod, praktisk set, var Herredømmet over hele den civiliserede Verden, at han var den anerkjendte Efterfølger og Slægtning af Guds egen Statholder paa Jorden, at han var den eneste sande Tros Ypperste, og at der, kort sagt, ikke var og ikke kunde være noget større, vigtigere og mere tilbedelsesværdigt Væsen paa Jorden end han. Denne Anskuelse støttedes derhos ikke væsentligst paa hans Omgivelsers og hans Hofs Overbevisning; men den støttede sig paa enhver troende Muselmands inderste Overbevisning, hvilket vel næsten dengang kunde siges at være hele Verdens; thi ingen Muselmand dengang og kun meget faa endnu i dette Øjeblik opfatte en vantro som værende værdig til at bære Navn af en Guds Skabning. Det ligger uden for de menneskelige Forholds Natur at antage, at en saaledes stillet Mand ikke moralsk talt skulde blive i Bund og Grund ødelagt, og det blev han ogsaa. Han var en blodtørstig, udsvævende Despot, men han var tillige en energisk Hersker; han iagttog paa en ydmyg Maade sin Tros Forskrifter, og han gjorde sit yderste for at forøge eller i ethvert Fald for at bevare urørt den hæderlige Arv, han havde taget i Hænde. At der under Udførelsen af de efter hans bedste Overbevisning fattede Planer gik Menneskeliv tabt eller en Fjendes Land blev hærget og ødelagt, ofrede han ikke flere Tanker, end Ejeren af et Slot gjør, naar han befaler sit Tjenerskab at feje bort, hvad der maatte

findes af Edderkoppespind. Naar han kunde lægge sine Herskersorger til Side, var han en genial og underholdende Selskabsmand, og alle hans Omgivelser holdt af ham, endskjønt de vidste, at den, der vovede sig til at spøge med ham, havde Bøddelsværdet svævende over sit Hoved.

Kalifatets senere Historie er kun en sørgelig Skildring af Borgerkrig, fremmed Invasion og Tilbagegang paa alle Punkter. Haruns Søn Mamun bevarede endnu for en Del Skinnet af den tidligere Herlighed, skjønt Kalifatet var truet rundt om paa Grænserne. Han viste stor Interesse for Videnskaberne, i det han lod Oldtidens berømteste Værker oversætte paa Arabisk, men hans Efterfølgere lignede ham ikke. Herskernes Udsvævelser, Ladhed og Grusomhed kjendte ingen Grænser, indtil endelig den sidste af Kaliferne, El Matavukkel, af Sultan Selim førtes som Fange fra Ægypten, hvor han havde ført et Skinherredømme, i det mindste i gejstlig Henseende, til Konstantinopel, hvor han blev tvungen til at overgive selv denne tomme Titel til Sejrherren. Den Religion, Muhammed lærte, og som de første Kalifer, hans Efterfølgere, gave saa stor en Udbredelse, har ogsaa siden den Tid vundet Terræn, men det islamitiske Herredømme som en konsolideret verdslig Magt var i Virkeligheden til Ende med Kejserbyen Bagdads Forfald; thi dens Storhed og Berømmelse er uadskillelig knyttet til Harun Alraschids Navn.

J. Rung.

Af Grev Seherr Thosz's Memoirer.

III.

Tilbagetoget. — Katastrofen.

Den 17de Juli fortsatte Gørgeis Hær sit Tilbagetog fra Waitzen. Nagy Sándors Korps skulde bryde op Kl. 2 om Morgenen, derpaa skulde Pöltenbergs og sluttelig Leiningens Korpser følge; men Nagy Sándor havde efter Sædvane forsinket sig, og hans store Tros og Bagagevogne spærrede den smalle Bjærgvej. Russerne, hvis Forstærkninger til Dels allerede vare indtrufne, angrebe os tidlig om Morgenen, og tredje Korps, der dannede Bagtravet, kom i en meget betænkelig Stilling; i Fronten blev det angrebet med Overmagt, og den eneste Tilbagetogslinje spærredes af Trainet og en Mængde flygtende Beboere fra Waitzen. Leiningen befalede mig at tage to Delinger Husarer og for enhver Pris ryddeliggjøre Vejen; men det var ikke let at udrette denne Befaling; thi den halve Befolkning i Staden vilde flygte, vilde følge Hæren, Pöltenbergs Bagagevogne vare filtrede ind mellem hverandre, og overalt herskede et uendeligt Virvar. Angesten for Russerne gjorde Folkene døve over for alle Befalinger. Jeg lod den ene Deling Husarer sidde af og vælte Vognene ned i Grøfterne, den anden Deling huggede med den flade eller skarpe Klinge løs paa enhver, som gjorde Modstand, og efter en Times strængt Arbejde var Vejen for største Delen fri.

Jeg lod nu de tvende Delinger Husarer tilbage for at opretholde Ordenen og red ind igjen i Staden for at opsøge Leiningen; i Steden for ham traf jeg i Byens sydlige Udkant paa General Gørgei, som netop kastede tvende Batailloner, han havde ved Haanden, mod Russerne for at vinde Tid til de øvrige Troppers Tilbagetog. Faa Mand vilde være komne tilbage af disse Batailloner, hvis de ikke vare blevne reddede ved et heldigt Tilfælde. Næppe vare de til Døden viede Batailloner deboucherede ud paa Sletten, da det russiske Ulanregiment, Oberst Sasz, vilde kaste sig over dem; men i samme Øjeblik deboucherede Oberst Galvány med sine Vilhelms-Husarer ud fra en anden Kant af Byen, faldt Ulanerne i Flanken og kastede dem i Uorden tilbage paa deres eget Fodfolk, som nu ogsaa kom i Uorden. Hermed var der vundet den ønskede Frist, og Gørgei kaldte sine Batailloner tilbage. Imidlertid red jeg hen til den nordøstlige Udkant af Staden og bragte Leiningen Ordre til ufortøvet at iværksætte Tilbagetoget; et Kvarter senere sprængte de samme Ulaner i vildt Angreb løs paa Staden, men traf her endnu vort Fodfolk, som næsten tilintetgjorde hele Regimentet.

Vi vare nu paa Marchen, tæt fulgte af Russerne, der paa Grund af Dalens Snæverhed dog ikke kunde udvikle deres Overmagt; i 36 Timer var jeg ikke af Sadelen. Fra den første Dag indløb der Beretninger i Hovedkvarteret, at man uafbrudt havde smaa Sammenstød med Fjenden, men at de russiske Forpostofficerer om Aftenen, saa snart Feltvagterne vare udstillede, kom over til vore, indbøde dem til Te og fraterniserede med dem. Ved Miskólcz naaede vi ud paa Sletten og gik over Sajófloden; ved Middagstid udspandt der sig en Kanonade tværs over Floden, men den tilføjede os kun ringe Skade.

I Gesthély, som ligger i tre Miles Afstand ved Hernádfloden, holdt vi den første Rastdag, da Russerne ikke vare fulgte efter os. Meget tidlig om Morgenen — det

var den 27de Juli — lod Gørgei mig kalde og spurgte: »Vil du gaa som Parlamentær til den russiske Lejr?« »Jeg har kun at lystre, du at befale,« lød mit Svar. »Vel an! Her er nærmest Tale om en diplomatisk Mission, hvorfor jeg har valgt dig. Det drejer sig om følgende: Oberst Sasz har tilskrevet mig et Brev, hvori han udtaler sin Agtelse for vore Tropper, hvis Krigsdygtighed han har undervurderet, hvad der har kostet ham hans Regiment. Samtidig har han som »marque d'estime« tilsendt mig et Par Pistoler, han har baaret i Kavkasus. Jeg ønsker nu ikke at lade mig noget forære af Russerne, hvorfor jeg ogsaa vil sende ham et Par Pistoler. Dog dette er ikke alt; din Sendelse har egentlig et andet Maal. Vor Stilling er kritisk (her gav Generalen en kort, klar Fremstilling af Sagernes Stilling); vi kunne ikke i Længden modstaa den uhyre Overmagt. Efter alle Beretninger, som jeg modtager, hersker der en gunstig Stemning mod os hos Russerne, medens de synes at ligge i vedvarende Kjævl med Østerrigerne. Hvad er nu Maalet for vor Kamp? Vi ville opretholde vort Lands Integritet og Forfatning. Hvem der sidder paa Tronen, kan sluttelig være os ligegyldigt. Jeg er kommen overens med Kossuth om at tilbyde Hertugen af Leuchtenberg*) Ungarns Krone, naar han vil aflægge den lovlige Ed paa at bevare Landets Integritet og holde Landets Forfatning uforandret. Her er et Brev fra Kossuth, hvori han erklærer sig enig heri. Din tilsyneladende Opgave er altsaa at overrække Pistolerne; Udførelsen af din politiske Mission afhænger af den Stemning, du finder for os hos Russerne. Jeg skal give dig Pista Ezterházy**) med og skal strax lade Brevet til Sasz

*) Anden Søn af Napoleon I.'s Stifsøn, Eugen Beauharnais; han var født 1817 og ægtede i 1839 Kejser Nikolaus's Datter María.

**) Grev Stephan Ezterházy, Ritmester ved Vilhelms-Husarerne og ligesom Grev Seherr Thosz Ordonnansofficer hos Leiningen.

og eders Legitimationsdokument som Parlamentærer udfærdige.«

En halv Time senere red jeg og Ezterházy, en Trompeter foran, paa Landevejen ad Miskólcz til. Omtrent tre Fjerdingvej bag Gesthély naaede vi et enligt Værtshus, hvor et Dusin Kosakker morede sig med at ride omkring i en Kreds paa en lille Eng, som om de vare i en Rideskole; samtidig affyrede den, der var os nærmest, stadig et Skud mod os. Vi gjorde Holdt, Trompeteren blæste, jeg vinkede med Lommetørklædet, alt forgjæves; Karlene lode sig ikke forstyrre i deres Ringridning og Skiveskydning mod os. Efter at saaledes 10 til 12 Kugler havde pebet os om Ørene, sprang vi af Hestene; dette hjalp; i et Øjeblik vare de vilde Fyre hos os, vilde fratage os vore Vaaben, og vel ogsaa hvad de iøvrigt maatte have fundet. Det kom os nu imidlertid til gode, at jeg talte et slavisk Landskabsmaal, og saaledes kunde jeg endelig gjøre mig forstaaelig; vi bestege igjen vore Heste, Kosakkerne førte os til den nærmeste Feltvagt, og her fra bleve vi af fire Kosakker eskorterede til Miskólcz. I Sajós brede, næsten udtørrede Flodleje vare de russiske Tropper lejrede. En elegant Ulanoberst traadte frem og indhentede, hvad man havde forsømt paa Feltvagten: han tilbandt vore Øjne. Efter at være naaede til General Tscheodajeffs Hovedkvarter, bleve vi modtagne af tre Generaler, den nys nævnte Korpskommandant, Kosakhetmanen Kusnieczov og Generalløjtnant Simonics; kun sidstnævnte forstod og talte Fransk og var vor Tolk under vort tre Timers Ophold i Hovedkvarteret. Oberst Sasz var ikke til Stede; han skulde for sit uoverlagte Kavalleriangreb paa Waitzen stilles for en Krigsret. Jeg bad om, at man vilde tilstille ham Pistolerne samt Gørgeis Brev, og man indbød os til en Frokost, som vi selvfølgelig ikke afsloge. Bøf, Steg og Leverpostej blev stillet frem med Madeiravin og Champagne, en Kost, der ikke var sædvanlig ved Gørgeis eller Leiningens

tarvelige Bord; de tre Generaler toge Plads over for os, nogle Subalternofficerer stode bag ved, og saaledes begyndte Samtalen.

Med Legitimationsskrivelsen i Haanden udtrykte man først sin Forundring over, at Mænd af vor Stilling vilde tjene en Kossuth; det faldt ikke vanskeligt at godtgjøre, at vi hverken tjente Kossuth eller nogen anden Person, men Fædrelandet, og at Kossuth i øvrigt ikke var saa rød, som det officielle Østerrige fandt for godt at fremstille ham. Derpaa spurgte man, hvilken Skade Kanonaden ved Miskólcz havde tilføjet os, og hvorfra vi havde faaet »de Franskmænd« til Betjeningen af vort Artilleri. Da jeg gjensvarede, at vi havde mistet fire Mand, og at vort Skyts ikke blev betjent af Franskmænd, men af lutter frivillige, der største Delen hørte til de bedre Klasser, vakte dette i Begyndelsen kun Vantro; Russerne havde nemlig hin Dag mistet 127 Mand ved vor Artilleriild. Meget begjærlige vare dernæst Moskoviterne efter at høre noget om Gørgeis Personlighed; Herrerne opvarmedes efterhaanden, de udtalte sig om Østerrige i Udtryk, der ikke kunde være grovere, mere fornærmelige. General Simonics, der forud havde rost sig af sin »ungarske« (skulde være »dalmatiske«) Byrd, løftede sit Glas og udbragte paa Fransk følgende Skaal: »Jeg drikker paa eders berømte Generals, eders brave Hærs Velgaaende; vi beundre den, siden den har slaaet Østerrige, som den vilde have knust uden vor ulykkelige Mellemkomst. Tro os! vi afsky Østerrigerne og vilde langt hellere kæmpe Side om Side med eder.«

Et sligt Sprog, fra en russisk Generals Mund og rettet til en Parlamentær, var overraskende nok og lod slutte til dybt indgribende Dissonancer i de »allieredes« Lejr. Øjeblikket syntes kommet, da jeg ogsaa kunde bringe den politiske Del af min Mission til Udførelse. Jeg begyndte med at give en Fremstilling af Stridens første Anledning, viste, hvorledes vi lidt efter lidt mod vor Vilje og mod

vore Ønsker vare drevne ind paa den revolutionære Vej, fra hvilken nu ingen Udvej mere var mulig siden Proklameringen af den østerrigske Helstatsforfatning af 4de Marts, som udstykkede Ungarn og degraderede dens Dele til østerrigske Provinser. Hæren, Nationen kæmpede altsaa ikke for Kronens Omstyrtelse, men for Opretholdelsen af den bestaaende monarkiske Forfatning, og man var villig til hellere at sætte en fremmed Fyrste paa Tronen, end ved fejg Eftergivenhed at besegle Ungarns politiske Tilintetgjørelse. Ungarn var eventuelt beredt til at overdrage Hertugen af Leuchtenberg Tronen, naar det herved kunde sikre sig sine Grænsers Integritet og Forfatningens Opretholdelse.

Forbavselse malede sig paa alles Ansigter. Generalerne konfererede ti Minutter med hverandre, hvorpaa Simonicz rettede det Spørgsmaal til mig, om dette kun var vor private Mening, eller om jeg havde talt saaledes efter Ordre fra General Gørgei. Jeg svarede, at jeg udtalte denne Mening eventuelt som en Erklæring fra General Gørgei og Guvernør Kossuth. Ny Overraskelse! Efter en fornyet Konference med de tvende andre Generaler sagde Simonics, at den vigtige Meddelelse, vi havde gjort, ufortøvet skulde blive meldt til Feltmarskalk, Fyrst Paskievicz. »For imidlertid at være oprigtig mod Dem,« tilføjede han, »maa jeg tilstaa, at vi ikke tro, at Kejser Nikolaus vil gaa ind paa dette Tilbud. Vi kunne kun tilraade Dem en Overgivelse uden videre Blodsudgydelse; thi Ungarn maa dog bukke under for Overmagten. Ja, havde De kun at gjøre med Østerrige, var Sagen anderledes; men i Kampen mod Rusland har De ingen Udsigter. Ser De, nu har vor Kejser sendt 200,000 Mand til Ungarn; skulde disse ikke slaa til, sender han andre 200,000, og naar det gjøres nødigt, endnu flere. Hans Ære er engageret.« Denne Tale blev fremført i en Tone af oprigtig Overbevisning; der lod sig vel svare meget herpaa; men jeg følte mig ikke oplagt hertil. Jeg

indskrænkede mig derfor til at sige, at hvordan end vor personlige Skæbne monne blive, vilde vor Hær under ingen Omstændigheder overgive sig til Østerrigerne. Vi toge Afsked fra Generalerne, som gave os en ung, ret dannet Officer med i Følge til Gesthély.

Den 28de Juli fortsattes Marchen, og ved Tokay gik vi over Theisz. Jeg forbigaar de nu paafølgende militære Begivenheder, altsaa Nagy Sándors Nederlag ved Debreczin, og Dembinskis ved Temesvár, som vi alt oven for have berørt*). Gørgei slog ind paa Vejen ad Arád til; i en Flække, ikke langt fra Groszwardein, hvorigjennem vor Marche førte os, blev jeg saa stærk syg af Feber, der kjendelig havde greben mig allerede i Waitzen, at jeg nu laa i uophørlige Fantasier. Stabslægen, Dr. Orzovensky, indkvarterede mig i et Landsted hos et Par brave Folk og befalede ikke at lade mig drage videre, før jeg igjen var kommen til Kræfter. Hæren var allerede for 36 Timer siden dragen videre, da jeg igjen kom til Bevidsthed. Kosakkerne sværmede omkring i hele Egnen, jeg vidste tilmed ikke nøje, hvor hen vor Hær havde rettet sin Marche, og til al Ulykke vare ogsaa mine Heste borte. Det var en fortvivlet Stilling. Bort kunde jeg ikke komme, og blive kunde jeg heller ikke, selv om jeg ogsaa havde villet. Dertil kom den nagende Tanke, hvad der vel var blevet af mine Kammerater, med hvem jeg hidtil havde delt Ve og Vel. Havde de tilkæmpet sig en Sejr eller lidt et Nederlag? I begge Tilfælde var det trøstesløst for mig ikke at dele deres Lod, men her uden Hæder at falde i Fjendens Hænder. Husets Herre lovede at kjøre til Groszwardein for her at spørge Nyt fra Hæren; men først efter nogle Dages Forløb kunde han udføre sin Plan, og i Mellemtiden udholdt jeg en sand Tortur. Han begav sig endelig paa Vejen. Og hvilke Efterretninger bragte han nu tilbage?

*) Se Side 76.

Vor Hær havde strakt Vaaben ved Világos, og Gørgei var som russisk Krigsfange indtruffen til Fyrsten af Varszavas Hovedkvarter i Groszwardein. Katastrofen var altsaa indtruffen! Alle Ofre af Gods og Blod havde været forgjæves, Galgen, Fængselet og Elendighed stode i truende Nærhed, og de gamle Romeres vae victis skulde nu gaa i Opfyldelse paa os. En Trøst havde vi dog tilbage: vi vare bukkede under med Ære; to Kejserrigers Magt havde været nødig for at overvinde Ungarn.

Mit næste og stærkeste Ønske var at dele mine Kammeraters videre Skæbne. Jeg begav mig næste Dag til Groszwardein, meldte mig som Krigsfange hos den russiske Pladskommandant og opsøgte dernæst Gørgei, som logerede i Hotellet »den sorte Ørn«, hvor jeg ogsaa tog ind. Generalen meddelte mig de Begivenheder, som imidlertid vare forefaldne*), og udtalte derhos det Haab, at Østerrige vilde

*) Efter Bems Nederlag ved Temesvar (9de Avgust) nedlagde Kossuth i Arad sit Diktatur og overdrog det til General Gørgei; men denne antydede allerede i sin Proklamation det Skridt, som nu var uundgaaeligt, naar Ungarn da ikke som Polen til ingen Nytte vilde udgyde sin Befolknings Blod for at protestere mod det uundgaaelige; men Gørgei forsyndede sig haardt mod sit Fædrelands Sag, naar han — dog med Regeringens Vidende og Samtykke — underhandlede med Russerne i Steden for med Østerrigerne, hvorved han muligvis havde kunnet opnaa taalelige Betingelser for sit Fædreland, medens han nu i sidste Øjeblik hensynsløst og uden Nytte udæskede Østerriges Hævn. Ved Világos strakte Gørgei den 13de Avgust uden Betingelser Vaaben for Russerne; han havde endnu 20,000 Mand, 2000 Ryttere og 130 Kanoner under sine Faner; den 16de Avgust fulgte Oberst Kazinczy med 10,000 Mand det givne Exempel, den følgende Dag faldt Arad, derpaa Petervardein o. s. v. „Ungarn ligger for eders Majestæts Fødder," skrev Paskievicz til Kejser Nikolaus, og han undlod ikke at gyde Olje i Ilden og yderligere ydmyge den østerrigske Stolthed ved at tilføje, at Gørgeis eneste Betingelse havde været at nedlægge Vaabnene for hans russiske Majestæts Hær. Gørgei blev interneret i Klagenfurt,

nøjes med hans Hoved alene, og at de øvrige Generaler vilde slippe med Fængselsstraffe. Dog han havde gjort Regning uden Vært.

IV.

I russisk Fangenskab. — Flugten. — Den ungarske Emigration.

Jeg var overrasket af Situationen, som jeg forefandt dem i Groszwardein. Gørgei, Officererne ved hans Stab og en Mængde andre Honveds gik frit omkring; en Æresvagt paa 24 Mand med en Officer var opstillet uden for Hotellet for at gjøre militær Honnør for Gørgei, han blev oftere bedt til Te hos Paskievicz, og alle Russere af enhver Stand viste ham deres Ærbødighed og Beundring. Mærkværdig var Forholdet ved det store Middagstaffel i Værtshuset; Hundreder af russiske og ungarske Officerer sade her mellem hverandre, fraterniserede og reve ned paa Østerrigerne. Obersten for den tscherkessiske Livgarde trakterede enhver Honved, der kom i Nærheden af ham. De faa østerrigske Officerer, som kom der hen, vare undertiden i en meget pinlig Stilling; to Gange lagde jeg mig selv imellem og irettesatte nogle vel overstadige Honveds for deres Overmod. De russiske Officerer paalagde sig ikke den ringeste Tømme, men udtrykte deres Følelser for deres »østerrigske Kammerater« paa det mest utvetydige. Saa-

---

medens de øvrige Officerer og Mandskabet udleveredes til Haynau. Kejser Nikolaus besvarede paa sin Side Fyrsten af Varszavas Sejrsdepeche med en Dagsbefaling, som aldeles undlod at nævne Østerrigerne og strømmede over af den utaaleligste Hovmod. „Hvor Fjenden dristede sig til at vente eder, have I slaaet ham, I have fulgt de flygtende Skridt for Skridt og sluttelig set en sjælden Begivenhed: den hele fjendtlige Styrke har strakt Vaaben for eder og uden Betingelser underkastet sig vor Naade“. Med denne haanlige Proklamation udleverede den russiske Selvhersker det vundne Land til sin dybt ydmygede allierede.

ledes blev jeg tilfældigvis Vidne til en pinlig Scene i et Konditori paa Torvet, hvor en russisk Husarofficer paa det groveste fornærmede en Premierløjtnant Marquesi og endog nægtede ham Fyldestgjørelse. Den samme Oberst, der i Miskólcz havde tilbundet mine Øjne, var til Stede og saae rolig paa den heftige og i fuldstændig Kaadhed fremkaldte Strid. En ung Artillerikaptejn traadte frem og tilbød den fordrede Fyldestgjørelse, saafremt hans Kammerat holdt fast ved sin Vægring, og beskæmmet tog den sidste nu sin Vægring tilbage. Jeg stiftede Bekjendtskab med den unge Artillerikaptejn, hvis Opførsel behagede mig særdeles; han hed Skobelev, den samme Mand, der som General vandt store Lavrbær i den sidste russisk-tyrkiske Krig. Marquesi faldt i Duellen, som fandt Sted næste Morgen. Med Hensyn til Dueller, der forefalde under en Krig, er den russiske Krigslov meget stræng; den sætter ubetinget Dødsstraf for samme, og hertil var altsaa Marquesis Modstander hjemfalden. Stor var derfor Overraskelsen, da Feltmarskalken næste Morgen sagde til sine Omgivelser: »Mine Herrer, De véd vel, at Marquesi er død af Kolera, af Kolera, forstaar De.«

Jeg havde stiftet Bekjendtskab med Fyrsten af Varszavas fire Adjutanter, Fyrsterne og Greverne Galitzin, Troubezkoy, Protassov og Orloff; de holdt fælles Messe og indbøde mig næsten daglig til Lunch. En Dag, da Frokosten lige var baaren frem paa det med Sølv dækkede Taffel, raslede en med sex Heste forspændt Landauer frem for Døren, og ud steg General Orloff, en Onkel til den nys nævnte Greve; han kom fra Varszava for at overbringe Paskievicz en Takskrivelse fra Kejser Nikolaus. Efter et hurtigt Toilette satte Greven sig til Bords med os og tog med god Appetit for sig af Retterne. Jeg gjengiver her vor Samtale, fordi den i flere Henseender ikke er uden Interesse. Generalen sagde til mig, at det var ham kjært at træffe mig her, fordi jeg kunde give ham Oplysninger

om enkelte Ting, der vare ham uforstaaelige. »Hvor er eders Hær?« Jeg nævnte ham Hovedkorpserne, hvis Existens i øvrigt ikke var nogen Hemmelighed for Russerne, og angav deres Styrke snarere for højt end for lavt. »Godt; men det udgjør ikke meget over 120,000 Mand; hvor ere de andre? De havde jo over 300,000 Mand.« »Hvorledes, Hr. General, har man virkelig ført Dem saa stærkt bag Lyset, at De taler om 300,000 Mand? Havde vi blot haft 200,000 Mand under Vaaben, var Gørgei sikkert ikke russisk Krigsfange, og jeg sad ikke ved dette Taffel.« General Orloff gjorde en vantro Gebærde og sagde: »Jeg véd af avthentiske Kilder, at eders Armé talte 300,000 Mand. For øvrigt, hvor er den polske Legion? Vil De ogsaa nægte dens Tilværelse?« Jeg svarede, at jeg ikke vidste, hvor den polske Legion var, og heller ikke vilde sige det, om jeg vidste det; men for øvrigt ændrede den kun lidet i vor Hærs Styrketal, da den kun var nogle Tusende Mand stærk. »Det er ikke sandt,« udbrød Generalen, »De skal ikke ulejlige Dem med at bilde mig det ind. Jeg véd nøje, at den polske Legion i Ungarn tæller 60,000 Mand; jeg har selv læst Schwarzenbergs Beretning.« Jeg trak stiltiende paa Skuldrene og lode flere af Orloffs Spørgsmaal ubesvarede. I Mellemtiden erklærede mine Bordfæller, at mine Angivelser dog vistnok vare de rigtige, og Schwarzenbergs Beretning derimod falsk Den gamle Herre blev yderlig vred. Med knyttede Næver udbrød han: »Denne Løgner, denne . . ., ved falske Beretninger har han faaet vor Kejser til at komme det døende Østerrige til Hjælp. Aldrig havde Kejser Nikolaus besluttet sig til den ulykkelige Intervention, hvis Schwarzenberg ikke havde foregjøglet ham, at den polske Legion var 60,000 Mand stærk og sammen med den ungarske Hær vilde true vort Polen.«

Er det sandt eller usandt, hvad General Orloff her fortalte. Har Felix Schwarzenberg virkelig taget sin Tilflugt til saa dristige Overdrivelser, og var det kun ved

Hjælp af denne List, at han formaaede at bevæge Kejser Nikolaus til et Løfte om Intervention? Fremtiden vil vel engang klare det Mørke, som endnu hviler over dette Spørgsmaal. Imidlertid er dette Vidnesbyrd af Orloff, der, som bekjendt, stod Czaren meget nær, al Opmærksomhed værd.

Samme Aften lod Paskievicz Gørgei hente og meddelte ham, at Kejser Nikolaus af fri Drift havde tilsagt ham, Gørgei, Sikkerhed for hans Liv. Nikolaus troede aabenbart herved ogsaa at frelse de øvrige ungarske Generaler for Livsstraf; thi logisk kunde Østerrige da ikke straffe Underbefalingsmændene strængere end den øverste Anfører, for hvem Dødsstraffen var udelukket ved Ruslands Magtbud. Angaaende denne Kejserens Tro og Intention kan der saa meget mindre herske nogen Tvivl, som Nikolaus kort efter sendte sin Søn, Tronfølgeren Alexander, til Wien for at gaa i Forbøn for Generalerne.

I Világos bleve Krigsfangerne nu udleverede til Østerrigerne, og Gørgei afhentedes af en østerrigsk Kaptejn for at interneres i Klagenfurt. Med tungt Hjærte toge vi alle Afsked fra den geniale, ridderlige Hærfører, mod hvem Perfidi og Kulsviertro vovede at udslynge en Anklage for Forræderi; man taler ofte om Utaknemmelighed hos denne Verdens Stormænd, men man tier om Folkenes Utaknemmelighed. Vi andre i Groszwardein tilstedeværende Officerer fik af det østerrigske Kommissariat, i hvis Spidse der stod en Ungarer — jeg vil her fortie hans Navn — udleverede Passer til Hjemrejsen. Passer? ja vel! men samtidig havde man erklæret de ungarske Banknoter, Landets eneste Betalingsmiddel, for ugyldige og under de højeste Straffe befalet deres ufortøvede Udlevering. Denne Konfiskation i det store bevirkede, at vi til Hobe vare uden en eneste Gylden gangbar Mønt. Jeg solgte tvende Heste for nogle Gylden i østerrigske Banknoter, beholdt en Hest og tiltraadte Hjemrejsen. Til Tokay tog en af Gortschakoffs Adjutanter, Baron Vietinghof, mig med i sin Vogn; fra

Tokay fortsatte jeg Hjemrejsen til Hest og indtraf den 4de September i mit Hjem.

Mine Nerver havde allerede udholdt mange Prøvelser; men den haardeste forestod nogle Uger efter min Hjemkomst; Pester-Tidenderne bragte Krigsrettens Dødsdom over Ludvig Batthyanyi og tolv Generaler samt Efterretningen om Dødsstraffens Fuldbyrdelse den 6te Oktober. Dog lad mig ikke her løfte det Slør, som hviler over hin Tids smertelige Begivenheder*).

I Løbet af Aaret 1849 fik jeg af Kredsdommeren to Gange en Opfordring til at begive mig til Kaschau og lade mig optage i den østerrigske Hær, men jeg kastede simpelthen Skrivelserne i Ilden. Mod Slutningen af Januar 1850 fik jeg Besøg af et Par Bekjendte, der fremhævede den stakkels Kredsdommers Forlegenhed, da han ikke vilde foretage noget imod mig, men herved udsatte sig for at miste sit Embede, som ernærede ham og Familie. Den ene, min gamle Ven, Grev Ferdinand Sztáray, tilbød at følge mig til

*) I Ungarn rasede Feltmarskalk Haynau som østerrigsk Statholder med den blodigste Strænghed. Kossuth og Generalerne Bem, Dembinski, Perczel og flere var det lykkedes at undkomme over den tyrkiske Grænse, og Klapka forsvarede Komern saa tappert, at man indrømmede Besætningen en ærefuld Kapitulation, men den 6te Oktober blev i Arad Dødsdommen fældet over 13 Generaler og Oberster, deriblandt de tidligere nævnte Nagy Sándor og Leiningen, og udført dels med Strikken, dels med Kugler og Krudt, og samme Dag skød man i Pest Grev Ludvig Batthyanyi, hvem man nu ogsaa lagde Gjerninger til Last, han havde udført som Ungarns Førsteminister, udnævnt af selve Kejseren, og med Kongens og selve Palatinens Sanktion; ikke faa andre Mænd bleve ikke benaadede til „Kugler og Krudt", men henrettede ved det mere plebeiske Middel, Strikken, atter andre bleve forviste eller kastede i Fængsel, og mange Tusende stukne ind i Hæren. Efter at denne nye Hertug af Alba, hvis denne Sammenligning ikke viser den raa Soldat for stor en Ære, saaledes havde mættet Ungarns Jordbund med Blod, afskedigedes han den 6te Juli 1850 og afgik 1853 ved Døden.

Kaschau, hvor han havde Venner blandt de højere staaende Militære, som maaske kunde fri mig for den paatvungne Militærtjeneste. Vi rejste til Kaschau, men Forsøget glippede, og alle Haande æventyrlige Tanker fore mig gjennem Hovedet, da min gode Broder, som var fulgt efter mig, pludselig traadte ind i Værelset for at bringe mig den Efterretning, at der var ankommet tvende Soldater til Jablonka, min Bolig, og at de skulde føre mig bort i Lænker. En Arrestordre var altsaa allerede udstedt imod mig, og jeg bevægede mig ugenert omkring i Staden, hvor fra Ordren var udgaaet, og hvor jeg var kjendt af alle og enhver. Det gjaldt om hurtig at tage en Beslutning. En Flugt havde kun ringe Udsigt til et heldigt Udfald; thi Monarkiets Grænser vare langt borte, og Gendarmeriet spærrede alle Veje; men jeg havde dog ingen anden Udvej, og jeg tilbragte derfor Aftenen sammen med en Bekjendt paa et Værtshus og bestilte en Bondevogn for næste Morgen.

Ved Morgengry kjørte jeg ad den store Landevej til Miskolcz for at naa Bánrève, et Landsted, som tilhørte min Ven Baron Aloys Vay. Ved Middagstid næste Dag indtraf jeg her i bedste Behold uden at være truffen paa nogen Gendarme; men til min Skræk hørte jeg, at Husets Herre var arresteret paa Grund af sin Deltagelse i Debrecziner-Rigsdagen. Heldigvis var den højhjærtede Husfrue til Stede, modtog mig med den sædvanlige Godhed og tilbød mig sit Hus som Asyl; otte Honvedofficerer, for største Delen Slægtninge, opholdt sig allerede her. For Øjeblikket var jeg frelst; men vi svævede uafbrudt i Fare for at blive overrumplede. En offentlig Bekjendtgjørelse lovede en Belønning paa 25 Gylden til enhver, som angav en Honvedofficer, Gendarmeriet laa allerede i Landsbyen, og Bønderne vidste, at der var flere Flygtninge paa Slottet, men ikke en eneste af de brave Folk vilde fortjene disse Judaspenge. Vi fornøjede os med at spille Billard, da en Tjener en Dag styrtede ind ad Døren med den Efterret-

ning, at Gendarmerne kom for at holde Husundersøgelse; vore Forsigtighedsregler for slig Eventualitet vare allerede trufne, og den hellige Hermandad drog bort igjen med uforrettet Sag. Jeg og en Kammerat, Dyonis v. Dessevffy, laa gjemte i en Sænkning i Gulvet; den var anbragt lig under Fruens Seng og tjente til at opbevare Sølvtøj og Dokumenter. Saaledes hengik sex Uger i det gjæstfri Hus, hvis Ejerinde let kunde have kommet til at bøde med et langvarigt Fængsel for sin ædelmodige Gjæstfrihed. Over hele Landet fortsattes Inkvisitionerne og Arresteringerne; den første, som forlod Bánrève, var Premierløjtnant Neulinger. en Stifsøn af den østerrigske Minister Doblhof. Ogsaa mig skaffede Baronessen et Pas, hvori jeg var betegnet som Adolf Seiler, Hovmester for hendes Børn og født i Troppau. Jeg maatte imidlertid selv hente Passet i Ryma-Szombáth; Formanden for Amtsraadet, som udleverede mig Passet, var en gammel, »ikke kompromitteret« Ungarer, der vidste god Besked med, for hvem han undertegnede.

Jeg tiltraadte nu Rejsen til Pest, til Løvens eller »Hyænens« Hule, som man i hin Tid sagde. En heldig Stjærne ledede mig ogsaa denne Gang. Uden alvorlige Vanskeligheder naaede jeg Pest og kjørte frem for det andrássyske Palais paa Josefstorvet. Jeg spurgte efter Grev Emanuel, den eneste af de tre Brødre, som ikke havde kompromitteret sig, da han under Krigen havde været paa Rejser i Indien. Han opholdt sig for Tiden i Pest, men var gaaet ud ved min Ankomst. Jeg havde ofte truffet sammen med de tre Brødre, i Terebes hos deres Moder, i Pest og Wien hos deres Fader; jeg kjendte Emanuel som en uforfærdet, patriotisk Mand, paa hvis Venskab man kunde bygge, lod mit Rejsetøj bære op i hans Værelse og paalagde Portneren, en gammel Tjener af Huset, Tavshed over for alle. Emanuel kom hjem og modtog mig, som jeg havde ventet; om Dagen saae jeg enkelte Bekjendte hos

ham, Aftenen tilbragte vi sædvanlig hos en eller anden Vens Familie.

Ind i Hulen var jeg kommen heldig; men hvorledes skulde jeg atter slippe ud? Offentlige Transportmidler, f. Ex. Dampskibene, turde jeg ikke benytte, da jeg paa Grund af mine mange Rejser var vel kjendt alle Vegne og kunde blive gjenkjendt af den første den bedste. Efter noget Hovedbrud besluttede vi, at Andrassys Kammertjener paa mit Pas skulde tage med Dampskibet til Wien, medens jeg i hans Sted fulgte Andrassy til Wien. Planen kom til Udførelse i de første Dage af April, vi toge en Postvogn med fire Heste, Andrassy steg ind i Vognen, og jeg kravlede op paa Bukken. Da vi en Morgenstund tidlig naaede Wiens Bom, forlangte man Pas, jeg svarede paa Ungarsk, man kunde bede Greven om det, og endelig vare vi i Wien, det Wien, hvor jeg havde levet under ganske andre Forhold, og som jeg nu betraadte som Flygtning.

I Forstaden lod jeg Vognen holde, lod som jeg indhentede Hs. Naades Befalinger og fjærnede mig, medens Vognen rullede videre. Jeg rettede min Gang til »National«, et Hotel af tredje Rang i Leopoldstaden; her hen bragte Kammertjeneren mine Sager fra Dampskibet; men Passet havde man frataget ham paa Skibet med den Besked, at han skulde personlig afhente det paa Politikontoret, naar han vilde rejse videre. Tableau! et meget alvorligt Tableau! Paa Politikontoret turde jeg under ingen Betingelse lade mig se, thi her kjendte de fleste Betjente mig fra mine Ride- og Kjøreture i Prateren, jeg havde endog været i Konflikt med flere paa Grund af min Kjørsel. Det er imidlertid ofte gaaet mig saaledes i Livet, at jeg har Held i Uheld, og dette var nu ogsaa Tilfældet i Wien. Jeg tog en gammel, skikkelig Lejetjener i Hotellet til Side, trykkede ham fem Gylden i Haanden og bad ham bringe mig mit Pas, da jeg maatte rejse om Aftenen, men havde nødvendige Forretninger i Forstaden Landstrasze, saa jeg ikke

kunde faa Tid til at gaa til Politiet. Han lovede at gjøre sit bedste, og jeg gik nu ud, da jeg nok kunde tænke, at jeg ellers vilde vække Lejetjenerens Mistanke. I det jeg nu langsomt slentrede videre og fordybede mig i Tankerne om før og nu, glemte jeg ganske min Stillings Farlighed, tilsidesatte al Forsigtighed og kom, uden ret at vide hvordan, ind i Rødetaarngade, da General, Fyrst Montenuovos høje Skikkelse pludselig standsede foran mig. Han havde allerede gjenkjendt mig. »Ulyksalige, hvor kommer De fra?« »Jeg er paa Flugten,« gjensvarede jeg, »og jeg tænker da ikke, at en Montenuovo vil forraade mig.« »Det kan De være sikker nok paa; men jeg raader Dem til at komme af Sted snarest mulig; thi fanger man Dem, bliver De hængt.« »Jeg takker for Advarselen,« tilraabte jeg ham og ilede videre. Mine Drømmerier vare helt forbi, kan man nok tænke; men hvad jeg hidtil kun havde anet, vidste jeg nu nøje Besked med: man var i Wien særlig venlig stemt mod mig. Hvorfor? Det véd jeg ikke den Dag i Dag.

Da jeg ikke vidste, om jeg gjennem Lejetjeneren vilde faa mit Pas udleveret, og om det i gunstigste Fald vilde lykkes mig at komme over den østerrigske Grænse — Passet gjaldt kun for Indlandet — faldt jeg paa den Tanke at prøve endnu en anden Udvej, tog en Droske og kjørte til det preussiske Gesandtskab, hvor jeg bad Gesandten om en Samtale og anmodede ham om et Pas for at kunne passere Grænsen. En engelsk eller fransk Gesandt vilde, som adskillige Exempler godtgjøre, vistnok ikke være vegen tilbage for det personlige Ansvar ved at overtræde sin formelle Berettigelse, naar der var Tale om at redde en politisk forfulgt, tidligere Medborger fra Døden. Dog for en Bureaukrat fra hin Tid var en slig Anmodning et for stift Stykke. Gesandten udtalte sin levende Deltagelse, men beklagede ikke at kunne være mig til Tjeneste; alt, hvad han formaaede at gjøre, var, at han lod en

Embedsmand ved Gesandtskabet skrive en Anbefalingsskrivelse til Direktøren for de rothschildske Godser i preussisk Schlesien; thi han kunde muligvis være mig behjælpelig til Overskridelsen af Grænsen. For øvrigt gjorde han mig opmærksom paa, at Gesandtskabshotellet var omringet af Spioner, hvorfor jeg maatte bruge den største Forsigtighed, naar jeg forlod samme. Nyt Tableau! Jeg naaede dog uden Uheld tilbage til mit Hotel, og den brave Lejetjener havde virkelig bragt mig mit Pas viseret. Om Aftenen løste jeg paa Nordbanegaarden en anden Klasses Billet og rejste med det Tog, som gik til Oderberg. Paa Stationen Gänserndorf foregik den Gang Pasrevisionen. Med Hatten trykket dybt ned over Ansigtet og opslaaet Kravefrakke sad jeg i et Hjørne, Vagondøren gik op, den inspicerende Politibetjent lyste mig med sin Lygte lige i Ansigtet, henvendte sig først til mig og knurrede: »Hvad hedder De?« Jeg var endnu ikke rigtig fortrolig med mit Pseudonymnavn, jeg kunde ikke lige strax komme paa det og greb ned i Lommen efter mit Pas. »Naa, hvad hedder De?« snerrede Sbirrerofficeren anden Gang. »Der har De mit Pas,« svarede jeg; han betragtede prøvende Viseringen, leverede mig Passet tilbage og henvendte sig til de andre rejsende; det første Skridt var heldig gjort.

Næste Morgen naaede vi Oderberg; jeg tog et Værelse i Værtshuset, drak en Kop Kaffe, stak Nøglen til mit Værelse til mig og gik ud paa Rekognoscering. Jeg rettede min Gang til Oder i den Hensigt, om fornødent gjordes, at svømme over Floden. Nogle Bønderfolk viste mig Retningen, hvor jeg kunde finde et Overgangssted. Det regnede strømmevis, og uden nogen Steds at se en mistænkelig Toldbetjent kom jeg over en stor vaad Eng, som paa den modsatte Side var tæt bevoxet med Ellekrat. Her fandt jeg en Sti, som jeg nu fulgte, og kom saaledes til en 7—8 Fod bred og temmelig dyb Bæk, som svulmede af gulligt Lervand lige til Bredderne. En ganske svag Ellegren, som

bøjede sig ved det første Skridt, tjente til Bro; kun en Linedanser vilde med Sikkerhed være naaet over. Først tøvede jeg med at prøve Overgangen; thi Bækkens smudsige Vand og den kolde Morgenluft skulde just ikke indbyde til et Bad; men der gaves ingen anden Vej. Tre Skridt havde jeg lykkelig balanceret fremad, da jeg bag min Ryg hørte en skingrende Piben, som uvilkaarlig paaskyndede mine Skridt, Grenen gik i Stykker, og jeg laa i Vandet til Armene. Jeg greb en Ellegren paa den modsatte Bred og hjalp mig saaledes op. Hvis Pibningen havde gjaldt mig, maatte en Toldbetjent have bemærket mig og fulgte mig rimeligvis i Hælene. Med hurtige Skridt ilede jeg derfor videre; snart befandt jeg mig igjen paa en fri Eng, bag hvilken jeg saae Oderen flyde, et Syn, der omtrent fremkaldte samme Følelse hos mig som Synet af Land hos den skibbrudne. Da jeg havde naaet Oderens Bred, blev jeg paa den modsatte Flodbred en Baad vár, i hvis Nærhed der sad en Dreng. Jeg vinkede ad ham, at han skulde komme over, og sporede ham til Hastværk ved at holde en Tigyldenseddel i Vejret. Tiden var kostbar; før Baaden endnu var naaet midtvejs, traadte to Toldbetjente frem af Ellekrattet og satte sig i Løb for at indhente mig, hvem de formodentlig antog for en Tobakssmugler. Baaden nærmede sig imidlertid Flodbredden, jeg svang mig om Bord og hørte endnu bag min Ryg Toldernes Banden over, at det forventede Bytte var undslippet dem.

Jeg var fri! Drengen førte mig til et nærliggende Bondehus, hvor jeg søgte at tørre mine Klæder, som vare overtrukne med en Dyndskorpe. Den vundne Frihed kunde ikke ret glæde mig; Livet, den personlige Frihed var reddet; men trøsteslost, sørgeligt var den Lod, som forestod mig; jeg var skilt fra min Familie, mine Formueforhold i Uorden, mit Hjem forspildt. Var det da vel Umagen værdt at redde Livet? Sandelig nej! og jeg skulde visselig heller ikke

have forsøgt at redde mig, hvis jeg havde tænkt som Egoist.

Klæderne vilde ikke tørre paa mig, Kulden rystede mig, og jeg maatte videre, som jeg gik og stod. Bonden førte mig til et Landsted i nogle Miles Afstand, til en Slægtning, i hvis venlige Familiekreds jeg nogenlunde kom mig fra de udstaaede Strabadser. Nogle Dage senere tog jeg til Slottet Dobrau, til min uforglemmelige Onkel, en Broder til min afdøde Fader, og her fra gik jeg videre til Berlin, hvor jeg besøgte min Moders Søster, Baronesse Bianca Fircks, en i Aand og Hjærte udmærket Dame. Hendes Søster havde underrettet hende om min Forsvinden og om de tvende Soldaters Ankomst til Jablonka, dyb Kummer havde grebet hende for min Skyld, og hendes Glæde var derfor stor, da hun gjensaa mig. For øvrigt troede hun alt at have sørget for min Sikkerhed, i det Dronningen paa hendes Bøn havde sendt en Kurér til Wien og søgt om Naade for mig. Jeg takkede min gode Tante for hendes Ulejlighed og bad hende fremdeles udtale min ærbødige Tak til Dronningen, men tillod mig at være af den Mening, at selv Dronningens Forbøn ikke vilde have været tilstrækkelig til at skytte mig mod den i Østerrige almægtige Camarillas Hævngjerrighed. Fru Baronessen ansaa denne min Mening for en forbrydersk Tvivl; men et Par Dage senere fandt jeg hende meget forlegen. Overhovmesterinden, Grevinde Dönhoff, havde nylig bragt hende en Billet fra Dronningen, og den bekræftede ganske min Opfattelse. »Jeg beklager meget ikke at kunne give Dem nogen god Efterretning om Deres Søstersøn. Han maa dog være et slemt Menneske, have gjort meget ondt; thi min Søster skriver mig til, han kan ikke unddrages den retfærdige Straf«. Saaledes var Hovedindholdet af Brevet. Hvorledes maa ikke de daværende Magthavere, en Haynau, en Schwarzenberg og det hele Slæng have

skildret mig paa allerhøjeste Steder, siden man holdt mig for særdeles strafværdig. Jeg var en Tysker af Fødsel, og det var en utilgivelig Forbrydelse i deres Øjne. Hvilken sælsom Skæbnens Tilskikkelse. Sexten Aar senere afslog med næsten selv samme Ord Benito Juarez at benaade en ædelttænkende, meget højt staaende Mand*), mod hvem Historien vel næppe kan rette anden Bebrejdelse, end at han bukkede under for Omstændighedernes Magt.

I Berlin, i den store Frederiks Stad, troede jeg at være fri for Politiets Forulempelser, fri i den Betydning, som man nu til Dags faktisk er det i det hele civiliserede Evropa — takket være saa manges Martyrium, som have lidt for at tilkæmpe sig en fornuftig, lovbunden Frihed. Jeg havde tjent den preussiske Stat med Ære, var den ingen Forpligtelser skyldig, havde ikke forbrudt mig mod nogen af dens Love. Dog det daværende Preussen var ikke mere Frederik II.'s Preussen, og det var endnu ikke Vilhelm I.'s Tyskland. I den preussiske som i den østerrigske Regerings Øjne var enhver Ungarer, som havde kæmpet for sit Fædreland, en Rebel, en farlig Oprørsmand. Jeg blev stævnet for Politiet, jeg kom ikke; en fornyet Stævning, med Trusel om Anvendelse af Magt, og en fornyet Vægring. Derpaa indfandt den bekjendte Kriminal-Politiraad Goldheim sig i egen Person og begyndte, for øvrigt under Iagttagelse af meget høflige Former, at underkaste mig et Forhør, som jeg imidlertid afskar med følgende Erklæring, hvis Logik gjorde Indtryk paa min Inkvirent, som vel for øvrigt ved første Øjekast maa have indset, at han havde med en ærlig Soldat, og ikke med en snedig Sammensvoren at gjøre: »Naar De kan sige mig, hvad jeg har for-

*) Kejser Frans Josefs egen Broder, Ærkehertug Maximilian, der af Napoleon III. 1864 lod sig overtale til at modtage Mejikos Kejserkrone, men blev fangen og skudt efter Krigsretsdom den 19de Juni 1867.

brudt migmod Preussen, skal jeg staa til Ansvar, ellers ikke, med mindre De vil erklære, at Berlin er sunken ned til en Politistation af Wien.« Goldheim stod op, puttede den paabegyndte Protokol i Lommen og anbefalede sig med den Undskyldning, at han havde maattet lystre højere Ordrer. Frastødt ved alt, hvad jeg saae og hørte i Berlin, besluttede jeg at forlægge min Bolig til Paris, til mine øvrige Ulykkesfæller i Landflygtigheden, og rettede derfor den skriftlige Anmodning til Politimesteren om at udstede mig et Pas for Rejsen til Paris. »Deres Velbaarenhed kan som Udlænding ikke modtage noget Pas her fra. Hinckeldey«. Saaledes lød Svaret, en Besked, som muligvis var fuldkommen regelret, men ganske karakteriserer hin Paryktid; thi enten maatte man ønske at beholde mig i Berlin uden Legitimationspapirer, eller man maatte give mig et Pas til min Bortrejse. Ved Venlighed af en mig bekjendt Landraad fik jeg endelig det ønskede Pas*).

I Aachen brugte jeg Svovlbade og tog endelig i Avgust, i Følge med de Herrer Adolf v. Steffens og Henrik Cocqueril, til Ostende. Her blev jeg forestillet for tvende russiske Damer, Fyrstinde Gortschakoff og Grevinde Rüdiger, hvis Ægtemænd begge som høje russiske Generaler havde gjort Felttoget med i Ungarn. Det er unødvendigt at sige, at begge Damer delte den samme Følelse for Ungarn, der herskede i den russiske Hær; de fortalte mig som en Kjendsgjerning, at der paa Tilbagetoget fra Ungarn var udbrudt en saadan Storm af Uvilje i den russiske Hær over de ungarske Generalers Henrettelse, at firsindstyve Officerer bleve deporterede til Sibirien.

*) Da jeg senere i Foraaret 1853 besøgte Berlin paa ny, kom jeg ikke som et mistænkeligt Individ med manglende Legitimations-Papirer; jeg havde et fransk Pas, som lovede mig Frankrigs Beskyttelse og Protektion, noget, der eventuelt ikke skulde vise sig at være et tomt Ord, som den franske Gesandt, Marquis de Moustier, forsikrede.

I November 1850 traf jeg i Brüssel sammen med en kjær Ven, Oberst Josef Kászonyi; vi toge snart derpaa til Paris, hvor vi næsten i tre Aar boede Dør om Dør med hinanden i samme Hus.

Paris var eller blev lidt efter lidt Samlingsstedet for en stor Del af den ungarske Emigration. Jeg skal her blot nævne nogle enkelte mere fremtrædende Personligheder ved Navn, som Greverne Ladislav Teleky og Julius Andrassy, General Klapka, Greverne Casimir Batthyányi og Paul Ezterházy, Bartholomeus Szémére og mange andre. Ladislav Teleky var allerede under Krigen kommen som ungarsk Gesandt til Paris; han nød en stor personlig Agtelse hos den franske Regering, hos hvem han gjaldt som Repræsentant eller Chef for den ungarske Emigration. Kun paa hans Anbefaling og Kavtion fik de ankomne Emigranter af lidet bekjendte Navne de nødvendige Opholdspasser, enkelte særlig begunstigede ogsaa Rejsepasser. Ved Telekys og Prins Napoleons Mellemkomst modtog jeg 1853 mit første, paa et Aars Ophold lydende Pas, hvad der lige til 1867 stadig blev fornyet.

Teleky var en original Fremtoning; han havde en livlig, skarp Aand, et meget forekommende Væsen og meget diplomatisk Talent; derhos var han fra Top til Taa en Æresmand; men han var ogsaa meget forfængelig, blev let stødt, og det ringeste Ord, der mishagede ham, kunde give Anledning til en Udfordring. Hans Adspredthed spillede ham undertiden slemme Puds, saaledes gik han i Genf engang ud med en Ildtang i Steden for en Spaserestok og blev først opmærksom paa sin Fejltagelse, da en Bekjendt mødte ham og brød ud i Latter. Hvilken betydelig Mand han ligefuldt var, derom vidner den fremragende Rolle, han senere spillede paa Rigsdagen som Oppositionens Hoved*).

*) Teleky blev i December 1860 fangen i Dresden og udleveret

Gyula (Julius) Andrássy var langt yngre i Aar end Teleky, men overgik ham langt i Selvfølelse, jeg kunde næsten sige i sædeligt Alvor. Han var en rolig Tænker, der aldrig mistede sit Sinds Ligevægt og udviklede allerede tidlig det Talent at kunne slaa sine Modstandere med sit Vid; jeg havde ikke set ham siden Sommeren 1848, da han i en Alder af kun 24 Aar som Formand for Zimpliner-Komitatet med beundringsværdig Ro præsiderede i et stormende Stændermøde. Andrássy var kun forfængelig over for Kvinderne, hvis Hjærter let bleve vundne ved hans sorte Lokker; for øvrigt var han den eneste af hele Emigrantskaren, som med Udholdenhed viede sig til alvorlige Studier, særlig i sin Yndlingsvidenskab, Strategien. Da jeg en Dag fandt ham fordybet i sine Bøger, spaaede jeg ham, at han nok engang vilde drive det til Minister eller General; han er, som bekjendt, senere bleven begge Dele. En Dag traadte Andrássy under en ustandselig Latter ind i mit Værelse med en Wienertidende i Haanden. Paa mit Spørgsmaal, hvad komisk der vel stod i det wienske Regeringsblad, rakte han mig Tidenden med de Ord: »Dér kan du læse min Dødsdom; den er saa godt motiveret, at jeg ikke kunde ønske mig nogen bedre Indskrift paa min Grav.« Motiverne til denne Dom vare, om jeg mindes ret, navnlig hentede fra Andrássys diplomatiske Virksomhed i Konstantinopel; fra et ungarsk Standpunkt vare de en glimrende Ros over hans Virksomhed, og ad den »in effigie« fuldbyrdede Exekution kunde han nok le i Paris.

Casimir Batthyányi var en smuk, mandig Personlighed. Han havde været ungarsk Udenrigsminister eller, som Spot-

---

til Wien, hvor han dog blev benaadet, og i April 1861 valgt ind i den ungarske Rigsdag. Her sluttede han sig til venstre, men kom herved i Konflikt med de Løfter, han havde aflagt ved sin Benaadning, og skød sig af Fortvivlelse herover den 8de Maj 1861 i Pesth.

tere sagde: ministre des affaires qui lui étaient étrangeres. Han havde haft en aarlig Indtægt af 400,000 Gylden, som Østerrige konfiskerede for ham; han var ogsaa nærmeste Arving til sin Broder, Fyrsten af samme Navn, men døde under næsten trængende Omstændigheder i Landflygtighed; Skæbnen nægtede ham den Fyldestgjørelse at opleve sit Fædrelands Uafhængighed og Gjenoprettelsen af den lovmæssige Tilstand, hvorfor han havde bragt saa store Ofre.

Széméré havde været Indenrigsminister under Kossuth og var den eneste af Ministrene, som nærede republikanske Tendenser; han var begavet med god Forstand, men havde paa Grund af sit Hang til Intriger kun faa Venner.

Paul Ezterházy var en Broder til den senere østerrigske Minister Grev Morits, og havde hjemme været meget rig. Som Oberst havde han gjort Tjeneste i Komorn og var i Følge Kapitulationsvilkaarene straffri; for øvrigt lader der sig om ham vel ikke sige synderlig andet, end at han var en fornem Mand og en ærlig Patriot. Grev Paul besøgte ofte England og var vel bekjendt i de højere Kredse. Baade under og efter Krigen søgte den østerrigske Regering og de østerrigske Diplomater overalt i Udlandet at udbrede den Mening, at den ungarske Revolution kun var et lille, demokratisk Partis Værk, hvorfra alle Nationens bedre Elementer holdt sig fjærn. Ræven Palmerston, som nøje kjendte det rette Forhold og ærgrede sig over disse den østerrigske Gesandts Forsikringer, der haanede al Sandhed, besluttede at spille ham et Puds og inviterede ham samt den russiske Gesandt til en Diner, hvor ogsaa Grev Paul var indbudt. Da den østerrigske Gesandt fik Øje paa Paul Ezterházy, blev han indigneret over den ham tilføjede Fornærmelse og erklærede til Lord Palmerston, at han ikke kunde deltage i hans Diner. Palmerston lod, som han blev meget overrasket, og spurgte, om Grev Ezterházy da ogsaa var en rød Rebel? Han, Palmerston,

havde i mange Aar kjendt Ezterházy som en konservativ, royalistisk sindet Mand og kunde ikke fatte, at **han** skulde være en Rebel. Gesandten maatte tilskrive sig selv dette ubehagelige Møde, og naar han ikke vilde blive ved Dineren, gjorde det ham, Palmerston, meget ondt; men han kunde ikke gjøre noget herved. Gesandten forlod Salen.

(Sluttes.)

Grevskabet Laurvig og dets ældre Besiddere.

I.

Den »højere Adel« (Greverne og Friherrerne) er i de nordiske Riger bleven indført til forskjellige Tider og har ogsaa i dem fristet forskjellige Skæbner.

Først indførtes den i Sverige af Erik XIV., der ved sin Kroning udnævnte tre Grever og ni Friherrer, for en stor Del af Kongehusets nærmeste Frænder blandt den svenske Adel, saasom Familierne Sture, Brahe, Tre Roser, Stenbock, Leionhufvud o. s. v. Disse nye Værdigheder bestode i Begyndelsen næsten kun i Titelen, og de Forleninger, som tilstodes Greverne, vare i Eriks Tid endnu ganske smaa. Senere blev baade Antallet af Grever og Friherrer og deres Len og Rettigheder anselig forøgede, og en stor Del af Kronens Godser kom paa denne Maade ud af Statens Besiddelse, indtil omsider Carl XI.'s bekjendte Reduktion gjorde en brat Ende paa denne Herlighed. Ved Rigsdagen 1680, der for noget over en Menneskealder gjorde Sverige til et saa godt som uindskrænket Monarki, inddroges nemlig alle Grevskaber og Friherskaber samt andre større Forleninger, og Sveriges talrige Grever og Friherrer have siden den Tid kun ved den højere Titel hævet sig over den øvrige Adel; thi ved den nye Forfatning af 1719, der gjengav Adelen en betydelig politisk Magt, bestemtes udtrykkelig, at samtlige Medlemmer af Riddarhuset skulde have lige Stemme,

medens der tidligere havde været voteret ikke efter Hoveder, men efter Klasser, og Grever og Friherrer saaledes tilsammen haft 2 Stemmer, hele den lavere Adel derimod kun 1.

Den danske Adel har i »Adelsvældens« Periode, ihvorvel ganske vist visse Familier for det meste faktisk indehavde de bedste Len og Pladserne i Rigsraadet og altsaa paa en Maade dannede en Højadel, dog formelt været fuldkommen indbyrdes ligeberettiget. Først Kristian V. indførte her en med formelige Privilegier og Titler udrustet højere Adel, hvilket som bekjendt skete 1671, samtidig med den nye Indretning af Ridderordenerne og Udstedelsen af Rangforordningen. Kongens Hensigt hermed er vel bekjendt; han vilde nedtrykke den gamle, med Suveræniteten misfornøjede nationale Adel, og derfor kom ogsaa et uforholdsmæssig stort Antal af de nye Lensgrevskaber og Lensbaronier i tyske Familiers Besiddelse.

Disse nye Institutioner, der altsaa mærkelig nok i Danmark grundlagdes omtrent paa samme Tid, som de afskaffedes i Sverige, forplantedes ogsaa, om end i meget ringe Omfang, til Norge. I dette Land oprettedes nemlig kun to Grevskaber og ét Baroni. Det var først (1671) Laurvigs Grevskab, hvorom neden for skal handles, dernæst (1673) Grevskabet Griffenfeldt (Jarlsberg), og endelig (1678) Baroniet Rosendal i Bergens Stift. Jarlsbergs Grevskabs Historie er i Korthed følgende. Peder Griffenfeldt, der i 1673 blev kongelig Rigskansler og kort i Forvejen var bleven Amtmand i Tønsberg Amt i Norge, fik det af ham fra Kronen erhvervede »Tønsberg Provsti« (et ved Reformationen inddraget betydeligt Prælatur under Oslo Domkapitel) samt Sæheims Kongsgaard ophøjet til et Grevskab, der siden udstraktes til at omfatte ogsaa Kjøbstaden Tønsberg, hvorefter han førte Titelen »Greve til Griffenfeldt og Tønsberg«. Ved Griffenfeldts Fald i Aaret 1676 inddroges det nye Grevskab under Kronen, men der-

paa 1678 (med Undtagelse af Staden Tønsberg og den derunder henhørende Ladeplads Holmestrand) overdraget til Grev U. F. Gyldenløve. Denne fik derpaa i 1683 Tilladelse til at sælge den største Del af sin nye Erhvervelse til Feltmarskalk, Friherre Gustav Vilhelm v. Wedel, og Aaret efter erigerede nu Wedel Grevskabet Jarlsberg, der senere er forblevet i den Wedel-Jarlsbergske Familie, dog saaledes, at Grevetitelen overensstemmende med Loven om Adelens Ophævelse vil uddø med den nulevende Besidder, Grev Peder Wedel-Jarlsberg, medens Godset vedbliver at danne et Majorat for Familien. Baroniet Rosendal oprettedes 1678 for Ludvig Holgersen Rosenkrands, som ved at ægte en norsk Arving havde faaet store Ejendomme i BergensStift, men det faldt 1723 som et Mandslen tilbage til Kronen, ved Rosenkrands's yngste Søns Død. To Aar efter solgte Frederik IV. Godset til den norske Statholder Detlev Vibe, i hvis Sidelinje det forblev til 1741. Salget var sket saaledes, at Godset beholdt de friherskabelige Rettigheder, men tabte Titelen af Baroni og heller ikke paa ny blev Len. Vibes Arvinger solgte det til en i Norge bosat Islænding af dansk Slægt, Edvard Londemand, Lektor i Theologien i Bergen og titulær Biskop. Denne Mand, der i sin Samtid især var bekjendt som elegant latinsk Digter, blev 1749 adlet under Navn af de Rosencrone og gjorde samtidig Rosendal til et Stamhus for sine mandlige og kvindelige Efterkommere, efter hvis Uddøen det hele skulde tilfalde Kjøbenhavns Universitet, hvor Londemand en kort Tid havde været Professor*). Londemands Søn var den til Baron og omsider til Greve ophøjede Marcus Gerhard Rosencrone, der var dansk-norsk Udenrigsminister i de sidste Aar af den Guldbergske Styrelses Tid, men gik af ved

*) Ved det i 1820 stedfundne endelige Opgjør mellem Danmark og Norge er denne eventuelle Rettighed overdragen til Frederiks-Universitetet i Kristiania.

Paladsrevolutionen den 14de April 1784. Han er især bleven bekjendt ved den af ham og hans Hustru oprettede Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse, af hvilken nu baade Danmark og Norge nyde godt. Under ham havde Rosendal, uden at blive et Len, atter faaet Titelen af Baroni, og der var tillige udvirket den Bestemmelse, at dets fremtidige Besiddere skulde føre Titel af Baroner. »Baroniet« gik efter den barnløse Grev Rosencrones Død (1811) over til Familien Hoff-Rosencrone, der nedstammede fra en af hans Søstre og siden fremdeles har besiddet det. Denne Families Uddøen kan imidlertid forudses, da dens samtlige Medlemmer ere ugifte, og Godset vil da gaa over i danske Slægtninges Hænder.

II.

Vi gaa nu over til vort egentlige Æmne, Grevskabet Laurvigs Historie, og ville derfor først kaste et Blik paa den Egn, hvori dette er beliggende, og paa den Mand, for hvem det blev oprettet.

Staden Laurvig, der nu tæller 8000 Indbyggere, hører ikke til Norges ældre Byer, men skylder, som en stor Mængde af Landets andre Kyststæder, den i det sextende Aarhundrede opkomne Trælasthandel sin Oprindelse. For denne Handel ligger den nemlig særdeles bekvemt ved Udløbet af en af Landets længste Elve, Laugen, der ogsaa har givet den Navn. Lige indtil 1665 var Stedet en Ladeplads under Tønsberg, og vel fik det 1665 egen Byfoged, men skulde dog fremdeles staa under Tønsbergs Magistrat. Derimod fandtes der i Egnen fra gammel Tid af ikke saa faa adelige Sædegaarde, en naturlig Følge af, at Bygderne efter norske Forhold ere flade og smukke og udmærke sig ved gode Skove, deriblandt ogsaa Bøgeskove, der i Norge høre til Sjældenhederne. En Hovedgaard var saaledes Brynla, eller som man senere forvanskede Navnet, Brun-

laug, der i den senere Middelalder først tilhørte Galderne, derpaa de to bekjendte Krummediker, Hr. Hartvig og Hr. Henrik, og saa den sidstes Svigersøn Hr. Esge Bilde*). Videre laa her Mandvig, bekjendt allerede fra Borgerkrigene i det 12te Aarhundrede, siden i Hr. Knud Alfsøns, Henrik Krummedikes ulykkelige Fjendes Besiddelse, og omsider Krongods, saa Fritsø, der ved Reformationstiden ejedes af den oprindelig danske Familie Jernskjæg og derefter af Langerne, under hvem dens Værdi forøgedes til det mangedobbelte ved Anlægget af et af Norges betydeligste Jærnværker, samt af store Savbrug og Møller, end videre Sædegaarden Mellø, Eidsten o. fl. Under enhver af disse Gaarde laa temmelig meget Strøgods. Ved Foreningen af dem og dertil endnu meget andet Jordegods og flere andre Herligheder var det, at Grevskabet Laurvig fremstod.

Den Mand, for hvem dette oprettedes, var Ulrik Frederik Gyldenløve, hvis Navn i begge de den Gang forenede Rigers, navnlig dog Norges Historie har en saa bekjendt Klang. Han var Frederik III.'s Søn med en Holstenerinde, Margrete Pape, og født 1638**). Om Gyldenløves Ungdom vides ikke meget, men saa meget er

---

*) Efter denne betydelige Gaard førte hele det omliggende Len Navn af Brunlaugs Len.

**) Moderen blev senere gift med en Amtsforvalter, Etatsraad Hausmann i Segeberg, og omsider efter dennes Død ophøjet til Baronesse Løvendal († 1683). Hendes Søn af andet Ægteskab, Caspar Herman v. Hausmann, blev som Gyldenløves Halvbroder, Generalløjtenant i Norge, Geheimeraad, hvid Ridder m. m. og døde i Kristiania 1718. Dennes Søn Frederik Ferdinand v. Hausmann blev ligeledes Generalløjtenant i Kristiania og døde der 1757. Med ham uddøde denne Familie. Han har opført den i Kristiania noksom bekjendte Gaard, der efter en senere Ejer, General Mangelsen, nu bærer Navnet „Mangelsgaarden" og oprindelig var et Slags Palais, hvori f. Ex. Frederik V. boede 1749, men nu er en Anstalt for Drankere og ødelagte Personer, omtrent som „Ladegaarden" i Kjøbenhavn.

vist, at Faderen elskede ham meget højt og gav ham en fornem Opdragelse. Under Kjøbenhavns Belejring gjorde han allerede Tjeneste som Oberst og havde 1659 den Ære at være den første, der bragte Kongen den glædelige Efterretning om de svenskes Nederlag ved Nyborg. Ved samme Tid var den unge Mand traadt i nær Forbindelse med en adelig Jomfru, Sophia Urne, til hvem han endog hemmelig lod sig vie. Dette Valg mishagede imidlertid Kongen i høj Grad, som man antager formedelst Sophia Urnes Slægtskab med den Ulfeldtske Familie. Ægteskabet blev ikke anerkjendt, Sophia Urne gik i Itzehoe Kloster, og allerede i Slutningen af 1660 var Gyldenløve anden Gang gift med den siden saa ilde berygtede Marie Grubbe, hvis Historie har været et stærkt udnyttet Stof for Romanforfattere. Brylluppet fandt Sted uden stor Højtidelighed, skriver den nederlandske Gesandt, men Frederik III. havde dog selv ved denne Lejlighed beæret sin Søn med et tysk Bryllupsdigt, trykt paa gult Atlask; den er et mærkeligt Exempel paa den droje og saftige Udtryksmaade, man den Gang og længe efter tillod sig i den Art af Poesier*). I de følgende Aar var Gyldenløve i længere Tid udenlands, gik først i fransk, dernæst i spansk Tjeneste og kæmpede tilsidst mod Portugiserne, hvis Uafhængighed af Spanien endnu ikke var anerkjendt. Ved Hoffet i Kjøbenhavn fortaltes der i 1663, at han var bleven Grande af Spanien og havde faaet en aarlig Pension af 8000 Rdl., samt at han »behandledes paa samme Fod som Don Juan d'Austria.« **)

Efter sin Hjemkomst blev Gyldenløve udnævnt til

---

*) Et Exempl. af Digtet findes i Geheimearkivet og er trykt i Danske Samlinger 2 R., 4, 253—254.

**) Den yngre af dette Navn, en uægte Søn af Philip IV. og Vicekonge af Aragonien. At Gyldenløve virkelig har været Grande af Spanien, bekræftes ogsaa ved andre, som det synes, uforkastelige Vidnesbyrd. Pensionen tør være tvivlsom.

Statholder i Kongeriget Norge efter Iver Krabbe, en skaansk Adelsmand, der i den første Tid efter Skaanes Afstaaelse og Enevældens Indførelse havde víst sig misfornøjet og tænkt paa at forlade Danmark, men dog omsider havde fundet sig i de nye Forhold. Gyldenløve blev hans Eftermand 1664 og vedblev næsten lige til sin Død at beklæde denne høje Post.

Allerede tidlig begyndte Gyldenløve, der for øvrigt var Godsejer baade i Danmark og Holsten, at erhverve faste Ejendomme i Norge, noget, hvortil hans Stilling naturligvis gav ham en særdeles gunstig Anledning. Hans Blik faldt snart paa de Godser i Nærheden af Laurvig, som vi oven for have omtalt. Familien Lange, der havde været meget rig og mægtig i Egnen, var i den senere Tid gaaet meget tilbage, og nu kjøbte Gyldenløve 1670 dens Hovedgaarde Fritsø, Halsen og Brunlaug. Derefter foretog han en Række af Transaktioner, der sigtede til at afrunde og udvide de nye Besiddelser, og i denne Henseende lader det sig ikke nægte, at han mere end én Gang har krænket andres Ret for sine egne Interessers Skyld. Han udvirkede nemlig allerede samme Aar 1670 hos sin Halvbroder Kristian V. et Reskript, hvorved han fik Ret til som rette Odels-Ejer (!) at »indløse« alt Gods, som Langerne tidligere havde solgt i Brunlaug Amt, for hvad han med Kjøberne »i billigste Maade kunde forenes«, med andre Ord at fordrive disse fra deres Gaarde. Den samme Ret tilstodes ham ogsaa lige over for de Personer, til hvem Kongens Fader og Farfader (Frederik III. og Kristian IV.) i sin Tid havde pantsat eller endog til Odel afhændet Jordegods i Nummedal og Sandshverv (Bygder i Laugens øvre Dalføre) »mod derfor at betale den Sum, som derfor paa det kongelige Skatkammer var gjort Regnskab for«, altsaa uden Hensyn til Gaardenes i Tidens Løb stegne Værd. Hertil fik han ogsaa Ret til »imod Vederlag af lige godt Gods« at tilbytte sig det »ham belejlige Kronens Gods«, uanset om Kongen selv besad det, eller det var »andre beneficeret

[illegible]

kedes til Greven en stor Del af Kronens faste Indtægter i det hele Brunlaug Amt, ligesom Greven fik jus patronatus til Kirkerne i dette og kom i Besiddelse af baade Kronens og Kirkernes Andel i Tienden i Amtet. Fremdeles fik han Birkerettighed og Hals og Haand over alt det grevelige Gods, Tiendefrihed af sine Savbrug og Jernværket, Ret til at bortforpagte eller til andre at assignere syv Aars Indtægter af Grevskabet o. s. v. Ogsaa Laurvig By, der nu unddroges fra det tidligere Forhold til Tønsberg, henlagdes under Greven, som her fik Birkerettighed, Sigt, Sagefald o. s. v.

Gyldenløve vedblev i de følgende Aar fremdeles at forøge sine Ejendomme ved Kjøb og Erhvervelse med eller uden vedkommende Ejeres gode Vilje. Mærkeligt er i denne Henseende Erhvervelsen af Brunlaugnæs Jernværk. Dette, der laa lige i Nærheden af det Gyldenløve tilhørende Fritsø Værk, ønskede Gyldenløve gjerne at forene med dette, ligesom Brunlaugnæs Værks Jordegods laa meget bekvemt for en Indlemmelse i Grevskabet; men det Participantskab, som ejede Værket, vilde ikke skille sig derved. Gyldenløve udvirkede imidlertid i 1690 en kongelig Befaling, hvorved der udnævntes Taxationsmænd, som skulde værdsætte Værket, og nu maatte dette efter afholdt Taxtforretning afstaaes til ham med alle tilhørende Gruber,

Bygninger o. s. v. Siden vare Brunlaugnæs og Fritsøs Værker stedse forenede.

Derefter blev der udstedt et saakaldet Extensions-Patent, der yderligere udvidede Grevskabet Laurvigs Rettigheder. Hidtil havde Grevens Overøvrighedsret kun omfattet Staden Laurvig og Grevskabets egne Ejendomme, men nu blev den udstrakt over det hele Brunlaug Amt, hvilken Benævnelse dermed afskaffedes. Ved samme Lejlighed gjordes nogle Forandringer i Arvegangen, om hvilke senere vil blive Tale, der blev truffet Bestemmelser om Hoveri til Grevskabets Avlsgaard o. s. v. Paa denne Maade var Greven bleven en overmaade mægtig Mand, han var selvskreven og arvelig Overøvrighed i Distriktet*), udnævnte alle gejstlige og juridiske Embedsmænd, oppebar en stor Del af de Indtægter, som andensteds tilhørte Kronen eller Kirken, og besad derhos Norges den Gang største Jærnværk, uhyre Jordegodser og dertil Privilegier, der gjorde det umuligt for andre at konkurrere med ham i Trælastexporten paa denne Kant. De eneste offentlige Funktionærer (naturligvis bortset fra Militæretaten), som Kongen fremdeles beskikkede, var Postmesteren og Toldofficianterne i Laurvig By.

At skrive en udførlig Biografi af U. F. Gyldenløve vilde være et meget interessant Arbejde, men det ligger denne Gang uden for vor Plan. Vi holde os til nogle Hovedtræk af hans Liv. Som man kan slutte fra de omtalte store Privilegier for Laurvigs Grevskab, var han stedse i højeste Yndest hos sin Halvbroder Kristian V. og formaaede under ham vistnok endnu langt mere end under sin klogere og mere karakterstærke Fader. Kristian V. kunde ikke ret undvære hans Omgang, og Gyldenløve selv fandt det ulige behageligere at færdes i Kjøbenhavn end at residere som Statholder paa Akershus eller i Kristiania.

---

*) Dette tæller nu over 30,000 Indbyggere.

Som Følge heraf var han idelig fraværende fra Norge, hvor der herefter som oftest var ansat en Vicestatholder, medens Gyldenløve selv beholdt baade den høje Aflønning og en øverste Ledelse af Embedets vigtigste Forretninger. Allerede faa Maaneder efter Frederik III.'s Død indberettede fremmede Ministre til deres Hoffer, at »Vicekongen af Norge« Gyldenløve var den unge Konges altformaaende Yndling. Han havde imidlertid for saa vidt en priselig Selvkritik, at han indsaa, at han ikke var nogen egentlig Statsmand, og, skjønt han naturligvis nok var Medlem af Geheimestatsraadet, forsøgte han næppe nogen Sinde at opkaste sig til Leder af Danmarks Politik. Desto mere deltog han i alle Hofanliggender og synes her uden Sammenligning at have været den toneangivende. Hans private Liv var for øvrigt temmelig tøjlesløst, hvilket vel til Dels har haft sin Aarsag i, at hans Ægteskab med Maria Grubbe blev yderst ulykkeligt. Formodentlig har Skylden været stor paa begge Sider, da Fru Marias Historie i det mindste senere blev saa rig paa Skandale; men hvorom alting er, vare de allerede i 1668 blevne separerede, og senere bleve de formelig adskilte. Man har ogsaa ment, at Gyldenløves Besøg i London, hvor han 1669 som Ambassadør havde lært Karl II.'s letsindige og ryggesløse Hof at kjende, heller ikke har øvet den bedste Indflydelse paa hans Moralitet. Han antoges derfor at øve en mindre god Indflydelse paa Kristian V.'s private Levemaade, i det han skal have forført ham til Udsvævelser, og dette skal have bevæget baade Enkedronningen og Griffenfeldt til at ønske ham fjærnet fra Kjøbenhavn. Han fik da ogsaa i 1673 Befaling til at gaa tilbage til Norge.

Her havde i de senere Aar (siden 1669) en dansk Adelsmand, Ove Juel til Villestrup, fungeret som Vicestatholder. Juel havde ligesom Iver Krabbe i Begyndelsen været misfornøjet med Enevælden, men snart fundet sig i det uundgaaelige og var nu i høj Naade. Hans efterladte

Dagbøger*) indeholde forskjellige Ting om hans Ophold og Virksomhed i Norge. Vi erfare ogsaa af hans Optegnelser, at Gyldenløve i Juni 1673 kom tilbage til Kristiania, hvor nu baade Statholder og Vicestatholder en Tid virkede samtidig, indtil den sidste i 1674 blev kaldet tilbage til Gyldenløves Misfornøjelse, da han derved for det første maatte finde sig i at blive, hvor han var.

Snart forestod ogsaa Begivenheder, der gjorde dennes Nærværelse i Norge uundgaaelig, især da han foruden at være Statholder tillige var øverstkommanderende General. Det var Krigen med Sverige. I denne kom Gyldenløve til at udføre de Bedrifter, der udgjøre hans Livs Hæder og have omgivet hans Navn med en velfortjent Glands. Krigen, der senere i Norge gik under Navn af »Gyldenløvefejden«, medens man i Danmark kaldte den »den skaanske Krig«, hører til de mærkeligste, der nogen Sinde ere førte paa den skandinaviske Halvø, og betegner et stort og glædeligt Opsving i den norske Hærs Udvikling.

Efter først trods store Vanskeligheder at have sørget for Krigsfornødenheder og Proviant trængte Gyldenløve gjentagne Gange ind i Sverige. I 1676 erobredes den største Del af det i Roskildefreden afstaaede norske Landskab Bahuslen, hvor Uddevalla besattes, og hvor Gyldenløve af den endnu fuldkommen norske Befolkning opsatte en ny Bataillon. Derefter vendte han sig imod Venersborg, der erobredes med Storm og besattes af de norske, som nu en Tid kunde spille Mester baade i Dalsland og Vestergøtland. Derpaa begyndte han efter heldige Fægtninger at belejre Gøteborg, ved hvilket Foretagende han ogsaa understøttedes af en dansk-norsk Flaade. Sandsynligvis vilde ogsaa Gøteborg være bleven erobret, hvis ikke Anføreren for denne Flaade, der var løben ud for at møde den svenske, af uforklarlige Grunde havde sejlet ned til

*) Dansk historisk Tidsskrift 3 R., III.

Øresund og dermed gjort det muligt for Svensken at undsætte Staden. Belejringen maatte nu opgives, og Gyldenløve begyndte i Steden for at belejre Bahus Fæstning. Denne var, som bekjendt, fra gammel Tid af anset noget nær for den stærkeste i Norden; thi den laa paa en Klippe midt i Gøtaelven, og dens Værker vare til Dels indsprængte i selve Fjældet. Ruinerne af denne Fæstning gjøre endnu et mægtigt Indtryk paa Beskueren, og dens Historie er ogsaa glimrende, thi trods en Række til Dels meget haarde Belejringer var Bahus aldrig bleven erobret i den lange Tid, i hvilket den havde været Norges sydligste Grænsefæstning. Nu blev den belejret for første Gang efter at være kommen i svensk Besiddelse. Forgjæves opfordrede Gyldenløve Kommandanten, Drakenberg, til Overgivelse og lod saa den lille hosliggende By Kongelf skyde i Brand. Allerede var et af Udenværkerne taget, og der var det bedste Haab; men saa kom Budskabet om, at den danske Generalmajor Duncann, som med 4000 Mand skulde støde til Gyldenløve fra Halland, var bleven slagen og fangen af Carl XI. ved Halmstad, medens en overlegen svensk Styrke var i Anmarche til Bahus. Dette gjorde nu Gyldenløves Tilbagetog til en uundgaaelig Nødvendighed.

I det følgende Aar var Erobringen af Marstrand Hovedbegivenheden. Denne gamle norske Stad havde de svenske forsynet med betydelige Befæstninger, nemlig det bekjendte Carlsten, og derhos forskjellige andre faste Værker. Gyldenløve drev imidlertid Belejringen med største Iver og ledede selv personlig det hele, i det han i en liden Baad roede om fra Sted til andet. Først toges Byen selv og de mindre Forter, til Dels under meget tapper Modstand fra svensk Side, og derpaa forberedtes alt til en Storm paa Carlsten, der imidlertid blev overflødig, da Kommandanten tilbød Overgivelse mod fri Afmarche, skjønt han havde Proviant for sex Maaneder og et betydeligt Krigsmateriel. Saa kunde Sejrherren den 26de Juli 1677 lade Indbyggerne

sværge Kristian V. Troskabsed. Under denne Belejring skulle Soldaterne fra Hardanger og Voss i Bergens Stift i særlig Grad have udmærket sig, i det de, som det hedder, ved et Anfald gjorde Brug af »sin gamle Ret til altid at gaa først i Kampen«; men af det hele Kompagni kom kun Løjtenanten og ti Mand fra det med Livet. Derefter foregik, hvad man har kaldt »Slaget ved Uddevalla«. Almindelig har man været vant til at se dette betragtet som en glimrende Sejr af en liden norsk Styrke under Generalmajor Hans Løvenhjelm over en langt overlegen svensk Hær, anført af Rigskansleren Magnus Gabriel de la Gardie. Nøjagtigere Undersøgelser have imidlertid godtgjort, at der ikke egentlig fandt noget Slag Sted, men at Svensken allerede havde tiltraadt sit Tilbagetog, inden Nordmændene kom til, hvorefter rigtignok Tilbagetoget gik over til en vild Flugt*).

Samme Aar var ogsaa Jemteland erobret af de norske, uden at dog Gyldenløve personlig havde taget Del i dette nordenfjældske Tog. I Juni 1678 gjentog han sine Forsøg paa at indtage Bahus Fæstning. Øen, hvorpaa denne er beliggende, beskødes Dag og Nat baade fra det faste Land, hvor Elveløbet er smallest, og fra den store Ø Hisingen, hvor det er bredere. Efter nogle Dages Forløb var ogsaa Træbygningerne skudte i Brand, men Besætningen holdt sig fremdeles i sine bombefaste Rum, og der var ingen Udsigt til paa Frastand at kunne skyde Breche i Muren. Man maatte altsaa over paa selve Fæstningsøen og dér aabne Løbegrave i Slottets umiddelbare Nærhed. Dette skete virkelig ogsaa, skjønt med uhyre Anstrængelser og med svære Tab. Den 27de Juni stormedes et af Udenværkerne og toges; men den stærke Ild fra de belejrede tvang snart Nordmændene til igjen at opgive deres Erobring. Endnu

---

*) Se Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur, 1853, Side 324.

fortsattes dog Belejringen; men da Gyldenløve ingen Forstærkninger fik, medens svenske Tropper i store Masser sendtes til deres Landsmænds Undsætning, blev det til sidst for anden Gang nødvendigt at opgive dette Angreb og gaa tilbage til Uddevalla. Dette uheldige Udfald gjorde Gyldenløve overordentlig ondt, ja han bad endog i sin Fortvivlelse derover Kongen om at maatte blive stillet under en andens Overbefaling. Denne Belejring blev for øvrigt den sidste, Bahus skulde udholde; thi Carl XII. lod 1717 Fæstningen nedlægge. Man kan sige, at Frederikshald paa en Maade arvede dens Plads som Grænsefæstning og dens Rolle i Krigshistorien.

I 1678 havde de svenske under Carl Sparre haardt hjemsøgt Egnen om Røraas og til sidst brændt Kobberværket og Bjærgstaden. Til Gjengjæld trængte Gyldenløve i det følgende Aar paa ny ind i Dalsland og Vermeland, hvor der gjordes et betydeligt Bytte. Ved Høgsæter Bro vandt han en Træfning, og nu bleve flere svenske Bygder strængt behandlede med Brand og Plyndring, i det dog Kirkerne skaanedes, fordi Svensken havde sparet Røraas Kirke. Alle Vegne paa Kirkedøre og Porte lod han opslaa følgende Vers:

Som Carl Sparre til os tal', vi hannem ocsaa svarer.
Af hans Mund gik Ildens Straal'; vi derfor ikke sparer.
Hid se nu kommer Norske Mand med Sværd og Ild i Hænde,
Ei fransøsk han tale kand, vel maa dog Ilden brænde.
Røraas blev i Aske lagd, og der først Ilden tæntes,
Kom oc skue nu saa sact, hvor Lønnen rictig hentis.

Derefter gik Statholderen til Bahuslen, hvor Svensken havde søgt at gjenerobre Uddevalla, og overraskede og slog Fjenden fuldstændig. De svenske kom imidlertid snart meget stærkere tilbage under Rigsadmiral Stenbock og havde denne Gang nær tvunget Besætningen i Uddevalla til at overgive sig; men Gyldenløve, der havde indskibet en norsk Styrke paa nogle Galejer, kom til i det rette Øjeblik og forhin-

drede det. Dette var den sidste Begivenhed paa den søndenfjældske Krigsskueplads i denne Fejde, thi kort efter sluttedes en Vaabenstilstand, der snart førte til den bekjendte Fred i Lund. Skjønt de dansk-norske Vaaben i det hele havde haft Overmagten, fik dog intet af Rigerne noget af de i de foregaaende Krige tabte Landskaber tilbage; men for Norge havde Krigen alligevel medført en stor Vinding, thi Nationen havde gjort et mærkeligt Skridt fremad i Selvbevidsthed og patriotisk Følelse. Endnu i Syvaarskrigens og i Kalmarkrigens Dage, da Norge endnu ikke havde noget som helst ordnet Hærvæsen, havde de udskrevne norske Bønder ligefrem deserteret i Flok og Skare og omtrent savnet enhver krigersk Æresfølelse. Derefter havde Kristian IV. gjort den første Begyndelse til at skabe en staaende norsk Hær, og i de to følgende, i sine Resultater saa højst ulykkelige Krige, var der ogsaa blevet kæmpet hæderligere; men »Gyldenløvefejden« var den første i vor nyere Historie, i hvilken Nordmændene kunde siges at have vundet friske Lavrbær.

Gyldenløve har uden Tvivl allerede før denne Krigs Udbrud været meget afholdt af Nordmændene; men endnu mere er han bleven det som Feltherre. En fortjent norsk Krigshistoriker, Oberstløjtenant Schnitler, sammenligner hans Fortjenester og hans Popularitet med Kristian Augusts i en senere Tid, og denne Parallel har sin Sandhed, hvor grundforskjellige de to Hærføreres Personligheder end vare. Alle Vidnesbyrd tyde ogsaa paa, at han har besiddet en sjælden Evne til at vinde Almuens Hjærter, og hans Navn har ogsaa lige indtil den sidste Tid været bevaret i Traditionen, medens de fleste af de følgende Statholdere og Generaler for længst ere gaaede i Forglemmelse. Fornemmelig har Carl Deichmann, Biskop Bartholomæus Deichmanns fortjente Søn*), givet disse Følelser Udtryk. Han fortæller

*) Carl Deichmann, der levede sin meste Tid i Porsgrund som

saaledes: »Nordmændene ansaa Gyldenløve som sin Skytshelgen og havde en synderlig Veneration for denne Herre formedelst hans prægtige Opførsel, populære Omgang, tapre Anførsel og lystige Levned. Han tog dem og i alle Ting i Protektion, særdeles Almuen, den han forsvarede mod alle Exekutioner og ubillige Paalæg. Han var i Stand til at bringe Nationen til, hvad han vilde, han hørte selv Folkets Klager og lod dem sjælden gaa utrøstede fra sig. Fjældbønderne kaldte ham aldrig andet end »Du Gyldenløve«. Mange Historier har man om, at han ofte forklædte sig for at prøve, om deres Kjærlighed var paalidelig«. I Bergen indtog han alle ved sit Besøg dér 1665, hvorved Fru Maria Grubbe ledsagede ham. Han udmærkede sig her som Skytte, skød Papegøjen og vandt de udsatte Præmier for Mesterskuddet, en Sølvkande, en Sølvske, Buxeklæde o. s. v. Borgerne bleve trakterede statelig af ham, han modtog ogsaa deres Indbydelser, og »da Hs. Exc. var lystig. slog han Raadstuens Vinduer til Gaden ud og lod sætte sit og sin Frues Vaaben ind i de nye«. I Kristiania blev hans Skaal stadig drukken i Gjæstebud næst efter Kongens. I Ørnedalen i Throndhjems Stift traf Gyldenløve sammen med en Præstesøn, der formedelst sin Styrke kaldtes den norske Bjørn, og udæskede ham strax til en Styrkeprøve med de Ord: »Er du den norske Bjørn, saa vil jeg nu prøve, om du kan tage Tag med Løven.« I Hallingdal fortæller man endnu om hans Samtaler med sine naive Skydsfolk, hvem han gav Gulddukater i Drikkepenge o. s. v.; men samtidig har og-

---

Jærnværksejer, var, som bekjendt, en i sin Tid agtet Videnskabsmand, der forenede historisk Lærdom med Interesse for Naturvidenskaberne og herved, som ogsaa ved andre Træk, ikke ganske ulig Jakob Aall. Han døde 1780 og skjænkede ved Testamente sin betydelige Bogsamling til Kristiania By, hvor det „Deichmannske Bibliothek", skjønt alt for længe mishandlet og forsømt af Kommunen, nu efterhaanden hæver sig til større Betydenhed.

saa Sagnet om hans Libertinage vedligeholdt sig i Fjældbygderne.

Midt under Svenskerkrigen havde Gyldenløve giftet sig for anden eller egentlig tredje Gang med Antonette Augusta af Aldenburg, en Datter af Grev Anton af Aldenburg, der igjen var en uægte Søn af Oldenburgs sidste Greve. Han havde længe været forlovet med hende. men Ægteskabet var blevet udsat formedelst Brudens store Ungdom*). Brylluppet fandt Sted den 16de Avgust 1677 i Laurvig, hvor hen Gyldenløve havde begivet sig fra Krigsskuepladsen i Bahuslehn. En Adelsmand af en ringere Familie, Hans Jernskjæg, der var i Gyldenløves Tjeneste, fortæller i sine Optegnelser om sit Liv**), at Gyldenløves Husholdning ved den Tid var bleven flyttet til den »grevelige Residens i Laurvig«, og at hans »hele Hof« forblev dér indtil Juletid. Dette er vistnok et af Statholderens længste Ophold i sit Grevskab. Den omtalte Residens maa formodentlig være den endnu existerende store Trægaard, der ogsaa siden vil forekomme i vor Fortælling. Residensen eller i det mindste en Del af den er da altsaa opført af Gyldenløve i de første Aar efter Grevskabets Oprettelse.

Efter Krigens Ophør stundede naturligvis Gyldenløve atter til sit kjære Kjøbenhavn, hvor for længst den Mand var styrtet, der stundom havde staaet mellem ham og Kongen; vi mene naturligvis Griffenfeldt. I Hovedstaden havde Gyldenløve allerede begyndt at opføre sig et Palais, der vidner baade om hans Rigdom og om hans Smag, nemlig det nuværende Charlottenborg paa Kongens Nytorv. Kristian V. havde selv víst sin Halvbroder den Ære at

*) Den tyske Del af Kristianias Befolkning ses ved denne Tid at have arbejdet paa at faa en egen Kirke og at have sat sit Haab til, at den tyske Statholderinde kunde være dem behjælpelig til dette Ønskes Opnaaelse.

**) Norsk historisk Tidsskrift III, S. 517 flg.

lægge Grundstenen dertil i 1672, og 1683 var Palais'et færdigt. Bygningsmaterialierne skulle for en Del være hentede fra Kalø i Jylland, der tidligere var foræret Gyldenløve, men for en endnu større Del fra Holland. Did udskibede han Jærn i stor Mængde fra sit norske Grevskab og tog »smaa og stærke« Mursten tilbage. Vi skulle for Resten ikke her gaa nærmere ind paa hans Liv i Kjøbenhavn og ved Hoffet. Molesworth, der ellers saa strængt bedømmer danske Personligheder og Forholde, gjør en Undtagelse med Gyldenløve, om hvem han siger, at han endnu 56 Aar gammel (1692) fremdeles var en ualmindelig elegant og fint dannet Gentleman. Et nyt Baand mellem Gyldenløve og Kongen blev i denne Tid knyttet, da den først nævnte paatog sig Tilsynet med Kristian V.'s Sønner med Sofie Amalie Moth, de yngre Gyldenløver, Kristian og Ulrik Kristian. Disse opdroges i deres Frænde Statholderens Hus, og den først nævnte blev 1696 dennes Svigersøn.

Selvfølgelig besøgte Gyldenløve af og til Norge, med hvis Anliggender han fremdeles havde meget at bestille, selv om der var en Vicestatholder*). Naar han var i Kristiania, residerede han nu ikke mere i de gamle Værelser paa Akershus, men i sin Ejendomsgaard i selve Staden. Denne Gaard, der nu er bekjendt under Navnet Calmeyergaarden efter en senere Ejer af Handelsstanden, er oprindelig bygget af en Myntmester Peter Grüner, hvis Navn fremdeles læses paa Facaden. Den ligger paa Hjørnet af Raadhusgaden og Kirkegaden og hører til de alleranseligste af Byens gamle Gaarde. For Resten havde han ikke alene sit Grevskab at ty til som et landligt Tilflugtssted, men

*) Blandt de senere Vicestatholdere er den mærkeligste Just Høg, der under Krigen havde været Diplomat ved de aarlange Forhandlinger i Nimwegen. Just Høg var en rig Mand, der førte et meget fornemt Hus i Kristiania. Han er tillige berømt som en ivrig Bogsamler og holdt en egen Bibliothekar i sin Tjeneste.

ogsaa et Landsted ved det nuværende Marineetablissement Horten (Carljohansværn), hvor Huset var omgivet med en Vold, besat med Kanoner. Af dem, som han særlig yndede i Norge, kan nævnes Biskop Rosing i Kristiania. Mellem hans Tjenere var en Mand, som har vundet en smuk Plads i vor Kunsthistorie, nemlig Magnus Berg. oprindelig en Bondegut fra Hedemarken eller Gudbrandsdalen. Da Gyldenløve opdagede hans Talent, sendte han ham 1688 til Kjøbenhavn med Anbefaling til Kongen*). En anden Tjener, en Neger Kristian Emst, skaffede han Postmestertjenesten i Kragerø; men Norges rimeligvis eneste sorte Embedsmand nød ikke længe sin Lykke, da han blev dræbt i et Slagsmaal paa Gaden.

Af Gyldenløves Norgesrejser i senere Aar var naturligvis den, under hvilken han ledsagede Kristian V. (1685) selv, den mest glimrende. Den gik lige til Bergen og Throndhjem, hvor den ulykkelige Griffenfeldt paa Munkholmen maatte se sit Haab om Befrielse skuffet. Som bekjendt, skal Gyldenløve have været ovre paa Munkholmen og ønsket at se Griffenfeldt, uden at denne skulde mærke det, hvilket dog ikke lykkedes ham. Kongen var overordentlig tilfreds med Gyldenløves Virksomhed som Statholder og overhovedet med den Tilstand, hvori han forefandt alle Ting i Norge. Aarsdagen efter sin Hjemkomst fra Norgesrejsen (den 24de Juli 1686) modtog derfor Gyldenløve et særligt Bevis paa Kristians Naade. Kongen holdt nemlig da en stor Fest, til hvilken alle Deltagerne i Rejsen vare tilsagte, og lod frembære en Guldpokal af 4,000 Dukaters Vægt, »som han selv havde inventeret«. Paa Laaget var anbragt en Fama med Trompet, og for øvrigt var Pokalen forsynet med det danske og norske Vaaben og derpaa et hos Biskop Thomas Kingo bestilt Digt om Kongens Rejse, i hvilket Landet til sidst tiltaltes saaledes:

*) P. Botten-Hansen: Magnus Berg, Christ. 1862, S. 6.

„Syv Uger, Dage tre han rejste dig tilende
Og lod sin Naade, Flid og Omhu for dig kjende,
Mens Laurvigen har Vand og Dovrefjeld kan staae
Skal derfor Kongens Navn og Roes om Verden gaae“.

Ligeledes var anbragt Navnene paa alle Norges Fæstninger. Af denne Pokal maatte nu alle drikke, hvorefter Kongen gjorde opmærksom paa, at der end videre var skrevet paa Foden, at Pokalen var skjænket Gyldenløve »for den gode Fornøjelse, Kongen fandt for sig udi Norge«.

Gyldenløves maaske sidste Norgesrejse fandt Sted 1696, da han var dér i Landet sammen med Kristian Gyldenløve (af Samsø), hvilken sidste det foregaaende Aar alene havde været der for at inspicere Fæstningerne. Den gamle Statholder udvidede 1696 sine norske Ejendomme ved at kjøbe af Kort Adelers Broder Justitsraad (siden Geheimeraad) Fr. Krist. Adeler den store og smukke Ø Jomfruland ved Kragerø, der havde været adelig Sædegaard. I denne Anledning forfattede en Roland Knudsen, formodentlig Forvalter paa Øen, en poetisk Beskrivelse over denne, affattet, som han selv udtrykker sig, »udi slette Bonderim« *).

Kristian V.'s Kjærlighed til Gyldenløve, hvorpaa Kongen havde givet saa mange Beviser, udtaler sig ogsaa i hans Testamente. Han fraraader i dette sin Søn og Efterfølger herefter at lade Statholderskabet i Norge være forenet med den øverste militære Kommando i dette Rige, »uden saa var, at det kunde være en Person, som ingen Anhang eller stor Slægt i Rigerne havde, som Os elskelig Ulrich Friederich Gyldenløve, eftersom han ingen Dependance haver end af vores Kongelige Huus, og vi desforuden

*) Digtet læses i Topografisk Journal for Norge, H. 29, Side 179—188. Om Jomfruland findes et Sagn i C. P. Rothes P. Tordenskjolds Levnedsbeskrivelse I. Kbh. 1747. 4. S. 79. Se ogsaa om Øen: Den norske Tilskuer, udg. af L. K. Daa for 24de Juli 1852.

om hans allerunderdanigste Tro og Devotion noksom ere forsikret«. Kong Kristian havde ogsaa yderligere anbefalet U. F. Gyldenløve og Kr. Gyldenløve til Frederik IV. Da imidlertid Kongeskiftet fandt Sted i 1699, nedlagde Statholderen alle sine Embeder. Frederik IV.'s Historieskriver, Andreas Hoyer, forsikrer, at det skete frivillig, og det er vel ogsaa ikke saa usandsynligt, at den nu over 60 Aar gamle Mand kan have haft Lyst til at trække sig tilbage, da han jo vel maatte vide, at hvor meget Hensyn den unge Hersker end vilde tage til sin Faders Yndling, var dog en saadan Indflydelse ved Hoffet, som den han hidtil havde haft, ikke mere at vente. Det fortælles, at det havde været Gyldenløves Hensigt at tilbringe sin Alderdom i sit norske Grevskab; men at Kongen skal have »raadet« ham derfra, det vil sige, ikke ønsket det, formodentlig fordi den gamle Statholders Nærværelse i Landet kunde i nogen Grad være generende for Eftermanden. Som saadan havde man almindelig ventet Grev Kristian Gyldenløve til Samsø; men Kongen lod Statholderskabet være ubesat og udnævnte kun en Vicestatholder, Frederik v. Gabel. Gyldenløve, der jo ogsaa af Fødsel var en Holstener og tillige havde store Godser dér (det saakaldte Wildnis), valgte da at nedsætte sig i Hamburg. Her levede han nu indtil 1704 et meget stille Liv eller, som Høyer udtrykker sig, »in unglaublicher Stille und Sparsamkeit« til sin Død, der indtraf den 17de April 1704. Hans Lig førtes til Kjøbenhavn og bisattes her i Frue Kirke. For øvrigt véd man næppe synderligt om hans sidste Dage. Hans Gemalinde var allerede død den 15de Juli 1701 i Amsterdam, og Ægtefællerne have saaledes maaske levet adskilte i den sidste Tid.

Med sin hemmelige Elskede, Sophie Urne, havde Gyldenløve haft Sønnen Woldemar, der fik Titel af Baron Løvendal. Han gik i sachsisk Tjeneste hos August den anden, men vendte under den store nordiske Krig for en Tid tilbage til Norden og spillede i Aarene 1710—1712 en

glimrende Rolle som Vicestatholder og General i Norge, hvorpaa han atter vendte tilbage til Sachsen og døde dér 1740. Fra Løvendal nedstammede paa mødrene Side Familien Schmettow, af hvilken et Par Medlemmer siden naaede de højeste militære Stillinger i Norge. Endnu en Person kaldte sig Løvendal og udgav sig for Gyldenløves Søn, men endte paa Munkholmen *). Med en af sine senere Elskerinder Marie (Meng), Datter af en rig Kjøbmand paa Frederikshald, Ole Christensen, og siden gift med Generalmajor Tuchsen i Bergen, havde Gyldenløve en Søn, Vilhelm (født 1692). Denne Søn blev adlet under Navnet Ulrichsdal og synes at have været en duelig Mand. Han avancerede efterhaanden op til hvid Ridder og General i den norske Armé og fungerede i et Par Vacanser som dennes øverstbefalende. Han døde 1765 og havde i sit Ægteskab med en Datter af »Brevbryderen«, Postinspektør Erlund i Kjøbenhavn, hvis Navn er knyttet til Magnus Stenbocks Historie, adskillige Børn. Familien er dog siden uddøet i Mandslinjen, og en Kvindelinje, der adledes under det samme Tilnavn, lever vel endnu i Norge, men har ikke gjort Brug af Nobilitationen og kalder sig Vagel.

Om Grevinde Antonette Augusta vides ikke stort. Det fortælles om hende af flere, at hun, hvad den Gang næppe var ganske almindeligt blandt tyske Damer af hendes Stand, lod sig undervise i det danske Sprog. Frederik Rostgaard fortalte siden Langebek en Anekdote herom. Hendes Lærer, en gammel jysk Student, havde vanskelig for at lære hende at udtale Pronominet »jeg«. Han staver da for hende i—e—g; »I skal sey, som a seyer, i—e—g seyer a.«

Med denne sin Gemalinde havde Gyldenløve ni Børn, af hvilke dog flere døde som ganske smaa. Af Sønnerne naaede kun Ferdinand Anton, der sukcederede i Grevskabet,

*) Se om ham Hist. Archiv for 1881, II, 107.

den voxne Alder. Af Døtrene blev en gift med Kr. Gyldenløve til Samsø, men døde barnløs før Faderen, en anden med Greve Carl Ahlefeldt, en tredje med en tysk Grev Leiningen-Westerberg.

Tvende norske Legater bevare endnu Erindringen om Gyldenløve. Det første oprettede han 1668 til bedste for Oslo Hospital, og Kapitalens Renter (nu 100 Kroner om Aaret) uddeles fremdeles til et Lem af denne Stiftelse. Det andet Legat stiftede han efter Krigen den 19de Septbr. 1679, da han, vistnok paa Nedrejsen til Danmark, befandt sig i Laurvig. Ved denne Lejlighed skjænkede han til Byens nye (»Trefoldigheds-«) Kirke et Beløb af 2000 Rdl. med den særegne Bestemmelse, at der aarlig den 14de November, paa »Frederici Dag«, skulde holdes en Gudstjeneste. Præsten skulde derfor nyde en Rosenobel, og Klokkeren en Rdlr. Der omtales ikke i Gavebrevet nogen særegen Foranledning til denne Gavmildhed; men andensteds fortælles, at Gyldenløve gav Pengene »til Erindring om, at han paa denne Dag blev frelst af Havsnød« *). Dette kan være meget muligt, og man véd ogsaa, at han engang (paa sin Ambassade-Rejse til England) har været nær ved at forlise, men »Frederici-Dag« tyder dog snarere paa, at han har villet have sin Navnedag erindret. Denne Gudstjeneste finder fremdeles aarlig Sted, og Præsten faar »Rosenoblen«, der er hans eneste egentlig faste Indtægt, udbetalt efter den Kurs, som et Pund Sterling paa den Dag har her paa Stedet. »Frederiksdagen« er en lokal Fest i Laurvig. paa hvilken Arbejdet plejer at hvile og alle Skoler give Ferie.

---

*) Th. Boeck, Efterretninger om gejstlige Embeder i Norge, S. 130.

(Sluttes).

L. Daae.

Brudstykker af de amerikanske Fristaters Historie.

(1850—60).

I.

Midten af vort Aarhundrede danner i flere Henseender et Vendepunkt i de forenede Staters Historie; først da havde de naaet deres nuværende Udstrækning; til de tretten oprindelige Stater, der i Slutningen af forrige Aarhundrede erklærede deres Uafhængighed og satte deres Mærker i Flaget med de tretten Striber og samme Antal Stjærner, føjedes der Stat til Stat, Stjærne til Stjærne. Det Territorium, de den Gang raadede over, var, med Undtagelse af Florida, alt, hvad de nu have øst for Mississippi. Louisiana-Territoriet — hvorved forstaas meget mere end Staten af samme Navn, og som strakte sig langs hele Mississippi-Flodens vestre Bred og i Vest begrænsedes af Klippebjærgene, — blev kjøbt af Frankrig 1803, Florida af Spanien 1819, Texas inkorporeredes 1845, og Ny-Mejiko og Californien erobredes 1848. Først da strakte Unionens Territorium sig, som nu, fra Øst til Vest, fra det ene Verdenshav til det andet, og fra Nord til Syd fra 25de til 49de n. B., med et Fladerum af 170,000 Kvadratmile. Romerriget naaede aldrig en lignende Udstrækning, Napoleons Magt endnu mindre; kun det engelske, det russiske og det kinesiske Rige i vore Dage ere Rivaler i Udstrækning, men hvad dens Storhed og Fremtidshistories Betydning

angaar, staar den vældige amerikanske Fristat i første Række.

En saadan Udvidelse af Grænselinjer maatte naturligvis paavirke baade dens materielle Interesser og dens ydre saa vel som indre Politik.

Fra den Tid maatte Indianer-Spørgsmaalet selvfølgelig stille sig anderledes end hidtil; saa længe der vest for den store Grænseflod laa et udstrakt Territorium, som ingen faktisk havde taget i Besiddelse, flyttede Indianerstammerne, efterhaanden som de bleve fordrevne øst for samme Flod, uden nogen Modstand, uden Traktater og uden Indrømmelser, der over; men nu gaar den hvide Mand ogsaa over Floden; da bliver der Strid om mit og dit, som i Kolonisternes første Tider paa Østkysten. Fra Regeringens Side bliver der indrømmet Indianerne »Reservationer«, store Jagtdistrikter, som i Aarenes Løb bestandig blive krænkede af de hvide Pionere, og som derfor Aar efter Aar giver Anledning til de blodige Indianerkrige; og disse faa saa meget større Betydning, som de nye Stater, Californien og Oregon, rejse sig paa Sydhavets Bredder, afskaarne fra de øvrige Stater ved tusende Miles øde Landstrækninger. En Koloni, der paa den Tid fik Betydning som Mellemstation for Udvandringen til Sydhavsstaterne, der til Lands jo endnu kun kunde ske med de langsomme og besværlige Tog med Oxer, var Brigham Youngs Mormonstat ved Saltsøen.

Dog allerede den Gang begyndte man at tænke paa Overlands-Forbindelse ved Jærnbane og Telegraf, og Postloven af 1851 satte Prisen paa enkelte Breve til den fælles ubetydelige Afgift af tre Cents over hele Kontinentet. Ogsaa til Søs spekulerede man paa en kortere Vej end den over Kap Hoorn. Den ene Plan udtænktes efter den anden til at forbinde Atlanterhavet med Sydhavet ved Kanaler i Central-Amerika; der var Nicaragua-Projektet og Tehuantepec-Planen; men før nogen af disse realiseredes den

endnu eneste forkortende Forbindelse, nemlig Jærnbanen fra Panama til Aspinwall.

Hidtil havde én stor Interesse absorberet hele Regeringens Opmærksomhed; det var Arbejderspørgsmaalet. Unionens Grundlov lod dette uberørt. Slaveriet, som paa Uafhængighedsaktens Tid bestod saa vel i Nord som Syd, faldt snart af sig selv bort i de nordlige Stater, og det var uden Tvivl Grundlovens Forfatteres Mening, at det saaledes ogsaa vilde ske i Sydstaterne; der blev i ethvert Tilfælde ikke taget nogen som helst Reservation derimod i de forenede Staters Grundlov; men efterhaanden som Agerdyrkningen i Sydstaterne udvikledes, og især Bomulden fik Betydning ikke alene for Amerika, men for Verdensindustrien, bestyrkedes Sydens Plantere mere og mere i den Tro, at Negerslaveriet var en Nødvendighed, og der var heller ingen af Nordstaterne, som den Gang tænkte paa at blande sig i deres »lokale Forhold« (domestic institution). En Ligevægt i Repræsentanternes Antal i Kongressen havde fundet Sted indtil 1819; der var den Gang 22 Stater, elleve fri og elleve Slave-Stater. Da ønskede Maine at indlemmes i Unionen, og for at Ligevægten mellem Nord og Syd ikke skulde forstyrres, satte Sydstaterne Missouris Optagelse igjennem; men allerede da hørte man den første Trusel fra Sydstaterne om Adskillelse. En Deputeret fra Norden foreslog nemlig, at Slaveriet ikke skulde indføres i den nye Stat, og strax brød Uvejret løs. Sydstaterne paastode, at Kongressen ingen Ret havde til at blande sig i den nye Stats indre Love, og den blev optagen som Slavestat; men da blev ogsaa det berømte Missouri-Kompromis vedtaget, hvorved bestemtes, at Slaveriet ikke skulde kunne indføres i Territorier nord for 36° 30′ n. B.

I den første Halvdel af vort Aarhundrede havde Industrien ingen Betydning i de forenede Stater. Agerdyrkning var Sydstaternes vigtigste Erhverskilde, Handelen Nordstaternes, og et staaende Stridsspørgsmaal mellem dem var

Tarifen, som Sydstaterne forfægtede, medens Nordstaterne forkastede den. Og dog blev det dem, der profiterede mest ved den; thi beskyttet ved den mod udenlandsk Konkurrence, udviklede der sig i de driftige Byer i Ny-England en Industri, som ved Midten af Aarhundredet, da der fra Californiens Guldgruber tilflød dem hidtil ukjendte Hjælpekilder, antog Forhold, der begyndte at vække Sydens Misundelse.

En anden Gjenstand for Sydstaternes Skinsyge var Nordstaternes rask tiltagende Folkemængde, befordret ved Indvandringen fra Evropa, der ganske naturlig rettede sig mod Nord, hvor Arbejderen ogsaa var fri. Allerede 1790 havde Udvandringen til de frie Stater begyndt; men det var først 1830, at den begyndte at faa nogen Betydning. I de tyve Aar fra 1790—1810 havde Indvandrernes Tal beløbet sig til 120,000; i de ti paafølgende Aar var deres Antal 40,000; fra 1820—1830 var der indvandret 204,000, men fra 1830 til 1840 indvandrede 778,500 og fra 1840 til 1850 var Indvandrenes Tal steget til 1,540,000. De kom især fra Irland, England og Tyskland, og fra de nordlige Kystbyer bevægede Strømmen sig mod Vest. Derfor var Udviklingen af vestlige Byer i Amerika noget i Civilisationens Historie enestaaende. Medens Salem, den ældste Puritanerby i Massachussets, først i tolv Aar havde fordoblet sin Befolkning, og Charleston i Syd-Karolina sin i fyrretyve Aar, fordoblede Cincinnati sin i syv Aar. I vor Tid er Indvandringen til de forenede Stater tiltagen i endnu mere forbavsende Grad, saa at den i de sidste Aaringer er stegen til en halv Million aarlig.

Da disse Indvandrere snart faa Stemmeret og altsaa politisk Indflydelse, saae Sydstaterne med Grund sin Overvægt i Kongressen truet af dem, og da samtidig den militære Stand navnlig i Syden begyndte at gjøre sig mere gjældende, og Generalerne at faa en Betydning, de ikke før havde haft, begyndte man i Sydstaterne at spekulere

paa ad andre Veje at udvide sig for at kunne holde Norden Stangen.

Allerede i 1827 og atter 1829 havde der i Kongressen været Tale om at kjøbe Texas. Disse Bestræbelser fornyedes 1845, og da Mejiko ikke godvillig vilde afstaa det, benyttede man sig af dette Riges indre Uroligheder og intrigerede, indtil man fik sin Vilje. Den Gang var det Nordstaterne, der harmfulde truede med Adskillelse. Texas blev dog optaget i Unionen og som Slavestat, skjønt der under Mejicos Love ingen Slaveri fandtes. Hvilken Modsigelse! De forenede Fristaters Flag skulde føre Trældom med sig!

Samtidig blev Wisconsin indlemmet i Unionen som fri Stat, Ligevægten bevaredes endnu; der var da (1848) tredive Stater, ligelig fordelte mellem Slavearbejde og det frie Arbejde. Det var først, da Californien (1850), Minnesota (1858) og Oregon (1859) snart efter hinanden traadte i de frie Staters Rækker, at Ligevægten forstyrredes paa en for Syden foruroligende Maade.

Fra den Tid hører man om Røvertog (filibustes-expeditions) til Cuba og Centralamerika, som Regeringen i Washington, der domineres af Sydstaterne, spiller under Dækket med, og hvis Øjemed i Buchanan endog finder en aabenbar Talsmand.

I Aaret 1851 samlede en vis Lopez i New-Orleans 500 Mand, hvormed han landede i Cuba, hvor han ventede, at Kreolerne vilde slutte sig til ham for at afkaste det spanske Aag. Han blev imidlertid ikke understøttet, som han havde ventet, og blev med 50 af sine Ledsagere greben og henrettet; af de øvrige omkom en Del, og Resten blev som Fanger ført til Spanien. Da Efterretning herom kom til de amerikanske Byer, skete voldeligt Overfald paa der boende Spaniere, og den spanske Konsul i New-Orleans blev truet af Pøbelen. Hverken Spanien eller Amerika ønskede dog Krig, og man tog hinandens Und-

skyldninger for gode Varer; men 1854 skete med Hensyn til Cuba en ganske ejendommelig Demonstration, i hvilken de handlende ikke længer vare Æventyrere, men Statsmænd.

Det var det saakaldte Ostende-Manifest. En Konference var kommen i Stand i nævnte By mellem de forenede Staters Understatssekretær, Dudley Man, og tre af deres Gesandter i Evropa, nemlig I. Buchanan, Gesandt i England, Mason, Gesandt i Frankrig og Soulé, Gesandt i Spanien. Disse i Forening erklærede i en Depeche til Washington som Resultat af deres Forhandlinger, at Erhvervelsen af Cuba »for enhver Pris« var en Nødvendighed for de forenede Stater. Denne Depeches Indhold vakte i Nordstaterne almindelig Indignation, og Soulé blev kaldt hjem. Ikke desto mindre blev Cubas Erhvervelse ikke opgiven, thi da England og Frankrig foreslog Kabinettet i Washington at blive enige om gjensidig at forpligte sig til intet Forsøg at gjøre over for Cuba, fik de formelig Afslag.

Med England rejste sig efterhaanden flere Stridsspørgsmaal. I Canada ønskede den franske Del at slutte sig til Fristaterne, og skjønt disse virkelig ikke opmuntrede dette Ønske, blev Forholdet dog spændt, saa meget mere som Fiskerierne i de nordlige Farvande stadig gave Anledning til Rivninger. En virkelig Grund til Beklagelse fik Amerikanerne, da England under Krimkrigen hvervede frivillige i de forenede Stater, og engelske Konsuler, endog den engelske Minister i Washington, vare delagtige deri. Man forlangte derfor fra amerikansk Side disse Embedsmænds Tilbagekaldelse, og da England ikke efterkom dette Forlangende, men vedblev med at ville jævne Sagen med høflige Undskyldninger, sendte man dem uden videre hjem, »fordi de havde overtraadt Landets Love«. England fandt sig deri og sendte ikke den amerikanske Gesandt tilbage til Washington; det var øjensynligt, at man ikke onskede Krig paa det Hold.

Og dog havde Englænderne paa deres Side Grund til at beklage sig over Amerikanernes Optræden i Nicaragua, som de gjorde Fordring paa, og som Fribytteren, Wm. Walker efter sit uheldige Forsøg i Sydcalifornien og Senora havde tilranet sig. Det var i disse Egne, at det saakaldte Transit-Kompagni med Cornelius Vanderbuilt i Spidsen, og med den amerikanske Regerings Sanktion, havde afsluttet en Traktat med Nicaraguas Regering om at føre Fragten fra og til Californien og havde erhvervet sig Eneret til at anlægge Kanaler og Jærnveje i dette Øjemed. Amerikanerne vare i den Anledning strømmede til langs Transitlinjen, hvor det tit kom til blodige Sammenstød mellem Indbyggerne og Kompagniets overmodige Agenter. Saaledes blev den lille By, San Juan, ogsaa kaldet Greytown, som laa ved Linjens Endepunkt, skudt i Grus af en amerikansk Korvet.

Skjønt nu Transitkompagniet i Førstningen begunstigede Walkers Bander, bleve de dog snart Rivaler, saa disse endog grebe Kompagniets Skibe, ladede med Guld fra Californien, og saaledes forstærkede gjorde sig til Herrer over Landet, og Præsident Pierre modtog endog Walkers Afsending. Dog blev der ikke foretaget noget for at understøtte Walker; under Forhandlingerne angaaende Indrulleringsspørgsmaalet fandt man det vel ikke raadeligt, thi heller ikke her ønskede nogen af Parterne Krig, og dog vilde ingen have Skin af at give efter. I den Forlegenhed kom Honduras med sine Fordringer paa de omtvistede Lande begge Parter til Hjælp. Honduras forlangte sin Ret anerkjendt, og fra dette nye Synspunkt begyndte man nye Underhandlinger, som nu fik et heldigt Udfald. England opgav sine Fordringer, og Honduras forpligtede sig til ikke at tillade nogen fremmed Magt at oprette militære Anlæg paa dets Grund eller at indføre Slaveriet i de afstaaede Landsdele.

Det var dog ikke alene med evropæiske Magter, som i

den nye Verden kom dem for nær, at Fristaterne yppede Kiv. Upopulære Præsidenter og Kabinetter søgte undertiden derved at aflede Folkets Misfornøjelse. En Magt saa fjærn som Østerrige gik saaledes ikke fri; man vilde smigre Amerikanernes Forfængelighed og bortlede deres Opmærksomhed fra det væsenlige, — og det væsenlige var Slavespørgsmaalet. Saa protesterede man mod Østerriges Grusomhed i Ungarn under Haynau, medens paa Plantagerne i de frie Stater forefaldt lige saa oprørende Rædselsgjerninger. Man indbød Kossuth til paa Staternes Bekostning at besejre Unionen, og han blev modtagen med stormende Enthusiasme; men denne kølnedes dog snart, da han paatrængende opfordrede Amerikanerne til at blande sig i Evropas indre Politik, og skuffet forlod han Amerika for at begive sig til England.

Endelig fik ogsaa Danmark sin Tur i denne Tranedans, da det pludselig faldt Amerikanerne ind, at de ingen Forpligtelse havde til at betale Sundtolden, fordi alle Traktater desangaaende vare undertegnede af evropæiske Magter, før de som Stat existerede. Man paaviste vel fra vor Side, at der var en Handelstraktat med Regeringen i Washington, som anerkjendte Danmarks Ret til Sundtolden; men da denne Traktats Gyldighed snart vilde udløbe, erklærede man ikke at ville forny den og truede med at ville tage St. Thomas i Besiddelse som Pant paa deres Skibes frie Gjennemsejling. Dette gav, som bekjendt, Stødet til Sundtoldens Afskaffelse, og da der blev Tale om Pengeerstatning, vare Amerikanerne jo villige til at erlægge en saadan i Betragtning af vore Udgifter med Fyrtaarne etc.

Endogsaa ud over det stille Hav sendte Amerikanerne ærgjerrige Blikke, og der blev Tale om at inkorporere Sandwichs- og Gallapagos Øerne. En Expedition sendtes under Kommandør Perry til Japan, som med de forenede Stater afsluttede sin første Handelstraktat og sendte sit første Gesandtskab til Washington.

Saaledes var Situationen udad til i Halvtredserne, medens indad til det væsentlige, Slavespørgsmaalet, ulmede som en fortærende Ild, der satte alle Hjærter i Brand og forberedte de voldsomme Konvulvioner, hvortil vor Generation har været Vidne.

II.

Det væsentlige, det hvorom alting drejede sig, var Slaveriet; og da Halvtredsernes Historie er Forløber for den store Krisis, der medførte dets endelige Afskaffelse, er det interessant her at kaste et Blik tilbage paa dets Udvikling siden Uafhængighedserklæringen, da det var i en hendøende Tilstand.

Dog det var netop paa denne Tid, at Bomuld fik en Betydning, den aldrig før havde haft, i det Maskiner for at spinde og væve da først bleve opfundne i England, saa at én Mand nu kunde udrette lige saa meget som tidligere hundrede, og da Dampkraften snart traadte i Steden for Vandhjulet, manglede der England kun tilstrækkeligt Raastof for at kunne klæde den hele Verden.

Bomuld gror, som bekjendt, i mange forskjellige Lande; men der er ingen saa god som den, der gror i Amerika, navnlig i Golfstaterne, hvor den ikke er perennerende, men en aarlig Plante, hvis Produkt er langt finere og bedre end Bomuldstræets. I Mejiko havde den været brugt fra de ældste Tider, men i Virginia*) blev den først plantet 1621, og indtil 1794 udførtes der slet ingen Bomuld fra Amerika; der produceredes ikke mere end Landets eget Forbrug. Adskillelsen af Bomulden fra Kjærnerne var en langsom Proces, saa længe man kun havde Haanden til Hjælp; men samtidig med at Opfindelserne i England gjorde

*) Virginien strakte sig den Gang fra Atlanterhavet til Missisippi, fra Florida til de kanadiske Søer.

Forbrugets Mulighed saa meget større, opfandt Eli Whitney af Massachusets sin berømte Rensemaskine (cotton gin 1793), og Aaret efter udførtes 1 ½ Million Pund Bomuld.

Produktionen af Bomuld blev nu fordelagtigere end nogen anden Handelsvare, især efter Fultons Anvendelse af Damp til Skibsfart, der gjorde Transporten deraf saa meget lettere. I Aaret 1856 produceredes syv Ottendedele af Verdensforbruget af Bomuld i Sydstaterne. Fra 1850 havde Udførselen gjennemsnitlig været 3 Millioner Baller à 450 Pund, og Værdien af Udførselen fra 1850 til 1855 var 491, 477, 517 Dollars, det vil sige noget over 1833 Mill. Kroner.

Da det nu antoges, at Bomuld kun kunde dyrkes ved Hjælp af Negerslaver, kan man indse, i hvad Grad deres Værdi var stegen. Deres Antal var 1850 tre og en halv Million; i 1863, da de bleve fri, var der omtrent fire Millioner. Og de havde ikke alene Pengeværdi, de havde en politisk Værdi, som man i Syden, paa en Tid da de frie Staters Tal blev overvejende, paa ingen Maade kunde overse. En Neger gjaldt nemlig, naar Talen var om Repræsentation i Kongressen, for ³/₅ Individ, med andre Ord, fem Negere talte saa meget som tre Hvide. Derfor var man heller ikke alt for ivrig for at faa Maskiner indført i Syden; man gik frem paa en mindre moralsk Maade for at slaa to Fluer med ét Smæk, og det blev en Opgave at lægge Negere til (Mulatter), som andre Steder Kvægavl drives.

Skjønt Planterne ikke vilde indrømme, »at alle Mennesker fra Fødselen have Ret til Frihed og Lykke«*), maatte de dog, saa snart de nordlige Stater havde friet sig fra Slaveriet, til deres Sorg erfare, at de alle have Frihedsinstinktet, og allerede 1793 blev derfor givet Love om Ud-

*) Se Frihedserklæringen 1776.

leveringen af bortløbne Slaver (the fugitive slave law). Paa den anden Side havde allerede under Franklins Præsidium det første Abolitionistselskab dannet sig 1774, og førend »Bomuld blev Konge« *), var der endog i Syden mange, der tænkte som disse. Anderledes stillede Sagen sig 1830. Da grundede den berømte Abolitionist, Wm. Lloyd Garrison, Bladet »The Liberator« i Boston, og tilskyndet deraf stiftedes 1832 »the New England Antislavery Society« i samme By, hvis Exempel snart fulgtes af New York og andre store Byer i Norden. Disse Selskaber sendte baade trykte Sager og veltalende Agenter til Syden, og Slaveriet blev angrebet med større og større Heftighed. Præsident Jackson fandt sig foranlediget til i sit Budskab til Kongressen 1835 at gjøre opmærksom paa den Masse Blade og Tidsskrifter af brændbart Indhold, som gik gjennem Posthuset; og hvad Talerne angaar, blev det snart livsfarligt for dem i Syden, hvor man tog for Skik at dyppe dem i Tjære og derpaa i Fjær, før man i heldigste Tilfælde lod dem løbe. Med fanatisk Iver nedsatte man paa den ene Side Slaveriet som »Helvedes Affødning« og roste det paa den anden Side som »den største Velsignelse for Samfundet, der havde Oldtidens og Bibelens Hjemmel«.

I forskjellige nordlige Stater blev nu givet Love, som faktisk ophævede »fugitive slave law«'s Udøvelse. Herover toge Sydens Politikere Anledning til at agitere, især efter at Wilmot 1846 havde foreslaaet Lov imod Slaveriets Indførelse i Territorierne. I Aaret 1820 var, som tidligere omtalt, en Linje bleven dragen fra Missouri mod Vest gjennem det store Louisiana-Territorium langs 36° 30′ n. B., der skulde sætte Grænsen for Slaveriets Udbredelse mod Nord. Denne Linje fordrede Sydstaterne efter Erobringerne fra Mejiko fortsat til Sydhavet; men da Freds-

*) „Cotton is king" sagde Senator Hammond fra Syd-Carolina, 1844.

underhandlingerne stode paa, og Regeringen forlangte Penge af Kongressen til deres Fortsættelse, foreslog Wilmot af Pennsylvanien, at disse kun skulde bevilliges paa den Betingelse, at Slaveriet ikke blev indført i de erobrede Territorier. »Nu maa det komme til en Afgjørelse mellem Nord og Syd«, mente allerede den Gang Syd-Carolinas Senator John C. Calhoun, »der kan ikke være Tale om Kompromis; thi selv om Proviso'et forkastes, vil det kun udsætte, ikke forringe Faren«.

Saaledes var Stemningen, da Præsidentvalget 1848 nærmede sig.

Det hidtil enemægtige demokratiske Parti, der blandt sine Tilhængere ikke alene talte Planterne i Syden, men ogsaa mange Kjøbmænd i Norden, som profiterede af Bomuldshandelen, havde nu splittet sig, og der var opstaaet det saakaldte »free soil«-Parti, hvis Løsen var: frit Land, fri Tale, frit Arbejde! Denne Deling gjorde det muligt for Whigpartiet denne Gang at føre deres Valg igjennem.

Det var store Statsmænds Tid. Der var Webster, som allerede 1836 havde været Valgkandidat til Præsidentposten, som var Kongressens største Taler, og havde været Udenrigsminister fra 1841—43. Der var Clay, der som Taler maaske kun veg Pladsen for Webster, som allerede 1814 havde været Fristaternes Befuldmægtigede ved Fredsforhandlingerne i Gent, som fra 1825—29 havde været Udenrigsminister, og baade 1828 og 1832 var Jacksons Modkandidat til Præsidentværdigheden; og dog troede ingen af disse, skjønt ogsaa nu begge havde deres Vælgere, at kunne samle en Majoritet af Stemmer og vege Pladsen for den eneste Mand, man troede kunde gjøre dette — Zacharias Taylor.

General Taylor var ikke Statsmand, havde aldrig haft Sæde i Kongressen, ej engang i nogen enkelt Stats lovgivende Forsamling. Han var ikke Jurist, som de fleste Præsidenter have været, og havde ingen Sinde taget Del i

Politikken. Han var Kriger, og det var hans Lavrbær fra den mejikanske Krig, der vandt ham hans Landsmænds Højagtelse og Tillid, skjønt han var saa lidet forberedt for denne nye Stilling. Man havde vel før haft Generaler i Præsidentsædet, men de havde dog alle tidligere haft civile Tillidsposter; han var den første, hvis Valg alene skyldtes hans militære Bedrifter. Som de fleste af Unionens Præsidenter var Taylor født i Virginien*). Han var Søn af Oberst Taylor, som havde udmærket sig i Uafhængighedskrigen, og som 1785, Aaret efter Zacharias's Fødsel, var flyttet til Kentucky, der den Gang næsten kun var beboet af Indianere. Største Delen af hans Liv var ført paa Civilisationens Forposter, hvorfor baade hans Væsen og hans Karakter mere prægede ham som Vestens end som Sydens Mand. Amerikanerne, der ere ødsle med Øgenavne, kaldte ham »rough and ready«, men gave ham ogsaa Kjælenavnet »Old Zach«, ligesom de kaldte Lincoln »Old Abe«.

Første Gang han tiltrak sig alles Opmærksomhed, var 1812, da han 28 Aar gammel havde Kommandoen paa Fort Harrison ved Wabashfloden. Efter sit tapre Forsvar af denne Plads blev han Major, deltog under Jackson med Ære i Krigen mod Indianerhøvdingen Black Hawk, og da Seminolerne gjorde Opstand i Florida, fik han Overanførselen imod dem og udmærkede sig ved sin energiske og heldige Fremgang. Efter at have beklædt denne Post i to Aar blev han 1840 Overkommanderende i Sydvestdepartementet, og da Texas blev annekteret, fik han Befaling til at samle sine Tropper i Cuerpo del Christo, og der blev han til 1846. Da avancerede han mod Mejikanerne og vandt den ene glimrende Sejr efter den anden, indtil han kronede dem

*) Unionen havde bestaaet 60 Aar, hvoraf Præsidenter fra Virginia havde regeret i 36 Aar, fra andre Sydstater (Syd-Carolina og Tennessee) 12 Aar, og Præsidenter fra Nordstaterne kun i 12 Aar.

alle med Sejren ved Buena Vista i Febr. 1847, hvor han i en vanskelig Stilling med 6000 Mand besejrede Santa Anna, der havde 20,000 Mand. Det var denne Sejr, der vandt Californien og New Mejiko for Unionen, og det var frisk fra disse Sejre, at han Aaret efter modtog Bevis paa sine Landsmænds Taknemmelighed ved at se sig valgt til den øverste Hæderspost, som det stod i deres Magt at tildele ham. Nordstaterne saa vel som Sydstaterne vare stolte af ham, otte af Slavestaterne stemte for ham, der desuden selv var Slaveejer*). Han tiltraadte Regeringen i Marts 1849, og Vicepræsidenten blev Millard Filmore af New York.

Det var en stormfuld Tid; hele Landet gjærede; Møder holdtes nord og syd, hemmelige og offentlige. I de enkelte Stater vedtoges Love for eller imod Slaveriet, og det Kabinet, Taylor samlede om sig, var lidet skikket til at berolige Sindene; det blev snart mistænkt og forladt af alle Partier.

I Kongressen, som traadte sammen i December, havde hverken Demokrater eller Whigger nogen afgjørende Majoritet, og det varede tre Uger, før man kunde blive enig om Valget af en Formand**) (speaker) i Repræsentanthuset; endelig faldt Valget paa Howele Cobb af Georgia, den senere forræderske Finansminister i Buchanans Kabinet; men endnu varede det flere Uger, før Huset blev fuldstændig organiseret.

Imidlertid havde Californien forlangt at optages som fri Stat, og Forslag til at afskaffe Slaveriet i Regeringsdistriktet Columbia var for Haanden; man ventede spændt Præsidentens Budskab til Kongressen; men det blev en

*) Hans Datter ægtede Jefferson Davis, den senere Præsident for den sydlige Konføderation, og hans Søn forenede sig med Oprørerne.

**) I Senatet er Vicepræsidenten efter Grundlovens Bestemmelse Formand.

Skuffelse for hele Landet; han tog intet Parti, talte om internationale Forhold; de store, de brændende Spørgsmaal, som laa truende i Forgrunden, syntes han at omgaa.

Under disse Forhold fremkom Henry Clay, der i Senatet repræsenterede Kentucky, med det berømte Kompromis af 1850, som snart tiltrak sig hele den offentlige Opmærksomhed.

De væsentlige Punkter i dette Forsøg paa at bringe Enighed til Veje mellem Nord og Syd vare: 1) Californien skulde optages i Unionen som fri Stat. 2) Territorierne skulde selv bestemme, om de skulde blive frie — eller Slavestater. 3) Slaveriet skulde ikke ophæves i Distriktet Columbia, saa længe det bestod i Nabostaterne Virginia og Maryland, 4) dog skulde Slavehandelen (den indenlandske) afskaffes dér, 5) og fugitive slave law skulde skærpes.

Begge Parter syntes imidlertid, at de derved indrømmede hinanden for meget, og det var for at tage til Gjenmæle mod dette Mæglingsforsøg, at Syd-Carolinas veltalende Statsmand Calhoun forfattede sin sidste Tale, skjønt han, syg indtil Døden, ikke formaaede selv at fremsige den i Kongressen, hvor den blev oplæst af hans Ven, Senator Mason af Virginia*). Selv døde han nogle Dage senere, og med ham mistede Syden og det demokratiske Parti deres dygtigste Leder.

Jefferson Davis paastod, at kun Fortsættelsen af Missourilinjen til Sydhavet kunde tilfredsstille Syden, og mange Stemmer løde den Gang om »at skilles fredelig ad«. Daniel Webster gjorde en besværlig »lecture tour« til de fleste store Byer og talte til Forsvar for Kompromis'et: »en Deling af Unionen«, hævdede han, »var en fysisk Umulighed«. Og som man saaledes stredes, døde Præsident Taylor pludselig den 9de Juli 1850, og Vicepræsidenten Millard Fillmore fortsatte Regeringen for Resten af Perioden. Tay-

*) En af Forræderne under Buchanan.

lors Kabinet indgav strax sin Demission, som blev modtagen, og Filmores Valg af Ministre, hvoriblandt Daniel Webster til Udenrigsminister, Alexander H. H. Stuart af Virginia til Indenrigsminister, og Kennedy til Finansminister, fandt større Tilslutning blandt Nationen end det tidligere.

Det er muligt, at uden disse to Dødsfald netop paa den Tid Freden allerede da vilde være bleven brudt; de virkede i det mindste for Øjeblikket som en Dæmper paa Sindene. Kompromis'et blev overgivet til en Komite af 13 Medlemmer, som strax valgte Clay til Formand, og Indholdet, som oprindelig bestod af 8 Artikler, blev noget forandret, hvorpaa ovennævnte Artikler bleve vedtagne hver for sig. Norden vandt altsaa Californien som fri Stat, men hvad i al Verden kunde have gjort den til Slavestat? Ti Senatorer fra Syden, deriblandt Jefferson Davis og Mason, indgave Protest derimod; men den blev tilbagevist af Kongressen. Dyrekjøbt blev denne Guldstat dog ved de øvrige Indrømmelser til Syden, især den nye »fugitive slave law«. Ingen Lov eller Forordning i nogen fri Stat skulde kunne beskytte den bortløbne Slave, og en egen Akt blev vedtagen af Kongressen, som bestemte Fremgangsmaaden ved Udleveringen og Straffe for de gjenstridige. De frie Staters Embedsmænd, Magistrat og Dommere, skulde gjøre Tjeneste ved denne Menneskejagt, og de fangne Negere skulde hensidde i Staternes offentlige Fængsler, til de bleve afhentede. Og en saadan Lov gav Filmore, Advokaten fra den frie Stat New York, sit Navn og sin Underskrift, skjønt han kunde have brugt sit Veto, og han udstedte endog en Proklamation, hvori han opfordrede Regeringens Embedsmænd til at sætte den i Kraft; men det kostede ham hans Partis, Whiggernes, Tillid og umuliggjorde hans Gjenvalg.

Samtidig med at Kongressen traadte sammen 1851, samledes ogsaa de lovgivende Forsamlinger i de fleste

Stater. Adskillelse fra Nordstaterne var det herskende Raab i Syden, især i Syd-Carolina, hvor Guvernøren i sin Aabningstale til Forsamlingen tilraadede den, og denne Forsamling nægtede at vælge en Senator til Kongressen i afdøde Calhouns Sted, medens den forbød sin anden Senator*), Butler, at deltage i Kongressens Forhandlinger. Som Modsætning hertil udkom paa denne Tid i Syd-Carolina et Skrift, der paaviste, at Adskillelse fra Unionen for den enkelte Stat kun kunde blive Skam og Skade. Forfatteren var den tidligere Minister i Mejiko, Poinsett. Guvernøren i Mississippi foreslog en Sammenkomst af Delegerede fra samtlige Sydstater for at overlægge deres Tarv, og hvad Forholdsregler der burde tages til Modstand, naar deres Interesser truedes. Floyd af Virginien paastod, at Kongressen ikke havde Ret til at give andre Love angaaende Slaveriet end saadanne, som sikrede Sydstaterne deres Ejendomsret til Negerne, og Nord-Carolina erklærede, at Ophævelsen af Slavehandelen i Regeringsdistriktet var et Brud paa Unionspakten, og at denne Handel mellem de forskjellige Stater ikke maatte hindres.

Medens der saaledes larmedes i Sydens lovgivende Forsamlinger, var der ikke roligere i Norden. I det første Aar efter at den nye Lov var vedtagen, blev der udleveret flere bortløbne Slaver end i de foregaaende 60 Aar, og deres Tal beløb sig til over et Tusend. Forbitrelsen voxede derfor i de frie Stater, og Pennsylvania og New York forbøde deres Embedsmænd at have noget med denne Menneskejagt at skaffe. Derfor ansatte Kongressen egne Kommissærer til at varetage Fængslingen og Udleveringen af de flygtende, og for at anspore deres Iver bleve de godt lønnede af de forenede Staters Penge.

*) Enhver Stat har uden Hensyn til Størrelse to Senatorer i Kongressen, men Repræsentanternes Tal i Underhuset bestemmes efter Folkemængden.

Imidlertid hvilede ikke Abolitionisterne, i Spidsen for hvem Kvækerne altid ere gaaede; de holdt et Konvent i Syrakuse i Staten New York, hvor de besluttede at tage kraftige Forholdsregler for at modarbejde Lovens Anvendelse, hvad »en højere Lov bød dem«. Masser af Petitioner sendtes nu fra Pennsylvania, New York og Massachusets til Kongressen, som modtog dem med Kulde og rent ud tilbageviste Kvækernes Andragende fra Indiana, hvori forlangtes Tilbagekaldelse af »fugitive slave law«. Hver Gang denne Lov blev nævnet i Kongressen, vakte den Strid og Larm; en af Pennsylvaniens Repræsentanter rejste sig derfor for at foreslaa, at den ikke mere skulde komme paa Tale. Hale af New Hampshire erklærede den for en Skændsel for vort Aarhundredes Civilisation og en Parodi paa Unionens Grundlov; men han blev overdøvet med bibelske Fraser.

I Boston havde man jaget en Neger ved Navn Snadrack og bragt ham for Retten. En Skare frie Negere, anførte af to hvide Mænd, trængte ind i Retssalen, fordrev Øvrigheden og befriede Snadrack. I den Anledning udstedte Filmore en Proklamation, hvori han befalede Unionens Tropper at understøtte Avtoriteterne; dog den Gang kom det ikke til Yderligheder. Men som et Sidestykke hertil og som Bevis for, at Stemningen langt fra var gunstig for Negerne blandt alle Samfundsklasser, selv i Massachusets, maa anføres, at da George Thompson, en berømt engelsk Taler, som Garrison havde formaaet til at komme der over for at bearbejde Folkestemningen, ankom til Boston, opstod der Slagsmaal, og da han i Springfield vilde tale offentlig, lukkede man Salen for ham og forbød ham Adgang.

Det var i Aaret 1851, at »Onkel Toms Hytte« udkom i ugentlige Leveringer i »National Era« i Boston, og Aaret efter i Bogform. Aldrig har maaske noget litterært Værk haft saa gjennemgribende social og politisk Indflydelse, og

Forfatterinden, som i en lille By i Maine skrev det meste af det i sit tarvelige Køkken med en støjende Børneflok omkring sig, havde den Gang ingen Anelse om, hvad dets Betydning vilde blive; men hun skrev om et Æmne, hvormed Luften var svanger fra Golfen til Lawrenceflodens Munding, og i Sydstaterne har man indrømmet, at hendes Bog har udrettet mere end alle Nordens Abolitionister tilsammen. Den blev i det første Aar oversat i otte forskjellige Sprog og gjorde derved Slaveriet fra et indre til et Verdensspørgsmaal. Den blev dramatiseret og trak fuldt Hus i New York i halvandet Aar i Træk, hvorved Folk bedre end paa nogen anden Maade fik Øjnene op for denne »huslige Institutions« Vederstyggelighed.

I Maj Maaned var en Konference mellem Sydstaternes Afsendinge kommen i Stand i Charleston S. C., og det saae truende ud. Præsident Filmore appellerede til Unionens Forsvarere og gjorde Forberedelser til Modstand. Det blev indlysende, at der ikke længer kunde være Tale om fredelig Adskillelse, at en saadan kun kunde ske efter megen Blodsudgydelse. Unionsmøder holdtes i alle Stater baade nord og syd, og Filmore og Daniel Webster gjorde en Rundrejse i Staterne Virginia, Pennsylvanien, New York og Massachusets, hvor de overalt bleve vel modtagne, og Webster talte varmt for Unionen, hvor de kom frem. Det var i dette Efteraar, at Kossuths Besøg tiltrak sig den offentlige Opmærksomhed, og ved Begyndelsen af 1852, i hvilket Aar det nye Præsidentvalg forestod, var alt roligt.

I de stormfulde Aar, hvor Filmore forestod Administrationen, var dog et og andet betydeligt Foretagende gjennemført. Californien var, som allerede omtalt, indtraadt i Staternes Række, og Utah og New-Mejiko vare blevne organiserede som Territorier, hvorved det sidstes Grænser bestemtes, og Texas fik 10 Mill. Doll. for de Dele, det havde gjort Fordring paa. Den nye Postlov var bleven gjennemført. Foruden den allerede omtalte Expedition til Japan var Løjte-

nant Lynch bleven sendt til Afrika, Ringold til Kinahavet, Herudon og Gibbon til Amazonfloden. Desuden falder under Filmores Administration den 7de Folketælling i de forenede Stater. Det er nemlig i Grundloven bestemt, at der hvert tiende Aar skal holdes Folketælling, hvorved ikke menes Mandtal alene, men fuldstændig statistisk Indberetning om Landets Tilstand og Fremgang. Denne Gang gav Kongressen nye Forordninger i den Anledning og bevilligede betydelige Summer til at bestride Omkostningerne. Da Resultatet nu forelaa i 1852, viste det sig, at Landet fra 1840—50 i Udstrækning var tiltaget omtrent en Tredjedel, at Folkemængden var stegen fra 17 til 23 Millioner, og at Landets Velstand omtrent havde fordoblet sig. En saadan Væxt havde man i Verdens Historie endnu ikke set Mage til i et lignende Tidsrum.

(Sluttes).

Maria Solter.

Af Grev Seherr Thosz's Memoirer.

(Slutning.)

V.

Bismarck og Seherr Thosz.

Vi forbigaa nu et Stykke af Memoirerne, som ikke indeholder noget væsentlig nyt eller noget, der kan interessere Læserne synderlig, saaledes blandt andet en Sendelse til Fyrst Couza af Rumænien for at berede Vejen til en Diversion i Ungarn, samtidig med at Garibaldi og hans Skarer med den italienske Regerings hemmelige Understøttelse forberedte et Angreb paa Resten af Østerriges italienske Besiddelser; men hele Sagen opløstes i intet. Vi gaa derimod nu over til Thosz's Forhold til v. Bismarck.

Af mine nærmere Venner blandt Emigranternes Kreds havde i Foraaret 1862 endnu kun Oberst Nikolaus Kiss de Nemeskér Bolig i Paris; han havde ægtet en i enhver Henseende udmærket Dame af den store parisiske Verden og indtog allerede den Gang en meget agtet Stilling i det fine Samfund. Jeg havde hidtil holdt mig fjærn fra enhver aktiv Deltagelse i Politikken, min politiske Virksomhed havde hidtil indskrænket sig til, at jeg i Aaret 1859 havde skrevet

nogle Flyveskrifter og Avisartikler mod Østerrige; men om Tingenes Tilstand i Ungarn, om vore Udsigter eller Ikke-udsigter til Hjælp fra fremmede Regeringer var jeg ikke desto mindre temmelig godt underrettet; jeg kjendte t. Ex. Aftalerne i Plombières mellem Kejser Napoleon og Cavour, længe før man vidste noget derom i Evropas Kabinetter. Gjennem Kiss blev jeg først underrettet om den preussiske Sendemand, v. Bismarcks paafaldende Optræden, hvorledes han i snævrere Kredse aabenlyst gav sit fjendtlige Sindelag mod Østerrige Luft; endnu kort forud havde han efter en Diner hos Udenrigsministeren Thouvenel, en Slægtning til Fru Kiss, i flere Personers Nærværelse ytret, at det var hans Mission at ødelægge Ny-Østerrige, at udviske Forhaanelsen fra Olmütz, at gjøre Preussens tynde Liv mere omfangsrigt. Fra andre Kilder vidste jeg, at Kongen af Preussen allerede tidligere havde tilbudt ham Ledelsen af de udenrigske Anliggender, men at Bismarck havde givet et afslaaende Svar, fordi Kongen ikke vilde give ham »frie Hænder over for Østerrige«. Her aabnede sig altsaa nye Udsigter for os, om de end foreløbig syntes at ligge noget langt borte. Allerede siden 1850 havde det været min ufravigelige Opfattelse — og Andrássy mindes det maaske endnu, skjønt han den Gang altid udlo mig —, at Ungarn hverken ved Frankrig eller Italien vilde naa sin lovlige Frihed, men kun ved Preussen, naar dette Land engang kom til Erkjendelse af sin nationale Opgave i Tyskland og viste sig stærkt nok til at gjennemføre denne Opgave.

Det næsten uventede Forhold syntes pludselig at rykke sin Opfyldelse langt nærmere. Ministeriet Hohenzollern havde indgivet sin Demission, Bismarck var bleven kaldet til Berlin og var af Kongen udnævnt til Ministerpræsident; nogle Dage senere skulde han komme til Paris for at overrække Kejser Napoleon sin Hjemkaldelsesskrivelse. Øjeblikket til Handling var kommet. — Jeg turde antage, at v. Bismarck vidste, hvem jeg var. Sex Aar tidligere, under

et kort Besøg i nogle Selskabskredse i Frankfurt a. M., var der hændet mig noget lignende som Poul Ezterházy i London*). Den østerrigske Forbundsgesandt havde forlangt, at jeg skulde lade mig forestille for ham; jeg havde afslaaet det, ikke af Lidenskabelighed eller Overmod, men simpelthen for ikke at komme i en falsk Stilling. I Steden for nu simpelthen at ignorere mig havde Hs. Excellence erklæret ikke at ville møde i noget Selskab, hvortil jeg blev indbudt, og Sagerne gik saa vidt, at den franske Sendemand, Grev Montessuis lod forespørge hos Kejseren, om han skulde opretholde en Indbydelse til mig eller ikke, og selv overbragte mig et bekræftende Svar. Jeg afslog dog lige fuldt denne Indbydelse, da jeg ikke vilde berøve de unge Frankfurterdamer en Mængde gode Dansere; thi det vilde være blevet de østerrigske Officerer forbudt at møde paa Ballet. Naturligvis aflagde samtlige Sendemænd Beretninger til deres Hoffer om dette Mellemspil, og skjønt v. Bismarck paa hin Tid var fraværende fra Frankfurt, maa han dog vistnok ved sin Tilbagekomst være bleven underrettet om Sagen, om ikke af andre saa ved sin Frue, for hvem jeg var bleven præsenteret. Nok sagt, jeg kunde formode, at mit Navn og min Stilling ikke var v. Bismarck ganske ubekjendt. Jeg rettede altsaa en Skrivelse til ham, hvori jeg sagde, at hvis det var sandt, hvad man fortalte, at han var en Fjende af Østerrige, at han vilde bekrige det, og saafremt han ikke blot ønskede at være en preussisk Felix Schwarzenberg, men at blive en tysk Cavour, da kunde han gjøre Regning paa Ungarns redelige og nyttige Medvirkning. I saa Fald stillede jeg mig til hans Disposition til Indledning af nødvendige Forbindelser med de indflydelsesrige Personligheder blandt mine Landsmænd. Dette Brev indleverede jeg i Gesandtskabshotellet Dagen før Bismarcks Tilbagekomst.

---

*) Se oven for S. 155.

Anden Dagen efter mit Brevs Afleverelse blev jeg vækket Kl. 5 om Morgenen, ved en Livjæger, der meget ængstelig forvissede sig om, at jeg ogsaa virkelig var den Mand, han søgte; han sagde mig derpaa, at den preussiske Førsteminister anmodede mig om at indfinde mig hos ham Kl. 8 om Morgenen. Til bestemt Tid mødte jeg hos v. Bismarck, som den Gang stod ved Begyndelsen af sin glimrende, men møjsommelige Løbebane. Ministeren undskyldte sig først, fordi han modtog mig i Slobrok; men han var først kommen tilbage Kl. 4 om Morgenen fra en Fest i St. Cloud, hvortil Kejser Napoleon havde inviteret ham. Han beklagede, at han havde maattet bede mig til sig saa tidlig om Dagen; men paa Grund af Metternichs (den østerrigske Sendemands) ømme Omhyggelighed var han omgiven af Spioner, men ønskede, at jeg ikke skulde blive bemærket af disse. Bismarck lod mig nu give sig en Fremstilling af Forholdene i Ungarn og af de mest fremragende Personligheder blandt Emigrationen. Paa hans Spørgsmaal, hvorledes vi kunde have et saa nøje Kjendskab til Forholdene baade ved Hoffet, i Administrationen og i Hæren, udviklede jeg, at vore Emigranter for en stor Del hørte til Samfundets øverste Klasser, som havde Slægtninge og Venner baade ved Hoffet og i Hæren, ligesom derhos de patriotisk sindede Mænd i selve Landet grebe enhver Lejlighed til at holde os á jour med de forefaldende Begivenheder. Bismarck kom nu til det Punkt, som havde bragt os sammen. »Deres Forudsætninger ere rigtige. Jeg har sat mig til Maal at hævne Forhaanelsen fra Olmütz, at styrte det Østerrige, som har behandlet os paa det mest uværdige, som ønsker at fornedre os til sin Vasal. Jeg vil rejse Preussen, jeg vil skaffe det den Stilling i Tyskland, der tilkommer det som en ren tysk Stat. Jeg miskjender ingenlunde det Værd, Ungarns Hjælp kan have for os, og jeg véd, at Ungarerne ikke ere Revolutionsmænd i Ordets almindelige Betydning. For øvrigt har jo allerede den store Fritz underhandlet med

de utilfredse ungarske Magnater om et Forbund; naar vi sejre, vil Ungarn ogsaa blive fri. Stol De kun herpaa!«

Jeg tillod mig det Spørgsmaal, hvorledes han vilde kunne sikre sig Frankrigs Nevtralitet, da dette Land i hvert Fald vilde forlange Afstaaelser. »Jeg nærer ingen Bekymringer mere i den Retning,« svarede Bismarck med den Aabenhjærtighed, som senere har bragt ham saa stor Fordel. »I Nat har jeg konfereret tvende Timer med Kejseren og har modtaget hans Tilsagn om absolut Nevtralitet. Han talte rigtignok til mig om en lille Grænseberigtigelse, som han kaldte det; han vilde have Saarbrückens Kulbækken; men jeg erklærede lige ud, at vi ikke vilde udlevere en eneste Landsby, og selv om jeg vilde, vilde min Konge dog aldrig gaa ind herpaa. Derpaa gav Kejseren mig sit Tilsagn; men han holder os for svag eller overvurderer Østerrigerne; han advarede mig gjentagne Gange. Da han trods sine Advarsler dog saae mig ved godt Mod, sagde han: »Gjør De blot, hvad De ikke kan undlade.««

Bismarck opfordrede mig nu til at sende ham, fra Tid til anden, Beretninger om Sagernes Gang og Tilstandene i Ungarn; dog maatte disse Beretninger være affattede saaledes, at han kunde forelægge dem for Kongen. Hvorledes skulde jeg kunne lade ham tilflyde disse Beretninger, saaledes at de bevaredes for indiskrete Blikke? »Stop, nu véd jeg det,« udbrød v. Bismarck, »her er en brav, aldeles paalidelig Mand, vor Konsul Dr. Bamberg, ham skal jeg sende til Dem. Han lægger sine Depecher i en særlig Sæk, som først bliver aabnet i Berlin.« Hermed var Samtalen til Ende; men jeg — var pludselig, og for første Gang i mit Liv, forvandlet til Konspirator.

Jeg skyndte mig med at bringe Indholdet af denne vor Samtale til mine politiske Venners Kundskab, og i omtrent et Aarstid sendte jeg de ønskede Situationsberetninger til v. Bismarck; men da blev jeg hindret heri ved ydre

Omstændigheder*), og under et af mine senere Ophold i Paris havde jeg vel den Fornøjelse at gjense Dr. Bamberg, der efter Paalæg fra v. Bismarck opfordrede mig til igjen at indsende Situationsberetninger om Ungarn, men den preussiske Konfliktperiode stod paa denne Tid i sin fulde Blomst, og Bismarck arbejdede med Damp paa Arméorganisationens Gjennemførelse og optraadte over for den modstræbende Landdag med en Barskhed, der syntes aldeles uretfærdiggjort. Jeg afslog at have videre Forbindelser med ham. Jeg var kortsynet, det indrømmer jeg, kortsynet som Millioner andre. Denne Konfliktperiode — maaske den tungeste i hans hele Liv — er netop derfor hans skjønneste Ros. Her lagde Bismarck mere end nogen Sinde for Dagen sin Overbevisnings Styrke, sit moralske Mod og sin Udholdenhed. Som et Stykke Jærn stod han oprejst mellem tvende Møllestene, Kongen, for hvem man havde mistænkeliggjort ham som Revolutionsmand, og Parlamentet, hvor han kun mødte Udtryk af Had og Foragt. Man har ofte sammenlignet Bismarck med Cavour; men denne Sammenligning er kun for saa vidt berettiget, som begge forfulgte et tilsvarende politisk Maal og udfoldede et lignende Geni for at naa dette; men de Vanskeligheder, Bismarck havde at overvinde, staa uden Sammenligning. Cavour blev baaren fremad af den offentlige Mening, af sin Konges og sit Parlaments ubetingede Tillid; Bismarck derimod savnede denne mægtige Løftestang, maatte Aaringer igjennem bære det høje Maal, han tilstræbte, dybt i sit Bryst og opslide sin Kraft i Kamp mod Upopularitet og Mistillid.

*) Dels Grevinde Thosz's Sygdom, dels den oven berørte rumæniske Mission, som faldt i Sommeren 1864.

VI.

Aaret 1866. — Den ungarske Diversion.

Aaret 1866 var frembrudt, og med dette Aar begyndte den nye politiske Stilling i Østerrige at dæmre. Monarkiet skulde stilles paa sit naturlige Grundlag og herved gjenvinde sin Livskraft og Magtfylde. Venedigs Afstaaelse og Adskillelsen fra det tyske Forbund var for det habsburglothringske Monarki af samme Betydning som en Amputation af en Kræftsvulst for det menneskelige Legeme.

Allerede om Foraaret vare vi bekjendte med Bismarcks Beslutning om at slaa det store Slag i dette Aar. Forberedelserne bleve trufne i al Stilhed, General Klapka blev flere Gange kaldet til Konferencer i Berlin, og endelig blev ogsaa en ungarsk Legions Oprettelse besluttet; Grev Theodor Csáky skulde organisere samme. Man har i Preussen rejst svære Bebrejdelser mod Bismarck, fordi han greb til denne »revolutionære« Forholdsregel; men de, som dadle ham, kjende hverken deres egen preussiske Historie, eller tage i Betragtning, hvilket uhyre Ansvar Bismarck paatog sig over for Konge og Fædreland ved den af ham alene provocerede Krig. Hvorfor skulde Bismarck være mere kræsen i sine Midler end selve Grundlæggeren af den preussiske Magt, end selve Frederik den store? Havde Frederik II. ikke selv været en Rebel mod Kejser og Rige? Havde Kejser og Rige ikke ogsaa sat ham i Rigets Akt? Havde han ikke ogsaa underhandlet med utilfredse Ungarere, optaget ungarske Overløbere i sin Hær? I denne Henseende forelaa altsaa et Præcedens af stor Avtoritet.

I denne Tid falder en for Situationen karakteristisk Ytring af den preussiske Krigsminister v. Roon. Denne, General Moltke og en tredje Person aftalte netop Felttogsplanen hos v. Bismarck, da der under Drøftelsen indløb en telegrafisk Melding om, at de hannoveranske og hessiske Tropper marcherede mod Syd. »Gud ske Lov!« udbrød

Roon, »nu ere vi da disse smaa Puslinger kvit; thi nu kan vor Konge ikke mere gaa tilbage.«

Ved Krigens Udbrud blev jeg endnu af mine Forretninger holdt tilbage i Paris; min Afrejse til Legionen var fastsat til den 5te Juli, men den 3dje Juli stod Slaget ved Sadowa, derpaa fulgte Venedigs Afstaaelse til Kejser Napoleon III., og da jeg gik ud om Formiddagen den 5te, flagede hele Paris i Anledning af denne Afstaaelse. Jeg begav mig til Palais royal for at tage Afsked med Prins Napoleon; han var lige kommen fra Kejseren og var i en meget bevæget Stemning. »Det er godt, at De kommer,« udbrød han, »De maa gjøre os en Tjeneste.« Prinsen bad mig rejse lige til den preussiske Konges Hovedkvarter for at advare Bismarck mod en overilet Fred eller Vaabenhvile. Østerrige er i Ulykken smidig, i Lykken hævngjerrig og grusom. Østerrige havde allerede før Krigen ladet bekjendtgjøre i Paris, at Schlesien var Sejrsprisen, og at alle dets tyske Forbundsfæller — og det var ikke faa — skulde erholde Landeudvidelser paa Preussens Bekostning. I Løbet af en halv Time anstrængte Prinsen sig for at bevise, at han handlede mindre i sit eget Navn, end i Kjendskab til Kejserens hemmelige Ønsker; thi Napoleon selv maatte som Følge af den overtagne Mæglerrolle officielt raade til Fred. Bismarck skulde huske paa, at Kejseren i Italien allerede tvende Gange havde benyttet Prinsen som Mellemmand ved slig konfidentiel Politik. Jeg noterede mig Hovedpunkterne af min Mission i en lille rød Lommebog, som senere skulde blive min Redningsmand i en alvorlig Fare, forlod Prinsen, ilte til det preussiske Gesandtskab for at udbede mig et Pas til Berlin, hvad jeg ogsaa strax fik udleveret ved den preussiske Sendemand, Grev Goltz, og om Eftermiddagen Kl. 5 var jeg paa Rejsen.

Vejen var lang og besværlig; under min tre Dages Fart fra Paris til Pardubitz i Bøhmen fandt jeg kun tvende Gange Tid og Lejlighed til at nyde noget varmt,

en Kotelet i Minden og tre Æg, som en preussisk Kaptejn venligst skaffede mig i Gitschin. Undervejs havde jeg telegraferet til Udenrigsministeriet med Begjæring om i Krigsministeriet at udvirke mig et Pas til min øvrige Rejse. Ved min Ankomst til Berlin den 6te Juli om Aftenen Kl. 10 udleverede Lothar Bucher mig det ønskede Pas og afsendte en Chiffer-Depeche til v. Bismarck, hvori han angav Øjemedet for min Rejse. Jeg havde gjort Regning paa, at jeg paa den schlesiske Banegaard endnu vilde kunne finde Lejlighed til at nyde en Forfriskning; men jeg kom med Nød og næppe saa betids til Toget, som skulde afgaa Kl. 11, at jeg ikke fik et Øjeblik tilovers til at berolige min fastende Mave. Ved min Ankomst om Morgenen den 7de Juli kunde jeg takke en Feltjæger, der rejste som Kurer, for, at jeg fik Plads i en Postvogn, som skulde til at afgaa. Om Aftenen var der et Kvarters Standsning i Gitschin, i Gjæstgivergaarden kunde man slet ikke opdrive noget spiseligt, men her hjalp den artige Kaptejn mig, som sagt. Tidlig om Morgenen den 8de Juli kjørte vi gjennem Sadowa og over Valpladsen, som endnu var oversaaet med Lig; nogle Timer senere indtraf vi i Pardubitz.

Jeg tilstaar, at jeg følte mig lidt beklemt ved min Gang til Bismarck; han stod nu i sin fulde Glorie, og jeg havde ganske kort i Forvejen afslaaet enhver yderligere Forbindelse med ham. Hvis han mindedes dette, kunde jeg være belavet paa en ikke synderlig venlig Modtagelse; men jeg trøstede mig med, at han stod for højt til at føle nogen Hævngjerrighed, og min Formodning var rigtig. Bismarck var ikke tilstede i sin Bolig, han var gaaet til Kongen. Paa Pladsen foran den lave Enetages-Bolig, hvor Vilhelm I. logerede, var der samlet en Mængde Generaler; udmattet af Rejsen satte jeg mig ned paa en Sten i Nærheden for at vente paa Bismarck. Oberst v. Stiehle traadte hen til mig og spurgte efter mit Navn og Ønske, og Her-

rerne vare aabenbart nysgjerrige efter at høre Nyheder fra Paris; thi strax derpaa blev jeg forestillet for Prins Karl af Preussen og de andre Generaler, som morede sig meget over Parises Befolkning, som flagede, uden at de franske Vaaben havde tilkæmpet sig en Sejr. Da kom Bismarck til Syne med Kronprinsen. Hilset med Ærbødighed fra alle Kanter skred den høje Skikkelse i den beskedne Majorsuniform frem som Gud Jupiter, i det han besvarede Hilsenerne til højre og venstre. Lidt efter lidt nærmede hans Excellence sig ogsaa min Ringhed og opfordrede mig til at følge ham til hans Bolig.

Næppe havde jeg endt min Meddelelse, før Bismarck ilte tilbage til Kongen for at forhindre, at han skulde modtage Feltmarskalk-Løjtenant Gablentz, der for anden Gang var kommen til det kongelige Hovedkvarter for at afslutte en Vaabenstilstand. Et Kvarterstid senere vendte Bismarck tilbage og bød mig venlig en Stol. »Saa, nu ville vi ryge os en Cigar,« sagde han, i det han rakte mig en Kasse Havanna; »De ansaa mig altsaa ogsaa for en Junker, for en Reaktionær. Skinnet bedrager. For at naa mit Maal maatte jeg spille denne Rolle. Hos Kongen blev jeg fra alle Kanter mistænkeliggjort som en maskeret Demokrat; jeg kunde kun vinde hans fulde Tillid, naar jeg víste, at jeg heller ikke veg tilbage for Kammeret for at gjennemføre Arméreorganisationen, uden hvilken en Krig var en Umulighed, ja selv Statens Sikkerhed udsat for Fare. Dog denne Kamp koster mig mine Nerver, min Livskraft. Men besejret har jeg dem alle, alle!« udbrød han i prægtig Vrede, i det han med Haanden slog kraftig i Bordet og nævnte tre kvindelige Navne, som synes at have beredt ham særlige Ærgrelser. To Sejrstelegrammer indløbe fra Mellemtyskland med næppe ti Minutters Mellemrum. Jeg tillod mig det Spørgsmaal, hvad der vel nu skulde blive de sydtyske Staters Lod? »Disse ultramontane kunne vi ikke bruge,« gjensvarede den vældige; »vi maa heller ikke sluge

... Menneser.

... ville ikke gjøre os skyl-
... der snarere har svækket
... Jeg vovede det
... vilde ikke med Bøhmen,
... med Sv... men til Lykke
... ere kom denne øjeblikke-
...

... Major i den ungarske Le-
... kraft ... den preussiske
... Under sit Ophold i Ber-
... ning med Leg...
... udtrykkelig...
... jeg tr...
... den unav...
... at tillægge m...
... have holdt ...
... hjret Prins F...
... Jeg erklær...
... i den h...
... været tilst...
... atter et »Ti...
... Rolle i m...
... Størrelse, d...
... Optegnels...
... fra Prins ...
... Pardubitz. F...
... mine Sager bli...
... Indpaknin...
... mine politiske Opteg-
nelser med mig, en Forbytning, som senere blev mig meget nyttig.

General Klapka overtog Befalingen over den ved Schillersdorf i østerrigsk Schlesien lejrede Legion, som kun talte 2400 Mand. Imidlertid var der den 2den August blevet afsluttet en Vaabenhvile mellem Preussen og Øster-

rige, og Klapka sammenkaldte en Morgen Krigsraadet, som bestod af Legionens Stabsofficerer og to Ikke-Kombattanter. Han forelagde dem det Spørgsmaal, om det stemmede med Ungarns Ære, at vi her som i Italien kun skulde lade os bruge som en Slags Fugleskræmsel uden at lade det komme til virkelige Kampe; han foreslog, at vi uden at tage Hensyn til Vaabenhvilen, skulde marchere ind i Ungarn. Oberst Komáromy og den ene Ikke-Kombattant var herfor, og navnlig udtalte den sidste sig med megen Varme for Indmarchen; men alle vi andre stemte mod samme, i det vi som Motiv for vor Afstemning anførte, at vi allerede havde givet noksom tilstrækkelige Beviser paa vort Mod, saa vi ikke behøvede at ængstes i denne Henseende; men at det derimod vilde være en Forbrydelse mod Landet, om vi ved vor Indmarche fremkaldte et Oprør uden at have den nødvendige Styrke til at støtte sammen. Forslaget blev altsaa afslaaet, men alligevel lod General Klapka nogle Timer senere blæse Alarm, og Marchen blev tiltraadt. Hvilke Grunde der bestemte Klapka til at sætte sig ud over Krigsraadets Beslutninger, maa en senere Tid give Oplysninger om.

For enhver, som ikke var kjendt med disse Grunde, maatte vort hele Tog tage sig ud som en Don Quijotes Kamp. Vi vidste, at omtrent 10,000 Mand østerrigske Tropper af alle Vaabenarter inden faa Dage kunde stilles op mod os. Vi havde ikke en Kanon, og til Infanteriet kun 60 Patroner pr. Mand! — Ved vort første Nattekvarter opdagede vi til almindelig Moro, at hin Ikke-Kombatant, som havde udtalt sig saa varmt for Indmarchen og skulde have fungeret som Civilkommissær i Ungarn, undervejs var vendt om og havde fulgt den mindre tornefulde Vej til Paris. Den næste Dag gik vi over Ungarns Grænse, hvor vi stødte paa de første Uhlaner, og fra alle Kanter indløb der Efterretninger om, at østerrigske Tropper i Ilmarcher rykkede os i Møde. Det første Formaal for

vort Tog til Ungarn var imidlertid naaet; vi havde udfoldet den ungarske Fane paa Fædrelandets Grund. Dette kunde for Øjeblikket være tilstrækkeligt. Vi marcherede den næste Dag gjennem nogle ungarske Landsbyer, hvor tyve ungarske Slovaker sluttede sig til os som frivillige, og tiltraadte derpaa Tilbagetoget. Den 7de Avgust indtraf vi i den lille mähriske By Rosenau og troede nu at være bag Demarkationslinjen, om hvis senere paafulgte Forlæggelse vi ikke havde nogen Anelse. Klapka valgte mig for at overbringe den Melding, at vor Legion var indtruffen i Rosenau, til General Stolberg, hvem vi troede stod i Nærheden med sit Korps. Det var en skæbnesvanger Vej, jeg tiltraadte.

I en aaben Vogn, forspændt med to gode Heste, kjørte jeg om Eftermiddagen Kl. 4 over Frankstadt. Skæbnen, det vil sige vort Ukjendskab til Demarkationslinjen, vilde, at jeg kjørte lige ind i Fjendens Land. Efter næppe en halv Times Forløb saae jeg mig forfulgt af østerrigske Uhlaner, lod Kusken, hvem jeg ikke havde Tillid til, stige af, greb selv Tømmerne og kjørte i Karrière videre, i den Mening, at jeg snart maatte støde paa preussiske Tropper. Ved Foden af det høje Bjærg, jeg kjørte ned ad, rislede en Bæk, og her laa der en Landsby, hvor tvende Veje krydsede hinanden. I det jeg vilde slaa ind paa den nordlige Vej, fik en Flok Bønder fat i mine Tømmer, og næsten samtidig havde ogsaa nogle Uhlaner indhentet mig. Jeg steg af Vognen og overrakte den ene Uhlan min Sabel, da der ikke kunde tænkes paa nogen Modstand; men ikke desto mindre stak tvende af Uhlanerne gjentagne Gange efter mig med deres Lanser og vilde sikkert have stødt mig ned, hvis jeg ikke var sprungen ned i den omtalte Bæk, hvor hen de tøvede med at forfølge mig paa Grund af dens høje Bredder. Faa Øjeblikke senere kom endnu ti til tolv Uhlaner sprængende under Kommando af en Vagtmester, som paabød en Standsning af Forfølgelsen. Jeg traadte ud paa Vejen, og tvende Bønderkarle grebe mig

haardt i Armene; den Officer, som nu indtraf i fuld Galop, befalede dem at slippe mig, men der udkrævedes endnu nogle Hug med den flade Klinge, før de lystrede. Bønderne vare saa fanatiske, at de kastede med Sten efter os, da jeg og Officeren steg ind i Vognen. Han opførte sig i øvrigt mod mig paa fuldkommen ridderlig Vis, udbad sig mine Papirer, spurgte om mit Navn og nævnte mig sit: Premierløjtenant, Grev Mittrovsky; nogle Uger senere besøgte han mig i Fængslet, og faldt senere i en Duel i Galizien. Kort derpaa mødte vi Ritmesteren, en Rhinpreusser af Fødsel; Mittrovsky fik det Paalæg at føre mig til Teschen.

Det er unødvendigt at fortælle, at jeg var fattet paa alt, hvad der nu maatte komme; ingen Gud kunde her hjælpe mig, derom var jeg fast overtydet. Allerede i 1849 og 1850 havde man forfulgt mig med en Hidsighed, som om jeg var en Nihilist; hvad kunde jeg vel saa nu vente, hvor jeg bar den forhadte ungarske Legions Uniform; jeg havde kun det ene Ønske, at hvad der nu engang maatte ske, ogsaa maatte ske hurtig.

Kort før Midnat ankom vi til Teschen-Slot. Mittrovsky lod mig træde ind i et Værelse, hvor den kommanderende General Breischachs Adjutanter sov; den ene, om jeg ikke husker fejl, Kaptejn Bordolo steg op af Sengen og gik med Mittrovsky over til Generalen; to Soldater med plantede Bajonetter bleve stillede op ved Siden af mig; man bød mig ikke engang en Stol. Det varede længe, før Bordolo kom tilbage; som jeg senere erfarede, havde man i Mellemtiden telegraferet det samlede Indhold af min røde Lommebog til Wien. Bordolo sagde ved sin Indtrædelse til mig: »De bliver nu bragt til Stokhuset; bered Dem paa alt; i Morgen tidlig bliver De skudt.« »For min Skyld,« svarede jeg; »men saa har jeg i det mindste den Tilfredsstillelse, at min Død koster Østerrige en Provins.« »Bilder De Dem maaske ind, at Preussen vil be-

gynde Krigen igjen for Deres Skyld?« »Nej, men det vil ikke gaa bort der fra, hvor det er,« gjensvarede jeg. Jeg udtalte disse Ord med den inderligste Overbevisning; thi jeg var af flere Grunde overbevist om, at naar Bismarck blot fik et godt Paaskud, skulde han nok gjøre passende Brug deraf. Bordolo syntes at blive slaaet ved min Bemærkning; thi han gik strax igjen over til Breischach, medens jeg imidlertid blev ført til det militære Stokhus, hvor man fratog mig mine Penge, mit Ur og mine Ringe. Det Lokale, man anviste mig, var et elendigt lille Hul med en Træbrix uden Straasæk; General Breischach kjendte aabenbart ikke den Grundsætning, som hersker blandt civiliserede Nationer, at man ved en god Behandling af den fangne Fjende ærer sig selv. Udmattet af Dagens Anstrængelser og Farer slumrede jeg snart ind paa mit haarde Leje.

Om Morgenen vækkedes jeg ved Raslingen af Laasene, som bleve aabnede. En Officer med tvende Soldater traadte ind og kaldte mig over til Profossens Værelse; her erklærede han mig, at han skulde føre mig til Krakau og til dette Øjemed havde lejet en Postvogn, som han havde betalt med mine Penge; i øvrigt erklærede han, at jeg kun havde at besvare hans Spørgsmaal med Ja eller Nej, at jeg ikke turde tale et Ord til Soldaterne, ellers — han trak en Pistol op af Lommen og holdt mig den tæt under Næsen. Denne Brutalitet overraskede mig saa lidt, at jeg ikke svarede et Ord, men blot vendte Blikket foragtelig bort. I den firsædede Postkaleche fik jeg anvist en Plads paa Bagsædet; Officeren satte sig lige over for mig, for, som han udtalte sig til en af Soldaterne under en fornyet Fremvisning af Revolveren, »for at have mig bedre for Haanden«. Nogle næsten utrolige Fakta af lignende Art, som indtraf under de første Timer af Kjørselen, forbigaar jeg med Tavshed, da jeg ikke vil skade denne Officer, som maaske endnu staar i Armeen, og hvis Opførsel, det være

sagt til hans Ære, fuldstændig ændrede sig efter nogle Timers Forløb. Fra en god Kilde erfarede jeg senere den hele Sagernes Sammenhæng. Breischach havde først virkelig haft den Hensigt strax at lade mig domfælde og skyde, saaledes som han havde ladet Bordolo sige; men Indholdet af min Lommebog, der lod mig fremtræde ikke blot som en simpel Major, men som Overbringer af en vigtig diplomatisk Mission, gjorde ham tvivlraadig, og da derpaa Bordolo overbragte ham min Ytring, at min Henrettelse kunde koste Østerrige en Provins, bævede han tilbage for denne Eventualitet, der maaske kunde koste ham hans Stilling, og besluttede saaledes i klog Forsigtighed at nægte sig den Tilfredsstillelse strax at lade mig skyde. Helst havde han sendt mig til Olmütz, hvis Kommandant var en særlig energisk Mand; men Olmütz omsværmedes af Preussere, som maaske kunde befri mig, og derfor expederede han mig til Krakau. Dog hermed var endnu ikke alt gjort. Til Transporten udvalgte han en Officer, der havde tjent ni Aar som Artilleri-Underofficer og først for nogle Dage siden var bleven forfremmet til Løjtenant i Infanteriet. Han fik det Paalæg at transportere »Rebellen«, der desuden var en »Jøde«, til Krakau, og han fik Fuldmagt til ved første oprørske Ord at skyde »Rebellen« ned.

Den 9de Avgust ankom vi til Krakaus Kastel. hvor Profossen anviste mig et Værelse, det samme, hvor den bekjendte polske Rebelfører Langievicz havde siddet arresteret i Aaret 1863. Foran den aflaasede Dør blev der opstillet en Skildvagt. som Dag og Nat kunde iagttage mig gjennem et Kighul. Kommandanten over Tropperne i Krakau var Feltmarskalk-Løjtenant v. Krzizsovski, en ærlig Soldat og ingen blodtørstig Bøddel. I de nærmeste Dage blev jeg gjentagne Gange underkastet Forhør for Krigsretten, hvor jeg imidlertid indskrænkede mit Forsvar til en Protest mod enhver krigsretlig Behandling. For øvrigt havde jeg ikke noget at beklage mig over, Behand-

lingen var her anstændig; mest gjorde det mig ondt, at jeg ikke fik Lov til at skrive til min Familie. Med Profossen, en Underofficer Pomezny, en brav, gemytlig Mand, stod jeg i øvrigt paa god Fod. Den 13de Avgust Kl. 6 om Morgenen, tre Timer tidligere end ellers, traadte han med et meget alvorligt Ansigt ind i mit Værelse; jeg skulde møde for Krigsretten Kl. 8 om Morgenen, altsaa til en ganske usædvanlig Tid. Den ellers saa venlige Mand gav mig ikke noget Svar paa mine Spørgsmaal. »Gud ske Lov, naar det Plageri faar en Ende i Dag,« sagde jeg til ham, da han forlod mig.

Klokken slog 8, den slog 9, den slog 10, men der kom ingen. Endelig Kl. 12 kom der fire Soldater for at hente mig; for den forsamlede Krigsret blev der forelagt mig et Par Spørgsmaal, og derpaa blev jeg atter ført bort. Det var den pinligste Dag, jeg tilbragte dér. Naturligvis imødesaa jeg hvert Øjeblik, at man vilde hente mig til Exekutionen; men det blev Eftermiddag og Aften, uden at nogen kom. Jeg kunde ikke klare mig denne Gaade og mente kun, at Dommens Fuldbyrdelse var udsat til næste Dag. Dog ogsaa denne Dag gik hen, og min Ven Pomezny satte atter et muntert Ansigt op. Alligevel troede jeg ikke at burde gjøre mig nogle Illusioner; det var umuligt, naar jeg med koldt Blod overtænkte Sagernes hele Stilling.

Saaledes forløb fem lange Dage. Den 18de Avgust blev jeg atter hentet »for at høre min Dom publiceret«. Timen var altsaa efter min Formening kommen. Krigsretten var samlet, brændende Kjærter vare opstillede ved Siden af et Krucifix. Major Blumenbach og Krigsrettens øvrige Medlemmer vare i fuld Gala, Kaptejn og Avditør Juvanz satte sin Tredækker med den bølgende grønne Fjer paa Hovedet, og med korslagte Arme traadte jeg frem midt paa Gulvet. Avditøren oplæste Dommen, der gik ud paa, at eftersom jeg i Følge egen Tilstaaelse havde ført Vaaben

mod det kejserlige Hus og herved gjort mig skyldig i Højforræderi, erklæredes jeg at have forbrudt min Titel og dømtes til Døden ved Strikken; men ad Naadens Vej ifaldt jeg kun — 16 Aars strængt Fængsel. Jeg kunde næppe tro mine egne Øren. Man førte mig ikke til Døden? Hvad var da sket, hvad havde fremkaldt dette Under? Jeg stod for en ny Gaade. Avditøren, en højst agtværdig Mand, som allerede under Forhørerne havde víst sig særlig venlig, sagde nogle artige Ord til mig, og jeg blev ført tilbage til min Celle. Jeg nærede nu ikke nogen Tvivl om, at jeg ogsaa snart vilde komme paa fri Fod; thi det var utænkeligt, at der ikke ved Fredsslutningen skulde blive udstedt en almindelig Amnesti. Der forestod mig imidlertid endnu en lille Overraskelse; om Eftermiddagen traadte Profossen ind til mig med en Klejnsmed, som smeddede mig en tung Lænke om Benene. Jeg lod det trøstig ske; thi det kunde vel ikke vare saa længe. Jeg erfarede nu ogsaa, at kort efter mig vare tvende andre Officerer ved Legionen, de unge Grever Tibor og Pista Károlyi, blevne tagne til Fange og førte til Wien.

Lænkerne kom jeg dog til at bære længere, end jeg havde tænkt. Af Aviserne, som jeg nu fik Lov til at læse, saae jeg, at der var blevet sluttet Fred i Prag den 22de Avgust, og at Amnestien heri var bleven udtalt. Den 11te September bleve de sexten preussiske Soldater, der vare Krigsfanger i Krakau, befordrede til deres Hjem, men ikke jeg. En ny Gaade! Da aabnedes den 16de September pludselig min Dør, Herr Juvanz forelæste mig et Telegram fra Wien, hvorefter jeg ufortøvet skulde sendes til Grænsen, og Pladskommandanten lagde Resten af mine Penge og mit Ur foran mig paa Bordet. Næste Dag naaede jeg den preussiske Grænse.

Jeg var paa en vidunderlig Maade undsluppen en Mængde Farer. For at forstaa det hele maa jeg nu fortælle, hvad der anden Steds var passeret med Hensyn til

mig. Klapka havde ved en Husarpatrouille faaet Melding om, at jeg var tagen til Fange, og den 9de Avgust afsendt denne Melding til Berlin. Den 11te lod Bismarck Grev Csáky hente og sagde ham, at han havde pønset paa, hvorledes han kunde beskytte mig mod en Akt af østerrigsk Hævngjerrighed. Naar han truede med at lade ti østerrigske Stabsofficerer skyde som Repressalie for mig, nyttede dette slet ikke noget; thi man vidste i Wien helt vel, at Preussen ikke var i Stand til sligt Barbari. »Nu have vi imidlertid i vor Magt ti Borgere fra Trautenau, der ere fængslede for simple Forbrydelser; med dem stiller Sagen sig anderledes: Østerrige vil tro det, naar jeg truer med disses Henrettelse; det kan ikke udsætte sig for hele Verdens Bebrejdelser, at det har ofret ti trofaste Borgere alene for at kunne tage Hævn over én Ungarer. Jeg har i Dag tilstillet vor Gesandt i Prag et Telegram, hvori jeg giver mit Æresord paa, at jeg strax lader de ti Trautenauere skyde, saafremt man forgriber sig paa Seherr Thosz, og jeg har paalagt vor Gesandt, at han skal lade den østerrigske Regering give sig en skriftig Tilstaaelse for, at den har modtaget denne min Erklæring.«

Denne Ide var sindrig og ganske den store Aand værdig, fra hvem den udgik, og det er kun forbavsende, hvorledes v. Bismarck midt under sine svære politiske Statssorger kunde finde Tid til at falde herpaa. Bismarcks afgivne Æresord lod ingen Tvivl herske om, at det var Alvor med hans Trusel, og hans Fordring om en skriftlig Kvittering for Modtagelsen gav tydelig nok hans Hensigt til Kjende eventuelt at sætte Østerrige i Gabestokken over for hele det civilicerede Evropa. Til Trods for alt dette var det alligevel meget nær ved, at jeg og følgelig ogsaa de ti brave Trautenauere vare faldne som Ofre for visse Personligheders Hævngjerrighed; kun en Embedsmands Samvittighedsfuldhed lagde her en Hindring i Vejen, og de ti ærbare Borgere med deres Borgmester i Spidsen vide

muligvis den Dag i Dag ikke, hvor inderlig nær deres Skæbne har været knyttet til min.

Hvis jeg er rigtig underrettet, og det tror jeg at være, forhandlede man den næste Dag, den 12te Avgust, i Wien, om man skulde tage Hensyn til denne Trusel eller ikke. Den Betragtning, at Bismarcks Æresord ikke lod nogen Tvivl tilbage om Truselens Udførelse, og at den hele Sag, naar den kom til Offentlighed, vilde gjøre et yderst uhyggeligt Indtryk, bevirkede endelig, at man besluttede at bøje sig; men en meget indflydelsesrig, mig særlig uvenligsindet Personlighed bevægede imidlertid Krigsministeren, Ridder v. Frank til at spille Skæbne og forpurre den officielle Beslutning. Et Faktum er det, at der den 12te Avgust sent om Aftenen indtraf et Telegram fra Wien til Krakau med det Paalæg ufortøvet at stille mig før Krigsretten og at lade Dommen fuldbyrde, hvilket vilde sige saa meget som at dømme Delinkventen til Døden og strax lade Dommen exekvere. Krigsretten traadte sammen den 13de om Morgenen tidlig, og man kunde antage, at alt vilde være forbi Kl. 10 eller 11 om Formiddagen; men Forsynets Vilje var dog stærkere end smaa Menneskers smaalige Midler. Dommens Fuldbringelse forsinkedes nogle Timer ved Avditørens Samvittighedsfuldhed. Da der ikke var flydt Blod ved min Tilfangetagelse, kunde jeg ikke lovlig dømmes til Døden, men kun til Fængselsstraf, og den retskafne Juvanz vægrede sig ved at nedlægge Paastand paa Dødsstraf. Dog Befalingen fra Wien var alt for tydelig, og Rettens Betænkelighed havde maattet vige eller var maaske allerede vegen; men imidlertid var der indløbet et andet Telegram med Ordre om at suspendere den krigsretlige Forfølgelse. Dette andet Telegram var sandsynligvis bestemt til at overtyde Verden om Regeringens Uskyldighed i min og Trautenauernes Død. Dog Juvanz's Retskaffenhed havde gjort dette Bevis unødvendigt; han

havde ikke blot reddet mit, men ogsaa de ti Landsmænds Liv.

Samme Dag, den 13de Avgust, og de følgende Dage spredte Telegrafen Efterretningen om min Henrettelse over hele Evropa. Telegrafisten i Krakau, som havde kopieret det første Wienertelegram og helt vel kjendte Betydningen af den Formel »fuldbyrde Dommen«, fortalte nemlig ved Frokosten til Korrespondenten for Troppauerbladet »Silesia«, at jeg vilde blive henrettet den Dag, og Korrespondenten skyndte sig med at bringe sit Blad denne Meddelelse som en fuldbragt Kjendsgjerning. — Min Ikkeudlevering den 11te September havde til Følge, at den preussiske Krigsminister stoppede Tilbagesendelsen af de østerrigske Krigsfanger, og først efter denne tydelige Paamindelse besluttede man i Wien at udlevere min Ringhed.

Over Berlin begav jeg mig tilbage til min Familie i Schweiz. Heldigvis havde man for dem skjult de Blade, som bragte Efterretningen om min Død samt Nekrologer over mig. Denne Skræk vare de dog slupne for.

VII.

Det endelige Forlig. — Min sidste Samtale med Bismarck.

Krigen 1866 betegnede man den Gang, baade i daglig Tale og i Politikken, som en forbrydersk og vilkaarlig Brødretvist, der kun skyldtes en enkelt Mands Ærgjerrighad; men Verden er nu engang saaledes beskaffen, at Mennesker og Folkeslag ikke kunne komme til rette med hverandre uden denne rædselsfulde Udvej, og den førte Kamp viste sig i sine Følger uendelig heldbringende for Tyskland som for det østerrigske Rige, ikke at tale om, at den af alle hidtil førte store Krige var den korteste, og derfor ogsaa den mindst blodige.

Gavnlig viste dens Følger sig for selve Østerrige, som hidtil forgjæves havde plaget sig og sine Naboer med tre mægtige Opgaver; det havde villet kue Italien med Vaabenmagt og villet hemme og holde Tyskland tilbage ved alle mulige smaalige og slette diplomatiske Kunstgreb, medens det i enhver Henseende forsømte sin egentlige og vigtige kulturhistoriske Opgave, der laa imod Øst. Slaget ved Sadowa friede nu Østerrige fra dets italienske og tyske Opgave, hvortil det alt længst havde tabt enhver højere Berettigelse; men Østerriges Foryngelse, hvorom man i det sidste Aarti havde hørt og læst saa meget, men hvortil man havde set saa lidt, var og blev endnu uendelig vanskelig, uendelig indviklet, men den var dog bleven mulig; Østerrige maatte fremtidig søge at hele og læge de mangfoldige Brøst, der nødvendigvis maatte være opstaaede, hvor saa mange Stammer og Folkeslag skulde bo under samme Tag. De stridende Nationaliteter vare ingen Steds forligte eller forsonede, tvært imod vare de kun blevne mere fordringsfulde, da Riget i den førte Krig var blevet Beviset paa sin Kraft skyldig. Kejseren havde dog søgt en Udvej for at komme ud af det Uføre ved at hidkalde en ny Mand, v. Beust, der hidtil havde været sachsisk Minister og som saadan en af Preussens ivrigste Modstandere, hvorfor hans Stilling var bleven uholdbar i Dresden.

Friherre v. Beust fandt i de følgende fem Aar, i hvilke han spillede en Rolle paa den store politiske Skueplads, tilstrækkelig Lejlighed til at vise, at han ingenlunde var den store Statsmand, han holdt sig selv for; men for de nærmeste Opgaver, der maatte paahvile den dybt rystede og hjemsøgte Stat, var han særlig vel egnet; fremfor alt han var en fremmed, som saadan hverken indviklet i Hoffets og de aristokratiske Kredses Rænker eller i Forfatningskjævlerierne og alt, hvad der hang sammen hermed; han kunde derfor mere fordomsfrit og uhildet give sig i Kast med de herhen hørende Spørgsmaal, og fremfor alt var han

en Mand, som med Lethed fandt sig til rette i alle Forhold, altid var overordentlig vel tilfreds med sig selv og ikke tog Sagerne alt for tragisk. Med et forholdsvis uhildet Blik forenede han et stort Mesterskab i Stil og Udtryk, en overordentlig Færdighed i Formen, en sjælden Mæglings- og Overtalelsesgave, som skulde gjøre fortrinlig Tjeneste under den nærmeste Tids »conciliatoriske«, »udjævnende« Politik. I den første af sine Depecher (2den Novbr. 1866), hvori han stillede sin Person frem i Forgrunden paa en Maade, der dannede en skarp Modsætning til hans mægtige Modstander, den preussiske Kanslers Skrivemaade, udtalte Beust, at han fra den Dag, da Kejserens Tillid gjorde ham til en Østerriger, vilde betragte sin politiske Fortid som udslettet.

Beusts Politik var ham saa temmelig klart foreskreven ved den politiske Stilling, i det mindste da for den nærmeste Fremtid. Centralismen, den østerrigske Enhedsstat, hvorfor man havde kæmpet saa vældig i 1848—49, og som Ungarn var bukket under for, havde sluttelig dog víst sig som en Umulighed. Føderalismen betød simpelthen Rigets Opløsning; thi hvor skulde vel denne Bevægelse stande, hvor, som i Østerrige, hvert Kronland igjen havde et Par Underlande med sine særlige, »nationale« Fordringer. Der var altsaa kun Dualismen tilbage, Rigets Deling i tvende Halvdele, en østlig, hvor Magyarerne, og en vestlig, hvor Tyskerne kunde dominere. De tvende mægtigste blandt Østerriges mange Stammer maatte se at komme til Enighed, saa godt det lod sig gjøre; de øvrige Nationaliteter fik glatte Ord og Skinindrømmelser; her var nok at gjøre for en Mand, som forstod at afslibe alle skarpe Hjørner.

Først og fremmest gjaldt det nu om at tilfredsstille den mere utaalmodige Halvdel, Ungarn. Den 19de November aabnedes den ungarske Landdag med et kejserligt Reskript, som indeholdt Regeringens Hovedsynspunkter med

Hensyn til den Overenskomst, der tilstræbtes. »Landet staar nu ved Tærskelen af sine Ønskers Maal«, hed det i samme; Reskriptet tilbød Udnævnelsen af et ansvarligt Ministerium for Ungarn og Gjenindførelsen af Landets municipale Forfatning; om Statsgjælden og Finanserne skulde man komme til en Overenskomst, og Rigets Enhed skulde kun opretholdes med Hensyn til en fælles Hær, Toldvæsen og indirekte Skatter. Samtidig antydedes, hvad der naturligvis var en Nødvendighed, at »det ansvarlige Regeringssystem« ogsaa skulde komme til Anvendelse i de øvrige Lande, der sammenfattedes under Navnet Cisleythanien efter den lille Flod Leytha, som paa en Strækning danner Grænsen mellem Ungarn og Ærkehertugdømmet Østerrige. I December samme Aar var Beust i Pest for at opnaa en Forstaaelse med Førerne for det maadeholdne ungarske Parti, med »Deakpartiet«. I Begyndelsen af næste Aar (Febr. 1867) udnævntes derpaa v. Beust til Ministerpræsident, Underhandlingerne med Ungarerne fortsattes, og der indsattes et ansvarligt, ungarsk Ministerium, i Spidsen for hvilket traadte den i det foregaaende alt flere Gange nævnte Grev Julius Andrássy, hvem den østerrigske Kejser havde ladet dømme til Døden in effigie*). Meddelelsen om denne Udnævnelse blev oplæst den 18de Februar 1867 i det ungarske Underhus i Pest og modtagen med uendelig Jubel; det ungarske Frihedsparti havde endelig sejret, og Østerrige-Ungarns Dualisme var saaledes nu en endelig fastslaaet Kjendsgjerning.

Den Statsmand, hvem Ungarn navnlig kunde takke for den heldige Løsning af den langvarige Strid, var Frans Deák**). Han spillede allerede en betydelig Rolle før 1848, særlig havde Landet ham at takke for en ypperlig Kriminallovbog. Efter Martsbegivenhederne blev han Med-

*) Se oven for S. 154.
**) Født den 17de Oktbr. 1803, død den 29de Januar 1876.

lem af det første konstitutionelle ungarske Ministerium under Grev Ludvig Batthyányi, holdt som Minister stedse fast ved en fredelig Udjævning med Østerrige og søgte endnu ved Windisch-Grätz's Fremmarche (Decbr. 1848) at mægle Forlig, men trak sig efter det mislykkede Forsøg tilbage uden senere at ville indlade sig med Ministeriet Schwarzenberg, som forgjæves søgte at vinde ham ved Ungarns Reorganisation; Deák kunde ikke være behjælpelig ved de Omdannelsesforsøg, der skulde lade Ungarns Selvstændighed og gamle Forfatning forsvinde til bedste for den østerrigske Enhedsstat. Først da den uheldige italienske Krig 1859 havde gjort det absolutistiske Kejserdømme til en Umulighed, og et kejserligt Diplom af 20de Oktbr. 1860 aabnede en Udsigt til Gjenindførelsen af de tidligere Statsforhold i Ungarn, traadte Deák atter op paa den politiske Skueplads og udtalte sig i maadeholden og mæglende Aand, i det han vel vilde opretholde Lovgivningen fra 1848, men dog kun for saa vidt det kunde ske uden Krænkelse af andres Rettigheder. Deák blev saaledes Hovedet for et maadeholdent Parti, »Adressepartiet«, i Modsætning til det radikale Parti. Imidlertid var Østerrige endnu ikke tilstrækkelig ydmyget, og Kejseren vaklede frem og tilbage mellem en Helstatsforfatning for hele Monarkiet, der vilde have indført Tyskernes Overvægt, og føderative Forsøg. Fra 1865 dannede Deáks Parti en fastsluttet, anselig Majoritet i den ungarske Landdag, og at Underhandlingerne nu dog førte til en forønsket Afslutning, skyldtes, som sagt, væsentlig hans Maadehold. Selv traadte han ikke ind i det ungarske Ministerium, men dettes samtlige Medlemmer, deriblandt ogsaa Andrássy, hørte til hans Parti, og Underhandlingerne om Ordningen af Fællesanliggenderne fortsattes i fredelig og maadeholden Aand til stor Harme for de uforsonlige radikale, hvis Hoved, Kossuth, fra Paris tilskrev Deák et groft Brev.

Den konstitutionelle Forfatnings heldige Udvikling ind-

virkede igjen heldig paa Sagernes Gang i Wien. Endnu inden Udgangen af Aaret 1867 kom man til Ende med de langvarige og vanskelige Forhandlinger, som endelig fastslog »Udjævningen« med Ungarn i lovmæssige Former. I finansiel Henseende var dette Forslag meget fordelagtigt for Ungarn; af Statsgjælden overtoge Landene i den vestlige Halvdel forud 25 Millioner Gylden samt derpaa 70 pCt. af den hele Gjæld, medens Stefanskronens Lande kun skulde udrede 30 pCt., og samme Forhold gjaldt for Udgifterne til Fællesanliggenderne. De tvende Halvdele af Riget ere i det hele uafhængige Stater, som kun have udenrigske Anliggender, Krig og til Dels Finansvæsenet fælles, og for disse fælles Anliggender er der Fællesministerier. Parlamenterne i hver af Monarkiets tvende Halvdele udvælge 40 Medlemmer*), og disse saakaldte »Delegationer« træde aarlig sammen, vexelvis i Wien og i Budapest for at kontrollere Ledelsen af de fælles Anliggender og bevillige de nødvendige Udgifter. De herhen hørende Love vare blevne vedtagne baade af det østerrigske Rigsraad og den ungarske Rigsdag og bekræftedes nu af Kejseren, samme Dag (21de Decbr.) som de fire Statsgrundlove for »Cisleythanien«. De udgjøre tilsammen et Hele, og med Hensyn til det habsburgske Monarki maa vi altsaa fremtidig skjelne mellem de ungarske, de cisleythanske og de fælles Anliggender.

Ungarn havde unægtelig vundet Løvens Part ved dette Forlig. Landet havde opnaaet alt, hvad det billigvis kunde ønske, maaske endog lidt mere, end det kunde taale, for saa vidt det blandt andet ogsaa havde vundet Frihed til at stifte Gjæld, en Frihed, Ungarn har misbrugt temmelig stærkt for at udvikle sit Jærnbanenet. Det kirkelige Spørgsmaal, der i de sidste Aar har spillet en saa stor Rolle i Tyskland, til Dels ogsaa i den vestlige Halvdel af de habsburgske Lande, har kun vakt føje Vanskeligheder

*) Hvert af de tvende Kamre vælger 20.

i Ungarn, hvor Nationalitetsideen, den ungarske Selvfølelse, behersker alt, saa at selv Biskopperne maa rette sig efter samme. Ogsaa med Stefanskronens Bilande og de herhen hørende Nationalitetsspørgsmaal blev man forholdsvis hurtig færdig. Transilvanien, dette »tyske Missionsland« i Østen, havde man maattet ofre i Wien, det blev fuldstændig inkorporeret i Ungarn, og medens Rumænerne som Polakkerne, Czeker og Serber drømme deres Nationalitets- og Fremtidsdrømme, vare Ungarerne praktiske nok til at lade sig belære af de haarde Erfaringer i 1848—49 og fik i 1868 tilvejebragt et Forlig med Kroatien.

Forsoningen mellem Kronen og det ungarske Folk var altsaa opnaaet, og allerede den 8de Juni 1867 gik Kroningen for sig i Buda med Udfoldelsen af al gammeldags Glimmer og Herlighed; Frans Josef, »den haardt prøvede«, red i fuld Kongeskrud op paa Kroningshøjen, der er opkastet af Jord fra alle Ungarns Lande, og udførte de foreskrevne fire Hug mod alle fire Verdenshjørner; men forud havde »Kongen« rigtignok maattet underskrive det af Ungarns Rigsdag udstedte »Inaugural«diplom eller Eden paa Ungarns Forfatning. En almindelig og fuldstændig Amnesti skulde udslette Mindet om Begivenhederne fra 1848, og Kejseren overvandt sit Sind, og den Sum, der efter gammel Skik og Brug tilbødes ham i Kroningsgave, forærede han til Invaliderne af Honvedarmeen, den Nationalhær, som havde staaet i Vaaben mod ham 1848 og 49; han maatte søge at glemme, at han kun var Konge over dette Folk i Følge de besejredes Ret, at Ungarn efter en tyveaarig Kamp havde tilbageerobret »sin Konge« som en integrerende Del af sin Forfatning.

Da Udsoningen nu imidlertid var bragt til Veje, forblev Forholdet til Kongen ogsaa uforstyrret, som det stemmer med Nationens ridderlige og loyale Karakter; det smigrer særlig Ungarerne, at »deres Dronning«, den lidenskabelige Jægerske, føler sig mere hjemme hos dem end i

Wien. Ogsaa Flertallet af de nu hjemvendende Flygtninge sluttede sig ærlig og ivrig til Regeringen og Kongen, og kunde det saa meget desto lettere, som Frans Josef mod Slutningen af Aaret 1868 sanktionerede den Lov, hvorefter Landet stiller en særegen Honved- eller Landeværnshær, som fik en Ærkehertug Josef til Overgeneral. Da nu i samme Aar ogsaa Udsoningen kom i Stand med Kroatien, var den lange Strid udjævnet; Ungarn havde sejret ved sin faste og forstandige Udholdenhed, den Trontale, hvormed Frans Josef i egen Person sluttede Rigsdagen (19de December 1868), hævdede Stefanskronens Integritet, og den officielle Titulatur i det østerrig-ungarske Monarki: Frans Josef, Kejser af Østerrige, Konge af Ungarn, lader ingen Tvivl tilbage om den gjenvundne Selvstændighed.

Det var Deáks Parti, der havde tilkæmpet sig denne Sejr, og det var ogsaa dette Parti, som endnu i en længere Tid beherskede den politiske Stilling. Dets Forer, den mest indflydelsesrige ungarske Statsmand udtalte samtidig et Ord, der var dobbelt betydningsfuldt, fordi det udtaltes af en Mand, som altid havde talt saaledes: »Østerriges Bistand er lige saa vigtig for os, som vor for det,« og i sin Valgtale fra Begyndelsen af 1869 hævdede ogsaa Grev Andrássy med Eftertryk, hvor fordelagtigt Forliget var for Ungarn. Valgene i Marts 1869 faldt da ogsaa ud til Fordel for dette Parti; det raadede i det nye Parlament over et Flertal af 90 Stemmer, deriblandt 30 fra Kroatien; men Oppositionen, som fandt Forbundet med Østerrige for inderligt, var dog lige fuldt voxet og havde navnlig sejret i de rent ungarske Kredse. Imidlertid tør man vel ikke fragaa, at Ungarerne vare blevne lidt vel overmodige over de store Fordele, de havde vundet; de troede, at man blot behøvede at jævne Vejen ved Love og Regeringsforanstaltninger, da vilde Landet baade i aandelig og i materiel Henseende gaa fremad med Kæmpeskridt. Den 23de April aabnede Kongen den nye Rigsdag med en Tale, hvori han stærkt betonede

Nødvendigheden af indre Reformer. Med slige Reformer som Skoleloven, Jødernes politiske Ligestillelse, Afskaffelsen af Pryglestraffen*), Reformer i Justitsvæsenet og Kjøbstadlovgivningen o. s. v., beskæftigede det beroligede Land sig nu, og i 1870 bevilligede man et Forskjønnelseslaan paa 15 Millioner Kroner til Hovedstaden, for at den ikke skulde staa tilbage for Wien; i en vis Forstand laa Rigets Tyngdepunkt i Virkeligheden nu i Budapest. Og man turde vel anse det som en Lykke for det habsburgske Monarki, at i det mindste den ene Halvdel var beroliget; thi i den cisleythanske Halvdel fortsattes Virvaret og Kjævlerierne mellem Tyskerne og de øvrige Nationaliteter, hvortil endnu kom de kirkelige Stridigheder om Konkordatet. Som bekjendt ere disse Forhold endnu ikke endelig ordnede, om end den føderative Retning for Tiden synes at have vundet en betydelig Overvægt. Vi skulle dog ikke her komme ind paa en Drøftelse af det vestlige (det cisleythanske) Riges indre, bedrøvelige Historie. Det er kun Ungarn, vi have dvælet lidt nærmere ved.

Under dette kaotiske Virvar i Rigets vestlige Halvdel er det klart, at Rigets Tyngdepunkt for en Stund maatte være i Ungarn, hvor Forholdene havde udviklet sig paa en forholdsvis klar og fornuftmæssig Maade. Ungarn var den tilfredse Halvdel af Riget, og følgelig var det Ungarn, der førte det store Ord paa de aarlige Forsamlinger af Delegationerne, som øve den parlamentariske Kontrol med Monarkiets fælles Anliggender. Dette var for saa vidt en Lykke, som Ungarn var fredelig sindet, da Udfaldet af Krigen 1866 jo havde gjengivet Landet dets Forfatning og dets Konge. Ungarn vilde følgelig ikke støtte nogen Politik, der kunde tilsigte igjen at drage Østerrige ind i de tyske Forhold; Bismarck og de ungarske Statsmænd vilde i denne

*) De frivillige Pryglerier ved de ungarske Rigsdagsvalg bestaa derimod endnu i deres gamle Omfang.

Henseende kunne række hverandre Haanden. At Freden var nødvendig for Riget, var aldeles indlysende; men alligevel spillede den store Politik mere end billigt en dominerende Rolle i de efter 1866 nærmest følgende Aar; thi Minister v. Beust indbildte sig netop at have særligt Talent paa dette Omraade, hvor han dog i Virkeligheden altid kun havde høstet Utak og spillet en bedrøvelig Rolle. Det laa over hans Kræfter at gaa ind paa den store Afgjørelse, der nu engang var falden i det tyske Spørgsmaal, og som var falden uheldig ud for Habsburg. Hverken han eller det østerrigske Hof var til Sinds at slaa sig til Ro hermed; Østerrige skulde, saa snart som muligt, igjen spille en Rolle, og Maalet skulde være at styrte Preussen ned fra den vundne Storhed ved en fransk, muligvis ogsaa en italiensk Alliance. Dog ogsaa her skulde den ungarske Vilje gribe forstyrrende ind.

Ved Tuilerierhoffet repræsenteredes Østerrige af Fyrst Metternich, der som sin Fader var »en aimabel Mand og perfekt Kavaller« og med samt sin Hustru stod i højeste Gunst hos det franske Kejserpar. Ved Metternichs Hjælp kunde v. Beust begynde at spinde de Traade, der skulde indlede det nye Forbund. For Rusland søgte han at gjøre sig behagelig ved at foreslaa en Forandring i Traktaterne af 1856; dog Rusland greb ikke den fremrakte Haand, men iagttog en foragtelig Tavshed over for dette plumpe Forsøg paa atter at sætte sig i Gunst hos det. Ogsaa Stemningen i Sydtyskland søgte man at benytte, og virkelig forefaldt der ved den store Skyttefest i Wien højrøstede Demonstrationer mod Preussen og den nye Sagernes Stilling i Tyskland; men disse Demonstrationer vakte en ubehagelig Opmærksomhed i Preussen og navnlig i Ungarn, Beust maatte selv dæmpe den højt flyvende Patriotisme, og med Behændighed fandt han det rette Ord, som tilfredsstillede alle og ikke saarede nogen. »Det er alene Enigheden mellem alle de Folkeslag, der lever under Kejserens ophøjede Scepter,

som kan garantere os Opfyldelsen af Østerriges kulturhistoriske Mission, og som ligger lige saa meget i Tysklands som i Østerriges Interesse; Østerrige maa bevare sit venskabelige Forhold til Tyskland« *). Ligesom v. Beust altsaa her paa Grund af Ungarns Mistænksomhed havde maattet vige et Skridt tilbage, var det ogsaa sket Aaret forud under det Kondolencebesøg, det franske Kejserpar aflagde det østerrigske Hof i Anledning af Ærkehertug Maximilians, den ulykkelige mejicanske Kejsers Død. Ved denne Sammenkomst i Salzburg (18de—23de Avg. 1867) var nemlig ogsaa den ungarske Førsteminister Andrássy tilstede, og Resultatet blev derfor kun »en Meningsudvexling om de vigtigste evropæiske Spørgsmaal, hvorved Haabet om Fredens Bevarelse maatte forøges.« At man gjærne fra Wienerhoffets saa godt som fra Napoleon III.'s Side vilde vende Forbundet mod Preussen, er sikkert nok; men til nogen bestemt Aftale kom det ikke, Begivenhederne i 1870 fandt saaledes dog Wienerhoffet aldeles uforberedt, og Ungarns Indflydelse hindrede Østerriges Indgriben. Herved havde altsaa Ungarns Overvægt lagt sig ret for Dagen; Venskabet med Preussen var og blev de ungarske Statsmænds ledende Tanke, og dette fandt i de følgende Aar et slaaende Udtryk ved v. Beust's Afskedigelse og Afløsning ved Andrássy. Dog vi ere herved komne noget uden for den Tidsgrænse, Memoirerne have sat sig, og afslutte derfor denne Afhandling med Seherr Thosz's sidste Sammenkomst med Fyrst Bismarck.

Det Maal, hvorfor vi alle havde kæmpet og lidt, var altsaa naaet. Allerede i Juli Maaned 1867, altsaa kort efter den oven for omtalte Kroningsfest, vendte jeg tilbage til Ungarn, men stødte rigtignok i Salzburg ved Østerriges

*) Beust brugte de uoversættelige Ord: Østerreich müsse Fühlung mit Deutschland behalten.

Grænser paa Vanskeligheder, man beredte mig fra Wien, og som der behovedes hele Andrássys energiske Indskridning for at hæve. Ved vort Gjensyn lod han en Ytring falde, som jeg her gjengiver, baade fordi den er karakteristisk for hans Person, og fordi den betegner de i Ungarn herskende Anskuelser. »Hidtil havde jeg noget forud for dig,« sagde han, da der blev Tale om mine Æventyr i Krakau; »men nu staa vi lige.« Jeg bemærkede, at Meningen med denne dunkle Tale ikke var mig ret klar, thi han var Kronens Førsteminister, og jeg var en simpel Privatmand. »Aa, det er slet ikke min Mening,« gjensvarede Andrássy; »i Dag er man Minister og i Morgen maaske ikke; jeg mener,« hermed gjorde han en betegnende Bevægelse omkring Halsen, »jeg mener dette Baand.« Sandelig, en Nation, hvis Sønners Patriotisme er saa stærk, at enhver lige op til Samfundets højeste Klasser betragter det som en »Ære« for sig, at han i Forsvaret for Fædrelandet har paadraget sig en Dødsdom, sandelig en saadan Nation er stærk, selv om den ikke er talrig.

Jeg vil slutte disse mine Optegnelser med Fortællingen om en kort Episode, hvorved jeg havde den Ære at indlede de første Forbindelser mellem Andrássy og Bismarck, og samtidig den Tilfredsstillelse at befordre en Fredsslutning mellem Berlin og Wien-Pest. Forretningssager kaldte mig i de sidste Dage af December 1868 til Berlin. Overtydet om, at man i Wien endnu nærede Mistillid til mig, opfordrede jeg Andrássy til at give Grev Beust en Meddelelse om min Rejse, for at han, hvis det lystede ham, kunde vaage over mine Skridt i Berlin. Andrássy, der altid er korrekt i sin Tænke- og Handlemaade, afviste fuldstændig denne Anmodning. Han sagde, at han kjendte mig godt nok til at vide, at jeg ikke var i Stand til at udvise Illoyalitet, og dette var tilstrækkeligt; om Mistilliden i Wien behøvede jeg ikke at bryde mig. »Du kan tvært imod gjøre os en Tjeneste dér,« vedblev han.

»Den Aviskrig, som allerede en Tid lang har raset mellem de tyske og de østerrigske Blade, forbitrer Stemningen baade her og hisset og kan sluttelig medføre slemme Konsekvenser. Det vilde derfor være ønskeligt at faa en Ende derpaa. Samtidig driver der, som du véd, en Mængde preussiske Agenter omkring i Landet, som ægge til Misfornøjelse mod Østerrige. Naar jeg gransker efter Aarsagen til denne preussiske Agitation, kan jeg kun formode, at Preussen vil overskride Mainlinjen og derfor vil sætte Splid mellem de tvende Monarkiets Stater for ikke paa denne Kant at møde nogen Hindring. Den i Pragerfreden fastslaaede Mainlinje kan være os ligegyldig; den er ikke Østerriges, men Frankrigs Værk. Skulde du i Berlin finde Lejlighed til at tale med formaaende Personligheder — min Stilling forbyder mig at træde i direkte Forbindelse med Udlandet —, kan du sige, at saa længe jeg staar paa den Plads, hvor jeg er, ville vi ikke hindre Preussen i at overskride Mainlinjen; men sig saa ogsaa, at man ikke skal gjøre sig noget unyttigt Besvær med at ophidse Ungarn mod Dynastiet; thi for slig Agitation er der ikke mere nogen Plads i Ungarn. Siden Kongens Kroning gives der hos os ikke et Dusin Mennesker, som ville laane slige Insinuationer Øren.«

Den Forretning, som havde ført mig til Berlin, var endt efter 48 Timers Forløb. Jeg begav mig til Udenrigsministeriet for at aflægge et Besøg hos Bismarcks fortrolige, v. Keudell, hvem jeg allerede tidligere var bekjendt med. Under det Paaskud, at jeg ønskede at bevidne Grev Bismarck min Taknemmelighed for den Intervention, han havde udøvet i 1866 til min Fordel, bad jeg Keudell skaffe mig en Avdiens. Da han forklarede mig, at dette faldt vanskeligt paa Grund af Kanslerens meget nervøse Stemning, forklarede jeg ham mit Ærende med den Anmodning at gjøre passende Brug af mine Meddelelser. Keudell kunde slet ikke komme sig af sin Forbavselse.

»Hvorledes er det dog muligt,« udbrød han, »at den ungarske Regering er saa slet underrettet, at den kan tro, at vi have sendt disse Agenter til Ungarn. Jeg bestyrer selv de hemmelige Midler, og jeg giver Dem mit Ord paa, at der ikke er anvendt en eneste Daler til sligt. Naar der imidlertid er Tale om slige Ting, vil Grev Bismarck sikkert nok modtage Dem.« Jeg tog Afsked med den Bemærkning, at jeg vilde afvente tre Dage, om Kansleren vilde modtage mig.

Den 2den Januar 1869 stod jeg rejsefærdig Kl. 8 om Aftenen, da v. Keudell kom for at føre mig til Bismarck. Greven var alene i sit lille Arbejdskabinet. »Naa, De var nær ved det! Det glæder mig at se Dem reddet,« sagde han, lod mig tage Plads paa en Sofa, rykkede en Lænestol frem og begyndte en Samtale, der med faa Afbrydelser varede halvanden Time. Ligesom Keudell for tre Dage siden udtrykte Kansleren først sin Forundring over, at man i Pest ikke var bedre underrettet om, fra hvem den formentlige preussiske Agitation udgik; derpaa vedblev han: »Sig De til Grev Andrássy, at jeg paa Æresord skal udbetale ham 1000 Dukater for hver Agent, der viser sig at være udsendt af mig. Jeg har ikke blot ikke selv sendt nogle »agents provocateurs« til Ungarn; men jeg har endog truet den rumæniske Regering med en øjeblikkelig Tilbagekaldelse af vor Sendemand, saafremt den rumæniske Agitation ikke hører op inden fjorten Dage. Paa Deres Indvending, at Tilstedeværelsen af preussiske agents provocateurs i Ungarn er en Kjendsgjerning, kan jeg kun svare, at det er en let Sag at leje nogle preussiske Individer, at stikke dem et Par preussiske Dalere i Haanden og lade dem gaa og gjælde for preussiske Agenter. Deres Spørgsmaal om, hvem der udsender og lønner disse Karle, vil jeg ikke besvare, og man vil nok komme paa, hvem der har udsendt dem. Preussen har ingen Interesse i at stifte Tvedragt mellem Ungarn og Østerrige. Paa en Over-

skridelse af Mainlinjen tænke vi ikke det fjærneste. Vi have al Interesse i, at det østerrig-ungarske Monarki styrkes, at det træder i et inderligt Venskabsforhold til os. Dette Ønskes Oprigtighed har netop sin Grund i den nylige Omformning af Østerrige-Ungarn. Monarkiets dualistiske Uddannelse medfører netop, at vi fra den Kant have lidet at frygte for en Aggression; thi enhver Minister, som fremtidig maatte komme til at beklæde min Plads, maa være meget ubehændig, naar han ikke skulde vide at afvende den Fare. Derimod er Østerrige-Ungarn os af stor Værd som Forbundsfælle. I Wien har man endnu ikke glemt 1866; men det giver sig nok, saa snart man faar Forstand paa, hvilken Kraft Østerrige-Ungarn kan øse af en inderlig Forbindelse med os. Imidlertid hører Beust ikke op med at spinde Rænker mod os baade i Paris og ved de sydtyske Hoffer. (Her fulgte en Mængde Enkeltheder om Metternichs Virksomhed i Paris). Med Frankrig ville vi faa Krig, da det ikke kan tilgive os Sadowa, som om det er et fransk Nederlag. Jo senere det kommer til Krig, desto bedre for os; men den vil sikkert komme. Vi ville sejre, ja vel; vi ville sejre; thi vore Soldater ere lige saa gode som de franske, og vore Generaler ere bedre. En længere Periode vil da indtræde, under hvilken vi maa være paa Post mod Frankrig. Maaske vil der endnu behøves en anden Krig for at bevise Frankrig, at vi ere det jævnbyrdige. Ere Franskmændene først komne til den Erkjendelse, er der ingen Grund for Haanden, hvorfor Franskmænd og Tyskere ikke skulle holde godt Naboskab. Kun Rusland vil da være den sande Fjende for det civiliserede Evropa; thi naar det faar sit Jærnbanenet færdigt og har reorganiseret sin Hær, kan det marchere med to Millioner Soldater. Da maa Evropa slutte en Koalition for at modstaa denne Magt.«

Efter dette Blik ud i Fremtiden, der til Dels alt har víst sig profetisk, kom Kansleren tilbage til de Rænker,

som i Wien bleve smeddede mod Preussen. Jeg forsikrede ham, at Andrássy vilde opbyde sin hele Indflydelse for at gjøre Ende paa de antydede Rænker, men tilføjede den Bøn, at Kansleren skulde stoppe den officiøse Pennekrig, der var til Hinder for en oprigtig Tilnærmelse mellem Østerrige og Preussen. Grev Bismarck gjensvarede, at det ikke var de tyske Aviser, som havde paabegyndt Striden. »Lige meget,« svarede jeg, »De er den stærkeste, og i Wien hersker endnu Følelsen over det lidte Nederlag. Tag denne Følelse i Betragtning og giv et Bevis paa Deres Oprigtighed ved at være den første, som rækker Haanden til Fred.« Efter nogen Betænkning gav Kansleren sit Samtykke; »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« bragte nogle Dage senere den Erklæring, at den standsede Pennekrigen og vilde lade nye Udæskelser ubesvarede.

Kansleren talte derpaa om andre Ting og ytrede, at man ofte bedømte ham falsk, ofte gjorde ham bitter Uret. »Derimod tilskriver man ogsaa min Snuhed meget,« vedblev han, »hvoraf jeg slet ikke har nogen Fortjeneste. Saaledes har man ogsaa villet finde en dybt gjennemtænkt Plan i Prins Karl af Hohenzollerns Valg til Fyrste af Rumænien, og det er nu slet ikke Tilfældet. Prinsen kom en Aften til mig, meddelte mig, at Rumæniens Trone var bleven ham tilbudt, og spurgte om mit Raad. Jeg sagde ham, at det jo var et ganske net Avancement for en preussisk Løjtenant; han kunde jo gjærne forsøge det; kun maatte han aldrig forglemme, at han var en Hohenzoller; saae han, at han ikke kunde komme ud af det med Rumænerne, skulde han hellere selv gaa end udsætte sig for at blive expedert bort; (»er sollte lieber selbst gehen, als sich auszusetzen, dass er gegangen werde«). Jeg skulde nok tale godt for ham hos Hs. Majestæt, fordi han rejste bort uden Orlov. Dette er min hele Del i den Sag.«

Jeg slutter mine Livserindringer med den Bemærkning, at jeg ikke tror herved at have gjort mig skyldig i nogen Indiskretion mod de Personligheder, med hvem jeg for en Stund er kommen i nærmere Berøring. I de høje Kredse er det her fortalte alt længst bekjendt; denne Offentliggjørelse vil næppe forstyrre nogens arkimediske Cirkler.

Grevskabet Laurvig og dets ældre Besiddere.

(Slutning).

III.

Gyldenløve havde nydt alle de Fordele og Æresbevisninger, som i Enevældens Barndom bleve Kongernes uægte Børn til Del, og som endog i Kristian V.'s Love for Danmark og Norge ligefrem vare dem lovede. I disse Love var det, som bekjendt, ligefrem forudsat, at Kongerne havde »naturlige« Børn, der da »skulde behandles overensstemmende med den Højagtelse, der skyldtes deres høje Udspring«. (N. L. 1—2—2). U. F. Gyldenløve og Kristian V.'s Sønner med Grevinde Samsø vare i Enebesiddelse af Titelen »høje Excellence«, ligesom deres Fruer nøde Privilegium paa at være »høje Naader«. Deres Efterkommere maatte imidlertid finde sig i en Afkortning i disse glimrende Prædikater og fik heller ikke Lov at kalde sig Gyldenløve, men hed, som vi have set, Danneskjold. Der opstod to Familier af dette Navn, Danneskjold-Laurvig, der stammede fra Frederik III., og Danneskjold-Samsø, der stammede fra Kristian V. I daglig Tale blev det imidlertid Skik at benævne de sidste »Danneskjold«, de første kun »Laurvig«.

Palæet paa Kongens Nytorv var allerede solgt af den gamle Statholder Gyldenløve, dengang da denne trak sig tilbage fra Hoffet og flyttede fra Kjøbenhavn. Der var, da

Tomten var skjænket Gyldenløve af Kronen, taget Forbehold om kongelig Forkjøbsret, og med Frederik IV.'s Samtykke udstedte Gyldenløve den 5te Januar 1700 Skjøde paa Palæet til Enkedronning Charlotte Amalie for 50,000 Rdlr. i danske Kroner. Fra nu af fik Slottet Navn af Charlottenborg, hvilket det siden har beholdt. Ogsaa det nuværende »Charlottenlund« (opkaldt efter Prinsesse Charlotte Amalie, den nævnte Dronnings Sønnedatter) har tilhørt Gyldenløve og hed da »Gyldenlund«, hvilket Navn vi kjende fra Holbergs »Mascarade«. I Steden for Charlottenborg opførte Greverne af Laurvig sig et nyt Palæ paa en anden Kant af Hovedstaden, nemlig i Norgesgade (Bredgade), paa Hjørnet af denne og Dronningens Tværgade, lige over for det nu saakaldte Schimmelmanns Palæ. Det var en meget stor og kostbar Gaard, hvis Have paa den ene Side gik ud til Tværgaden, paa den anden til Marmorpladsen og desuden til Dels naaede lige til Store Kongensgade. Her residerede de for det allermeste. Til Norge kom de, (naar undtages den sidste Grev Danneskjold-Laurvig i sine sidste Aar og mod sin Vilje), kun ved enkelte Lejligheder, f. Ex. ved Kongebesøg i dette Land. Ved saadanne Besøg laa Laurvig som et bekvemt Landingssted gjærne i den kongelige Rejserute, og i en Klippe i Nærheden af Grevernes Residens læses endnu Erindringsvers i Datidens Stil om Kristian V.'s Besøg i 1683, Frederik IV.'s i 1704, Kristian VI.'s i 1733 og Frederik V.'s i 1749; men i det store taget kom Grevskabet kun til at være en Ladegaard for dets Besiddere, et Middel for disse til at leve et ødselt Liv i Danmark.

Grev Ferdinand Anton Danneskjold-Laurvig, der altsaa efter Gyldenløve arvede Grevskabet, naaede selvfølgelig meget høje Poster, blev Kammerherre, Gehejmeraad, Elefantridder, 1714 Overstaldmester, 1723 Direktør for det vestindiske og guineiske Compagni, o. s. v. Han døde 18de Septbr. 1754, efter altsaa netop i femti Aar at have

besiddet Grevskabet. Dettes Jordegods har han i ikke ringe Grad forøget; thi allerede 1736 erklærer han at have anvendt 17,000 Rdlr. til Indkjøb af nye Ejendomme. Han var to Gange gift, først med en Datter af Holstens Statholder, Grev Frederik Ahlefeldt, der imidlertid døde fra ham uden Børn allerede i det følgende Aar, og anden Gang med Ulrica Eleonora Reventlov, der var født 1690 og døde 1754 12te Septbr., altsaa sex Dage før Manden. Greven var altsaa Kong Frederik IV.'s Svoger, da hans anden Hustru var en Søster til Dronning Anna Sofie*). I dette andet Ægteskab havde han to Sønner, Frederik Ludvig, født 1714, og Kristian Konrad, født 1723.

Den førstnævnte, der fik Grevskabet ved Faderens Død, havde til Hovmester en siden ret bekjendt Gejstlig, Kristian Langemach Leth, der til Belønning for sin Tjeneste fik Sandeherred Kald i Nærheden af Laurvig og dér udfoldede en ret mærkelig Virksomhed som Præst**), indtil han 1736 kaldtes til Kjøbenhavn som Sognepræst til Trinitatis Kirke og tillige Professor i Kateketik ved Universitetet. Derefter betraadte den unge Greve den militære Løbebane, blev 1735 Kaptejn ved Grenaderkorpset og Kammerherre, 1749 Oberst og Gehejmeraad, 1754 Overstaldmester, 1755 Generalmajor, 1762 Generalløjtenant. Han døde imidlertid samme Aar den 12te Avgust i Lübeck uden at efterlade Børn i det Ægteskab, han havde indgaaet med Komtesse Anna Joachima Ahlefeldt, der overlevede ham. Grevskabet gik altsaa til den yngre Broder.

Disse to Grever, Ferdinand Anton og Frederik Ludvig, have oprettet en ret betydelig Stiftelse i Grevskabet, nemlig Laurvigs Hospital. Til et saadant skjænkede den først-

*) Et Træk af Forholdet mellem Kongen og Greven fortælles i Braschs Skrift om Vemmetofte II., S. 111.

**) L. Daae i Theol. Tidsskrift, udg. af Caspari m. fl. VII., S. 45 fgl. Danske Saml. IV.

nævnte en Træbygning samt (1736) 10,000 Rdlr. Sønnen lod opføre en ny Bygning af Sten med en Udgift af over 10,000 Rdlr., henlagde dertil en af Mosteren Dronning Anna Sofie skjænket Legatsum, over hvilken han havde Dispositionsretten, og gav desuden paa sit yderste en Sum af 10,000 Rdlr.

Medens de to sidst omtalte Grever af Laurvig ere blevne temmelig ubemærkede i Historien, har denne derimod adskillige Ting at fortælle om den følgende, skjønt rigtignok ikke for det gode. Grev Kristian Konrad (født 1723) er bleven en ligefrem berygtet Personlighed, og det vilde vistnok være ganske forgjæves, om nogen vilde forsøge at skrive ham en Apologi. Ødselhed, Udsvævelser og Fornedrelse ere Hovedtrækkene i hans Levnedshistorie. Som ungt Menneske bestemtes han for Søetaten, og skjønt Gunstbevisninger mod fornemme Mænds Sønner her ikke plejede at uddeles paa den Maade som i Landetaten, var han allerede i en Alder af sytten Aar (1740) Kaptejn i Marinen. Herfra steg han videre og var, da han 1762 tiltraadte Grevskabet, bleven hvid Ridder, Kammerherre, Viceadmiral og Deputeret i det 1746 oprettede kombinerede Admiralitets- og General-Kommissariats-Kollegium. Allerede længe havde han været gift med Dorthe Sofie v. Holstein, hans Søskendebarn, der havde været Hofdame hos deres fælles Moster, Dronning Anna Sofie paa Klausholm.

For at se til sine store Besiddelser gjorde han en Rejse til Norge og var dér 1764, hvorefter han om Høsten vendte hjem til Kjøbenhavn.

Kort efter udførte han den Bedrift, som uden Tvivl er den mest omtalte af alt, hvad han har foretaget sig, og kjendes af mange, der ellers næppe have hørt »Grev Laurvig« nævne. Det var Bortførelsen af Skuespillerinden Jomfru Rose. Man har tidligere almindeligvis troet, at Jomfruen mod sin Vilje blev bortført og i hende set en uskyldig Pige, et beklagelsesværdigt Offer for den fornemme

Libertiners Forførelseskunst. Saaledes fremstilles Sagen f. Ex. i Overskous bekjendte Værk om den danske Skueplads's Historie; men en hel anden Forestilling om Sagen faar man derimod gjennem Dorothea Biehls historiske Breve*), og det er aabenbart, at denne Forfatterinde, der selv stod Begivenheden meget nær, fortjener ubetinget Tiltro. Sagens Hovedtræk ere følgende: Den 11te Marts 1765 om Aftenen anstillede Jomfru Roses Moder sig højst fortvivlet og ulykkelig over, at hendes Datter ikke kom hjem fra Theatret, og lod spørge efter hende paa forskjellige Steder, bl. a. hos Dorothea Biehl. Denne bemærkede strax til sin Fader, at hun formodentlig var bortført, og tilføjede: »Jeg tør sætte mit Liv i Pant paa, at det er Laurvig.« Tingen var, at Jomfruen var bortført af Greven efter forudgaaende Aftale baade med hende og med Moderen, medens Faderen, Skuespiller Rose, der havde bedre Grundsætninger, ikke havde anet noget. Kort efter fik denne imidlertid et Brev fra sin Datter, der indeholdt Forsikringer om hendes »store Lyksalighed«. Politimesteren, den som Digter dengang bekjendte Frederik Horn, spillede paa en Maade under Dække med Greven, men Følgerne kunde blive farlige nok baade for denne og Horn selv, om den ulykkelige Fader tog sin Tilflugt til Kongen. Greven gjorde nu Skuespiller Rose gjennem en Mellemmand store Løfter om Penge for at lade Sagen falde; men denne afviste de skammelige Tilbud. Sagen var allerede meget snart bleven en offentlig Hemmelighed, med hvilken da naturligvis det hele Kjøbenhavn beskæftigede sig. Den 18de Marts, en Uge efter Bortførelsen, blev Grev Laurvig tilsagt til Taffelet. Paa Kongens Spørgsmaal, om han slet ikke kjendte noget til Historien om Jomfru Roses Forsvinden, svarede Greven frækt, at den Sag ikke kom ham ved, og at han intet derom kunde oplyse. Kongen blev nu rasende forbitret, og skjønt

*) Dansk historisk Tidsskrift 3 R., IV. S. 106.

han beherskede sig ved Taffelet, besluttede han strax, at Greven skulde faa sin Straf. Denne kom til at bestaa deri, at Greven maatte rykke ud med 10,000 Rigsdaler »til gudeligt Brug«, give Jomfru Rose en Pension af 200 Rdl., saa længe hun var ugift, samt engang for alle et Udstyr af 3000 Rdl., end videre aarlig udbetale hendes Fader 300 Rdl. og endelig ufortøvet begive sig til sit Grevskab og ikke forlade dette uden særlig kongelig Tilladelse. Tiden, inden Afrejsen til Norge fandt Sted, maatte Greven tilbringe i Arrest, Jomfru Rose sendtes paa to Aar til en Præst paa Landet, der skulde tage sig alvorlig af hendes moralske Forbedring og »hvert Fjerdingaar indsende en edelig Attest om hendes Forhold«. Siden kom hun igjen til Kjøbenhavn. Medens Kristian VII. i sin første Regeringstid nedværdigede sig ved at sværme om ved Nattetid, fandt han for godt at ville se dette saa meget omtalte Fruentimmer og trængte derfor med Magt ind i Moderens Bolig. Jomfru Rose maatte paa Befaling spille paa Klaver for Kongen, men da denne gik bort, bemærkede han til sin Ledsager: »Fy, fy, jeg har ynket Laurvig; men nu ser jeg, at han var en Nar, der vovede saa meget for slet intet.«

Kristian VII.'s Tronbestigelse medførte for øvrigt den for Grev Kristian Konrad glædelige Følge, at han nu fik Lov til at vende tilbage fra sit Forvisningssted i Norge, hvilket han næppe har ladet sig sige to Gange. Kort efter blev han ogsaa Enkemand, da hans Hustru døde 9de Juli 1766. Hun var ni Aar ældre end sin Mand, og denne havde uden Tvivl kun ægtet hende, fordi Tanten, Dronning Anna Sophie, havde bestemt, at hun skulde arve 50,000 Rdl., i Fald hun ægtede Fætteren. Disse hendes Penge havde han naturligvis for længst opbrugt og for øvrigt behandlet hende slet. Han havde med hende to Døtre, Anna Sophie og Juliane Marie. Den første af disse var allerede, den Gang Faderen bortførte Jomfru Rose, gift med Baron F. L. E. v. Bülow, siden Gehejmeraad og Gesandt i Dres-

den, og Greven havde den Gang forgjæves brugt hendes forestaaende Nedkomst som Paaskud ved en Ansøgning om at maatte forblive i Kjøbenhavn. Hun slægtede for øvrigt Faderen paa og havde som gift Kone den ene Elsker efter den anden.

Grev Kristian Konrad, der, medens Kristian VII. var Kronprins, synes at have været højt anskreven hos denne, kom nu for en Tid igjen i Vælten og blev 1767 Oversekretær for Marinen og Admiral, 1769 tillige Intendant for Marinen, ja endog Elefantridder*). Som Oversekretær fortrængte han sin Velgjører Grev Frederik Danneskjold-Samsø, der besad virkelige og store Fortjenester af den dansk-norske Flaade, og hvem han endog for en væsentlig Del skal have haft at takke for, at hans Forvísning blev ophævet. Den yngste Datter blev nu ogsaa gift 1769 med Kristian VII.'s Yndling, den udsvævende Grev F. W. E. Holck, der til sidst blev Gehejmeraad og Amtmand i Kiel. Denne havde først ægtet en rig norsk Arving, Kristiane de Stockfleth, Stifdatter af Gehejmeraad og Stiftamtmand Storm i Kristiania, »som viste sig saa høflig at dø meget kort efter«, og forlovede sig saa med den unge Komtesse Juliane Marie af Laurvig, der kun var tolv Aar gammel. Dette Barn gjorde stor Lykke hos Karoline Mathilde, der stadig vilde have hende om sig og gav hende Rang over de øvrige Hofdamer; Kongen og Dronningen vare ogsaa personlig tilstede ved Brylluppet 1769; men det følgende Aar var det forbi med Grevens Lykke; thi Struensee syntes ikke om ham, og i Avgust 1770 blev han derpaa ved en Kabinetsordre afskediget fra sine samtlige Embeder, og det blev ham forbudt at vise sig mere ved Hoffet.

Nu fandt Greven det hensigtsmæssigt at rejse op igjen til Norge, og det har været paastaaet, at en af Bevæggrundene hertil var at undgaa Gjældsarrest i Kjøbenhavn.

*) Som saadan valgte han Devisen: „Plus esse qvam videri“.

En Plakat af 8de April 1771 havde nemlig indskærpet, at i Gjældssager intet Hensyn maatte tages til Debitors Stand eller personlige Anseelse.

Det var ingen behagelig Tilværelse, som ventede Greven i Laurvig. Han var, som man kan forstaa, yderlig forgjældet og havde i flere Aar ikke kunnet gjøre Regnskab for Statskassens Tilkommende af Grevskabet, paa hvilket han allerede 1766 skyldte 22,000 Rdlr. Jomfru Rose havde ogsaa kostet ham mange Penge, men end mere havde hans ødsle Levemaade i det hele ruineret ham, hvortil kommer, at Grevskabet maaske allerede, da han tiltraadte det, var stærkt belastet. Det saakaldte Allodialgods, det vil sige de norske Godser, som ikke vare uadskillelig knyttede til Grevskabet, havde han derhos maattet indløse for en stor Sum fra sin Broders Enke. Alt dette kan have været Aarsagen til, at Greven, som dog kun var 43 Aar gammel, da han blev Enkemand, ikke giftede sig igjen, skjønt han jo maatte vide, at naar han døde sønneløs, kunde Grevskabet ikke tilfalde hans Døtre, men maatte overgaa til andre.

Han fandt imidlertid snart en Trøsterinde i sin Ensomhed, der ogsaa ypperlig forstod at berige sig med Stumperne af sin Elskers Velstand. Dette var Ingeborg Ackeleye, en meget smuk Dame af en ringere adelig Familie og Datter af Kommandørkaptejn og Overlods i Tønsberg Werner Ackeleye; hun var 1763 bleven gift med Herman Løvenskiold, Ejer af det betydelige Fossum Jærnværk ved Skien, omtrent 6 geogr. Mile fra Laurvig, og skal første Gang være truffen sammen med Greven paa en Rejse, som hun foretog for at besøge sin Fader i Tønsberg. Om nu dette har været allerede 1764 under Grevens første Ophold i Norge, som P. A. Munch siger*), eller maaske først senere, gav Fru Ingeborgs Forhold til Greven i ethvert

*) Historiske-biografiske Samlinger, udg. af C. Molbech, Side 134.

Fald Anledning til, at hun blev skilt fra sin Mand. P. A. Munch, der selv hørte hjemme ved Skien, har formodentlig af Traditionen i denne Egn hentet sine Efterretninger om denne Skilsmissesag. Efter hans Fortælling var allerede Kommandørkaptejn Ackeleye kommen paa en spændt Fod med Svigersønnen Løvenskiold formedelst sin Lyst til at blande sig i Bestyrelsen af dennes Ejendom, og dette skal have virket paa Datteren. Grev Laurvig indbød, hedder det, den ene Gang efter den anden Løvenskiold og Frue til at besøge sig; de maatte blive hos ham i Uger og Maaneder, ja Løvenskiold skal endog have faaet Prygl, naar han forlangte at rejse hjem til Fossum med sin Kone. Naturligvis gjorde dette Opsigt, og man lavede den Brander om Greven, at »siden han ikke kunde plukke Rosen, maatte han nøjes med Akelejen«. Som Haandlangere benyttede Greven dels en vis H. P. Smith, som han fik Løvenskiold til at antage i sin Tjeneste og siden selv befordrede til Amtsforvalter i Grevskabet, dels en Sorenskriver Fries, der boede paa den store Gaard Falkensteen ved Horten, og som skal have været en meget listig Person. Sidstnævnte fik siden ved Grevens Medvirkning Titel af Overavditør i Søetaten. Omsider kom det da mellem Ægtefolkene til Separation, der senere gik over til formelig Skilsmisse, hvorpaa Fruen igjen antog sit Pigenavn Ackeleye. Efter en Tids Ophold dels paa Herregaarden Kambo ved Moss, som tilhørte hendes Familie, dels paa Falkensteen hos Sorenskriveren, flyttede Fru Ackeleye ligefrem til Greven, hos hvem hun nu blev indtil dennes Død.

Uvist af hvilken Grund boede Greven, i det mindste i de sidste Aar, ikke i den store Træbygning, der, som oven for omtalt, kaldtes den grevelige Residens. Han trak sig tilbage til en Gaard i Hedrums Sogn, »Rolighed« kaldet, en halv Mils Vej fra Laurvig. Som man kan vide, var hans Anseelse saare liden, og en Mængde Rygter om ham vare i Omløb, der dog maaske gjorde ham endnu værre, end

[illegible] Traditionen har siden fortalt de utroligste Historier om hans Libertinage, i det der endog berettes, at han lod [illegible] Tjenere paa Vejene for at lokke forbigaaende Bønder [illegible] ind til ham o. s. v. Endnu [illegible] han af Almuen [illegible] Navn af »den onde Greve«. Med hans Økonomi vedblev det at staa slet til, og hans Gjæld [illegible], skjønt uvist fra hvilken Kant, [illegible] under Administrationen, men det er dog vel en Overdrivelse, naar det siges, at han plejede at gaa ind til Bønder, [illegible] at eje noget, for at trygle om nogle [illegible] Laan[illegible] til at Allodialgodset, der var fritliggende, [illegible] behæftet med Pantegjæld, ikke blev solgt, viser dog, at hans Forfatning ikke kan have været i den Grad [illegible] og hans forholdsvis billige Levemaade i Norge i Forbindelse med Administrationen har formodentlig [illegible] den noget paa Fode igjen.

Foruden Fru Ackeleye fik ogsaa en anden [illegible] meget at sige paa »Rolighed«. Det var en Svensk[illegible] indtager en vis Plads i Datidens politiske Historie [illegible] Ingmann. Efter at have ført et [illegible] Liv i sit Fædreland var denne Mand draget til Norge, hvor [illegible] Gustav III. hemmelig medtog [illegible] Understøttelse [illegible] gjøre ham Tjeneste som Spion og Agent. [illegible] denne [illegible] i mange Aar fortsatte Forsøg paa at skaffe sig [illegible] blandt Nordmændene. Han kaldte sig nu [illegible] og Landraad Manderfeldt og forstod saavel at [illegible] Grev Danneskiold-Laurvig, at denne til sidst, [illegible] omtrent 1780, overdrog Lykkeridderen, [illegible] var bleven uundværlig, Bestyrelsen af hele sin »huslige Økonomi«. Manderfeldt og Fru Ackeleye forstode hinanden og bistode hinanden indbyrdes for at udpresse af Greven, hvad der var at faa. Manderfeldt fik et lovformeligt Dokument, der sikrede ham 1000 Rdlr. i aarlig Pension, og Fru Ackeleye fik Skjøde paa Gaarden »Rolighed«, en af de største i den

hele Egn og dertil siden 1777 en Obligation paa 13,000 Rdlr. med anden Prioritet i Allodialgodset.

Under saa sørgelige Forhold døde den sidste Grev Danneskjold-Laurvig paa sit »Rolighed« den 9de April 1783, henved 60 Aar gammel. Dagen efter blev han af den Guldbergske Regering, der naturligvis ikke anede hans Død, udnævnt til General-Admiral-Løjtenant. Over den afdøde rejstes et Mindesmærke, der af en dansk rejsende, Professor Olufsen, (»Gulddaasens« Forfatter), i et Rejsebrev fra 1790*) beskrives saaledes: »Til Kunstsager i Laurvig hører et Slags Monument for den afdøde Grev Danneskjold-Laurvig, som her for nogle Aar siden endte sine Dage i en vis filosofisk Rolighed. Dette bestaar af en intet mindre end skjøn Støtte af hvidt Marmor og er bekostet af den bekjendte Landraad Manderfeldt, som paa denne Maade har villet hædre en Mand, han skyldte saa meget. Stedet, hvor det staar, synes mig ikke godt valgt, da det nærmest ligner en Stenhob, men om jeg erindrer ret, har det før haft et mere passende Sted. For nogle Aar siden foretog Pøbelen i Laurvig sig et Billedstormeri mod dette Arbejde, der vistnok ikke er »dikteret af sund Fornuft eller helliget noget tænkende Menneske«. Et Monument, rejst af Manderfeldt, havde ganske vist ikke stor Betydning. Forunderligere er det, at Frimurerlogen i Kristiania, af hvilken Greven havde været Medlem, ihukom ham paa festlig Maade. Bernt Anker holdt her en opstyltet Tale, hvori han efter at have talt om »indbildte Fordomme af Rang og Fødsel« og dvælet ved Gyldenløvernes Fortjenester endte med følgende Udbrud om Grev Danneskjold-Laurvig: »Her bag Norges Fjælde i Roligheds Skjød gav du dit ædle Hjærte det frieste Løb — her i dine Fædres Stad, hvor Vulkan og Neptun dyrkes af flittige og gode Borgere, var

*) Minerva for Januar 1791, S. 13.

din Omgang indtagende, dit Hjærte brændende for enhvers Lyksalighed, dine Velgjerninger grænseløse« (!) *).

IV.

De to skjønne Sjæle, Manderfeldt og Fru Ackeleye giftede sig, da Greven var død, og kunde leve af, hvad de havde tilranet sig. Uden videre kom de dog ikke i Besiddelse af Rovet; thi Grevens Døtre nægtede at erkjende hans Dispositioner, og der blev altsaa procederet. Ved den norske Overhofrets Dom i 1787 vandt imidlertid »Landraaden« baade for sit eget og sin Hustrus Vedkommende fuldstændig; hans Modparts Prokurator, Germann, blev mulkteret for visse Udtryk i sin Procedure. Hvad han har ytret, vides ikke; men sandsynligvis har Prokuratoren gjort Hentydninger til Manderfeldts og Fru Ackeleyes formentlige Maskepi allerede i Grevens Levetid. Manderfeldt og hans Frue bosatte sig først i Kristiania, hvor han agerede ivrig norsk Patriot og i 1788, da Frederik VI. som Kronprins kom op til Norge, hilsede ham med højtravende Vers, medens han i Hemmelighed vedblev at være svensk Spion. Det Haab, som han havde næret om at blive svensk Generalkonsul i Kristiania, opfyldtes dog ikke; thi dette Embede, som ved den Tid blev oprettet, besattes med en forhenværende Læge Martinau, efter hvis Død det atter nedlagdes. Senere flyttede Manderfeldts til Kjøbenhavn, hvor de beboede et Landsted, »Karlsro«, men levede betydelig over Evne og derfor gik tilbage i økonomisk Henseende. Hans dristige Tanke enten at blive svensk Gesandt ved det danske Hof eller at narre Kronprinsen og Bernstorff til at give sig et dansk eller norsk Embede bragte ham nye Skuffelser. Da der siden atter forsøgtes Intriger i Norge fra svensk Side (1790), blev han dog anvendt

*) Norsk hist. Tidsskr. 2 R., I., S. 542.

under disse og begav sig i den Anledning til Karlstad og der fra til Stockholm. Hermed var imidlertid hans politiske Rolle udspillet. Han drog tilbage til Kjøbenhavn, hvor hans Hustru skal være død 1804 (?), og vendte saa tilbage til Sverige; han døde omsider 1813 i Venersborg*).

Processen mod Manderfeldt og hans Hustru var imidlertid af ganske ringe Betydning i Sammenligning med den store Retstvist, der opstod om selve Grevskabet. Den afdøde var den sidste af den mandlige Linje. Havde nu den Arvefølge fremdeles været gjældende, der fastsattes ved den oprindelige Erection i 1671, vilde Grevens ældste Datter, Baronesse Bülow, have arvet Grevskabet; men i »Extensionspatentet« af 1692 var, som oven for anført, Arvefølgen i Kvindelinjen indskrænket til første Erhververs Døtre og deres mandlige Efterkommere. Ikke desto mindre gjorde 1) Baronesse Bülow og hendes Søster Fordring paa Grevskabet. Derhos meldte sig 2) Hertug Frederik Kristian af Augustenborg (U. F. Gyldenløves ældste Datters Dattersøn), 3) Grev Kristian Ahlefeldt til Grevskabet Langeland (U. F. Gyldenløves anden Datters Sønnesøn), 4) den tyske Greve Georg Carl af Leiningen-Westerburg (U. F. Gyldenløves tredje Datters Søn), hvilken sidste dog var forstandig nok til kun at forlange sin eventuelle Arveret anerkjendt. Denne Sag blev først behandlet af Kommissærer, hvis Dom ikke kunde blive nogen anden end den, at Grev Ahlefeldt-Langeland var den rette Successor, og at Grev Leiningen dernæst var eventuelt berettiget, hvorimod der ingen Rettighed tilkom de to øvrige Prætendenter. Denne Kjendelse blev af Højesteret stadfæstet den 9de Juni 1785**).

---

*) Se om denne Mand fornemmelig Yngvar Nielsens Afhandling om Gustav III.'s norske Politik. Familien Ackeleye uddøde i Norge 1822 med Søkaptejn og Indrulleringschef i Drammen Sigvard Jørgen A.

**) Sagen fremkaldte to Brochurer, den ene „Oplysninger betræf-

Kun »Allodialgodset« samt de holstenske Godser m. m., der vare Grevskabet Laurvig uvedkommende, tilfaldt altsaa Døtrene.

Grev Kristian Ahlefeldt fik nu ved et kongeligt Diplom af 7de Oktbr. 1785 Tilladelse til herefter at kalde sig Ahlefeldt-Laurvigen og tilkjøbte sig Allodialgodserne i Norge for 62,000 Rdlr. af den forrige Besidders Døtre, ligesom han ogsaa kjøbte den oven for omtalte Gaard »Rolighed« af Manderfeldt og hans Hustru. Alt dette blev saa indlemmet i Grevskabet; men den nye Besidder foretrak at bo i Danmark, og Grevskabet vedblev saaledes fremdeles, skjønt det var erklæret for det første i Kongens Riger og Lande, at være et Underbrug. Ved Grevens Død den 9de Oktbr. 1791 arvedes det af hans Søn Frederik.

Skjønt denne som Besidder af to Grevskaber af saa stort Værd som Laurvig og Langeland maatte formodes at befinde sig i glimrende økonomiske Vilkaar, var dette dog ingenlunde Tilfældet. Han var nemlig en slet Husholder og kom som Grev Kristian Konrad under Administration. Samtidig indtraf Omstændigheder, der bragte Regeringen til at anse det for fordelagtigt at erhverve dette Grevskab for Staten. Kongsberg Sølvværk havde i lang Tid været drevet med meget stort Tab, og det ansaas omsider for nødvendigt at nedlægge det. I Sølvværkets Sted skulde drives et Jærnværk, hvoraf man spaaede sig store Fordele, og man ønskede desuden at have en passende Anvendelse for Værkets store Arbejdsflok, der ellers truedes med Brødløshed. For at skaffe Jærnmalm til dette Jærnværk fattede man derfor den Plan at kjøbe Laurvigs Grevskab, hvilket Greven i sine økonomiske Vanskeligheder heller end gjærne gik ind paa. Under 10de Juli 1805, den samme Dag, som Resolutionen om Nedlæggelsen af Sølvværket afgaves, approberedes

---

fende Lensfølgen i Grevskabet Laurvigen" af P. Kofod-Ancher, den anden „Erindringer" ved disse „Oplysninger" af P. Uldall.

det gjennem Rentekammeret afsluttede Kjøb af Grevskabet. Kjøbesummen fastsattes til 920,000 Rdlr. Kurant foruden 1000 Speciesdukater som saakaldte »Nøglepenge« til Grevinden. Heraf skulde 700,000 Rdlr. oprettes til et Fideikommis i Grevskabets Sted, der skulde gaa i Arv efter de samme Regler, som gjaldt for dette i Følge Bestemmelsen af 1692, og saaledes fremdeles existerer, hvorfor ogsaa »Laurvig i Norge« endnu opføres i den danske Statshaandbog i Spidsen for de danske Lensgrevskaber. Dog forbeholdt Greven sig fremdeles samtlige Kirker med dertil hørende Kaldsret, hvorfra dog skulde fradrages 13,976 Rdl. i Fideikommiskapitalen. Ligeledes forbeholdt han sig den grevelige Residens i Staden Laurvig*).

Regeringens Hensigt at realisere Grevskabets Bondergaarde og saaledes forandre dem til frit Selvejergods, saa vel som de andre Planer, man havde med den nye Erhvervelse, bleve til intet paa Grund af den kort efter udbrudte Krig med England. Ved dennes Ende adskiltes Danmark og Norge; men i Kielerfreden fik dog Frederik VI. anbragt en hemmelig Artikel, hvor Grevskabet med alle sine Pertinentser, hvoriblandt ogsaa en Del af Rentekammeret tilkjøbte Ejendomme, forbeholdtes ham som en privat Ejendom. Som Amtmand og Bestyrer af Grevskabet fungerede, da Kielerfreden afsluttedes, Kammerjunker Frederik v. Lowzow, der havde sin Bolig paa Brunlaug. Stillingerne som Frederik VI.'s Godsbestyrer og Distriktets Overøvrighed maatte fra nu af være uforenelige, da Indehaveren af det sidste Embede umulig kunde være en dansk Undersaat, men ikke desto mindre vedblev Lowzow fremdeles at fungere i begge Egenskaber. Grevskabet repræsenteredes ved den Eidsvoldske Rigsforsamling som andre

*) Salgsdokumentet, som overhovedet en stor Del vigtige Aktstykker til Grevskabets Historie, findes trykt i Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie VI.

Dele af Kongeriget Norge; men den konstituerede Amtmand var den eneste Embedsmand, som ikke aflagde Ed til Norges Selvstændighed. For Kristian Frederik var det under Regentskabet og det paafølgende korte Kongedømme naturligvis en kilden Sag at røre ved denne Anomali; men da de nye norske Tilstande havde faaet Fasthed efter Foreningen med Sverige, overdrog Regeringen i Kristiania i Januar 1815 Amtmandsforretningerne til Amtmanden i det tilstødende Bratsberg Amt. Dette Skridt blev i den følgende Maaned bifaldet af Kongen, der imidlertid tillige befalede, at der skulde gives Lowzow Paalæg om ufortøvet at forlade Norges Land. I Anledning af denne Tillægsbestemmelse gjorde Odelstinget i 1816 nogle Ophævelser, i det »Oppositionen« endog lod falde Ord om Rigsret og vilde indkalde nogle af Regeringens Medlemmer for Tinget. Efter indhentede nærmere Oplysninger blev dog Regeringens Handlemaade godkjendt. Lowzow udnævntes strax efter Hjemkomsten til Assessor i den danske Højesteret, senere hen til Justitiarius og døde 1869 som Gehejmekonferensraad *).

For Grev Ahlefeldt-Laurvig gik den Kaldsrettighed, han havde forbeholdt sig til Grevskabets gejstlige Embeder, af sig selv tabt ved Adskillelsen, da den ikke kunde udøves af en anden Stats Undersaat. Kirkerne bleve derfor ogsaa i de følgende Aar efterhaanden solgte til vedkommende Menigheder, ligesom den grevelige Residens afhændedes til Laurvig Kjøbstads Kommune, der siden har benyttet den uhyre Trægaard til Lokale for Sognepræsten, den højere Skole, Raadhuset, et Teater o. s. v.

---

*) Se Sønnen Jægermester L.'s Meddelelser i Personalhistorisk Tidsskrift II., S. 188 fgl. Denne har imidlertid ikke kjendt de norske Kilder til denne Sags Historie, hvorved Fremstillingen er bleven noget ensidig. Man henviser derfor til Stortingsefterretninger for 1814—1833, I., S. 396—400, Pavels's Dagbogs-Optegnelser for 1815—1816, S. 453, 457, 468.

Længe varede det heller ikke, inden Kongen af Danmark afhændede Grevskabet, hvorved herefter alene forstodes Indbegrebet af det forrige grevelige Jordegods med tilhørende Jærnværk o. s. v. Finansernes slette Tilstand gjorde dette tilraadeligt, og der var paa den anden Side intet, som talte for, at Kongen skulde holde paa Ejendommene. Der dannede sig nu et Interessentskab i Laurvig, bestaaende af Amtsforvalter eller Foged Michael Falch, Kjøbmand Mathias Sartz, dennes Broder, Provst J. F. Sartz og Kasserer Børre Gether. Til disse solgte Frederik VI. Grevskabet for 155,000 norske Sølvspecier, hvorhos Kjøberne overtoge den i Grevskabet prioriterede Kapitalgjæld til det Ahlefeldt-Laurvigske Fideikommis, 343,012 Sølvspecier, og end videre hvad de offentlige Stiftelser, oprettede af de forrige Grever, havde staaende i Grevskabet. De nye Ejere, hvem Folkevittigheden benævnte »Grævlingerne«, saae sig imidlertid ikke i Stand til regelmæssig at erlægge Kjøbesummen i de stipulerede Terminer, og Følgen heraf var, at Frederik VI. omsider i 1835 transporterede sin Fordring til daværende Etatsraad og Generalfiskal F. W. Treschow, som tiltraadte Pantet og blev Ejer af det hele. Ejendommen er fremdeles i denne Familics Hænder, men dens senere Historie er os her uvedkommende.

I 1821 forenedes Laurvigs Fogderi, som det herefter kaldtes, med det andet nye Fodgeri, der var traadt i Steden for Grevskabet Jarlsberg, til »Jarlsbergs og Laurvigs Amt«. Distriktet benævnes i daglig Tale fremdeles »Grevskaberne«, men for øvrigt er alt nu ordnet paa samme Maade som i Landets øvrige Provinser.

L. Daae.

Den første Strid mellem Frederik II. og Maria Theresia.

(Efter nye Dokumenter.)

Indfaldet i Schlesien. — Frankrigs Optræden.

III.

Den 10de Marts 1741 blev Belle-Isle sendt til Tyskland for at repræsentere Kongen af Frankrig ved den tyske Rigsdag. Han rejste i et glimrende Optog, og skjønt der var truffet endnu mere pragtfulde Forberedelser til det Indtog, som skulde finde Sted i Kejserstaden Dagen før Valget, var dog allerede Antallet og Udstyrelsen af de Vogne, Sekretærer, Adelsmænd, Officerer, Pager, Kurerer og Tjenere, som udgjorde hans Følge, stort og prægtigt nok til at falde i Øjnene og vidne om Udfoldelsen af en Magt, der skjulte store Planer.

Marskalken stod ene i Spidsen for denne diplomatiske Hær, da der med en Hensynsfuldhed, som ikke engang var bleven de store Underhandlere ved den westfalske Fred til Del, ikke var medgivet ham nogen Kollega; han havde imidlertid en Ledsager, som var mere nyttig end al Verdens Kollegaer, nemlig hans Broder, Chevalier de Belle-Isle, der aldrig forlod ham. De, som kjendte disse Brødre, vidste, at de fra Barndommen af havde været som ét og gjensidig udfyldte hinanden ved en heldig Blanding af for-

skjellige Fortrin. Den yngste var lige saa kold, tilbageholden og villig til at træde i Skygge, som den ældste var meddelsom, glimrende og fremtrædende; men Chevalieren var den skjulte Ophavsmand til Planer, hvis Redskab han syntes at være, og víste en Ihærdighed i at udføre dem, som den ivrige, ustadige Marskalk havde mere vanskelig ved. Man sagde derfor om dem, at der hos de to Brødre i Forening var Stof til en fuldendt Statsmand, i det den ene besad Geni til at opfinde, den anden Sindighed til at udføre. Marskalkens Ærgjerrighed stilede ganske vist højere og viste sig mere aabenlyst, men hans Broders brændte med en lige saa fortærende Ild og vilde sikkert være kommen for Dagen i sin Tid, hvis den ikke var bleven lammet af den fuldstændigste Underordnelse mod Slægtens Overhoved, en Følelse, som var meget almindelig i hin Tid, da Førstefødselsretten mindre ansaas for en enkelt Persons Forrettighed end for en social Institution og for det højeste Udtryk af Familieaanden.

Brødrene havde besluttet før Kejservalget (hvortil Dagen endnu ikke var bestemt) at besøge Medlemmerne af den høje Forsamling, i det mindste dem, med hvem de kunde haabe at komme til Forstaaelse; men hvilket Sprog skulde man føre til dem? Det var et Spørgsmaal, som sysselsatte de to Brødre i deres fortrolige Samtaler, og hvis Betydning voxede, efterhaanden som de nærmede sig Tyskland. Da Kongen af Frankrig ikke havde desavoueret sine Forpligtelser fra den pragmatiske Sanktion og endogsaa havde anerkjendt Maria Theresias kongelige Værdighed, kunde der ikke være Tale om aabenlyst at støtte Kurfyrsten af Bayerns Fordringer paa den østerrigske Arv; det kunde ikke engang gaa an at udtale sig alt for tydelig til Gunst for hans Kandidatur til Kejsertronen, da det vilde krænke hans Medbejlere. Endnu mindre kunde man gjøre fælles Sag med Kongen af Preussen, hvis voldsomme Fremgangsmaade forfærdede alle frygtsomme Sjæle. Den eneste

Bevæggrund, der kunde retfærdiggjøre Frankrigs Indblanding i en Sag, som kun vedkom Tyskland, den eneste Stræng, der kunde slaa an i tyske Hjærter, var at frigjøre Tyskland fra Østerriges Overlegenhed og frelse det fra at falde i Hænderne paa en Udlænding som Maria Theresias Ægtefælle. Naar denne uegennyttige Tanke skulde lyde nogenlunde rimelig, maatte man imidlertid vogte sig for at støtte den med truende Midler og især for at antyd endog blot Muligheden af, at en fransk Hær kunde gaa over Tysklands Grænse. Hvorledes skulde man nu lade Tyskerne faa en Følelse af Magtanvendelsen uden at tale om den, hvorledes motivere Brugen af samme, hvis det blev nødvendigt at ty dertil? Om denne Forlegenhed udtalte Marskalken sig selv noget naivt i et Brev til Ministeriet:

»Der er et vigtigt Punkt, som ikke beskæftiger mig mindre end Dem,« skriver han, »nemlig at finde en Grund eller et Paaskud, som Kongen kunde benytte til at retfærdiggjøre vore Troppers Indrykning i Tyskland. Hs. Majestæt maa nødvendigvis forhøre sig derom hos Kurfyrsten af Bayern; vi maa have flere Grunde, og jeg skal tale derom med Kurfyrsten, hvis Sagen til den Tid ikke allerede er afgjort af Hs. Majestæt.«

Heldigvis vare de første, med hvem Belle-Isle skulde underhandle, hverken vanskelige at skræmme eller uvillige til at forstaa en Trusel, selv om den kun blev dunkelt antydet. Paa Vejen til Frankfurt kom Belle-Isle igjennem de tre gejstlige Kurfyrstendømmer, Trier, Køln og Mainz, som laa paa Rhinens venstre Bred. Disse smaa Fyrstendømmers Stilling var ganske mærkelig; de skilte de tilstødende store Stater fra hinanden ved en smal Strimmel fredeligt Territorium, som man havde givet det betegnende Navn Præstestræde (Pfaffengasse). De vare ved deres halv gejstlige Stilling knyttede til Østerrige, som repræsenterede Kirkens og Kejserdømmets Forening; men i Egenskab af

Frankrigs Naboer maatte de stadig tjene som Veje, ja paa en Maade som Brohoveder for de franske Troppers Marcher hinsides Rhinen. Ved den mindste Vaabenlarm enten i Strassburg eller Metz skælvede derfor disse Gærdekonger paa deres Miniaturtroner, og deres gejstlige Værdighed tillod dem øjeblikkelig at vige for Magten uden at plette deres Ære. Denne kristelige Sagtmodighed var for Resten den eneste af deres Stands Forpligtelser, som de nøjagtig overholdt; thi de fyrstelige Biskopper i det attende Aarhundrede vare — uden derfor i mindste Maade at være Helgener — meget langt fra at minde om de glimrende krigerske og politiske Prælater fra Middelalderen. Deres Sæder vare alt andet end strænge; men der var intet mandigt eller ridderligt ved deres Udskejelser. De vare yngre Sønner af fornemme Huse, som af Standshensyn og for at bevare Slægtens Storhed havde aflagt det gejstlige Løfte og nu kun tænkte paa at erstatte Familielivets Glæder og Sorger ved et blødagtigt, nydelsesrigt Liv og en barnagtig Luxus. Ingen nedarvet Hengivenhed knyttede den fredelige, men ligegyldige Befolkning til disse Herrer, som ved nogle Domherrers Valg vare blevne kaldte til Styrelsen. Befriede for enhver Pligt, man kan næsten sige berøvede ethvert Tegn paa kongelig Manddom, henslæbte de deres Dage som i en barnagtig Leg og lode sig styre af alle de underordnede Indflydelser, der besnære en Pebersvends egoistiske Alderdom.

Belle-Isle opnaaede uden Vanskelighed de tre gejstlige Kurfyrsters Alliance og tog derpaa lige til Dresden, hvor Avgust III. beklædte den dobbelte Værdighed som Kurfyrste af Sachsen og Konge af Polen. Avgust III. havde ikke mindste Lighed med sin Fader, den æventyrlige Frederik Avgust, Karl XII.'s undertiden heldige Medbejler, som ikke var mere til at stole paa i Religionssager end i Kjærlighed og Politik. »Han var,« siger den aandrige Historiker Lemontey, »Lutheraner af Fødsel, Katholik af Ær-

gjerrighed og Muselman i sine Sæder.« Hans Liv var gaaet hen med at erobre, miste og gjenerobre Kronen og alt imedens tage og forlade Elskerinder af enhver Stand; han begyndte som en Romanhelt og endte som en Pasja i et Serail.

Hans Søn havde imidlertid hverken arvet Faderens gode eller slette Egenskaber. Træt af den Uro og Forstyrrelse, hvorunder hans Ungdom var hengleden, søgte han tidlig Tilflugt i en misforstaaet Fromhed, som ikke bidrog til at styrke hans af Naturen frygtsomme Sind. Han tænkte kun paa at sikre sig, for saa godt Kjøb som muligt, Fred i denne Verden og Salighed i den næste, og for ikke at forfejle sit Maal betroede han Omsorgen for det første til en protestantisk Minister, Grev Brühl og for det andet til en italiensk Jesuit, Pater Guarini. Han fattede ingen Beslutning uden Munkens Raad og foretog sig intet uden Favoritens Hjælp, og da de to Raadgivere vare fornuftige nok til at virke i Forening, lode de ham have Frihed til at følge sine naturlige Tilbøjeligheder og dele sin Tid mellem at gaa paa Jagt og at samle prægtige Kunstskatte til Musæet i Dresden, hvis uskatterlige Rigdomme især skyldes ham.

To Bekymringer forstyrrede imidlertid hans Nattero: hans polske Undersaatters ustyrlige Sind og Preussens urolige Ærgjerrighed. Især levede han i en stadig Angest, siden den unge Konge havde besteget Tronen i Berlin; forgjæves havde Frederik, før han rykkede ind i Schlesien, foreslaaet ham at tage Del i dette Foretagende og tilbudt at dele Udbyttet med ham; han stolede ikke paa disse Tilnærmelser, men var overbevist om (og maaske ikke ganske uden Grund), at den listige Preusser kun spekulerede paa at bringe Ufred mellem Sachsen og Østerrige for saaledes at skaffe Maria Theresia en Fjende til paa Halsen og derved lettere bringe hende til at give efter, men at han, naar han først havde naaet sit Maal, vilde vende sig

mod sine Forbundsfæller. Hans Hustru, Dronningen, hvem han viste en ubrødelig Troskab og elskede saa højt, som hans egoistiske Natur tillod, var en østerrigsk Prinsesse, der naturligvis tog enhver Fornærmelse mod sin Slægt meget ilde op. Maaske hun vilde laane Øre til Belle-Isles Forslag, hvis man tilbød hende selv at indtage sin Kusines Plads som Husets Overhoved; men Marskalken vidste forud, at det ikke kunde nytte at foreslaa hende at overlade Pladsen til hendes yngre Søster, Kurfyrstinden af Bayern. De østerrigske, engelske og russiske Ministre gjorde paa deres Side alt for at styrke disse Meninger hos Kongeparret og for at opnaa Bekræftelse derpaa ved positive Erklæringer.

Blandt disse lidet gunstige Omgivelser kunde Belle-Isle kun haabe at finde én Støtte, som skjønt fraværende dog ikke var uden Indflydelse; det var Kongens uægte Broder, den skjønne Aurora af Königsmarks Søn, Grev Morits af Sachsen, Generalløjtenant i den franske Hær. Morits var den første Frugt af Frederik Avgusts utallige Kjærlighedsforbindelser og, enten det nu skyldtes Ungdomserindringer eller hans egen tidlige og heldige Udvikling, havde han altid været sin Faders Yndling. Ingen kunde heller nægte, at Bastarden havde taget i Arv efter sin Fader alle de glimrende, mandige Fortrin, som den ægte Søn manglede, en Fordeling, hvorpaa Historien til Skade for Moralen frembyder mere end ét Exempel. Langt fra at være skinsyg paa Broderens Overlegenhed viste Avgust III. ham tvært imod en næsten ærbødig Hengivenhed og vilde sikkert have givet ham en betydelig Del i Rigets Styrelse, hvis det havde behaget ham at blive i Sachsen; men enten fordi Pladsen forekom ham for lille til ret at udfolde sine glimrende Evner, eller fordi han i sin Ærgjerrighed følte sig ilde ved at blive paa Trinnene af en Trone, som han aldrig kunde haabe at bestige, havde han lige fra først af víst Utaalmodighed efter at vove sig

ud paa en større Skueplads. Allerede tidlig var han kommen under den Fortryllelse, som Frankrig øvede paa alles Fantasi; han var traadt ind i den franske Hær og havde siden levet i Paris i tyve Aar i en Hvirvel af Fornøjelser, som dog ikke bragte ham til at glemme hverken sin Higen efter Berømmelse eller Studiet af Krigskunstens Hemmeligheder. Han forsømte ikke nogen Lejlighed hverken til at more sig eller til at slaas, og hans uudtømmelige Munterhed og Liv gjorde ham uundværlig saa vel i Lejren som ved Hoffet og bag Theatrets Kulisser og lige saa højt skattet af militære, som han var yndet af fornemme Damer og Theaterdronninger. Det æventyrlige Tog, han havde foretaget mod Nord for at blive Hertug af Kurland, havde kun fjærnet ham faa Maaneder fra hans Yndlingsopholdssted; denne dristige Daad havde forhøjet hans Anseelse og gjort ham end mere begjærlig efter Æventyr og Ære; han stod paa Udkig efter Lykken og holdt sig rede til at svare, naar den kaldte ham.

Karl VI.'s Død syntes ham at bebude et afgjørende Vendepunkt i hans Skæbne. »Nu bliver der en almindelig Hurlumhej,« skrev han til Grev Brühl, »og jeg vil være med deri.« Det var unægtelig noget for ham; skjønt han saa længe havde levet fjærnt fra Sachsen, glemte han dog aldrig, hvor fra han stammede, og en stor Krig, hvor hans oprindelige Fædreland kunde følges med hans antagne Fædreland, og hvor han kunde virke for sin Families Storhed uden at svigte sin Fane, ja maaske endog tage Anførslen over den første Hær i Verden, var Maalet for alle hans Ønsker og Drømme. Med lidenskabelig Begejstring var han gaaet ind paa alle Belle-Isles Planer, og han skrev til Dresden Brev paa Brev mere og mere indtrængende for at bane Vej for den franske Ambassadørs Forslag. Det manglede ham ikke paa Lejlighed til at omtale Sagen, thi han havde stadig ført en regelmæssig Brevvexling med sin Broder og plejede at sende ham en nøjagtig Skildring af

alle de politiske Begivenheder og Skandalehistorier, der foregik i Versailles. Hvis Arkiverne i Dresden nogen Sinde lade disse mærkelige Breve se Dagens Lys, vil det uden Tvivl vise sig, at Anekdoter og Sladderhistorier paa dette Tidspunkt maa vige Pladsen for krigerske Opfordringer, skrevne i et ukorrekt, men fyrigt Sprog, hvis Originalitet end mere forhøjes ved en ligefrem fabelagtig Orthografi. Ikke tilfreds med at skrive vilde Morits gjærne selv have ledsaget Belle-Isle; han smigrede sig med, at hans blotte Nærværelse vilde vinde Broderens Samtykke og endogsaa gjøre Ende paa Uenigheden mellem Dresden og Berlin. »Hvis jeg kunde,« skrev han til Belle-Isle, »vilde jeg tilbyde at tage til Sachsen og Schlesien. Jeg tror, at jeg paa faa Dage kunde gjøre de to Konger enige. Kongen af Preussen har mig meget kjær. — Jeg tror, han vilde have mere Tillid til mig end til hvem som helst, Kongen af Polen ellers kunde sende til ham. Naar det var besørget, vilde jeg vende tilbage og skulde nok faa Kongen af Polen til at krybe til Korset, som man siger. Jeg beundrer Deres Lykkestjærne, De skal afgjøre Tysklands Skæbne, De skal raade over Kongerigers og Kejserdømmers Fremtid. Aldrig har nogen dødelig siden Romernes Tid været i det Tilfælde.«

Støttende sig til denne Forbundsfælle og følgende hans Raad ankom Belle-Isle til Dresden og havde strax ved sin Ankomst den 15de April den Glæde at modtage en Nyhed, som var vel skikket til at indgyde ham Mod. Fire Dage tidligere havde der paa Sletten ved Molwiz i Schlesien fundet en betydelig Træfning Sted mellem de østerrigske Tropper under Marskalk Neipperg og den preussiske Hær under Frederik selv. Skjønt Udfaldet længe var usikkert og Slagets Enkeltheder forvirrede og modsigende, var det dog sikkert, at den østerrigske General til sidst havde maattet trække sig tilbage og overlade Preusserne Valpladsen. Dette uventede Nederlag vakte stor Bestyrtelse

hos det østerrigske Parti ved Hoffet; en af Diplomaterne skrev, at Dronningen blev saa bevæget, at hun af Forsigtighed var nødt til at indtage et afførende Middel, og Kongen, der hverken vidste ud eller ind, gjorde sig usynlig. Belle-Isle benyttede sig af denne Fordel og troede et Øjeblik, at alt vilde gaa efter Ønske; efter adskillige Samtaler med de to Favoriter havde han af Pater Guarini opnaaet det betydningsfulde Løfte, at han vilde skrive til Rom og spørge, om Kongen af Polen var bunden ved de Forpligtelser, han havde paataget sig ved den pragmatiske Sanktion. Efter nogle Dages Forløb opdagede Belle-Isle imidlertid, at hans Sag ingen Fremskridt gjorde, men at hans Modstandere begyndte at fatte Mod igjen. Man fik at vide, at Kong Avgust havde haft Samtaler med den østerrigske Minister, hvormed denne syntes at være tilfreds. Hvad gik da for sig, hvad var Grunden til denne Forandring? Det var ikke vanskeligt at gætte, og man fik i alt Fald snart Opklaring derpaa.

Da der kom en nøjagtig Beretning om, hvad der var foregaaet ved Molwiz, vare de Omstændigheder, der gik forud for Sejren, af en saadan Natur, at de snarere forringede end forhøjede den Forestilling, man hidtil havde gjort sig om Sejrherren. Alle og enhver kjender den mærkelige Dag ved Molwiz, paa hvilken Frederik nær var kommen til at betale dyre Lærepenge i den Kunst at føre Krig, men uden at fortjene det modtog den første Gunstbevisning af Lykken. Det saae i de første Timer ud til, at Østerrigerne skulde sejre, og Frederik, som ansaa alt for tabt, foretog et hurtigt Tilbagetog, medens hans Næstkommanderende, Marskalk Schwerin ikke tabte Modet, men holdt Stand og vandt Slaget i Overgeneralens Fraværelse. Frederik har selv længe efter i sine Memoirer indrømmet, at han havde fejlet af Ungdom og Uerfarenhed. Hans største Fejl synes at have været, at han havde paataget sig at kommandere en af Hærens Divisioner i Steden for

at blive i Centrum for at kunne beherske og lede den hele. Da hans Armékorps blev trængt tilbage før de andre, blev han reven med paa Flugten; han har af denne Erindring uddraget meget nyttige Raad til unge militære om ikke alt for hurtig at anse Slaget for tabt, men det er ikke desto mindre sandt, at hans Tilbagetog, om end maaske nødvendigt, blev foretaget med en Hast, der ganske gav det Udseende af en Flugt. Da Kongen havde en langt bedre Hest end det øvrige Kavalleri, kom han langt forud for alle de andre og havde kun et meget lille Følge med sig, da han naaede Byen Oppeln, hvor han haabede at komme i Sikkerhed.

For at sætte Kronen paa Ulykken var imidlertid denne lille By samme Morgen, uden at han vidste det, bleven besat af en Afdeling Østerrigere, saa han maatte gjøre omkring i største Hast med Fare for at blive kjendt og fangen. Da Natten var falden paa under alt dette, maatte den lille Skare Flygtninge søge Ly i en Mølle, hvor Kongen tilbragte de lange Ventetimer i en lidt vel synlig Angest; man paastaar endogsaa, at man havde hørt ham paakalde Guds Hjælp, hvilket hos ham var et stærkt Bevis paa Sindsbevægelse. Dér i Møllen blev han henimod Daggry funden af et Bud fra Marskalk Schwerin, der bragte ham Efterretning om Sejren og førte ham tilbage til Hæren ganske bedækket med Hæder og Mel, som vittige Folk sagde.

Blandt Dagens talrige komiske Hændelser var det Uheld, der overgik en af Kongens lærde Venner, Mathematikeren Maupertuis, den, som vakte mest Munterhed. Den skikkelige Geometriker, der mindedes, at han havde tjent i Dragonerne, og ønskede paa én Gang at gjøre sig behagelig for Kongen og vise sin Tapperhed, havde forlangt at ledsage sin Herre paa Valpladsen. Uheldigvis havde han kun kunnet opnaa en meget daarlig Hest (han red dog ikke paa et Æsel, som Voltaire har været saa ondskabsfuld at paa-

staa), saa at, da det gjaldt om at komme afsted i en Fart, blev han langt tilbage og blev fuldstændig glemt af alle sine Kammerater og allermest af Kongen, der aldeles ikke spurgte om, hvad der var blevet af ham. Nogle østerrigske Husarer standsede ham og trak hans bedste Klæder af ham, og i denne sørgelige Tilstand blev han ført til Wien; først dér blev han gjenkjendt og klædt op paa Dronningens Bekostning. Nogle Dage senere blev han sendt til Berlin og udvexlet med Kardinal Zinzendorf, hvem Frederik satte i Frihed med de Ord, at det var en ren Profit at bytte en Kardinal med en Mathematiker.

Al denne Spot og Latter formindskede Sejrens Virkning; det følte Frederik selv, da han skrev til Voltaire med en ret klædelig Beskedenhed: »Man siger, at vi have slaaet Østerrigerne, og jeg er tilbøjelig til at tro det.« De overvundne more sig kun alt for ofte med at gjøre Nar af de sejrende, men derved forvindes ikke deres Tab. Frederik var desuden Mand for ikke længe at lade sine Modstandere beholde Latteren paa deres Side. Af mere Betydning var imidlertid det Rygte, der udbredte sig, at han selv, enten fordi han havde faaet nok af den første Prøve, eller fordi han længtes efter at benytte sit første Held, begyndte at laane Øre til Fredsforslag. En ny Ambassadør fra England, Lord Hyndfort, en ung Adelsmand, som stod i høj Gunst hos Walpole, skulde komme til Berlin udtrykkelig for at forsøge paa ny at mægle Fred, og man paastod, at der ventede ham en gunstig Modtagelse i den preussiske Lejr. Man kan tænke sig, hvilket Indtryk denne Nyhed gjorde paa Belle-Isle, som kun havde vovet sin høje Værdighed saa dybt ind i Tyskland i sikker Tillid til, at han dér vilde finde en allerede væbnet Forbundsfælle, og stolende paa Valori, der havde sat sin Ære i Pant paa, at Alliancen var afgjort og sluttet.

Valori kunde imidlertid ikke tvivle om denne Frontforandring, da han den 15de April, kun fire Dage efter

Slaget, besøgte Minister Podewils for at ønske ham til Lykke og trænge ind paa ham (hvilket han i den sidste Maaned stadig havde gjort) for at faa Traktaten underskreven, og af ham fik det noget forlegne Svar, at Kongen havde indset, at det var nødvendigt at stille nogle nye Betingelser, før man gik videre. Kongen ønskede Garanti for, at han i Tilfælde af at blive angreben af Rusland kunde vente Hjælp fra Sverige, ja selv fra Danmark; end videre ønskede han Ret til at bemægtige sig Jülich og Berg, hvis Pfalzgreven døde, mod efter Krigen at give dem tilbage til hans Arvinger; endelig vilde han have, at det i Traktaten udtrykkelig skulde bestemmes, hvor stor den væbnede Magt skulde være, hvormed Frankrig vilde komme ham til Hjælp. Ruslands Holdning, der med hver Dag blev mere truende, gjorde disse forøgede Forsigtighedsregler nødvendige, sagde han.

Valori blev urolig og kaldte Belle-Isle til Hjælp, og Belle-Isle, hvis Uro var lige saa stor som hans egen, lod sig det ikke sige to Gange. Han opgav sit Værk i Dresden paa Halvvejen og ilede under et eller andet Paaskud til Breslau, hvor Valori stødte til ham; da han havde faaet de nye Betingelser at vide, som Preussen stillede, erklærede han, at han paatog sig Ansvaret for ikke at melde dem i Versailles, og samtidig bad han paa en noget utaalmodig og bydende Maade Kongen af Preussen om Tilladelse til at opsøge ham i hans Hovedkvarter.

Dette Hastværk var aldeles ikke efter Kongens Hoved; han skrev strax til Podewils, at han skulde sætte alt i Bevægelse for at opnaa i det mindste nogle Dages Opsættelse. »De skal i mit Navn,« skrev han, »sige Hr. de Belle-Isle mange Komplimenter om hans heldige Rejse og om den Lyst, jeg har til at tale med ham; men for at opholde ham endnu to eller tre Dage i Breslau maa De foregive, at Vejene endnu ikke ere rigtig sikre, og at der maa sendes ham en god Eskorte, hvorfor jeg nok skal

sørge. Men man maa bære sig fiffig ad, for at han intet skal mærke. De maa komme her til, naar Belle-Isle kommer, De vil udmærket kunne stikke ham Blaar i Øjnene.« To Dage senere, da han blev nødt til at finde sig i sin Skæbne, skrev han: »Efter den Maade, hvorpaa De siger, at Marskalk de Belle-Isle har opført sig i Köln, Mainz og Trier, anser jeg ham for herskesyg og selvraadig. Han vil med Vold og Magt have en Afgjørelse, og jeg vilde helst vente, til den engelske Charlatan er kommen, med at bestemme mig. I alt Fald maa vi se, om vi ikke ved at smigre Belle-Isle over al Maade og ved at lade, som om vi havde den største Lyst til at faa Ende paa Sagen, kunne trække Underhandlingerne i Langdrag, indtil vi ere komne paa det rene med Englænderne. — — Der er ingen anden Udvej end bestemt at forlange Sveriges og Danmarks Hjælp og lade, som vi vare bange for Rusland.«

Endelig den 26de April blev Kongen nødt til at modtage den franske Ambassadør i Lejren ved Brieg nær ved Molwiz, og intet blev da sparet for at blænde og bedaare ham. En Eskorte paa 150 Karabinierere, velvoxne, prægtig udstyrede Folk, hentede ham i Breslau for at ledsage hans Vogn: Infanteriposter vare opstillede paa Vejen i nogen Afstand fra hinanden for at gjøre Honnørs for ham, et Korps paa to Tusende Mand gik Toget i Møde, og Frederik ventede selv ved Indgangen til Lejren.

Da Belle-Isle strax, i det han steg af Vognen, udtalte sin Beklagelse og Forbavselse over, at han skulde komme, før den Traktat var underskreven, hvis Udførelse han kun havde troet at skulle sikre, undgik Kongen at svare ved strax at give sig til at vise ham Lejren og lade sine Tropper manøvrere for ham. Da Omgivelserne her ikke tillode nogen fortrolig Samtale, kunde Belle-Isle den Dag ikke mere komme tilbage til Sagen; Vejret var desuden skrækkeligt, det blæste, regnede og sneede, saa at Lejligheden ikke var gunstig til at underhandle i fri Luft. Ikke

desto mindre fandt Kongen Fornøjelse i at forklare Hærens Organisation indtil de mindste Enkeltheder og fortalte Felttogets Hændelser med en overstrømmende Rigdom paa Ord, hvori Belle-Isle uden Vanskelighed gættede den Hensigt at hindre ham i at faa et eneste indført. Det var ham imidlertid alt for vigtigt at lære at kjende den preussiske Hær, om hvis Bistand alle stredes, til at han skulde anse en Dag for spildt, som blev tilbragt dermed, og han har selv i sine Memoirer beskrevet den Beundring, Troppernes Skjønhed og mønsterværdige Disciplin vakte hos ham.

Efter Revuen deltog Belle-Isle sammen med Kongen og hans Officerer i en meget tarvelig Middag, der kun bestod af Suppe, Steg og Grøntsager uden nogen Dessert, og hvorved der af Vin kun blev serveret Champagne, blandet med Vand. Maaltidet varede alligevel temmelig længe, da Kongen ofte blev siddende over en Time i Samtale, efter at der var taget af Bordet. Den Aften var han imidlertid nødt til at tilstaa Belle-Isle en privat Samtale, og Marskalken blev alene tilbage med Frederik i det kongelige Telt, der kun var oplyst af et eneste Lys og saa simpelt indrettet, at man rystede af Kulde der inde, og det hvert Øjeblik var nær ved at blive bortført af Blæsten.

Frederik forsøgte paa at begynde den samme Leg som om Morgenen og bad Marskalken sige ham sin Mening om, hvad han havde set, og give ham nogle nyttige Raad i Krigskunsten, hvilket en Begynder som han havde Ret til at vente fra en saa erfaren Mester. Belle-Isle var ikke svag nok til at falde i den Snare, der saa plumpt opstilledes for hans Forfængelighed; tvært imod lykkedes det ham ved en ret behændig Vending at komme ind paa den Sag, der havde ført ham hid.

Lad os give ham selv Ordet: »De lidt vel overdrevne Høfligheder, han henvendte til mig, besvarede jeg med al den Agtelse og Erkjendtlighed, jeg skyldte ham, og greb derpaa Lejligheden til at trænge ind paa ham om at holde

sit Ord og underskrive Traktaten. Jeg forestillede ham, at han derved vilde give mig den bedste Lejlighed til at give ham Raad, siden han viste mig den Ære at forsikre, at han satte Pris derpaa. Jeg brugte i denne Anledning de stærkeste Udtryk om hans Berømmelse, og jeg forestillede ham frimodig, at hans Optræden, siden han var rykket ind i Schlesien, havde været saa uregelret ved de forskjellige fuldstændig modsatte og modstridende Udtalelser, han havde ladet sine Ministre fremføre ved de forskjellige Hoffer, at hans Rygte havde lidt meget derunder, at han næsten overalt blev dadlet, at alene denne Betragtning maaske vilde have hindret enhver anden end Kongen og enhver anden Minister end Kardinalen fra at lytte til hans oprindelige Forslag og fra at træde i Forbund med ham under saadanne Omstændigheder; at hvis han brød det Løfte, han havde givet M. de Valori, vilde det skade ham endnu mere i det offentlige Omdømme, hvis Folk nogen Sinde fik det at vide, og at han, foruden at forspilde sit Rygte, hvorover en ung Konge, der var saa begavet som han og prydet med saa mange sjældne og store Egenskaber, burde være meget skinsyg, tillige vilde miste Kongens Venskab og Tillid, hvis Nytte og Værd han dog maatte kjende. Jeg bad ham tilgive, at jeg talte til ham med militær Frimodighed; men jeg vidste, at han satte Pris derpaa, det var en Følge af den Beundring, hans Fortrin indgød mig, og jeg kunde ikke give ham noget større Bevis paa min Hengivenhed og min dybe Agtelse. — Kongen af Preussen svarede med megen Godhed, at han takkede mig, at han agtede mig højere derfor og var henrykt over, at jeg talte til ham paa den Maade; at det stadig var hans Hensigt at slutte Forbund med Kongen, og at han var saa rørt over det Venskab, Hs. Majestæt havde víst ham paa en Tid, da alle andre vendte ham Ryggen, at han aldrig i Livet vilde glemme det; men da det var sent, vilde han ikke føre Samtalen videre den Aften, men

hellere opsætte det til næste Dag, efter Middag, da vilde han aabne sit Hjærte for mig og var vis paa, at jeg ikke vilde dadle ham.«

Den Hjærteudgydelse, hvortil Kongen ønskede fire og tyve Timers Forberedelse, fandt virkelig Sted næste Aften. Kongen tog Ordet og begyndte saaledes: »Da jeg tog det Parti at rykke ind i Schlesien, var jeg ganske sikker paa, at det var den eneste Maade til at faa Hoffet i Wien til at anerkjende min retfærdige Adkomst til de fire Hertugdømmer, der med Vold ere blevne fratagne min Bedstefader, og holde mig skadesløs for de Indtægter, jeg har mistet. Jeg gjorde Regning paa, at jeg vilde blive støttet af Frankrig, som har lige saa megen Interesse af at ydmyge det østerrigske Hus og udelukke Hertugen af Lothringen fra Kejsertronen, som jeg, og som for samtidig at vise den Erkjendtlighed, det skylder Kurfyrsten af Bayern, ikke kunde ønske noget bedre end at finde en tysk Fyrste, der var dristig nok til at vove det første Skridt. Jeg indsaa vel, at Kardinalen (som jeg har udforsket ved Camas, og til hvem jeg selv har skrevet), fredelig, som han er, aldrig vilde slaa ind paa denne Vej, fordi jeg foreslog ham det; men jeg tvivlede ikke om, at han vilde give efter, naar Sagen først var indledet.«

Efter denne snilde Begyndelse udtalte han sig med mere Frihed om, hvad han kaldte sine begrundede Klager. Man havde benyttet sig af hans dristige Beslutning til at gjøre Kurfyrstens Fordringer gjældende; men hvorfor havde man ikke endnu ydet ham nogen virkelig Støtte? Hvorfor havde Kurfyrsten endnu ikke Vished for, i hvor høj en Grad han kunde regne paa Frankrigs Bistand? Man havde givet Dronningen af Ungarn Tid til at komme sig af sin Overraskelse og søge Forbundsfæller i St. Petersborg, London, Haag, ja selv i Dresden; Forbundet var næsten allerede sluttet, og nu lod man ham være ene om at forsvare sig imod dem.

Belle-Isle havde ikke Vanskelighed ved at svare paa disse Bebrejdelser. »Kunde der,« sagde han, »handles i Versailles og München, naar Preussen indtog en saa tvetydig Holdning og førte modstridende Underhandlinger? Hvis Kurfyrsten gjorde sine personlige Fordringer gjældende med Vaabenmagt uden at være sikker paa at blive støttet af en tysk Fyrste af nogen Betydenhed, vilde han blive beskyldt for at vække Uro i Riget og maaske forspilde sin Udsigt til at opnaa Kejsertronen.« — »Ja,« udbrød Frederik med Heftighed, »den stærkeste har altid Ret, og den stærkeste bliver Kejser!«

Belle-Isle besluttede sig da til at lade ham forstaa, at han gjennemskuede hans Spil. »Sire,« sagde han, »alt, hvad Deres Majestæt har víst mig den Ære at meddele mig, kunde være meget godt, hvis det gjaldt om at indlede en Underhandling; men det maa være mig tilladt at bemærke, at da Deres Majestæt har givet Hr. de Valori Deres Ord, ere alle disse Grunde fuldstændig intetsigende. Resultatet deraf vilde blive, at Deres Majestæts Forpligtelser bleve afhængige af Begivenhedernes Gang, i Steden for at naar en stor Fyrste som Deres Majestæt giver sit Ord, bør det være lige saa helligt og ubrødeligt, som om der var undertegnet en Traktat. Min Herre, Kongen, stoler derpaa, og hvor stor vil ikke hans Forbavselse være, naar han faar denne Forandring at vide. Jeg bønfalder Deres Majestæt om et Øjeblik at sætte Dem i hans Sted. Maa han ikke tro, at Deres Majestæt kun har benyttet denne Underhandling til at opnaa et mere fordelagtigt Forlig med Hoffet i Wien, og at De maaske har underrettet saa vel Østerrige som Rusland og Sømagterne derom? Tror Deres Majestæt ikke, at Hoffet i Wien har gjort, og maaske i dette Øjeblik endnu gjør Kongen fordelagtige Tilbud, for at faa ham til at beskytte og forsvare Østerrige mod Deres Angreb? Det skulde ikke undre mig, om Dronningen af Ungarn i det Tilfælde hellere afstod en

Provins til Kurfyrsten af Bayern end en eneste Landsby til Deres Majestæt. Sachsen sluttede sig uden Tvivl gjærne til dette Forbund, og tror De ikke, at saadanne Fjender vilde være mere at frygte end Rusland? Hvad vilde der da blive af Deres allierede?«

Kongen af Preussen afbrød ham i stor Sindsbevægelse og erklærede, at han var overbevist om, at Kongen og Kardinalen havde bedre Tanker om ham og ikke kunde dømme ham paa en saa krænkende Maade.

Kort sagt, Belle-Isle maatte nøjes med følgende Forsikringer: Kongen kunde ikke øjeblikkelig underskrive Traktaten, fordi denne Afgjørelse, hvis den blev bekjendt, vilde bringe et Uvejr over hans Hoved fra Englands og Ruslands Side, og da Frankrigs Hjælp endnu ikke var rede, kunde den ikke forebygge denne Fare. Han forberedte sig til endnu en Træfning med Østerrigerne; hvis Lykken atter stod ham bi, vilde intet være til Hinder for at knytte et nøje Forbund med Frankrig; hvis han led et Nederlag og blev nødt til at underhandle med Østerrige, vilde han trække Tiden ud, saa at Frankrig og Bayern kunde komme ham til Hjælp. I ethvert Tilfælde vilde han aldrig forpligte sig til noget, som stred mod Kongens og Kurfyrstens Planer. For Resten underrettede han Belle-Isle om, at han vilde blive nødt til at modtage den engelske Ambassadør og indlade sig i Underhandling med ham; men det var kun for at »more« ham, og de maatte endelig ikke tage det ilde op.

Mere var der ikke at faa ud af ham, og Belle-Isle, som maatte rejse med disse lidet beroligende Forsikringer, formaaede næppe at skjule sin Mistillid. Hvad der ængstede ham mest, var det Frisprog, Kongen, uden tilsyneladende at fornærmes derover, havde ladet ham føre, og den Høflighed og Velvilje, hvormed han havde overvældet ham til Gjengjæld for de drøje Sandheder, Belle-Isle havde

sagt ham. Marskalken saae deri et Bevis paa Kongens store Forstillelse.

Hvis man nu vil se, hvorledes en stor Mand skriver Historie, bør man sammenligne Belle-Isles Beretning, skrevet, medens Indtrykkene endnu vare nye og friske, med den Beskrivelse, Frederik tyve Aar senere giver af det samme Møde i sin Histoire de mon temps. »Marskalk de Belle-Isle,« siger han, »Frankrigs Ambassadør ved Rigsdagen i Frankfurt, kom til Kongens Lejr for i sin Herres Navn at foreslaa ham en Alliancetraktat. Der blev gjort Udkast til Traktaten; men skjønt den syntes fordelagtig, blev den dog ikke underskreven. Kongen vilde ikke foretage noget overilet Skridt i en Sag af saa stor Vigtighed, og han beholdt dette Tilbud i Baghaanden som en sidste Udvej. Marskalken gav alt for ofte sin Fantasi Tøjlen; naar man hørte ham tale, skulde man tro, at alle Dronningen af Ungarns Provinser vare til Avktion. En Dag, da han saae mere optagen og tankefuld ud end sædvanlig, spurgte Kongen ham, om han havde modtaget nogen ubehagelig Efterretning. »Nej, aldeles ikke,« svarede Marskalken, »men jeg er i Forlegenhed med, hvad vi skulle gjøre med dette Mähren.« Kongen foreslog ham at give det til Sachsen for ved dette Lokkemiddel at drage Kongen af Polen med ind i det store Forbund. Marskalken fandt denne Ide fortræffelig.«

Der er ikke et eneste Ord i denne lille Fortælling, som ikke indeholder en Usandhed, ja endogsaa en ligefrem Umulighed. Belle-Isle behøvede ikke at medbringe og endnu mindre gjøre Udkast til nogen Traktat, da alle Betingelserne forud vare aftalte. Hvad angaar det latterlig indbildske Træk, som fortælles om ham, da stemmer det saare lidt med den urolige Sindstilstand, hvori Kongens Upaalidelighed havde sat ham. Ikke des mindre fortælles det i enhver Historie, som behandler den Tid, og er især ikke udeladt hos nogen fransk Historieskriver.

Hvad der maaske har givet Anledning til, at Kjendsgjerningerne ere blevne saaledes forvanskede, er den Omstændighed, at skjønt Belle-Isle i Grunden aldeles ikke var tilfreds med sit Møde med Kongen af Preussen, maatte han dog, da han kom tilbage til Dresden, give sig Mine af at være det for ikke selv at nedbryde det Værk, han havde begyndt. Det vilde have været en stor Skuffelse, hvis Preussen havde svigtet paa Halvvejen, og saa snart Sagernes virkelige Stilling blev bekjendt i Versailles, erholdt Belle-Isle Bemyndigelse til at gjøre saa mange nye Indrømmelser, som paa nogen Maade kunde gaa an, for at hindre deres flygtige Forbundsfælle i at svigte. Valori fik Ordre til selv at forebringe de nye Tilbud i Molwiz; men han havde meget ondt ved at opnaa et Øjebliks Avdiens. I over en Uge lod man ham gaa forgjæves, medens samtidig Lord Hyndfort til hans Ærgrelse fik Avdiens med største Lethed; man ventede Tilbagekomsten af en Kurér, som Lord Hyndfort havde sendt til Wien med Fredsbetingelser, hvorom ingen vidste Besked, og hele Lejren udtalte Ønsker om, at Fjendtlighederne maatte ophøre. »Jeg vil sige Dem, at hele Berlin er engelsksindet,« havde Frederik sagt til Belle-Isle, og Valori saae det kun alt for tydelig; thi man generede sig ikke for at sige i hans Paahør, at man godt kunde undvære Franskmændene og faa Fred i Tyskland uden dem. Den eneste, der ikke deltog i disse Pralerier, var Minister Podewils, som skjønt han mere end nogen anden var stemt for Fred, dog ikke syntes at gjøre Regning derpaa. »Vi ønske alle Fred,« sagde han til Valori, »og jeg tror, at vi gjøre Ret deri; men der bliver intet af, det lover jeg Dem, og De faar os nok.«

Sandheden, som Podewils ene kjendte, var, at Frederik ikke var mere ærlig og bestemt i den ene Underhandling end i den anden, og i Grunden ikke vidste, til hvad Side han skulde hælde. Han glædede sig over at se Afsendinge fra Evropas Stormagter ydmyg vente ved Indgangen til

hans Telt og forlængede med Velbehag en Situation, der smigrede hans Stolthed, og hvis Udfald ikke kunde blive andet end gunstigt for ham. Et af to maatte hænde; enten vilde Østerrige tabe Modet og beslutte sig til at give efter, eller ogsaa vilde Frankrig i sin Uro blive mere ivrigt efter at tilbyde sin Bistand og mere føjeligt i Udførelsen deraf. I begge Tilfælde vandt han ved at vente.

Besjælet af disse Følelser behandlede han i deres private Samtaler Lord Hyndfort langt værre end Belle-Isle, skjønt han offentlig viste ham Venlighed. Han krævede ham harmfuldt til Regnskab for det mod Preussen meget ugunstige Sprog, der førtes af de engelske Afsendinge i St. Petersborg og Haag, og bebrejdede ham, at Parlamentet nylig havde tilstaaet Kongen af England et Subsidium paa 300,000 Pund Sterling for i Henhold til gamle Traktater at komme Østerrige til Hjælp i dets Nød. »Hvorledes,« udbrød han, »kan denne fjendtlige Stemning forenes med de forsonlige Ord, hvoraf De er Overbringer?« Frederik kunde selv med Lethed have besvaret dette Spørgsmaal; thi han vidste saa godt som nogen, at det engelske Kabinets Ønske om Fred blev modvirket af Parlamentets krigslystne Utaalmodighed. Han kunde saa meget mindre være uvidende derom, da Hyndfort var ledsaget af en hannoveransk Afsending, hvem det var paalagt hemmelig at plaidere Kong Georgs private Interesser; men han drog Fordel af denne foregivne Fornærmelse til at indtage en meget hovmodig Stilling og fremsætte sine Fordringer tørt og bestemt. Han erklærede, at han ikke kunde indlade sig paa noget Forlig, uden at Østerrige vilde gaa ind paa at afstaa hele Nedre-Schlesien, deri indbefattet Hovedstaden Breslau. Lord Hyndfort forsøgte at prutte og faa Kongen til at slaa af paa sit Ultimatum; han tilbød et eller to Hertugdømmer i Steden for fire, som forlangtes, og en eller anden Fæstning, som nøjere kunde bestemmes; men han opnaaede intet og maatte sende disse maadelige

Betingelser til Wien i stor Tvivl om, hvor vidt de vilde blive antagne.

Hvis Frederik var opblæst af sit Held, var hans ædle Modstanderinde langt fra at lade sig kue af sit Nederlag. »Aldrig,« siger Voltaire, »har nogen paa én Gang været mere uforsagt og mere magtesløs.« Maria Theresia var den eneste i Raadet, der modtog Efterretningen om den østerrigske Hærs uventede Nederlag uden Uro og Overraskelse, skjønt ikke uden Sorg. Samme Dag skrev hun med egen Haand et trøstende og opmuntrende Brev til den gamle Marskalk Neipperg, som fortvivlet vilde tage sin Afsked. Hun befalede ham at undgaa ethvert nyt Sammenstød, indtil hendes allierede, paa hvem hun endnu haabede, havde faaet Tid til at komme hende til Hjælp. Parlamentets Afstemning (den samme, der havde opirret Frederik) styrkede hendes Tillid, og da den engelske Minister Robinson forebragte hende de Forslag, hans Kollega havde sendt ham fra Molwiz, blev han meget kort affærdiget. Det var for Resten hendes Vane at behandle denne Diplomat temmelig hensynsløst; thi den skikkelige gamle Mand var, rørt af hendes Ynde og Ulykke, bleven saa lidenskabelig indtagen i hende, at hans Kollegaer drillede ham dermed, og Dronningen, som følte sin Magt over ham, benyttede sig deraf. Hun spurgte ham strax med stolt Ironi, hvorledes han vilde forene sin Rolle som Overbringer af Preussens Forslag med den offentlige Udtalelse af Folkets Ønske i hans Fædreland. »Ogsaa jeg,« sagde hun, »ønsker i høj Grad et Forlig, der kunde bringe Fred i Tyskland; men England vilde gjøre mig en stor Tjeneste ved at vise mig, hvorledes dette Maal kan naas uden at krænke den pragmatiske Sanktion, uden at styrte Østerrige i Undergang og bringe Evropas Ligevægt i Fare. Jeg ser kun en eneste Udvej, nemlig at England strax yder mig den Hjælp i Soldater og Penge, som jeg i Henhold til endnu existerende Traktater ikke vil ophøre at fordre.«

Hvad angik de delvise Indrømmelser og mæglende Forslag, Lord Hyndfort havde troet at turde tilbyde i hendes Navn, erklærede hun, at hun aldrig havde bemyndiget ham dertil, og at det var hende meget til Pas, at Frederik havde afslaaet dem.

Dette umedgjørlige Svar gjorde Ende paa alle Betænkeligheder. Næppe havde Frederik faaet Underretning derom, før han lod Valori vide, at han var rede til at underskrive Traktaten. Der var aldeles ikke mere Tale om Ruslands truende Forbund med Sachsen og England, hele dette Skræmmebilled, hvormed han havde søgt at forfærde Belle-Isle, og da Podewils, der saa nylig havde faaet Ordre til at agere bange, havde lidt vanskelig ved at gjøre saa pludselig omkring og i det mindste for en Forms Skyld fremkom med nogle Indvendinger, fik han en drøj Tilrettevisning og truedes med at faa sin Afsked som en, der stod i Englands Sold. Kort sagt, den 7de Juni blev en Overenskomst i to Afdelinger underskreven; den ene, som var offentlig, indeholdt kun en Alliance til gjensidigt Forsvar, sluttet mellem Kongerne af Frankrig og Preussen for et Tidsrum af fjorten Aar; den anden, som var hemmelig, indeholdt følgende fire Bestemmelser:

Kongen af Preussen lovede Kurfyrsten af Bayern sin Stemme og afstod fra sine Fordringer paa de rhinske Hertugdømmer.

Kongen af Frankrig forpligtede sig til at garantere ham Besiddelsen af Nedre-Schlesien, til inden to Maaneder at sende en Hær paa fyrretyve Tusend Mand til Tyskland, og til at tilvejebringe et øjeblikkeligt Brud mellem Sverige og Rusland.

Disse sidste Punkter (hvoraf det ene var meget vanskeligt at udføre) vare den direkte Fordel, Frederik havde draget af sine Udflugter. Det hele skulde forblive en Hemmelighed, indtil Frankrigs og Bayerns Forberedelser

vare tilstrækkelig vidt fremskredne, til at Krigen kunde begynde.

I Nymphenburg, Kurfyrsten af Bayerns Residens ved München, hvor hen Belle-Isle havde begivet sig, da han forlod Dresden, modtog han et Brev fuldt af Komplimenter og Smiger fra Frederik og den end mere smigrende Efterretning, at Traktaten var underskreven. Selv om han havde været uimodtagelig for Komplimenterne (og en ærgjerrig Mand er sjælden meget vanskelig eller skarpsynet i den Retning), vilde alene den Omstændighed, at han pludselig var hjulpen ud af sin Knibe, gjort ham tilbøjelig til at optage dem vel. Efter den dødelige Angest, han havde udstaaet, saae han nu ved Frederiks pludselige Tilslutning alle Veje aabne sig for ham som ved Trylleri. I München kunde Belle-Isle ikke vente nogen Modstand; han blev modtagen med aabne Arme af Kurfyrsten, der af Naturen havde en blid Karakter og et elskværdigt Væsen, og af Kurfyrstinden, hvem Udsigten til en Krone fyldte med Henrykkelse; de behandlede ham som Fætter, som en kongelig Person, og hvad der var ham endnu mere kjært, de lyttede til hans Ord som til et Orakel. I sine lange Samtaler med Kurfyrsten udviklede han sine Felttogsplaner for ham, ordnede alt indtil de mindste Enkeltheder og forbavsedes over at se sin Tilhører gaa ind paa alt med den største Føjelighed. Som alle de, der ere opfyldte af deres egne Ideer og indbilde sig, at man er af samme Mening som de, naar man ikke modsiger dem, saae Belle-Isle i Kurfyrstens Samstemning Bevis paa en skarp Forstand, medens den i Virkeligheden kun var en Følge af, at han begreb alt for lidt af Marskalkens Planer til at kunne modsige dem. Erfaringen skulde vise, at han ligeledes var alt for indskrænket til at kunne udføre dem; men foreløbig samtykkede han i et Arrangement, der stemmede med det, Kongen af Preussen endelig havde besluttet sig til at underskrive, og for at gjøre Glæden fuldkommen, ankom Spa-

niens Ambassadør, Greven af Montijo netop fra Frankfurt, medbringende sin Regerings Tiltrædelse af denne Alliance og Løftet om at lade de spanske Tropper foretage et Angreb paa de østerrigske Besiddelser i Italien.

Om end Belle-Isle var fuldstændig beroliget med Hensyn til Kongen af Preussens Hensigter, var Fleury det ikke; han stolede ikke paa Frederiks Ærlighed, og det viste sig, at han havde Ret. Kongen af Preussen vedblev at gjøre Vanskeligheder, ogsaa efter at Traktaten var underskreven, og fordrede Umuligheder for at holde sig en Udvej aaben til at bryde sit Løfte, hvis der fra London eller Wien skulde komme tilfredsstillende Forslag. I et Brev til Podewils, skrevet kun et Par Dage før Traktaten, udtaler han sig saaledes: »Vi have at gjøre paa den ene Side med de mest stivsindede Folk i Evropa, paa den anden Side med de mest ærgjerrige. (Det er uden Tvivl Østerrige og Frankrig, der menes hermed.) At være ærlig, naar man har med Skjælmer at gjøre, er en meget farlig Sag; at være snu lige over for Bedragere er en fortvivlet Fremgangsmaade, hvis Udfald er meget usikkert. Hvad skal man da gribe til? Krig og Underhandling. Det er netop, hvad Deres ærbødige Tjener og hans Minister gjøre. Hvis man vinder noget ved at være ærlig, saa ere vi det; hvis det bliver nødvendigt at bedrage, saa lad os gjøre det. — — Jeg er, min kjære Podewils, med megen Agtelse, Deres trofaste Ven.« S. M.

En Adelsmand fra Revolutionstiden. *)

Enhver, der vil gjøre sig en Forestilling om den Tænke- og Handlemaade, der besjælede den bedste Del af den franske Adel før Revolutionen, bør gjøre sig bekjendt med det neden for citerede Værk; han vil herigjennem komme bort fra den Opfattelse, der endnu idelig prædikes af republikanske Forfattere, at den gamle Adel var i Bund og Grund udygtig; han vil med Taine finde, at Aristokratiet af 1789 ingenlunde var ude af Stand til at opfylde sit store Kald. »Det var Parlamentsmedlemmer, den høje Adel, Biskopper, Finansmænd, som havde modtaget og udbredt det 18de Aarhundredes Filosofi; aldrig var et Aristokrati mere frisindet, mere menneskevenligt og stemt for store Reformer. Ikke blot besjæles mange af Ædelmod, alle til Hobe af Æresfølelse; de ere ogsaa milde, medlidende og vige tilbage for al Voldsdaad.« Det citerede Værk, som er udgivet af en Sønnesønssøn af Costa de Beauregard, giver imidlertid ogsaa Anledning til en lærerig Sammenligning mellem Nutidens Adel og Adelen paa Revolutionstiden, og denne Sammenligning falder egentlig ikke ud til Gunst for Nutidens Adel.

---

*) Un homme d'autrefois, souvenirs recueillis par son arrière-petit-fils, le Marquis Costa de Beauregard. Paris 1878. Jfr. Karl Hillebrand: Zeiten, Völker und Menschen V. Berlin 1881.

Den yngre Costa de Beauregard har ikke indskrænket sig til simpelthen at meddele os sin Oldefaders Breve og Mindeskrifter; han har helt igjennem troet at burde ledsage dem med en Kommentar og meddeler os hyppig de interessanteste Stykker kun i Udtog, det vil sige, han sætter sin Prosa i Steden for Marquis Henrys Ord, og dette er ingenlunde en ligegyldig Sag; thi der er samme Forskjel mellem den ældre og yngre Beauregards Sprog som mellem deres Tænkemaade; lige saa ligefrem, naturlig, livlig, beaandet og vittig den ældre Marquis er, lige saa manieret og moderne er den yngre, hvilket navnlig bliver irriterende, hvor han efter at have gjengivet et af Oldefaderens Breve fra 1793 eller 94 falder paa at omskrive dette i moderne Fransk, en tilsyneladende uskyldig Tidsfordriv, men som dog fylder Pladsen op til Unytte og nøder Udgiveren til at forkorte paa andre Steder; saaledes gjengiver han kun udtogsvis sin Oldefaders Originalberetning om Vaabenstilstands-Underhandlingerne i Cherasco, det vil sige om Napoleon Bonapartes første Optræden som Diplomat. I Grunden behandler Udgiveren kun de ti Aar 1790—1800, medens han affærdiger den første Halvdel af sin Oldefaders Liv saa vel som hans fire og tyve sidste Aar paa nogle Sider. Trods alle disse Mangler giver Bogen ligefuldt et uvurderligt Bidrag til den store Revolutions og Piemonts Historie; vi lære den revolutionære Propaganda at kjende paa nært Hold, og vi se, hvorledes den behandler Provinsadelen; men fremfor alt har det psykologisk Interesse at lære den Mand at kjende paa nært Hold, hvem vi kjende overfladisk af Joseph de Maistres Brevvexling*).

Den yngre Beauregard er, som alt sagt, sin Oldefader

*) Joseph Marie de Maistre, født d. 1ste April 1754 i Chambéry, bekjendt filosofisk og politisk Forfatter, en ivrig Forkæmper for den kirkelige Absolutisme i middelalderlig Forstand.

lige saa ulig i Tænkemaade som i Stil. Oldefaderen tjener sin Konge med Trofasthed og Hengivenhed, ser al Ulykke og Elendighed komme, som han forgjæves ønsker at forebygge, men ofrer desuagtet sit kjæreste her paa Jorden, miskjendes ofte, men vinder dog sluttelig fuld Anerkjendelse; han fremtræder overalt som en klart- og vidtskuende, højt dannet Mand, der aldrig lader sin Forstand træde hemmende i Vejen for sin Pligt, der simpelthen bestaar i at holde ud hos sin Konge, selv naar hans Forstand ikke kan billige alt. Sønnesønssønnen tror derimod at burde være mere kongeligsindet end Kongen. »O, I Fyrster af Savoyen!« udbryder han, »hvad vilde vel eders gamle Tjener nu til Dags sige om eder? Fra sit fjærne Landflygtighedssted fulgte han eder med sit Hjærte og sine Forhaabninger; han vilde fornægte eder i denne Stund, hvor I ere store og mægtige. I have bortstødt eders Barndoms Vugge; I have miskjendt de Mænd, hvis Blod Draabe for Draabe dannede Rubinen i eders Kongekrone, Mænd, som kun satte deres Samvittighed og deres Gud over eder. De have vendt sig fra eder, da de saae, at eders Stridshingste drejede mod Rom.«

Den yngre Beauregard fejler fuldstændig i denne sin Opfattelse; hans Oldefader vilde aldrig have fornægtet sin Herre; sukkende, men fattet vilde han have vendt Gravene i Hautecombe Ryggen; maaske vilde han have rystet paa Hovedet, men uden Tøven vilde han have drejet sin Ganger mod Syd, saa snart Viktor Emanuel havde vendt sin mod Sankt Peter. Heri ligger netop Forskjellen paa Traditionens Adelsmand, som forsvandt for den store Revolution, og Theoriens Adelsmand, for hvem man senere har skabt et monarkisk-religiøst System, hvori man kan finde alt undtagen jævn trofast Hengivenhed for Monarken og Gud. Marquis Henry var Joseph de Maistres nærmeste Ven; men han lod sig aldrig besnære af denne Systematikers Sofismer over Trone og Alter; men den yngre Beauregard har ikke

forstaaet at modstaa disse klerikale, jesuitiske Ideer, han, saa lidt som det store Flertal i det »sande Frankrig, det katholske Frankrig«. Uberegnelig er den Ulykke, som den store Revolution saaledes har anrettet, i det den tvang den mest intelligente og bedste Del af Adelen over i den snæverhjærtede, reaktionære Tankegang, der var saa fremmed for det forrige Aarhundredes Aristokrati, og saaledes gjorde saa godt som hele denne Klasse, der burde staa nærmest til Statsstyrelsen, aldeles udygtig til at røgte dette Kald.

I.

Henry Costa de Beauregard var Marquis Alexis Costa de Beauregards ældste Søn, og blev født i Aaret 1752 paa Slottet Villard i Savoyen. Familien levede ikke ved Hoffet i Turin, hvor dog dens gamle Adel og tidligere Tjenester vilde have sikret den en glimrende Stilling; men Marquis'ens Uafhængighedsfølelse og Nødvendigheden af at bringe de lidt derangerede Formueforhold paa Fode igjen ved Sparsommelighed holdt den ældre Beauregard tilbage blandt hans ensomme Alper. Aarhundredets Aand gjorde sig imidlertid ogsaa gjældende i denne Ensomhed, hvor man dog i det hele stillede sig fjendtlig over for samme. Livet paa Slottet Villard var jævnt og patriarkalsk, men Mændene levede dog ikke som raa Nimroder; gamle Slægtninge og adelige Venner, en Abbé, en Jurist hørte med til Familien, og deres Anskuelser, som ikke altid stemmede overens, fremkaldte livlige Diskussioner. Man læste meget, om ikke for andet, saa for at kunne klage over Tidens Ugudelighed. En stor og udvalgt Bogsamling, en ypperlig Malerisamling, — en af Forfædrene havde medbragt Kjærnen til samme fra Nederlandene — indvirkede dannende paa den muntre Barneskare, som tumlede sig lystig i det utilgængelige Bjærgslot. Da den syvaarige Henry engang tilbringer et

Par Dage i Chambéry, skriver han, fuld af Hjemve, til sin Søster: »Kun i Villard lever man, her vegeterer man.« Den næsten uhyggelige Aandsmodenhed, som udtaler sig gjennem disse Ord, kommer i øvrigt frem i alle Drengens Breve: »Sig Hr. Girod,« skriver Tolvaarsdrengen fra Beauregard, et Familieslot ved Genfersøen, »sig ham, at Domenichino har været en Oxe, før han blev en Engel,« og to Aar senere skriver han under sin Pariserrejse fra Moulins: »Undtagelsesvis er jeg tilfreds med Hertugen af Montmorency's Mausoleum; man kan her se, at Kunstneren har nøje kjendt den antike Kunst; i Charitaens Hoved har jeg gjenfundet den mediceiske Venus's Træk og Præg; jeg er tilbøjelig til at tro, at de ere gode.« Endelig hedder det i hans Pariserbreve om Datidens første Kunstkritiker, for hvem han blev forestillet i Greuzes Atelier: »Diderot har talt om mine Billeder med megen Aand, men med ringe Dømmekraft, som det plejer at gaa med Folk af hans Art.« Denne Selvfølelse vilde være utaalelig, hvis den ikke fandt sin Forklaring og formildende Undskyldning i ganske særlige Forhold.

Drengen havde tidlig røbet ganske ualmindelige Anlæg for Tegning og Malerkunsten og allerede i sit fjortende Aar uddannet sit Talent saa fortrinlig, at han i Paris blev optagen i alle kunstelskende Saloner, ja i alle Ateliers som et Vidunderbarn, senere som en farlig Rival; selv Greuze, der havde beundret Drengen, troede at maatte være skinsyg paa ham; han havde lært den højt priste Mester at kjende hos Gravelot, »den Kobberstikker, der, som du véd, har beriget Voltaire's hæslige Værker med sine herlige Kompositioner,« skriver den gammelkloge Dreng til sin Moder. Man havde fundet en Lejlighed til at lade Drengen besøge Versailles og Paris i Følge med en ungdommelig Onkel, der rejste til Hoffet; det Indtryk, Staden og Hoffet gjorde paa den begavede Dreng, og som han meddeler i sine daglige Breve, er i sin Art lige saa karakteristisk som

det, vi modtage af det simple, men ædle Landliv paa Slottet Villard, hvor Grunden blev lagt til den mangen Gang lidt snævre, men i Hovedsagen højhjærtede Verdensanskuelse og til den ejendommelige moralske Fasthed, der skulde udmærke Ynglingen som Mand. Efter faa Maaneders Fraværelse, under hvilken den næsvise Yngling næsten var modnet til Mand og Kunstner, vendte han tilbage til sin tilbedte Moder, til sine Søskende, sine gamle Husvenner og Lensmænd i Villard. Hvor skarpt imidlertid Ynglingen saae, hvor ægte hans Kunstsans var, og hvor undskyldelig hans tilsyneladende overdrevne Selvfølelse lige over for Samtidens franske Berømtheder — Boucher's Billeder kalder han »Smuds, som nu er paa Moden. men vanærer Maleriet« — fremgaar af den Omstændighed, at han lægger Paletten til Side, saa snart han har set den virkelig store Kunst. Han var sytten Aar gammel, da han med sin Fader berejste Italien, hvor han som i en Rus vandrer fra Palads til Palads, fra Kirke til Kirke. Da han kommer hjem, skriver han paa sidste Side af sit Album: »Her sætter jeg Punktum. Jeg er vred paa Titian, rasende paa Raphael. De staa alt for højt over Menneskene, til at nogen efter dem endnu tør vove at føre Penslen.« Den unge, af hele Paris beundrede Dilettant lægger i disse Ord og denne Handling mere sand Kunstfølelse for Dagen, end man finder i mangt udbasuneret Værk af Nutidens Kunstnere. Og Henry holdt Ord, han opgav Maleriet; men at det var Værkerne, og ikke Navnene, som imponerede ham, fremgaar deraf, at han sætter Sodoma, som paa hin Tid næsten ikke var kjendt, omtrent lige saa højt som Raphael og reddede et af hans mest fuldendte Arbejder fra en Slagterbutik, hvor det tjente som Bord.

Efter adelig Sædvane traadte Henry i Attenaarsalderen ind i Militærstanden, hvor han snart tildrog sig sine overordnedes Opmærksomhed; men Garnisonslivet var ham imod, og da hans Familie foreslog ham et Giftermaal, betænkte

han sig ikke et Øjeblik, skjønt den for ham bestemte Brud, et Søskendebarn, han knap kjendte, hverken var smuk eller ung og selv nærede lidt Angest for, at den »unge Grønskolling, der var alt for smuk til ikke at være forkjælet af Damerne«, vel ikke vilde være meget ivrig som Frier. Sagen var snart bragt paa det rene, og det varede ikke længe, før Henry kunde føre sin Hustru til Villard i et højtideligt Optog under Klokkernes Lyd og Bøssernes Knalden og ledsaget af hele Omegnens Præster og Landmænd. Ved Slottet hjalp Henry sin Hustru ned af Muldyret, hun gjorde en dyb Kompliment for de forsamlede Landboere og bankede derpaa med sin Vifte tre Gange paa den lukkede Borgport. »Pludselig gik begge Fløje op, og den gamle Marquis Alexis traadte frem i fuldt Hofkostume og ledsaget af sin Frue, sine Børn og alle sine Tjenere. To Jægere bare en Sølvbakke med et Guldbæger. Marquis'en gik midt ud paa Terrassen, lod et Bæger fylde, blottede Hovedet og udbragte et Leve for Kongen, derpaa for sin Svigerdatter og sluttelig for alle forsamlede Venner. Tre Gange tømte Marquis'en sit Glas under Mængdens Leveraab, og Festen tog sin Begyndelse. Otte Dage i Træk var der aabent Taffel i Villard, paa selve Slottet og under de høje Træer paa Terrassen. Den ottende Dag var de fattiges Fest: enhver fik en Klædning og en Daler, og paa denne Dag opvartede Henry og hans Hustru selv deres Gjæster, som det var gammel Sæd i Huset, naar den førstefødte giftede sig.«

Faa Kjærlighedspartier have vel faaet et saa lykkeligt Udfald som dette Fornuftgiftermaal. I fire og tredive Aar levede Ægtefolkene i uforstyrret Enighed, opfyldte af gjensidig øm Kjærlighed, Agtelse og Beundring; det inderlige Forhold fremgaar af hver Linje i de herlige Breve, som meddeles os, og uden at man kan afgjøre, hvem af Ægteparret der hænger ved den anden med mest Varme og Troskab. Hos begge vare de ædleste Dyder parrede med en

elskværdig Natur, en livlig Aand og solid Dannelse, og saaledes rislede her et stadigt Væld af indre Rigdom, der ikke levnede nogen Plads for Kjedsomhed. Fire muntre, begavede Drenge, som voxede op om Forældrene, samt Driften af Slottet Beauregard, hvor de flyttede ind kort efter Ægteskabet, og som ikke alene skulde indrettes hyggelig, men ogsaa styres og forbedres til Familiens Underhold, lagde tilstrækkeligt Beslag paa Tiden. Et eneste af de henrivende Breve, Henry skrev til sin Hustru, da hun engang for en Maanedstid havde forladt sit Paradis ved Genfersøen, kan give et Billede paa Livet i Beauregard.

»Min kjære! Ved min Hjemkomst fandt jeg alle vore Børn raske og vel; de stakkels smaa modtoge mig allerkjærest. Saa langt de kunde naa med deres smaa Ben, vare de komne mig i Møde, og deres Jubelraab, saa snart de fik mig i Sigte, gik mig ret til Hjærtet. Du kan ikke tænke dig, hvor meget de savne dig. Vi kunne saare vanskelig vænne os til ikke at se dig; thi du er dog ret Sjælen i den lille Flok. For at gjøre Ulykken komplet styrtede i Gaar det store Bord midt i Spisesalen sammen med et frygteligt Brag, tog alt Porcellænet med sig, som man havde stillet derpaa, og levnede ikke et helt Stykke. Eugen, som var til Stede ved denne Ulykke, begyndte at græde bittert over min Ruin, som han ansaa som en nødvendig Følge af dette Uheld. Jeg løb til, fuld af Skræk over Larmen, og navnlig over Skraalene, som blandede sig med Støjen, og jeg kunde ikke bare mig for Latter over Eugens Fortvivlelse, som havde meddelt sig til hans Brødre. Jeg tog dem alle fire paa mine Knæ og fortalte dem Jobs Historie, hvis Sager ikke stode bedre end mine, og som tilmed havde Bylder og en ond Kone, der tudede ham Ørene fulde. For øvrigt, min kjære, have vi inddelt Dagen saalunde: jeg staar meget tidlig op og skriver, til mine kjære smaa komme op; jeg spiser Frokost med dem, hvorpaa jeg gaar der hen, hvor jeg har noget at gjøre. Vi

spise til Middag og til Aften og gaa til Sengs paa samme Tid og meget tidlig; thi jeg retter mig efter dem. Efter Middagsmaaltidet føre vi lange Samtaler med hverandre, læse en Smule; ofte spise vi Kirsebær til Dessert og fortælle hverandre alle Haande underholdende Historier; ved Solnedgang gaa vi sladrende ned til Søen, sikre paa, at Aftensmaden er færdig, naar vi komme hjem.«

Den ældste Søn Eugen viste store Anlæg og var moden næsten endnu tidligere end Faderen. »Næppe kunde Eugen fremlalle et Par Ord,« fortæller Josef de Maistre, den berømte Husven paa Beauregard, »før hans livlige Aand allerede indgav ham heldige Udtryk, der varslede om en stærk Intelligens.« Hvem skulde vel tro, at en sex Aars Dreng kunde skrive til sin Moder: »Hvad der faar mig til at tro, at jeg vil komme til at due til noget, er den Omstændighed, at jeg driver de mest forskjellige Haandværk; snart er jeg Hyrde, snart Fisker, snart Æventyrfortæller, Fløjtespiller eller Tegner af slette Hoveder efter Camillo (den yngste Broder), og sluttelig fremfor alt Katekismen hver Morgen.« Intet i hele Tonen er her kunstlet; Drengens Aand og Følelser vare lige naturlige. Faderen skriver engang saaledes: »Naar Drengene faa et Anfald af Følsomhed, hvad dog, Gud ske Lov, kun sjælden forekommer, er denne Følsomhed dem ganske medfødt saa godt som den sunde Menneskeforstand og den Livlighed, de undertiden lægge for Dagen i deres lidt komiske Fantasi. Deres Svar er forbavsende. Nylig fandt Simon tidlig om Morgenen en Pung ved Søens Bred; »der kan du se Fordelen af at staa tidlig op,« sagde jeg til Eugen. — »Fader,« svarede han, »den, der har tabt Pungen, var jo staaet endnu tidligere op.« Holdt Faderen saaledes ikke af Følsomhed, søgte han tidlig at vække og udvikle deres Medfølelse. »I Gaar gik jeg med mine fire Drenge til Tougues for at aflægge Møllerkonen et Besøg, da hun ganske alene i sin Mølle er kommen ned med en lille Prinsesse. Enhver bragte en

Gave med sig, — som den mindst kejtede gik jeg i Spidsen med en Krukke; Eugen fulgte med en Flaske Vin til Barselkonens Steg; derpaa kom Viktor med et stort Stykke Brød, som han balancerede med paa Hovedet, og endelig fulgte Camillo med et Stykke Sukker.«

I disse Omgivelser henlevede Ægteparret de lykkeligste Aar af deres Liv; ofte modtoge de Besøg af Joseph de Maistre og den vittige Onkel Murinais; de tilbades af alle Naboer, Bønderfolk, Forpagtere og Tjenere, især af den trofaste Comte og den gode Chagnot. Da den ældste Søn voxede til, flyttede man om Vinteren til Genf for at fuldende hans Opdragelse, og Drengen havde virkelig i sit trettende Aar en saa udstrakt og solid Dannelse, at han bestod den ingenlunde lette Officersexamen i Turin paa det mest glimrende. I Slutningen af 1789, altsaa endnu ikke 14 Aar gammel, var han Sekondløjtenant; det varede næppe to Aar, før han skulde forlade Moderen og Fædrenehjemmet, for aldrig at gjense dem mere; den Krig, der fjærnede Drengen, ødelagde imidlertid ogsaa hele den Bygning, Marquis'en havde grundet paa den gamle Tingenes Orden; thi selv denne Orden ravede og styrtede sammen, og det skulde kun lidet hjælpe Adelsmanden, at »han ikke selv ogsaa vaklede i denne vaklende Tid.«

II.

Adelen i Savoyen havde fulgt den franske Litteraturbevægelse i forrige Aarhundrede med deltagende Opmærksomhed, nu fulgte man den franske Revolution med levende Interesse. Disse fransktalende Lande, som ikke hørte til Kongeriget, indtoge en ret ejendommelig Stilling; den moderne Nationaldoktrin var endnu ikke opfunden, i statsretlig Henseende følte man sig ganske adskilt fra Frankrig, medens man i enhver anden Retning var Franskmand, og i ingen Provins var dette mere Tilfældet end i Savoyen, som dog

ved sit Sprog, sin udprægede geografiske Beliggenhed og sin Religion skulde synes at maatte hælde stærkt til Frankrig; men Statsideen gjorde sig den Gang gjældende med overlegen Kraft; da den lille Henry saaledes saae Ludvig XIV.'s Statue paa Place des Victoires, var han »oprørt ved at se den overmodige Sejrherre træde alle Evropas Nationer under Fødder, og vort stakkels fængslede Savoyen næsten pudse hans Sko.« Det er endda ikke saa længe siden, at man i Franche-Comté kunde træffe gamle Adelsmænd, der endnu ikke havde glemt de habsburg-spanske Tider og talte paa lignende Maade om de franske Erobrere, og dog har denne Provins i to Hundrede Aar været fransk.

Den Deltagelse, Henry skjænkede de store Begivenheder i Nabolandet, var oprigtig ment; han hilsede dem som Morgengryet til en ny, skjønnere Dag, medens hans Ven Joseph de Maistre fra første Færd stillede sig fjendtlig over for den hele Bevægelse. Marquis'en var just ingen særlig fortrøstningsfuld Natur, men det faldt ham dog vanskeligt at tro, at denne mægtige Begivenhed, som lovede at føre hele Aarhundredets Anstrængelser og Bestræbelser til et herligt Maal, ikke skulde kunne frembringe én Mand, eller dog højst én Mand, der var Revolutionen voxen, og at denne ene Mand (Mirabeau) ved sin Fortid og Kongens Upaalidelighed skulde være ude af Stand til at lede Begivenhedernes Udvikling. J. de Maistre saae intet andet end Uforstand og Fordærvethed, for hans indskrænkede, fordomsfulde Aand var Mirabeau ikke mere værd end Camille Desmoulins. Tonen i Maistres Breve er gjennemgaaende pessimistisk; ogsaa med Hensyn til Formen bliver man noget skuffet: fortrolig Aabenhjærtighed synes ikke at have hørt til denne Mands Natur; hans Sprog er tvungent og fordringsfuldt, han tror sig stadig staa over for Publikum, og hans Selvbeundring titter frem mellem hver Linje. Vennens Breve ere ganske anderledes; han har intet fix og færdigt System over Pave og Monarki, over

Revolution og Vantro; men hans Hjærte slaar for alt smukt og godt; han var ærlig troende, som han var ærlig trofast. En rigtig Dom over Mennesker og Begivenheder, sand Beskedenhed, parret med berettiget Selvtillid, og en naturlig Ynde i Udtrykket vinde endnu den Dag i Dag alle, der læse hans Breve, ligesom hans fordringsløse, behagelige Optræden i levende Live overalt vandt ham Venner. Man vilde dog tage meget fejl, om man vilde tro, at han indlod sig med alle; han var tvært imod meget tilbageholdende og rolig fornem og skjulte ingenlunde sin Foragt for Smigrere og Hofmænd. Man maa heller ikke tro at have en ærlig, jævn Landadelsmand for sig; Marquis'en var tvært imod et meget fint Hoved og ikke uden Vid; han skrev sit Modersmaal med en yderst sjælden Elegance, havde et skarpt Øje for Livets vexlende Spil og en dyb Verdensanskuelse, egentlig en dybere end den, som ligger til Grund for hans berømte Vens logiske System.

Man kan tænke sig, at Marquis'ens Begejstring for den store Revolution snart afkøledes, som Tilfældet var med saa mange højhjærtede Mænd paa hin Tid; »Tyranfjenden« Alfieri har efter 1792 kun Uviljesord tilovers for de »ni Hundrede Konger« i Paris, medens Corsicas Befrier Pasquale Paoli, hvem Digteren har tilegnet sin »Timoleon«, og hvem Nationalforsamlingen ærede saa højt, allerede 1790 indsaa, at Friheden ikke grundlægges paa én Dag, og at den kun alt for snart vilde forsvinde igjen. Hos en saa loyal Vasal som vor Costa var det derfor ganske naturligt, at hans Begejstring slog om i sin Modsætning, da Revolutionen ogsaa greb om sig i Savoyen, ja endog truede med at løsrive denne Provins fra den sardinske Krone. Han betænkte sig ikke et Øjeblik paa at sende sin førstefødte til Hæren og selv følge den fjortenaarige Løjtenant. Dette var ikke let; Marquis'en var Kammerherre honoris causa, og Kammerherrer maatte ikke tjene i Hæren; men endelig lykkedes det ham dog at ombytte

»Nøglen« med den frivillige Kaarde, og den 18de Maj 1792 stod Kaptejn Marquis Henry Costa de Beauregard i Marken med sin unge Løjtenant. Strax fra første Færd saae den fremtidige Generalstabschef alle Førernes Fejl og det haabløse i Kampen, saa længe man lod dem raade; men han holdt ud: »Vær modig, kjære! trods alt dette er jeg rolig, og min Samvittighed tier; plej og beskyt de svage i Familien, jeg vil føre de stærke.« Snart derpaa skyllede de franske Revolutionshære ind over Savoyen, og den kongelige Hær trak sig tilbage i Bjærgene. »Vor Kjærlighed til Kongen har tvunget os til at følge Generaler, som fejgt have forladt deres Poster; vi ere flygtede for en Fjende, der ikke engang nedlader sig til at slaa, men lader sig nøje med at udplyndre os.« Skærende Tænder af Harme maatte Soldaterne under skyllende Regn ad uvejsomme Stier og i vild Uorden gaa tilbage. De Savn, som paalagdes den fine Dreng, vare frygtelige, og dog var man kun ved Begyndelsen; snart kom Sygdommen og Saar til; uden den trofaste Sjæl, Comte, der var fulgt sin Herre i Krigen, vilde Eugen, der overalt var forrest i Slaget som paa Marchen, allerede nu være bukket under. Saaledes tilbragte man Vinteren i Alperne. »Naar man blot kunde skaffe mig en tyk Pels, for at min lille ikke skal fryse ihjel, maa det øvrige gaa, som det kan,« skrev Faderen.

Savoyen var tabt. Henrys Godser, hans Familie, hans gamle Fader vare faldne i Sejrherrens Hænder; thi alle savoyiske Officerer, der ikke forlode deres Faner, bleve erklærede for Emigranter, og Læseren véd, hvad det vilde sige i hine Tider. Henry vaklede dog intet Øjeblik; »det har til alle Tider og i alle Lande været et moralsk Bud ikke i Krigstider at forlade den Fane, man har fulgt i Freden.« Og til sin Hustru, der endnu dvælede i Genf, skrev han: »O, kjære! fly, hvis du endnu kan; det drejer sig om Ruin eller Død. Med os, min dyrebare! er det ude;

dog, jeg bliver; spoliatis arma supersunt. Lad det Barn, til hvis Adjutant jeg har gjort mig, dog i det mindste arve vort Huses Ære uplettet.« Ogsaa Maistre trængte ind paa Marquisen, at hun skulde flygte til Lausanne. Det faldt hende haardt at drage ud til fremmede: »Jeg vil ikke se nogen,« skrev hun til sin Husbond; »et Menneskeansigt, hvorom jeg ikke kan tale til dig, gjør mig ondt. Jeg er vred paa dem, der ikke have dig kjær, det vil sige, paa dem, som aldrig have set dig. Dog, jeg drager bort i Morgen; jeg begynder paa det andet Stadie i min Lidelsesgang.« Lausanne var overfyldt af Emigranter; Marquisen, som var ganske blottet for Midler, maatte indrette sig, saa godt hun kunde, lige over for den savoyiske Bred af Søen, hvor hendes Beauregard knejsede. »Du spørger mig, hvorledes min Bolig er,« skriver hun; »ak, jeg véd det næppe; jeg kjender den ikke; i en Maaneds Tid har jeg ikke taget den i Øjesyn. Chagnot har, saa vidt jeg véd, et Tagkammer, hvor hun sover og koger; jeg og Børnene bebo et Værelse med Murstensgulv, med afblegede Gardiner, tre Straastole, en gammel, hvid Ovn med Blomster og det lille Bord, ved hvilket jeg nu skriver til dig. En gammel Schweizerkone ser paa mig fra sin Ramme; jeg vil vende hende om mod Væggen; hendes Blik og Smil gjøre mig ondt; hun véd ikke noget om din Kones Fortvivlelse. . . . Der nede under mit Vindue har jeg en Rosenbusk, der tilfældig er voxet frem blandt Nælder, som dit Billede under mine Taarer, min kjære Mand . . . Børnene ere fulde af Andagt hos en Pottemager, der laver sine glaserede Potter ved Siden af os. Mangen Gang følger jeg der hen med dem for hele Timer at beundre og se til, uden at jeg véd, hvad jeg ser; men jeg kan ikke mere leve saaledes; sig, at jeg skal komme til dig.«

Man nærede sig med taabelige Forhaabninger i dette Exil; snart var det Freden, der stod for Døren, snart en stor Sejr, som Evropa havde tilkæmpet sig over Revolu-

tionen; dog Dagene henrandt, de bleve til Uger, til Maaneder og Aar, og ingen Forhaabning virkeliggjordes; men bestandig kom der nye Ulykkesfæller til det nærliggende Asyl. »I Gaar ere Madame d'Argouges og Mme. de Talmont blevne forslaaede her til; de kom i Træsko, uden Linned, uden Tjener og krybende sammen paa en Karre, fuld af Tønder; det var en Ynk at se; jeg maatte græde. Jeg besøgte dem strax, og i Dag skaffede jeg dem en Skriftefader. Moderen er navnlig uendelig ophøjet i Ulykken; Mme. de Talmont bad mig skaffe hende lidt Arbejde; de brænde smaa Tællelys, som de give sig i Kast med og forstaa at behandle med større Mod end jeg.« Ogsaa Marquisen selv, hvis Breve kun aande Længsel efter hendes Mand, og som kun skildrer Tomheden uden ham, maatte bære materielle Savn. Den gode Chagnot arbejdede og bragte Fruen sin sure Fortjeneste. Børnene voxede op uden Undervisning, da hun er for nedbøjet til selv at kunne undervise dem, og Skolepengene mangle. Hendes Mand søgte med en vis Bitterhed at trøste hende over denne bitre Nødvendighed. »De stakkels smaa ere i en Alder, hvor man kan bøjes ind i alle Folder; lad dem være sorgløse og muntre; lad dem blive Æsler, hvad Magt ligger der derpaa? Naar man blot i sin Æselsværdighed ikke vil falde paa at blande sig i store Begivenheder, kan man selv som Æsel komme ganske godt gjennem denne Verden.«

Denne Antydning gjælder de østerrigske Generaler, som førte den brave piemontesiske Hær fra Tilbagetog til Tilbagetog og forsømte de bedste Lejligheder af Letsind, Dorskhed, Mangel paa Forstand, muligvis ogsaa efter højere Anvisning. I hvert Fald tilbragte den østerrigske General de Vins muntre Dage i Turin sammen med sin Elskerinde, medens Marquis'en med sin Dreng sov i Bivuaken, medens hans Hustru og øvrige Børn vansmægtede i Landflygtighed, ofte uden at have Brød for den næste Dag, medens den gamle Fader og øvrige Slægtninge i Chambérys Fængsel

ventede paa Guillotinen, og medens Stamslottene gik op i Flammer, — disse Slotte, som stadig kun havde huset milde Gjerninger, ædle Exempler, rene Følelser og høje Tanker; thi her er ikke Tale om Adelsmænd, som satte deres Adel kun i Godserne og det rene Blod; da Henry erfarede, at man havde opbrændt Familievaabnene og Familiepergamenterne i Villard, skrev han: »De Taaber, som tro at være færdige med os, fordi de have knust vore Familievaaben og spredt vore Arkiver for Vindene. Saa længe de ikke kunne udrive vore Hjærter, kunne de ikke hindre os i at kæmpe for Dyd og Storhed, eller at foretrække Sandhed for Løgn, Æren for alt andet; saa længe de ikke kunne udrive vore Tunger, kunne de ikke hindre os i at gjentage for vore Børn, at Adelen kun bestaar i en forhøjet Pligtfølelse, i det Mod, hvormed man opfylder disse Pligter, og i en urokkelig Fastholden ved Familietraditionerne. Paa Toppen af lille St. Bernhard og i den laplandske Hytte, hvor fra jeg skriver til dig, ere disse Følelser lige saa vel paa deres Plads som i Tuilerierne, og den er en Adelsmand, hvis Liv og Død svarer hertil.« Og han fortæller, hvorledes alle permitterede Soldater paa deres Obersters Bud ad Snigveje, over Bjærge og svulmende Floder og gjennem de fjendtlige Forposter indtraf paa det bestemte Sted: »Da jeg erfarede det, sagde jeg mig selv, at naar Kongen vilde tro mig, skulde han tage Stjærner og Baand fra visse høje Herrer af mit Bekjendtskab for at hæfte dem paa disse Kofter, hvorunder der banker de mest adelige Hjærter, jeg kjender.«

Imidlertid dansede man i Turin, og Prinserne organiserede Komedie paa Komedie i Hovedstaden, til Tordenbudskabet om Ludvig XVI.'s Henrettelse indtraf. Nu ilede alle til Hæren, forrest hans kongelige Højhed, Hertugen af Montferrat med et Tjenerskab paa 50 Personer, af hvilke to udelukkende havde at lave Allerhøjstsammes Kaffe. Bønderne rejste sig for deres Konge; men man lod dem i

Stikken, og i Hundredvis bleve de nedhuggede af Folkebefrierne, medens de Vins udkastede strategiske Operationer, som aldrig kom til Udførelse. Endelig mod Slutningen af Avgust 1793, da den bedste Lejlighed var spildt, gik det fremad. Den syge Marquis fulgte med, til Feberen tvang ham til at gjøre Holdt, medens hans Søn kæmpede heltemodig i forreste Række, og den trofaste Comte gik frem og tilbage mellem Valpladsen og Sygesengen for at forsikre Faderen, at Sønnen endnu ikke var truffen. Den kjække Modstand af Bagtravet, hvor Sønnen gjorde Tjeneste, reddede Hæren, som denne Gang gik i Vinterkvarter i Asti, hvor Fader og Søn kunde udhvile sig lidt og samle Kræfter. En jævnaldrende Fætter, der ligeledes tjente i Hæren, sluttede sig her til den unge Løjtenant, og Moderen, som for en Stund var befriet for sin Angest, skrev til dem fra Lausanne: »Hvor jeg er lykkelig ved alt det gode, jeg hører om dig . . . Jeg er stolt ved Tanken om de 70 Livres og 10 Sous, Kongen betaler dig maanedlig, og som tjene til Underhold for Fader og Søn. Du maa være lykkelig ved denne lille Formue. Gud vil gjengjælde dig det, mit Barn, og jeg ogsaa; thi den Dag vil komme, da jeg igjen kan slutte dig i mine Arme og trykke dig til mit Hjærte. Jeg véd, at du har meget travlt med Tjenesten; naar jeg forstod mig noget paa det, skulde jeg gjærne tale med dig om din Korporal og din Sergent; men jeg gjemmer det til den Tid, da dine Brødre ogsaa blive Soldater. Viktor er nær ved at do af Utaalmodighed efter alle de Fornøjelser, du fortæller ham om. Sylvain kan jo blive Piberdreng, og jeg kan følge Kompagniet for at lappe eders Gamascher, om Søndagen flette eders Piske og føre eders Regnskab. Ikke sandt, det kan blive smukt?«

Dog længe kunde hun ikke saaledes bortspøge sine onde Anelser. »Viktor,« skriver hun kort derpaa om sin anden Søn, denne Gang til sin Husbond, »Viktor brænder af Begjærlighed efter at slutte sig til eder; saa snart Ud-

nævnelsen kommer, vil hans Lykke være fuldkommen, saa Kuglerne, og alt er forbi! . . . Og Eugen! Stakkels Dreng, som jeg aldrig vil faa at se igjen. Hvorfor føler jeg mig saa nedslaaet?« Ved samme Tid, den 27de April, strakte en fjendtlig Kugle den sextenaarige Yngling til Jorden. Faderen bringer den saarede hen bag en Klippe, betror ham til tvende forbigaaende Soldaters Omhu og iler tilbage i Ilden. »Abrahams Offer var mere fortjenstfuldt end mit; thi han kunde ikke som jeg haabe, at et Skud vilde spare ham for den Kval at se hans Søn dø.« Den officielle Bulletin tilskrev Marquis Costa de Beauregards Mod Sejren i denne lille Fægtning. Drengen blev bragt til Turin under Tilsyn af den trofaste Comte, som ikke forlod ham, medens Pligten holdt Faderen tilbage i Lejren, hvor han erfarede den inderlig elskede Søns Død. Hverken han eller Marquisen kom sig nogen Sinde ret efter dette Slag; Maistre udarbejdede i Bossuets Manér en Tale over Eugens Død; Værket gjælder den Dag i Dag for et Mesterstykke. »Han har læst noget af samme op for mig,« skriver Marquisen; »jeg finder, at han ikke noksom har fremhævet det fortryllende i hans Barndom; Politikken spiller for meget med i dette Arbejde; jeg tror, Maistre har ikke Følelse nok.« O, Moderhjærte! ingen Kritiker kunde vist bedre have udfundet, hvad der manglede her.

III.

Henry klagede ikke; »heller et Hul i vort Skjold end en Plet paa samme,« sagde han; men han var sønderknust og tav. Dog General Colli, der overtog Kommandoen over Armékorpset paa Dagen ved Saccarella, da Eugen blev ramt af den dødelige Kugle, vidste, hvad Kaptejn Costa var værd; Generalen forestillede Kongen, hvorledes han havde tjent ham gratis i tvende Aar, skjønt han var ganske ubemidlet, hvorledes han havde ofret sin førstefødte for

den gode Sag og nu havde hidkaldt sin anden Søn, for at han kunde føre den Kaarde, der var falden af hans ældre Broders Haand. Kongen gav strax Costa Majorsrang og Gage, og Colli tog ham til sin Generalstabschef og beholdt ham i denne Egenskab, da han selv tvende Aar senere overtog Kommandoen over hele Armeen. Det var Costa, som i denne Egenskab maatte undertegne Vaabenhvilen i Cherasco (1796) med Bonaparte, og som senere blev Medlem af Regentskabet, da der efter Slaget ved Novi*) syntes at skulle frembryde bedre Tider for Piemont. Denne raske Befordring omskabte dog ikke Marquis'en til Hofmand, saa lidt som hans Troskab mod Konge og Kongehus gjorde ham blind for hans Herres Fejl. Hans Breve fra Turin (Vinteren 1795—96) ere et langt Anklageskrift mod Statens Styrere og de østerrigske Venner, hvem han hadede med en Savoyards hele Had, et Had, der ulmede videre ogsaa paa Tider, da tilsyneladende det mest inderligste Forbund bestod mellem de tvende Stater. Selv J. de Maistre kalder jo aldrig Huset Østerrige andet end »Menneskehedens og da navnlig dets Forbundsfællers værste Fjende«. En velbegrundet Klage, det uværdige Spil, Østerrige spillede med Piemont, afsløres her ubarmhjærtig, og ogsaa i denne Henseende har Marquis'en af Beauregards litterære Efterladenskaber stor historisk Betydning. Det er saaledes ikke underligt, at han vægrede sig ved at gaa til Wien for at forhandle om en ny Felttogsplan; han vidste jo, at hans Herre allerede forud var forraadt. Og hvad skulde vel ogsaa en ny Felttogsplan have nyttet mod den Mand, der nu som Overgeneral over den franske Armé i Italien traadte op paa Verdenshistoriens Skueplads?

»Salicetti (Republikkens daværende Civilkommissær i Genova), der er utilfreds med Scherers Nøleri og Klager,

---

*) Joubert blev 1799 slaaet og faldt ved Novi; Franskmændene bleve ved denne russisk-østerrigske Sejr trængte ud af Italien.

har, synes det, skrevet til Direktoriet, at man til det italienske Felttog ikke kan bruge gamle Folk, men kun unge, kjække Generaler; han mener, at en fast Vilje i Forening med Jakobinermoralen maa være tilstrækkelig til at overvælde alle Hindringer. Saa melder man altsaa Hæren, at den har faaet en ny Overgeneral; han hedder Bonaparte, er af corsicansk Byrd som Salicetti og var Artilleriofficer under det gamle Regimente, er følgelig en Gentleman; men han er lidet kjendt i Hæren, hvor han kun er bleven anvendt ved Artilleriet under Toulons Erobring. Man holder ham ikke for en Jakobiner, han er en Mand med Opdragelse og Levemaade. Man siger, han er genial og fuld af store Ideer.« Næppe vare fire Uger forløbne, før den piemontesiske Hær kun var til af Navn, og Costa skriver til sin Hustru: »Jeg har tilbragt en frygtelig Nat. Paa Kongens Befaling har jeg maattet underskrive en Vaabenhvile med General Bonaparte, og det paa de mest ydmygende og farlige Betingelser. Vi maatte bøje os for den stærkeres Ret . . . kjære, søg mig et andet Haandværk; mit er alt for gyseligt, naar man driver det saa slet.«

Beskrivelsen af det Hus, hvor Generalen ved Midnat modtager de piemontesiske Underhandlere, af Bonapartes Omgivelser, af Bonaparte selv er højst livlig; ethvert Ord, som berettes, forraader allerede Evropas fremtidige Hersker; han er lige saa sikker ved denne sin første Underhandling med en besejret Fjende som atten Aar senere, da han selv som overvunden maatte underhandle med hele Evropa. Da Costas Kollega indvendte, at visse Indrømmelser, han fordrede, dog ikke kunde være ham til videre Nytte, svarede Bonaparte allerede ganske paa sin haarde Maade: »Da Republikken betroede mig Overbefalingen over en Hær, antog den, at jeg havde Forstand nok til at bedømme, hvad der laa i dens Interesse, uden at jeg havde nødig at spørge min Fjende om Raad.« Og da de tvende Piemontesere endnu tøvede: »Mine Herrer, jeg meddeler Dem, at det

almindelige Angreb er berammet til Kl. 2, og naar Coni ikke før Daggry er i min Haand, vil dette Angreb ikke blive opsat et eneste Øjeblik. Jeg kan maaske tabe Slag, men man skal aldrig se mig spilde Minutterne enten af Dorskhed eller falsk Tillidsfuldhed.« Efter Vaabenhvilens Undertegnelse faldt Talen paa den Hjælp, den franske Hær kunde høste af revolutionære Ophidselser i Fjendens Land. »Med Deres Talent og de Midler, som staa til Deres Raadighed,« sagde Marquis'en, »foragter De vel slige troløse Vaaben?« »Krigens Ret,« svarede Bonaparte, »hjemler maaske ikke, at man tilføjer sin Fjende ethvert tænkeligt Onde; men den foreskriver ikke at forsømme noget Middel til at slaa ham ned og knevle ham.« »General,« sagde Henry, da han ved Morgengry forlod ham, »General, hvorfor kan man ikke elske Dem, da man dog er nødt til at beundre og agte Dem!«

Paa Vaabenhvilen fulgte Freden. Savoyen var tabt, og, hvad der var værre, de Adelsmænd, som havde fægtet for deres Konge, som havde ofret Gods og Blod for ham, bleve udleverede til Fjenden. Paa hin Tid lod man ikke de erobrede Provinsers Beboere »optere«; enhver Savoyard, der stod i Kongens Tjeneste, maatte forlade Piemont inden fjorten Dage, naar han ikke vilde træde i fransk Tjeneste. Med blødende Hjærte gik Marquis Costa i Landsforvisning. »Jeg véd ikke, om Kongen, da jeg tog Afsked med ham, har følt den Hjærtesorg, som greb mig, da jeg maatte skilles fra mine tro Tjenere, der vare udvandrede for at følge mig. Jeg har ikke villet opsætte Skilsmissen, til jeg ikke mere kunde betale dem; det er Fattigdommens Virkning.« Comte fulgte Marquis'en ogsaa uden Løn. Efter fire Aars Forløb gjensaas nu i Lausanne de tvende Ægtefæller, der i Mellemtiden vare tyve Aar ældede. Det var et hjærteskærende Gjensyn. Dog der kom nu bedre Tider; vel maatte de endnu bære store Savn; Marquis'en maatte give Timer i Tegning for at tjene det nødtørftige Under-

hold til sine Børn; men en uventet Arv efter en bayersk Onkel friede dem dog fra Elendighed, om ikke just fra Fattigdom. Henry kunde imidlertid ikke finde sig i at bo lige over for det Slot, hvor han havde tilbragt de lykkeligste Aar i sit Liv, uden at gjense det, og skjønt han satte sit Liv paa Spil derved, sejlede han dog en Nat der over i Følge med Maistre og den uadskillelige Comte. Alt var ødelagt, ukjendeligt i de Rum, hvor han havde leget med, hvor han havde undervist sine Børn. Overvældet af Indtrykket blev han siddende ubevægelig paa Ruinerne af sin Lykke, da en barsk Stemme vakte ham af hans Drømme. »Her er jeg Herre,« raabte den, »bort med Eder!

Q'un sang impur abreuve nos sillons!«

Det var Jacques, en stakkels Taabe, hvem Marquis'en engang af Barmhjærtighed havde antaget sig og givet Føden, og som nu efter Emigrationen var den eneste Herre paa Beauregard, inden for hvis øde Mure han sang Marseillaisen.

De følgende, rigtignok meget brudstykkeagtige Meddelelser fra de næste fire Aar ere vel i historisk, men ikke i psykologisk Henseende af Vigtighed. Vi se, hvorledes det lemlæstede Kongerige, der er indsnævret mellem den franske, den liguriske og den cisalpinske Republik, først ophidses af republikanske Udsendinge, dernæst tvinges til en Alliance med Fjenden, og sluttelig efter Hundreder af Fælder, som det undgaar, dog faar Uretten paa sin Side og atter tvinges til Indrømmelser; først besætte Franskmændene Kastellet i Turin for at skytte Kongen mod Urostifterne, dernæst bemægtige de sig Staden og tvinge Kongen til at nedlægge Regeringen. Suvaroffs Sejre i Aaret 1799 kaste ligesom en lykkespaaende Solstraale over det haardt hjemsøgte Land; Kongen kalder Marquis Henry tilbage fra Forvisningen og udnævner ham til Medlem af Regentskabet; dog inden et Aar er forløbet, har Sejrherren ved Marengo gjort en grundig Ende paa Piemonts Existens.

Efter Marengo hører Brevvexlingen helt op, da Mar-

quis'en ikke mere skiltes fra sin Familie, der endnu levede i Lausanne. Hvor haardt det end faldt ham, maatte han dog for sin Hustrus og Børns Skyld modtage sin Svogers Tilbud, der ikke var emigreret og derfor havde beholdt sine Godser i Dauphiné. Her henlevede Familien de lange Aar under Konsulatet og Kejserdømmet, og her ramtes han i Aaret 1811 af det haardeste Slag. »Min stakkels Kone har i Dag endt sin sørgelige og hellige Tilværelse efter et otte og tyve Dages Martyrium . . . Paa denne Sorgens Dag ender en aldrig formørket Forbindelse, som har varet fire og tredive Aar, og her ender al mit Livs Lykke.« »Min Sundhed er rystet,« skriver han snart derpaa, »mit gamle Livslys er nær ved at gaa ud.« Dets flagrende Lys skulde i Virkeligheden snart være udbrændt. De sidste Aar af sit Liv tilbragte Oldingen i dybt Aandsmørke, stadig plejet af sin trofaste Comte. Marquis'en døde den 24de Maj 1824, men i Døden levede hans Aand endnu engang op, og hans ædle Liv endte i Mildhed og Fred.

England i det attende Aarhundrede*).

»Der lever nu til Dags vistnok næppe et Menneske, som ikke ønsker sig til Lykke, fordi det ikke faldt i hans Lod at leve i det attende Aarhundrede. Under almindeligt Bifald er det blevet en Gjenstand for Spot og Haan; selv dets Klædedragt og Sæder have noget ved sig, som uimodstaaelig fremlokker et Smil. Paa faa ædle Undtagelser nær staar dets Litteratur forsømt paa vore Boghylder. Dets Digtning har tabt al Magt over os, dets Videnskabelighed er forældet, dets Smag domfældt, dets kirkelige Skabninger spredte for alle Vinde, dets religiøse Tanker overlevede og rask paa Veje til en fuldstændig, maaske ikke engang ganske fortjent Foragt.« **) Man maa have hele den Overlegenhedsfølelse, som plejer at følge med Præstedragten, til i Englands ærværdige Højskole (Oxford) at vove at udtale slig en Dom over det mest humane og frugtbare af alle Aarhundreder; men trods al sin præstelige Overdrivelse er denne affejende Dom dog, mærkeligt nok, et Udtryk for en Følelse, som er temmelig herskende i det nuværende England. Hr. Curteis var en ung Mand, da han udtalte de

*) Karl Hillebrand: Zeiten, Völker und Menschen. V. Berlin 1881.

**) G. H. Curteis: Dissent in its relations to the Church of England. Eight lectures preachet before the University of Oxford in the year 1871. p. 289.

citerede kjække Ord (1871), han var kun naaet til Gammelkatholicismen og er formodentlig senere kommen Rom et godt Stykke nærmere; dog der ligger ingen Vægt paa hans Personlighed; men den Omstændighed, at en slig Dom over det attende Aarhundrede kan komme frem paa et sligt Sted og for den engelske Videnskabeligheds Repræsentanter, er betegnende for denne Side af den engelske Reaktion; den hele Bevægelse har eller havde netop sit Udgangspunkt i Oxford og fandt særlig Anklang i de højeste Sfærer. I Kirken begyndte den under Navn af Tractarianismen, omformede sig senere i Puseyismen og demaskerede sig i Ritualismen som en katholiserende Reaktion, der lige saa vel er rettet mod Herrnhutternes Sværmeri som mod det forrige Aarhundredes kirkelige Indifferentisme; den søger Tilfredsstillelse for den kunstnerisk-sanselige Fornødenhed og søger den i rene Yderligheder som Præstedragter, Kjærter, Sang o. s. v. De enkelte, hos hvem denne Følelse har et dybere Grundlag, gjøre Skridtet fuldt ud; de kaste sig som Dr. Newman i Roms Skjød.

Det er imidlertid ikke alene hele denne Reaktion inden for den engelsk-biskoppelige Kirke, som vover at affektere en saa dyb Foragt for det foregaaende Aarhundrede; medens de kirkelige reaktionære udtale sig mod hin prosaiske Tidsalder, medens de finde mere Poesi i en Messedragt end i Fieldings og Goldsmiths Værker, finder Reaktionen paa dette Omraade en uventet Alliance i de radikale af Mill's Skole, som dybt foragte en Tidsalder, da England endnu smægtede i Aristokratiets Lænker, da det endnu var taabeligt og uretfærdigt nok til at drive evropæisk Politik, og da det gav sig af med Filosofi.

Lige over for denne Miskjendelse har i den senere Tid en hel Række udmærkede historiske, og navnlig litterærhistoriske Værker gjort dette saa meget bagtalte Aarhundrede til Gjenstand for deres Studier*). Støttet paa disse

*) History of English Thought in the eighteenth Century by

Arbejder ville vi her søge at paavise, at Englands statsretlige, religiøse og litterære Udvikling aldrig var mere levende, følgelig aldrig mere frugtbar end netop i hint tilsyneladende saa søvnige Aarhundrede, og at navnlig den politiske, poetiske og kirkelige Blomstring i det ottende og niende Aarti var uendelig mere rig og original end den formentlige Renaissance, som i den seneste Tid praler af at have fornyet Staten ved en »kejserlig Politik«, Kirken ved en glimrende Gudstjeneste, Poesien og Kunsten ved en svulstig, sanselig Stil.

I.

Naar man betragter Englands Forfatningshistorie fra 1688—1783 lidt nærmere, bliver man hyppig fristet til at vende sig bort med Uvilje, ja næsten med Afsky. Overalt ser man samvittighedsløse Aristokraters Rænkespil, en forbitret Kamp om Magt og Penge, en Samvittighedsløshed, der tillader Statsmændene at skifte Farve, saa tit deres Interesser kræve det; overalt finder man Bestikkelighed og den mest krasse Egenkjærlighed hos de regerende ved Siden af en tilsyneladende Sløvhed hos de regerede. Saaledes er Skuet, der frembyder sig for Betragterens Øje, uden at det Mikroskop, hvorigjennem han betragter Forholdene, behøver at være særlig stærkt. Selv de første Aktører have mere af det almenmenneskelige, end Tilfældet

---

Leslie Stephen. — A History of England in the eighteenth Century by William Eduard Hartpole Lecky. — The English Church in the eighteenth Century by Charles I. Abbey and John H. Overton. — Religion in England under Queen Ann and the Georges, 1702—1800 by John Stoughton. — English Men of Letters, edited by John Morley: 1) Daniel Defoe by W. Minto. 2) S. Johnson by L. Stephen. 3) Hume by Prof. Huxley. 4) Goldsmith by W. Black. 5) Gibbon by J. C. Morison. 6) Burke by J. Morley. 7) R. Burns by Principal Shairpe.

er i en hvilken som helst anden Tidsalder eller hos andre Folk. Vilhelm III. kan gjærne være en stor Politiker; men naar der bliver Tale om ham som Menneske, føler man sig greben af en sagte Gysen, og den Maade, hvorpaa han bemægtigede sig Kronen, og den Adfærd, han udviste i Irland, gaar langt ud over den politiske Morals Skranker. Hans Efterfølgerske er en svag, egensindig, lunefuld og indskrænket Personlighed, en ægte Datter af Jakob II. Ingen af de tvende Georger kunne vække nogen Interesse, eller blot nogen Agtelse for deres Personlighed; den eneste Mand i hele Familien var Dronning Karoline, ligesom hun ogsaa er den eneste Personlighed, der virker tiltalende paa os, og hun døde tidlig. Godolphin, Marlborough, Bolingbroke, R. Walpole ere lidet agtbare Karakterer og paa den sidste nær, til Trods for al øvrig Begavelse, meget middelmaadige Statsmænd. Først med den ældre Pitt og Burke kommer der noget mere Sving og sædelig Alvor ind i Statsstyrelsen, men kun maa man nu til Gjengjæld finde sig i deres højst uengelske, noget theatralske Opstyltethed, som deres Forgængere ganske havde holdt sig fri for. De Personligheder, som Stormændene benyttede til Mellemmænd med Nationen, have næppe til nogen anden Tid været mere begavede; men fra et moralsk Standpunkt set, hvilken forbitret Hadefuldhed møder man ikke hos Swift, hvilken personlig Uværdighed hos Defoe, der uden Rødmen indstryger sin Sold hos hvert Parti, hvilken Heftighed og Personlighed hos Junius, hvilken Simpelhed hos Wilkes. Selv Burke lægger en Lidenskabelighed og Pirrelighed for Dagen, der gjør os det meget vanskeligt at fatte personligt Venskab til den store Seer.

Vende vi imidlertid Blikket bort fra den enkelte og betragte kun den almindelige Udvikling og de indvundne Resultater, ændrer Indtrykket sig fuldstændig. De almene Tanker, Følelser og Interesser have vist næppe nogen Sinde i Historien lagt sig for Dagen paa en saa iøjnefaldende

Maade, Resultaterne af den historiske Udvikling næppe gjort sig stærkere gjældende end i dette Aarhundrede. Det ser virkelig næsten ud, som om Personlighederne havde tabt al Betydning, saaledes som Positivisterne tro, eller at de i hvert Fald kun ere til for at fremme den almindelige Strømning, aldrig for at standse den eller lede den ind paa andre Baner. Alt udvikler sig med Naturnødvendighedens Lovbundethed; de enkelte forsvinde helt ved Overblikket, ligesom en varm Vinterdag eller en kold Sommerdag helt glemmes, naar man skuer tilbage over den svundne Aarstid. Den offentlige og private Moral forfines og forædles aabenbart i dette Aarhundrede, hvor Umoraliteten breder sig i det offentlige som i det private Liv; det er Resultatet af den i Aaret 1688 for Domstolene vundne Kontrol og Uafhængighed. Kronen, hvis Vilje endnu var ganske bestemmende under Vilhelm III., maa ikke hundrede Aar senere under Georg III. ubetinget bøje sig for Parlamentets Vilje til Trods for Kongens hele Haardnakkethed og Herskesyge; det er den lidt sene, men nødvendige Følge af, at det konstitutionelle Kongedømme har afløst Kongedømmet af Guds Naade. Ligesaa bliver Aristokratiet, der ved Periodens Begyndelse endnu er den afgjørende Magt — det er Aristokratiet, ikke Middelstanden, der indsætter Vilhelm III. som Konge —, stedse mere og mere afmægtigt. Mod Statskirken støtter det sig paa Dissidenterne, mod den ringere Adel (Gentryen) paa Handelen; men begge Parter voxe den over Hovedet, og mod Aarhundredets Slutning ere Rollerne næsten ombyttede, og Beskytterne blevne til beskyttede; det er Handelen og Dissidenterne, som værne Whiggernes Aristokrati mod Georg III., da han i Modsætning til sine tvende Forgængere stiller sig i Spidsen for Gentryen og Statskirken. Det er en Følge af de tvende første Georgers og deres Ministres »fejge« Fredspolitik, der har ladet Handelen vinde Rigdom, og Magt gjennem Rigdommen. Statskirken er under Dronning Anna endnu saa livskraftig

og populær, at det næsten lykkes den at gjøre en Ende paa den faktiske Taalsomhed over for Dissidenterne; men selve Toleranceakten vedbliver at være en uangribelig Kjendsgjerning, den virker i Stilhed, og mod Aarhundredets Slutning er Dissidenternes Sag vunden, om ikke faktisk, saa dog moralsk, ja Dissidentismen er som en »evangelisk Bevægkraft« trængt ind i selve Statskirken. Underhuset spiller saa længe det føjelige, men uundværlige Redskab for Kronen, at det mere og mere bliver sin Betydning vár og sluttelig paatvinger Kronen sine Betingelser, og det kunde ikke være anderledes; saa snart det ved »bill of right« er blevet Kronen umuligt at hæve Penge og Skatter uden Underhusets Samtykke, maa den endelige Følge blive, at Kronen i Valget af sine ansvarlige Raadgivere bliver afhængig af Underhuset.

Dette var ingenlunde Tilfælde ved Aarhundredets Begyndelse. »Det vakte ikke den ringeste Forbavselse, naar Dronningen trods den parlamentariske Majoritet afskedigede en eller alle sine Ministre.« *) Det første og vigtigste Skridt til en faktisk, men ikke skreven Forandring i Forfatningen var Dannelsen af et rent Whigministerium ved Georg I.'s Tronbestigelse og Premierministerens uindskrænkede Herredømme i dette Kabinet. Hidtil havde hver Minister kun været ansvarlig for sit Departement og kun over for Kongen. Fra nu af var Kabinettet homogent og afhængigt af Førsteministeren, hvis Vilje Kongen maatte rette sig efter, naar han ikke vilde skifte et helt Ministerium, hvad atter kun var muligt, naar han fuldstændig vilde kaste sig i Armene paa en anden Parlamentshøvding, der kunde skaffe ham en lige saa fuldstændig Generalstab og samtidig en stærkere parlamentarisk Hær. Det er saaledes intet Under, naar Georg II. mod Slutningen af sin lange Regering maa lade sig paatvinge

---

*) W. Minto: Daniel Defoe.

en Parlamentshøvding, den ældre Pitt, der var ham personlig utaalelig, og som havde forglemt sig saa vidt, at han højt og groft havde insulteret det hannoveranske Hus.

Ogsaa Kongefamiliens aldrig glemte fremmede Udspring bidrog umiddelbart til en Indskrænkning af Kronens Rettigheder. Kongen vidste, eller hans Ministre vidste for ham, at den Del af Nationen, der ret egentlig repræsenterede den engelske Tradition, ikke var ham venligsindet og langt ind i Aarhundredet bevarede sin Sympathi for det gamle, indfødte, eller dog alt længst nationaliserede Kongehus. Mistilliden mod alt udenlandsk har ingen Steds spillet en saa stor Rolle som i England; vi træffe italienske Ministre som Mazarin og Alberoni i Frankrig og Spanien, udenlandske Konger som Philip V. i Madrid, Gottorperne i Stockholm, fremmede høje Embedsmænd i Rusland, Danmark og Østerrige; Folket knurrede vel nok lidt, i Toscana mod Lothringerne, i Preussen mod Franskmændene; men den kosmopolitiske Aand var paa Fastlandet alt for stærk, til at Oppositionen nogen Steds skulde kunne ytre sig paa en stærkere Maade. I England nærede man derimod Mistanke mod den store Hollænder, der havde grundlagt Englands Frihed og Storhed, og hvis heldbringende Virksomhed strakte sig over alle Tider, og denne Mistanke lagde sig for Dagen, ganske som vi træffe den hos »Squire Western«, der raser mod de »fordømte Hannoveranere«, naar hans Søster begynder at tale om Politik. Og det var ikke alene bornerte Personer som denne Romanfigur, nej, hele Gentry'en, der ret egentlig repræsenterer Gammel-England, Statskirken, og hele den lavere Befolkning delte denne Fordom, som Defoe bespotter i sin »trueborn Englishman« med mere sund Menneskeforstand end egentlig Vid og Poesi, og som han finder saa latterlig hos et Folk, der er sammensat af britiske, romerske, angelsachsiske, danske og normanniske Bestanddele, og som saaledes kunde søge sine Fætre næsten blandt alle Evropas

Folkeslag. Hvor sandt nu end dette var, maatte Hannoveranerne saa godt som Vilhelm III. tage denne Mistillid i Betragtning og søge Beskyttelse mod samme hos Parlamentet. Paa Overhuset kunde de gjøre Regning; her havde Whigaristokratiet Majoriteten; det havde Overhuset nylig godtgjort, da det sejrrig forfægtede Tolerancens Sag mod Underhuset, der vilde forbyde Dissidenterne Deltagelse i den anglikanske Kirkes Gudstjeneste og saaledes udelukke dem fra alle offentlige Embeder. Det gjaldt altsaa om at vinde Underhuset. Der blev udskrevet nye Valg, Regeringen satte alle Løftestænger i Bevægelse og vandt Sejr, takket være Toriernes Mangel paa Organisation; Kronen raadede den Gang over ikke mindre end halvfjerdsindstyve »borougs« *), de store Whigfamilier over det dobbelte Antal, og derhos sparede man hverken paa Penge eller gyldne Løfter. Kronen kunde ved denne Tid disponere over en Mængde Embeder, som den nu til Dags ikke mere er raadig over, og saaledes kom der midt under den jakobitiske Rejsning 1715 Valg i Stand, der kunne stilles ved Siden af de franske under Louis Philippe og Napoleon III. Saa snart man imidlertid havde det ønskede Flertal, gjennemførte man Loven om de syvaarige Valg (Septennial Act), med velvillig Understøttelse af de valgte Repræsentanter, der fandt stort Behag i Opholdet i Westminster og frygtede for Udgifterne ved nye Valg. Saaledes fik Kongen og Ministrene syv Aars Tid til at slaa fast Rod, til at skabe nye Interesser og vinde de gamle. Denne Lov, der i Begyndelsen betragtedes som en Slags Reaktion og endnu længe blev anset saaledes, viste sig i sine Følger som overordentlig gunstig for Parlamentets Magt. Naturligvis steg Prisen paa Pladserne, jo længere man var sikker paa at beklæde dem, og det blev saaledes

---

*) Valgflækker med et meget ringe Antal stemmeberettigede Vælgere.

en let Sag for den rige Kjøbmandsstand at slaa den fattige Junker af Marken overalt, hvor det kun kom an paa Penge. Junkerne selv lode ikke saa haant om de kongelige Pensioner, naar man var sikker paa at beholde sine Pladser i syv Aar. Underhuset beskyttede da ogsaa Kronen, til al Fare var forbi, til den sidste jakobitiske Rejsning var slaaet ned (1745); men det var ganske naturligt, at Myndlingen tabte, hvad Beskytteren vandt. Og Kongen, der saaledes nedværdigedes til et Redskab i Partiets Haand, tabte sin Anseelse i Modpartiets Øjne, ja selv Mængden tabte sin Respekt for Kronen, der ligefrem opgav sin guddommelige Ret.

Dog ogsaa Aristokratiet kunde kun tabe i Magt, jo mere det fjærnede sig fra Landadelen og Kirken. Dets sociale Betydning vedblev at være stor og har holdt sig til den Dag i Dag, ligesom jo ogsaa Kronens sociale Betydning holdt sig næsten umindsket. Ogsaa paa Politikken vedbleve begge disse Faktorer at øve en meget betydelig indirekte Indflydelse; det skyldtes kun Aristokratiet, at Mænd som den ældre Pitt, Burke, Canning og Macaulay kom ind i Parlamentet, at Forfattere som Addison, Hume, Gibbon fik indbringende Statsembeder; men Indflydelse er ikke det samme som Herredømme; Magten slap mere og mere af Højadelens Hænder, eller den maatte i det mindste dele den med andre. Den saa meget omtalte Ligevægt mellem de tre Faktorer bestod egentlig kun en ganske kort Tid; ved Aarhundredets Begyndelse var Kronen endnu den afgjørende Magt, hvorvel den skyldte Aristokratiet sin Existens; til det syvende Aarti var Flertallet i begge Huse fuldkommen i de store Whigfamiliers Hænder; men allerede mod Aarhundredets Slutning havde Underhusets Indflydelse vippet de tvende andre Vægtskaale til Vejrs. Og selv Underhuset var ikke mere, hvad det tidligere havde været. Dets Flertal bestod ganske vist endnu af Mænd fra Gentry'en; men det store Opsving i Handel og Industri havde

forøget den rørlige Formue i betydelig Grad, og Besidderne af denne Kapital traadte stadig mere og mere i Forgrunden. Selv naar de ikke kunde trænge ind i Parlamentet, som Tilfældet var med de i Regelen velhavende Dissidenter, fordi Testakten her var dem til Hinder, var det dog deres Interesser, som bleve det afgjørende, og Plutokratiet delte mere og mere Herredømmet med Aristokratiet. Til Trods for alle Misforhold er det altid et Hovedfortrin, som følger med den offentlige Meningsfrihed, at Valgforsamlingen, hvordan end Valgloven monne være, dog stadig man repræsentere Nationen i dens Helhed, ja man kan næsten sige, at denne offentlige Meningsfrihed er en nødvendig Livsbetingelse for enhver Repræsentativforsamling. Walpole besad den store Dyd at være uimodtagelig for personlige Angreb. Medens Presseprocesser, og i Følge med dem de haardeste Straffe for Presseforseelser, regelmæssig stode paa Dagsordenen endnu under Dronning Anna, og det under Toryministerierne saa godt som under Whiggerne, hører man ikke om nogen Slags retslige Forfølgelser under de tvende første Georger; jo agtbarere i sædelig Henseende, jo mere overlegne i aandelig Retning og jo mere vægtige i materiel Henseende de udelukkede Samfundsklasser bleve, desto større Vægt fik deres Stemme. En offentlig Mening, som kun havde været de fattige Litteraters fra Wills Kaffehus, vilde maaske have haft Møje med at skaffe sig Øren; men en offentlig Mening, der repræsenterede Fliden, Ordenssansen, Sparsommeligheden, og som Følge heraf Landets egentlige Rigdom, kunde man ikke ustraffet ignorere. Allerede inden Liverpool og Manchester fik deres egne Parlamentsmedlemmer, bleve disse Byers Interesser varetagne i det engelske Parlament lige saa godt, ja maaske bedre end nu til Dags efter vort Aarhundredes tvende store Valgreformer. Ingen af alle de engelske Statsmænd havde et saa fint Øre for denne urepræsenterede Mening som Robert Walpole, der med alle sine Mangler og Dyder

var den ægte Typus paa en aristokratisk Statsmand.

Det er en Fordel ved Oligarkierne, saaledes som Rom, Venedig, England har kjendt dem i deres bedste Tider, at de ikke som Demokratier og Despotier trænge til overlegne, geniale Statsmænd, men at de kunne holde det ganske godt gaaende med Talenter, ja, naar Nøden fører det med sig, endog med Middelmaadigheder. Oligarkierne have dette til fælles med de bureaukratiske Regeringer, som ligeledes hele Aarhundreder igjennem kunne undvære geniale Mænd*), uden at Staten derfor behøver at gaa i Staa eller komme paa Grund. Ogsaa i de oligarkiske som i de bureaukratiske Samfund finder et politisk Geni Middel og Lejlighed til at udfolde sin velgjørende Kraft, til nu og da med et pludseligt Ryk at bringe hele Maskineriet frem og saaledes give Impulser, som derpaa halve Aarhundreder arbejde videre paa de saaledes jævnede Veje. Korpsaanden og Traditionen gjøre sig her gjældende som en kollektiv Dyd og Visdom og præsterer mangen Gang mere, uden Bram og Larm, end store Despoter og Folkeførere, hvis Skabninger ofte ikke overleve deres Skaber, fordi der ikke findes hin stadig virkende Organisme, som kan værne og videre udarbejde dem. England har aldrig gjort saa store Fremskridt som i det halve Aarhundrede fra 1714—1760. Landet blev rigt, Befolkningen tog rask til, og heller ikke det aandelige Liv stod stille, som vi ville faa at se; selv i sædelig Henseende var Fremskridtet stort til Trods for Walpoles og hans Redskabers personlige Usædelighed. For største Delen skyldtes dette Fremskridt nu rigtignok den voxende Indflydelse fra den flittige og dygtige Mellemstand; men man kan dog heller ikke berøve den ledende Minister og hans Mænd enhver Fortjeneste. Den oven berørte Kon-

*) Man behøver kun at mindes den preussiske Udvikling fra 1815—64.

trol fra Offentlighedens Side, denne Kontrol, som dog holdt Immoraliteten inden for visse Skranker, var saaledes en direkte Følge af Walpoles »Tykhudethed«, der ligesom Thiers's »gamle Paraply« lod alt gaa uanfægtet ud over sig; men Walpole var fremfor alt en Fjende af al »cant«; han nærede den mest fuldstændige Foragt for Skinnet, Komedien, den konventionelle Løgn, selv den tilsyneladende mest uskyldige. Den pralende Dyd kaldte det rigtignok Kynisme, den Gang ligesom nu; men denne Kynisme, der lod haant om at bringe Dyden en Hyldest, man plejer at kalde Hykleri, har England dog at takke for, at Sandheden og med den en højere Moralitet trængte ind i det politiske Liv.

Derhos havde Walpole som Statsmand ogsaa store negative Dyder. Lecky gjør den meget fine Bemærkning: »Det er mange Historieskriveres Fejl og mange Statsmænds Ulykke, at de næsten udelukkende bedømmes efter, hvad de have sat igjennem, og ikke efter de Onder, de have afvendt«. Og Walpole har ikke blot afvendt mange Onder; sin Grundsætning: »Quieta non movere« tro lod han Tingene rolig udvikle sig, uden ved forhastede Reformer at gribe ind i denne Udvikling eller holde den tilbage; han undertrykkede ingen og intet, og med Undtagelse af en Krig, han i Englands Handelsinteresse tillod, vidste han at bevare Freden for Landet og dog at hævde dets Anseelse i Evropa. Da hans og hans Efterfølger Pelhams Regering hørte op, var Landet, mutatis mutandis, omtrent i den Stilling, hvori Landet befandt sig, da Gladstones liberale Regering i 1874 maatte gjøre Plads for Beaconsfields konservative; hele Evropa og England selv talte om Tilbagegangen i Landets Storhed o. s. v.; men trods alt dette havde hele Verden en Slags Følelse af, at der under denne Tilbageholdenheds Periode her havde opsummeret sig Kræfter, som vilde kaste en uhyre Vægt i Vægtskaalen, hvis England skulde beslutte sig til at træde ud af sin

Tilbageholdenhed. De nuværende Englændere af den demokratiske Skole lade sig her let lede vild af moralske Betænkeligheder eller Partihensyn. Fordi Walpoles indre Regering var umoralsk og aristokratisk, fordi den navnlig manglede ethvert højere Sving, mene de, at man ogsaa bør domfælde hans udenrigske Politik, der dog ret egentlig er deres egen; den fra dem udgaaende Reaktion er f. Ex. saa stor mod Vilhelm III,'s evropæiske Politik og hans ældre panegyriske Historieskriver Macaulay, at selv en Forfatter af J. Morleys Betydning ikke tager i Betænkning at kalde den spanske Arvefølgekrig for »den taabeligste blandt alle engelske Krige«, og en Historieskriver som Lecky i Grunden hylder den samme Mening, om end med lidt mere Maadehold; den først nævnte Forfatter betegner endog ligefrem hine Aar, hvori Englands Kampe mod Ludvig XIV. falde, som »en skamløs Regeringsusselhed (odious misgovernment)«. Man skulde følgelig tro, at den radikale Skole maatte billige Walpoles Fredspolitik, om ikke i Formen, saa dog i Realiteten; men baade Morley og Lecky, ja selv L. Stephen, der dog langt mindre hylder det moderne Partistandpunkt, lade sig bestemme af Samtidens affejende Domme, navnlig Frederik II.'s, Josef II.'s og Katharina II.'s, som allerede saae Enden paa Englands Storhed nærme sig; de skildre Tilstanden i deres Fædreland ved Georg III.'s Tronbestigelse, det vil sige i det Øjeblik, da Frugterne af en halvtredsindstyveaarig Whigregering traadte for Dagens Lys, baade som sørgelig og lidet misundelsesværdig.

For at vise Retfærdighed mod hine halvtredsindstyve Aar af Englands Historie maa man imidlertid ikke tabe sammes Resultater af Øje, man maa betragte baade Personerne og Begivenhederne som fra en Slags Fugleperspektiv. Det Underhus, hvormed Walpole og Pelham regerede, var ganske vist paa én Gang baade bestikkeligt og tyrannisk. Regeringen disponerede endnu over talrige Flækker,

der tillode den at fylde Huset med sine Kreaturer; den tog ikke i Betænkning at kjøbe Modpartiets Stemmer, naar det blot lod sig gjøre. Huset vaagede med Skinsyge over sine Forrettigheder, det søgte at indskrænke Pressefriheden, hvor det lod sig gjøre, og viste sig langt mere utaalsomt over for samme end Regeringen; det stred med Hænder og Fødder imod en Offentliggjørelse af dets Debatter og Afstemninger, hvad det dog sluttelig maatte gaa ind paa, og hvilket gav Bestikkeligheden det første alvorlige Stød. Underhuset misbrugte sin Ret til Valgenes Prøvelse (omtrent lige saa stærkt som det republikanske Kammer 1878 i Versailles) for at udelukke det konservative Mindretal. Visselig var denne Partiregering yderst farlig, navnlig naar den selv i den ydre Politik stillede Partiinteresserne over Landets; sikkert var den overdrevne Betydning, man tillagde Veltalenheden, ikke altid til bedste for Staten; men i det hele var dog Fordelen for Landet større end Ulemperne. Det var en Gjennemgangsperiode, under hvilken Englands nuværende Forfatning udviklede sig af det aristokratiske Partiherredømme.

Den engelske Nation fik saaledes i det attende Aarhundrede et Forspring i det politiske Liv, som det evropæiske Fastland endnu ikke har indvundet. Denne Udvikling gjorde et overvældende Indtryk paa fremmede samtidige, og Montesquieu bragte denne sjældne historiske Fremtoning, »den delte Statsmagt«, som Oldtiden allerede havde drømt om, i System og fremstillede denne Statsmagt ikke blot som efterlignelsesværdig, men som uefterlignelig. Hans Theori skulde blive epokegjørende, men de bedste Hoveder i England, for saa vidt de da stode fjærnt fra Magten, vare ikke langt fra at komme til det modsatte Resultat. De saae deres Fædrelands bestikkelige, selviske, tilsyneladende daadløse Partiregering i Nærheden, de sammenlignede den med Regeringerne paa Fastlandet, og det var ikke langt fra, at de bleve lige saa kontinentale, som Englands fremmede

Beundrere vare engelske. Det var ikke blot Hume og Gibbon, nej næsten alle Englands betydelige Tænkere vare erklærede Tilhængere af den »oplyste Despotisme«, der netop paa denne Tid udførte sine Vidundere i Evropa, ja Hume mente, at dette ogsaa vilde blive Englands Lod, naar den demokratiske Evolution fik fuldendt sit Løb, »den letteste Død, den sande Euthanasia for den brittiske Forfatning«. (Sluttes).

Brudstykker af de amerikanske Fristaters Historie.

(1850—60).

(Slutn.)

III.

Ligesom Grækenlands Historie inddeles i Olympiader, kunde man inddele de forenede Staters Historie i Tidsrum paa fire Aar, fra Præsidentvalg til Præsidentvalg. Disse Valgkampe, som følge regelmæssig paa hinanden, afspejle Historiens Gang; Partiernes Stilling kommer ved dem klart for Dagen, og Tidens vigtigste Spørgsmaal blive Programmet, for eller imod hvilke de forskjellige Kandidater maa erklære sig. Selv om den regerende Præsident gjenvælges, sættes dog hele Apparatet til Partikampen i Gang paa ny hvert fjerde Aar.

I Republikkens første Tider havde det været Tarifen, Nationalbanken, kort sagt finantsielle og kommercielle Spørgsmaal, hvorom det drejede sig; men siden Unionen havde faaet sit nuværende Omfang, blev Spørgsmaalet: »to be or not to be«, — med andre Ord, skulde der være en eller flere suveræne Stater eller Statsforbund inden dens Grænser? thi det blev med hver Dag tydeligere, at Slaveriet ikke kunde bestaa Side om Side med de frie Institutioner, og paa den anden Side var Landets topografiske og geografiske Forhold et naturligt Baand, der lod deres højeste Interesser bero paa deres Sammenhold.

Ved Valgkampen 1852 var Slagordet Kompromis'et, og underligt nok! det var Sydens Demokrater, der tidligere havde stridt imod det, som nu af al Magt holdt paa, at dets Varighed skulde garanteres af den Kandidat, som de skulde begunstige. For Folket i Almindelighed var Hovedsagen, at Præsidenten blev Unionist; om han blev Whig eller Demokrat, var mindre magtpaaliggende.

I Juni Maaned traadte baade Whiggernes og Demokraternes Nationalkonvent sammen i Baltimore, men begge Partier vare delte i Grupper om forskjellige Kandidater. Blandt Demokraterne [illegible] Douglas af Illinois [illegible] Whiggerne Præsident Fillmore [illegible] og General Scott, som havde [illegible] den mejicanske Krig. Henry Cl[illegible] 75 Aar gammel, [illegible] Whigpartiets Stifter [illegible] deres Sei[illegible] digheder [illegible] at hædre [illegible] Historie er knyttet til Unionen, og [illegible] betydelig Begiven[illegible] at fortælle om, [illegible] er knyttet. Han [illegible] havde altid erklæret Slaveriet for [illegible] Skjær, hvorpaa han byggede, Sta[illegible]

Demokraterne, som [illegible] vare efter 35 Afstemninger [illegible] noget Resultat, da man var blevet [illegible] Flertal paa to Tredjedele skulde [illegible] Virginias Afsendinge sig [illegible] Kandidater og samle [illegible] paa Fr[illegible] Afstemning blev han næsten enstemmig valgt som Partiets Kandidat; da han var Unionist og villig til at støtte Kompromis'et, blev hans Valg med Begejstring modtaget overalt blandt Demokraterne, og i de følgende Maaneder holdtes Møder rundt i Landet for at godkjende Konventets Afstemning.

Efter 53 Afstemninger bleve Whiggerne endelig enige om at vælge Scott som deres Kandidat, og han fik 158 Stemmer mod Websters 21; men dette Valg blev langt fra saa vel modtaget af Partiet i Almindelighed som Modkandidatens, især efter Offentliggjørelsen af et Brev, hvori Scott takkede for Æren og paa en overmodig Maade forsikrede, at han nok skulde vide at haandhæve Lovene og holde alle Uroligheder nede. Den tyske Del af Befolkningen, hvoraf mange havde deltaget i Felttoget under ham, havde især bidraget til hans Valg, og maaske var det for at sikre sig deres Stemmer, at han tilkjendegav, »at hvis han blev Præsident, vilde han foreslaa at give Borgerret til enhver, som i ét Aar havde tjent i Armeen eller Flaaden.« Dette Brev vakte stor Misfornøjelse, og baade i Nord og Syd var der mange, som erklærede ikke at ville godkjende hans Valg; endog i Georgia foretrak man Webster, og mange Whigger gik over til Pierce.

Og hvo var nu Pierce, der kunde konkurrere med Notabiliteter som Scott og Webster?

Frank Pierce var en Advokat fra New-Hampshire, som tidlig havde vundet sine Medborgeres Tillid, havde repræsenteret sin Stat i Kongressen, men 1842 havde taget sin Afsked for ganske at hellige sig sit Kald som Sagfører og sin Families Interesser, og derfor ikke alene havde afslaaet Guvernørposten i sin Stat, men ogsaa Præsident Polks Tilbud om Generalfiskalposten (attorney general) for de forenede Stater. Da Krigen med Mejico udbrød, gik han dog strax med som Frivillig og blev Brigadegeneral under Scott. Det var ham selv en Overraskelse at blive udnævnt som Demokraternes Kandidat; dog gav Nationen ham den 4de November Fortrinet for Hærens Generalisismus.

Imidlertid var Webster, Whigpartiets sidste Fører, død den 24de Oktober, og man mener, at Skuffelsen gav den allerede overanstrængte Mand det sidste Stød. Hans Krav paa den højeste Værdighed i Landet var af hans Venner

blevet gjort gjældende næsten som en Ret, og den ærgjerrige Mand, der jo beklædte den vigtige Post som Udenrigsminister, havde for at vinde Popularitet ikke skyet mindre hæderlige Midler. Dog vi have allerede dvælet ved disse Aars Udenrigspolitik, der tydelig nok viser, at hans Ærgjerrighed var større end hans Fædrelandskjærlighed. Som Taler derimod er hans Berømmelse ubestridt. »Norden havde ikke hans Lige, Syden ingen som overtraf ham, og ingen af Englands Statsmænd have overgaaet ham i Veltalenhed«. Skade, at han brugte sine glimrende Egenskaber til at gjennemføre en Sag som »the fugitive slave law«!

Nationen ser altid med mer eller mindre spændt Forventning den nye Præsidents Ministervalg i Møde, og Frank Pierces Kabinet behagede ikke. Blandt hans Ministre vare de betydeligste Jefferson Davis af Mississippi og Caleb Cushing af Massachusetts. Strax i Begyndelsen af Pierces Regering gjorde en Strid mellem Finansministeren og Toldforvalteren (collector of revenues) i New-York Kabinettet meget upopulært endog blandt Demokraterne, og man beskyldte det for at give Embederne i Norden til »free soilers« og i Syden til »Secessionister«, og for at være fjendtlig sindet mod Kompromis'et. Samtidig med disse Beskyldninger faldt de lokale Valg i New-York Stat ugunstig ud for Kabinettet, saa man ventede, at Ministrene vilde indgive deres Demission, men forgjæves.

Allerede 1852 havde der i Kongressen været Tale om at organisere Nebraska-Territoriet, og i 1853 bragte Senator Dodge af Iowa en bill frem, i Følge hvilken det udstrakte Territorium vest for Iowa og Missouri skulde organiseres. Forslaget blev overgivet Territorialkomiteen, hvis Formand, Senator Douglas, i Januar 1854 forelagde Kongressen Lovforslaget i betydelig forandret Form. I Følge billen, som den nu lød, skulde der dannes to Territorier, et vest for Iowa (Nebraska) og et andet vest for

Missouri (Kansas), og det skulde overlades Indbyggerne at tage Bestemmelse angaaende Slaveriet, »thi Missouri-Linjen (36° 30′) var jo ugyldig siden Kompromis'et af 1850«.

Dertil blev svaret, at Kompromis'et af 50 kun gjaldt de fra Mejico erobrede Territorier, og at Missouri-Linjen skulde staa urokkelig. I Senatet saavelsom i Huset blev nu maanedsvis ført Diskussion herom og om et andet Spørgsmaal, som opstod i Anledning af denne bill, nemlig Forholdet til Indianerne. Douglas vilde, at deres Ret skulde respekteres, medens hans mere veltalende Modstander, Websters »sølvertungede« Ven, Edward Everett, mente, at de »med eller mod deres Vilje skulde underkastes Civilisationens Love.« Blandt andre af bill'ens Modstandere skal nævnes Abraham Lincoln af Illinois og hans senere Statsminister Seward af New-York samt Charles Sommer af Massachusetts; men uagtet deres Veltalenhed, til Trods for Møder og Demonstrationer gik Douglas's bill igjennem i Marts 1854. »Vi staa Ansigt til Ansigt med en stor national Begivenhed,« sagde Seward i sin sidste Tale før bill'ens Vedtagelse. »Kampen mellem det frie Arbejde og Trællearbejdet vil begynde forfra og vil først ende med fuldkommen Sejr paa en af Siderne; Skilsmisse kan ikke gjøre Ende paa Striden, Unionen maa bestaa«. Han saae med en Statsmands Blik; men Præsident Pierce underskrev bill'en og sendte A. H. Reeder af Pennsylvania som Guvernør til Kansas.

Kolonisterne i Kansas vare for største Delen indvandrede fra de frie Stater Iowa og Illinois, og hvis de havde faaet Lov til at afgjøre Territoriets Skæbne, var det uden Tvivl paa en fredelig Maade blevet en fri Stat; men Slaveejerne i Missouri indsaa, at hvis Kansas blev en fri Stat, kunde Slaveriet næppe vedligeholdes i deres, og de toge det derfor ikke saa nøje med Midlerne for at hindre dette. Store bevæbnede Skarer gik over Grænsen og deltoge i Afstemningen, og anførte af Senator Atkinson forhindrede

disse Bander enhver, som var ugunstig stemt for Slaveriet, i at nærme sig Stemmepladsen. Guvernør Reeder protesterede vel mod disse Voldsgjerninger, men saa klagede Missourierne over ham til Regeringen i Washington og forlangte hans Afsættelse, og Pierce gav efter, tilbagekaldte Reeder og satte Wm. Shannon, en Mand efter Slaveejernes Hjærte, i hans Sted.

Imidlertid havde der i Boston dannet sig et Selskab til at hjælpe Emigranter til Kansas for der at fremme Frihedens Sag. »The New-England Emigrant Company« raadede over rigelige Pengemidler, og mange droge til Kansas under deres Auspicier, iblandt dem John Brown og hans Sønner.

Da Valgene til Territoriets første lovgivende Forsamling i Foraaret 1855 skulde foregaa, mødte Missourierne en masse, de Tællere, som forlangte, at Vælgerne skulde sværge, at de havde hjemme i Distriktet, bleve mishandlede, og andre mere føjelige bleve satte i deres Sted. En Sagfører, som paatalte dette Uvæsen, blev dyppet i Tjære og Fjer, sendt til Missouri og solgt ved offentlig Avktion, i det en Neger blev tvungen til at kjøbe ham og behandle ham som Slave.

Støttet af Regeringen i Washington organiserede Sydpartiet nu Territoriet paa Grundlag af sin »Hovedhjørnesten«, Slaveriet. Man udjagede Abolitionisterne af den lovgivende Forsamling og flyttede Regeringen til en Egn, hvor kun Missourier boede; dog takket være den stærke Indvandring fra Ny-England vare Frimændene snart stærke nok til at byde dem Trods. Disse sammenkaldte et Konvent i Topeka, hvor de erklærede den saakaldte Shawnee-Konstitution for ugyldig og indsendte til Kongressen en paa det frie Arbejde basseret Grundlov; men begge Partiers Forlangende blev afslaaet, og nu begyndte den blodige Borgerkrig, som varede fire Aar og var et Forspil paa den større og blodigere, der begyndte nogle Aar senere.

Da Kongressen i December 1855 traadte sammen, stode Partierne saa skarpt imod hinanden, at uagtet inden- og udenlandske Sager af største Vigtighed forelaa, hengik to Maaneder i Strid om Valget af en Formand (speaker) i Repræsentanthuset, og det endelige Valg faldt ud imod Kabinettet. Det er Skik, at Præsidenten afventer dette Valg, som sædvanlig strax finder Sted, før han indsender sit aarlige Budskab: men da Pierce denne Gang havde ventet en Maaned, indsendte han det. Alene dette blev optaget som en Fornærmelse. og Budskabets intetsigende og holdningsløse Indhold blev skaanselsløst kritiseret. Blandt andet erklærede Præsidenten deri, at det ikke var Centralregeringens Opgave med Vaabenmagt at blande sig i lokale Valgstridigheder. Angaaende dette Dokument siger Burlingame: »Folket indsætter og afsætter vel Præsidenter, men der er ogsaa dem, som afsætte sig selv«.

Som en Følge af Lovløsheden i Kansas havde Guvernøren af Iowa Grund til at klage over, at forhenværende Borgere af hans Stat ikke der fandt Sikkerhed paa Liv og Ejendom, og han truede med, at hvis Regeringen i Washington ikke sendte Tropper til deres Beskyttelse, vilde han gjøre det. Som Svar paa det »ukonstitutionelle« Brev, han i den Anledning havde rettet til Præsidenten, fik han paa dennes Vegne en skarp Tilrettevisning af Indenrigsministeren, men senere forlangte dog Pierce i et Extrabudskab til Kongressen Midler til at sende Tropper til Kansas, hvad Huset nægtede at bevillige undtagen paa den Betingelse, at Slaveriet ikke skulde paatvinges den vordende Stat. Imidlertid indløb alle Slags Rygter og Beskyldninger mod Territoriets Embedsmænd, og en Komité blev af Kongressen sendt til Kansas, der snart bragte saa graverende Ting for Dagen, at Shannon blev afsat og Geary sendt i hans Sted.

Tilstanden i Kansas og Regeringens Holdning lige over for den vakte overalt den største Indignation. Møder

holdtes rundt omkring i Landet, Talere kappedes i deres Angreb paa Pierce og hans Kabinet, og i Kongressen, hvor dette havde sine Tilhængere saavel som Modstandere, gav man sine Lidenskaber frit Løb. Demokraterne erklærede aabenlyst, at det var deres Hensigt at undertvinge Norden.*). Charles Sumner, Massachusetts Senator, daddlede i skarpe Udtryk Atkinsons Adfærd i Kansas og Douglas's og Butlers Forsvar af samme, og da han en Aften efter Mødet dvælede paa sin Plads i Senatet, blev han af Senator Brook af Syd-Carolina, en Slægtning af Butler, slaaet bevidstløs med en jærnbeslagen Stok. Senatet hørte næste Dag rolig paa Meddelelsen om denne Udaad; for en Forms Skyld tog Brook rigtignok sin Afsked, men vel vidende, at hans Vælgere vilde sende ham tilbage, havde han endog den Frækhed at gjøre det til en Betingelse, at han kun vilde modtage deres Gjenvalg som et Udtryk for deres Bifald af hans Opførsel. Og han blev ikke alene gjenvalgt, men sammenlignedes med Brutus, som dræbte Cæsar, og Damerne i Charleston aabnede en Subskription til en Æresstok til ham, paa hvis Guldknap man lod sætte Indskriften: »hit him again« (slaa ham igjen!).

Der behøves intet videre til at belyse Sydboernes Ridderlighed, hvoraf de roste sig saa meget. Massachusetts, hvis Repræsentant svævede mellem Liv og Død, Norden, hvem man i hans Person havde kastet Stridshandsken lige i Ansigtet, fik for Øjeblikket ingen Oprejsning. Dog ingen enkelt Handling har maaske bragt Syden bitrere Frugter. Denne Haan trængte dybt i Sindene, og naar Nordstaternes Frivillige saa redebonne flokkedes til Fanerne, først i Kansas og siden i den større Borger-

*) „We want to subdue you“, sagde Douglas i Senatet, henvendt til Charles Sumner, 1855, „We control its actions in all great affairs“, Hammond 1844.

krig*), fik den længe undertrykte Harme ikke mindre end Frihedskjærligheden derved sit Udtryk.

Borgerkrigen i Kansas var i fuld Gang, da Præsidentvalget 1856 nærmede sig. Whiggerne havde gjort deres sidste Felttog i 1852, og nye Partier havde dannet sig. Det amerikanske Parti, ogsaa kaldet Know-Nothings, havde vel tidligere bestaaet som hemmeligt Selskab, men først 1854 organiserede det sig som politisk Parti. Det tog nu ivrig Del i Valgkampen. Dets Program var »Ingen Pave! (rettet mod Irlænderne), ingen Statsselvstændighed! (state sovereignty) og Indskrænkelse af Stemmeretten! hvorfor deres Motto var »Amerika for Amerikanerne«. De ønskede Filmore gjenindsat.

I Aaret 1855 havde det republikanske Parti organiseret sig. Dets Tilhængere skjælnede ikke mellem Religioner eller Nationaliteter, men de paastode, at Slaveriet ikke maatte brede sig ud over sine daværende Grænser, at Territorierne og nye Stater skulde være fritagne for denne Skjændsel, og at Kansas strax skulde optages som fri Stat i Unionen. Deres Kandidat var John Fremont, født og opdragen i Georgia, men i en ung Alder udvandret til Kalifornien, som han var den første, der gjorde Øststaterne bekjendt med, og hvis første Senator i Washington han havde været fra 1850—52.

Demokraterne proklamerede et vidtløftigt Program som blev deres Svanesang, skjønt de endnu denne Gang satte deres Valg igjennem: »Det amerikanske Demokrati billigede de Grundsætninger, der vare gjorte gjældende ved Territorierne Kansas's og Nebraskas Organisation, som dem, der alene kunde sikre Slavespørgsmaalets Løsning og Unionens Vedligeholdelse.« Desuden tilkjendegaves om

*) Dagen efter Angrebet paa Fort Sumter stode i Boston ikke mindre end 30 veludrustede Kompagnier til Regeringens Tjeneste.

ikke i rene Ord, saa dog tydelig nok, at man ventede af den næste Præsident Gjennemførelsen af Ostende-Grundsætningerne. De kunde derfor ikke træffe noget mere passende Valg end James Buchanan, Ostende-Manifestets Ophavsmand.

Aldrig havde Kampen været haardere. Ophævelsen af Missourikompromis'et havde vakt almindelig Misfornøjelse i Norden, hvorfor mange sluttede sig til Republikanernes Parti, og det manglede ikke meget i, at det havde sat Fremonts Valg igjennem. Filmore trak sig snart tilbage, saa det blev en Tvekamp mellem Fremont og Buchanan. Republikanernes Valg havde gjort Sydens Partiførere rasende; de faldt over Fremont med Angreb ikke alene paa hans offentlige, men ogsaa paa hans private Liv og vilde ikke levne ham Skin af Ære. Aldrig har maaske nogen politisk Kandidat gjennemgaaet en saadan Skjærsild; han havde i sin Ungdom bortført den bekjendte Demokrat Bentons Datter fra Missouri, og ikke nok med hans Fjenders Angreb, hans Venner satte hans private Liv paa Scenen og bibeholdt endog hans Hustrus Navn i et Drama fra Missouri, der blev opført som Reklame for hans Valg.

Skjønt Demokraterne havde sejret i Lokalvalgene i 1855, ansaa de ikke Fremonts Valg for umuligt, og Guvernør Wise af Virginia indbød Guvernørerne af de andre Sydstater til en Sammenkomst i Raleigh i Nord-Carolina for at tage Situationen under Overvejelse. Det var et hemmeligt Møde, og her blev det besluttet, at hvis Fremont blev valgt, skulde Wise i Spidsen for 20,000 Mand marchere mod Washington, tage Kapitolet i Besiddelse og hindre hans Indsættelse. Man ser altsaa her Forberedelserne til den store Krisis fire Aar senere.

Men denne Gang blev Freden bevaret. De svage Levninger af Whigpartiet bleve frygtsomme over Republikanernes store Fremgang og sluttede sig til deres tidligere Modstandere, Demokraterne. Det var deres Overgang en masse

i Pennsylvania, Buchanans Hjemstavn, som bragte ham Sejr i November 1856, ligesom det var dem, der i Efteraaret 1857 gave Demokraterne Majoritet i Kongressen, og Frank Pierce kunde i sit sidste Budskab tage sig sit Parties Sejr til Indtægt som Nationens Godkjendelse af hans Regering.

Pierces store Fejl og Landets Ulykke havde været, at han ikke var sin Plads voxen; men kan man egentlig bebrejde ham dette? Han havde jo ikke søgt denne ingenlunde misundelsesværdige Post. Statsmand var han ganske vist ikke; han havde derimod tidligere udmærket sig ikke blot ved huslige Dyder og Mangel paa Ærgjerrighed, men ogsaa ved Tapperhed og Dygtighed. Hvorfra skrev sig da hele hans Regerings Famlen og Vaklen?

Der er en Begivenhed, som nogle Historikere forbigaa, fordi den synes rent privat, skjønt den dog maaske kan være Nøglen til hans kraftesløse Holdning i de fire Aar, han skulde staa ved Roret, medens det i Virkeligheden var Jefferson Davis, ikke Frank Pierce, som regerede.

Da den kaarede Regent i Begyndelsen af 1853 rejste til Washington med sin Familie for at forberede sig til Indsættelsen den 4de Marts, havde han den Ulykke at se sin eneste Søn, en lovende Dreng paa 12 Aar, ynkelig omkomme for sine Øjne ved et Jærnbanesammenstød; og det er vel muligt, at denne Begivenhed kan have rystet saa øm en Familiefader saaledes, at vi deri kunne finde en Forklaring, hvorfor han paa sin høje Post mere regeredes end regerede.

Et sørgeligt Minde har han sat sig; én Regeringsakt maa tilskrives ham — Traktaten med Japan, skjønt den er underskreven af ham, var hans Forgængers Værk — han underskrev den skæbnesvangre Kansas-Nebraska-bill.

IV.

James Buchanan, der tiltraadte Regeringen den 4de Marts 1857, var ikke, som hans Forgænger, en ubekjendt; hans Navn var enhver Amerikaner bekjendt; thi han havde siddet i Kongressen siden 1820 til 1831, da Andr. Jackson betroede ham Gesandtposten i St. Petersborg, hvor han afsluttede den første Handelstraktat mellem Rusland og de forenede Stater. Efter Præsident Jacksons Afgang blev han Medlem af Senatet til 1845, da Polk udnævnte ham til Udenrigsminister, i hvilken Stilling han førte Forhandlingerne med England angaaende de forenede Staters nordvestlige Grænse mod Britisk Amerika og ved sin Underfundighed overlistede baade Englænderne og sine Landsmænd og satte i den Sag sin Vilje igjennem. Da Konventet i Cincinnati udnævnte ham til Demokraternes Kandidat til Præsidentposten, var han i England som de forenede Staters Gesandt, men tog ved Efterretningen herom sin Afsked og ilede hjem for at fremme sit Valg.

De Mænd, som han samlede om sig i sit Kabinet, ere alle blevne Forrædere mod Unionen paa én hæderlig Undtagelse nær, Udenrigsministeren, General Cass.

Det var Tredjedagen efter den nye Præsidents Tiltrædelse til Embedet, at Unionens Højesteret afgav den mærkelige Kjendelse i Negerslaven Dred Scotts Sag, der, fordi den er tagen til Udgangspunkt baade af Dommere og Statsmænd, og fordi Buchanan gjentagne Gange henviser til den som sin Rettesnor, maa nærmere omtales.

Dred tilhørte en Læge i Missouri, der var flyttet til den frie Stat Illinois og havde taget ham med sig. Dred giftede sig her og havde flere Børn, og da de vendte tilbage til Missouri, gjorde han Fordring paa, at disse Børn, fødte i en fri Stat nord for Missourilinjen, saavel som han selv paa Grund af Opholdet dér skulde være fri, og han blive anerkjendt som Borger af de forenede Stater. Hans

Forlangende blev víst fra den ene Ret til den anden, indtil det kom for Unionens højeste Domstol i Washington, der kjendte for Ret:

1) at Negere ikke kunde være og aldrig havde været Borgere af de forenede Stater,

2) at Opholdet i en fri Stat ikke kunde fri en Neger, og

3) at Retten ikke anerkjendte Missourilinjen,

en Bestemmelse, som fra først til sidst havde været en ukonstitutionel Akt. Sydpartiet havde længe ønsket at faa en saadan Kjendelse fra Højesteret, fra hvilken der ingen Appel er, og havde nu, da Majoriteten af Dommerne vare dets Tilhængere, benyttet Lejligheden; i sit første Budskab til Kongressen det følgende Efteraar erindrede Buchanan med Tilfredshed, »at nu kunde enhver amerikansk Borger føre sin Ejendom, af hvad Art den monne være, til hvilket som helst af Unionens Territorier.«

Mod denne Kjendelse af Landets øverste Domstol rejste den offenlige Mening sig i Nordstaterne. New-York Senat erklærede ikke at ville taale Slaveriet paa nogen Maade, eller for nok saa kort Tid inden for sin Stats Grænser; »den højeste Ret havde forspilt Landets Tillid og Agtelse«. Saaledes lød det ogsaa i andre Stater. I Ohio var det nær kommet til blodigt Sammenstød mellem de føderale og lokale Embedsmænd, i Anledning af Udleveringen af nogle Negere, som disse sidste lode løbe.

Snart efter denne Kjendelse holdtes i Savannah et Konvent, hvor Demokraterne diskuterede Gjenoprettelsen af den afrikanske Slavehandel, da Virginias Opdrættere (slave breeders) holdt deres Varer i for høj Pris. Nordens Demokrater, som hidtil havde sagt ja og Amen til alt, hvad Sydstaterne sagde og gjorde, begyndte nu at skamme sig over deres Partifæller, og Abolitionisternes Parti voxede som aldrig før. Garrison Wendell Phillips, H. W. Beecher, Th. Parker brugte deres bedste Kræfter som Talsmænd for

de undertrykte. Medens mange af Dagens Begivenheder belyste, hvorledes det var Modpartiets Stræben at gjøre Slaveriet til Lov, saa langt Unionen naaede*), skildrede disse Mænd dets Følger i mørke Farver: Ikke Negerne alene vare at beklage, de fattige hvide i Syden vare, fordi Arbejdet dér var en Skam, sunkne i den dybeste Elendighed og brugtes af de overmodige Aristokrater — og intet Aristokrati har været været værre end Slavestaternes — til efter disses Godtbefindende at føre deres Valg igjennem eller til at overfalde, plyndre og dræbe deres Naboer, som ved frisindede Tilbøjeligheder vakte deres Uvilje. En human Slaveejer var næppe sikker paa sin egen Plantage, hvis han dér vilde behandle sine undergivne som Mennesker, og for Exempel lade dem undervise. I nogle Stater var der stræng Straf for at lade Negere lære at læse og skrive, i andre var det stridende mod Loven at frigive sine Slaver. Saaledes var det kun de umenneskelige Slaveejere, som til fulde havde Haand og Hals over deres Slaver; thi de kunde ustraffet piske eller brænde dem ihjel, hvad der ofte er sket; og en sort kunde i intet Tilfælde vidne mod en hvid.

Mr. King i Mississippi kunde saaledes i Følge sin Stats Love ikke, som han ønskede, frigive sine Slaver; men saa udvandrede han med dem til Kanada, hvor han anlagde Elgin-Kolonien, som de frigivne snart gjorde til en af de mest blomstrende i de Egne. Saaledes finder Menneskeheden sine ædleste Repræsentanter i alle Stænder, og ikke faa Plantere misbilligede den »ejendommelige Institution« og bestræbte sig for at forbedre deres undergivnes Kaar og deres Staters Love; men Tilstanden blev saadan, at de mer og mere maatte gjøre det med Frygt og Bæven.

*) En af Georgias Repræsentanter hævdede: „at undertrykke Slaveriet vilde være at sætte Civilisationen 200 Aar tilbage; der kunde ingen Frihed være, hvor man ikke var fri for al Haandgjerning.

En Slaveejer i Nordkarolina, Mr. Helper, skrev »den kommende Krisis«, hvori han forlanger: »at Unionen burde sikre de enkelte Stater den republikanske Regeringsform ved at nægte Slaveejere Stemmeret og Valgbarhed«. Han kunde naturligvis ikke offentliggjøre sligt og blive i sin Hjemstavn, thi »hvo, som ikke talte Undertrykkerne og Menneskehandlerne efter Munden, var ikke dér sikker paa Livet«. Nogle Republikanere lode Bogen trykke i mange Tusende Exemplarer og gratis sprede over Landet, og da nogle af dem vare Medlemmer af Kongressen, gav dette Anledning til voldsomme Optrin dér.

De dominerende Slaveejere vilde ikke alene i Kongressen stoppe Munden paa deres Modstandere og nægte Abolitionisterne al Discussion dér*); heller ikke i deres Kirker vilde de tillade Præsterne at angribe Slaveriet, og disse bleve snart saa føjelige, at de ikke alene ikke angrebe det, men med Veltalenhed af Bibelen beviste, at det var en »guddommelig Institution« til Velsignelse især for den stakkels Slave; men derved delte Kirkesamfundene sig i forskjellige Synoder, saa at der blev Nord-Methodister og Syd-Methodister o. s. v., hvoraf det ene Parti af Bibelen beviste, at Negeren er vor Broder, medens det andet af samme Kilde beviste, at han er vort Trældyr.

Dog vi maa tilbage til Hovedskuepladsen for disse Aars Historie, Kansas. — Guvernør Geary, som dér havde forsøgt en lige over for Partierne upartisk Regering og kun slet var bleven støttet af Pierce, havde træt og syg taget sin Afsked, og en af Buchanans første Regeringspligter var at finde ham en Efterfølger; men det var ingen let Sag, da ingen ønskede at paatage sig denne farlige Post. Endelig modtog Robert Walker af Mississippi Embedet, et Valg, der blev hilst med ligesaa meget Bifald i

*) Buchanan havde tidligere som Medlem af Kongressen, skjønt Repræsentant for den frie Kvækerstat, foreslaaet dette.

Syden som Utilfredshed i Norden, og de frie Kolonister i Kansas erklærede ikke at ville deltage i de forestaaende Valg til et Konvent, der atter skulde redigere en Grundlov. De erklærede ikke at ville anerkjende nogen anden Grundlov end Topeka-Konstitutionen, og i Lawrence, der næsten udelukkende var beboet af Abolitionister, nægtede man at betale Skatteafgifter, fordi de vare paalagde af en ulovlig valgt Forsamling. Da derfor paa den Tid en Troppeafdeling var paa Gjennemmarche til Utah, hvor Brigham Young nægtede Centralregeringen Lydighed, blev den paa Walkers Forlangende brugt til at beskytte Konventet, der havde forsamlet sig i Lecompton og arbejdede paa en Grundlov paa Basis af Slavearbejde.

I Efteraaret 1857 skulde en Delegeret vælges til Kongressen, og nu besluttede Abolitionister og »free soilers« at møde mandstærke paa Valgpladsen. Da de udgjorde den langt overvejende Del af Befolkningen, fandt Sydpartiet paa at forbyde alle dem Stemmeret, som ikke havde betalt Skat, hvad der vilde have udelukket de fleste af Modpartiet; men her kom mod Forventning Guvernør Walker Abolitionisterne til Hjælp, i det han erklærede, at Loven intet saadant Forbehold gjorde, opfordrede alle bosiddende Borgere til at stemme og sendte Unionens Tropper derhen, hvor Uroligheder kunde ventes. Abolitionisterne valgte Parrott med 8000 Stemmers Majoritet, og da Sydpartiet i Johnsons County ved falske Stemmelister vilde bevise, at han ikke var valgt, traadte Walker atter til her, lod Sagen undersøge og Retten have sin Gang.

Dette havde ingen ventet; hvad Haab kunde Slaveejerne gjøre sig om at faa Lecompton-Konstitutionen vedtagen, naar man tog det saa nøje med Stemmelisterne. Man søgte derfor atter paa Udflugter og vedtog en Bestemmelse, i Følge hvilken Grundloven skulde revideres 1864, og foreløbig skulde kun det væsentlige, Artiklerne om Slaveriet, forelægges Folket til Afstemning.

Herved opstod imidlertid paa ny Uroligheder, og nu vare Tropperne paa Vejen til Utah. Nogle af Abolitionisterne forlangte, at Topeka-Konstitutionen strax skulde vedtages, andre, at den lovgivende Forsamling, hvor efter de sidste Valg deres Parti havde Flertallet, skulde sammenkaldes til et extraordinært Møde for at bestemme Dagen for Afstemningen. Dette lovede Walker dem og gjentog sit tidligere Løfte, at Afstemningen skulde finde Sted. Derpaa indsatte han sin Sekretær som sin Stedfortræder og rejste til Washington for at underrette Regeringen om Sagernes Stilling.

Imidlertid var Kongressen som sædvanlig traadt sammen i December. Det er allerede nævnt, hvorledes Buchanan lykønskede Landet til Slaveriets tiltagende Rettigheder, for Resten dvælede han i sit Budskab især ved den i forløbne Sommer (1857) indtrufne Pengekrise, dadlede skarpt Jærnbanespekulanterne og Bankerne, over for hvilke han tilraadede en strængere Lovgivning, forlangte Kongressens virksomme Hjælp mod Mormonerne og — endelig maatte han, der ved sin Tiltrædelse i Marts næsten havde beklaget sig over det overfyldte Skatkammer og foreslaaet at betale hele Statsgjælden for at lette det, nu anmode om Bevilling til et offentligt Laan for at kunne bestride de nødvendige Udgifter.

Guvernør Walker fik en højst unaadig Modtagelse af Præsidenten og hans Ministre, som for enhver Pris vilde gjøre Kansas til en Slavestat. De bebrejdede ham, at han havde blandet sig i Valgspørgsmaalet i Johnsons county. Nu havde der været Lejlighed til at faa Kansas ind paa deres egne Betingelser, da Demokraterne vare i Majoritet i Kongressen; den vilde have antaget Lecompton-Konstitutionen, som det jo slet ikke var nødvendigt at lade komme til Afstemning.

Hertil svarede Walker, at han havde givet Befolkningen i Kansas sit Ord, og at han efter Troppernes Afgang

kun derved havde været i Stand til at vedligeholde Roligheden i Landet, hvor Abolitionisterne nu udgjorde ni Tiendedele af Folkemængden og vare forsynede med og indøvede i Vaaben, men Regeringen vilde ikke lade sig overbevise, hvorfor Walker søgte sin Afsked, og samtidig offentliggjorde han et Brev til Indenrigsministeren, hvori han gjorde Rede for sin Handlemaade, og hvoraf det fremgik, at Buchanan i Juni Maaned (da han var overbevist om, at Sydpartiet var i Flertal i Kansas) havde givet ham Ordre til at lade Afstemningen finde Sted og først efter Folkets Godkjendelse af Grundloven at forelægge Kongressen den. Den Sensation, som de i dette Brev indeholdte Oplysninger vakte, gjorde naturligvis ikke Stemningen bedre mod Buchanan og hans Kabinet; selv Demokraterne med Douglas som Talsmand angrebe ham med Voldsomhed i Kongressen. Saaledes splittede den ivrige Partigænger ved sin Troløshed selve sit Parti og banede derved Vejen for Frihedens Sejr nogle Aar senere.

Abolitionisterne vandt nu stadig Terræn navnlig i Grænsestaterne mellem Nordstaterne og Bomuldsstaterne, i Missouri havde de endog i dette Efteraar sendt en Deputeret til Kongressen.

Den store politiske Begivenhed i 1858 var Valgkampen i Illinois om en Senator til Kongressen. Republikanernes Kandidat var Abraham Lincoln, Demokraternes var Douglas. Valgene til Kongressen havde det Aar usædvanlig Betydning, fordi man af Partiernes Delthed kunde forudsætte, at Præsidentvalget næste Gang vilde blive uafgjørende og derfor blive overladt til Kongressens Afgjørelse, og i Striden i Illinois modarbejdede Buchanan Douglas's Valg; hans personlige Hævnfølelse sejrede over hans Partiiver i den Grad, at han endog truede Unionens Embedsmænd i Illinois med Afsættelse, hvis de støttede Douglas. Ikke alene det; men han, der i sin Tiltrædelsestale stærkt havde taget Ordet mod Korruption, lod Unionens Penge bruge til at

støtte Blade, der toge Parti mod Douglas. Dog led han det Nederlag, at Douglas blev valgt, medens i de øvrige Stater Valgene i det Efteraar faldt ud til Republikanernes Fordel, ogsaa i hans egen Stat Pennsylvania.

Da Kongressen traadte sammen i December 1858, forelagde Buchanan den med mærkværdig Egensindighed Lecompto-Konstitutionen og anbefalede saa ivrig Kansas's Optagelse blandt Staterne paa dens Basis, at man efter hans Udtalelser at dømme skulde tro, at det i Kansas kun var Slaveejerne, man burde tage Hensyn til. Dette Budskab vakte en forfærdelig Storm. Nordstaterne paalagde deres Repræsentanter i Kongressen at støtte Frihedens Sag i Kansas. Møderne varede ofte til Kl. 5—6 om Morgenen, det var med Nød og næppe, at Medlemmerne kunde afholdes fra Slagsmaal i selve Kapitolet, og paa Gaderne i Washington gave Senatorer og Repræsentanter Politiet nok at gjøre.

Da man paa ingen Maade kunde blive enig om Afstemning eller Ikke-Afstemning i Kansas, foreslog English fra Indiana at lokke Kansas til at antage Lecompto-Konstitutionen og strax blive Stat og faa 3 Millioner acres af det offenlige Land, eller hvis dette Forslag afsloges, at maatte forblive Territorium, indtil det havde den lovbefalede Folkemængde (60,000)*). Ved Buchanans Manøvrer blev dette Forslag vedtaget af Kongressen, det blev altsaa overladt Kansas at vælge, — og Kansas afslog denne Handel. Og, da denne Sag nu har gjennemgaaet sin vanskeligste Krisis, lad os da her afslutte den ved at tilføje, at i 1860 indsendte Republikanerne i Kansas den frisindede Wyondot-Konstitution, der blev vedtagen af Repræsentanthuset, men sendt tilbage af Senatet. Først da Sydstaternes Senatorer efter Lincolns Valg havde forladt Kongressen, blev samme Dag (21de Januar 1861) Kansas optaget som

*) 1859 blev Oregon Stat med 15,000 Indb.

fri Stat, og det blev altsaa dog Buchanan, der meget mod sin Vilje maatte underskrive denne Akt, skjønt den nu rigtignok kunde have undværet hans Sanktion, da Republikanerne, der da vare overvejende i Kongressen, havde givet den mere end $^2/_3$ Majoritet.

Dog Aaret 1859 kan ikke springes over. John Brown har sat sit Mærke paa det, han, hvis Navn blev Løsenet til den store, endelige Befrielse. Hans Navn er allerede nævnt i Forbindelse med Rædselsscenerne i Kansas, og flere af hans Sønner lode deres Liv dér i Frihedens Tjeneste; men han havde mange Sønner, og med de overlevende rejste han til Virginia. Det havde fra hans tidligste Ungdom været hans Drøm at blive de trælbundnes Befrier; han var en ivrig Bibellæser, og Gideon var hans Forbillede. I Kansas havde han lidt megen Uret og megen Sorg, og den gamle Fanatikers Hjærne var nu uden Tvivl saa rystet, at man med rette kan anse ham for utilregnelig; men han var rettænkende nok til ikke at gjøre nogen til Medvider i sine Planer. Den 17de Oktober angreb han med sytten hvide og fem sorte Ledsagere de forenede Staters Arsenal ved Harpers Ferry, hvis Besætning han for et Øjeblik overraskede, men han maatte naturligvis snart vige for Overmagten, og efter atter at have set to Sønner segne ved sin Side blev han greben, ført til Fængsel og snart efter til Galgen.

Det havde været hans Hensigt ved dette Overfald at bemægtige sig Vaabenforraad til at uddele blandt Negere og saaledes sætte dem i Stand til at befri sig. Han skrev fra Fængslet til sin Hustru: »Jeg tror, at jeg ved at besegle mit Vidnesbyrd for Gud og Menneskene med mit Blod vil bidrage meget mere til at fremme den Sag, jeg saa varmt har antaget mig, end ved alt, hvad jeg har gjort, medens jeg levede,« og det har han. Tilstedeværende sige: »han gik i Døden straalende som en Sejrherre,« og sejre gjorde han senere, naar tusende og atter tusende

Kæmper gik i Ilden, begejstrede af den simple Sang med en endnu simplere, men gribende Melodi:

:,: John Browns Legem' er lagt i sorten Muld ,::
Hans Sjæl gaar fremad, frem.
:,: Eja eja Haleluja ,::
Hans Sjæl gaar fremad, frem.

John Brown med sin Snes dumdristige Følgesvende satte Syden i saadan Skræk, at Virginia blev holdt i Belejringstilstand, saa længe Processen varede. Man troede, at han havde været det republikanske Partis Redskab; men han havde handlet ganske paa egen Haand, og han foragtede Republikanernes maadeholdne Program: at ville forhindre Slaveriets Udbredelse; han vilde have denne Uting afskaffet strax; men skjønt dette ved Processen kom klart for Dagen, undlode Sydens Repræsentanter dog ikke i den følgende Session af Kongressen at ville gjøre Republikanerne ansvarlige for hans Overfald, ligesom Striden om Udbredelsen af Helpers Bog blev gjenoptagen. Det blev derfor vanskeligere end baade 51 og 55 at faa valgt en »Speaker«. Efter tre Maaneders Strid sejrede Republikanerne, i det Pendelton af New Jersey blev valgt.

Om Sommeren 59 havde der i Bomuldsstaterne dannet sig en hemmelig Forening, som kaldtes den »Gyldne Cirkel«. Uindviede mente, at dens Øjemed var at støtte Wm. Walker, som den Gang forberedte sit sidste Tog; andre mente, at det var Slavehandelens Gjenoprettelse, de pønsede paa; men i Virkelighed var det Secessionisterne, som ad denne Vej organiserede sig, og deres Plan var intet ringere, end, efter at have løsrevet sig fra Nordstaterne, at bemægtige sig den gyldne Cirkel af frugtbare Øer og Lande, som omslutte den mejicanske Bugt.

Hvad enten Buchanan var Ridder af den gyldne Cirkel eller ej, forlangte han i sit Budskab Kongressens Samtykke til at bemægtige sig Landene ved Transitlinjen

i Mellemamerika, »fordi Unionen behøvede denne Gjennemfart sikret«; han vilde saaledes indlede en for Fristaterne ny Politik.

Jefferson Davis havde i forrige Session forlangt, at Kongressen ikke alene ikke maatte forbyde, men skulde beskytte Slaveriet i Territorierne; men nu forlangte Buchanan, støttende sig til Højesterets Dom i Scotts Sag, »at hverken Kongressen eller de lokale lovgivende Forsamlinger skulde have Magt til at hindre nogen i at føre sin Ejendom, hvad enten denne bestod i Ting eller Personer, hvorhen han vilde«. Den i 1860 forefaldne Valgkamp drejede sig om denne Resolution, som truede med at gjøre hele Unionen til én stor Slavestat.

Vi se, at Sydens Fordringer, som Buchanan saa ganske repræsenterer, blive mer og mere nærgaaende, og Striden i Kongressen bitrere. Det var under saadanne Forhold ikke let at faa Love gjennemførte. Den vigtigste, der forelaa i Sessionen 1859—60, var homestead law, der gik ud paa at sikre enhver en Hjemstavn paa 160 acres af det offentlige Land som fri Gave af Unionen til den, som vilde opdyrke det. Dette Forslag fik virkelig 2/3 Majoritet i begge Husene, men ikke desto mindre sendte Buchanan det tilbage med Betænkeligheder; først under Lincoln blev det Lov, da det ved anden Afstemning ikke i Senatet fik de to Tredjedele af Stemmer, som ere nødvendige mod Præsidentens Veto. Saaledes modarbejdede han ogsaa Morrils Tarifbill, fordi den kom fra Republikanernes Side, skjønt den stemmede med de Anskuelser, han i saa Henseende tidligere havde vedkjendt sig.

Allerede forrige Aar havde der været nedsat en Komité for at undersøge Krigs- og Marineministerens Administration; men Demokraterne havde forhindret ethvert Resultat af disse Undersøgelser. Nu da Republikanerne havde faaet Majoritet i Kongressen, rettede de deres Angreb mod selve Præsidenten. Det var Cavode af Pennsyl-

vania, som foreslog en Undersøgelse, om Præsidenten eller andre Regeringsmedlemmer ved Penge, Beskyttelse eller paa anden upassende Maade havde brugt deres Indflydelse. Det blev da konstateret, at Landets Penge vare blevne brugte til at vinde Stemmer for det demokratiske Parti, at man endog havde betalt republikanske Blade for at bringe Uenighed i Modpartiet o. s. v. Komiteens Raport blev trykt og spredt over Landet, og et Mistillidsvotum mod Præsidenten og hans Ministre blev i Juni 1860 vedtaget i Kongressen. Buchanan erklærede vel, at Kongressen ingen Ret havde til en saadan Undersøgelse, men han forsøgte ikke at modbevise Resultaterne af Undersøgelsen.

Naturligvis kunde saadanne Oplysninger ikke styrke Demokraterne, som allerede laa i to fjendtlige Lejre i Kampagnen til det næste Præsidentvalg. De nordlige Demokrater samlede sig om Douglas, der holdt paa, at Pionererne skulde have Selvbestemmelse i Territorierne, de sydlige Demokrater, der havde valgt den daværende Vicepræsident Breckenridge til deres Kandidat, og hvis Fordringer vare, at Kongressen skulde beskytte Slaveriet overalt, beraabte sig paa Højesterets Kjendelsen.

Ogsaa blandt Republikanerne fandtes et Mellemparti, de saakaldte Unionister, Whigger, der paa Grund af den voldsomme Sensation, Brownaffæren voldte, ikke turde slutte sig til de radikale, der havde valgt Abraham Lincoln, og hvis Program var at holde Slaveriet inden for det daværende Grænser. Og det var ganske heldigt for Partiet, efter den nylig offentliggjorde Rapport og Mistillidsvotumet mod den demokratiske Administration, at Lincoln, længe før han blev det store Publikum bekjendt, af sine Naboer i Illinois havde faaet Tilnavnet »honest old Abe«. At han var en Mand fra Vesten, der nu havde faaet en Betydning, det aldrig før havde haft, var ogsaa en gunstig Omstændighed, og maaske den, der bestemte Partiet til at foretrække ham for Seward af New-York.

Da Valgene i September faldt ud til Republikanernes Fordel, søgte Buchanan og hans Kabinet at faa en Alliance bragt til Veje mellem Lincolns tre Modkandidater*); men Valgene i Oktober bragte atter Republikanerne Sejr i de tre store Stater Pennsylvania, Ohio og Indiana; det var kun New-York, der for sig alene vælger en Femtedel af Kongressens Medlemmer, der kunde hindre Lincolns Valg, og man undsaa sig da ikke for Bestikkelser, Kjøb af Stemmer, Trusler mod Embedsmænd om Afsættelse; men de tre allierede bleve uenige indbyrdes, og man foreslog at vælge en fælles Modkandidat; dog paa Grund af den korte Tid maatte man opgive dette, og skjønt de vandt Majoriteten i New-York By, gik Staten med Republikanerne, og Lincoln blev trods alle deres Bestræbelser valgt i November.

I Syd-Carolina erfarede man Udfaldet af Kampen næsten med Glæde; thi nu var der intet, der skulde hindre Beboerne i at fuldbyrde deres længe nærede Ønske at udskille sig fra Unionen. Allerede Ugen før Lincolns Valg havde Senator Hammond i sit Hjem samlet et Raad, der havde besluttet at forlade Unionen, hvis han blev valgt, og da Syd-Carolinas lovgivende Forsamling Dagen efter hans Valg traadte sammen, røbede Guvernøren i sit Budskab, at denne Begivenhed hverken var uforudset eller uvelkommen. »Landeværnet skulde indkaldes, man skulde forsyne sig med Vaaben og øve sig i Brugen deraf«, og en af Forsamlingen forsikrede som fuldkommen authentisk, »at en af Evropas Stormagters Gesandter allerede havde foreslaaet en Overenskomst med Sydstaterne, hvis de for Fremtiden vilde sikre hans Land rigelig Tilførsel af Bomuld«. Det blev da besluttet, at samtlige Sydstaters Repræsentanter i Kongressen skulde træde sammen i Washington for at

*) Unionisternes Kandidat var John Bell til Præsident og Edward Everett til Vicepræsident.

raadslaa om Udtrædelsen af Unionen, og Syd-Carolinas Senatorer toge deres Afsked.

Mange af Sydstaternes bedste Mænd vare imod Adskillelsen, deriblandt Alexander Stephens, som i sin berømte Tale erklærede, at Lincolns Valg ingen Grund var til Adskillelse, men som desuagtet troede sig forpligtet til sin Stat Georgia, fremfor til Unionen. Det blev desuden snart livsfarligt at tilkjendegive nogen Menings Afvigelse over for de rasende Secessionister; thi den gyldne Cirkels Riddere straffede med Døden enhver, der blot blev mistænkt. I et eneste County i Alabama blev i mindre end sex Uger 100 »Abolitionister« hængte af disse rasende. »Vi maa efterligne den franske Revolutions Mænd og indjage dem Skræk,« sagde Formanden for Konventet i Syd-Carolina, General Jamison.

Medens disse Forberedelser i Syden fandt Sted, saae Buchanan rolig til. Det var ikke hans Sag i Syd-Carolina som i det fjærne Utah, der mindre interesserede ham, at haandhæve Konstitutionen og Lovene, og skjønt General Scott forestillede ham, at de forenede Staters Forter og navnlig Sumter og Moultri i Charlestons Havn burde sættes i Forsvarstilstand, vægrede han sig under det taabelige Paaskud »at det vilde irritere Befolkningen.«

I sit sidste Budskab til Kongressen den 3dje December 1860 erklærer Buchanan sig ubetinget for Syden, kaster al Skylden for Ufreden paa Nordstaterne; »det var deres Agitationer, der gjorde Planterens Arne usikker, hvor mangen Moder lægger sig skælvende, for hvad den næste Dag vil bringe«. Han indrømmer, at Adskillelsen er uoverensstemmende med Konstitutionen; men det er ogsaa uoverensstemmende med Konstitutionen at tvinge »suveræne Stater ved Krig« *). Den eneste loyale Mand i Buchanans

*) Kun ikke i Mellem-Amerika; se hans forrige Budskab.

Kabinet, General Cass, tog efter dette selvmodsigende Budskab sin Afsked.

Kort derpaa erklærede Georgias Repræsentant i Kongressen aabenbart, at Kompromis'ernes Tid var forbi, Sydstaterne vilde danne en egen Konføderation, hvorpaa Scott som Hærens Generalisimus atter gjorde Buchanan Forestillinger, om at Tropperne burde sendes til Sydstaterne; men Præsidenten nægtede bestemt at give Ordre dertil. Han havde endnu Magten nogle Maaneder, og han brugte den til at beskytte Forrædderne i deres Forberedelser. Krigs- og Marineministrene berøvede Unionen dens Land- og Søstyrke, og Finansministeren tømte Skatkammeret.

Buchanan var ikke som hans Forgænger et viljeløst Redskab i andres Hænder, han havde en Sejghed og Udholdenhed, som var en bedre Sag værdig. Ingen Familiesorger havde rystet ham, han var aldrig gift, og hans Niece forestod de diplomatiske Fêter i det hvide Hus under hans Administration med en Smag og Elegance, siges der, som mindede om Washingtons Tid.

Hvad kan undskylde hans Forkjærlighed for Slaveriet? han, som var født og opdragen i den frieste af de frie Stater, den gamle Kvækerstat! Dog saaledes var det, paa denne Sydstaternes »Hovedhjørnesten« ofrede han sin Ære.

Maria Solter.

Montesquieu.

Guienne havde lige til forrige Aarhundredes Slutning bevaret sin Særstilling i højere Grad end de fleste andre af Frankrigs gamle Provinser. Landet var først sent blevet indlemmet i Kongeriget, og Sporene af det langvarige engelske Herredømme havde endnu ikke tabt sig for to Hundrede Aar siden, da Montesquieu blev født, ja de ere end ikke ganske udviskede den Dag i Dag. Skjønt det franske Monarkis forstandige Politik havde berøvet Guienne enhver Rest af statsretlig Uafhængighed, var det dog i enhver anden Henseende et Rige for sig selv; dets Statholderskab lignede et Hof, især naar Guvernøren var af kongeligt Blod, som Tilfældet var i Montesquieus Ungdom, da Posten beklædtes af Jakob II.'s uægte Søn; Provinsen havde sin egen Adel, sit eget Parlament, det første i Kongeriget næst Hovedstadens, sit eget Akademi, det ældste næst dem i Paris og Caën, sin egen litterære Overlevering ligesom senere sin egen Talerskole, ja i det daglige Liv havde man endnu i første Halvdel af forrige Aarhundrede bevaret sit særlige Sprog — og Paris laa langt borte.

Man førte et muntert Liv i dette velsignede Land; den brede Strøm Garonne danner en bekvem Vej til det aabne Verdenshav; dette modvirker den indsnævrende Provinsialisme og minder Beboerne om, hvad Pariserne saa let forglemme, at der dog ogsaa gives Lande og Folk

uden for Frankrig. En gammel og almindelig Velstand, som beroede paa Jordbundens Rigdom og den oversøiske Handel, et mildt og dog oplivende Klima, et behageligt afvexlende Landskab, et rigt Udvalg af Jordens ædleste og kraftigste Frembringelser, et let Samkvem til Vands og ad de gode, jævne Landeveje — alt dette fremkaldte en Fylde af ukunstlede Livsnydelser, der gjorde kunstlede Fornødenheder og deres Tilfredsstillelse unødvendig. Gascognerens Temperament er livlig uden at være lidenskabelig, hans Forstand er mere klar end dyb, hans Vid har mere Saft og Kraft end Nordfranskmandens; hans medfødte Lethed til at tilegne sig og atter gjengive et fremmed Stof forleder ham ikke saa let til Sløvhed og Ladhed som Sydboen; hans franske »amour-propre« danner en Modvægt herimod, den medfører, at han ikke gjærne ønsker, at hans Præstationer skulle staa under hans Evner. Gascogne kan ikke rose sig af at have frembragt en Metafysiker eller en af hine Digtere, som anslaa Hjærtets dybeste og fineste Strænge; men den mest elskværdige Aandsepikuræer, Michel de Montaigne, er Garonnes Barn, og Bordeaux har frembragt flere Lejlighedsdigtere, Talere og Publicister end nogen anden By i Frankrig.

I.

Den største af alle disse Publicister, Montesquieu, var som Montaigne og hans Ven La Bëotie Medlemmer af Parlamentet i Bordeaux. De franske Parlamenter dannede i det syttende og attende Aarhundrede en faktisk Modvægt mod Absolutismen, og naar Montesquieu taler om Monarkiet, hvor Loven hersker, i Modsætning til Despotiet, hvor kun Statsoverhovedets Luner ere raadende, har han stadig de franske Parlamenter i Minde. Dommeradelen (la noblesse de robe) suplerede sig fra Middelalderens Tid stadig fra den rige Borgerstand, hvorfra den var udgaaet, og den

militære Adel saae — og ser — ikke uden Overmod ned paa disse »Robins«, selv om de som Pasquierne og Moléerne have baaret »Dommerkaaben« med Ære allerede fra det 16de Aarhundrede. Ogsaa Montesquieus Adel naaede tilbage til det 16de Aarhundrede, og begge hans Bedstefædre saa vel som hans Onkel havde endog været Præsidenter à mortier, og Parlamentet i Bordeaux havde kun tvende »Présidents à mortier« *), én Førstepræsident og ni Dommere, de »staaende« Medlemmer ikke medregnede. Montesquieu selv var Dommer med sine fem og tyve Aar, Præsident med syv og tyve Aars Alderen; thi Pladserne vare arvelige. Som sine fleste Standsfæller havde han en meget udpræget Adelsstolthed, men som sine fleste Standsfæller ogsaa en levende Følelse af, hvad han skyldte sin Værdighed. Han drog ikke blot Omsorg for, at hans Navn ikke uddøde, eller at de, som skulde bære det, ikke sank ned i upassende trange Kaar; men baade ved sin egen og ved sin Søns Opdragelse, ved sit uberygtede Liv, ved den nøje Opfyldelse af sine Pligter som Dommer og stor Jordegodsejer, lagde han for Dagen, at »Adel forpligter (noblesse oblige)«. Og skjønt Individualiteter af Montesquieus Art just ikke lade sig tælle dusinvis, lever i det mindste Typen endnu hundredvis i Frankrig.

Den franske Magistratur undergaar for Tiden en stærk Omdannelse, og blandt alle de Fejl og Forsyndelser, det andet Kejserdømme har gjort sig skyldig i, tæller den ikke ringest, at det har hidført denne Omdannelse. Man gjenfinder atter her den tredje Napoleons uhistoriske Aand, der ogsaa heri var sin store Onkel ulig, han, som, efter at have berøvet den franske Magistratur enhver politisk Magt, netop gjorde alt for at sikre den en social Anseelse, der

*) Saaledes kaldte efter de mørserlignende Huer, de bare og endnu bære.

kun skabes ved Traditionen. Med denne Anseelse holdt ogsaa Dommerstandens Uafhængighed sig nu til den første Halvdel af vort Aarhundrede; men denne Tradition blev brudt ved Dommernes vilkaarlige Omflytning fra den ene Egn til den anden, og ved den massevise Indtrængen af trængende, og følgelig føjelige Lykkejægere, som bleve drevne af personlig, og ikke af Standsærgjerrighed. Hvad brøde disse Mænd sig om den Stand, hvori de selv bleve ansete for fremmede? Efter den konservative Republiks Fald 1879 have de demokratiske Republikanere, som ere naaede til Magten, med raa Haand mægtig befordret dette Ødelæggelsesværk ved en hensynsløs Udrensning, en »Epuration«. Den kommende Slægt vil kun kjende den gamle franske Dommerstand som et Sagn. Endnu for tredive Aar siden, som paa Montesquieus Tid, hørte Dommerne i en Provins næsten udelukkende hjemme i samme Provins; Pladserne vare ganske vist ikke mere kjøbte eller arvede, men fortjente; men de vare dog forblevne i visse Familier, og de lidt efter lidt opstaaede Huller udfyldtes ved nye Medlemmer, som giftede sig ind i slige Familier eller stammede fra ansete Borgerhuse og herfra medbragte en anseelig Formue som Garanti for deres Uafhængighed. Nu til Dags rekruteres imidlertid Dommerstanden som Embedsstanden af Regeringens Kreaturer; den gamle Tradition om Selvstændighed, klassisk Dannelse, indre Værd gaar mere og mere tabt, og den ydre Værdighed, som Standen endnu stadig tror at maatte hænge ud som et Skilt, er kun en slet Erstatning herfor. Hvad der tidligere var en medfødt, fra Fædrene nedarvet Holdning, bliver mere og mere kun bevidst Hykleri. I Dommeren er det franske Væsen, om man saa tør sige, tvedelt; den barnlige Munterhed faar sin Part saa godt som den mandlige Alvor; her udfoldes den strængeste, mest værdige Holdning, hist lægges den mest frie Utvungethed for Dagen. Der gaves næppe nogen Magistratsperson — saaledes kalder Franskmændene ikke By-

øvrigheden, men Dommerpersonalet —, som ikke kunde lave sin Madrigal, synge en Vise ved Desserten eller i Salonen med Vid og Kjækhed gjøre Kur til en Skjønhed. Saa snart han imidlertid iførte sig den røde Kaabe (la robe), veg Privatmanden for den offentlige Personlighed, Individualiteten traadte tilbage for Øvrigheden. Saaledes er det vel ogsaa nok den Dag i Dag, og navnlig gjælder endnu Talemaaden »libertin comme un robin« saa godt som paa Montesquieus Tid; men nu føler man Modsigelsen, man skammer sig over, man søger at skjule samme, medens man i ældre Tider ganske ugenert og naturlig lagde Standsfølelsen og Standsværdigheden for Dagen i det offentlige Liv, men i Hjemmet blandt Venner kun var Menneske, Menneske i hint menneskelige Aarhundredes Forstand. Hin Modsigelse berører os derfor aldrig saarende: vi finde det ganske naturlig, at Præsident Hénault glæder sig ved Mm. du Deffands Aandrighed og Kjærlighed, at Præsident de Brosse giver sit uforstyrrelige gode Lune frie Tøjler i Venedig og Florenz, og at Præsident de Montesquieu i sine »persiske Breve« udtømmer sin godmodige, men ingenlunde uskyldige Satire over det franske Samfund, dets Sæder og Skikke. Det falder os aldrig ind for den Sags Skyld at drage deres Ubestikkelighed som Dommere, deres Koldblodighed, Besindighed, deres Menneskekundskab, Forretningsdygtighed og Lovkyndighed i Tvivl.

Montesquieu var to og tredive Aar gammel, havde været gift i sex Aar og Præsident i fem Aar, da han i Aaret 1721 offentliggjorde sine »Lettres persanes«; de udkom naturligvis anonymt og i Holland, men med alle hans bekjendtes Medvidende. Hidtil havde han henlevet sit Liv ganske som enhver anden ung Mand af Dommeradelen, og først nogle Aar efter dette Værks Offentliggjørelse aabnede der sig en større Skueplads for ham. Skjønt han havde faaet sin Skoledannelse paa den berømte Oratorieranstalt ved Meaux, hvor han opholdt sig paa det nærmeste

11 Aar (1700—11), levede han sig dog ganske ind i de hjemlige Forhold, aflagde t. Ex. aldrig sin provençalske Udtale, fordi han, som d'Argenson mente, »saa at sige fandt det under sin Værdighed at korrigere sig selv heri«. »Montesquiou« — saaledes kaldte han stadig sig selv — studerede Retsvæsenet i Bordeaux, som han til sit Livs Ende skrev »Bourdeaux«, gjorde Kur til Damerne sammesteds, indgik et »standsmæssigt« Ægteskab uden derfor at opgive sine lettere Sysler, digtede slette Sonnetter, anstillede naturvidenskabelige Studier og gjorde Meddelelser i denne Retning, der berettige til den Forudsætning, at Newtons Opdagelser endnu ikke vare trængte frem til Garonnes Bredder; han læste de gamle Romere og passede sine Vinbjærge, dømte og holdt smukke Mercurialer (Aabningstaler), af hvilke en stadig blev optrykt lige til den store Revolutions Udbrud; men fremfor alt interesserede han sig varmt for Akademiet i Bordeaux, der hele hans Liv igjennem var hans Kjæledægge. Han stiftede Prisbelønninger, som Akademiet havde at uddele, gjorde sig til Talsmand for dets Interesser, naar samme vare truede, skrev talrige Afhandlinger, snart af historisk og juridisk, snart af naturvidenskabeligt Indhold, i det mindste efter Provinsdilettantens Formening.

Efter den store Opsigt, Lettres persanes vakte, og som han nød i Parises Saloner i fulde Drag, og efter det just ikke synderlig dydige »Temple de Gnide«, der dog øgede hans Ry, kunde han ikke længere holde det ud i Guiennes Hovedstad, og trods sine smukke Veninder og sin Familie, som han vel elskede, men dog saaledes, at han »holdt sig fjærnet fra det daglige Livs Smaaligheder«,*) trods sine mange vittige og lærde Venner, ja endog til Trods for sit

*) „J'ai aimé ma famille pour faire ce qui allait au bien dans les choses essentielles; mais je me suis affranchi des menus détails“.

elskede Akademi flyttede han til Paris, hvor han fremtidig tilbragte Vinteren, medens han om Sommeren opholdt sig paa sit Slot ved Bordeaux. Flere forskjellige Grunde bevægede ham hertil: han var kjed af sit Dommerembede, der tog ham megen Tid og hindrede ham i at arbejde paa hans Livs Hovedværk; i Hovedstaden havde han sluttet sig til en Kreds udmærkede Mænd, som under Navnet »Club de l'entresol« samlede sig i Præsident Hénaults Palais og senere tjente til Mønster for »Académie des sciences morales et politiques«; han var atter forelsket og denne Gang mere alvorlig end tidligere; hans elskede beboede Hotel Soubise og var ingen ringere end den store Condés Sønnedatter, Mlle. de Clermont, for hvem Montesquieu havde skrevet sit: »Templet ved Cnidus«; endelig, og det var ikke den ringeste Aarsag, man havde ikke villet optage ham i »Académie française«, fordi han ikke boede i Paris, og Montesquieu var altfor meget Franskmand til at kunne sove rolig, inden han opnaaede denne højeste Udmærkelse. Han solgte altsaa sin Bestalling, indrettede sin Bolig i Gaden St. Dominique, ikke langt fra Mme. du Deffands St. Joseph — det nuværende Krigsministerium — og blev med sit syv og tredivte Aar Pariser (1726).

Dog han blev kun Pariser til Hælften; Halvdelen af hans Liv tilhørte fremtidig det elskede La Brède, hvor han var født og opvoxen, og hvis Navn han havde ført til sit syv og tyvende Aar; herhen flyttede han sin største Skat, sin Bogsamling; Slotshaven forvandlede han til den første engelske Park i Frankrig, Godsets Indtægter forøgede han, og navnlig blev han aldrig træt af at indføre et bedre Landbrug og saaledes faa et større Udbytte af Driften. Og enhver, der har set hint middelalderlige Slot, som skriver sig fra det 13de Aarhundrede, der har beundret den brede Grav, det massive Taarn, den herlige luftige Bogsal, den tætte Kratskov, de yppige Enge og smilende

Udsigter, kan ikke fortænke Montesquieu i, at han helst vilde opslaa sin Bolig her mellem sine Bøger og sine Bønder; to nysgjerrige Englændere traf ham engang her næsten selv som en Bonde, i Kofte, med en Nathue paa Hovedet og en Vindruestage paa Nakken; tre hele Dage beholdt han dem hos sig, tre hele Dage fængslede han dem ved sin uudtømmelige, levende, idérige Underholdning, og Bonden demaskerede sig snart som den fineste Aandsaristokrat.

En slig Levevis var i forrige Aarhundrede noget usædvanligt for en rig fransk Landadelsmand; men endnu sjældnere var det, at en fransk Aristokrat gik paa Rejser, ikke for at adsprede sig som f. Ex. Præsident de Brosses, men for at lære noget af de fremmede. Montesquieu forlod i Foraaret 1728 Paris, hvor han havde tilbragt Vinteren, og rejste med den engelske Sendemand Lord Waldegrave i smaa Dagsrejser gjennem Tyskland til Østerrige og Ungarn. Herfra gik Turen, denne Gang i Følge med Lord Chesterfield, til Venedig og Florenz, hvor hans Øje først ret aabnedes for Kunstens sande Væsen, skjønt han her rimeligvis beundrede noget helt andet end vi. Hans Liv her i Arnostaden indskrænkede sig da heller ikke blot til Kunstnydelser, men han gjorde stærk Kur til den skjønne Marchesa Ferroni, som den Gang straalede i de florentinske Samfundskredse. Montesquieu følte sig dog endnu mere hjemme i Rom; han havde altid næret særlig Forkjærlighed for denne By, Retsvidenskabens Fædrenestad og Aristokratiets Mønsterstad. Her i Rom modnedes Tanken til hans berømte Værk: »Betragtninger over Aarsagerne til Romerstatens Storhed og Forfald« *). Før han forlod Rom, havde han en Afskedsavdiens hos den hellige Fader. Benedikt XIV. sagde til ham: »De skal have et Minde om

*) Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence des Romains.

mit Venskab for Dem, kjære Præsident! jeg fritager Dem og Deres hele Familie paa Livstid fra at faste.« Montesquieu takker Paven og forlader ham. Den følgende Dag bringer man ham den pavelige Bulle og Regningen for Dateriaomkostningerne; men den sparsommelige Gascogner giver Budet Patentet tilbage og tilføjer: »Paven er en ærlig Mand, hans Ord ere mig tilstrækkelige, og jeg haaber ogsaa, at den kjære Gud vil tage dem for gode Varer.«

Fra Italien gik Montesquieu over Turin langs Rhinen gjennem Holland til England, hvor han tog Ophold hos Lord Chesterfield og opholdt sig i det hele omtrent halvandet Aar. Snart kjendte han hele Aristokratiet — ogsaa Lord Marlboroughs Svigersøn, der spillede ham et temmelig grovt Studenterpuds, uden at Præsidenten optog det videre ilde*), — og mange smukke Damer, hos hvem han prøvede sit Engelsk, der synes at have prisgivet den godmodige Franskmand for en endnu større Latter, end den brutale Spøg, en ægte engelsk practical joke, hvormed hans ædle Vært havde budt ham velkommen. Forfatteren til Lettres persanes blev ogsaa modtagen ved Hove, og Royal Society gjorde ham til Æresmedlem, ligesom tidligere Akademiet i Cortona. Han saae endnu Swift og Pope, omgikkes meget med den almægtige Walpole, besøgte ret flittig Parlamentet og indsaa helt vel til Trods for sin Beundring over Englands Regeringssystem, »at Ministrene ikke tænkte paa andet end at besejre deres Fjender, og at de vilde sælge deres Land for at naa dette Maal«. Alligevel blev Opholdet i England af afgjørende Betydning for Montesquieu, som det havde været for Buffon, og som det skulde blive for Voltaire; men ingen har bedre forstaaet det engelske Væsen end Montesquieu, som paa mødrene Side havde engelsk Blod i sine Aarer og var født og opdragen i et Land, som tidligere havde staaet under engelsk

*) Han hældte ham en Spand koldt Vand over Hovedet.

Bestyrelse. Og netop fordi han havde opfattet det engelske Statsvæsen saa korrekt, er Montesquieus Lære i Frankrig aldrig trængt dybere ned end til Overfladen, skjønt han har haft saa mange Elever. Man optog Læren om Adskillelsen mellem de tre Magter, om det uansvarlige Kongedømme, om den parlamentariske Lovgivning, ja endog om de tvende Kamre; men man forglemte eller vilde ikke forstaa, at alt dette kun har Levedygtighed, hvor der gives et fortrinsberettiget Aristokrati: »Afskaf i Monarkiet Herrernes, Gejstlighedens, Adelens og Stædernes Forrettigheder, og I ville enten faa en Folkestat eller et Despoti«. Det sidste har man da haft i rigeligt Maal i Frankrig, det første prøver man jo netop for Tiden; men de liberale og doktrinære, som have drømt om en engelsk Forfatning uden engelske Forhold, have med Smerte maattet sande Rigtigheden af Montesquieus Ord.

Efter tre Aars Fraværelse vendte Montesquieu (1731) tilbage til sit kjære la Brède. Spurgte man ham, hvorledes han havde opført sig uden Lands, svarede han: »Som Folkene selv; i Frankrig slutter jeg Venskab med alle, i England med ingen; i Italien siger jeg Komplimenter til alle, og i Tyskland drikker jeg med enhver«. Naar man imidlertid spurgte ham, hvor han helst vilde bo, svarede han: »Tyskland er skabt til at rejse i, Italien til Opholdssted, England til Tænkning og Frankrig til at leve i«.

II.

Resten af Montesquieus Liv til hans Død (1755) optoges af Selskabslivet, hvor han var en Pryd, eller gik med til Bestyrelsen af hans Godser, hvori han synes at have været ganske godt hjemme, og til Affattelsen af hans tvende udødelige Arbejder: »Betragtning over Romernes Storhed og Fald« og »Om Lovenes Aand«.

Montesquieu var begejstret for Venskabsforhold*), og han holdt af Samtaler, som det er Tilfældet med enhver, der glimrer eller finder Næring i dem. Og med Montesquieu var begge Dele Tilfældet. I store Selskaber var han, om man da tør fæste Lid til Lord Chesterfield, som alle andre Mennesker, men »i en udvalgt Kreds var ingen mere elskværdig, mere aandrig, ingen gav sig mere hen«. Han oplivedes i højeste Grad, Vittigheder sprudlede fra hans Mund, og hans Vittigheder vare aldrig saarende som Voltaires. Damerne fandt stort Behag i Samtaler med ham, og skjønt de i hine Tider meget vel kunde taale lidt Drøjhed, var Montesquieus Spøg aldrig raa. Hans Godmodighed gjorde, at han aldrig traadte nogen i Vejen, naar han glimrede; men han forstod ogsaa at drage sig tilbage, at lade andre brillere; han forstod at være Tilhører og hørte gjærne til. »Den Mand kom i Selskabet for at udarbejde sin Bog; han bevarede alt, hvad der havde Berøring med hans Emne«; saaledes udtaler Hertuginden af Chaulnes sig, og Læserne ville i Ordene lægge Mærke til den fine, ubeskrivelige Overlegenhed, som den fornemme Hofadel antog over for Embedsadelen. Da hine tvende Engelsmænd opsøgte ham paa hans ensomme Brède, blev han ikke træt af at udspørge dem om deres Rejser, navnlig om Orienten, og saaledes gik det hans hele Liv igjennem; han søgte at drage Lærdom af alt, selv af slette Romaner og slette Digte, skjønt den gamle Ræv, der selv hyppig havde forsøgt sig i Digtning, men uden Held, gjærne hyklede en stor Foragt for Vers.

Det er vel sjældent, at et Menneske ved Naturanlæg, sin hele Livsstilling og hele Livsforhold har været i den Grad prædestineret til den ædleste Epikuræisme som Montesquieu, og Præsidenten var en prøvet, en erfaren Epikuræer. Han kjendte sig selv og uddannede sit Ny-

---

*) „Je suis amoureux de l'amitié“.

delsestalent med Virtuositet; men Arbejde og Velgjørenhed vare ham ligesaa høje Nydelser som aandrig Underholdning, oplivende Læsning og et udsøgt Bord. »Mit Maskineri er saa heldig sammensat, jeg gribes af alle Gjenstande saa levende, at jeg kan nyde dem, men ikke saa stærkt, at jeg lider derunder«. Og som enhver ægte nydelsesrig Natur fandt han Behag selv i de simpleste, dagligdagse Begivenheder; han fordærvede sig ikke Livet med Ønsker om det uopnaaelige eller med Græmmelse over det uafvendelige. »Jeg venter Morgenens Komme med en indre Glæde over at se Lyset; jeg iagttager dets Frembrud med »en Art Henrykkelse og er tilfreds hele den øvrige Dag«. Ogsaa Arbejde for det almene Vel var ham en Nydelse; men han var ikke ærgjerrig, og det laa fjærnt fra ham at prale med Borgerdyd. »Jeg er en god Borger,« skriver han engang, »men i hvilket Land jeg end var bleven født, vilde det have været Tilfældet med mig. Jeg er en god Borger, fordi jeg altid har været tilfreds med den Tilstand, hvori jeg befandt mig.« Dog var denne Tilstand ikke blot en passiv Dyd; den var ogsaa Resultatet af en vís Selvbeherskelse, af sand Beskedenhed. »Jeg takker Himlen, fordi den har forlenet mig med Middelmaadighedens Gave og derved har indpodet min Sjæl en Smule Beskedenhed.«

Man har sagt om Montesquieu, at han havde en engelsk Karakter, parret med fransk Aand; slige bestemte Rubriker i psykologisk Retning ere altid og nødvendigvis unøjagtige. Hos Montesquieu vare nemlig »Elementerne saa blandede«, for at tale med Shakespeare, at det falder vanskelig at holde dem ude fra hverandre. Dog er Franskmanden, særlig Gascogneren overalt den fremherskende i hans Væsen, det engelske er mere noget ydre og tilfældigt: hans Livsstilling, hans Sympathi for engelske Ideer, hans hele Levevis, der dog mere stemmede overens med den i England herskende Stands Levevis, end den egentlig var

engelsk. Han er imidlertid helt og holden Franskmand i den Omhu, hvormed han udarbejder den Form, han giver sine Tanker, og ved sin Lyst til at generalisere efter utilstrækkelige Kjendsgjerninger; fremdeles ved sit livfulde Temperament, ved sit slagfærdige Vid og sin rodfæstede Agtelse for Skik og Brug — en Agtelse, som det altid koster Englænderen lidt Overvindelse at yde, men falder Franskmanden som en anden Natur. Montesquieu tager sig en Hustru, som det er Skik og Brug, dør i Religionens Skjød, som det er Skik og Brug, underkaster sig uden Tøven eller Modsigelse den gejstlige som den verdslige Avtoritet, hvor det er nødvendigt for at opnaa en udvortes Ære, der hører med til hans Stilling; og alt dette hindrer ham ikke i at gjøre sig lystig over Ægteskab og Kirke, verdslig og gejstlig Øvrighed, »hvor det sømmer sig«, det vil sige, hvor det er paa sin Plads; thi han mangler aldrig Takt. Montesquieu har skrevet en Afhandling over »Considération et Reputation«, som desto værre synes tabt, men hvoraf der er bevaret talrige og betydelige Citater i et samtidigt Tidsskrift, der gav en Recension af Skriftet. Heri siger Montesquieu rentud: »Der er en Ting, som mere end alle Laster unddrager os det »gode Omdømme« (considération), og det er Latterlighed; et kejtet Væsen er en Kvinde til større Skam end lidt »Galanteri«. Saaledes taler Franskmanden, og Filosofen tilføjer: »Da Lasterne ere saa almindelige, er man bleven enig om at iagttage Krigens Skik og Brug over for dem (de se faire bonne guerre); men da hver Latterlighed er ren personlig, giver man her ingen Pardon«. Hvor stor Pris han sætter paa det gode Omdømme i al Almindelighed, indrømmer han lige saa aabenhjærtig: »En Mand af de dannede Kredse, der er anset i Selskabet, lever under de lykkeligste Forhold, hvori man kan komme. Det gode Omdømme bidrager langt mere til vor Lykke end Fødsel, Rigdom, Embeder, Værdigheder . . .«. »Den, som er i Besiddelse af samme, kan

altid glæde sig ved sine Omgivelsers Hensynsfuldhed; han møder overalt Tegn paa almindelig Agtelse; hans Sjæl finder paa den behageligste Maade (délicieusement) sin Hvile i den Tilfredsstillelse, som gjør selve Tilfredsstillelserne mere behagelige, og i en Fornøjelse, der øger selve Fornøjelsen«. Og som en ægte Franskmand forsømte han ikke saa let noget, der kunde skaffe hans Liv »velgjørende« Følelser. Hvad gjør han ikke for at komme ind i Akademiet! Hvilke Anstrængelser udfolder han ikke for at faa sit Baroni hævet til et Marquisat! Han er imidlertid mere konsekvent end de fleste af sine Landsmænd; han roser ikke Ligheden, han priser Udmærkelserne.

Hans Forfængelighed havde dernæst intet saarende for andre; Montesquieu var aldrig misundelig, som t. Ex. Voltaire, hvem den højbaarne, »konsidererede« Montesquieus Berømmelse stadig var en Torn i Øjet, der kaldte Lettres persanes »lette Varer, en ynkelig Bog« (c'est du frétin, c'est un piètre livre) og misundelig kritiserede baade »Storheden og Forfaldet« og »Lovenens Aand« uden ret at have læst dem. »Voltaire har for megen Aand til at forstaa mig,« mente Montesquieu, »alle Bøger, han læser, laver han selv, hvorpaa han roser eller dadler, hvad han har lavet.« I Privatsamtaler kunde der dog godt undslippe ham den Ytring: »Voltaire er vistnok det Menneske, der kan sige de fleste Løgne i den kortest mulige Tid.« Dog angriber han aldrig Voltaires Skrifter, ligesom han overhovedet aldrig indlader sig paa Kritik. Det havde kunnet drage ham ind i ubehagelige Kjævlerier, og han holdt altfor meget af sin Ro, var altfor fornem, til at han som den livlige, bidske Voltaire skulde kunne finde Behag i et sligt Vittighedsspil med skarpe Vaaben; Montesquieu's Fleuret havde altid Duppen paa.

Godmodighed og Ønsket om at være i Fred vare to fremherskende Træk i Præsidentens Væsen. »Jeg forlanger jo ikke andet af denne Verden, end at den rolig skal dreje

sig om sin Axe«. Naar man ikke lod ham i Ro, forstod han dog alligevel at svare, saaledes navnlig naar man var ham til Besvær i hans elskede La Brède, hvad vel kunde hændes, naar t. Ex. besværlige Naboer eller ivrige Regeringsembedsmænd vilde foreskrive ham noget. Saaledes klagede Intendanten til Generalkontrolleuren — vi vilde vel nærmest sige Amtmanden til Finansministeren — over, at Sieur de Montesquieu plantede Vinstokke, hvor det ikke var tilladt, og forsvarede sin Ret ved impertinente Skrivelser: »Da Hr. Montesquieu ikke mangler Vid, generer han sig ikke ved at diske op med Paradoxer og smigrer sig med, at det vil være ham en let Sag at bevise de taabeligste Ting med et Par glimrende Argumenter. Jeg beder Dem derfor om Tilladelse til ikke at svare paa hans Skrivelse og ikke at træde i Skranken mod ham; han har intet andet at bestille end at udspejde Lejligheder til at øve sit Vid. Jeg har alvorligere Ting at bestille.« Montesquieu vandt denne Proces som næsten alle andre, og som en ægte Gascogner solgte han aarlig sine gode engelske Venner den Høst, hvis Udbytte han saaledes havde øget; thi Montesquieu var en lige saa fortrinlig Husholder som virksom og forstandig Landmand. Mod Slutningen af sit Liv havde han næsten fordoblet sine Indtægter; hans Orden var bleven et Ordsprog, og han forærede ikke saa let en Skilling bort. han havde Ret til. Derhos var han som en ægte Franskmand Maadeholdenheden selv, holdt Frokost med et Glas Vin og et Stykke tørt Brød, og hans Karetheste skulle ikke have været synderlig federe end Harpagons, om man tør fæste Lid til Molière. Hans Klædning var næsten lurvet; han kunde ikke finde stærke Udtryk nok til at udtale sig mod Ødselhedens Last, og naar Bordeaux's Borgere havde vundet Rigdomme i Amerika og pralende udfoldede deres Skatte, mente han: »De stille blot deres Dumhed til Skue«.

Det var dog langt fra, at Montesquieu var gjerrig;

hans seneste Biograf Vian*) meddeler fire fuldstændig troværdige Anekdoter om hans Liberalitet; den ene er mere beundringsværdig end den anden. Fremfor alt var han Godheden selv mod sine Bønder, forlangte kun ringe Fæsteafgifter, og skjønt han i Theorien og i Samtaler prædikede den største Strænghed mod Vildttyvene, lukkede han i Praxis dog ofte et Øje til. Saaledes var han ogsaa i Munden ubarmhjærtig mod Projektmagere, men understøttede dog med klingende Mønt en stakkels Opfinder af et Kronometer. Da han engang fik at vide, at Bønderne paa et af hans fjærnt liggende Godser lede af Hungersnød, fordi Krigen hemmede Kornindførselen, rejste den gamle Herre derhen midt i Vinterens Løb, forsamlede de fire Sognepræster, overgav dem til Uddeling alt det Korn, han havde i sine Lader — til mere end 6000 Livres Værd — og rejste bort igjen, efter at de havde lovet at fortie Sagen. Der findes en anden Fortælling, som ogsaa er bleven dramatisk behandlet; tilfældigvis faar han af en stakkels Knøs at vide, at hans Fader vansmægter som Slave i Tetuan, og løskjøber ham, uden at hverken Faderen eller Sønnen kunde faa Navnet paa deres Velgjører at vide. Vian, som gjærne vil lægge sin kristelige Følelse for Dagen, mener at St. Vincens de Paula visselig vilde have været mere fintfølende og ikke unddraget sig hin Mands Taknemmeligheds-Ytringer, og selv Saint-Beuve, der dog ikke er saa synderlig kristelig, gjør et vist Forbehold over for denne Art Velgjørenhed. »Vi ære, vi agte den naturlige og forstandige Gavmildhed, men finde dog, at denne Godhed og denne Mildhed mangler en vis Ild, ligesom det attende Aarhundredes hele Aand og Samfund mangler en vis Fantasiens og Poesiens Blomst; man ser aldrig i det fjærne Himlens Blaa eller Stjærnernes Skin.«

---

*) Histoire de Montesquieu, d'après des documents nouveaux et inédits par Louis Vian. Paris 1878.

Lige saa ubestridelig Sætningens sidste Halvdel er, lige saa tvivlsom er vistnok den første; det er netop de mest fintfølende Sjæle, der søge at dølge sig, naar Taaren bryder frem, af Frygt for ikke at kunne beherske deres Bevægelse, eller som søge at slaa det hele hen i Spøg, og naar Montesquieu bryster sig med sin Ufølsomhed: »Jeg var Ven af al Aand, Fjende af alle Hjærter«, var det aabenbart kun for at værge sig mod sin Tids Føleri; thi det attende Aarhundrede var maaske netop kun saa ukunstnerisk, fordi dets Følsomhed var altfor virkelig, fordi denne Følsomhed beherskede Subjektet for meget, saa at man ikke kunde gjøre sine Følelser til Gjenstand for en objektiv, en kunstnerisk Behandling.

Det attende Aarhundrede lignede Montesquieu en Smule; i Theorien var man meget stræng, i Praxis derimod i Reglen overbærende; i Formen rettede man sig efter det engang vedtagne; i det væsentlige blev det menneskelige hyppig eneraadende. Det gik her næsten som med Montesquieus Ægteskab: Lovene erklærede de blandede Ægteskaber for Koncubinater, Børnene af disse Ægteskaber for Bastarder og henviste saadanne Ægtefællers Lig til Rakkerkulen; men Præsidenten for Parlamentet i Bordeaux, den Mand, som altsaa selv skulde bringe Lovene til Anvendelse, kunde godt gifte sig med en Dame, der var og blev Protestantinde. Nu til Dags vilde Montesquieu ikke i hele Bordeaux kunne finde nogen Præst, som turde vie ham*), og vilde han nøjes med borgerlig Vielse, vilde Fru Montesquieu ikke blive modtagen i noget Selskab. Vi mene nu vel ikke, at det ikke skulde være bedre at have Frihed efter Loven end en blot social Frihed; men vi skulle blot minde om, at den sociale Frihed var større i det attende Aarhundrede end i vore Dage. Om hin Tidsalder gjælder virkelig

*) Hvis han vilde love at lade Børnene opdrage i den katholske Religion, vilde maaske nok en Præst nedlade sig til at velsigne Ægteskabet, dog ikke i Kirken, men højest i Sakristiet.

Ytringen om »de slette Love, der korrigeres af Misbrugen«. Man tænke blot paa det franske Akademi, og hvad der for en Snes Aar tilbage hændte en af Frankrigs største lærde, Littré, hvem Biskop Dupanloup og Guizot forstod i en halv Snes Aar at holde ude af denne oplyste Forsamling, fordi han var en Fritænker. Hvor langt anderledes optraadte ikke Kardinal Fleury med Montesquieu. Han havde ogsaa sin Dupanloup, Pater Tournemine, som angav Lettres persanes, der netop berettigede Præsidentens Krav paa at optages i Akademiet; Montesquieus tvende Persere vare ikke optraadte synderlig nænsomme over for Munkene eller »Troldmanden i Rom, som faar Folk til at tro, at tre er én«; men Fleury, der som regerende Minister kunde rejse et Veto, gjorde ingen Indsigelser, ligesom han jo ogsaa havde taget Voltaires »Mahomet« i Beskyttelse over for Intolerancens Talsmænd. Det var tilstrækkeligt, at Montesquieu i det for Kardinalen bestemte Exemplar lod indhefte nye Sider med Rettelser i Steden for de paaklagede Punkter. Ministeren vidste meget vel Besked med Sagernes Stilling, men lukkede Øjet til, for at man ikke skulde sige, at Samtidens største Forfatter var bleven udelukket fra Akademiet. Voltaire var, som bekjendt, ogsaa en Pryd for det samme Akademi, hvorfra Taine, saa længe Dupanloup levede, var udelukket som en Kristendommens Fjende. Montesquieu hævnede sig paa sin Vis over de Denuncianter, som havde forhalet hans Optagelse; Pater Tornemine satte særlig Pris paa sin Berømmelse, og hver Gang Montesquieu nu fremtidig hørte hans Navn nævne, udbrød han stedse: »Pater Tournemine! Hvem er det, Pater Tournemine? Jeg har aldrig hørt tale om ham!«

Denne Modsigelse mellem Lovens Ord og Praxis strækker sig gjennem hele Aarhundredet, og Montesquieus Liv frembyder en Fylde af Beviser herpaa. Rigtignok hørte han til den priviligerede Klasse; men den symbolske Maade, der ledsagede hans som andre priviligeredes Ind-

trædelse i Livet, syntes ikke udført forgjæves: Montesquieu blev som Montaigne og Buffon baaren til Daaben af en fattig Tigger, »for at hans Gudfadder hele Livet igjennem kunde minde ham om, at de fattige være hans Brødre«. Montesquieu glemte i hvert Fald aldrig, at hans Privilegier forpligtede ham til Gjentjenester. Hans Privilegier kom ham ganske vist til Gode selv dér, hvor han ikke direkte kunde gjøre Krav paa deres Støtte; ogsaa upriviligerede som Voltaire, Diderot, Beaumarchais mægtede at triumfere over Loven, men kun efter langvarige Kampe; Montesquieu besejrede dem derimod som i en Leg. Overvundne bleve Lovene dog ligefuldt, hvorledes skulde vi vel ellers have faaet hin mægtige Litteratur fra det forrige Aarhundrede, en Litteratur, vi have af takke for vor Frihed.

Ganske vist maatte ogsaa alle Montesquieus Værker udgives anonyme og i Udlandet; ogsaa deres Indførsel var forbudt i Frankrig; men Anonymiteten var saa gjennemsigtig, at han blev valgt ind i Akademiet for sine unavngivne Skrifter; en Præstemand havde den Godhed at rejse til Amsterdam for at besørge Lettres persanes i Trykken, en venlig Jesuit læste Korrektur for Præsidenten, og Grænsen blev saa skjødesløs bevogtet, at der i ét Aar (1721) blev afsat ikke mindre end otte Oplag i Frankrig. Ikke fuldt saa let gik det med den langt mere moderate »Lovenes Aand«. Rigtignok nægtede Censuren denne Gang ikke Indførelsen i Frankrig, men den formaaede Montesquieu, der i øvrigt ikke lod sig bede længe, til at lade nogle anstødelige Steder — det var i alt fjorten — omtrykke; men Øvrigheden forbød dog bagefter (1749) Forhandlingen, om end kun for en kort Stund, og næppe havde Malesherbes i Ministeriet overtaget Direktionen for Bogvæsenet, før han ogsaa hævede denne Hindring.

Paa lignende Maade gik det i Rom, hvor man vilde sætte Værket paa »Indexen« til Trods for alle Rettelser, til Trods for den franske Sendemand, ja trods den hellige

Fader selv, der otte Aar forud saa naadig havde optaget Voltaires Tilegnelse af hans »Mahomet«. En Fanatiker havde strax efter Værkets Udgivelse denuncieret det for den franske Gejstlighed, der samledes hvert femte Aar; men denne havde afslaaet at have noget med den Sag at bestille. Sorbonnen var gaaet videre, havde gjort et Udkast til en formelig Censur over alle kjætterske Steder; men det blev ved Udkastet, da Montesquieu henviste til en anden, forbedret Udgave. I Rom stod Underhandlingen paa hele fire Aar, og skjønt den indflydelsesrige Kardinal Passionei ivrig interesserede sig for Bogen, blev dog det første Oplag saa vel som den italienske Oversættelse (1752) sat paa Listen over de forbudte Bøger, dog kun »til de rettes« (donec corrigantur), og desuden blev paa Benedikt XIV.'s Foranledning Dekretet holdt hemmelig, det vil sige, gjort uvirksomt. Som man ser, kunde man godt komme ud af det med Rom; men Montesquieu havde rigtignok i disse fire Aar baade i Rom og i Paris udfoldet en Veltalenhed, en Behændighed og en Virksomhed, der vilde have gjort enhver Diplomat. Advokat og Forretningsmand Ære. Hans Indlæg, hans Korrekturer, hans Privatbreve vare smaa Mesterværker af Finhed, og Hovedskriftet, hvor til dette Forsvar af hans Bog gav Anledning, hans »Défense de l'esprit des lois«, er maaske Montesquieus mest fuldendte Kunstværk.

I det første af de oftere nævnte tvende Værker søger Montesquieu at godtgjøre, at Fædrelandskjærlighed og Tillid til egen Kraft gjør en Stat stor, medens Despotisme fører den i Undergang. I »Lovenes Aand« bliver den republikanske Statsform stillet øverst som et Ideal, der dog kun lader sig realisere ved høj Borgerdyd. Efter Republikken følger Englands konstitutionelle Forfatning med skarp Adskillelse mellem de trende Magter: den lovgivende, den udøvende og den dømmende og med Agtelse for Stands- og Korporationsrettighederne; sidst kommer den absolute, der let

slaar over i Despoti og maa anses som Aarsag til alt Degradation og Sædernes Fordærvelse. Derhos dadler Montesquieu skarpt Retsvæsenets Ordning, Skattesystemet og andre i Frankrig herskende Misforhold og fremhæver det fejlagtige ved Regeringsformen i alle Stater paa det evropæiske Fastland, hvorimod han skaaner Religionen og Kirken mere end i sine persiske Breve. Grundtanken i »Lovenes Aand« ligger i den skarpe Fremhævelse af, at enhver retslig og social Ordning har sine naturlige Betingelser i Jordbunden, Klimaet, Sæderne, Dannelsen og Religionen. Ved denne inderlige Vexelvirkning mellem Loven og Folkeaanden fremtræder Staten fra første Færd ikke som en vilkaarlig Skabning, der atter vilkaarlig kan forandres, men som nødvendig, naturbetinget og sig selv udviklende. Statens Øjemed er under alle Omstændigheder at grundlægge den lovlige Frihed; dette Øjemed naas bedst ved Forbindelsen mellem Folkerepræsentation og Kongedømme, og saaledes bliver det konstitutionelle Monarki den bedste Statsform.

Det er ret betegnende, at »Lovenes Aand« i Begyndelsen kun gjorde ringe Lykke, navnlig blandt Forfatterens egne Venner. Præsident Hénault mente, Bogen var kun et Udkast, Silhouette raadede til at brænde den, selv Crébillon og Fontenelle fraraadede Trykningen, og Helvetius og Saurin bebrejdede ham at have været for hensynsfuld over for kirkelige og adelige Fordomme. »Vor Ven Montesquieu,« sagde Helvetius med komisk Medlidenhed, »vil miste sit Navn som Vismand og Lovgiver og kun vedblive at være Magistratsperson, Adelsmand og en Mand af Vid. Det gjør mig ondt for ham som for Menneskeheden, hvem han havde kunnet tjene bedre.« Ogsaa Mme. du Deffand sagde paa sin pikante Vis: »Lovenes Aand« er nok snarest »Aand uden for Loven«. Det regnede ned med satiriske Vers over den berømte Forfatters Vanskæbne, Præsterne, særlig Jansenisterne, der ikke kunde fordøje den Ros, han havde ydet Jesuiterne, kaldte Bogen en »Skandale, et

Foster af Bullen Unigenitus«. Det var navnlig Theorien om Klimatets og Jordbundens Indflydelse, som fremkaldte Satirikernes Vid og Kritikernes Indvendinger. Montesquieu lagde ikke videre Vægt paa det hele. »Jeg hører et Par Bremsers Summen om mig; men naar Bierne blot finde lidt Honning i mit Værk, er jeg tilfreds.« Hvor behagelig Samtidens Anerkjendelse end var Montesquieu, gjør en Mand af hans Art kun Regning paa Efterverdenens Anerkjendelse; han véd, at Efterverdenen ikke tager det middelmaadige i Arv; medens Samtiden ofte beundrer selv det værdiløse, saa snart det tiltaler dens Lune eller Dagens Smag.

Anerkjendelsen kom fra Udlandet, som man jo har kaldet Samtidens Efterverden. »Den Bog vil i Frankrig fremkalde en Omvæltning i Tidsaanden,« sagde man i Turin, og i Potsdam skrev den store Konge sine Gloser til Værket. I Schweiz og i England var Beundringen udelt. Hume tilbød sig at oversætte Værket, Chesterfield gjennemlæste det tre Gange i Træk; en Englænderinde, som hørte, at Bogen blev heftig dadlet i Frankrig, sagde: »Hvorfor har han ikke skrevet den her? Vi skulde have rejst ham en Statue.« Dog snart kom man ogsaa i Montesquieus Fædreland paa bedre Tanker, og da han kort derpaa døde (1755) i Paris i en Alder af sex og tresindstyve Aar — det er ret betegnende, at han var omgiven af tolerante Præster og tvende oplyste Veninder, Hertuginden af Aiguillon og Mme. Dupré de Saint-Maur, om hvem han engang rosende havde sagt: »Hun er lige god som Elskerinde, Hustru og Veninde«, og som nu lukkede hans Øjne — da Montesquieu ombyttede det timelige med det evige, var »Lovenes Aand« i hele Frankrig som i Udlandet anerkjendt for det mest betydelige Værk, det attende Aarhundrede endnu havde frembragt.

Og dog, ganske Uret havde Samtidens første Dom heller ikke. Vi skulle her ikke gaa ind paa Montesquieus

Ideer og deres Indflydelse paa Tiden; men et Par Ord om den stilistiske Side af »Lovenes Aand« turde her endnu være paa sin Plads for at fuldstændiggjøre vor Skitse af Mandens Personlighed. Montesquieu frembyder det sjældne Exempel paa en mægtig Aand, som i betydelig Grad selv har skadet de Tanker, der laa ham mest paa Hjærtet, ved sit Temperaments Tilbageholdenhed, sin Hensynsfuldhed over for det bestaaende og sin overdrevne Omhu for Formen. Hvor nye, hvor modige, hvor tidssvarende disse Tanker vare, selv i deres lidt stækkede Form, fremgaar tydelig nok af deres Virkning, en Virkning, som endnu vedvarer og vil vedvare længe; men det bør dog lige fuldt siges, at Stilen i »Lovenes Aand« er meget afstikkende mod Stilen i Lettres persanes, ligesom Kompositionen mod den, vi træffe i »Grandeur et décadence«. Den flydende Lethed og Utvungenhed, som udmærker Usbecs og Ricas Breve, har veget Plads for en vis, sentensagtig Concished, der ofte grænser til Dunkelhed, og Sætningsbygningens Antitheser virke ofte ret trættende. Selv Chesterfield maa indrømme, »at hans Ven ikke udtrykker sig klart nok«; han mener nu vel, »at det er en Følge af den manglende Frihed; i England vilde han have skrevet mere forstaaeligt«; men dette er ingenlunde Sagens Sammenhæng. Montesquieu lagde altid en pinlig Ængstelighed i Stilen for Dagen. Mange Steder i hans Lettres persanes vare strøgne fire, fem Gange, og selv hans Kjærlighedsbreve vare korrigerede helt igjennem, før de bleve renskrevne; men i sin Ungdom lagde han hele Vægten paa at give sin Tanke det mindst fordringsfulde, og samtidig dog det det mest tro, bestemte og fattelige Udtryk, medens han senere især søgte at være kortfattet og at imponere ved sin Dybsindighed; enhver Sætning skulde ligesom i en Nød give Resultatet af en hel Tankeudvikling. Her føler man, mere end heldigt, Resultatet af hans udelukkende romerske Dannelse; allerede Saint-Beuve har bemærket, at Montes-

quieu aldrig »har kjendt den oprindelige, simple, naturlige, naive Oldtid; hans Oldtid er den anden, mere overlagte, bearbejdede, latinske Epoke«. Sallust har rimeligvis været hans Mand, hvad Formen angaar, som Cicero for Indholdets Vedkommende.

Det besværlige Arbejde, Montesquieu saaledes kræver af sine Læsere, søger han igjen at lette dem paa anden Vis, i det han yder dem hyppige Hvilepunkter. Kapitlerne, ja selve Bøgerne i »Lovenes Aand« ere for det meste smaa og opfordre herved til Pavser og Eftertanke, uden dog at dette Øjemed ganske naas. Ligesom man om Montesquieus Stil i hans Hovedværk kan anvende Kants Udtryk: »Han vilde være meget kortere, naar han ikke var saa kortfattet«, kan man med samme Filosof sige om Kompositionen i Lovenes Aand: »Mangen Bog vilde være bleven meget tydeligere, naar den ikke skulde have været saa overordentlig tydelig«. Fra 12te Bog er Ordningen kun en løs Rækkefølge; man sporer slet ikke mere nogen systematisk Ledbygning, og sluttelig have vi ganske simple Tillæg, der ikke staa i nogen som helst Sammenhæng med Værkets filosofiske Tankegang.

I denne vor korte Studie kunne vi ikke indlade os yderligere paa en filosofisk-politisk Drøftelse af dette Montesquieus sidste Værk; vi vilde kun antyde, hvad der kan have fremkaldt hans samtidige Landsmænds første, ugunstige Dom.

Vore smaa Udsættelser ere heller ikke til Hinder for også at værdsætte Formen i »Lovenes Aand« efter Fortjeneste, fremfor alt den uopnaaelige Elegans i Udtrykket, Sætningsbygningens vexlende Harmoni, Tonens uudtømmelige Mangfoldighed, den henrivende Ironi, som stadig stopper den truende Pathos*), de overraskende Lynglimt, hvormed

*) Vi maa dog anføre et Exempel, det herlige Kapitel om „Slaveriets Skjændighed“: „De, hvorom der her er Tale, ere sorte fra Top til Taa, og have saa fladtrykte Næser, at det

Sprogets store Mester forstaar at belyse Værkets mørkeste og mest vildsomme Gange.

næsten er umuligt at beklage dem". — Man kan ikke faa i Hovedet, at Gud, som dog er et meget fornuftigt Væsen, har skabt en Sjæl, særlig en god Sjæl, i en ganske sort Krop". — „Et Bevis paa, at Negerne ikke have sund Menneskeforstand, er, at de sætte meget mere Værd paa et Halsbaand af Glasperler end paa Guld, der hos de dannede Nationer har saa stor Betydning".

England i det attende Aarhundrede.

(Slutn.)

II.

Vi saae oven for *), at engelske Tænkere, som ikke fandt Behag i det offentlige Livs Kampe og Stridigheder, vare nærved at foretrække det evropæiske Fastlands »oplyste Despoti«. Naar de saae Fyrster som Frederik II. og Peter Leopold af Toscana, Ministre som Aranda og Turgot, der aldrig tænkte paa sig selv, men stadig kun paa Staten, der gjorde sig til ét med samme og afgave et lysende Exempel paa Sparsommelighed, Flid og Selvopofrelse; naar de over alt saae rationelle Lovbøger blive indførte, Retsplejen simplificeret, gjort billigere og navnlig formildet; naar store offentlige Bygninger, Veje og Kanaler bleve udførte, og de saae Statsskoler og Hospitaler byggede eller reformerede, og hermed sammenlignede de forsømte Skoler, de stærkt sunkne engelske Universiteter, den almindelige Usikkerhed og Fænglernes usle Tilstand, den tunge eller letfærdige Udøvelse af Justitsen **), Ægteskabsforholdene og Hærvæsenet i deres eget

*) Side 315—16.

**) Man behøver kun at kaste et Blik i Romanerne fra forrige Aarhundrede for at gjøre sig et Begreb om, hvorledes fornemme Herrer skyttede deres Kald som Fredsdommere med samt de dem paahvilende Pligter.

Land, falder det naturlig, at de glemte, hvorledes Fastlandet i politisk Henseende stod tilbage for deres Hjemstavn. Paa Afstand kunde de ikke opdage Skyggesiderne ved det misundte Regimente, medens deres Øjne vare tilstrækkelig opladte over for de mislige hjemlige Forhold, navnlig over for Bestikkelsesvæsenet, der næsten er uadskilleligt fra Parlamentarismen. Selv gamle Parlamentarikere som Horace Walpole forvandledes fra »varme Tilhængere af Friheden til Regeringernes hengivne Venner«, ikke fordi »de fik en god Ansættelse eller en Gratifikation, hvad der i England plejer at være Bevæggrundene til slige Omvendelser«, men af Beundring for Ludvig XVI.'s »tvende menneskelige, dydige og udmærkede Ministre, Turgot og Malesherbes«. Disse engelske Beundrere af den »oplyste Despotisme« forlangte heller ikke, saa lidt som en Voltaire eller Diderot, en vilkaarlig Regering, men kun et absolut Monarki, under hvilket der lige saa vel kan finde en god Regering efter Loven Sted som under det parlamentariske Kongedømme eller Republikken. Montesquieu selv inddeler, som bekjendt, Regeringerne i republikanske, monarkiske og despotiske og indbefatter under det første Navn ikke blot den engelske Statsforfatning med dens delte Myndigheder, men ogsaa den absolute, d. v. s. den bureaukratiske, og sætter Forskjellen deri, at de sidste regeres efter Love, de despotiske derimod efter Herskerens Luner og Indfald. Absolutismens engelske Venner havde Uret i det Punkt, at de anbefalede dette Fastlandsregimente for England, ligesom deres Efterkommere have Uret, naar de anbefale deres Regeringssystem til Indførelse, uden at Betingelserne derfor ere bragte til Veje. Det er virkelig paa Tide, at man endelig hører op at prise den engelske parlamentariske Regeringsform som en Kjole, der kan tilpasses efter enhver Figur. Øen Man regeres af en Klub Gentlemen, der i Tilfælde af et Medlems Død eller Udtrædelse suplerer sig selv ved Ballotation; man siger, at denne For-

fatning har víst sig ganske fortræffelig, og det vilde maaske ikke falde saa vanskelig derpaa at basere en almindelig Theori for Regeringsformen; men det vilde dog maaske ikke saa let falde nogen ind at ville indføre samme i Rusland eller Italien. Og dog er den britiske Forfatning langt mere kompliceret, enestaaende og langt mindre almengyldig, og dog anbefaler man den lige fuldt overalt til Indførelse og Efterligning; hvis man vilde følge Montesquieus Elever »vilde Regeringen herefter være at betragte som en stor Ballet, hvor, som i enhver anden Ballet, alt beror paa Figurernes Fordelinger« *).

Spiren til denne Opfattelse er vel allerede skjult til Stede hos Montesquieu, men den blev mere og mere almindelig i forrige Aarhundrede, og selv om denne konstitutionelle Mekanisme udelader Konge, Dronning, Løberne, Springerne og Taarnene og kun lader Bønderne gjælde, som Tilfældet er i Rousseaus »contrat social«, er og bliver den i Hovedsagen den samme. Hvad er vel Hares og Stuarts Mills Kombinationer om Repræsentation for Minoriteterne andet end Fostre af alle hine Forfatninger med deres direkte eg indirekte Valgret, med Repræsentationer af Kapaciteterne, aarlige Samlinger, Magternes Deling, absolut Veto, suspensivt Vete o. s. v.? Alle betragtede og betragte de Menneskene som mathematiske Enere i Steden for at opfatte Staten som en levende Organisme. Englands praktiske Politikere vilde paa ingen Maade indlade sig paa hine Spekulationer over den bedst mulige Konstitution, men vare derfor lige fuldt store Politikere; den konservative Aand i den engelske Forfatning, det engelske Folks sunde politiske Forstand, dets Fordomme, ja dets »matter-of-fact-Vaner« og »Hestedumhed«, der er saa utaalelig for de engelske radikale, have været en Hindring for, at hine Forfatnings-Lovgiveres Theorier fandt en saa stor Ud-

*) Delolme, citeret af L. Stephen.

bredelse her som hos de abstraktionslystne Franskmænd og de spekulative Tyskere.

Den uklare Modstand, der rørte sig i Nationens Skjød mod den mekanisk-rationalistiske Statsretslære og dennes praktiske Fordringer, fremkaldte ogsaa snart en stor Talsmand, der kunde give denne Modstand et klart Udtryk. Burke, som blev født 1730 i Dublin, var Talsmand for den historiske Opfattelse, der skulde herske langt ind i den første Halvdel af vort Aarhundrede; han blev den Herold, der blæste til Angreb mod det forrige Aarhundredes Rationalisme og Mekanisme. Hvor højt end Mænd som Montesquieu og Lessing hævede sig over deres Tidsalders fade Rationalisme; i hvor høj Grad de end i Kraft af deres Geni saae, hvad den følgende Generation skulde fremstille som Sagens Kjærne, havde de dog, naar alt kom til alt, endnu deres Rod i Rationalismen; men Burke gjorde Front mod samme. Man har ofte fremstillet Burke som en Mand, der har forraadt sit Parti eller dog i det mindste pludselig har skiftet Overbevisning, efter at han allerede var naat ud over sit Livs Midte. Morley og før ham L. Stephen have imidlertid paa det mest grundige paavist, at Burke i Grunden aldrig blev utro imod sin Overbevisning; Morley har yderligere leveret Beviset for, at Burkes personlige Retskaffenhed, Ubestikkelighed og Hjærtensgodhed er hævet over al Tvivl, og Morley er som radikal en svoren Fjende af Burkes Opfattelse. Burkes første Skrift var en Parodi paa Bolingbroke og hans hele Maner. »Denne britiske Alcibiades«, hvem man har dristet sig til at sammenligne med Mirabeau, og som endnu Lecky holder for en stor Statsmand, kunde endnu glæde sig ved en ufordunklet Berømmelse, da den unge Burke persiflerede ham paa denne Maade; tredive Aar senere kunde Burke vistnok udbryde: »Hvem, der er født i de sidste fyrretyve Aar, . . . har vel læst Bolingbroke?« Men i Aaret 1756, da Burke skrev sin: Vindication of Natural

Society, henvendte han sig til en Slægt, der i ét og alt svor til Bolingbrokes Fane. Og Grundtanken i dette dristige Skrift er kort og godt den, at ikke en bevidst, fornuftmæssig Overenskomst, men Hævd »er den sikreste (most solid) Adkomst ikke alene for Ejendomsrettens Vedkommende, men ogsaa for Staten, der atter sikrer Ejendomsretten«. Verden vilde forgaa, »hvis Udøvelsen af alle moralske Pligter og Grundvolden for hele Samfundet beroede derpaa, at man skulde gjøre den indlysende for alle og enhver«. »Forfatningen er en Klædedragt, som maa tilpasses efter Legemet, ikke en Kappe, hvori alle og enhver kan hylle sig«.

Og Burke var helt og holden betagen og opfyldt af denne Tanke; hans hele Livsvirksomhed var en Forklaring, Udvikling og Variation af en og samme Tanke. Seneca havde en mægtig Respekt for en Mand, der kun plejede at læse en og samme Bog; hvilken langt større Magt maa ikke en Mand have, der kun hævder en og samme Tanke. Heri ligger Hemmeligheden i Burkes mægtige Virksomhed; han kommer stadig og uafbrudt tilbage til det samme ene Punkt, at man af Historien kan lære mere politisk Visdom end af politiske Spekulationer, »vel at mærke naar Historien ikke opfattes som et Repertorium af Tilfælde og Antecedenser for en Advokat, men som Hævd, som en Styrkelse for Aanden«. Uafbrudt gjør han Front mod al almindelig Abstraktion og ligger i Kamp for det individuelle, organiske Liv. Han havde ligesom en Anelse om den Vigtighed, vort Aarhundrede skulde tillægge Nationalitetsprincippet, i det han bekæmpede den demokratiske Ringeagt for Fædrelandet, hundrede Aar før den viste sig i sin hele Skamløshed hos den franske Kommune og det tyske Socialdemokrati. Paa samme Maade forholder det sig med hans Opfattelse af Aristokratiet som Bærer af den politiske Tradition lige over for enkelte Politikeres forbigaaende Existenser. Hermed hænger igjen sammen hans

Beundring for den engelske Landjunker, der ret egentlig dannede Nationens Kjærne som historisk Enhed, og med hvem han personlig havde lige saa lidt til fælles som med Aristokratiet. Saaledes hændes det overhovedet ofte de betydeligste Mennesker, at de vurdere højest, hvad de selv mangle; det sande Aristokrati, og især den ægte Landjunker, havde kun en ringe Anelse om, hvad Betydning de have i Staten; der udfordres en Døgnflue af en irsk Litterat for at gjøre dem denne deres Betydning bevidst og for at opstille en hel Theori om denne Betydning; men hertil udkræves ogsaa Burkes hel vidunderlige Færdighed i at generalisere uden at tabe Kjendsgjerningerne af Sigte; netop herved overlever den søde Frugt, »som døer ved Sommertiden«, og hvormed han sammenligner sig selv, »alle de hundredaarige Ege, under hvis Skygge den modnes«. Ogsaa den tilsyneladende Inkonsekvens i hans politiske Løbebane lader sig forklare af denne historiske Grundanskuelse om et sundt Statssamfunds naturlige Væxt og organiske Udvikling; han var kun en Modstander af Omvæltningen, som afbrød denne Udviklingsproces for at sætte den vilkaarlige Forstands Skabninger i Steden; derimod var han ikke en Fjende af de Reformer, som dog netop lettede og befordrede Omvæltningen. »Naar Grunden til gamle Indretninger er svunden, er det taabeligt ikke at beholde andet tilbage af dem end Byrderne; det er det samme som overtroisk at balsamere et Lig, der ikke er et Lod af de Krydderier værdt, man anvender for at bevare det«. Herfra skriver sig ogsaa hans liberale Reformforslag, som tilsigtede Afskaffelsen af Misbrug, indskrænkede Kronens Magtindflydelse og Bestikkelsesvæsenet over for Parlamentet og i Grunden have bidraget mere til Underhusets Uafhængighed og Sanddruheden i det politiske Liv end vort Aarhundredes tvende store Valgreformer. Herfra skrev sig ogsaa hans levende Partitagen for Nordamerikanerne. Uafhængighedskrigen var i Virkelighed efter I.

Morleys dybsindige Bemærkning den anden engelske Borgerkrig, og i denne Borgerkrig stod Burke paa deres Side, som ikke — eller i alt Fald endnu ikke — paaberaabte sig de almene Menneskerettigheder, men derimod britiske Undersaatteres skrevne og garanterede Rettigheder. Først da den franske Revolution brød ud, begyndte han at indse Sammenhængen mellem begge Bevægelser. Og nu tøvede han intet Øjeblik; fra første Færd denuncerede han Revolutionen som et Værk af Forstandshovmodet, der drister sig til at begynde Historien forfra, men i Virkelighed kun har givet sig i Tjeneste hos den raaeste Lidenskab. Medens hele Evropa endnu sværmede for Revolutionens høje Tanker, endnu før Stormen paa Bastillen, saae denne Konservatismens Profet Kilderne til Bevægelsen og fattede, hvilke Extremer den maatte føre til, med samme ubønhørlige Klarhed, hvormed i vore Dage Tocqueville, Sübel, Taine have fremstillet den rette Sammenhæng, støttende sig til de dybest gaaende Undersøgelser.

Burke var ingenlunde den Aristokrattjener, man har villet gjøre ham til, men han holdt Friheden for umulig uden Aristokrati; selv Mirabeau indsaa før sin Død, at Frankrigs nye Forfatning vilde have henrykket selv en Richelieu, da dens glatte Overflade i saa høj Grad lettede Udøvelsen af den absolute Myndighed. Og skjønt Burke ingenlunde nærede den Foragt for »de store onde Mænd« af Richelieus Art, som vor Tids Demokrater i Reglen bære til Skue, havde han dog den Overbevisning, at en rolig organisk Udvikling maa foretrækkes for slige geniale Kirurger; og det var ikke alene med de samme faktiske og logiske Beviser, Taine først i vore Dage har kunnet skaffe lidt Gyldighed, at han bekæmpede den politiske Udygtighed hos Advokatforsamlingen af 1789; han betvivlede endog selve Nødvendigheden af en voldsom Revolution. Han havde kort forud berejst Frankrig og overtydet sig om, at den store Omvæltning ikke var fremkaldt ved utaalelige

Lidelser; dette er nu vel sagtens en meget overfladisk Opfattelse; men fordi en Omvæltning og en hurtig Forbedring af Forholdene var nødvendig, følger heraf endnu ikke, at Rædslerne fra 1789 eller vel endog dem fra Aarene 1792, 1793 og 1794 vare nødvendige for at hidføre en bedre Tingenes Tilstand. Den Opfattelse, som gaar ud fra, at en Generals eller en Statsmands Bevægelse til højre eller venstre kan lede Historiens hele Gang ind paa andre Baner (en Opfattelse, som selv Lecky mangen Gang synes at nære), er sikkert nok yderst mekanisk, men man kan ogsaa gaa for vidt i det andet Extrem. Den store Revolution var sikkert en Nødvendighed; det maa indrømmes, og ingen Menneskekunst havde kunnet opholde den; men behøvede den virkelig at være saa rædselsfuld? Maatte virkelig alt det Blod udgydes for at hidføre de nye Tilstande? Storhertug Peter Leopolds (Kejser Leopold II.) Virksomhed i Toscana turde bevise det modsatte; man kan ikke indse, hvorfor Mænd som Turgot og Malesherbes ikke skulde have kunnet naa det samme, hvis den svage Konge ikke havde ladet dem falde. Derfor er Katharina II.'s Harme over Revolutionens Rædsler ingenlunde saa inkonsekvent, som Morley fremstiller det; hun havde ganske vist personlig æret og agtet Voltaire og Diderot og gjort deres Idealer til sine; men Voltaire og Diderot vilde rimeligvis selv have delt hendes Harme, hvis de havde set deres Idealer virkeliggjorte paa saadan Maade. Og Burke saae dybere, han saae selve Manglerne ved Idealet, han fattede, hvorledes det vilde skaffe Middelmaadigheden Sejr, Middelmaadigheden i Samfundet, i Dannelsen, i Aanden og Karakteren, noget, der vilde have vakt Modstrid i Voltaires hele Natur. Burkes lidenskabelige Forbitrelse, der gik saa langt ud over alle Grænser og lod ham glemme sig saa vidt, at han greb til de mest smagløse og hensynsløse Forhaanelser, maa ikke skuffe os med Hensyn til de egentlige Bevæggrunde til hans Holdning. »Tu te fâches, donc

tu as tort«, siger det franske Ordsprog ganske vist, og selv Burke mener et Steds: »De svageste Raisonnementer vække den største Angst i mig, da de forraade den største Lidenskab«. Ogsaa han selv ræsonnerer sluttelig meget tarvelig og rasede som en vanvittig; men den Krig, han førte, laa dog lige fuldt fra første Færd i Mandens hele Retning. Hin »skære Dumhed« (sheer stupidity), som de radikale af Stuart Mills Skole finder saa utaalelig hos de engelske Toryer, saae Burke i sine samtidiges Mangel paa Evne til at fatte det tomme og ufrugtbare ved det rent rationelle Statsprincip; men intet er mere hyppigt end at se Mænd, som ellers nære maadeholdne Anskuelser, komme i blind Vrede, naar de aldeles ikke kunne gjøre visse Sandheder, der synes dem selv saa soleklare, begribelige for ærlige og ellers dygtige Mennesker. Naar man blot husker paa, hvilken Vægt selv hine Tids største Tænkere tillagde de rent ydre Regeringsformer, kan man gjøre sig en Forestilling om, hvilke Anstrængelser der udfordredes for at bringe Burkes Tanker nærmere til Tidens Forstaaelse.

Det var ikke alene Mænd som Thomas Paine*), der ogsaa i England prædikede, at alle Konger og Præster vare Bedragere, at Loyalitet maatte forsvinde lige saa godt som Overtro, og at Demokrati og Naturreligion i Rousseaus Aand vare de eneste Sandheder, ogsaa Priestley**) udtale sig i lignende Retning, ligesom den bekjendte Jurist Bent-

*) Berømt engelsk og amerikansk Publicist; hans Flyveskrifter fremmede i højeste Grad den amerikanske Frihedsudvikling; senere udgav han i London 1790 „Rights of man“, hvori han mod Burke forsvarede den franske Revolutions Ideer, og som i kort Tid blev udbredt i mere end 1½ Million Exemplarer.

**) Bekjendt Kemiker og Fysiker († 1804), men ogsaa Theolog og Præst ved forskjellige Dissentersmenigheder i England; hans theologiske Skrifter, hvori han forsvarede den strænge Lære om Guds Forudbestemmelse og erklærede Kirken for Sandhedens Fjende, paadroge ham personlige Forfølgelser, der nødte ham til Udvandring til Amerika.

ham fuldstændig ignorerede den historiske Methode i Politiken og var »næsten lige saa fjendtlig stemt mod de nedarvede Religioner og Indretninger som Rousseau, hvorvel han udtalte sin Afsky i en meget forskjellig Dialekt« *). Selv Hume mente, at Love og Indretninger vare »ganske uafhængige af Menneskenes Luner og Temperament«, medens Burke hævdede, »at Lovene ikke naa langt; hvorledes man end indretter Regeringen, afhænger det meste dog af den Maade, hvorpaa Magten udøves; men Statstjenerenes Klogskab og Ærlighed, hvorpaa Lovens hele Nytte og Magt beror, ville i de ved Kunst dannede Samfund ikkun være en Plan paa Papiret, ikke en levende, virkende Forfatning«. Fox og Sheridan beundrede den konstituerende Nationalforsamling for den rationelle Statsretslæres Skyld, medens Burke fordømte den paa Grundlag af sin historiske Statsretslære, og denne Lære har han prædiket længe før 1790. Han var kun konsekvent, naar han nu bedømte Folkets Indgreb i den historiske Udvikling lige saa strængt som tidligere Kongernes Indgreb i samme. Rigtignok havde han selv tidligere hævdet, at man maatte kaste et Slør over alle Regeringers Oprindelse, og hermed udtalte han den inderste Nødvendighed i altStatsliv, medens han nu ubarmhjærtig rev Sløret bort fra det under Fødselsveerne lidende Frankrig; men hin Fordring havde ogsaa kun Hensyn til Fortiden, ikke til Nutiden. Først efter lang Tids Hævd skulde Statsinstitutionerne have det Beneficium, at man ikke drog deres Retsmæssighed i Tvivl; saa længe der derimod endnu var noget at hindre, saa længe det endnu var muligt at bevare og fredelig omdanne det gamle, turde, maatte man protestere mod den voldsomme Operation, som dristede sig til at ryste Magtens Grundvold. Hvor stærk Magt Lidenskaben end fik over hans Sind, var og blev Burke en ægte Britte ved sin Respekt for Kjendsgjernin-

*) L. Stephen.

gernes Logik. Vel hjemfaldt han selv engang til det samme Extrem, han bekæmpede, og blev selv lige saa mekanisk i sit Ræsonnement som en Sieyès, naar han nemlig ansaa den hele Revolution for et planmæssigt Værk, for »Resultatet af en Komplot«; men i sin Theori forfaldt han dog aldrig til den Taabelighed, som fransk Logik kunde føre en Joseph de Maistre til, naar han vilde have Pavedømmet anset som sidste Instans for de hemmelighedsfuldt virkende, historiske Magter.

Hvor underordnet en Forfatter Burke end er over for Montesquieu og Hume, er han dog begge overlegen ved sin Indsigt i den britiske Forfatnings sande Væsen. Burke svarede som praktisk Statsmand langt fra til sine samtidiges Forventninger; han var ingen stor Taler, ingen stor Forfatter; skjønt Morley rigtignok paastaar det modsatte, er det næppe muligt længere at finde Smag i Burkes Stil, til Trods for al hans Ild; han var en genial Forfatter af politiske Flyveskrifter, og Flyveskrifterne spillede den Gang samme Rolle som Avisernes ledende Artikler nu til Dags; han var en politisk Journalist af første Rang, og en Journalist, der havde haft Haand i Hanke med Politikken, selv havde drevet Politik, ikke som vore fleste nutidige Journalister blot snakket med om Politikken. Herfra skriver sig hans Overlegenhed, og ikke fra hans litterære Kundskabsfylde, som hans nyeste Biograf gjærne vil have os til at tro, og naar Morley mener, at Burkes Exempel viser, at Bøger ere en bedre Forberedelse til Statsmandsvisdom end tidlig praktisk Deltagelse i Statslivet, synes hans Exempel snarere at bevise det modsatte. Burke har muligvis sine Bøger at takke for, at han som Tænker overgaar Pitt eller Fox; men hans Udygtighed som Statsmand formindskedes derimod ikke ved hans Kundskabsmasse, og denne Mangel paa Evne hidrørte ikke blot fra hans første Uddannelse, eller fra hans pirrelige Temperament, men det laa i hele hans Aandsretning; han var en Seer, en Profet,

og som saadan har han øvet en storartet Indflydelse; men til praktisk Dygtighed savnede han næsten ethvert Anlæg. Hans Virksomhed indskrænkede sig dog ikke til Ideernes Verden alene. Han evnede ikke at gjennemføre alle sine Forslag til Underhusets Reform og Bestyrelsen af Krongodserne; det lykkedes ham ikke at hindre den nordamerikanske Frihedskrig, og da han anklagede Warren Hastings, Englands første Generalguvernør i Ostindien, for Underslæb, blev denne frifunden; men Kronens Forhold til Parlamentet, Englands til Nordamerika, Moderlandets til Indien formede sig dog efter hans Ønsker, og netop det fordi han satte hele sin Kraft ind paa Virkeliggjørelsen af disse sine Ønsker.

Vi kunne ikke her længere dvæle ved Burke til Trods for hans betydelige Rolle i den engelske Verdensanskuelse; vi skulle derfor forbigaa hans Mangel paa Humor, hans morask-æsthetiske Domme f. Ex. over »Tom Jones«, hans Stilling til Atheisterne og Fritænkerne — hvorledes han har bidraget meget til den moderne Fordom, at politisk og religiøs Konservatisme maa gaa sammen, medens al højere Konservatisme i det mindste maa forudsætte saa megen Skepsis, som udkræves til at øve Tolerance — og mange andre Ejendommeligheder. Det var os her kun om at gjøre at paavise, hvorledes Modstanden mod det forrige Aarhundredes Opfattelse af Staten er udgaaet fra Burke, hvorledes han er Fader til Læren om Staten som et Resultat af den historiske Udvikling.

III.

Have nu Mænd som Johnson og Goldsmith, Garrick og Reynolds, der hver Aften samledes med Burke i Kaffehuset, haft en virkelig Forstaaelse af deres Ven? Ganske vist har Goldsmith udtalt smukke anerkjendende Ord om

den »gode Edmond« *); men det er dog sandsynligt, at selv den stramme konservative Johnson, der førte Sceptret i disse Forsamlinger, har fundet sin Ven og Medkæmper for »dyb«, naar han begyndte at udvikle al Konservatismens inderste Væsen. Det var dog en hel anden Verden, hvori de alle bevægede sig: Hobbes og Lockes, Popes og Addisons Verden. Ganske vist var Johnson fuldstændig konservativ sindet, men han var det af ganske andre Grunde end Burke; vistnok havde Goldsmith en vis poetisk Naturfølelse, der allerede bebuder den litterære Reaktion; men det menneskelig-psykologiske og de sociale Interesser staa dog altid i Forgrunden, baade i Digtet: »Traveller« (den rejsende) og i »Landsbypræsten i Wakefield«. Alle disse Mænd vare ægte Byboere og Litterater af Haandværk i Modsætning til Bolingbrokes og Shaftesbury's fornemme Dilettantvæsen. »Kun en Dumrian (blockhead) kan skrive uden Betaling«, mente den brave Johnson. Ogsaa Læserne vare nu i Reglen Byboere; den forudgaaende Tids Publikum bestod af Aristokratiet og den lærde Stand; nu begyndte derimod den velhavende Kjøbmand, Advokaten, Lægen, ja endog Kvinder af Mellemstanden at læse, og Tilbagevirkningen heraf lod ikke længe vente paa sig.

Hidindtil havde Landlivet givet Tonen an i det engelske Samfund; det var den engelske Gentlemans rette Levevis, hvad det endnu i Reglen er; men allerede under Anna havde den saakaldte »Stad« gjort sig til Herre; men ved »Staden« i Modsætning til Landjunkerne og Hoffet mente de litterære og financielle Kredse Hovedstaden, lige-

---

*) whose genius was such,
We scarcely can praise it or blame it too much;

men han tilføjer dog, at denne store Genius

too deep for his hearers, still went on refining
And thought of convincing, while they thought of dining.

som de holdt sig selv for Nationen og »Tempelbar for Verdens Midtpunkt«. Hvor meget Goldsmith end kan fortælle om den smukke »forladte Landsby« og dens Tillokkelser, følte han sig dog først ret til Pas i Londons Kaffehus, og Johnson kunde slet ikke se anden Forskjel mellem Wales's romantiske Natur og Englands fredelige Landskaber, end at der her fandtes »grønne og frugtbare Høje i Steden for nøgne og ufrugtbare«; hele sit Liv igjennem foretrak han Fleetstreets Tillokkelser for Greenwich Park. Den gamle Lyst til Landlivet uddøde vel ikke hos Nationens store Masse, men det var Jægernes og Landmændenes, ikke de følsomme Natursværmeres Glæde; ogsaa Englænderens nedarvede Forkjærlighed for Oldtiden, en Forkjærlighed, som udsprang af antikvariske og moralske, ikke af kunstneriske Interesser, bidrog ikke lidet til at modvirke det attende Aarhundredes prosaiske Forstandsretning. Selv i denne de litterære Abstraktioners Periode holdt de engelske Digtere og Romanforfattere med nedarvet Dygtighed fast ved deres Lyst til at karakterisere, og denne Sans for psykologisk og kunstnerisk Karakteristik, og ikke de fornemmes Forfængelighed, som Lecky mener, maa man ogsaa tilskrive Portrætmaleriets vedvarende Blomstring. Ved Skuespilkunsten træffe vi det samme Forhold; Garrick forstod at individualisere saa godt som Portrætmalerne og bragte ved denne sin Kunst igjen Shakespeare i Ære, hvem den foregaaende Tid, der kun fandt Smag i en Fremstilling af Lidenskaber in abstracto, ikke havde kunnet forstaa.

Malerne Reynolds og Garrick hørte med til hin historisk berømte Selskabsklub, hvor Dr. Johnson førte Forsædet. De Udlændinge, som kun søge at klare sig Johnsons Betydning gjennem hans litterære Virksomhed, f. Ex. hans Digterbiografier og Shakespearekommentarer, have Møje ved at fatte den fremragende Stilling, »Doktoren« indtog og endnu indtager i den engelske Litteraturhistorie. Hans

Betydning laa aabenbart helt og holdent i hans Personlighed. Selv en Rousseaus Værker, som henrykkede en Verden, vilde ikke kunne give os noget ret Begreb om den Virkning, han øvede, hvis vi ikke havde »hans Bekjendelser«, der stille os i nærmere Forhold til hans Personlighed. Saa meget mere nødvendigt er det over for Johnsons blege Forfattervirksomhed at lære Mennesket selv at kjende for at kunne forstaa, hvorfor Richardson, Goldsmith, Burke, Reynolds saae op til ham. Johnson var ikke alene en sjælden god, en sjælden sanddru og sjælden dygtig Mand, men han var en af de største Virtuoser i Samtalekunsten paa en Tidsalder, som levede og tænkte i Samtaler eller i Breve, der vare en Slags skrevne Samtaler, som vor Tidsalder lever i Aviserne; men den engelske Samtale var noget helt andet end den franske, var langt djærvere, mere humoristisk, holdt sig til Kjendsgjerninger, og hvem kunde vel i Djærvhed og Humor tage det op med Johnson?

Disse Kaffehussamtaler, hvor Herrerne hele Timer sade som naglede fast ved deres Borde, vare Samtaler mellem og for Mænd, medens den franske Salonsamtale under stadig vexlende Roller og evig Skiften af Plads gled let og urbant hen over Æmnerne og Personen. Det var vel den samme lyse Moral, der saae »Dyden i hele dens naturlige og forføreriske Ynde og ugenert, fortrolig og kjærlighedsfuldt nærmede sig den, fjærnede det melankolske Klædebon, hvori saa mange Theologer og Filosofer hylle den, og ikke fremviste andet end Dydens Mildhed, Menneskelighed, Velgjørenhed, Huldsalighed, ja i passende Øjeblikke ogsaa tyede til Leg, Spøg og Kaadhed« (Hume); men selv denne sædelige Munterhed fik i Regelen kun frie Tøjler i Mandfolkekredse. Kvinderne, som endnu under Dronning Anna havde øvet en saa stor Indflydelse i Staten, Litteraturen og Selskabet, at de, hvis man tør tro Defoe, »ikke havde Stunder at leve, kun ringe Tid til at spise og sove og slet ingen til at sige deres Bønner, i den Grad

vare alle Regerings-, Stats- og Krigssager blevne Damernes Departement« — Kvinderne vare fortrængte fra hine Sammenkomster i Tresindstyverne, og i Salonerne, hvor de vare at finde, udfyldte lidenskabeligt Hasardspil hele deres Tid. Johnson var en Smule bange for de politiserende Damer, og selv den upartiske, billig tænkende Goldsmith havde noget imod »Petroleusen«, der synes at slumre i hver Kvindenatur og vækkes, saa snart hun tager Parti i politiske og religiøse Kampe. Englænderinden er vel ogsaa mindre skabt for Selskabet end den franske Kvinde; bliver hun fri, overskrider hun let den Grænse, hvor Friheden bliver uskjøn og ukvindelig, en Grænse, som hendes franske Søster sjælden overskrider. Da den strængt moralske Burke saae Madame du Barry i Kirken ved Ludvig XV.'s Side, fandt han, at »Lasten taber sin halve Fordærvelse, naar den taber al Raahed«. Har Englænderinden aandelige Interesser, glemmer hun gjærne sin Natur, søger at fornægte Kjøn og taber ofte al Ynde; thi det, som giver en Kvindes Underholdning Ynde, er mindre sammes Indhold eller hvad hun siger, end at det sagte bærer hendes Kjøns Præg. I England lever det selskabelige, kvindelige Element egentlig kun i den unge Pige, og unge Piger vare egentlig ikke paa deres rette Plads i »Tyrkehovedet«.

Det nødvendige i at gjøre andre delagtige i sine Meninger og Tanker fik her frit Løb, og Samtalen blev dreven til en sand Aandsgymnastisk. Det var Turneringer, hvor enhver ikke blot søgte at glimre, men ogsaa ønskede at sejre, og naar »Pistolen glippede for Johnson, tog han ikke i Betænkning at slaa sin Modstander ned med Kolben«, som Goldsmith siger; men han forlangte værdige Modstandere; »først naar man i Samtalen gaar sin Mand paa Livet, kan man opdage hans sande Værd«, siger han selv. Enhver Enetale fra Kathederet, Prædikestolen, fra Advokatens eller Parlamentsmedlemmets Sæde, var en let Sag og ufrugtbar; først Dialogen bringer alle Kræfter frem for

Dagens Lys, og netop derfor satte han saa stor Pris paa Burke, fordi han havde Talent nok til at ægge ham i den Grad, at han maatte opbyde alle sine Kræfter for at være ham jævnbyrdig. Kun manglede Burke Viddet; maaske havde Goldsmith her kunnet supplere ham, hvis han ikke havde følt sig saa trykket af sin langvarige Armod og tidligere lave Stilling, medens hans Landsmand Burke havde et sjældent Talent til helt at glemme sin ydmyge Begyndelse.

Det var en ægte engelsk Kreds, der her kom sammen, skjønt Irlænderne spillede en saa stor Rolle i samme, og skjønt vi nærmest kjende den gjennem Skotten Boswell. Det er interessant at iagttage, i hvor høj Grad det lykkedes England i forrige Aarhundrede at assimilere de fremmede Kræfter og bearbejde de fremmede Indflydelser, i langt højere Grad end baade tidligere eller senere. Selv Hume, der med hele sin Sjæl hang ved sit skotske Fædreland, tilbragte største Delen af sit Liv sammesteds og hadede England, som man kun kan hade Fremmedherredømmet, var ikke blot i Sprog, men ogsaa i Methode og Livsanskuelse en ægte Englænder. Og et lignende Forhold møde vi hos den store Irlænder Swift. Ogsaa Swifts Landsmand Goldsmith var intellektuelt, om ikke af Karakter en ægte Englænder, og hans hele litterære Virksomhed stod under engelsk Indflydelse; vel kjendte han Fastlandet fortræffelig; men han blev aldrig som Gibbon »en kontinental Evropæer i Steden for en insular Englænder«. Saaledes var ogsaa Forholdet med Adam Smith og endnu mere med de senere Skotter som Robertson og Dugald Steward, Erskine og Blair, Burns, W. Scott og Jeffrey; de kunde være meget uengelske i Anlæg og Karakter, men de levede lige fuldt det hele engelske Aandsliv med, som om de vare ægte Englændere.

I England plejer man at betragte disse Aar i den engelske Litteraturhistorie som en Pavse, en Opfattelse,

der dog synes temmelig uberettiget; i hvert Fald udfylder Goldsmith meget tilfredsstillende det lille Spand af Tid mellem Fielding og Sterne, mellem Pope og Cowper, for kun at dvæle ved Romanen og Digtene, og selv i Komedien har den foregaaende og følgende Tid intet frembragt, som har overtruffet hans: »Good natured man« og »she stoops to Conquest«. Den litterære Kritik, Filosofien og Historieskrivningen blomstrede samtidig, og i hin Tidsalder (1750—80) forberedtes derhos allerede det Omsving, som skulde indtræde mod Aarhundredets Slutning. Allerede hos Richardson, som videre udviklede den af Defoe skabte Romanform, finde vi Spirerne til hin Bevægelse. Skildringen af den nærmeste Nutid i personlig Fortælling eller Brevform, den psykologiske Karakterudvikling, den Følsomhed, Rousseau bragte i Mode paa Fastlandet, gjenfinde vi allerede hos Richardson. Mere udrettede Fielding, som ved sin geniale Realisme igjen gav den poetiske Produktion det faste Fodfæste, den næsten havde mistet; ja selv Johnson bidrog paa sin Vis til Reaktionen i Aarene firs til halvfems. Hvor meget han end delte Shaftesburys Antipathi mod de Sværmere og Enthusiaster, som gave Tonen an i hele den første Halvdel af Aarhundredet, saa lidet kunde han føle sig til Pas over for Optimismen og Kosmopolitismen. Skjønt han selv ganske hørte til den »sunde Menneskeforstands« Skole, ja i en vis Forstand var Skolens sidste og højeste Udtryk, var han dog ingen Ven af Deisterne, der rørte ved hans engelske Kirke. I en Tidsalder, hvor alle Talenter, Burke inklusive, havde givet sig i Tjeneste hos Whiggerne, var han en Stoktory, og skjønt han var et Forstandsmenneske, der t. Ex. bedømte Shakespeare efter abstrakte Regler, vilde han i Staten dog kun lade Praxis og Traditionen gjælde, og den brittiske Forfatning var en Mønsterforfatning, fordi den havde Liv og havde udviklet sig, ikke fordi den opfyldte alle den »indbildske« (fancyful) Montesquieus Betingelser. Medens

alle sværmede for Frankrig og forkastede alle nationale Skranker, vilde han kun være Englænder og følte det næsten som en Uforskammethed, naar Skotterne ogsaa vilde være en Nation. Fremfor alt, medens det var Mode at finde alt paa det bedste i denne den bedste af alle Verdener, var det ham, som reagerede mod denne Lyksalighedsrus, og karakteristisk nok, ikke ved plump Satire eller ved fin Spot som Voltaire i »Candide«, men med en Art Melankoli, som laa i hans Væsens Dyb, og i det han viste Verden den mørke Side i Naturen som i Samfundet. Youngs »Nattetanker« ere næsten samtidige med Johnsons »Rasselas«.

L. Stephen udvikler meget smukt, hvorledes det 18de Aarhundredes Litteratur egentlig kun er det symbolske Udtryk for dette Aarhundredes Tankebevægelser, hvorvel den naturligvis ogsaa samtidig gjengiver den engelske Aands permanente Karakter. Alle de Modsætninger, man den Dag i Dag gjenfinder i den engelske Nation skarpt ved Siden af hverandre: den modigste Sandhedskjærlighed og det mest direkte Hykleri, den mest kyniske Egenkjærlighed og det største Ædelmod, den taabeligste Ødselhed og den haardeste Havesyge, raa Grusomhed og levende Medlidenhed, alt staar levende for os i hin Tids litterære Mindesmærker, og dog afspejle sig samtidig Typer, Følelser og Sæder, som for længst have ophørt at existere; fremfor alt kunne vi træffe her den Tankeverden, vi pleje at betegne som den theologiske Rationalisme, og hvorimod den antydede Reaktion vendte sig. Hermed er imidlertid ogsaa Grundmangelen ved hin Litteratur karakteriseret: en saa kold og mekanisk Verdensanskuelses om Deismen, hvorfra den hele filosofiske Bevægelse udgik, kunde kun byde Fantasien en mager Jordbund. Hvor langt rigere end denne Tidens livløse Gud var selv ikke Miltons strængt bibelske Verden, for slet ikke at omtale Shakespeares romantiske Tidsalder, da Feen Abundia endnu regerede Verden.

IV.

Den fra Locke udgaaende filosofisk-kritiske Bevægelse og Newtons Naturfilosofi øvede en velgjørende, om just ikke dybt gaaende eller inderliggjørende Indflydelse paa det religiøse Liv. Newton selv havde visselig ingen Anelse om sine Opdagelsers vidtrækkende Betydning for de religiøse Spørgsmaal og »bøjede mere og mere sin mægtige Aand til den Løsning af Gaader, han kaldte Profettydning« *); men Tiden skulde vel vide at drage disse Konsekvenser. Endnu mere betydningsfuld var Lockes Virksomhed; han var Fader til »Nyttighedsmoralen«, som beherskede hele det forrige Aarhundrede, skjønt først Bentham bragte den fuldstændig i System; han var fremfor alt Talsmanden for den kirkelige Tolerance, som er Tidsalderens smukkeste Karaktertræk. Ogsaa Lockes Filosofi var ret et Foster af England, og ligesaa hans Respekt for det faktiske, hans Utilbøjelighed til al Systematisering, hans Ærbødighed for givne Indretninger og Fordomme, hans Lyst til Kompromisser. Derfor var ogsaa den erkeengelske Johnson en fuldstændig Lockianer i sin Mistro mod al spekulativ og skeptisk Filosofi. At Lockes Filosofi dog i sine Konsekvenser maatte føre til Humes Skepsis, maa ikke vildlede os. Locke selv vilde blive staaende, vilde ikke angribe Aabenbaringen, ikke drage Gud og Udødeligheden ind under Diskussionen, men Hume, den spekulative Skotte, blev ikke staaende; vel erklærede han, »at vor hellige Religion beror paa Troen, ikke paa Fornuften, og at det var den sikreste Vej at udsætte den for Fare, naar man underkastede den en Prøve, den ikke kunde taale«; men det hindrede ham dog ikke i at drage Religionens filosofiske Grundlag for Fornuftens Domstol og her drage det til Ansvar.

Locke øvede en lige saa mægtig Indflydelse paa Kirken og Staten som paa den filosofiske Udvikling. Ikke blot

*) L. Stephen.

Whiggernes Praktikere, men ogsaa deres Theoretikere, R. Walpole saa godt som Montesquieu, toge deres Udgangspunkt fra ham, og hans Forsvar for kirkelig Tolerance bar strax de skjønneste Frugter. Under Dronning Anna brød den højkirkelige Fanatisme endnu engang løs mod Vilhelm III.'s Tolerance; men Locke forsvarede samme, og senere har den bestaaet uanfægtet. Medens Bossuet fra den uendelige Forskjellighed i religiøs Hensende drog den Slutning, at Enhed var en Nødvendighed, og herfra igjen kom til Kjætteriets Undertrykkelse og blind Underkastelse under Kirkens Avtoriteter, udledede Locke af disse Forskjelligheder Tolerancens Nødvendighed og Forstandens Berettigelse paa dette Omraade, d. v. s. Rationalismen; thi Lockes »Kristendommens Fornuftmæssighed« blev ret egentlig Udgangspunktet for den hele theologiske Rationalisme, der i Historien er bekjendt som den engelske Deisme. Deisme var imidlertid i Grunden ikke andet end en Naturreligion, og trods talentfulde og lærde Modstandere blev den snart ikke blot et Credo for alle intelligente Dissidenter, der under Navn af Unitarierne rejste sig mod Treenighedslæren, men ogsaa for alle dannede Anglikanere, medens den samme Retning i Frankrig, hvor den fandt sig stillet over for Katholicismen, og hvor den franske Logik drev Udviklingen videre, snart maatte slaa over i en direkte Bekæmpelse af Kristendommen.

Af Kristendommens Mystik og af dens Symbolik blev ganske vist kun lidet tilbage; det hele var et meget prosaisk Moralsystem og en højst ædruelig Metafysik om en guddommelig Verdensstyrer. Gudstjenesten sank mere og mere ned til en tom Formsag, Prædikenerne bleve simple moralske Afhandlinger, ja sluttelig under Sternes geniale-frække Håand til smaa humoristiske Foredrag over alt muligt undtagen Kristus og Forløsningen. Samtidig tager man dog endnu sin Hat af for Kristendommen, hvor man tilfældigvis støder paa samme, selv om man hedder

Hume. Først Gibbon angriber den mere direkte og uærbødig; men Gibbon kan man næppe mere kalde en Englænder, i det mindste ikke naar henses til hans filosofiske Verdensanskuelse, han havde uddannet sig paa Fastlandet. Mod Slutningen af Aarhundredet havde Rationalismen imidlertid grebet saa stærkt om sig, at Paine og Priestley kunde driste sig til at tale dens Sprog ogsaa til Folket. Selv de konservative Theologer, som samtidig maatte gjøre Front mod Fritænkerne og de orthodoxe, prædikede en Moral, der kun løb ud paa simpel Klogskab; de havde nok bevaret det theologiske Sprog, men brugte samme paa saa ubestemt Vis, at man derunder kunde forstaa alt, hvad man selv vilde. De talte om Harmonien, Enheden, den bedste af alle Verdener o. s. v., de fandt Gud i Naturen, men uden at betone hans Personlighed. Vel havde Gud ogsaa engang víst sig synlig for Menneskene; men det var allerede længe siden og i det fjærne Vidunderland; siden hin Tid afbrød den høje Herre ikke mere Naturens Orden, kort sagt, Gud Fader var bleven til en Art »overnaturlig Overdommer, hvis Kjendelser bleve udførte i en overnaturlig Verden, men som for denne naturlige Verden var en konstitutionel Monark, der havde undertegnet en Art Grundlov og trukket sig tilbage fra det egentlige Regimente«. Polemiken mellem Theologerne og Deisterne var derfor i Regelen ogsaa meget lunken, men det var ogsaa en Selvfølge, da disse ikke vilde bekæmpe Religionen, hine ikke Tolerancen.

Den engelske Kirke passede fortræffelig for den engelske Folkekarakter og Aand saa vel som for Landets historiske Forhold. Den havde den Fordel at være en national Kirke, den var bleven sin mest farlige Modstander (den katholske Kirke) kvit og kunde nu udstrække sin Tolerance til alle andre Dissenters. Den havde dernæst opgivet Katholicismens mest fornuftstridige Dogmer og var i det hele et Kompromis mellem tvende Extremer; den

havde en monarkisk-aristokratisk Forfatning, var ved Præsternes Ægteskab nøje sammenknyttet til Folket og havde derhos beholdt Læren om den apostoliske Kontinuation og saaledes ikke opgivet den Englænderne saa kjære historiske Tradition. Samtidig var Kirkens politiske Betydning, som den læge Stand betragtede med Mistro, stadig bleven svagere og var selv i Overhuset meget formindsket, især da man fra Wilhelm III.'s Tid i Regelen kun bortgav de høje Kirkeembeder til »Latitudinarier« *). Vilhelm III.'s Forsøg paa at tilvejebringe en evangelisk Union slog rigtignok fejl; men der var dog sluttet en Vaabenhvile mellem Kirken og Dissidenterne, og efter en kort Kamp under Dronning Anna vandt den af Bisperne repræsenterede Tolerance afgjørende Overhaand. Synoden (eller Konvokationen), hvor den noget mere intolerante lavere Gejstlighed vilde have gjort Udslaget, bestod faktisk ikke mere; thi den blev ikke sammenkaldt efter 1717, og den underordnede Gejstlighed fulgte snart ganske deres foresatte, af hvem de fremtidig vare afhængige uden nogen Appel. Ved Aarhundredets Midte var Indifferentismen inden for selve Kirken bleven saa stor, at Hume kunde sige: »I religiøse Ting hersker der hos Nationen den køligste Ligegyldighed, som den vel næppe findes hos nogen andet Folk«. Dette var nu dog kun halvvejs Sandhed, og den fornemme Aand, der færdedes paa Kulturens Højder, mærkede ikke den Bevægelse, der allerede havde taget sin Begyndelse dybt nede mellem de arbejdende Myrer; men indskrænket til Statskirken er hans Dom fuldstændig rigtig.

Allerede med Midten af Fyrrerne havde den religiøse

---

*) Det maadeholdne Parti inden for den biskoppelige Kirke, som fra Midten af det 17de Aarhundrede søgte at holde Middelvejen mellem denne og Presbyterianerne og nok vilde fastholde Kirkens Læresætninger, men dog ikke ignorere Fremskridtene i Historien og Naturvidenskaberne; senere hen omtrent det samme som de indifferente.

Følelse begyndt en Reaktion, der nærmest svarede til den pietistiske Bevægelse i Tyskland og Danmark. Dissidenterne vare ved Aarhundredets Begyndelse endnu kun lidet talrige, udgjorde vel kun omtrent en Tyvendedel af Befolkningen. Independenterne, som ønskede Statskirken opløst i en Række smaa, af Staten uafhængige Republikker, og i deres Læresætninger, navnlig med Hensyn til Forudbestemmelseslæren, vare strængt kalvinske, vare efter deres store Magtudfoldelse under Cromwell næsten bukket under for Reaktionen; Englændernes politiske Forstand modsatte sig en Kirke, som kun vilde være et usynligt Samfund af udvalgte, spredte over hele Verden. Baptisterne, som søgte at rense Religionen og vilde indrette Ritualet mere forstandsmæssigt, vare forstenede saa godt som Kvækerne, der vilde opgive ethvert ydre Ritual; de fortsatte vel deres Liv, tabte kun faa Tilhængere, men vandt ingen nye. Kun Unitariernes nye Sekt, der i egentlig Forstand ret var et Produkt af forrige Aarhundrede, naaede en stor Blomstring, men var efter sin hele Natur en Bekjendelse for dannede og kunde aldrig blive en Folkereligion, ikke engang i Oplysningens Aarhundrede; thi den forlangte fuld Frihed for Kirken, vilde ophæve alle Baand, der paa nogen som helst Maade kunde binde de gejstliges Lærdomme; men en Religion, en Folkereligion vil have, den fordrer Lovbundethed. Helt anderledes var Forholdet med Wesleyanismen, der i Begyndelsen ikke optraadte som Dissidentisme, men kun vilde gjenoplive den anglikanske Kirke ved Følelsen, ved en inderlig Gjenfødelse, ligesom Pieismen søgte at indgyde Lutherdommen nyt Liv. Wesley dannede imidlertid Samfund og Foreninger af Lægmænd i Kirkens Skjød, han forlangte en paaviselig Omvendelse, personlig Modtagelse af Aabenbaringen hos hvert enkelt Medlem, ja indførte Herrnhuter-Indretninger; men dog vilde han forblive i Landskirken, hvad rigtignok ikke kunde holde ved i Længden; han maatte saa at sige næsten sættes paa

Døren; men endnu længe efter at Wesley og hans Apostel Whitefield havde maattet forlægge deres Virksomhed fra Kirkerne til den fri Mark, erklærede de sig for tro Tilhængere af Landets Religion. Først omtrent 1785 (mere bestemt fra 1795) blev denne hidtidige »evangeliske« Bevægelse til Methodistsekten, der nu til Dags i England tæller 1 Million (efter andre 2,400,000), i Amerika endog 2 Millioner Medlemmer; men ikke desto mindre havde Sekten hermed begyndt sit aftagende Stadium; thi »skjønt mægtige religiøse Bevægelser altid udgaa fra Stænder, som ere utilgængelige for den filosofiske Dannelse, ere de dog dømte til Ufrugtbarhed, naar de ikke forstaa at assimilere noget filosofisk Element« *). Denne Ufrugtbarhed maa dog kun forstaas om Methodismen som Sekt; thi Wesleyanismen er en historisk Kjendsgjerning af største Betydning. Wesley var en religiøs Rousseau, som lige over for den herskende Konventionalisme igjen indsætter Følelsen i sin Ret, som ene og alene holdt det indre Liv for betydningsfuldt og ofte forledte sine Disciple til sygeligt Selvgrubleri, men samtidig ogsaa skaffede den ægte lutherske Tankegang Indpas paa ny i England: det er vigtigere, hvad et Menneske er, end hvad han gjør og tænker; han gav atter Tanken om Synden som en Udstrømning fra den ubenaadede Natur nyt Liv. Den evangeliske Bevægelse — saaledes plejede man at kalde Wesleyanismen — fik rigtignok ingen umiddelbar Indflydelse paa den engelske Kultur; de fornemme Klasser ignorerede den, de dannede bespottede den; men middelbart virkede Wesleyanismen dog rensende og samtidig indsnævrende paa Moraliteten som i tidligere Tider Puritanismen, oplivende og inderliggjørende paa Poesien, vækkende og provocerende paa de religiøse Interesser; den gav Statskirken nyt Liv, i det den blottede dens Svagheder og æggede den til Modstand.

*) L. Stephen.

De vigtigste Begivenheder i Aaret 1881.

De tre nordiske Riger.

1.

Den politiske Stilling i Danmarks Rigsdag ved Nyaarstid 1881 havde megen Lighed med Stillingen ved samme Tid 1880. Om det siden 1875 bestaaende Ministerium Estrup sluttede sig Landsthingets overvejende Flertal, og i Folkethinget havde dets Tilhængere, Thingets Højre, siden Opløsningsvalget den 3dje Januar 1879 udgjort en Tredjedel af det samlede Medlemsantal. Ved det nævnte Valg var Oppositionen svækket, og Svækkelsen var tiltagen ved indbyrdes Uenighed i Venstre. Af dettes tre Grupper vare de to, den »moderate« og den »udtraadte«, i Løbet af 1880 komne til at staa Højre nærmere end den »radikale«, hvilket især havde vist sig ved de militære Loves Gjennemførelse i Slutningen af Samlingen 1879—80. De moderate og udtraadte frygtede nu imidlertid for, at dette vilde skade dem i deres tidligere Vælgeres Øjne, naar et nyt almindeligt Folkethingsvalg skulde foretages. Et saadant kunde ventes i Løbet af Aaret 1881, da det ikke var rimeligt, at man vilde lade Valgperioden udløbe med den 3dje Januar 1882 midt under Rigsdagssamlingen. Denne Udsigt til en Opløsning — ingen kunde vide, hvor snart — i Løbet af 1881 havde allerede fra Aarets Begyndelse en kjendelig Virkning paa Folkethingets Arbejder, og især var det de moderate og

deres stadig nærmere Meningsfæller, de udtraadte, magtpaaliggende at kunne møde Vælgerne med Resultater, som maatte antages at være dem velkomne.

Allerede ved Rigsdagssamlingens Begyndelse havde de moderates ledende Mænd kastet deres Øjne paa det Forslag om Straffelov for Krigsmagten, som i Foraaret 1877 ikke havde været langt fra at blive gjennemført i Rigsdagen; dennes Virksomhed var imidlertid da brat bleven afbrudt af Hensyn til den »provisoriske« Finanslov, som i Følge Grundloven ikke kunde udstedes, medens Rigsdagen var samlet. Uagtet Forslagsstillernes Ordfører, Bojsen, allerede ved Indbringelsen antydede stor Imødekommenhed lige over for Regering og Landsthing, syntes det dog længe, som om Sagen skulde strande. Ved dens første Behandling strax efter Juleferien (den 8de Januar 1881) udtalte nemlig Marineminister Ravn, der tillige optraadte paa Krigsminister Kauffmanns Vegne, at Ministrene ikke kunde ønske at deltage i Forhandlingen om Forslaget, da de selv agtede at indbringe et saadant senest i Begyndelsen af næste Samling. Ikke des mindre gik Sagen i Udvalg; men mange, især de radikale, betragtede Forslaget som dødfødt. Des større Overraskelse vakte det uden for de indviedes Kreds, da der den 24de Februar afgaves en Udvalgsbetænkning, hvoraf man saae, at Højremedlemmerne vare blevne enige med de moderate og udtraadte om Lovens Indhold, medens Rygtet lod formode, at Landsthingets Højre alt paa Forhaand var vundet for den samme Affattelse, samt at Ministeriet havde opgivet sin Modstand imod Sagens Fremme. Det gjaldt da for det radikale Mindretal at bekæmpe Lovforslaget til det yderste og, ikke mindst i Vælgernes Øjne, at fremstille nogle af dets Bestemmelser (om Bøjestraffen og Hilsepligten) med de mørkeste Farver. Loven gik dog ustandselig gjennem Folkethinget, derpaa uændret gjennem Landsthinget, og fik Kongens Stadfæstelse den 7de Maj, samme Dag som Folkethinget opløstes. Forhandlingen havde mere end noget tidligere

Stridspunkt sat ondt Blod imellem de radikale og de andre Venstregrupper, og det var klart, at hine fra denne Forhandling vilde hente Vaaben til at bekæmpe de moderate og udtraadte under Valgene. Kløften mellem Ministeriets Modstandere havde aldrig været saa dyb som nu, og denne Omstændighed har maaske bidraget til, at Regeringen netop valgte dette Tidspunkt til at opløse Folkethinget.

Næst efter Straffeloven maa nogle Jærnbanelove anses for Samlingens vigtigste Frugter. Den 18de Februar stadfæstedes tre saadanne om Anlæg af Jærnbaner fra Skive til Glyngøre og fra Tommerup til Assens samt om Kjøb af den østjyske Jærnvej, den 18de Marts en Lov om en Jærnbane fra Odense til Bogense, den 23de April om en Dampfærgeforbindelse over Store Bælt m. m., om en Jærnbane fra Masnedsund til Masnedø tillige med en Havn sammesteds og en Dampfærgeforbindelse mellem denne og Orehoved, og endelig den 25de Maj om en Jærnvej fra Randers Havn til Hadsund. De øvrige — henved tyve — Love, som gjennemførtes i denne golde Samling, vare enten ubetydelige, f. Ex. de færøske, eller hørte til de løbende Forretninger (Indfødsret, Kontorhold, Pensioner, Stempelafgift o. lign.). Derimod gjennemførtes ingen af de vigtige Lovforslag, som Regeringen havde forelagt, som Lønningslovene, Forslagene om den store Retsreform, om Universitetets økonomiske Stilling, om Skibes Sødygtighed, om Fiskeriet, om Folkethingsvalgkredsene, om Levnedsmidler, om Lærlingeforholdet. Uheldigst af alt var det dog, at der ikke engang opnaaedes Enighed om den aarlige Finanslov, om Tillægsbevillingslovene og de dertil knyttede af flere Tusende Embeds- og Bestillingsmænd med Længsel ventede midlertidige Lønningstillæg.

Det meget omtalte »Dyrtidstillæg« fandtes ikke paa det forrige Aars Finanslov, som Landsthinget — af denne Grund noget modstræbende — havde vedtaget i Folkethingets Affattelse; Finansminister Estrup havde selv taget det ud af Finansloven, hvor det indtil da i flere Aar

havde haft sin Plads. Derimod havde han fremsat et særligt Lovforslag om en midlertidig Lønningsforbedring for alle Statsembeds- og Bestillingsmænd (undtagen Ministrene). Dette særlige Forslag gjennemløb alle Behandlingstrin i begge Thingene, men vedtoges af disse efter Fællesudvalgets Indstillinger i forskjellige Skikkelser (den 10de og 11te Marts) og blev saaledes ikke vedtaget af Rigsdagen. Et Forslag om Dyrtidstillæg til Lønninger under 4400 Kroner blev da stillet af Finansministeren som Ændringsforslag til Finanslovens tredje Behandling i Folkethinget, men af dette med stort Flertal forkastet (den 12te April), hvorefter Loven sendtes til Landsthinget; her blev Dyrtidstillæget og et Par andre Stridspunkter — hvorom neden for — atter indsat efter Regeringens Forslag.

Den 6te Maj afgav Folkethingets Finansudvalg Erklæring over det af Landsthinget ændrede og derfor tilbagesendte Forslag til Finanslov for 1881—82. Udvalgets 5 Højremedlemmer anbefalede det til uændret Vedtagelse, medens et Mindretal af 6 moderate og udtraadte foreslog at føre Forslaget tilbage til Folkethingets sidst vedtagne Affattelse; dette begrundedes ved en Henvisning til, at det foregaaende Aars Finanslov, som Landsthinget og Regeringen vare gaaede ind paa, var af lignende Indhold. Et 7de udtraadt Medlem forbeholdt sig sin Stilling, medens det radikale Mindretal paa 3 Medlemmer tilbød nogle Indrømmelser, som Dyrtidstillæg for Lønninger indtil 2500 Kr. (den Grænse, som Folkethinget forrige Aar havde sat) og militære Bevillinger paa omtrent 850,000 Kr. Derimod vilde det radikale Mindretal lige saa lidt som den øvrige Opposition forandre sin Stilling med Hensyn til Spørgsmaalet om at forhøje Statskassens Tilskud til Universitetet fra 50,000 til 136,000 Kr., og ligeledes modsatte den samlede Opposition sig, at der bevilgedes første Bidrag til Paabegyndelse af et nyt Panserskib af »Helgolands« Klasse. Dyrtidstillæget, Universitetet og Panserskibet vare de tre

Stridspunkter, paa hvilke Hovedvægten vilde komme til at ligge ved den forestaaende »eneste« (4de) Behandling af Finansloven i Folkethinget; men det kom ikke til en saadan, da Regeringen den 7de Maj afbrød Forhandlingerne ved Folkethingets Opløsning.

I det aabne Brev, ved hvis Oplæsning af Konseilspræsident Estrup Folkethinget opløstes, hedder det, at »da Folkethinget i indeværende Samling, være sig paa Grund af de politiske Partiers indbyrdes Stilling og de nær forestaaende Valg eller af andre Regeringen ubekjendte Grunde, har víst sig at mangle Evne eller Vilje til at tilendebringe endog kun en mindre Del af de Rigsdagen forelagte vigtige Sager, af hvilke kun forholdsvis faa hidtil ere saaledes fremmede, at der er nogen Udsigt til, at de inden en rimelig Tidsfrist kunne blive behandlede til Ende, uagtet Samlingen alt har varet omtrent 6 Maaneder, og uagtet en stor Del af de forelagte Lovforslag ere Thinget bekjendte fra tidligere Samlinger, og da det nu, efter at Erklæring fra Folkethingets Finansudvalg over det fra Landsthinget oversendte Finanslovforslag foreligger, kan forudses, at der ikke vil kunne opnaas Enighed om Finansloven for det allerede begyndte Finansaar mellem Folkethinget paa den ene Side og Regeringen og Landsthinget paa den anden Side, i det Flertallet af Finansudvalget deler sig i to Grupper, af hvilke den ene helt nægter at gaa ind paa nogen som helst af de af Regeringen og Landsthinget vedtagne Ændringer i det af Folkethinget ved tredje Behandling vedtagne Finanslovforslag, og den anden kun tilbyder mindre Indrømmelser, der ikke — selv om de bleve vedtagne i Folkethinget — vilde give Haab om, at der ved fortsat Forhandling kunde opnaas Enighed om Finanslovforslaget«, — opløses Folkethinget.

Det Udtryk i det aabne Brev, at Folkethinget »har víst sig at mangle Evne eller Vilje«, vakte megen Harme hos Thingets Flertal og bidrog til igjen at samle de siden Foraaret 1878 splittede Venstregrupper til Kamp mod Mi-

nisteriet. Vel undlode de radikale endnu ikke at bekæmpe de moderate og udtraadte, især i Anledning af deres Stilling til Spørgsmaalene om Bøjestraffen og Hilsepligten; men under Valgkampen sluttede dog hele Venstre sig mere og mere sammen om den Anskuelse, at Opløsningsretten, brugt som moralsk Tvang for at opnaa større Indrømmelser paa Finansloven, var et Angreb paa Folkethingets, det umiddelbart folkevalgte Things, Beslutningsfrihed, og at Eftergivenhed efter en Opløsning af den Natur vilde være det samme som at give Regeringen Anvisning paa ogsaa fremtidig at benytte dette Magtmiddel, naar den ikke kunde faa sin Vilje. Fra højre Side blev det derimod gjort gjældende, at Kampen ikke nærmest stod imellem Regeringen og Folkethinget, men imellem begge Thing indbyrdes, at det var Folkethinget, som vilde »diktere Landsthinget Finansloven«, og at dette ikke kunde give efter, saafremt det vilde hævde Ligeberettigelse med Folkethinget.

De nye Valg, som afholdtes den 24de Maj, fik et for Regeringen ikke gunstigt Udfald, i det Højre fra 35 (i det opløste Thing) blev indskrænket til 32. Af Regeringens Modstandere fik den radikale Gruppe en Forøgelse af 5 Medlemmer, saa at dens Tal fra 25 steg til 30. De moderate og udtraadte havde henholdsvis tabt og vundet et Par Pladser; men tilsammen havde Oppositionen nu 69 Stemmer. Allerede Tredjedagen efter Valget, den 27de Maj, traadte Rigsdagen atter sammen, og samme Dags Aften fremlagde Finansministeren for det nye Folkething Finanslovforslaget i den inden Opløsningen af Landsthinget vedtagne Affattelse. Folkethinget ændrede det i Overensstemmelse med de af den radikale Gruppe i Erklæringen af 6te Maj gjorte Forslag, i det Oppositionens to andre Grupper sluttede sig til disse, og den 4de Juni blev Finanslovforslaget saaledes ændret oversendt til Landsthinget. Dette vedtog paa ny de Ændringsforslag, som det nyvalgte Folkething lige saa lidt som det opløste havde villet vedtage,

nemlig Dyrtidstillæg med 4400 Kr. som Grænse, det ny »Helgoland« og det højere Statstilskud til Universitetet. Saaledes kastedes Forslaget frem og tilbage mellem Thingene, indtil det havnede i et af 15 Folkethings- og 15 Landsthingsmænd sammensat Fællesudvalg, hvis Medlemmer valgtes den 17de Juni. I dette arbejdedes der fra forskjellige Sider paa en Overenskomst, men uden Resultat, og da det den 30te Juni afgav sin Betænkning, var Enighed ikke opnaaet. Udvalgets Flertal (Højre) havde af Stridspunkter mellem Thingene kun fastholdt 4 og bl. a. foreslaaet at sætte Grænsen for Dyrtidstillæg ved Lønninger paa 3450 Kr., altsaa midt imellem Landsthingets og Folkethingets Grænse; i finansiel Henseende vare dets Indrømmelser saa betydelige, at, medens Forskjellen mellem de af Thingene vedtagne Forslag var c. 1,115,000 Kr., var Forskjellen mellem det af Fællesudvalgets Flertal indstillede og det af Folkethinget vedtagne Forslag kun c. 200,000 Kr. I Folkethinget blev der endnu den 4de Juli stillet Forslag om Sagens Tilbagevisning til Fællesudvalget i Haab om, at der endnu kunde findes en Udvej til Forlig, og af Hensyn hertil udsatte Landsthinget sin allerede begyndte Forhandling, men Tilbagevisningsforslaget blev i Folkethinget forkastet, med 54 mod 42 Stemmer. Dagen efter vedtoge de to Thing Finanslovslaget i forskjellig Skikkelse, hvorved det altsaa var bortfaldet. Næste Dag, den 6te Juli, opløstes Folkethinget atter, og nye Valg udskreves til den 26de Juli.

Forinden var der tilvejebragt den fornødne finansielle Lovhjemmel, i det den midlertidige Finanslov for Tidsrummet 1ste April—31te Maj, som allerede én Gang var bleven forlænget til 30te Juni, nu var bleven forlænget indtil en endelig Finanslov maatte blive vedtagen. I den ny Valgkamp kunde derfor Regeringens Tilhængere lade dens Modstandere høre, at de ved at gaa ind paa en saadan Lov uden Tidsgrænse havde víst det Ministerium, de bekæmpede, en »ubegrænset Tillid«.

Ved Valgene den 26de Juli blev Højres Antal i Folkethinget yderligere indskrænket, nemlig fra 32 til 26 (naar det senere foretagne færøske Valg medtages), medens den samlede og nu atter udad til sammensluttede Opposition udgjorde 76 Medlemmer eller ¾ af Thingets Medlemsantal, ligesom efter Valget den 25de April 1876. Kun 7 helt nye Medlemmer havde faaet Sæde i Thinget, i det 6 Højremænd havde maattet vige for Venstremænd og 1 udtraadt for en radikal. Da Folkethinget i sin nye Skikkelse mødte den 9de Avgust, forelagde Finansministeren et Finanslovforslag med de samme Hovedstridspunkter, imod hvilke to tidligere Folkething havde udtalt sig; men efter Udfaldet af Valgene var det paa Forhaand utvivlsomt, at der denne Gang slet ikke kunde være Tale om at opnaa en Overenskomst. Dette erkjendtes fra alle Sider, og man skyndte sig derfor med at lade Finansloven gjennemløbe de foreskrevne Behandlinger, uden at der fremkom Forslag om Fællesudvalg. Allerede den 30te Avgust erklæredes derfor Rigsdagssamlingen for sluttet, uden at nogen Finanslov var kommen i Stand; Regeringen nøjedes med den midlertidige.

Det tredje kun tre Uger lange Afsnit af Rigsdagssamlingen havde ikke behandlet noget andet Lovforslag; men det andet Afsnit (27de Maj—6te Juli) havde tilendebragt 7 mindre Love, blandt hvilke vi blot skulle nævne de to Pensionslove af 27de Juni, der vare en Følge af, at Enkedronning Karoline Amalie, Kong Christian den 8des Enke, var død den 9de Marts og Arveprinsesse Karoline den 31te Marts, begge i en meget høj Alder. Ved de nævnte Love bevilgedes der Pensioner og Understøttelser til deres Hofbetjente.

Under Rigsdagssamlingen var Krigsministeren, General Kauffmann, den 1ste April udtraadt af Ministeriet og udnævnt til kommanderende General paa Sjælland. Marineminister Ravn overtog først midlertidig Styrelsen af

Krigsministeriet og udnævntes senere, den 20de Oktober, endeligt til Krigsminister. Denne Forening af begge Portefeuiller havde saa meget større Betydning, som et Regeringsforslag om Kjøbenhavns Befæstning med Sikkerhed kunde ventes fremsat for den næste Rigsdag.

Denne mødte efter Indkaldelse den 3dje Oktober, men kun for at modtage et kongeligt Budskab, hvorved dens Møder udsattes til den 29de November. Paa denne Dag fremlagde Finansministeren i Folkethinget Finanslovforslag for 1882—83, indeholdende de samme tre Hovedstridspunkter — Universitetstilskuddet, Panserskibet og Dyrtidstillægget indtil 4400 Kr. —, som havde givet Anledning til de to Opløsninger og Valgkampe i Sommerens Løb. Derimod fremlagdes intet Finanslovforslag for 1881—82, hvorfor det syntes, som om den midlertidige Finanslov af 30te Juni skulde vare hele Finansaaret ud og altsaa kun være midlertidig af Navn, men endelig af Gavn. Denne Undladelse fra Ministeriets Side blev det bebrejdet under Finanslovens første Behandling, og da et fremragende Medlem af Højre forsvarede Ministeriets Fremgangsmaade, blev han modsagt af en anden fremragende Højremand, den tidligere Justitsminister Klein, som udtalte, »at Grundloven ikke kan eller bør tilsidesættes af Hensyn til, hvad man anser for at være belejligt i Øjeblikket«. Saaledes endte den 6te December Finanslovens første Behandling.

Inden Rigsdagens Juleferie havde Ministeriet i begge Thing forelagt næsten alle de samme store Reformforslag, som det ikke havde faaet gjennemført i forrige Samling, og desuden nogle nye og meget omfattende, saaledes bl. a. i Landsthinget Forslag til en ny Toldlov. Denne kom vel ikke inden Nyaar til Behandling; men Ministeriets Statshusholdnings-Politik, det saakaldte »Kompensationssystem«, i Følge hvilket ingen Skatter maa afskaffes, uden at Statskassens Tab opvejes ved tilsvarende nye Indtægter, blev allerede inden Toldlovens Forelæggelse gjort til Gjenstand

for Kritik i Folkethinget under dettes første Behandling af Finansloven, og ved denne Lejlighed udtalte sig første Gang de tre nye Medlemmer af det saakaldte »Børsparti«, som i øvrigt hørte til Højre, paa en for Finansministeren mindre tilfredsstillende Maade.

For at forstaa den saakaldte Børsbevægelse, maa man mindes, at der paa Børsmødet i Kjøbenhavn den 23de Juni 1880 var blevet nedsat et Udvalg til at drøfte Udviklingen af Danmarks Handel, Skibsfart og Industri, samt til at affatte Adresser derom til Regering og Rigsdag. Udvalget afgav sin Betænkning i Marts 1881, og de heri anbefalede økonomiske Reformer fik et bestemtere Udtryk i den Adresse, som vedtoges paa et nyt Børsmøde den 11te April, derefter vakte livligt Røre blandt handlende og industridrivende og forsynet med 4661 Underskrifter indbragtes i Rigsdagen inden Samlingens Slutning i Avgust. Til denne Adresse havde Kjøbenhavns Grosserersocietet sluttet sig, i det det i et andet Andragende til Indenrigsministeren havde ønsket sin Virksomhed udvidet og sin Organisation omordnet. Indenrigsminister Skeels Svar var i væsentlige Punkter afvisende, og allerede dets Form vakte Misstemning.

Ogsaa fra en anden Side var Indenrigsministeren bleven Gjenstand for Misfornøjelse. Paa Sjælland havde der víst sig nogle Udbrud af Lungesyge hos Kvæget. Da denne ansaas for at være ondartet og indført fra Sverige, og da Indenrigsministeren frygtede for, at Danmarks Kvægudførsel til England skulde lide Skade, forbød han den 16de Marts al Indførsel af levende Hornkvæg fra Sverige til Danmark og al Udførsel deraf fra Sjælland og Amager. Paa Grund af nogle Undtagelser fra det sidste Forbud lukkede den tyske Regering den 21de Juli Tysklands Marked for dansk Kvæg. Forbudet mod Udførsel fra Sjælland hævedes atter den 11te Avgust; men det tyske Marked forblev lukket. Der herskede nu Tvivl om, hvor vidt de trufne Foranstaltninger, som ramte mange følelig i økonomisk Hen-

seende, havde været formaalstjenlige, og da en Forespørgsel i Folkethinget den 16de December ikke mentes at have belyst Sagen tilstrækkelig, nedsattes et Udvalg til nærmere Undersøgelse af Ministerens Forbud.

En anden Sag gav Anledning til Klage over Kirke- og Undervisningsminister Scavenius. Paa et kirkeligt Forhandlingsmøde i Askov den 2den—4de Avgust var der vedtaget to Adresser til Regeringen og Rigsdagen. Den ene, underskreven af 45 Medlemmer af Folkekirken, deriblandt 37 Præster, tilsigtede kun udvidet Frihed med Hensyn til Konfirmation og Præsteindvielse samt Indførelse af borgerligt Ægteskab; den anden, underskreven af 200, hvoraf 41 Præster, indeholdt foruden de samme tre endnu fem andre Punkter (Præsteløftets Ændring, Præstevalg m. m.). De Præster, som havde underskrevet disse Adresser, fik en alvorlig Irettesættelse af Ministeren, og paa Grund heraf anmeldtes allerede den 3dje Oktober i Folkethinget en Forespørgsel om Grunden til Ministerens Forbud mod, at Præster i Folkekirken sammen med andre Statsborgere henvendte sig til Rigsdagen om Ændringer i den kirkelige Lovgivning. Paa Grund af Samlingens Udsættelse blev Forespørgslen først stillet den 10de December, og den endte da med Vedtagelsen af en Dagsorden, hvorved Folkethinget udtalte, at det ikke kunde billige den af Ministeren ved Skrivelse af 7de September givne Irettesættelse. Denne Dagsorden blev vedtagen med 67 Stemmer mod kun 5 af Højre, medens 11 af Højre sagde: »stemmer ikke«, og de øvrige vare fraværende.

Den kongelige Familie blev naturligvis stærkt berørt af Budskabet om den russiske Kejsers Mord, og Kronprinsen afrejste faa Dage efter til Petersborg for at overvære Begravelsen (den 27de Marts). Senere rejste ogsaa Kongen og Dronningen efter et Besøg i Gmunden til Petersborg, hvor fra Hjemkomsten fandt Sted den 14de September. Dagen efter afrejste Kronprinsen til Karlsruhe for at over-

være den svensk-norske Kronprins's Formæling og Kronprinsessen til Haag, hvor hen ogsaa Kronprinsen kom fra Karlsruhe for at overvære Kronprinsessens Bedstefader, Prins Frederik af Nederlandenes Bisættelse. Den 21de September ophævedes Landsforvisningsdekretet mod den augustenborgske Familie og allerede i Oktober gjæstede Grev Frederik af Nör med Gemalinde Kjøbenhavn; to Maaneder efter døde han.

Af de i Danmark afholdte Møder nævne vi Skovbrugsmødet i Svendborg den 12te—14de Juli, den Sammenkomst, som den 29de—30te Juli holdtes i Kjøbenhavn af Fællesrepræsentationen for Haandværk og Industri, og Lægemødet i Kolding den 26de—27de Avgust. Af større Byggearbejder, som fuldendtes 1881, mærkes Døvstummeinstitutet i Fredericia og det tekniske Selskabs store Skole, som indviedes den 29de September. Den 21de September afsløredes Niels Juels Statue. Af nye Jærnveje aabnedes Banen fra Herning til Skjern den 1ste Oktober. I økonomisk Henseende har Aaret 1881 ikke hørt til de heldigste, dels paa Grund af den daarlige Høst, dels paa Grund af Lungesygen og de deraf følgende Forbud. Pengemarkedet har dog hele Aaret været rigeligt og Diskontoen lav.

Af Danske, døde i Aaret 1881, ville vi nævne: Fysikus Frederik Christian Krebs, † 14de Maj, Redaktør Vilhelm Christian Sigurd Topsøe, † 11te Juli, Malerinden Anna Maria Elisabeth Jerichau-Baumann, † samme Dag, Docent i de slaviske Sprog Caspar Vilhelm Smith, † 4de September, Professor Martin Johannes Hammerich, † 20de September, Oldforskeren Professor Helvig Conrad Christian Engelhardt, † 11te November, og General Ernst Henrik Claude Wilster, † 27de December.

Fremfor alle afdøde danske Mænd i Kongeriget bør dog nævnes de danske Nordslesvigeres trofaste Forkæmper Hans Andersen Krüger, som døde paa sin Gaard i Beftoft den 27de Avgust. Han havde haft Sæde baade i den preussiske Landdag og den tyske Rigsdag. Til hans

Efterfølger i Landdagen valgtes Gaardejer Hörlyck. Til den tyske Rigsdag skulde der den 27de Oktober foretages almindelige Valg. I første slesvigske Valgkreds var Stemningen delt imellem Krügers Kampfælle i Landdagen, Hans Lassen fra Lysabild, og den Mand, der med uovertræffelig Klarhed og Kraft havde udtalt sine Landsmænds Følelser og Krav i Bladet »Dannevirke«, Tobaksfabrikør Junggreen i Aabenraa. Valgkampen vakte en temmelig heftig Splid i den hidtil saa enige danske Befolkning, og paa den almindelige Valgdag fik ingen af de to Kandidater absolut Flertal; men man enedes derefter om ved Omvalget den 7de November at give Stemmerne til Hans Lassen, som ved det første Valg havde haft flest Stemmer. Ogsaa i anden slesvigske Kreds kom det til Omvalg, og ved dette sejrede den danske Kandidat, Redaktør Gustav Johannsen i Flensborg. Saaledes fik de danske Sønderjyder for første Gang efter den i 1867 i tysk Interesse foretagne Omlægning af Slesvigs Valgkredse atter to Repræsentanter i den tyske Rigsdag, en Sejr for den danske Sag, der var et Lysglimt for den trofaste og udholdende Befolkning i Nordslesvig.

Islands Althing, som kun samles hvert andet Aar, aabnedes den 1ste Juli, for første Gang i den nye Althingsbygning. Paa Grund af, at der fremsattes ikke mindre end 16 Regeringsforslag, var Landshøvdingen paa Forhaand bemyndiget til at forlænge den ordentlige Samlingstid af 6 Uger med 14 Dage; Althinget sluttedes derfor først den 28de Avgust. 11 af Regeringsforslagene vedtoges, og af disse udkom som Love inden Aarets Udgang — foruden Bevillingslove o. lign. — bl. a. en Lov om Udførselsafgift af Fisk og Tran m. m. og en om Realskolen paa Mödruvellir, begge stadfæstede den 4de November. Den tidligere Opposition med Dr. Grimur Thomsen og Adjunkt Frederiksson som Førere viste sig i denne Samling svækket til Fordel for et nyt mere radikalt Flertal i Althingets »nederste« Af-

deling under Bonden Jon Sigurdssons og Redaktør Jon Olafssons Ledelse; saaledes blev Thomsen, Finansudvalgets tidligere Ordfører, ikke engang Medlem af dette Udvalg. Det nye Flertal fremsatte Ønsker om Præstevalg, Sognebaandsløsning, Afskaffelse af Amtmænd og Biskopper, kommunal Valgret for Kvinder, som betale Kommuneskat, og om Forfatningsændring i demokratisk Retning.

Paa de dansk-vestindiske Øer have Forholdene bedret sig noget ved Udsigten til rigeligere Sukkerhøst. Den 12te Februar blev Guvernøren, Kaptejn Garde, efter Ansøgning afskediget; til hans Efterfølger udnævntes Ingeniørkaptejn Arendrup. Den 23de Maj dømte Højesteret 39 Deltagere i Opstanden paa St. Croix i Oktober 1878 til at miste Livet; men ved kongelig Resolution af 3dje Avgust formildedes denne Dom saaledes, at 5 (hvoraf 2 Kvinder) hensattes til Tugthusarbejde paa Livstid, de øvrige 34 (hvoraf 2 Kvinder) til Strafarbejde »paa Kongens Naade«.

2.

Norges Storthing var samlet fra 1ste Februar til 22de Juni 1881. Dets Flertal stod i skarp Modsætning til Regeringen og havde sat som sin Opgave: at hævde Standpunktet af 9de Juni 1880, den Dag, da Thinget med 74 Stemmer mod 40 havde vedtaget, at dets Beslutning om Statsraadernes Deltagelse i Storthingets Forhandlinger skulde gjælde som Grundlov, uagtet Kongen havde nægtet sin Stadfæstelse. Regeringen undlod ikke at sætte haardt imod haardt.

I den Trontale, som ved Storthingets Aabning blev oplæst af Statsminister Selmer, bebudedes et Forslag om en Skat paa Indtægt og Formue og Gjenoptagelse af et tidligere Forslag om en Udvidelse af Stempelskatten. Disse Skatter nægtede Storthinget; derimod forhøjede det Brændevinsafgiften med 150,000 Kr. ud over, hvad Regeringen

havde foreslaaet, og søgte for Resten at raade Bod paa Statskassens mindre gode Tilstand ved at spare Udgifter, især paa de militære Budgetter.

Den Uenighed i Anledning af militære Spørgsmaal, som gjennem Storthingets Militærkommission og den derefter af Regeringen udnævnte Kommission var bleven næret siden forrige Samling, vedvarede i denne. Medens Storthinget betragtede Regeringskommissionen, som om den ikke var til, og derfor undlod at fremme et af Regeringen stillet Forslag om Bevilling til Fortsættelse af dens Arbejder, til hvilke det intet Hensyn tog ved de militære Loves Behandling, lagde det derimod til Grund for disse det Udkast til Hærlov, som Storthingskommissionen havde udarbejdet, og som gik stærkt i Retning af et Militssystem. Nogle Embedsmænd, der som Medlemmer af Storthingskommissionen tilsidesatte deres overordnedes Paabud, bleve afskedigede; men Storthinget bevilgede dem Pensioner, som svarede til deres tidligere Embedsindtægter. Da dernæst Storthinget havde fattet Beslutning til »Lov om Værnepligten og Udskrivning m. m.« af 10de Maj, nægtedes der kongelig Sanktion paa samme.

En anden Sanktionsnægtelse traf Storthingets Beslutning til »Lov om Lensmænds Ansættelse« af 21de April. Lensmændene — i alt 416 i hele Norge — staa baade i Statens og Kommunens Tjeneste. De skulle gaa Fogeden til Haande i flere af dennes Hverv, opretholde Orden, tilse Veje, holde frivillige Auktioner m. m. og have i det hele en højere og mere omfattende Stilling end Sognefogederne i Danmark. Den saakaldte »Lensmandslov« bestemte nu, at Herredsstyrelserne skulde have Ret til at indstille til en ledig Lensmandspost tre af Ansøgerne, blandt hvilke Amtmanden da skulde vælge. Da Herredsstyrelserne herved fik større Indflydelse end hidtil paa Besættelsen af Lensmandsposterne, satte man i Landdistrikterne stor Pris paa denne Lov, og da den allerede i den foregaaende Valgperiode var bleven

enslydende vedtagen, er der under den nuværende Spænding mellem Regeringen og Storthinget al Udsigt til, at dette omsider vil sætte Loven igjennem imod Kongens Veto.

En tredje Sanktionsnægtelse gjaldt en Grundlovsbeslutning om Udvidelse af Stemmeretten. Dertil sigtende private Forslag havde foreligget en Række af Storthing i de sidste 30 Aar. En Storthingskomité om denne Sag havde været nedsat 1869, og dens mange Forslag kom under Behandling paa Storthinget 1873, som delte sig fortrinsvis mellem tre af Forslagene. En ny og udførlig Komitébehandling fik disse 1875 og 1879. Intet af Forslagene tilsigtede almindelig Valgret uden Census, og deres Modstandere modsatte sig ikke Stemmerettens Udvidelse overhovedet; men dels vilde de paa Grund af »den mellem Statsmagterne opkomne Uenighed« ikke stemme for noget privat Forslag om Grundlovsændring, dels vilde de gjøre Forandringer i Grundlovens Betingelser for Stemmeret afhængige af andre samtidige Grundlovsændringer. Regeringen gav som sagt Mindretallet Medhold.

Blandt de Bevillinger, som Regeringen ønskede, men Storthinget afslog, var der en, som vakte særlig Opmærksomhed, ikke alene i Norge. I Anledning af den svensknorske Tronfølgers forestaaende Giftermaal havde Regeringen fremsat et Lovforslag om Forhøjelse af Kronprinsens Appanage fra 30,000 til 80,000 Kr.; men ikke engang et Forslag af denne Natur kunde Regeringen faa vedtaget. Ligeledes nedsatte Storthinget den af Regeringen til den efter 19aarig Ministervirksomhed og 50aarig Statstjeneste afgaaede Statsminister Stang foreslaaede Pension paa 12,000 Kr. til det halve, uagtet han, da han 1856 tog sin Afsked paa Grund af Sygelighed, havde faaet 10,000 Kr. i Pension. Derimod bevilgede Storthinget sit Flertals Fører, Sverdrup, som havde nedlagt Præsidentposten paa Grund af Svagelighed, fuld Pension som tidligere Statsrevisor, og denne Beslutning blev stadfæstet af Kronprinsen som Regent.

Uagtet saaledes næsten ethvert Spørgsmaal blev brugt som Kampmiddel, kunde denne Samling dog pege paa enkelte gjennemførte Reformer. Den vigtigste er »Haandværksloven« af 15de Juni. Foruden nye Bestemmelser om Svende og Haandværksarbejdere, om Lærlinge- og Svendeprøver m. m. indeholder den Forskrifter for Oprettelsen af Haandværksretter i Kjøbstæderne. En saadan Haandværksret har til Formand Stedets Underdommer eller et Medlem af dets Politiret og til Bisiddere en Haandværkssvend eller Arbejder og har altsaa Fagkyndighed i de Sager, hvormed den faar at gjøre.

Af andre paa dette Storthing vedtagne og derefter stadfæstede Love kunne nævnes den af 19de Maj om Eneret for Staten til Befordring af Meddelelser ved Hjælp af Telegraflinjer og lignende Anlæg, den af 28de Maj om Ophævelse af den forældede, for Kjøbstæderne besværlige Borgervæbning, og den af 8de Juni om abnorme Børns Undervisning, som derefter sker ved offentlig Foranstaltning.

Betegnende for den politiske Stilling er det, at Storthinget efter eget Initiativ — mer eller mindre mod Regeringens Vilje — vedtog Bevillinger til Fremme af »sund og sand fædrelandshistorisk Oplysning«, til en Professorpost i det norske Folkesprog, til Styrkelse af det frivillige Landsforsvar (»Folkevæbningssamlagene«) o. lign. I flere af disse Bevillinger skimtes nemlig en politisk Bagtanke, særlig i den til de frivillige Skyttelag. Hidtil havde Norges henved 400 Skytteforeninger med tilsammen c. 18,000 Medlemmer staaet under en Centralbestyrelse i Kristiania. Denne, som nærmest har bestaaet af Regeringens Tilhængere, har ved sin Virksomhed eller — som Modstanderne paastaa — Uvirksomhed vakt stigende Misstemning mod sig blandt Skytterne ude omkring paa Landet. Disse traadte derfor efterhaanden ud af de gamle Skyttelag og stiftede selvstændige Foreninger, de saakaldte »Folkevæbningssamlag«. De have derefter ordnet sig amtsvis, altsaa paa et politisk

Grundlag, for saa vidt som Storthingsvalgene foregaa i hvert Amt for sig. De ville — hedder det — udvikle »den mandige Idræt, hvorpaa Grundloven har bygget Troen paa Opretholdelsen af Forfatningens Frihed og Fædrelandets Selvstændighed«. Med den schweizerske Folkevæbning delvis som Forbillede ville de frivillige Skyttelag søge at danne en Forskole for Hæren og i Forbindelse med denne virkeliggjøre Tanken: »Folket i Vaaben«. Sammenholdet imellem de vidt spredte Foreninger tilsigtes naaet gjennem en Femmandsnævn, om hvilken som Forretningsudvalg alle deres Styrelser komme til at slutte sig sammen, hvor fælles Raadslagning og Beslutning er nødvendig. Denne frivillige Folkevæbning have dens Modstandere ved Tanken paa Englands Historie i Karl den førstes og Cromwells Tid kaldt »Parlamentshæren«. Den nærmeste Anledning til dette Navn gav uden Tvivl Bjørnstjerne Bjørnson ved sin i September 1881 skrevne »Opsang« for de nye Skyttelag, hvori det bl. a. hedder:

„Gamlingen paa Thinge
Skal faa stemme trygt og kjækt
Bag om Riffelringe
Af vor unge Slægt.“

I det hele har Bjørnson ivrig kastet sig ind i den politiske Oppositionsstrøm, siden han i Foraaret 1881 vendte hjem fra en Amerikarejse for at holde Festtalen den 17de Maj ved Indvielsen af et Mindesmærke for Henrik Wergeland, hvilket da blev afsløret paa Grundlovsdagen i Kristiania lige for Storthingsbygningen. Han har derefter vundet Øre hos den store Befolkning ved at deltage i Folkemøder og holde republikanske Foredrag. Folkemøder havde hidtil været sjældne i Norge; men i Løbet af 1881 have de taget stærkt til. Regeringspartiet (med den saakaldte »Novemberforening« som Midtpunkt) aabnede Rækken med et talrigt Møde paa Lillestrømmen den 9de Marts, paa hvilket der blev vedtaget en Resolution imod Storthingsbeslutningen af

9de Juni 1880; men i Aarets Løb holdt det kun 8 mindre talrige Møder, medens Antallet af Oppositionens Møder i 1881 opgives til over 40, af hvilke nogle have talt over tusende Deltagere. Udtalelserne paa disse sidste Møder have især været rettede mod Regeringens »Vetopolitik«. De ville uden Tvivl blive fortsatte med voxende Kraft indtil Storthingsvalgene i Efteraaret 1882 og gjøre det nye Storthings Flertal endnu radikalere end det nuværendes. Det om Danmarks indre politiske Stilling brugte Billede: to Lokomotiver, som med fuld Fart styrte mod hinanden, passer bedre paa Norge, hvor Striden mer og mer har tilspidset sig til en Kamp paa Liv og Død mellem Folkemagt og Kongemagt.

3.

Sveriges Rigsdag traadte sammen den 17de Januar 1881 og kunde allerede sluttes den 29de April, da Arbejderne fremmedes ved den temmelig nære Overensstemmelse mellem Ministeriet og Folkerepræsentationen. Ministeriet Posse havde den 19de April 1880 afløst Ministeriet De Geer paa Grund af en Afstemning i andet Kammer, der fastholdt Overenskomsten af 1873 om Forbindelse mellem Hær- og Grundskattereformerne. I den Trontale, hvormed Rigsdagen aabnedes, fremhævedes derfor særlig »Nødvendigheden af paa en tilfredsstillende Maade at ordne Landets Skattevæsen og Forsvarskræfter«, og der tilføjes: »En fuldstændig Løsning af begge disse ved saa mange Baand sammenknyttede Spørgsmaal bør ske i Sammenhæng og med tilbørligt Hensyn til bestaaende Retsforhold.« Da de til Raadslagning over disse Spørgsmaal nedsatte Udvalg endnu ikke havde fuldendt deres Arbejder, kunde der imidlertid endnu ikke forelægges noget Forslag derom. I øvrigt bebudede Trontalen et Lovforslag om den nordre Stambanes Fortsættelse til Ångermanelven, — som Rigsdagen ogsaa

vedtog —, og den udtalte sluttelig sin Tilfredshed over, at den finansielle Tilstand nu var saa god, at Skatteforhøjelser vare unødvendige.

I Modsætning til Danmarks og Norges stærkt bevægede parlamentariske Liv hengled den svenske Rigsdag 1881 som en rolig Strøm i sit korte Løb, kun paa Overfladen kruset af en mere theoretisk end praktisk Uenighed imellem de to Hovedpartier om, hvor vidt man nu kunde sige i Sverige at have indviet Parlamentarismens Tidsalder. Ministeriet Posse fandt ikke altid hos Landmandspartiet, hvis Formand dets Chef havde været, den Støtte, man kunde have ventet efter strængt parlamentariske Grundsætninger, og derfor bestred det saakaldte Intelligensparti, at Parlamentarismen nu var indført, ja det paastod endog, at den overhovedet var umulig i Sverige. Landmandspartiet gjorde derimod gjældende, at alt ikke kunde komme paa én Gang. Begge Partier syntes i øvrigt enige om, at Hensyn til Sagerne ofte maatte gaa forud for Hensyn til, om man havde sine politiske Venner eller Modstandere i Ministeriet.

Under Rigsdagssamlingen overtog Statsraad Themptander Finansministeriet, som Grev Posse kun foreløbig havde styret efter Forsells Udtrædelse i Slutningen af 1880.

Af Forslag til Grundlovsændringer bleve to af Rigsdagen erklærede hvilende til endelig Afgjørelse paa den følgende Rigsdag. Begge tilsigtede Ændringer i Trykkefrihedsforordningen, som i Sverige er Grundlov. Den første gjælder en Udvidelse af Retten til at anlægge Bogtrykkerier paa Landet; den vedtoges uden Meningsulighed i andet Kammer, men med ikkun 4 Stemmers Overvægt i første. Den anden Ændring, som tilsigter en Skærpelse af Forbudet mod, at der i Bladene indbydes til at spille i Lotterier, vedtoges uden Forhandling i første Kammer og med stor Stemmeflerhed i andet. Større Betydning havde et nyt Grundlovsforslag om at indføre Afstemning ved Navneopraab i Rigsdagen, hvor der hidtil kun er brugt Afstemning ved

lukkede Sedler; men Forslaget forkastedes i begge Kamre. Flertallet mente, at den hemmelige Afstemning gjorde det lettere for Repræsentanterne at stemme efter Overbevisning. Endnu større Betydning havde Spørgsmaalet om Valgrettens Udvidelse. Andet Kammer vedtog med 103 Stemmer mod 71 et Forslag til at nedsætte den Census, som betinger Valgret til samme, fra 800 til 400 Kroner; men det forkastedes af første Kammer med 84 mod 14 Stemmer. Et Forslag om den kommunale Valgrets Udvidelse vedtoges endog uden Afstemning af andet Kammer, men forkastedes af første, mest fordi dettes egen Sammensætning middelbart afhænger af de kommunale Vælgere.

Af samme Grund forkastede første Kammer de Forslag — ikke Grundlovsforslag —, som tilsigtede Ændringer i den kommunale Stemmeskala paa Landet. I Lovudvalget var der Stemmeflerhed for at begrænse Stemmeretten opad saaledes, at ikke enkelte formuende Personer skulde kunne blive enevældige i deres Kommune; dette var nemlig Tilfældet i 54 svenske Kommuner. Om denne Reforms Ønskelighed var der Enighed i andet Kammer; men i første stødte den som sagt af politiske Grunde paa afgjort Modstand.

Af Lovforslag, som Regeringen havde fremsat for Rigsdagen, og som ogsaa vedtoges af denne, fortjene kun to at nævnes. Det ene indførte i Loven en udtrykkelig Bestemmelse om Offentlighed ved Underdomstole, hvorved den ældgamle Sædvane blev stadfæstet og ordnet. Det andet afhjalp den raadende Usikkerhed i Ejendomsretten ved at give faste Regler om tyveaarig Hævd. Saakaldte »Skrivelseforslag«, hvorved Rigsdagen henstiller til Regeringen at foreslaa Reformer, fremsattes om en Revision af Lovgivningen om Forvaltningen af umyndiges Midler, sigtende til at gjøre denne mere betryggende, samt om en Omarbejdelse af Folkeskoleordningen af 18de Juni 1842 paa Grund af de mange Forandringer, der ere meget vanskelige at kjende.

Med Hensyn til Bevillinger viste denne Rigsdag i

det hele taget Villighed til at yde, hvad Regeringen begjærede, hvad enten det gjaldt Videnskab, Kunst, Samfærdselsmidler eller Landsforsvaret. Dog nægtedes Paabegyndelsen af Nybygninger til Søforsvaret. Der var begjæret 650,000 Kr. som første Bidrag til et Panserfartøj, der i alt skulde koste 2,290,000 Kr. Første Kammer vedtog, men andet forkastede Forslaget, hvorefter det ved en Fællesafstemning blev forkastet af den samlede Rigsdag. En anden Bevilling, der ikke blev given uden Modstand af den politiske Side, som ellers plejede at støtte Ministeriet, gjaldt Kronprinsens Appanage. Regeringen havde foreslaaet dennes Forhøjelse fra 72,000 til 180,000 Kr., at regne fra Begyndelsen af det Aar, da han maatte indgaa Ægteskab, og desuden en Bevilling paa 12,000 Kr. aarlig som »Haandpenge« til den tilkommende Kronprinsesse. Ved Afstemningen erklærede flere Medlemmer, at de vilde have stemt imod Bevillingen, dersom den var foreslaaet af et Ministerium, som var i Uoverensstemmelse med Kammerets Flertal, og det parlamentariske Hensyn, som bragte den tilsvarende Bevilling til at strande i Norges Storthing, medvirkede saaledes til at gjennemføre den i Sveriges Rigsdag.

Den 20de September blev derefter Kronprins Gustav i Karlsruhe formælet med den tyske Kejsers Datterdatter, Prinsesse Viktoria af Baden, som tillige nedstammede fra den 1809 fra Sverige forjagede Kong Gustav den 4de, og den 1ste Oktober holdt det nygifte Par med stor Pragt sit Indtog i Stockholm.

Rigsdagen 1881 var den sidste i Valgperioden 1879—81; i Aarets sidste Halvdel skulde derfor hele andet Kammer omvælges og desuden en Række Udfyldingsvalg til første foretages. I denne Anledning holdtes allerede tidlig paa Sommeren politiske Møder, ved hvilke flere af sidste Rigsdags brændende Spørgsmaal forhandledes, og den saakaldte »Reformforening«, som i Almindelighed gik videre i demokratisk Retning end Rigsdagens Venstre, ikke sjælden

angreb første Kammer paa Grund af dets Utilbøjelighed til demokratiske Reformer. Valgenes Udfald lader sig paa Grund af de mere flydende svenske Partiforhold ikke opgjøre med samme Skarphed som t. Ex. i Danmark. Landmandspartiet har vundet Tilvæxt, men dets højre Fløj, hvoraf Ministeriet nærmest er fremgaaet, er svækket ved, at ældre Godsejere ere blevne afløste af yngre Proprietærer og Mænd af mere demokratisk Retning. Flere dygtige Modstandere af Landmandspartiet, som ikke gjenvalgtes til andet Kammer, bleve indvalgte i første.

Af svenske Mænd, døde i Aaret 1881, ville vi nævne: Historieskriveren Anders Fryxell, † 21de Marts, og Arkitekten Frederik Vilhelm Scholander, † 9de Maj.

4.

Nogen for hele Norden vigtig Begivenhed er ikke forefalden 1881. Den nordiske Møntkonvention af 1873 har ved Konvention af 26de Marts faaet et Tillæg, hvorved der aabnes Adgang for det af Rigerne, som finder saadant nødvendigt eller ønskeligt, til at præge Guldmønt til Værdi af 5 Kroner. Anledningen dertil var et Skrivelseforslag fra Sveriges Rigsdag 1880, medens man i Danmark og Norge næppe tænker paa at præge Femkronestykker. — Den 23de Juni sluttedes mellem de tre Riger en Overenskomst om Udvexling af Pakkepostforsendelser, i det den i Paris den 3dje November 1880 afsluttede internationale Konvention om Udvexling af Postpakker uden angiven Værdi havde nødvendiggjort visse Ændringer i den 1879 mellem de tre Riger sluttede Overenskomst om Postforbindelsen. — Et nyt Skridt i Retning af skandinavisk Fællesskab gjordes ved Nedsættelsen af en Kommission til Udarbejdelse af en fælles Lov om Varemærker m. m. Den samledes første Gang i Kristiania den 17de Oktober.

Af fællesnordiske Møder holdtes den 10de—12te

Juni et Kunstnermøde i Gøteborg i Forbindelse med en righoldig nordisk Kunstudstilling. Den 18de Juli aabnedes i Malmø en nordisk Industriudstilling, i Forbindelse dermed en Landbrugsudstilling, hvortil der knyttede sig et svensk Landbrugsmøde, og sammesteds holdtes den 26de—28de Juli det fjerde nordiske nationaløkonomiske Møde. Nordiske Jærnbanemænd kom sammen i Kjøbenhavn den 9de—11te Avgust, nordiske Filologer i Kristiania den 10de—13de Avgust. Det for fremtidig fællesnordisk Lovgivning vigtigste af Aarets Møder var dog det fjerde nordiske Juristmøde, som holdtes i Kjøbenhavn den 25de—27de Avgust.

Rusland.

I Slutningen af 1880 og Begyndelsen af 1881 haabede mange, at Nihilismen var i Færd med at forsvinde, især paa Grund af Loris Melikovs milde Optræden og Tilliden til, at han vilde skaffe Rusland en friere Forfatning; men i Virkeligheden var Tilstanden meget sørgelig. Mange Mennesker vare opfyldte af nihilistiske Ideer, endog Officerer og Politiembedsmænd; Politiagenten Kleshalnikov blev saaledes arresteret, fordi han havde benyttet sin Stilling til at advare Nihilisterne mod truende Farer. Der herskede en almindelig Misfornøjelse med den vilkaarlige Maade, paa hvilken mistænkte Personer uden nøjere Undersøgelse og uden Lov og Dom bleve slæbte bort fra deres Hjem til andre Egne, og i Petersborger-Guvernementets Adelsforsamling vedtoges i Begyndelsen af Marts et Andragende til Kejseren om Ophævelse af dette Brud paa den i Justitsreformen af 1864 fastsatte personlige Ukrænkelighed. Det blev overdraget Forslagsstilleren Shakejev at redigere og overrække Andragendet; men inden dette kunde ske, var

Kejser Alexander den 2den falden som et Offer for Terroristpartiet.

Den 9de Marts havde han efter Loris Melikovs Raad undertegnet et Udkast til Indkaldelse af udvalgte Mænd af alle Klasser; men 4 Dage efter blev han myrdet. Da han om Middagen den 13de Marts vendte hjem fra en Revue, sprang en Bombe, der var udslynget af Nihilisten Ryssakov, under hans Vogn, sønderbrød denne og saarede flere Mennesker uden at gjøre Kejseren Skade; men da han var staaet af Vognen, sprang en anden Bombe lige for hans Fødder, knuste hans Ben og sønderrev en Del af hans Underliv; flere andre Mennesker bleve saarede eller dræbte, blandt dem den unge Nihilist (Gelnikov), der havde kastet Bomben. Kejseren blev i en Slæde bragt til Vinterpaladset, hvor han kort efter døde. Foruden den strax grebne Ryssakov lykkedes det at fængsle 5 Personer, som vare delagtige i Mordet, blandt dem to Kvinder: den fanatiske unge Adelsdame, Sofie Perovskaja og Jødinden Jesse Helfmann. De bleve dømte til Døden og henrettedes den 15de April med Undtagelse af Jesse Helfmann, der var frugtsommelig; hendes Dødsdom blev senere forandret til livsvarigt Fængsel. Regeringen har efter Mordet ivrig forfulgt Nihilisterne, og det er senere lykkedes den at faa fat paa 23 Personer, der anses for Bandens Hovedmænd. Kejsermordet gav Anledning til Forhandlinger mellem Kabinetterne, i det den russiske Regering drev paa Indførelsen af internationale Overenskomster, der vilde gjøre det umuligt for Forbrydere mod kronede Hoveder lige saa vel som for andre Forbrydere at unddrage sig Straf ved at flygte til Udlandet. Den tyske Rigskansler støttede den russiske Regerings Bestræbelser; men England og Frankrig vilde ikke indlade sig paa saadanne Overenskomster.

Den 36aarige Alexander den 3dje, der levede i et lykkeligt Ægteskab med Prinsesse Dagmar (Maria Feodorovna) af Danmark, besteg Tronen ved sin Faders Død.

Han var bekjendt som en fædrelandskjærlig og pligttro ung Mand, der nærmest havde sluttet sig til det nationale antityske Parti og ansaas for en Ven af liberale Reformer. Man ventede nu, at han vilde indføre en fri Forfatning, og Nihilisternes Exekutivkomité fordrede truende en saadan tillige med almindelig Amnesti; men deres frække Optræden virkede naturligvis snarere i modsat Retning paa den af Faderens rædselsfulde Mord dybt rystede Kejser og fremkaldte dels strængere Foranstaltninger imod dem, dels en Forordning af 26de Marts, hvorved der blev truffet Bestemmelser for det Tilfælde, at Kejseren skulde dø, inden hans ældste Søn, den 13aarige Nikolaus, var bleven myndig. Kejserens Broder, Storfyrst Vladimir, skulde da være Regent, Kejserinden have Formynderskabet over sine Børn. Dagen efter, den 27de Marts, blev den myrdede Kejser begraven i Kathedralkirken i Nærværelse af den tyske Kronprins, Prinsen af Wales, Kronprinsen af Danmark og flere fyrstelige Personer. Alexander den 2den havde efterladt 3 Brødre: Konstantin, der var Præsident i Rigsraadet og øverstkommanderende over Flaaden, Nikolaus, der i den sidste Krig havde været Overanfører i det evropæiske Tyrki, og Michael, der havde været Overanfører i det asiatiske Tyrki; men kun den yngste, Storfyrst Michael, stod i et godt Forhold til sin Brodersøn, Kejser Alexander den 3dje; de to ældre havde vakt hans retfærdige Harme ved deres skamløse Deltagelse i den almindelige Korruption og maatte nedlægge deres Embeder; ja en af Konstantins Sønner blev endog fængslet som indviklet i den nihilistiske Bevægelse (6te April.)

Det store Spørgmaal var nu, hvorledes Kejseren vilde stille sig til det den 9de Marts af hans Fader undertegnede Udkast til Indkaldelse af en Notabelforsamling, som han havde underkastet en ny Prøvelse af en Kommission. Denne raadslog først i Petersborg, siden i Gatshina, hvor Kejseren tog sit Ophold og omgav sig med alle mulige Sikkerheds-

foranstaltninger. Flertallet med Loris Melikov i Spidsen udtalte sig for Udkastet; men Alexander den 3dje havde ingen Tillid til de Mænd, under hvis Styrelse Nihilismen trods alle Processer havde grebet videre og videre om sig, og den ham forhadte Korruption havde vedblevet at gjennemtrænge Forvaltningen. Han hældede derfor til Mindretallet, som ledede af hans tidligere Lærer, den strængt orthodoxe Gammelrusser Pobedonoszev. Dette Parti havde sit Hovedsæde i Moskva; det svor til Kirken og Czaren og vilde ikke vide noget af en moderne evropæisk Konstitution, under hvilken Petersborger-Partiet kunde tilfredsstille sin Ærgjerrighed. Dets Hoveder, Katkov og Aksakov, øvede ogsaa deres Indflydelse paa Kejseren, og i Steden for det forventede Udkast til en konstitutionel Forfatning udkom den 13de Maj et af Pobedonoszev udarbejdet Manifest, der kun talte om Selvherredømmet og dets guddommelige Ret. Et Par Dage efter søgte og fik Loris Melikov sin Afsked, Grev Ignatiev blev i hans Sted Indenrigsminister, og Finansministeren Abasa ligesom Krigsministeren Miliutin fulgte snart Melikovs Exempel. Ministeren for det kejserlige Hus, Grev Adlerberg, blev afløst af Alexander den 3djes Ven, den rige Aristokrat Voronzov-Dashkov, der er lige saa kraftig, jævn og redelig som Kejseren selv. Storfyrst Michael blev Præsident i Rigsraadet, Kejserens yngre Broder Alexis øverstkommanderende over Flaaden.

Den 18de Maj udstedte Ignatiev en Rundskrivelse til Guvernørerne, som skulde forklare Manifestet; deri hedder det, at »Aarsagerne til den nihilistiske Bevægelse ligge i den for religiøse og sædelige Grundsætninger blottede Opdragelse, i mange Embedsmænds Ligegyldighed og Forsømmelighed i Opfyldelsen af deres Pligter, i den egennyttige Behandling af den offentlige Ejendom, som er saa sædvanlig hos os«. Den almindelige Demoralisation blev saaledes aabent anerkjendt, og imod alle disse Onder kaldtes Folket til Medvirkning, i det der stilledes i Udsigt »For-

holdsregler, som kunne fremme de lokale Kræfters levende Deltagelse i de allerhøjeste Planers Gjennemførelse«. Endnu er man imidlertid ikke kommet videre end til Nedsættelse af Kommissioner, der hidtil ikke have udrettet stort. Derimod har Kejseren energisk virket for at indfore Sparsommelighed ved Hoffet, i Hæren og den civile Styrelse, og navnlig er Hofholdningen bleven tarveligere, end den i mange Tider har været i Rusland. I nogle særlig røverisk styrede Guvernementer er der foranstaltet overordentlige Revisioner, og nogle af de værste Misbrug ere afskaffede; men Tilstandene ere i det hele saa slette, og der er saa umaadelig meget at gjøre, at man ikke ret véd, hvor man skal tage fat. Hvor stor en Raahed der hersker blandt Folket, har víst sig ved de afskylige Jødeforfølgelser, der have fundet Sted i flere Egne, og Myndighederne ere ikke blot traadte meget svagt op derimod, men have søgt Grunden til dem i Jødernes Overgreb og skadelige Virksomhed; en Rundskrivelse af Ignatiev til Guvernørerne har saaledes udtalt, at man maa beskytte den slaviske Befolkning imod Jødernes Udsugelser.

I Tyskland saae man skjævt til det nationalt-slaviske Partis Sejr i Rusland, og navnlig frygtede man den ærgjerrige og dygtige Ignatiev; men den gode Forstaaelse imellem de to Kejserhoffer befæstedes ved et Møde i Danzig den 9de September, hvor ikke blot selve Kejserne, men ogsaa Fyrst Bismarck og Lederen af det russiske Udenrigsministerium, Giers, vare til Stede.

Det Felttog mod Tekke-Turkomannerne, som General Skobelev havde aabnet 1880, fandt strax i Begyndelsen af 1881 en heldig Afslutning. Skobelev stod ved Nyaarstid foran deres Hovedfæstning Geok-Tepe, og skjønt Turkomannerne forsvarede sig meget tappert og ved flere Udfald voldte Russerne ikke ringe Tab, kunde de dog ikke modstaa Stormen paa Fæstningen den 12te Januar. Tusender af dem fandtes døde i Fæstningen, Tusender bleve nedhug-

gede paa Flugten. Derefter strømmede deres Høvdinger til for at underkaste sig, og deres Land, Achal-Oasen, indlemmedes ved en Ukas af 6te Maj i Rusland.

Rumænien.

Efter at Ministerpræsidenten Ivan Bratiano og Fyrst Karl paa Rejser til Wien og Berlin (1880) havde indledet Rumæniens Ophøjelse til et Kongerige, blev det proklameret som saadant den 26de Marts 1881. Det nye Kongerige blev anerkjendt af de evropæiske Magter, og den 22de Maj, samme Dag som Fyrst Karl 1866 havde overtaget Regeringen, og Uafhængighedserklæringen 1877 var udstedt, blev Kongeparret kronet. I April var der imidlertid under Indtrykket af Begivenhederne i Rusland vedtaget en Lov, i Følge hvilken enhver i Rumænien levende Udlænding, som ved sin Opførsel maatte udsætte Statens Sikkerhed for Fare, kan udvises, ligesom et Mordforsøg paa et fremmed Statsoverhoved ikke skal betragtes som politisk Forbrydelse.

I samme Maaned indgav Joan Bratiano sin Dimission, fordi han var træt af den i det herskende liberale Parti udbredte Korruption og ikke kunde tilfredsstille de mange Embedsjægere. I hans Sted traadte hans Broder, Demeter Bratiano; men da dennes djærve Optræden mod Misbrugene snart gjorde ham umulig, maatte Joan Bratiano den 21de Juli igjen overtage Præsidiet i Kabinettet, Finans- og Krigsministeriet, for at det liberale Parti ikke skulde helt opløses; Finansministeriet afgav han dog senere.

En Strid med Østerrige-Ungarn fremkaldtes ved Spørgsmaalet om Reguleringen af Donaus Løb mellem Jærnporten og Galacz. Den evropæiske Donau-Kommission havde nedsat en Specialkommission til dette Spørgsmaals Behand-

ling, bestaaende af Repræsentanter for de Magter, som ejede Flodbredderne (Serbien, Bulgarien og Rumænien) samt Østerrige. Østerrige fik Præsidiet, men fordrede tillige en overvejende Stemme, saa at den blev afgjørende, saa snart de tre mindre Stater ikke vare enige. Østerrige støttedes af Tyskland, men Rumænien modsatte sig, støttet af England og Rusland. Da det rumænske Parlament aabnedes den 27de November, udtalte Kong Karl sig saa bestemt i denne Retning, at den østerrigske Regering blev fornærmet og gav sin Sendemand i Bukuresht Befaling til at afbryde sine personlige Forbindelser med den rumænske Regering. Bratiano tilfredsstillede imidlertid snart den fornærmede Stormagt ved at udtale sin Beklagelse over, hvad der i Trontalen var blevet opfattet som krænkende for den.

Serbien.

Den i Slutningen af 1880 valgte Skuptshina, i hvilken det mod Østerrige venligsindede Ministerium Pirotshanaz havde Flertallet, aabnedes den 17de Januar 1881 i Belgrad af Fyrst Milan med en Trontale, i hvilken der udtaltes Haab om en snarlig Overenskomst med Østerrige-Ungarn om en Handelstraktat og om Gjennemførelsen af den 1880 afsluttede Jærnbanekonvention. I Februar afsluttedes derpaa en Overenskomst om Anlæggelsen af Jærnbanerne med den af Bontoux ledede Pariserbank Union générale; denne lovede desuden at konsolidere Serbiens Statsgjæld. I Skuptshinaens Udvalg udtalte rigtignok Flertallet, paavirket af den engelske Ministerresident Gould, sig imod disse Overenskomster; men da Ministeriet gjorde deres Antagelse til et Kabinetsspørgsmaal, vedtoges de dog den 24de Marts af Skuptshinaen. Da Bontoux ogsaa havde overtaget Anlæggelsen af den tilstødende ungarske Jærnbane, syntes Øster-

rige-Ungarns Interesse at være varetaget, og den 30te Maj blev ogsaa Handelstraktaten vedtaget, hvorefter Skuptshinaens Samling sluttedes. Fyrst Milan gjorde derefter en Rejse til Petersborg, Berlin og Wien for at opnaa Stormagternes Samtykke til Serbiens Ophøjelse til et Kongerige.

Montenegro.

I Januar 1881 løstes endelig Grænsespørgsmaalet lige over for Tyrkiet fuldstændig. Da derefter Mohammedanerne begyndte at udvandre fra de af Tyrkiet til Montenegro afstaaede Distrikter, udstedte Fyrst Nikolaus den 25de Juli en Proklamation, hvori han opfordrede dem til at vende tilbage og lovede dem forskjellige Begunstigelser. De fleste af de fra Dulcigno udvandrede Mohammedanere have fulgt hans Opfordring, og Regeringen har dels tilstaaet dem Handelsfriheder, dels givet det albanesiske Sprog lige Ret med det serbiske og oprettet flere Skoler i de nyerhvervede Egne.

Tyrkiet.

Før Abdul Hamid den 2den var Sultanens Magt vel uindskrænket, men den udøvedes gjennem Ministre, som havde en aktiv Rolle i Styrelsen. Nu ere Ministrene kun simple Kontorembedsmænd, der uden at ræsonnere maa udføre Sultanens Bud, ja undertiden bruger han andre Redskaber. Alle Ministre, som ytrede mindste Selvstændighed, ere fjærnede; det er Sultanen selv, som styrer Politikken. Abdul Hamid har ingen af de forrige Sultaners afsindige Lyster; han er blot hengiven til Arbejde og vil udføre alt selv. Centralisationen er dreven til det yderste, og derfor

gaa Forretningerne stadig i Staa. Han er dernæst stadig i Frygt for Snigmord og lever indesluttet i sit af Soldater omgivne Palads. I Januar 1881 fik han en ubegrundet Mistanke om et Komplot til at føre Midhat Pasha tilbage fra Smyrna til Konstantinopel, og i den Anledning fængsledes pludselig Generalstabschefen Ali Nizam Pasha, der hidtil havde været hans Yndling, og Krigsministeren Hussein Husni Pasha. Dernæst blev han meget forskrækket over Kejsermordet i Rusland, og for at forebygge en Efterligning deraf lod han i Juni indlede en Proces mod de tidligere Storvesirer Mehemed Rushdi og Midhat Pasha, den tidligere Sheik ul Islam Hassan Hajrullah Effendi og begge sine Svogre Nuri og Mahmud Pasha, der bleve anklagede for at have foranstaltet Sultan Abdul Azis's Mord (den 4de Juni 1876) og ladet det udføre ved nogle Officerer og Paladsbetjente. Uagtet deres Nægtelse bleve Midhat, Mahmud og Nuri dømte til Døden, flere andre til Fængsel; men Sultanen betænkte sig dog, især paavirket af de evropæiske Sendemænd, paa at lade Dødsstraffen udføre; den blev da i Juli forandret til livsvarig Forvisning til Taïf i Arabien, hvor hen de dømte førtes i Avgust.

Forholdene til Montenegro og Grækenland (se disse Lande) fremkaldte oprørske Bevægelser i Albanien: Sydalbaneserne bleve ophidsede ved Rygter om Afstaaelse af albanesisk Land til Grækenland, Nordalbaneserne vare forbitrede over Tabet af Dulcigno og gjorde Mine til at tage det tilbage med Magt. Den albanesiske Ligue kaldte alle Mænd over 18 Aar under Vaaben og valgte Ali Pasha af Gusinje til Anfører; i Marts lod denne sig endog udraabe til Fyrste af Albanien. Han sendte Fyrsten af Montenegro et Ultimatum, hvori han fordrede Tilbagegivelsen af Dulcigno; men nu traadte Sultanen, dels tvungen af Stormagterne, dels opbragt over Albanesernes aabenlyse Stræben efter Selvstændighed, selv op imod dem. Dervish Pasha angreb dem med overlegen Magt, slog dem den 20de April ved Verisovic

og indtog derefter Opstandens Middelpunkt, Prisrend. Ali Pasha underkastede sig, andre af Liguaens Overhoveder bleve fængslede eller forviste, og dermed var Bevægelsen standset.

Efter at Tyrkiet i Sommeren 1881 endelig havde faaet ydre og indre Fred, gjorde Sultanen, understøttet af preussiske Embedsmænd, navnlig den i Finansministeriet ansatte Wettendorff, et Forsøg paa at ordne Statens Gjældsforhold. Kreditorerne, som nu i 5 Aar ikke havde faaet nogen Renter, sendte efter Indbydelse Tillidsmænd til Konstantinopel for at underhandle om Forholdenes Ordning. I de sidste Aar havde den tyrkiske Regering laant store Summer af Bankiererne i Galata, imod at disse til Forrentning (8 pCt.) og Amortisering havde faaet Ret til aarlig forud at tage 1,100,000 tyrkiske Pund (c. 1 Mill. Pd. Sterl.) af Indtægten af de sex indirekte Skatter (Tobaksmonopolet, Saltmonopolet, Stempelskatten o. s. v.), som Porten 1880 havde stillet som Sikkerhed for sine Kreditorer. Hvad der blev tilovers for de andre Kreditorer, var kun 300,000 Pund; men Bankiererne maatte nu lade sig nøje med 600,000 Pd. til Forrentning (5 pCt.) og Amortisering (3 pCt.). Den konsoliderede Gjæld udgjorde over 200 Mill. Pd. foruden resterende Renter (over 50 Mill. Pd.). Deraf skulde Bulgarien, Serbien, Montenegro og Grækenland overtage Kvotadele i Forhold til Indtægten af de til dem afstaaede Lande; dernæst nedsattes Gjælden betydelig, og den 24de Oktober bleve Tillidsmændene og den af Sultanen udnævnte Kommission enige om, at hele Gjælden (indbefattet resterende Renter) skulde fastsættes til en Kapital af 117 Mill. Pd. (106 Mill. Pd. Sterl.). Til at forrente og amortisere denne Sum havde Tyrkiet Resten af de 6 indirekte Skatters Indtægt (800,000 Pd.), den østrumeliske Tribut (240,000 Pd.), Overskuddet af Cypern (130,000 Pd.), som England erklærede sig rede til at betale, og nogle mindre Indtægter, i alt 1½ Mill. Pd. Med denne Sum, som kun udgjorde 1⅓ pCt. i Renter og Amortisering, erklærede de

vestevropæiske Kreditorers Tillidsmænd sig til sidst tilfredse, da Rusland havde sendt en Agent til Konstantinopel for at drive paa Betaling eller i det mindste Forrentning af sine Krigsomkostninger, og man frygtede for, at Tyrkiet vilde blive tvunget til at aftræde en Del af de oven nævnte Summer til Rusland, hvis Overenskomsten ikke blev hurtig afsluttet. En kejserlig Irade af 20de December bekjendtgjorde derpaa hele Ordningen.

I Bulgarien kunde Fyrst Alexander ikke i Længden finde sig i den ydmygende Stilling, han indtog lige over for den radikale Nationalforsamling og det radikale Ministerium. Efter at han derfor i Petersborg, hvor han var til Stede ved Alexander den 2dens Begravelse, og i Wien havde sikret sig de to Stormagters Samtykke, udstedte han i Maj 1881 en Proklamation, hvori han erklærede, at han ikke vilde beholde Regeringen, med mindre han fik en diktatorisk Myndighed paa 7 Aar, for at han kunde indføre nye Indretninger og Forbedringer i alle Styrelsens Grene. Ministeriet Karavelov fik sin Afsked, og den russiske General Ehrenroth, en Finlænder af Fødsel, blev Ministerpræsident; Nationalforsamlingen opløstes, og en ny blev sammenkaldt. Imod dette dristige Skridt af Fyrsten vakte det hidtil herskende Parti en voldsom Storm; men da Fyrsten syntes at finde Tilslutning blandt Befolkningen, kunde han vove at optræde energisk mod Pressen og Embedsmændene. Valgene ledede i den ønskede Retning, og til yderligere Sikkerhed opstilledes 7000 Mand med 24 Kanoner omkring den Bygning i Shistova, hvor Nationalforsamlingen traadte sammen. Fyrsten fik den forlangte Magt (13de Juli), og 3 Dage efter opløstes Forsamlingen. Ehrenroth vendte tilbage til Rusland, og Fyrst Alexander overtog selv Forsædet i det nye Ministerium, som blev sammensat af Bulgarer, Russere og Czecheren Jirecek, Bulgariens Historieskriver. Den 26de September indrettedes et Statsraad til at kontrolere Styrelsen; dets Medlemmer skulde vælges dels af Folket, dels af Fyrsten.

Grækenland.

Midt i Januar 1881 afviste Sultanen den af Frankrig foreslaaede Voldgift, men fremkom derimod med det Forslag, at der skulde aabnes Underhandlinger i Konstantinopel mellem Tyrkiet og de 6 Stormagter, som skulde fastsætte en Grænselinje uden Grækenlands Deltagelse. Stormagterne antoge Forslaget, men Grækenland afviste det, da jo »Grænsespørgsmaalet var afgjort ved Berliner-Konferencen; naar Stormagterne ikke vilde gjennemføre deres Beslutninger med Magt, maatte Grækenland selv gjøre det«. Grækerne rustede sig derfor af alle Kræfter, men havde dog i Februar endnu kun 53,000 Mand under Fanerne, og skjønt Indkaldelsen af Reserverne blev besluttet, modsatte Regeringen sig dog de utaalmodige Patrioter, som vilde angribe strax; den lovede tvært imod Magterne ikke at foretage noget fjendtligt Skridt, saa længe Forhandlingerne i Konstantinopel stode paa. Disse bleve (i Marts) drevne med stor Iver af de evropæiske Diplomater, af hvilke især den tyske Sendemand, Grev Hatzfeld, og den i særlig Mission fra England sendte Göschen fik Indflydelse. Til sidst gjorde Sultanen saadanne Tilbud, at man fandt dem antagelige, og i Begyndelsen af April blev Resultatet slaaet fast i en Protokol. Da man i Athen erfarede dennes Indhold, protesterede Ministerpræsidenten Kumunduros derimod; men for at være mere ubunden havde han dog den 30te Marts hjemsendt Deputeretkamret.

Den 7de April begave samtlige Stormagters Sendemænd i Athen sig til Kumunduros og forelagde ham en fælles Note, hvori de erklærede, at den i Berlin fastsatte Grænse ikke havde kunnet opnaas, men at man nu var bleven enig om en ny, som i Thessalien indesluttede Larissa, Turnavos og Trikala, i Epirus kun Arta; Fæstningen Prevesa ved Indløbet til Artabugten skulde sløjfes, men vedblive at være tyrkisk; Sejladsen paa Artatugten skulde være fri. Mag-

terne vilde understøtte Grækenland i at faa det aftraadte Land i Besiddelse, hvis det strax tog imod Tilbudet og ikke paadrog sig Ansvaret for en Krig; i sidste Tilfælde maatte de unddrage Grækenland al Understøttelse. Enkelte Suveræner og Regeringer gjorde den græske Konge og Regering alvorlige Forestillinger i samme Retning. Et Afslag blev saaledes umuligt, skjønt man klagede over »Evropas Vankelmodighed og Uretfærdighed«. Kumunduros svarede derfor den 13de April, at Grækenland var rede til at besætte de det tilkjendte Landstrækninger; men det maatte vide, inden hvilken Frist den fredelige Overgivelse skulde finde Sted, og hvad Sikkerhed Magterne gave for den; dernæst maatte det erklære, at det stred imod dets Værdighed at overlade sine Børn, som bleve uden for den nye Grænse, og hvis Ret Evropa i Berlin havde anerkjendt, til deres Skæbne. Magterne vilde imidlertid ikke modtage dette noget tvetydige Svar og fordrede i en Fællesnote (den 20de April) en uforbeholden Antagelse. Oppositionspressen og Krigsministeren Mavromichalis forlangte nu Afvisning af Forslaget, og Ophidselsen blandt Folket brød i Kalkis endog ud til en Erklæring for Krigen af en Infanteribataillon. Imidlertid fik dog Maadeholdet og Fornuften Overhaanden, og Ministeriet erklærede, at det ikke turde styrte Fædrelandet i uoverskuelige Farer ved et Afslag. Det nye Svar til Stormagterne (af 26de April) indeholdt ikke mere det sidste Forbehold, men krævede blot nogle Garantier for den i Epirus boende, under tyrkisk Herredømme forblivende græske Befolkning. I denne Henseende gave Sendemændene den 28de April beroligende Forsikringer.

Den formelle Antagelse af Grænselinjen fra Portens Side fandt Sted den 3dje Maj, hvorefter der aabnedes nye Forhandlinger om Afstaaelsesmaaden. Disse førte til en Konvention, i Følge hvilken de aftraadte Landskaber skulde inddeles i 6 Afsnit, som efterhaanden og senest inden 5 Maaneder efter Ratifikationen (den 14de Juni) skulde

rømmes af Tyrkerne. Grækenland fik ved denne fredelige Overenskomst henved 240 ▢ M. med c. 380,000 Indb., medens det efter Berliner-Konferencens Bestemmelser skulde have faaet c. 360 ▢ M. Af disse beholdt Tyrkiet 90 ▢ M. i Epirus, 30 i Thessalien. En af Betingelserne i Overenskomsten sikrede Mohammedanerne i de afstaaede Landsdele (henved 50,000 i Tallet) Religionsfriheden og Bevarelsen af deres gejstlige Ejendomme. I 3 Aar tillodes det Indbyggerne at vandre ud til Tyrkiet og bevare deres Egenskab som tyrkiske Undersaatter, og i disse 3 Aar maa ingen Mohammedaner udskrives til Krigstjeneste.

Rømningen begyndte i Juli med Distriktet Arta og endte i November med Volo. Efter at det sidste Afsnit var besat af Grækerne, begav Kong Georg sig til sine nye Lande, hvor han blev modtagen med Jubel. Rustningerne vare nu standsede, Tropper hjemsendtes, og man glædede sig over, at det i Juni afsluttede Statslaan var overtegnet. Ministeriet forandredes noget; navnlig maatte Finansministeren Sotiropulos gaa af, fordi han var bleven indviklet i en smudsig Underslæbssag.

Østerrige-Ungarn.

Under den stærke Spænding mellem det tyske »Forfatningsparti« i Østerrige paa den ene, Højre og Ministeriet paa den anden Side, kunde de Medlemmer af Ministeriet Taaffe, der hørte til det første, ikke holde sig, og i deres Sted indtraadte i Januar 1881 bl. a. Czecheren Dr. Prazak som Justitsminister. Den 17de Januar optog Regeringen dernæst 12 Medlemmer af Højre i Herrehuset, hvor Forfatningspartiet hidtil havde haft Flertallet. Dagen efter, den 18de Januar, optog Rigsraadet igjen sine Møder efter Juleferien. Præsident i Deputeretkamret var

Grev Coronini, der tidligere havde hørt til Forfatningspartiet, men nu blev angrebet af dette, fordi han havde nærmet sig mere til Højre. Træt af Angrebene nedlagde han den 11te Marts sin Post; i hans Sted blev den hidtilværende første Vicepræsident, Polakken Smolka, Præsident, medens Czecheren Fyrst Lobkoviz blev første Vicepræsident. Den skarpe Modsætning mellem Partierne i Deputeretkamret traadte især frem, da Rigsretten den 25de April erklærede 3 Valg i Øvreøsterrige for ugyldige, medens Flertallet i selve Kamret havde anerkjendt dem. Da de 3 Deputerede ikke vilde nedlægge deres Mandater, og da Højres Fører, Grev Hohenwart, den 20de Maj foreslog at nedsætte et Udvalg til Prøvelse af Rigsrettens Myndighed, forlod hele Venstre Forsamlingen. Imidlertid blev Kamret ikke derved sat ud af Stand til at fatte Beslutninger, og Hohenwarts Forslag blev vedtaget. Efter Budgettets Vedtagelse sluttedes Rigsraadets Samling den 4de Juni.

Bitrest var Hadet mellem Tyskere og Slaver i Bøhmen, og det kom der til voldsomme Udbrud, navnlig et Angreb paa nogle tyske Studenter fra Prag, der havde samlet sig i Kuchelbad (den 28de Juni). Stærke Udtalelser i denne Anledning af tyske Deputerede i Prag og Wien bleve undertrykte af Regeringen; men en ny Statholder, General Kraus, der blev sendt til Bøhmen, optraadte fuldstændig upartisk lige over for de to Nationaliteter, og to Czechere bleve idømte Fængselsstraf paa Grund af Overfaldet. Imidlertid havde de tyske Østerrigeres Klager fundet stærk Gjenklang i det tyske Rige, især ved Universiteterne, og »den tyske Skoleforening«, som 1880 var stiftet i Østerrige for at værne om det tyske Sprog og Skolevæsen i overvejende ikke-tyske Egne, fik stor Tilgang i Tyskland. At det tyske Sprog hidtil i høj Grad var blevet begunstiget paa de andre Nationaliteters Bekostning, fandt man naturligvis i Tyskland aldeles i sin Orden.

Delegationerne vare samlede i Wien fra den 27de

Oktober til den 18de November. Kort før deres Aabning var Udenrigsministeren, Friherre Haymerle, pludselig død (den 10de Oktober); midlertidig var Sektionschef Kallay traadt i hans Sted; men den 21de November overdroges Udenrigsministeriet til Sendemanden i St. Petersborg, Grev Kalnoky. Denne var gunstig stemt mod Rusland, og ved hans Udnævnelse forbedredes Forholdet til dette Rige, som var blevet noget tvivlsomt ved de to Magters Rivalitet paa Balkanhalvøen og den i Østerrige-Ungarn herskende Frygt for panslavistiske Bestræbelser fra Ruslands Side. Den ungarske Indenrigsminister havde endog i en Rundskrivelse til »Overgespanerne« (de øverste Embedsmænd i Ungarns 52 »Comitater«) af 18de Juli opfordret disse til Aarvaagenhed lige over for russiske Agitationer i Ungarns slaviske Egne, ja endog nævnt Grev Ignatiev som disses Ophavsmand — en Taktløshed, som Ministeren bagefter maatte raade Bod paa ved at dementere sin Skrivelse. Et lignende Dementi maatte Kallay og Andrassy give deres Ytringer om Italien, der stode i Modstrid med den venskabelige Modtagelse, Kongen og Dronningen af Italien faa Dage før havde fundet ved et Besøg i Wien. Kallay ytrede nemlig den 6te November i den ungarske Delegation, at en Tilnærmelse til Østerrige-Ungarn laa i Italiens Interesse, Østerrige kunde det være ligegyldigt, og Andrassy sagde, at en Krig, enten den saa fik et heldigt eller uheldigt Udfald, vilde være skæbnesvanger for det italienske Kongehus.

I øvrigt beskæftigede Delegationerne sig bl. a. med Bosniens Anliggender, der stode under Rigsfinansministeren Szlavys Overbestyrelse. I dette Land var Stemningen ingenlunde tilfredsstillende, og især vare de græsk-katholske Indbyggere (den talrigste Del af Befolkningen) misfornøjede, fordi Regeringen begunstigede de romerske Katholiker, og især fordi den ikke ophævede eller nedsatte den høje Grundafgift, som Bønderne in natura maatte svare til de mohammedanske Bey'er. Mohammedanerne vare paa den anden

Side tilbøjelige til at anse den Hensynsfuldhed, man viste dem, for udgaaet snarere fra Svaghed end fra Upartiskhed og Retfærdighed. Den mere ordnede Styrelse krævede desuden større Skatter, og Bosniakerne kunde ikke indse, hvad de da havde vundet ved at ombytte det tyrkiske Herredømme med det østerrigske. Dernæst blev der nu (i Slutningen af Oktober) udstedt en Forordning om almindelig Værnepligt for Bosnien og Herzegovina, uden at Porten, der dog i Konventionen af 21de April 1879 udtrykkelig havde forbeholdt sig Suverænitetsrettighederne over disse Lande, var bleven spurgt eller havde givet sit Samtykke. Da man nu ogsaa vilde gjøre den almindelige Værnepligt gjældende i det sydlige Dalmatien, hvor den aldrig før var bleven gjennemført udbrød der her en Opstand, der snart ogsaa udbredte sig ind i Herzegovina.

Da det østerrigske Rigsraad igjen traadte sammen (den 14de November), indtraadte der flere Forandringer i dets Partiforhold. Det tyske Forfatningsparti havde hidtil været delt i to Fraktioner; men disse sluttede sig nu sammen til et »forenet Venstre« for kraftigere at kunne bekæmpe Ministeriets Politik. Derimod traadte en Del strænge klerikale, som ikke vare tilfredse med Regeringens Virksomhed i Kirke- og Skolesager, ud af det forenede Højre og dannede et særligt »katholsk Centrum« under Ledelse af Prins Alfred Liechtenstein. Samme Dag (den 19de November) optog Grev Taaffe igjen 13 Medlemmer af Højre i Herrehuset for at sikre sig Flertallet i dette. I Deputeretkamret rasede fremdeles de heftigste Partistridigheder; midt under disse blev Wien ramt af en forfærdelig Ulykke, Ringtheatrets Brand (den 8de December), hvorved henved 400 Mennesker omkom, mest paa Grund af utilgivelig Mangel paa Omtanke og Orden ved Redningsforanstaltningerne.

Den ungarske Rigsdag maatte i Begyndelsen af 1881 bevilge flere nye Skatter (paa Sukker, Kaffe og Øl) for at dække Budgettets Underskud. En Rentekonvertering

(fra 6 til 4 pCt.) bragte dernæst Finanserne betydelig Fordel. I den Trontale, hvormed Rigsdagen sluttedes d. 2den Juni, fremhævedes dette tillige med den ved Overenskomsten med Serbien sikrede Jærnbaneforbindelse med Orienten (Linjen Pest—Semlin i Tilslutning til de serbiske Baner) og den unser Udlandets levende Deltagelse foretagne Gjenopbyggelse af Szegedin. Ved de nye Valg til Underhuset fik Ministeriet Tisza igjen Flertallet, væsentlig ved Hjælp af de ikke-madjariske Vælgere, disse stemte nemlig hellere paa Regeringens end paa yderste Venstres Kandidater, fordi dette Parti gik endnu videre end Ministeriet i afgjort madjarisk Retning og prædikede Løsrivelse fra Østerrige.

Den nye Rigsdag aabnedes d. 28de September af Kongen selv med en Trontale, som forkyndte en Række Regeringsforslag, især om Reformer i alle Statsstyrelsens Grene. Den 18de Oktober vedtog Underhuset med 204 Stemmer mod 114 den af Regeringspartiet foreslaaede Adresse, efter at Tisza havde tilbagevist yderste Venstres Angreb paa Hærfællesskabet med Østerrige. Dagen efter forelagde Finansministeren Budgettet for 1882, som atter udviste et Underskud af 25 Mill. Gylden; til dets Dækning foreslog Ministeren igjen nye Skatter. Undervisningsministeren Trefort fremsatte et Lovforslag om Indretningen af Middelskolerne, d. v. s. Gymnasierne og Realskolerne, i hvilket det bestemtes, at Skoleembedsexamen kun skulde afholdes i det madjariske Sprog.

I 1881 sluttedes endelig Forhandlingerne om Militærgrænsens Indlemmelse i Kongeriget Kroatien. Da dettes Folketal derved næsten blev fordoblet, forlangte det ogsaa en tilsvarende Forøgelse af sine Repræsentanter i den ungarske Rigsdag; men Madjarerne vilde ikke vide noget af en saadan Tilvæxt for det slaviske Element i Rigsdagen. Til sidst kom det til en Overenskomst, i Følge hvilken Kroatien i Underhuset fik 40 Repræsentanter i Steden for 34, i Overhuset 3 i Steden for 2.

Tyskland.

For den preussiske Landdag, som efter Juleferien igjen optog sine Møder d. 8de Januar 1881, forelaa til Behandling et Regeringsforslag om ikke at opkræve et Kvartal af Klasseskatten og de lavere Trin af Statsindkomstskatten, hvorved c. 14 Mill. Mark af de direkte Skatter vilde blive eftergivne; det var den første Begyndelse til Gjennemførelse af Bismarcks Plan til at afløse de direkte Skatter ved indirekte. Mellempartierne (de nationalliberale og frikonservative) indvendte, at Budgettet ikke udviste noget Overskud; men Fremskridtspartiet og de konservative (Regeringspartiet) overbøde hinanden ved at foreslaa, at den paa ét Aar beregnede Eftergivelse af disse Skatter skulde forandres til en varig Opgivelse. Dette vedtoges da ogsaa d. 29de Januar i Deputeretkamret med 243 Stemmer mod 106, da ogsaa Centrum stemte for det. I Herrehuset udtalte Udvalget sig imod Forslaget som et Brud paa Preussens hidtilværende forsigtige Finanspolitik, og den tidligere Finansminister Camphausen tillod sig den 17de Februar at kritisere Regeringens Finanspolitik; men Fyrst Bismarck tog heraf Anledning til at behandle sin tidligere Kollega som en uduelig Finansmand og paabyrde ham Ansvaret for Preussens mindre heldige økonomiske Stilling. Derefter vedtog ogsaa Herrehuset den varige Skatteopgivelse med 94 Stemmer mod 41.

To Dage efter Sammenstødet med Camphausen viste Bismarck atter sin sædvanlige Hensynsløshed lige over for en Kollega. Da nemlig Indenrigsministeren Grev Botho Eulenburg, som 1878 havde afløst sin Fætter, Grev Friedrich Albrecht Eulenburg († 2den Juni 1881), i Herrehuset havde udtalt sin Samstemning med en af Deputeretkamret vedtagen Ændring i et Lovforslag om Regeringens Indflydelse paa den kommunale Selvstyrelse, lod Kansleren oplæse en Erklæring om, at han ansaa denne Ændring for

betænkelig. Grev Eulenburg drog heraf den Slutning, at Bismarck vilde skille sig af med ham som alt for selvstændig og bad strax om sin Afsked. Da han var meget yndet ved Hoffet og i det hele vel set, var dette Kejseren højst ubehageligt, og han fik Bismarck til at afgive en forsonlig Erklæring; men Eulenburg blev ved sin Bestemmelse. Bismarck stemte nu i øvrigt selv for det Ændringsforslag, som havde givet Anledning til Sammenstødet; men da Regeringen og Herrehuset ikke kunde blive enige med Deputeretkamret om en anden Paragraf i Loven, kom denne dog ikke i Stand, og i det hele var den videre Gjennemførelse af den nye Forvaltningsordning, som for flere Aar siden var bleven indført i de sex gammelpreussiske Provinser, nu ikke Kansleren behagelig og gik følgelig i Staa.

Af andre Sager, som sysselsatte Landdagen, maa blot endnu nævnes et Par Andragender af Windhorst om Tilendebringelse af Kulturkampen. Det vigtigste, som gik ud paa, at Uddeling af Sakramenter og Læsning af Messer ikke skulde være underkastede Majlovenes Straffebestemmelser, blev forkastet med 254 Stemmer mod 115 (d. 27de Januar). D. 23de Februar sluttedes denne temmelig golde Landdagssamling.

Imidlertid havde ogsaa det nationaløkonomiske Raad (»Volkswirthschaftsrath«), som var indstiftet ved Forordning af 17de November 1880, første Gang været samlet. Det aabnedes d. 27de Januar af Bismarck og sluttedes allerede d. 11te Februar efter at have raadslaaet om to Lovforslag: et om Oprettelse at en Forsikringsanstalt for Arbejdere, der have lidt Legemsbeskadigelser eller Døden ved Ulykkestilfælde, og et om Indretning af Haandværkslag.

Den tyske Rigsdags tredje og sidste Samling aabnedes d. 15de Februar af Grev Stolberg. Da den forrige Præsident, Grev Arnim-Boitzenburg, ikke vilde modtage Gjenvalg, fordi den klerikale v. Frankenstein, som ikke havde villet deltage i Domkirkefesten i Köln, blev valgt til

første Vicepræsident, valgtes den strængt konservative Understatssekretær i det preussiske Undervisningsministerium, v. Gossler, til Præsident. — Behandlingen af Budgettet gav som sædvanlig Fremskridtspartiets Forkæmper, Eugen Richter, Lejlighed til at angribe Fyrst Bismarcks Finanssystem og Person; denne svarede i en af sine sædvanlige kraftige og hensynsløse Taler bl. a.: »Rigforfatningen kjender ingen anden ansvarlig Minister end Kansleren; jeg vælger til Ministre Mænd, som billige min Politik, og naar de ikke billige den længer, er det min Pligt at sige dem, at vi ikke længer kunne arbejde sammen. Jeg har aldrig haft nogen anden Grundsætning for Statsstyrelsen end den, som kan sammenfattes i de to Ord: Salus publica (Almenvellet). Jeg har aldrig været doktrinær, og alle de Systemer, som adskille og forbinde Partierne, have for mig kun en underordnet Betydning; i Landets Interesse kan jeg derfor nærme mig snart til et, snart til et andet Parti. Jeg har altid underordnet min politiske Virksomhed under det tyske Riges Skabelse og Grundfæstelse; det er den Magnetnaal, hvis Retning jeg stedse har fulgt.«

I Begyndelsen af Marts optraadte Bismarck især med stor Heftighed i Anledning af Beretninger om de sidste Valg og klagede bl. a. over, at en Landraad i Sachsen-Meiningen havde kjørt i samme Vogn som den Deputerede Lasker, imod hvem Fyrstens Søn var falden igjennem; at preussiske Landraader havde udøvet langt stærkere Valgtryk til Fordel for konservative Kandidater, havde han derimod intet at indvende imod. Dagen efter angreb han Staden Berlins Øvrighed paa en meget uretfærdig og stødende Maade og beskyldte den for, at den hørte til »Fremskridtsringen« og havde straffet ham ved at beskatte ham særlig højt; han henstillede endog, om det ikke kunde være hensigtsmæssigt at flytte Rigsregeringens Sæde til en anden By. Berlins Overborgemester, v. Forckenbeck, beviste senere (d. 30te April), at alle Bismarcks Besværinger over uret-

færdig Beskatning, vare grundløse. I Løbet af denne Forhandling anførte Bismarck som et Bevis paa Liberalismens forkastelige Virkninger, at en Domstol af politiske Hensyn havde frikjendt en anklaget, som han havde beskyldt for Bagvaskelse, og dog var dette kun et enkelt Tilfælde lige over for talrige Domfældelser. Ved alle disse Lejligheder viste det sig, at Kansleren havde brudt fuldstændig med det liberale Parti og søgte sin Støtte i Rigsdagen i et konservativ-klerikalt Flertal. Dette bekræftedes tillige ved hans Forsøg paa at ende Kulturkampen ved at faa en Del ledige katholske Embeder besatte og komme overens med Paven. Imidlertid viste Centrum endnu en forsigtig og kølig Tilbageholdenhed, da det ikke vilde nøjes med Regeringsbevillinger uden Ophævelse af Majlovene. Saaledes havde Bismarck stødt de liberale fra sig uden at vinde Centrum, og han kunde derfor ikke faa Flertal for sine Love.

For det første viste dette sig ved Lovforslaget om Indførelse af toaarige Budgets- og Samlingsperioder og fireaarige Lovgivningsperioder. Det blev d. 10de Marts henvist til et Udvalg, som fuldstændig forandrede det, kom d. 5te og 6te Maj til anden Behandling i Rigsdagen, fik ved denne en ny Skikkelse og forkastedes endelig næsten enstemmig d. 16de Maj. Ikke bedre gik det de forelagte Skatteforslag: en Forhøjelse af Ølskatten og en Værnepligtsskat paa de værnepligtige, som ikke gjorde Krigstjeneste; kun en Børsskat gik til Dels igjennem. Fremdeles led Rigskansleren et Nederlag i sit Forslag til at udvide det preussiske »Volkswirthschaftsrath« til et tysk. En vigtig Gjenstand for Rigsdagens Forhandling var dernæst den af det nævnte Raad behandlede Lov om en Rigsforsikring for Arbejdere, der have lidt Legemsbeskadigelser eller Døden ved Ulykkestilfælde; Forslaget gik ud paa, at Arbejdsgiverne skulde udrede ²/₃, Staten ¹/₃ af Forsikringen. Efter den første Behandling (d. 1ste—4de April) henvistes Loven til et Udvalg, som satte partikularistiske Landsforsikrings-

anstalter i Steden for Rigsforsikringen og strøg Statstilskuddet. Omtrent i denne Form, altsaa ganske imod Bismarcks Plan, blev Loven vedtagen lige før Rigsdagens Slutning (d. 15de Juni), men forkastedes af Forbundsraadet. Derimod vedtog Rigsdagen med nogle Forandringer Loven om Indretning af Haandværkslag, der ligeledes havde været forelagt det nationaløkonomiske Raad, da Centrum i denne Sag stemmede med de konservative.

Medens Bismarck saaledes kun havde udrettet meget lidt i Rigsdagen, vandt hans Politik derimod Sejr i Spørgsmaalet om Hamburgs Frihavnsstilling. D. 18de Maj forelagde han et Andragende fra Preussen om at ophæve det kejserlige Hovedtoldkammer i Hamburg med det under samme staaende Oplagssted for Toldforeningsvarer, et Andragende, som baade maatte være skadeligt for Toldforeningens og Hamburgs Interesser og kun syntes at være en Trusel mod Hamburg og et Tvangsmiddel for at fremkalde dets Indlemmelse i Toldforeningen. Han opnaaede ogsaa sin Hensigt; thi medens der i Rigsdagen fremkom forskjellige Andragender mod denne Fremfærd, underhandlede han direkte med Hamburgs Kommissærer og afsluttede allerede d. 26de Maj en Overenskomst med disse. Dagen efter meddelte Senatet i Hamburg Borgerskabet Overenskomstens Hovedtræk, og d. 3dje Juni forelagdes den til Antagelse. Hamburg beholdt et Frihavnsomraade, Toldforvaltningen skulde overdrages hamburgske Embedsmænd, og Riget skulde bære Halvdelen af Omkostningerne ved de til Forandringen nødvendige store Anlæg indtil en Sum af 40 Mill. Mark. Skjønt der ved disse Bestemmelser var taget meget Hensyn til Hamburgernes Ønsker, vedblev Befolkningen i Fristaden at være meget misfornøjet med Tilslutningen til Toldforeningen; men den besindigere Stemning fik dog Overhaanden; og d. 15de Juni blev Overenskomsten vedtagen af Borgerskabet. Efter at den dernæst var vedtagen af For-

bundsraadet, blev den forelagt den nye Rigsdag, som vedtog den d. 21de Januar 1882.

Efter Rigsdagens Slutning (d. 15de Juni) blev dens Præsident, v. Gossler, udnævnt til Kultusminister i Steden for Puttkamer, der havde overtaget Indenrigsministeriet efter Eulenburg. Gossler begunstigedes af Hoffet, der ønskede en større Eftergivenhed i Kulturkampen, end Puttkamer efter sine tidligere Ytringer kunde gaa ind paa. Samtidig traadte Grev Stolberg tilbage fra sine Stillinger som Vicepræsident i Statsministeriet og Afløser for Rigskansleren. Den sidste Stilling blev overdragen til Statsminister v. Bötticher, den første (i Oktober) til Puttkamer. Den siden Bülows Død (i 1879) ubesatte Plads som Statssekretær i Udenrigsministeriet blev besat med Sendemanden i Konstantinopel, Grev Hatzfeld.

Aldrig saa snart var Rigsdagen sluttet, førend der begyndte en ivrig Valgkamp. Regeringen opbød hele sin Indflydelse for at skaffe sig Flertallet i den nye Rigsdag, og dens Presse betegnede enhver, der stemte imod den, som en Modstander af Kejseren og Riget. Imidlertid fremsatte den ikke noget klart Program; kun var der megen Tale om Tobaksmonopolet, som skulde give Midler til Arbejderforsikringen. Det syntes dernæst at være en Hovedopgave for Regeringen at vinde Centrum og stemme de klerikale Vælgere gunstig ved en forsonlig Optræden ligeover for den katholske Kirke. Af de 12 preussiske Bispedømmer vare kun 3 besatte, medens de 9 stode ledige (dels paa Grund af Biskoppernes Død, dels paa Grund af deres Afsættelse), og deres Formue forvaltedes af Statens Embedsmænd. Der var nu allerede sluttet en Overenskomst med Paven, i Følge hvilken han gav Domkapitlerne i de ved Dødsfald ledige Bispedømmer Tilladelse til at vælge en Vikar til at styre Bispedømmet, og dette var i Februar og Marts sket i Paderborn og Osnabrück; men i Avgust blev endog den strassburgske Domherre Dr. Korum indsat til

Biskop i Trier med Fritagelse for den foreskrevne Ed til Staten. Senere blev der ogsaa indsat en Biskop i Fulda. Om videre Skridt i samme Retning blev der i September underhandlet i Rom mellem Kardinalstatssekretæren Jakobini og den tyske Sendemand i Washington, v. Schlözer, og Begyndelsen syntes Bismarck saa lovende, at han besluttede at ansætte Schlözer som særlig preussisk Sendemand hos Paven. Under hans Fraværelse i Washington for at tage Afsked fortsatte en af Bismarcks fortrolige, Dr. Busch, Underhandlingerne, og den tyske Regeringspresse aabnede endog Udsigter til Gjenoprettelse af Pavens verdslige Magt.

Alt dette vakte imidlertid hos den tyske Middelstand, især i Preussen, Frygt for en politisk og kirkelig Reaktion, og de liberale Partier anspændte deres Kræfter mod denne. Da Partierne vare meget splittede, var Udfaldet af Valgene d. 27de Oktober paa mange Steder uafgjort, saa at der maatte foretages mange Omvalg i November. Det endelige Resultat var, at Regeringen led et Nederlag. Fremskridtspartiet, som især var blevet forfulgt af dens Presse, og Secessionisterne havde hver vundet 20—30 Stemmer og talte nu tilsammen over 100 Medlemmer; de nationalliberale vare sunkne til henved 50, de konservative og det tyske Rigsparti til c. 80. Det klerikale Centrum udgjorde c. 100; nærmest det stode 9 Welfer og 18 Polakker. Ved Omvalgene valgtes 13 Socialdemokrater, alle af den mere moderate Retning; deres Fører, Hasenclever, fornægtede i December i Rigsdagen de Personer, som vare indviklede i den store Højforræderiproces i Leipzig. De danske havde vundet Flensborg-Kredsen, og i Elsass var Avtonomistpartiet aldeles fortrængt af 15 protesterende og ultramontane. Rigskansleren var altsaa fuldstændig skuffet i sit Haab om et konservativt Flertal.

Rigsdagen aabnedes d. 17de November af Rigskansleren med Oplæsning af et kejserligt Budskab, som indeholdt et fuldstændigt Program for Regeringens sociale

og økonomiske Politik, der gik ud paa at sikre gamle og invalide Arbejdere mod Nød og skaffe Midler dertil ved indirekte Rigsskatter, men afskaffe direkte Skatter. Som det bedste Middel anbefaledes Tobaksmonopolet. For den nærværende Samling forelagdes af betydeligere Sager dog kun Budgettet og Overenskomsten med Hamburg. Til Præsident valgtes den konservative v. Levetzow ved en Koalition mellem de konservative og Centrum. Ved første Behandling af Budgettet var Richter med sin skarpe Kritik den eneste Taler (d. 24de November); men Forhandlingen om Overenskomsten med Hamburg gav d. 28de November Bismarck Lejlighed til at udtale sig om sin Stilling paa den sædvanlige Maade. Han klagede over Partihadet, som bragte den nationale Enhed i Fare, og over »den Strøm af Bitterhed, Ondskab, Gift og Galde, som i Valgprogrammerne var udøst over ham«.

D. 29de November begyndte anden Behandling af Budgettet, under hvilken der udspandt sig en heftig Kamp mellem Kansleren og Fremskridtspartiet. Bismarck paastod, at Partiets Tendenser førte til Republikken, og erklærede d. 30te November: »Naar jeg skal vælge mellem en Tilnærmelse til Centrum og til Fremskridtspartiet, vil jeg altid foretrække det første.« Imidlertid viste det sig snart, at han ikke kunde stole paa Centrum, som ogsaa under Valgkampen havde erklæret, at det ikke vilde indrømme Rigskansleren noget, førend Majlovene vare afskaffede. Den største Del af det med Windhorst i Spidsen stemte saaledes med de liberale mod Bevillingen til et »Volkswirthschaftsrath« for hele Tyskland, som atter var optagen i Budgettet. Bismarck blev herover meget opbragt paa Windhorst og lod ham heftig angribe i »Norddeutsche allgemeine Zeitung« paa Grund af en Ytring i Udvalget om Overenskomsten med Hamburg, der erklæredes for upatriotisk; men Centrum blev sin Fører tro. — D. 15de December førte de liberales Klager over Valgagitationer til en heftig Strid; men Putt-

kamer erklærede, at de Embedsmænd, som havde understøttet Regeringen ved Valget, fortjente dens og dens kejserlige Herres Tak.

I Elsass-Lothringen mislykkedes Statholderen, General Manteuffels Forsøg paa at forsone Indbyggerne med de tyske Embedsmænd fuldstændig. De Indrømmelser, Regeringen gjorde, forbitrede de sidste uden at tilfredsstille de første, hvis Deputerede i Landsudvalget optraadte meget skarpt imod Embedsmændene. Ved et Festmaaltid, som Landsudvalget gav Statholderen (1ste Februar), greb denne derfor Lejligheden til bestemt at udtale, at Elsass kun ved aabent at slutte sig til Tyskland kunde opnaa Selvstændighed og Ligestilling med de andre tyske Stater. Landsudvalgets Samling sluttedes d. 26de Februar. Kort efter gjorde den elsassiske Gejstlighed en Indrømmelse, i det Biskoppen af Strassburg d. 3dje Marts med Pavens Tilladelse forordnede Kirkebønner for Kejseren og hans Hus, hvilket hidtil ikke havde været indført i Elsass-Lothringens katholske Kirker. Til Gjengjæld indrømmede Regeringen Indsættelsen af Koadjutorer i Metz og Strassburg, hvor Biskopperne vare meget gamle. Derimod forelagdes der Forbundsraadet en Lov, som bestemte, at Landsudvalget i Elsass skulde forhandle offentlig og paa Tysk, medens dets Forhandlinger hidtil havde været hemmelige og sædvanlig førte paa Fransk. Efter at Loven var vedtagen i Forbundsraadet, forelagdes den for Rigsdagen, hvor Elsasserne opponerede stærkt (26de og 27de April), men Loven blev antaget med stort Flertal. Valgene d. 27de Oktober gave Manteuffel et afslaaende Svar paa hans Tale af 1ste Februar. Landsudvalgets Samling (den sidste ikke offentlige) aabnedes d. 5te December.

I Tysklands næststørste Stat Bayern bragte de nye Valg til Landdagen (i Juli) det klerikale (ultramontane eller patriotiske) Parti et forøget Flertal. Der valgtes nemlig kun c. 70 liberale, men c. 90 Patrioter, naar dertil regnes 3 orthodox-lutherske konservative, der nærmest sluttede

sig til de klerikale Katholiker. Det liberale Ministerium Lutz, der havde Kongen paa sin Side, lod sig imidlertid ikke fortrænge.

England.

Parlamentet aabnedes d. 6te Januar 1881 med en Trontale, som væsentlig beskæftigede sig med de irske Anliggender: den forkyndte paa den ene Side Tvangslove, paa den anden Side en Lov til Reform af de irske Landboforhold. Inden man vilde gjøre Irlænderne Indrømmelser, vilde man bringe dem til Lydighed mod Loven og forelagde derfor først Tvangslovene. Den ene af disse gav Vicekongen forøget Magt for at gjøre en Ende paa de agrariske Forbrydelser, som i 1880 havde naaet et Tal af 1253 uden at regne Truselsbreve: han skulde have Ret til at erklære alle irske Distrikter, der syntes ham upaalidelige, i Belejringstilstand og til under denne at fængsle enhver, der forekom ham skyldig, uden Lov og Dom paa 1½ Aar. Den anden Lov forbød alle Irlændere at besidde Skydevaaben uden særlig Tilladelse af Vicekongen. Disse Love mødte en haardnakket Modstand af Underhusets irske Medlemmer, førte af Parnell og Mac Carthy. Først forhalede de Adresseforhandlingen, som ellers plejer at afgjøres i ét eller to Møder; først d. 20de Januar var man endelig færdig med de talrige Ændringsforslag, som stilledes snart af et, snart af et andet Medlem af Homerulernes Parti. D. 24de Januar forelagde dernæst Statssekretæren for Irland, Forster, den første Tvangslov; Dagen efter indtraf den Efterretning fra Dublin, at Juryen, der skulde dømme Parnell og de andre Førere for Landligaen, ikke havde kunnet blive enig og derfor havde frifundet dem. Mod Tvangsloven blev nu »Obstruktionen« anvendt endnu stærkere end

mod Adressen, i det den ene Irlænder efter den anden holdt lange Taler; et enkelt Møde varede saaledes fra Mandag d. 31te Januar Kl. 4 til Onsdag d. 2den Februar Kl. 9 om Morgenen. Da erklærede Formanden (the speaker), at han ikke mere vilde give nogen Taler Ordet, men lade Forslagene komme til Afstemning. Homerulerne protesterede mod dette Brud paa Parlamentets gamle Regler og forlode Huset, hvorefter Billen blev vedtagen ved første Behandling.

Dagen efter, d. 3dje Februar, foreslog Gladstone, at naar Huset i Nærværelse af mindst 300 Medlemmer efter en Ministers Andragende med et Flertal af $^3/_4$ beslutter en Sags hurtige Fremme, skal Formanden under denne Behandling være udrustet med diktatorisk Magt. Endnu førend Forhandlingen om dette Forslag aabnedes, bleve over 30 irske Medlemmer udelukkede fra Mødet og fjærnede med Magt, fordi de paa forskjellige Maader havde trodset den af Formanden paabudte Forretningsorden. Derefter vedtoges Gladstones Andragende, Tvangslovene bleve underkastede hurtig Fremme, og i Marts fik de Lovskraft. Allerede i samme Maaned gjorde Vicekongen dem gjældende i 8 irske Grevskaber.

D. 8de—25de April holdt Parlamentet Paaskeferie, og da det igjen traadte sammen, var der foregaaet en vigtig Forandring saa vel i Regeringen som i Oppositionen. Regeringen var bleven svækket ved Udtrædelsen af Storseglbevareren, Hertugen af Argyll, der ikke billigede Gladstones irske Landbill; i hans Sted indtraadte Lord Carlington, der fik det vanskelige Hverv at forsvare Landbillen i Overhuset. Paa den anden Side havde de konservative d. 19de April ved Døden mistet deres gamle Fører, Lord Beaconsfield, den Mand, der en Tid lang havde hævet Torypartiets Anseelse saa højt; til hans Efterfølger som Partifører valgtes Marquis'en af Salisbury, der udmærkede sig saa vel ved aandelig Dygtighed som fornem Stilling, men manglede Smidighed i sin Optræden.

Den irske Landbill, som Gladstone havde forelagt lige før Ferien, var en Gjennemførelse af Irlændernes tidligere Fordringer, de saakaldte tre F'er (free sale, fixity of tenure og fair rents), og gav Fæsteren et Slags Medejendomsret til den Gaard, paa hvilken han havde indført Forbedringer. Der skulde indsættes en kongelig Kommission paa tre Medlemmer, som skulde afgjøre Stridigheder mellem Godsejere og Forpagtere om Forpagtningsafgiftens Størrelse og fastsætte denne for 15 Aar. Dernæst skulde der kunne gives Forpagterne Forskud af Statsmidler for at lette dem Adgangen til at blive Ejere. Disse Bestemmelser bleve af det konservative Parti erklærede for et uretfærdigt Indgreb i Ejendomsretten; men ogsaa flere af de irske Medlemmer, navnlig Førerne af Landligaen med Parnell i Spidsen, modsatte sig Loven, fordi de frygtede, at den kunde svække Irlændernes Iver; de holdt fast ved den Fordring, at Godsejer- (Landlord-) Systemet helt skulde afskaffes, og vedligeholdt Landligaens Terrorisme i Irland. Under denne dobbelte Opposition gjorde Billen kun langsomme Fremskridt, men Gladstone kæmpede for den med mageløs Udholdenhed og Dygtighed, og den anden Læsning vedtoges med ²/₃ af Stemmerne (20de Maj). Utallige Ændringsforslag forsinkede imidlertid den sidste Behandling, og først den 29de Juli gik Loven igjennem ved tredje Læsning.

I Overhuset vedtoges i Avgust store Ændringer, disse forkastedes igjen for største Delen i Underhuset, og d. 12te Avgust gjenindsatte Lorderne deres Ændringer. Det saae ud til et alvorligt Sammenstød, og man begyndte allerede i Underhuset at tale om Overhusets Afskaffelse, men da lykkedes det ved private Forhandlinger at tilvejebringe en Overenskomst. D. 15de Avgust vedtog Underhuset nogle af Lordernes Ændringer, men ingen af dem, der strede imod Lovens Aand, og Dagen efter vedtog Overhuset Loven i dens nye Skikkelse. D. 22de Avgust fik den kongelig Stadfæstelse, og d. 27de Avgust sluttedes Parlamentets Samling.

De irske Anliggender havde optaget Parlamentet i den Grad, at der ikke var fremmet andre Sager af Betydning; kun Afskaffelsen af legemlig Revselse i Marinen fortjener at nævnes. En enkelt Sag havde dog i høj Grad beskæftiget den offentlige Mening, nemlig Spørgsmaalet om Republikaneren, Arbejdervennen, Atheisten og Totalafholdenhedsprædikanten Bradlaughs Adgang til Underhuset. Den Tilladelse, som 1880 var given ham til at lade en simpel Erklæring træde i Steden for en Ed, var bag efter bleven tilbagekaldt ved en retslig Afgjørelse, og han havde derfor maattet nedlægge sit Mandat; men d. 9de April 1881 blev han gjenvalgt i Northampton og tilbød nu at aflægge Eden. Han var allerede i Færd med at sværge, da Formanden afbrød ham efter Opfordring af de konservatives Fører, Stafford Northcote, som protesterede mod Edsaflæggelsen, fordi Bradlaugh tidligere havde erklæret, at den religiøse Eds Form ikke var bindende for hans Samvittighed. Huset besluttede derpaa med 208 Stemmer mod 175 (mod Gladstone og Bright) at nægte ham Tilladelse til Edsaflæggelse, og da han desuagtet tog Sæde i Huset, blev han d. 10de Maj fjærnet med Magt. Gladstone indbragte nu et Lovforslag, som tillod ethvert Medlem at lade en blot Forsikring træde i Steden for den politiske Ed; men dette Forslag stødte paa en saa stærk Modstand af Højkirkemændene, at han maatte opgive det. D. 3. Avgust forsøgte Bradlaugh igjen at trænge ind i Huset, men blev fjærnet paa en voldsom Maade.

Spørger man nu, hvilke Følger de i Parlamentssamlingen 1881 vedtagne Love have haft for Udviklingen af de irske Forhold, saa var for det første Resultatet af Tvangslovene ikke stort. Omendskjønt mange Urostiftere fængsledes, bl. a. Parlamentsmedlemmet Dillon (2den Maj), blev Bevægelsen i Landet uformindsket, og alene i Maj udøvedes der 337 agrariske Forbrydelser, deriblandt 3 politiske Mord. Fra første Færd havde Landligaen ikke noget

at gjøre med Voldsgjerningerne; disse udgik fra hemmelige Selskaber, som Fenierne, men Landligaen tog imod deres Hjælp. Feniernes Samfund var vel voxet frem paa irsk Jordbund, men havde faaet sin Udvikling i Nordamerika; dets Formaal er Løsrivelse fra England med væbnet Haand og Anvendelse af alle mulige Midler for at fordrive Englænderne fra Irland. Denne Bande lod nu igjen høre fra sig, og den vilde Demagog O'Donnovan Rossa forkyndte i sit Blad i Ny-York (»United Irishmen«), at Englands Stæder skulde stikkes i Brand, de engelske Skibe bores i Sænk, de mest fremragende Englændere myrdes. De Forsøg, der skete paa at udføre nogle af disse Trusler, f. Ex. paa at sprænge Kasernen i Chester i Luften (d. 5te Maj), mislykkedes dog heldigvis for største Delen.

Heller ikke Landboloven havde saa gode Følger, som Regeringen havde haabet. Lederne af Landligaen erklærede, at de ikke vare tilfredse med Indrømmelserne, men vilde vedblive med deres Agitationer, indtil Forpagterne ere blevne Ejere, og Irland har faaet sit eget Parlament. Det var de Tanker, Parnell d. 15de September udtalte paa et stort Møde i Dublin. Regeringen besluttede derfor at træde kraftigere op: d. 13de Oktober fængsledes Parnell, i de følgende Dage flere andre af Ligaens Ledere; Tvangslovenes Bestemmelser udvidedes til hele Irland, der sendtes Tropper til Øen, og Landligaens Opløsning blev paabudt. De fængslede Førere besvarede disse Skridt med et Manifest, hvori de opfordrede det irske Folk til helt at undlade at betale Fæsteafgift. Følgen var, at der i November blev udøvet 520 agrariske Forbrydelser, deriblandt 2 Mord. Imidlertid havde Landbokommissionen begyndt sin Virksomhed og paa mange Steder nedsat Afgiften. Den første Afgjørelse af, hvad den ansaa for »fair rent«, blev saaledes givet d. 1ste November: Afgiften blev i dette Tilfælde nedsat til noget over $^2/_3$; andre Steder nedsattes den endog til Halvdelen. I December formindskedes ogsaa Forbrydelserne noget.

Det internationale Socialdemokrati, som fandt et Fristed i London, holdt d. 23de Marts en Forsamling, som forherligede Pariser-Kommunen, lovpriste Kejsermordet i Petersborg og opfordrede til alle Tyranners, Pengeherskeres og Præsters Udryddelse, og de samme Grundsætninger bleve paa den voldsomste Maade udtalte paa den social-revolutionære Kongres, som d. 14de—19de Juli ligeledes afholdtes i London af 45 Udsendinge fra 15 Lande, blandt dem Louise Michel og Nihilisten Fyrst Krapotkin. Mod disse Forsamlinger skred den engelske Regering ikke ind; men da den tyske Socialdemokrat Most i sit i London udgivne Blad »die Freiheit« d. 19de Marts jublede over Kejser Alexanders Mord og opfordrede andre Folk til ligeledes at myrde deres Fyrster, blev han fængslet og dømt til 18 Maaneders Tvangsarbejde, ligesom hans Blad blev undertrykt.

I Afganistan holdt Englænderne ved Aarets Begyndelse endnu Kandahar besat; men i April rømmede de britiske Tropper Staden, og man havde saaledes fuldstændig brudt med det forrige Ministeriums »Kejserpolitik«; dog beholdt Englænderne Ketta og nogle Punkter paa Vejen der fra til Kandahar besatte. Den af England som Emir af Afganistan anerkjendte Abd ur Rahman besatte nu Kandahar og blev forsynet med engelske Kanoner, Geværer og Penge. Hans Modstander, Ejub Kan i Herat, som 1880 havde gjort Angreb paa Kandahar, men var slaaet tilbage af Englænderne, fornyede nu sit Angreb og slog d. 26de Juli Abd ur Rahmans Tropper, som for største Delen gik over til ham. D. 30te Juli rykkede han ind i Kandahar; men han manglede Penge og Vaaben, og d. 22de Septbr. bukkede han igjen under for Abd ur Rahman, som d. 30te September holdt sit Triumfindtog i den omstridte Stad. Ejub flygtede til Herat, men blev ogsaa fordreven der fra af Abd ur Rahman, som saaledes har forenet hele Afganistan under sit Herredømme. Ejub er flygtet til Persien.

I Sydafrika havde den transvaalske Republik erklæret sig for uafhængig, og de engelske Tropper kunde ikke udrette noget mod de tapre Boerer, der vare udmærkede Skytter. Den 28de Januar led saaledes General George Colley et Nederlag ved Laings Neck, og d. 27de Februar faldt han selv i en ny Træfning. Imidlertid var der kommet Forstærkningstropper under General Evelyn Wood, og nye ventedes under Sejrherren fra Afganistan, General Frederik Roberts; men den engelske Regering var stemt for Fred, og Adresser fra det hollandske Folk appellerede til Englands Højmodighed. Der aabnedes Underhandlinger mellem General Wood og den transvaalske Overanfører Joubert, under Mægling af Oranje-Republikkens Præsident, Brand, og i Marts kom det til en Fred, som blev stadfæstet i Pretoria i Avgust. Herefter skal den transvaalske Republik være uafhængig i sine indre Anliggender, men erkjende Englands Overherredømme og dets Ret til at have Opsyn med de ydre Anliggender. Den sidste Bestemmelse vilde Boerernes Folkeraad i Begyndelsen ikke gaa ind paa; men da den engelske Regering holdt fast ved den, gav det dog til sidst efter (i Oktober).

Nederlandene.

I Juni 1881 foretoges der nye Valg til en Tredjedel af andet Kammer; ved disse tabte det liberale Parti 3 Pladser til de orthodoxe Protestanter, som i Forening med de ultramontane Katholiker bekæmpe Skolens verdslige Indretning. De liberale beholdt dog Flertallet (49 mod 37), men de dele sig igjen i 2 Fraktioner, af hvilke den mere fremskredne fordrer en Nedsættelse af den meget høje Valgcensur. Generalstaternes nye Samling aabnedes d. 19de September; forinden var der foregaaet den Forandring i

Ministeriet, at Ministerpræsidenten van Lynden i Steden for Udenrigsministeriet overtog Finansministeriet, som var blevet ledigt, da Finansministeren var aftraadt, fordi han ikke havde kunnet gjennemføre en meget upopulær Skat paa Renter og Værdipapirer; den nye Finansminister foreslog i dens Sted et Laan til Dækning af det aarlige Underskud. Udenrigsministeriet blev overtaget af Sendemanden i Berlin, Rochussen.

I Atshin indførtes i Marts den borgerlige Styrelse, og General van der Heyden, som havde gjort sig fortjent ved Landets Underkastelse, vendte tilbage til Evropa. Følgen blev imidlertid, at mange af de indfødte, der vare flygtede bort, nu hævnlystne vendte tilbage og angrebe Nederlænderne, saa at Tilstanden i Atshin igjen blev betænkelig.

Belgien.

Efter at det liberale Ministeriums faste Optræden mod flere Provins- og Menighedsraaders Gjenstridighed mod Skolereformen og dets Brud med Vatikanet var blevet billiget i Kamrets Adresse, som var antagen d. 10de December 1880 med 63 Stemmer mod 42, gik Kamret over til Behandlingen af Budgettet, som ligeledes blev vedtaget efter Ministeriets Forslag. Større Vanskelighed havde dette med at faa gjennemført nogle Forandringer i Valgloven, som gik ud paa at hindre Provinsraadene fra at øve en skadelig Indflydelse paa Valglisterne og paa at lette Udlændingers Naturalisation. Det lille radikale Parti gjorde nemlig ved denne Lejlighed Fordring paa Valgrettens Udvidelse, da den høje Valgcensus udelukkede mange dannede Folk, og Vælgernes Tal kun var 116,000; men da Ministerpræsidenten Frère Orban lovede at tage Sagen under Overvejelse, betænkte det sig dog paa at bringe Kabinettet i Fare ved

at forbinde sig med de klerikale, og Ministeriets Forslag bleve saaledes vedtagne. Samlingen sluttedes d. 6te Avgust.

Paa denne Tid henvendte Paven en Skrivelse til Belgiens Primas, Ærkebispen af Mecheln, hvori han dadlede de yderlig gaaende klerikales Angreb paa den belgiske Forfatning og advarede dem mod en alt for voldsom Optræden. I Følge dette Brev takkede Rektoren for Löwens Universitet af, og Angrebenes Hovedophavsmand, Professor Périn, fik sin Afsked. Menighedsvalgene i Slutningen af Oktober faldt overvejende ud til Fordel for de liberale, især i de større Stæder. Kamrenes nye Samling aabnedes den 8de November, og Kampen mellem de to Partier begyndte strax igjen.

Schweiz.

Blandt de af Forbundsforsamlingen i 1881 vedtagne Love mærkes Banknoteloven af 8de Marts, som stiller Bankerne under stræng Forbundskontrol, og Handels- og Obligationsretten, som blev tilendebragt i Juni efter flere Aars omhyggelige Forarbejder og skal træde i Kraft ved Nyaar 1883. I Følge den ved Folketællingen af 1ste December 1880 udviste Tilvæxt (til et Folketal af 2,840,000) foretoges der i den overordentlige Samling i April en Revision af Forbundsvalgloven, ved hvilken Kantonerne Bern og Zürich hver fik 2, Schwyz, Basel-Stad, Appenzell-Ausserroden, Tessin, Waadt og Genf hver 1 Repræsentant til i Nationalraadet, hvis Tal derved steg til 145. Ved denne Lejlighed forandredes Inddelingen af Valgkredsene i Tessin og Freiburg, for at det liberale Mindretal i disse Kantoner ogsaa kunde komme til Orde lige over for det hidtil eneherskende klerikale Flertal. Tessins ultramontane Repræsentanter viste deres Harme ved at udeblive fra den næste

(ordentlige) Samling i Juni, og en af dem truede endog med Kantonets Udtrædelse af Forbundet. I flere Kantoner have i øvrigt nu de katholske gejstlige underkastet sig de nye Love, f. Ex. med Hensyn til Præsternes periodiske Gjenvalg af Folket; men Forholdet til Pavestolen er ikke gjenoprettet, og Bispedømmet Solothurn staar derfor stadig ledigt efter Biskoppens Afsættelse. I Juli stiftedes der i Luzern en konservativ-katholsk Union for at modvirke Forbundsforsamlingens Enhedsbestræbelser.

Ved de nye Valg til Nationalraadet (d. 31te Oktober) sejrede det radikale Parti, saa at Raadet kom til at bestaa af 81 radikale, 24 moderat-liberale, 7 konservative og 8 klerikale. Forbundsforsamlingen traadte sammen d. 5te December og gjenvalgte alle Medlemmer af Forbundsraadet (Regeringen), uagtet en Del af de radikale havde villet udskyde nogle af dets moderate Medlemmer; Forbundspræsident blev Bavier.

Efter den russiske Kejsers Mord blev der ikke blot i russiske, men ogsaa i tyske Blade rettet heftige Angreb mod Schweiz's Asylret, og i selve Schweiz opstod der stor Forbitrelse mod de Socialister og Anarkister, der kompromitterede denne ved deres frække Optræden, navnlig i Genève og Zürich. Da det derfor blev bekjendt, at Socialisterne vilde holde en Verdenskongres i Zürich d. 2den September, forbød Kantonets Regeringsraad det efter Opfordring af 30,000 Borgere. Kongressen samledes derpaa (d. 2den Oktober) i al Stilhed i Chur; men den talte kun 25 Medlemmer og fik ingen Betydning. Fyrst Krapotkin var allerede d. 23de Avgust af Forbundsraadet bleven udvist fra Schweiz.

Frankrig.

Paa Nyaarsdag 1881 døde den gamle Konspirator Blanqui, født 1805, der havde tilbragt en stor Del af sit

Liv i Fængsler, men var bleven benaadet 1879. Ved hans Begravelse iværksatte de yderligst gaaende Partier en stor Demonstration: Ligtoget bestod af 15,000 Mennesker, og det kom til et lille Sammenstød med Politiet. Samme Nat (d. 5te—6te Januar) ankom de sidste amnesterede Kommunarder til Paris; en af dem var Skomageren Trinquet, der strax derefter optraadte som Kandidat ved de nye Municipalvalg, der afholdtes d. 9de Januar i hele Frankrig. Valgene faldt i det hele heldig ud for de opportunistiske Republikanere; kun i Paris fik yderste Venstre Overhaanden, medens dog de af Kommunarderne opstillede Kandidater ogsaa der faldt igjennem. Paris's Municipalraad sluttede sig imidlertid for saa vidt til Kommunens Grundsætninger, som det arbejdede paa at tilrive sig en uafhængig Stilling og forvandle Paris til en Stat i Staten. Det kom derved snart i Strid med Politipræfekten Andrieux, som tilbageviste dets uretmæssige Fordringer. Ministeriet holdt længe paa ham, men til sidst maatte han dog tage sin Afsked (16de Juli).

Kamrene samledes d. 20de Januar; Dagen efter gjenvalgte Deputeretkamret Gambetta, Senatet Léon Say til Præsident. Gambetta holdt en længere Aabningstale, hvori han priste Republikken samt paaviste dens betydelige Resultater og fredelige Politik. Det samme Dag af Finansministeren Magnin forelagte Budget for 1882 gav et Overskud, skjønt 659 Mill. vare anslaaede til overordentlige Udgifter, mest offentlige Byggearbejder. Senere forelagde Udenrigsministeren Barthélemy-Saint-Hilaire en gul Bog, som indeholdt Frankrigs Rundskrivelser og Noter indtil d. 17de Januar. De sidste af disse Aktstykker, som navnlig indeholdt Formaninger til Grækenland, gave Gambetta Anledning til at lade sine Venner angribe Udenrigsministerens mislykkede Voldgiftsforslag saa vel i Pressen som i Kamret; men i dette blev der næsten énstemmig vedtaget en Dagsorden, som billigede Ministerens Politik. Ikke længe efter

offentliggjorde den engelske blaa Bog nogle Depecher fra 1880, som meddelte, at den franske Krigsminister havde lovet Grækenland 30,000 Geværer. I denne Anledning blev der gjort en Forespørgsel i det franske Deputeretkammer d. 21de Februar. Ministerpræsidenten Ferry svarede, at der vel havde været Tale derom, men at Afsendelsen af Geværerne var bleven standset af Regeringen, og Gambetta erklærede, at han, hvem man tillagde Løfterne til Grækenland, aldrig havde øvet nogen Indflydelse paa Ministeriet. Dermed lod Kamret sig nøje.

Den første Lov, der blev forelagt Kamret, var en ny Presselov. Udkastet, som var blevet behandlet i to Aar af et Udvalg, afskaffede alle forebyggende Forholdsregler, Censur, Stempel og Kaution, men havde beholdt Begrebet »Presseforseelser« og fastsat særskilte Straffe for saadanne. Derimod opponerede Venstre, og Floquet foreslog, at Pressen skulde undergives den almindelige Ret, saa at alle Forseelser, der ikke havde Følger i Gjerning, skulde være straffefri, som Opfordringer til en Forbrydelse, Forhaanelse af de højeste Myndigheder og fremmede Statsoverhoveder. Floquets Ændringsforslag blev henvist til Udvalget, dette forhandlede med ham om en Omarbejdelse af vedkommende Paragrafer, og ved den derefter følgende Behandling vedtoges for største Delen de radikales Forslag om Straffefrihed. Fornærmelser mod fremmede Statsoverhoveder skulde henvises til Edsvorneretterne. Hele Loven vedtoges d. 17de Februar. I Senatet foretoges der senere nogle faa Forandringer, som Kamret billigede d. 21de Juli.

Et andet Lovforslag fik derimod et meget konservativt Resultat. Den radikale Deputerede Naquet havde i 3 Aar med stor Iver kæmpet for Gjenindførelse af Skilsmisse, som havde været tilladt fra 1792 til 1816, men siden var afløst af Separation, som ikke tillod nyt Giftermaal. Der var blevet nedsat et Udvalg, som havde foreslaaet Indførelse af Skilsmisse i visse Tilfælde; men en Del af

Venstre, ogsaa Ministrene, forenede sig her med Højre, og Forslaget blev forkastet med 261 Stemmer mod 224 (8de Februar).

Et Spørgsmaal af stor Vigtighed for den indre Politik var det om Listeafstemningen, hvis Indførelse den tidligere Minister Bardoux, en Ven af Gambetta, allerede havde foreslaaet i Juli 1880. Denne Form for Valg bestemte, at et Departements Deputerede skulde vælges under ét; den var indført 1848, anvendt ved Valget af Nationalforsamlingen i Februar 1871, men afskaffet 1875. I dens Sted var der indført Arrondissementsvalg, saa at hvert Arrondissement (en Underafdeling af et Departement) vælger sin Deputerede særskilt. Denne Valgmaade aabner mere Spillerum for lokale Indflydelser og giver Valgene en mere konservativ Karakter, medens ved Listevalget Partiernes Kraft kunde udfoldes stærkere og Mindretallene lettere helt undertrykkes. En Valgkomité i Paris kunde udstrække sit Net over hele Frankrig, der kunde dannes et ensartet Kammer, og en Partifører kunde træde frem som Folkets udvalgte ved at vælges af mange Departementer, saaledes som Thiers 1871 var valgt af over 20. Derfor ønskede Gambetta Listeafstemningen, medens de maadeholdne Republikanere i det hele vare imod den, og mange Deputerede af alle Partier vare bange for, at de ved den skulde miste deres Pladser. Det blev i Grunden til et Spørgsmaal »for eller mod Gambetta«, og Venstre var i saa Henseende delt, da mange vare skinsyge og frygtede hans overvældende Magt. Grévy kunde naturligvis ikke ønske en Forandring, der vilde nedtrykke ham aldeles under en af Folket valgt Ministerpræsident, medens Ministeriet var delt. De Ministre, som hørte til Gambettas ubetingede Tilhængere og forrige Aar havde hjulpet ham med at styrte Freycinet (Constans, Cazot og Farre), erklærede i Ministerraadet, at de vilde udtræde, hvis Ministeriet som saadant optraadte mod Listeafstemningen. For at undgaa en Ministerkrise besluttede derfor Ministeriet

at holde sig nevtralt. Den første Skjærmydsel var et Nederlag for Gambetta: Udvalget kom til at tælle 8 Modstandere mod 3 Tilhængere af Forslaget og udtalte sig d. 16de Maj mod Forandringen, ved hvilken Lejlighed Ordføreren (Boysset) traadte skarpt op mod Bardoux og »hans mægtige Venner«. D. 19de Maj kom Sagen til Forhandling i Kamret. Gambetta havde opgivet Forsædet og talte selv for den: »Republikken behøvede en bred Basis, som kunde erstatte Plebiscitet og sikre den mod den nu stedse truende Koalition mellem Monarkisterne og en Del af selve Republikanerne saa vel som mod Pengemagten, der nu gjorde Udslaget ved Valgene i Steden for Ideerne og Grundsætningerne.« Efter denne Tale kom det til hemmelig Afstemning, om man skulde tage de enkelte Paragrafer af Bardoux's Forslag under Behandling, og til almindelig Overraskelse blev det vedtaget med 243 Stemmer mod 235. Da nu Gambettas Sejr syntes sikker, opgave mange af Modstanderne Kampen, og ved den mundtlige Afstemning blev § 1, som fastsatte, at de Deputerede skulde vælges ved Listeafstemning, vedtagen med 267 Stemmer mod 202. Alle Partierne vare delte: størst Flertal for Listeafstemningen havde Union républicaine, medens kun Legitimisterne havde Flertal for Arrondissementsvalg. Hele Loven vedtoges derpaa hurtig i ét Møde.

Det gjaldt nu om at faa Senatets Samtykke; men dér kunde Gambetta ikke øve Indflydelse ved sin Veltalenhed, og Forslaget kunde allerede af den Grund ikke være det behageligt, at det forøgede de Deputeredes Tal; thi naar Senatet og Kamret traadte sammen til en Kongres og stemmede under ét, vilde Talforholdet blive ugunstigere end hidtil for Senatet. I dette Øjeblik var Kamret netop sysselsat med et Forslag om en Revision af Forfatningen, fremsat d. 15de Marts af Barodet, hvis Hovedmaal var at tilintetgjøre Senatets Betydning. Gambetta greb nu Lejligheden til at forsikre, at han ønskede at vedligeholde

Forfatningen uforandret. Derpaa foretog han en Triumfrejse til sin Fødeby Cahors, hvor han højmodig som én Sejrherre priste Grévy, Senatet og Freden (28de Maj); men medens han optraadte saa forsonlig, satte Kamret Barodets Forslag paa Dagsordenen, og da Gambetta kom tilbage til Paris (31te Maj), var Forhandlingen derom mod hans Ønske netop begyndt. Det var jo ikke heldigt, at det skulde se ud, som om man vilde true Senatet, og han vilde ogsaa nok forbeholde sig et Vaaben mod dette, hvis det skulde forkaste Listeafstemningen. Samtidig valgte det da ogsaa et Udvalg, som talte 8 Modstandere og kun én Ven af denne. I Kamret udtalte Ministeriet sig imod Barodets Forslag, og dette blev forkastet med 254 Stemmer mod 186; men faa Dage efter foreslog Waddington som Ordfører for Senatsudvalget at forkaste Listeafstemningen: »Den vil føre Folket i Fristelse,« sagde han, »til at forlade den parlamentariske Republik og indtræde i den cæsariske.« D. 9de Juni afslog da ogsaa Senatet ved hemmelig Afstemning med 148 Stemmer mod 114 at tage de enkelte Paragrafer af Bardoux's Forslag under Behandling. Flertallet bestod af Højre og det moderate Venstre under Jules Simon.

Af andre Love, som vedtoges i denne Samling, maa fremhæves den 1880 af Kamret behandlede Lov om Forsamlingsretten, som næsten ophævede alle tidligere Indskrænkninger; den blev først nu vedtagen af Senatet, endelig den 25de Juni af Kamret. Den nye Toldtarif, som ligeledes allerede var behandlet af Kamret 1880, blev nu forhandlet i Senatet og endelig vedtagen d. 8de April. Da den indeholder en Del Forhøjelser i Sammenligning med den 1860 gjældende Tarif, gjorde den Forhandlinger med England om en ny Handelstraktat nødvendige. De 1880 i Kamret vedtagne Love om Elementarundervisningen mødte i Senatet en stærk Modstand, som især ledes af Jules Simon. Der blev saaledes indsat de Æn-

dringer, at Religionsundervisning i Skolelokalerne skulde tilstedes, og at Læreren skulde undervise Børnene »om deres Pligter mod Gud og Fædrelandet«; men da Kamret forkastede disse Ændringer, blev Skoletvangsloven ikke færdig i denne Samling. Dommerloven blev heller ikke færdig; men i Bestemmelser til Styrkelse af Hær og Flaade kappedes begge Kamre om at give rigelige Bevillinger. Samlingen sluttedes d. 29de Juli.

Skjønt Deputeretkamrets Mandat først udløb i Slutningen af Oktober, bleve de nye Valg udskrevne til d. 21de Avgust. Under Valgkampagnen holdt Gambetta en Tale i Tours (d. 4de Avgust), som afveg stærkt fra hans Udtalelse før Listeafstemningens Forkastelse i Senatet: nu fremsatte han et meget radikalt Program, som bl. a. fordrede Listeafstemning, Afskaffelse af de livsvarige Senatorer, Ophævelse af Senatets og Præsidentens Ret til at opløse Deputeretkamret, Dommernes Afsættelighed og tvungen Undervisning. Ministerpræsidenten Ferry, som endnu d. 19de Juni ved et Møde i Epinal havde udtalt sig mod Forfatningsrevisionen og prist Grévy som «den viseste blandt de vise«, holdt ligeledes d. 7de Avgust en Tale i Nancy, hvor han ganske underkastede sig Gambetta og erklærede sig rede til at være hans første Lieutenant. Det ansaas derefter for givet, at Ministeriet Ferry vilde blive afløst af et Ministerium Gambetta, som man snart almindelig kaldte »det store Ministerium«, fordi det skulde optage de betydeligste republikanske Statsmænd i sin Midte. At Gambetta maatte overtage Styrelsen, ansaas især for afgjort, efter at Valgene d. 4de Avgust og Omvalgene d. 4de September havde gjort hans Gruppe til den talrigste i Kamret. Republikanerne havde faaet et aldeles overvejende Flertal; kun 47 vare Bonapartister, 41 Royalister, medens de i det forrige Kammer tilsammen talte 142. Af Republikanere hørte igjen kun 40 til venstre Centrum (de moderate), 47 til yderste Venstre. 370 hørte til de republi-

kanske Grupper, der sluttede sig til Ministeriet og Gambetta, og den sidstes Gruppe var som sagt den talrigste (over 200). I sin egen Valgkreds Belleville (i Paris) havde Gambetta imidlertid vanskeligt nok ved at blive valgt. Kredsen var bleven delt i to, og han stillede sig i begge; men i et Valgmøde den 16de Avgust blev han meget slet modtagen; thi de intransigente hadede ham som en frafalden, en ærgjerrig Forræder, der efter at have naaet Magt og Rigdom ikke længer var Folket tro. I den ene Valgkreds blev han dog valgt med et lille Flertal; i den anden valgtes Tony Revillon, et af Pariser-Municipalraadets radikaleste Medlemmer. Derimod blev yderste Venstres Fører, Clémenceau, med stort Flertal valgt i begge Montmartres Kredse (ligeledes i Paris).

Indtil videre maatte Regeringen blive paa sin Post; thi det nye Kammer kunde først træde sammen d. 28de Oktober, og for det skulde den forsvare sin Handlemaade i Tunis. Dette Land beherskedes af en Bey med arvelig Magt, der i Følge Firman af 1871 i Krigstilfælde skulde understøtte Sultanen med Tropper, medens han ikke længer betalte ham Tribut; men Frankrig og Italien havde mere og mere stræbt efter at vinde den overvejende Indflydelse hos Beyen, Mohammed-Essanak Pasha. Under Berliner-Kongressen 1878, da Frankrig ytrede Skinsyge mod England, der ved Besættelsen af Cypern havde vundet en ny Middelhavs-Station, erklærede Marquis'en af Salisbury i en Samtale med Waddington, at England ikke havde noget imod, at Frankrig gjorde, hvad det vilde med Tunis, og Fyrst Bismarck saae gjærne, at Frankrig indlod sig paa et Foretagende, der kunde sysselsætte dets Magt uden for Evropa og forøge Italiens Misstemning mod det. I 1881 fik nu den franske Regering en Anledning til at gjøre disse Tanker til Handlinger. En halvt uafhængig tunesisk Stamme, Krumirerne, havde gjort røverske Indfald i Algerien og angrebet en fransk Post (2den April). For at

tugte dem udrustedes der nu en Expedition, hvortil Kamrene énstemmig bevilgede Midlerne, og uden at tage Hensyn til Beyens Protester rykkede Tropperne fra Algerien over Grænsen, medens en Brigade under General Bréart landede i Biserta (1ste Maj). Krumirerne gjorde ingen Modstand, men de franske Tropper rykkede frem mod Hovedstaden Tunis. I det uden for denne liggende Slot Bardo fik General Bréart Avdiens hos Beyen og oplæste en Traktat, i Følge hvilken flere vigtige Pladser skulde overgives til Franskmændene, og en fransk Ministerresident skulde overtage Styrelsen af Landets udenlandske Anliggender, ligesom dets Finansforhold skulde ordnes ved en Overenskomst med den franske Regering, for at dets Kreditorer (for største Delen Franskmænd) kunde sikres. Beyen maatte undertegne denne Traktat (d. 12te Maj), hvorved han blev aldeles afhængig af Frankrig, og den hidtilværende Generalkonsul Roustan, der allerede i 7 Aar med stor Kraft havde gjort sin Indflydelse i Tunis gjældende, blev udnævnt til Ministerresident. Kamrene stadfæstede Traktaten, skjønt den vakte nogen Misstemning i England og stor Harme i Italien. Porten havde allerede d. 25de April protesteret mod de franske Troppers Indmarche i »et af Sultanen afhængigt Land« og tænkte paa at sende sin Panserflaade til Tunis; men Frankrig erklærede, at det maatte betragte dette som et fjendtligt Skridt, der vilde blive afvist med Magt. Porten lod sig derefter nøje med at sende nogle Regimenter til Nabolandet Tripolis.

Efter Traktaten i Bardo rettede Beyen en Note til den tyrkiske Regering, hvori han protesterede mod den ham aftvungne Overenskomst, og Sultanen erklærede den for ugyldig; men Frankrig brød sig ikke om disse Protester: Barthélemy-Saint-Hilaire erklærede i en Rundskrivelse til Stormagterne, at Tunis ikke stod i nogen politisk Forbindelse med Tyrkiet, men var et uafhængigt Land; i øvrigt vilde Frankrig ikke gjøre nogen Erobring, men det maatte

sørge for Algeriens Sikkerhed; desuden vare store franske Kapitaler anbragte i Tunis. Sagen syntes afgjort, og en Del af Tropperne blev tilbagekaldt; men nu begyndte først ret Vanskelighederne. Den mohammedanske Fanatisme var bleven stærkt opflammet mod Franskmændene, og der udbrød ikke blot Opstande i Tunis, men ogsaa i Algerien, som var blevet blottet for Tropper. I Provinsen Oran paa Grænsen af Marokko overfaldt Høvdingen Bu Amema flere evropæiske Nybygder og myrdede mange Kolonister, for største Delen Spaniere. En Hærafdeling, som angreb ham, blev slaaet, og d. 15de Juni lod Oberst Mallaret ham drage uhindret forbi sig med Fanger og Bytte. I Tunis var Beyens Myndighed knækket, røverske Bander droge omkring i Landet, og de tunesiske Tropper vare aldeles upaalidelige. Der maatte altsaa hurtig sendes Forstærkninger til Afrika; men ved denne Lejlighed viste der sig store Ulemper ved det franske Hærvæsen. Da Mobiliseringen af et enkelt Armékorps vilde have forvoldt megen Forstyrrelse i Landet, fordi man saa maatte indkalde Reserverne, havde Krigsminister Farre taget to Bataillоner af et vist Antal Regimenter af alle Korps; ved den yderligere Forstærkning tog han endnu to; men derved bleve Armékorpsene desorganiserede. Sundhedsvæsenet og Intendanturen viste sig dernæst slette, alt var samlet i Krigsministeriet, og Farre viste ikke tilstrækkelig Dygtighed. Tropperne i Afrika lede Nød og Mangel, og i Tunis maatte Hæren indtage den ene By efter den anden, uden at det lykkedes den at faa Bugt med Oprørerne, som fandt Tilhold i Tripolis. Over alt dette opstod der en stærk Misstemning i Frankrig: man klagede over, at Regeringen skjulte den rette Sammenhæng, og i Kamret blev særlig Generalguvernøren i Algerien, Albert Grévy, en Broder til Præsidenten, heftig angreben.

Til Held for Ministeriet havde dog Forholdene forbedret sig noget, da det nye Kammer traadte sammen

d. 28de Oktober. General Saussier, som havde udmærket sig i Algerien 1871, var atter bleven sendt der over og havde siden faaet Overanførselen i Tunis. Det lykkedes at drive Bu Amema over paa marokkansk Territorium. I Tunis blev Hovedstaden d. 10de Oktober besat af de franske Tropper, som der fra rykkede frem mod den hellige Stad Kairvan, et Hovedsæde for mohammedansk Fanatisme. Oprørerne flygtede mod Syd, og Kairvan overgav sig d. 26de Oktober. Ved disse Efterretninger lettedes Besvarelsen af de Interpellationer, som d. 5te November stilledes i Kamret, noget for Ferry og Farre; men Hovedgrunden til, at de slap taalelig derfra, var Kundskaben om, at de dog vilde vige Pladsen for Gambetta. Denne havde først ladet sig vælge til provisorisk Formand for at prøve sit Flertal, men havde ved det endelige Formandsvalg (d. 3dje November) overladt Forsædet til Brisson. Hvor stor hans Indflydelse var i Kamret, viste han d. 9de November: man kunde ikke blive enig om en passende Slutning paa Interpellationerne og havde forkastet det ene Forslag efter det andet; da gjorde Gambetta Ende paa Forvirringen ved at foreslaa følgende Dagsorden: »Kamret, som er bestemt paa en fuldstændig Udførelse af den af den franske Nation underskrevne Traktat af 12te Maj, gaar over til Dagsordenen.« Denne Dagsorden blev vedtagen med 355 Stemmer mod 68, og Dagen efter indgav Ministeriet Ferry sin Dimission. Nogle Dage før havde Generalguvernøren i Algerien, Albert Grévy, ligeledes trukket sig tilbage.

D. 14de November havde Gambetta dannet sit nye Ministerium, der imidlertid ikke blev »stort«; thi Mænd som Freycinet og Léon Say havde ikke villet underordne sig hans Planer, og han havde derfor valgt mindre betydelige Personer, som han kunde lede. Af de gamle Ministre forbleve Justitsministeren Cazot og Cochery, der havde styret Post- og Telegrafvæsenet, siden det havde faaet sit eget Ministerium (i Februar 1879). Gambetta overtog

Forsædet og Udenrigsministeriet med sin Ven Spuller som Understatssekretær; General Campenon, en ældre Mand, der d. 2den December 1851 var bleven fængslet, fordi han havde nægtet sin Medvirkning til Statskupet og derefter havde hjulpet Beyen af Tunis med at reorganisere sin Hær, blev Krigsminister og vandt som saadan snart et godt Navn. Den radikale Frihandelsmand Rouvier blev Handelsminister, den udmærkede Naturforsker og ivrige Modstander af Gejstligheden Paul Bert Kultusminister. Blandt de nye Ministre vakte især de to sidste Anstød hos mange; men ogsaa flere andre Udnævnelser bleve Gjenstand for Dadel, saaledes Journalisten Weiss's til Direktør i Udenrigsministeriet, Generalerne Canroberts og Gallifets til Medlemmer af det øverste Krigsraad, og General Miribels til Chef for Generalstaben. Ved Valget af disse Mænd, som gjaldt for mere eller mindre reaktionære, viste Gambetta, at han agtede at bruge dygtige Kræfter uden Hensyn til deres politiske Fortid; men dette vakte Misstemning hos mange af hans tidligere Partifæller. Det viste sig snart, at han ikke kunde stole paa sit Flertal, og allerede d. 8de December bevilgedes Udgifterne til to af ham dannede nye Ministerier (for Agerdyrkningen og de skjønne Kunster) kun under det Forbehold, at Regeringen for Fremtiden ikke burde skabe nye Ministerier uden forud at have faaet Bevillinger dertil. Gunstigere for Gambetta var Forhandlingen om Bevillingerne til den tunesiske Expedition, der bleve tilstaaede næsten énstemmig. Imidlertid havde denne Expedition givet Anledning til en Sag, der voldte Regeringen nogen Vanskelighed og det radikale Parti stor Glæde.

Dettes Blade havde idelig beskyldt Ophavsmændene til Toget for egennyttige og smudsige Bevæggrunde, og især havde Rochefort i sit Blad »l'Intransigeant« udslynget de mest hadefulde Bagvaskelser mod Roustan: »han, Gambetta og andre havde tjent umaadelige Summer ved at opkjøbe

de tunesiske Papirer, hvis Værdi var steget til det firdobbelte efter Franskmændenes Indmarche«. Barthélemy-Saint-Hilaire havde opfordret Roustan til at anlægge Sag mod Rochefort; men Edsvorneretten i Paris, som efter den nye Presselov skulde dømme i Pressesager, frikjendte ham, uagtet han ikke kunde bevise sine Beskyldninger og blot forsvarede sig med at have handlet i god Tro (15de December). For ikke at give Modstanderne Ret lod Gambetta dog Roustan blive paa sin Post, og først i Februar 1882 blev han forflyttet til Washington. Inden den Tid var ogsaa Gambetta selv gaaet af; men derom vil der først blive Tale i næste Aarsoversigt.

Socialistiske Kongresser afholdtes 1881 i 7 af Frankrigs største Byer. Der arbejdedes paa disse paa at samle alle Arbejderpartier under en Nationalkomité, og en saadan blev valgt i Reims d. 27de November; men det er meget tvivlsomt, om den vil blive almindelig anerkjendt, da Modsætningerne imellem Socialisterne i Nordfrankrig og Sydfrankrig ere meget store. De første ville danne en Folkestat med Bibeholdelse af republikanske Statsformer paa Grundlag af den nationaliserede, d. v. s. til fælles Afbenyttelse for hele Arbejdersamfundet konfiskerede, Grundejendom. Socialisterne i Sydfrankrig ere derimod for største Delen »kollektivistiske Anarkister«, som ville ophæve enhver Samfundsorden. Ingen af dem ville altsaa lade sig nøje med det Program, som ved de sidste Valg opstilledes i »l'Intransigeant«: Afskaffelse af Præsidentposten og Senatet, Kultusbudgettet, alle indirekte Skatter o. s. v. og Indførelse af aarlige Nyvalg til Nationalforsamlingen, Kommunens Selvstændighed, Indførelse af en eneste progressiv Formues- og Indkomstskat o. s. v.

I Australien har Frankrig 1881 udstrakt sit Herredømme over Gambier-Øerne med Hovedøen Mangareva.

Spanien.

At fremkalde et Ministerskifte i Spanien er kun muligt ved en Revolution eller ved Kongens personlige Indgriben. Striden mellem den monarkisk-liberale Forening (c. 130 Medlemmer af Cortes) og det konservativ-klerikale Kabinet Canovas del Castillo truede derfor med at blive uden Virkning, da Valgene i 1880 som altid i Spanien vare faldne ud til Fordel for Ministeriet. Kongen var imidlertid bleven misfornøjet med Canovas, fordi denne ikke vilde indrømme hans i 1880 fødte Datter den for Tronarvingen sædvanlige Titel »Prinsesse af Asturien«, som hidtil havde været ført af hans Søster, Grevinden af Girgenti, og da nu Ministeren i Februar 1881 foreslog en Rentekonvertering, men tillige erklærede, at denne Finansoperation kun var mulig, naar han var sikker paa at vedblive at være Minister i 1½ Aar, nægtede Kongen sit Samtykke, hvorefter Cavovas indgav sin Dimission. Der blev derpaa dannet et liberalt Kabinet under Sagasta med Martinez Campos som Krigsminister. Cortes's Samling blev udsat, og det nye Ministerium begyndte sin Styrelse med en Amnesti for Presseforseelser, et Dekret, som gav Infantinden Mercedes Titelen »Prinsesse af Asturien«, og Gjenindsættelse af flere af Canovas afsatte liberale Professorer. Gejstligheden protesterede, og Krigen mellem de klerikale og de moderat-liberale var saaledes erklæret.

Derefter foretoges Municipalvalg med større Frihed end tidligere, og ved disse fik det ministerielle monarkisk-liberale Parti Flertal i alle Provinser. Det konservative Parti, som havde haft Magten i 6 Aar, fik meget faa Stemmer, medens Demokraterne og Karlisterne vandt nogle Pladser. I Tillid til sin afgjorte Sejr opløste Sagasta nu d. 26de Juni Cortes, som egentlig skulde have været samlede endnu en Gang for at vedtage Budgettet, og udskrev nye Valg til d. 21de Avgust. Ved disse fik Ministeriet

over 300 Pladser, medens de konservative fra 300 sank til 40; de øvrige Partier naaede tilsammen næppe 80. D. 4de September fulgte Valgene til Halvdelen af Senatet, ved hvilke Ministeriet fik over 140 Pladser af 180. Desuden tæller Senatet 180 kongevalgte; men henved 40 af disse Pladser vare ubesatte, og ved at besætte dem fik Sagasta ogsaa et afgjort Flertal i Senatet. De nye Kamre samledes d. 20de September; blandt de dem forelagte Forslag vedtoges inden Aarets Ende en vigtig Lov om Gjældens Samling og Konvertering.

Det venskabelige Forhold til Frankrig blev noget forstyrret ved Bu Amemas Overfald paa de spanske Nybyggere i Provinsen Oran. Da henved 200 saadanne vare myrdede og mange flygtede til Spanien, hvor Staten maatte hjælpe dem, fordrede den spanske Regering Erstatning af Frankrig, men fik til Svar, at Spanien først maatte give Erstatning til de Franskmænd, som havde lidt Tab ved Opstanden paa Kuba og Karlistkrigen. Derimod knyttede der sig Forhaabninger om en Toldforening og andre Overenskomster til en Sammenkomst, som Kong Alfons (d. 8de Oktober) i Caceres havde med Kongen af Portugal.

Portugal.

Ministeriet Braamcamp bukkede i Marts 1881 under for den forbitrede Folkestemning, som var fremkaldt ved Forelæggelsen af en med England afsluttet Traktat angaaende Besiddelserne ved Delagoa-Bugten (i Sydafrika). I 1875 havde Marskalk Mac Mahon som Voldgiftsmand tilkjendt Portugal det omstridte Kystland; men 1879 fik England den portugisiske Regering til at gaa ind paa en Traktat, hvorved der tilstodes det en Militærvej gjennem Kystlandet til den transvaalske Republik. Da Cortes ved

Begyndelsen af Aaret 1881 endnu ikke havde stadfæstet denne Traktat, sendte England i Februar en Flaade til Tejos Munding for at øve et Tryk paa dem; men herover opstod der en stor Ophidselse i Lissabon, et Folkemøde besluttede en Protest mod Traktaten, og en Massedeputation overrakte denne til Cortes's Præsident (15de Marts). Ministeriet og dets Tilhængere forhaanedes ved Gadeoptøjer, og man hørte Raabet: »Ned med Ministeriet! Leve Republikken!« Ministeriet Braamcamp trak sig derpaa tilbage; men det nye Kabinet, som dannedes af »Regeneradorernes« Fører, Sampajo, kunde ikke hindre Traktatens Stadfæstelse. Ved de nye Valg (i Avgust) fik det et stort Flertal, men traadte ikke desto mindre til Dels af i November, hvorefter Fontes traadte i Spidsen for Ministeriet.

Italien.

I Januar 1881 foretog Kong Umberto, ledsaget af Dronningen og Ministerpræsidenten Cairoli, en Rejse til Sicilien og Syditalien og modtog i Palermo Sendemænd fra Beyen af Tunis, der aabenbart søgte en Støtte mod Frankrig hos dets mindre mægtige, men efter Indflydelse i Afrika lige saa begjærlige Medbejler. Da Kongen d. 28de Januar kom tilbage til Rom, vare Kamrene igjen traadte sammen efter Juleferien. De behandlede først Afskaffelsen af Tvangskursen, som vedtoges med stor Stemmeflerhed; men den derefter begyndte Forhandling om Valgreformen afbrødes ved Ministeriet Cairolis Afgang, som foranledigedes ved det tunesiske Spørgsmaal.

Da man i Rom fik Efterretning om, at Frankrig forberedte en Expedition til Tunis, rettedes der d. 6te April en Forespørgsel derom til Ministeriet. Cairoli svarede, at

Barthélemy-Saint-Hilaire havde afgivet beroligende Forsikringer, og at England ikke, som man sagde, havde givet sit Minde til Tunis's Erobring. Dette Svar tilfredsstillede ikke Kamret, og den Deputerede Damiani foreslog følgende Dagsorden: »Kamret billiger ikke Regeringens Politik og gaar over til Dagsordenen.« Der blev stillet det Forslag, at Forhandlingen om dette Mistillidsvotum skulde opsættes til efter Forhandlingen om Valgreformen, og Ministrene udtalte sig derfor; men Udsættelsen forkastedes med 192 Stemmer mod 171. Derefter indgav Kabinettet sin Dimission, og Kamret havde saaledes ved sin Hidsighed bevirket, at Italien var uden Ministerium i det Øjeblik, da det tænkte paa at træde op imod Frankrig. Dannelsen af et nyt Kabinet stødte nemlig paa store Vanskeligheder, da Flertallet var tilfældig opstaaet ved, at Grupperne Crispi og Nicotera havde forenet sig med Højre. At samle alle Venstres Førere til Dannelsen af et nyt Ministerium var ikke muligt, og Depretis afslog derfor Opfordringen til at danne et saadant. Kongen kaldte derpaa Sella; men denne erklærede, at Højre ikke var stærkt nok i Kamret til at danne et Ministerium, og raadede Kongen til at nægte Cairoli hans Afsked. Alt vendte derfor tilbage til det gamle, efter at 11 Dage vare gaaede, og man havde vakt Frankrigs Mistro uden dog at turde foretage noget alvorligt imod det. Da Kamrene igjen traadte sammen efter Paasken (d. 28de April), erklærede Cairoli, at Ministeriet havde besluttet at forblive af Hengivenhed for Kongen og for at gjennemføre de indre Reformer; men han maatte fordre et Tillidsvotum. Det fik han med 262 Stemmer mod 1, i det de øvrige afholdt sig fra at stemme.

Misstemningen tiltog imidlertid snart igjen, især ved Efterretningen om Besættelsen af den vigtige Havn Biserta (i Begyndelsen af Maj). Regeringen søgte at dæmpe den ved at henvise til Frankrigs Erklæring, at Besættelsen kun skulde være midlertidig; men da Traktaten i Bardo blev bekjendt i Rom, rejste der sig en Storm af Forbitrelse.

Saa snart Cairoli fik Efterretning om den (13de Maj), sendte han et Telegram til de italienske Sendemænd hos Stormagterne, hvori han foreslog en Kongres, »paa hvis Bord Frankrig maa nedlægge sin Beyen paatvungne Traktat«. Faa Timer efter indløb der til den tyske Sendemand i Rom et Telegram fra Fyrst Bismarck, som erklærede, at »Tyskland ikke vilde deltage i en Kongres, som havde til Formaal at tilintetgjøre eller indskrænke de af Frankrig paa tilladelig Maade opnaaede Indrømmelser«. Ogsaa de to andre Kejserhoffer gave et afslaaende Svar, og Cairoli indgav nu sin Dimission (d. 14de Maj). Kongen henvendte sig derpaa til Sella, og denne underhandlede med Førerne for Centrum og det moderate Venstre, men kunde ikke blive enig med dem om Valgreformen. De fleste af Venstres Partiførere forlangte, at hele Venstre skulde forene sig og Crispi og Nicotera optages i Ministeriet; men imod dem nærede Kongen afgjort Uvilje. Endelig lykkedes det d. 28de Maj Depretis at danne et Ministerium, mest af det gamle Ministeriums Medlemmer; nye vare Udenrigsministeren Mancini og Justitsministeren Zanardelli; selv overtog Depretis Forsædet og Indenrigsministeriet. D. 2den Juni meddelte han Ministeriets Dannelse i Kamret og erklærede Valgreformen for dets Hovedformaal; dernæst forkyndte han en Forhøjelse af Hærens Budget og lovede at gjøre alt, hvad der var nødvendigt for Landets Forsvar. Derved vilde han møde den Bebrejdelse, der blev gjort Venstre-Regeringen, at den ikke blot havde isoleret Italien ved at løsne Forbindelsen med Østerrige og Tyskland, men ogsaa havde gjort det værgeløst ved Sparsomhed og saaledes gjort det umuligt for det at hævde sin Stormagtsstilling. I Tunis, erklærede Depretis endelig, vilde Regeringen finde sig i de fuldbyrdede Kjendsgjerninger. I Folket lagde Ophidselsen sig dog først efterhaanden og opflammedes stærkt ved Budskabet om, at Italienerne i Marseille ved Troppernes Hjemkomst fra Afrika vare blevne mishandlede (d. 19de Juni). I de store italienske Byer

blev der gjort Moddemonstrationer mod de franske Konsulater; men begge Regeringerne søgte at standse saadanne Udskejelser.

Efter Ministerkrisen tog Kamret igjen fat paa Valgreformen. Regeringen nedsatte Dannelses-Census'en til Besøget af den anden Folkeskoleklasse, Pengecensus'en til henved 20 Lire direkt Skat og gjorde sit Forslag til et Kabinetsspørgsmaal. Den almindelige Stemmeret forkastedes derpaa den 14de Juni med 314 Stemmer mod 39. Crispi, der var meget forbitret over sin Udelukkelse fra Ministeriet, foreslog at afskaffe al Pengecensus; men hans Forslag forkastedes med 220 Stemmer mod 154, og de afgjørende Paragrafer vedtoges derefter i Regeringens Form med 202 Stemmer mod 116. Kamrene gik fra hinanden d. 5te Juli og samledes igjen d. 17de November. Senatet behandlede nu Valgreformen og vedtog den med nogle Ændringer d. 20de December. Loven gik derfor tilbage til Kamret og vedtoges endelig d. 21de Januar 1882; Vælgernes Tal steg derved paa én Gang fra 632,000 til 2,600,000.

Kong Umbertos Rejse til Wien i Slutningen af Oktober, paa hvilken han blev ledsaget af Ministrene Depretis og Mancini, have vi allerede omtalt under Østerrige-Ungarn. Italien søgte ved den igjen at nærme sig til det tyskøsterrigske Forbund, og denne Politik blev nu billiget baade af Højre og Venstre.

Forholdet til Paven vedblev at være slet, uagtet den italienske Regering gjorde sig megen Umage for at skaane ham. Det radikale Parti viste derimod sit fjendtlige Sindelag, især ved Overførelsen af Pius den 9des Lig fra dets foreløbige Grav i Peterskirken til den uden for Roms Mure liggende Basilika San Lorenzo i Natten d. 12te og 13de Juli. Det kom til en formelig Kamp imellem det store Tog (næsten 3000 Mennesker) og de romerske radikale, som angrebe det, man hørte Raabet: »Kast ham i Tiberen!« og Tropperne maatte skride ind. Dertil sluttede sig offentlige Forsamlinger i Rom, som fordrede Afskaffelsen af

Garantilovene, der tilsige Paven en Suveræns Ukrænkelighed. Regeringen traadte bestemt op mod disse Møder, medens Paven truede med at forlade Rom.

Ægypten.

Under den 1879 indsatte Kediv Tevfik Pasha og hans Ministerpræsident Riaz Pasha begyndte Ægyptens Tilstand at forbedre sig ved den franske og engelske Finanskontrol. Uagtet Forrentningen og Amortiseringen af den umaadelige Statsgjæld krævede 40 Pct. af Indtægten, gav Budgettet for 1880 og 81 dog et betydeligt Overskud. Tillige ophævedes 28 smaa plagende Skatter tillige med Kopskatten, og Hoveriet indskrænkedes; men medens det arbejdsomme Folk var tilfreds, var Hæren misfornøjet og ustyrlig. Da i Januar 1881 tre Oberster i en meget uærbødig Skrivelse til Krigsministeren Osman Pasha Rifki, som af Fødsel var en Tsherkesser, havde beskyldt denne for Partiskhed for sine Landsmænd, besluttede Ministeriet at stille de tre Oberster for en Krigsret. Denne skulde holdes d. 1ste Februar i Krigsministeriet; men da det første Garderegiment, som laa i en nærliggende Kaserne, erfarede, at dets Oberst, Ali Bey Fehmi, blev holdt tilbage dér, trængte Soldaterne ind i Ministeriet, befriede Obersten og mishandlede Krigsrettens Officerer og Embedsmænd. De andre Regimenter nægtede at træde op imod dem, og Kediven blev saaledes tvungen til at afskedige Krigsministeren og love de tre Oberster Straffefrihed. Den nye Krigsminister, Daud Pasha, stræbte at gjenoprette Krigstugten, men tillige at tilfredsstille Officererne ved Indrømmelser, navnlig bedre Løn og Officerernes Udnævnelse ved Regimentscheferne; kun den Fordring, at Hæren skulde forøges fra c. 10,000 Mand til det ved Kedivens Indsættelse normerede højeste Tal (18,000), afslog Riaz Pasha af Sparsommelighed. Imidlertid havde Hæren nu lært sin Magt at kjende, og de mange Officerer, der levede i Kairo paa halv Sold, nærede dens Utilfredshed. Dens virkelige Leder var

Oberst Achmed Arabi Bey, Hovedet for et »nationalt« Parti, der vilde fortrænge de fremmede Embedsmænd; han nød tillige stor Anseelse som ivrig troende og gjaldt for en Slags Profet. Da nu Regeringen udnævnte en Politipræfekt i Kairo, som havde Ordre til at fængsle Arabi Bey, og vilde lade et af Regimenterne forlægge sin Garnison til Alexandria, vilde Obersterne ikke taale dette Forsøg paa at bryde deres Magt. De skrev til Generalkonsulerne, at den forestaaende Bevægelse ikke var rettet mod Evropæerne, og droge derpaa (9de September) med 5000 Mand og 30 Kanoner mod Kedivens Palads i Abdin, hvor de fordrede Ministeriets Afskedigelse, Indførelse af en Forfatning og Hærens Forøgelse til 18,000 Mand. Kediven bevilgede den første Fordring, hvorefter Sherif Pasha blev udnævnt til Ministerpræsident, medens det lykkedes den engelske Generalkonsul at bevæge Tropperne til at opgive de andre Fordringer. Da Sherif Pasha for at overtage Ministeriet stillede som Betingelse, at Tropperne skulde vende tilbage til Lydighed, underkastede Officererne sig endog den paatænkte Garnisonsforandring, imod at der lovedes dem forskjellige Fordele. Sultanen greb imidlertid Lejligheden til at gjøre sin Suverænitetsret gjældende og sendte i Begyndelsen af Oktober to Kommissærer til Ægypten for at undersøge Forholdene; men imod denne tyrkiske Indblanding gjorde Vestmagterne den Demonstration, at de sendte to Panserskibe til Alexandria. Hverken Kommissærerne eller Panserskibene foretog i øvrigt noget videre og forlode snart igjen Ægypten. D. 4de Oktober havde imidlertid Ministeriet indkaldt en Notabelforsamling, som skulde sysselsætte sig med den lokale Styrelse, Hoveriet, Bygningsvæsenet o. lign.; den traadte sammen d. 26de December.

Habessinien.

Kong Johannes havde i 1880 undertvunget de oprørske Fyrster i Landets forskjellige Dele. Uld Michael, som med ægyptisk Understøttelse havde gjort Opstand i den nord-

lige Del, blev fangen og blindet; Menelek underkastede sig frivillig og beholdt Shoa; Ras Adal blev overvunden, men i Januar 1881 kronet som Konge af Johannes og forlenet med Godjam. Saaledes er Johannes nu almindelig anerkjendt som Kejser af Habessinien (Negus Negest, d. e. Kongernes Konge).

Nordamerika.

D. 9de Februar 1881 optaltes Valgmændenes Stemmer til Præsidentvalget i de forenede Stater i et Fællesmøde af Senatet og Repræsentanthuset, og Kongressen erklærede derefter, at Garfield*) var valgt til Præsident, Arthur til Vicepræsident. D. 4de Marts afløste Garfield derpaa den hæderlige og dygtige Præsident Hayes, til hvis Politik han i det hele sluttede sig. Sine Ministre tog han af det maadeholdne republikanske Parti, hvis Fører Blaine blev Statssekretær (Udenrigsminister); Finanssekretær blev Windom, Generalpostmester James, Krigssekretær en Søn af den 1865 myrdede Præsident Abraham Lincoln. Senatet stadfæstede disse Udnævnelser ligesom flere Embedsbesættelser, ved hvilke Garfield søgte at bryde med det fordærvelige Protektionssystem, der især havde gaaet i Svang under Grants Styrelse. Især havde Senatorerne øvet stor Indflydelse paa Udnævnelsen af Embedsmænd i deres Stater, og da Garfield besatte Toldkassererposten, det mest indbringende Embede i Ny York, uden at spørge denne Stats Senatorer, af hvilke den ene, Conkling, var de yderligst gaaende Republikaneres Fører, nedlagde de deres Pladser. Dette Parti, de saakaldte »Stalwarts« (de energiske), var ogsaa meget misfornøjet med Generalpostmesteren James, som afskaffede en Mængde Misbrug og Underslæb i Postvæsenet. Finanssekretæren Windom foretog en heldig Finansoperation, hvorved 550 Mill. Doll. af den 5 og 6 Procent svarende Statsgjæld blev konverteret til 3½ Procent, medens 100 Mill. bleve udbetalte.

*) Se om ham „Historisk Arkiv“ 1882 S. 116.

Jo mere tillidsfuld Stemningen ved alt dette blev til Hædersmanden Garfields Styrelse, med desto større Sorg modtoges det Budskab, at han d. 2den Juli var bleven haardt saaret af en samvittighedsløs og forskruet Person, Charles Guiteau, der var forbitret over, at han ikke havde faaet en Konsulpost, han søgte, men tillige erklærede, at han var en »Stalwart« og vilde gjøre Arthur til Præsident. Man var derfor tilbøjelig til at kaste den moralske Skyld for Mordet paa Conkling og Arthur; men da Garfield døde af sine Saar (d. 19de Septbr.), traadte Arthur dog i hans Sted. I Begyndelsen beholdt han de fleste af Garfields Ministre, men efter at Kongressen igjen var traadt sammen d. 6te Decbr., afløstes de for første Delen af Tilhængere af det Grant-Conklingske Parti. Blaines Aftrædelse var for saa vidt heldig, som han saa vel i Spørgsmaalet om Panama-Kanalen som i Mæglingen mellem Chile og Peru var optraadt paa en meget anmassende Maade, der nu blev opgiven.

Processen mod Guiteau trak stærkt i Langdrag, saa at han først i Aaret 1882 blev dømt fra Livet. — D. 19de Oktober højtideligholdtes en Mindefest om Englændernes Overgivelse ved Yorktown (1781); men det britiske Flag blev ved denne Lejlighed hilset med Kanonsalut af de amerikanske Tropper, og Præsidenten fremhævede det nuværende gode Forhold mellem de beslægtede Folk.

De forenede Staters store Fremgang i økonomisk Henseende har bl. a. vist sig i den fuldstændige Forandring af Betalingsmidlerne. Fra Borgerkrigen indtil 1879 havde Nordamerika væsentlig Papirspenge, som ikke kunde indløses med Guld, men nu er Guld blevet Hovedbetalingsmidlet, en stor Mængde Kapital anvendes til industrielle Foretagender, i de sidste 2½ Aar er der indført c. 700 Mill. Kr. i Guld; og den i Omløb værende Guldmængde i de forenede Stater er i 3 Aar voxet med c. 1000 Mill. Kr. Denne stærke Efterspørgsel efter Guld begyndte midt i 1881 at ryste Bankerne i Evropa og tvang dem til at gjøre Skridt for at værne om deres Metalforraad. Hidtil var Spe-

kulationsiveren voxet, men efter at først Englands Bank havde forhøjet sin Diskonto (midt i Avgust), og den franske Bank og den tyske Rigsbank havde fulgt Exemplet, begyndte Prisen paa Aktier at dale. Imidlertid stod Børsspillet endnu ved Aarets Slutning i Flor, og navnlig Pariserbørsen vedblev at være Skueplads for den vildeste Spekulation, hvori alle Samfundsklasser vare indviklede.

Sydamerika.

Efter de mislykkede Underhandlinger mellem Chile og Peru i Oktober 1880 havde Chilenserne samlet deres hele Styrke i Nærheden af Lima. De vandt afgjørende Sejre ved Chorillos (13de Januar) og Miraflores (15de Januar); de peruanske Tropper flygtede fuldstændig opløste til Lima, hvor de og andet tøjlesløst Pak begyndte at plyndre og brænde. Heldigvis blev Hovedstaden og dens Havn Callao allerede d. 17de Januar besat af Chilenserne, hvormed Chiles fuldstændige Sejr var afgjort efter 21 Maaneders Krig. Sejrherrerne havde i denne mistet over 9000 Mand (deraf over 3000 døde), Peruanerne 21,000 Mand (deraf henved 10,000 døde), Bolivianerne, som ikke havde deltaget meget i Krigen, 2400 Mand (deraf henved 1000 døde). Chile foreskrev nu sine Fredsvilkaar, men maatte indtil videre lade sig nøje med at inddrive en Del af de paalagte Krigsomkostninger ved Kontributioner og ved at tage Udbytte af Guanolagene, Salpeter- og Kobberminerne. Der var nemlig ingen i Peru, man kunde slutte Fred med: Præsidenten Pierola var flygtet mod Syd med en lille Hob, samlede senere en pjaltet Hær paa 7000 Mand i Arequipa og erklærede, at han vilde fortsætte Krigen; i andre Dele af Landet strejfede Guerillabander om, og den provisoriske Regering, som efter Chilensernes Foranstaltning blev udnævnt af en i Lima sammenkaldt Notabelforsamling, kunde ikke finde almindelig Anerkjen-

delse. Først i Juli lykkedes det den at faa en Kongres saa fuldtallig, at dens Formand, Garcia Calderon, paa den kunde vælges til Republikkens Præsident; men de med denne begyndte Underhandlinger førte ikke til noget, fordi den nordamerikanske Fredsmægler, General Hurlbut, afgjort tog Parti for Peru mod Chile. Da Calderon i Tillid hertil trodsede Chiles Magt, lod den chilensiske Admiral Lynch, der var traadt i Steden for den sejrrige General Baquedano, ham fængsle og føre til Santjago (6te November). Efter Statssekretær Blaines Aftrædelse misbilligede den nordamerikanske Regering Hurlbuts Optræden og kaldte ham tilbage.

Baquedano havde opgivet sin Kommando for at optræde som Kandidat ved Præsidentvalget i Chile, men var som klerikal bukket under for den liberale Kandidat, Domingo Santa Maria, hidtil Krigsminister, der saaledes i Juli afløste Præsident Pinto. Kort efter endtes de langvarige Grænsestridigheder med det argentinske Forbund ved et under Nordamerikas Mægling sluttet Forlig. I Følge dette danner Andeskjædens Vandskjel Grænsen lige til den 52de Breddegrad; først syd for denne hører Magelhaens-Strædets Kyster til Chile, medens selve Strædet bliver nevtralt; Ildlandet deles mellem begge Stater.

I Brasilien havde Senatet endelig i November 1880, paavirket af Kejser Don Pedro, bekvemmet sig til at antage den Paragraf i Valgreformen, som indrømmer Ikke-Katholiker, naturaliserede fremmede og frigivne Negere, naar de have opholdt sig 6 Aar i Landet, lige politiske Rettigheder med indfødte Katholiker, og da Kamrene sluttedes d. 11te Januar 1881, bekjendtgjortes den nye Valglov. Denne indfører desuden direkte Valg, men indskrænker Valgretten til Statsborgere, som kunne læse og skrive samt paavise en sikker Indtægt, saa at der f. Ex. i Rio de Janeiro kun er 6000 Vælgere. Ved de første direkte Valg, som afholdtes d. 31te Oktober, fik Regeringen et lille Flertal.

